DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE

ANADOLU VE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE (1919-1922)

Doç. Dr. İbrahim Kamil

nobel

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE
ANADOLU VE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE (1919-1922)
Doç. Dr. İbrahim Kamil
nobel

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE ANADOLU VE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE (1919-1922)

İbrahim Kamil

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE ANADOLU VE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE (1919-1922)

İbrahim Kamil

Yayın No. : 2849
Beşeri Bilimler No. 197
ISBN 978-625-402-758-1
E-ISBN : 978-625-402-759-8
Basım Sayısı 1. Basım, Ağustos 2020

© Copyright 2020, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızı kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu : Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt **Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti. Sertifika No: 47479**
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA Tel: 0 312 395 85 71

Kütüphane Bilgi Kartı

Kamil, İbrahim.
Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Anadolu ve Trakya'da Millî Mücadele (1919-1922) / *İbrahim Kamil*
1. Basım. XIV + 504 s. 16x23,5 cm. Kaynakça, dizin var.
ISBN: 978-625-402-758-1
E-ISBN: 978-625-402-759-8
1. Bulgaristan 2. Anadolu 3. Trakya

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.
Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65
E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları,
Dost Dağıtım, Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezih Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Trakya davası, Anadolu davası ile ortaktır. Türk Milleti'nin fedakârlığı ve metaneti sayesinde, her iki dava da kurtarılacaktır."

14 Aralık 1920
Mustafa Kemal
TBMM Başkanı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖN SÖZ

Bulgaristan Devleti asker-sivil resmî kurumlarının ve Bulgar halkının, Türk Millî Mücadelesine yaklaşımını anlamaya yönelik, Bulgaristan diplomatik misyonlarının yazışmalarını içeren bu çalışmanın esasını, Sofya'daki Merkezî Devlet Arşivi'nde bulunan Dışişleri Bakanlığı belgeleri oluşturmuştur.

Uzun araştırmalar sonucu elde edilen bu diplomatik belgeler; Bulgaristan'ın İstanbul ve Edirne temsilcilikleri ile Atina, Belgrad, Bern, Bükreş, Londra ve Viyana'daki Bulgaristan elçiliklerinden Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarına gönderilen yazışmaları kapsamaktadır. Bulgar diplomatları; Paris Konferansı, Neuilly Antlaşması, Mudanya Ateşkesi, San Remo ve Sevr Antlaşmaları, Londra görüşmeleri gibi birçok olayı yakından takip etmişler, gelişmeleri Sofya'daki ilgili birimlere bildirmişlerdir.

Kullanılan diplomatik belgeler 258 adettir. Her birinin çevirileri yapılarak değerlendirilmiştir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla; Avrupa başkentlerindeki Bulgaristan diplomatik temsilciliklerinin, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele hakkında elde edebildikleri bilgiler sınırlı kalmıştır. Diplomatlar bulundukları ülkenin resmî makamlarının açıklamalarıyla yetinmek durumunda olmuşlardır. Görevleri çerçevesinde, Avrupa devletlerine Bulgaristan'ın arzu ve isteklerini, çıkarlarını anlatmaya çalışmışlardır. Sahada olan ve İstanbul, Edirne, Gümülcine'de görev yapan Bulgar diplomatların elde edebildikleri ise doğru bilgileri içermektedir. Bazen yanıldıkları olmuş, Anadolu ve Trakya'nın ücra köşelerinde devam etmekte olan Millî Mücadele hakkındaki haberlere ulaşmakta zorlanmışlar, buldukları ile yetinmişlerdir. Her şeye rağmen Bulgar diplomatların iyi niyetinden şüphe edilmemiştir.

Bulgaristan diplomatik belgeleri yıllara göre tasnif edilmiş, tarihsel devamlılığa ve konuların örtüşmesine önem verilmiştir. Ancak yine de zorluklarla karşılaşılmıştır. Bu zorluklar, bir diplomatik belgenin birçok konuyu bir arada değerlendirmesi uygulamasından kaynaklanmıştır. Her diplomat raporunu yazarken, telgrafını çekerken, durumun ciddiyetinin de baskısıyla, elde edebildiği birbiriyle ilgisi olmayan konuları da aynı metne serpiştirmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulgaristan diplomatları, Sofya'ya gönderdikleri uzun metin ve raporlarda; Anadolu ve Trakya'daki Millî Mücadele, İstanbul'daki Padişah ve çevresi, Başbakanlık, Hükûmet, Meclis-i Mebusan gibi konu ve gelişmelerden kendi ülkesini bilgilendirme çabası içinde, öğrenebildikleri her konuyu iletmeye çalışmışlardır. Birkaç paragraftan oluşan kısa telgraflarda bile her paragrafa başka bir olayı ve gelişmeyi yazmışlardır. Dolayısıyla farklı konuları içeren bir belgenin tasnifi araştırmacıyı zorlamıştır. Yine de söz konusu diplomatik belgelerde, Türk Millî Mücadelesi ile ilgili bugüne kadar yayınlanan çalışmalarda yer almayan yeni bilgilere ulaşılmış ve okuyucuyla paylaşılmıştır.

Çalışma bir giriş ve dört bölümden meydana gelmiştir. Giriş bölümünde tarihsel arka plana değinilmiş; Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Türk-Bulgar diplomatik ilişkilerinin kurulması, Birinci ve İkinci Bakan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılmaları gibi konular üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölümde; Birinci Dünya Savaşı'nın sonu ve 1919 yılı gelişmeleri, Paris Konferansı ve imzalanan Barış Antlaşmaları, Mondros Ateşkesi, İzmir'in işgali, Kuva-yı Millîye'nin kuruluş ve faaliyetleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı, Amasya, Erzurum, Sivas Kongreleri hakkındaki belgeler incelenmiştir.

İkinci Bölümde; Millî Mücadele'de 1920 yılı gelişmeleri, Misak-ı Millî'nin kabulü, İstanbul'un işgali, Anadolu işgalleri, Trakya'da gelişmeler ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşu ve faaliyetleri, Mustafa Kemal Paşa'nın Aleksandır Stamboliyski'ye mektubu, Cevat Abbas, Fuat Balkan ve Şakir (Kesebir) Bey'in çalışmaları, Millî Mücadele'nin Trakya'daki örgütlenmesi, Edirne, Lüleburgaz kongreleri, San Remo ve Sevr Antlaşması gibi konular araştırılmıştır.

Üçüncü Bölümde; 1921 yılı gelişmeleri, Birinci, İkinci İnönü Savaşları, Londra Konferansı, Kütahya-Eskişehir Savaşları, Sakarya Meydan Savaşı, Millî Mücadele sırasında uluslararası ilişkiler, Moskova, Ankara Antlaşmaları, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, Bulgar heyetlerinin Ankara'yı ziyaretleri ve Anadolu'da gelişmeler ele alınmıştır.

Dördüncü Bölümde; 1922 yılı gelişmeleri, Avrupa'da lobicilik faaliyetleri, Millî Mücadele'de meydana gelen gelişmeler, Büyük Taarruz, İzmir'in kurtuluşu, Mudanya Ateşkesi, Doğu Trakya'nın kurtuluşu ve teslim alınması, Ankara'da siyasal gelişmeler, Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi konuları değerlendirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Anadolu ve Trakya'daki Millî Mücadele'yi anlamamıza katkı sağlayan Bulgaristan diplomatik belge-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerini bulmamıza yardım eden, ilgilerini esirgemeyen, Bulgaristan Merkezî Devlet Arşivi yönetimine ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Bu eserin bilim dünyasına faydalı olmasını dilerim. Ayrıca okuyucuyla buluşmasına sebep olan Nobel Yayınevi yetkilileri, çalışanları ile matbaa görevlilerine teşekkür eder, çalışmanın hata ve eksikliklerinden tarafımın sorumlu olduğunu hatırlatırım.

Beylikdüzü/İstanbul

İbrahim Kamil

Ağustos 2020

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	Arhivna edinitsa (belge/evrak)
a.g.e.	Adı geçen eser
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
bk.	Bakınız
BTA	Bulgar(istan) Telgraf Ajansı
B.Z.N.S.	Bılgarski Zemedelski Naroden Sıyuz (Bulgarstan Halk Çiftçi Birliği)
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DA	Dırjaven Arhiv (Devlet Arşivi)
Der.	Derleyen
Ed.	Editör(ler)
f.	Fond (Fon/Klasör)
G.Tr.M.H.C.	Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
g.	Gırp (sırt/sayfa arkası)
Haz.	Hazırlayan
l.	List (Sayfa)
MC	Milletler Cemiyeti
M. S.	Milat'tan Sonra
No.	Numara
Op.	Opis (Dosya)
S.	Sayı
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SHS	Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı
ss.	Sayfa sırası
TBMM	Türkiye Büyük Milet Meclisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

t.y.	Tarih yok
T.	Tom (Cilt)
Tr.-Pş.M.H.C.	Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
Tr.-Pş.M.H.O.	Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyesi
Ts.D.A.	Tsentralen Dırjaven Arhiv (Merkezî Devlet Arşivi)
V. A.	Voyenen Arhiv (Askerî Arşiv)
vb.	ve benzeri/benzerleri
vd.	ve diğeri/diğerleri
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan(lar)
y.y.	yayın yeri yok
Y.	Yıl

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ V
KISALTMALAR IX

GİRİŞ

A- Bulgaristan'ın Bağımsızlığı ve Türkiye-Bulgaristan Diplomatik İlişkilerinin Kurulması 1

1- Bulgaristan'ın Bağımsızlığı 1
a- Ayastefanos Antlaşması 1
b- Berlin Antlaşması 4
c- Doğu Rumeli'nin İlhakı 7
2- Türkiye-Bulgaristan Diplomatik İlişkilerinin Kurulması 8

B- Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı 11

1- Balkan Savaşları 11
a- Birinci Balkan Savaşı 11
b- İkinci Balkan Savaşı 16
2- Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan 20
a- Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Katılması 20
b- Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na Katılması 23

BİRİNCİ BÖLÜM

A- Birinci Dünya Savaşı'nın Sonu ve 1919 Yılı Gelişmeleri 25

1- Wilson Prensipleri 25
2- Paris Konferansı 28
3- İmzalanan Barış Antlaşmaları 30
a- Almanya'nın Ateşkes İlanı ve Versailles Antlaşması 30
b- Avusturya-Macaristan'ın Ateşkes İlanı ve Saint Germain ile Trianon Antlaşmaları 33
c- Bulgaristan'ın Ateşkes İlanı ve Neuilly Barış Antlaşması 36

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

B- Millî Mücadele'de 1919 Yılı Gelişmeleri: ... 48

1- İzmir'in İşgali ... 48
2- Yunanlıların İzmir ve Civarında Yaptıkları Mezalim Üzerine İtilaf Devletlerinin Oluşturduğu Komisyonun Raporu ... 51
3-İşgal Bölgelerinde Direnişler ve Kuva-yı Millîye ... 54
4- 1919 Yılı Başlangıcında Avrupa'da Durum ... 58
5- Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı ... 59
6- Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi ... 70
a- Amasya Genelgesi ... 70
b- Erzurum Kongresi ... 72
c- Sivas Kongresi: 75
7- Ankara-İstanbul İlişkileri ve Avrupa'da Gelişmeler ... 81

İKİNCİ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1920 Yılı Gelişmeleri ... 87

1- Misak-ı Millî'nin Kabulü 87
2- İstanbul'un İşgali ve Trakya'da Gelişmeler ... 97
a- İstanbul'un İşgali ... 97
b- Trakya'da Gelişmeler ... 103
3- Türkiye'de Genel Durum ... 117
4- Anadolu'nun Paylaşılması ve Savaş ... 132
a- Anadolu'da İşgaller ... 132
b- Mustafa Kemal Paşa'nın Aleksandır Stamboliyski'ye Mektubu ... 137
5- Millî Mücadelecilerin Trakya'daki Faaliyetleri ... 139
a- Cevat Abbas (Gürer) Bey'in Sofya'daki Faaliyetleri ... 139
b- Fuat (Balkan) Bey'in Faaliyetleri ... 150
c- Şakir (Kesebir) Bey'in Faaliyetleri ... 154
6- Trakya'da Yeni Gelişmeler ... 160
7- Türkiye'nin Genel Durumu ... 163

B- Millî Mücadele'nin Trakya'da Örgütlenmesi ... 175

1- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ... 175
a- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ... 175
b- Cemiyetin Tüzüğü ve Amaçları ... 178

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

c- Cemiyetin Teşkilat Yapısı ... 180
d- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyetinin Avrupa Seyahati ... 183
2- Batı Trakya Komitesi ... 184
a- Batı Trakya'nın Yunanistan Tarafından İşgali ... 187
b- Batı Trakya'nın İşgaline Yönelik Tepkiler ... 193
3- Doğu Trakya'da Gelişmeler ve Yunan İşgali 195
a- Doğu Trakya'nın Fiilen İşgali ... 195
b- Doğu Trakya'daki Yunan İşgaline Direniş: Edirne Kongresi ... 204
c- Lüleburgaz Kongresi ... 207
d- Büyük Edirne Kongresi ... 214
e- I. Kolordu'nun Bulgaristan'a Sığınması ... 219
4- 1920 Yılında Bulgaristan'da Siyasal Gelişmeler ... 228

C- Sevr'e Giden Yol ... 231

1- Anadolu ve Trakya'da Gelişmeler ... 231
2- San Remo Konferansı ... 240
3- Sevr Antlaşması ... 246

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1921 Yılı Gelişmeleri ... 253

1- Anadolu'da Savaş ... 253
a- Birinci İnönü Savaşı ... 254
b- Londra Konferansı ... 254
c- İkinci İnönü Savaşı ... 257
d- Kütahya-Eskişehir Savaşları ... 260
e- Sakarya Meydan Savaşı 261
2- Türkiye'nin Genel Durumu ve Bulgar Diplomatının Nisan 1921 Tarihli Türkiye'nin Siyasal Durumu Hakkındaki Raporu ... 262
a- Türkiye'nin Genel Durumu ... 262
b- Bulgar Diplomatının Nisan 1921 Tarihli Türkiye'nin Siyasal Durumu Hakkındaki Raporu ... 264

B-Millî Mücadele Sırasında Uluslararası İlişkiler ... 276

1- Londra-Ankara-İstanbul Ekseninde Gelişmeler ... 276
2- Moskova Antlaşması ... 278

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3- Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele'ye Yardımları 282
4- Millî Mücadele Sırasında Dış Politika 289

C- Türkiye-Bulgaristan İlişkileri 291

1- Bulgaristan Heyetlerinin Ankara'yı Ziyaretleri 291
2- Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin Bildirisi 310
3- Bulgaristan'ın Millî Mücadele'ye Yardımı İddiaları 318

D- Anadolu'da Gelişmeler ve Ankara Antlaşması 322

1- Anadolu'da Gelişmeler 322
2- Türkiye-Fransa Arasında İmzalanan Ankara Antlaşması 330

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1922 Yılı Gelişmeleri 339

1- İsviçre'deki Türklerin Millî Mücadele'ye Yönelik Faaliyetleri 354
2- Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Etme Teşebbüsü 383
3- Millî Mücadele'de Diğer Gelişmeler 400
4- Büyük Taarruz ve İzmir'in Kurtuluşu 402

B- Millî Mücadele'nin Sonu ve Mudanya Ateşkesi 429

1- Mudanya Ateşkesi 429
2- Doğu Trakya'nın Kurtuluşu 434
3- Ankara'da Siyasal Gelişmeler 439
4- Bulgar Diplomat Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi 442

SONUÇ 453

KAYNAKLAR 459

DİZİN 487

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

A- Bulgaristan'ın Bağımsızlığı ve Türkiye-Bulgaristan Diplomatik İlişkilerinin Kurulması

1-Bulgaristan'ın Bağımsızlığı

a-Ayastefanos Antlaşması

Bulgaristan Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması sayesinde kurulmaya başlanmıştır.[1] Tuna'dan Ege Denizi'ne; Selanik'ten Edirne kapılarına; Karadeniz'deki Balçık, Varna, Burgaz, Sisebolu, Ahtebolu limanları ile Lüleburgaz dolaylarına;[2] Batı'daki Pirot ve Ohri gölüne[3] kadar hayallerde yaşatılan "Büyük Bulgaristan-Velika Bılgariya" bu antlaşmayla gerçekleşmek üzeredir.[4] Rusya, Doğu Sorununu tek başına çözmeye çalışarak[5] Ayastefanos Antlaşmasının maddelerini önceden en küçük noktasına kadar

[1] *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947), Nay-Vajnite Dogovori za Bılgariya,* (Ed.) Nikola Grigorov, İzdatelstvo "Aniko", Sofya, 2009, ss. 30-40; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948),* Hronologiçen Spravoçnik, (Ed.) Rumen Daskalov, Krasimira Daskalova, Vanya Elenkova, İzdatelstvo 7M, Sofya, t-y., s. 144; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 10; Nevzat Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 42; Yeşilköy Ateşkesi de denilen antlaşmanın maddeleri için bk.: Murat Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, Osmanlı'da Büyük Kırılma, E Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 325-340.

[2] Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960),* İkinci Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 154.

[3] Yorga, *Osmanlı Tarihi, C. V (1774-1912),* (Çev.) B. Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1943, s. 589.

[4] Osman Köse "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Türkoloji Dergisi,* C. 1, S. 2, 2006, s. 244.

[5] Ahmet Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939),* İkinci Basım, Gün Yayınları, Ankara, 2005, s. 197.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

düşünüp hazırlamış ve Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de bulunan topraklarını coğrafî bakımından birbirlerinden tamamen ilgilerini kesecek şekilde parçalamıştır.[6] Ayastefanos Antlaşmasına göre:

1. Bulgaristan, Prenslik olarak kurulacaktır. Hıristiyan bir hükûmeti ve millî milis askeri bulunacaktır. Özerk idari yapısı oluşturulacak ve Osmanlı Devleti'ne vergi verecektir. Bulgaristan Prensi serbestçe halk tarafından seçilecek, Büyük Devletler onay verdiklerinde Osmanlı Başbakanlığı da kabul edecektir.
2. Bulgaristan Prensliği topraklarında Osmanlı askeri bulunmayacak, Bulgar milis kuvvetleri kurulana kadar iki yıl süreyle Rusya birlikleri Bulgaristan'ın güvenliğini sağlayacaktır.
3. Bulgaristan Prensliğinin toprakları Ege Denizi'ne kadar uzanmaktadır. Doğu'da sınır Midye ve Lüleburgaz yakınlarından geçmektedir. Babaeski, Kırklareli, İskeçe, Karaağaç Körfezi ile Struma nehri ağzı arasındaki kıyılar Bulgaristan'a bırakılmıştır. Kavala limanı Bulgaristan'a verilmiştir. Batı'da Manastır, Üsküp, Debre ve Ohri gölü Bulgaristan sınırları içerisindedir. Ayrıca Selanik, Yanya ve Arnavutluk Edirne Vilayet idaresinden ayrılmıştır.[7]

Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kurulan Bulgaristan Prensliğinin iki yıl boyunca Rusya'nın idaresinde kalması, Bulgaristan'ın idarî teşkilatını Rusların kurması ve Rus askerleri tarafından her türlü güvenliğinin sağlanması demek Rusların fiili olarak Ege Denizi'ne kadar ulaşması ve Balkanlara hâkim olması demekti.[8] Ayrıca Ruslar, İstanbul'u daima tehdit altında bulunduracaktı. Keza bunların dışında Girit, Teselya ve Arnavutluk'ta yapılacak ıslahat için Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın fikrini alma mecburiyeti, Rusların Osmanlı'nın iç işlerine karışmasına imkân tanıyacaktı.[9]

Ayastefanos Antlaşması, onaylandığı andan itibaren fırtına estirmiş, özellikle Londra ve Viyana'da halkın protesto mitingleri yapmasına sebep olmuştur.[10] Rusya'nın, Bulgaristan Prensliğini düzene koyana kadar en az iki yıl askerî anlamda yönetme hakkına sahip olması Balkanlara yerleşmesi demektir. Bu sebeple önce İngiltere, donanmasını harekete geçirmiş,

[6] Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1986, s. 55.

[7] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 42-43.

[8] Mustafa Burma, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2012, s. 81.

[9] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 43-44.

[10] Konstantin Kosev, *Bismark, İztoçniyat Vıpros i Bılgarskoto Osvobojdenie (1856-1878)*, Dırjavno İzdatelstvo "Nauka i İzkustvo", Sofya, 1978, s. 419.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Avusturya-Macaristan daha 1876'da kendisine söz verilen ama antlaşma hükümleri arasında dahi olmayan Bosna Hersek'i istemeye başlamıştır.[11]

29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşmasının birçok maddesi, 1856 Paris ve 1871 Londra Antlaşmalarının maddeleriyle de çelişmiştir.[12] Ayrıca Yeşilköy'de kabul edilen yeni sınırlar Doğu Avrupa'nın dengelerini altüst etmiş, başta İngiltere ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmak üzere Paris ve Londra Antlaşmalarını imzalamış olan devletler tepki göstermişlerdir.[13] Bu devletler Osmanlı Devleti'nin mirasından pay kapmak için bahaneler uydurmaya başlamışlardır.[14] Dolayısıyla genel anlamda Balkanlarda bir "Büyük Bulgaristan" istemeyen, çıkarları zedelenen Avrupa devletleri müdahale etmişler ve Ayastefanos Antlaşmasının uygulanmasını engellemişlerdir.[15]

Ayastefanos Antlaşmasının hükümsüz bırakılmasına yönelik girişimleri sadece Avrupa devletlerinin çıkarlarının zedelenmesi olarak değerlendirmek yeterli değildir. Çünkü Balkanlarda yaşayan başta Sırplar olmak üzere, Yunanlılar, Romenler ve diğer halklar, Bulgaristan'ın kendilerinden daha güçlü ve büyük bir devlet hâline gelmesinden memnun kalmamışlar ve tepki göstermişlerdir.[16] Örneğin, Romanya topraklarından taviz verildiği, Sırbistan çok az toprak elde ettiği ve Karadağ denize çıkışı olmadığı için antlaşmadan hoşnut olmamıştır.[17]

Keza "Büyük Bulgaristan'ın" kurulmasının önlenmesi için bu topraklarda, nüfusları milyonları aşan Müslüman Tükler de mücadele etmişler, daha Ayastefanos Antlaşması imzalandığında onu tanımadıklarını söylemişler ve ayaklanmışlardır.[18] Üstelik bu Müslüman Türklerin isyanı yalnız bir bölgeye münhasır olmamış, Bulgaristan'a bırakılan yerlerde ve özellikle Balkan sıra-

[11] Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, İkinci Baskı, (Çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 333.

[12] Bekir Sıtkı Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında bazı Düşünceler", *Belleten*, C. LII, S. 202, Ankara, 1988, s. 200.

[13] Emine Şam, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, Volume 3 / 1, 2011, s. 236.

[14] Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 340.

[15] Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, ss. 340-342; Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi*, s. 56; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 51-55; Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, Temmuz 2019, s. 224.

[16] İbrahim Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s. 5.

[17] Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 333.

[18] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 45.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

dağları ile Akdeniz arasındaki geniş sahada da görülmüştür.[19] Buralardaki Türk halkı sözbirliği yapmışçasına Rusların ve Bulgarların uyguladıkları mezalime karşı silaha sarılmışlardır.[20]

İstanbul ve Edirne yakınlarındaki Rus ordularının arkasında meydana gelen bu ayaklanmalar çok etkili olmuştur. İsyan eden halk, kendilerini yatıştırmak ve amaçlarını öğrenmek için gelen Türk ve Rus yetkililere "*Osmanlı idaresinden başka bir idarenin altına girmeyeceklerini ve Osmanlı toprağında Rus askeri bulundukça silahlarını bırakmayacaklarını*" söylemişler, Ayastefanos Antlaşmasını şiddetle protesto ettiklerini belirtmişlerdir.[21]

b- Berlin Antlaşması

Bu gelişmeler ve Avrupa devletlerinin isteği üzerine Berlin'de bir kongre toplanmasına karar verilmiştir. Kongrenin amacı, Ayastefanos Antlaşması ile bozulan Avrupa Dengesini yeniden kurmaktır.[22] Kongrede Almanya, İngiltere ve Rusya devletleri "birinci delegeler" olarak başbakanları tarafından, Avusturya-Macaristan, Fransa ve İtalya ise "ikinci delegeler" olarak dışişleri bakanları tarafından temsil edilmiştir.[23] Osmanlı heyetinde "baş delege" Bayındırlık Bakanı Aleksandır Kara Todori Paşa, "ikinci delege" Mareşal Mehmet Ali Paşa, "üçüncü delege" olarak da Berlin Büyükelçisi Sadullah Paşa yer almıştır.[24] Berlin Konferansında Balkan devletleri ve halkları temsil edilmemiştir.[25] Görüşmeler bir ay kadar sürmüş, bu sürede Ayastefanos Antlaşması maddeleri titizlikle yeniden ele alınmıştır.[26] Bu sürede taraflar; yeniden belirlenen sınırların ayrıntılarını tespit etmek, Bulgaristan'dan hangi toprak parçalarının Sofya Sancağına bırakılacağı, Varna'nın hangi devlete verileceği, Bulgaristan'da görev yapacak olan Geçici Rus İdaresinin süresinin ne kadar olacağı gibi konuları tartışmışlardır.[27]

Berlin Antlaşması, Almanya Başbakanı Bismark'ın gözetiminde,[28] 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanmıştır.[29] Böylece savaşın sonlandırılması

[19] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 44-51.

[20] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 11.

[21] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, ss. 19-23.

[22] Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 200.

[23] Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi", s. 202.

[24] Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 343.

[25] Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 333.

[26] Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 343.

[27] Kosev, *Bismark, İztoçniyat Vıpros i Bılgarskoto Osvobojdenie*, s. 432.

[28] Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi", s. 203.

[29] *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947), Nay-Vajnite Dogovori za Bılgariya*, (Ed.) Nikola Grigorov, İzdatelstvo "Aniko", Sofya, 2009, ss. 41-56; *Osman Nuri Peremeci, Hayatı-Kişiliği ve*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

için, 3 Mart 1878'de kabul edilen ancak uygulama alanı bulamadan geçersiz sayılan ve sadece tarihî bir belge olmaktan öteye gidemeyen Ayastefanos Antlaşması ortadan kaldırılmıştır.[30]

"Doğum Belgesi" olarak değerlendirilen ve altmış dört maddeden[31] meydana gelen Berlin Antlaşması sayesinde Bulgaristan'ın hukukî varlığı kabul edilmiştir.[32] Genel anlamda bölge üç parça hâline getirilmiştir. Birinci parçada Osmanlı Devleti'ne vergi veren bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. İkinci parça Doğu Rumeli adıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Üçüncü parçaya Makedonya denmiş, ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.[33] Ayrıca bu antlaşmaya dayanarak ve Rusya'nın desteği ile bir anayasanın hazırlanması, "Sobranya" adı verilen meclisin toplanması kararlaştırılmıştır.[34]

Berlin Antlaşmasının **ilk** maddesinde; Bulgaristan Prensliği, Osmanlı padişahına bağlı, vergi veren bir emaret olarak tanımlanmış, bir Hıristiyan hükûmeti ve millî askerinin olacağı ifade edilmiştir.[35] Bulgaristan Prensliğinin kurulmasından sonra, bir anayasa yapılması için başlatılan görüşmelere Osmanlı Devleti'nin temsilcileri de katılmıştır. Osmanlı Padişahı Abdülhamid, bu iş için Pertev Efendi'yi görevlendirmiş ve kendisinden, Prens'e sunulmak üzere bir ferman göndermiştir.[36] 15 Ağustos 1879 tarihinde Bulgar Prensi Aleksandır Batenberg'e sunulan bu fermanda: *"Bulgaristan'ın kuruluşunu ve zatı devletlerinin Prensliğe seçilişini lütfen kabul buyuruyorum. Şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarımın haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye"* ifadeleri yer almıştır.[37]

Tuna Boyu Tarihi, (Haz.) Ayhan Tunca, İnkılâp Kitabevi, Edirne, 2012, s. 298; Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi*, s. 59; Baykal, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi", s. 203.

[30] İlker Alp, "Bulgaristan'ın Emperyalist Politikasında Yeni Bir Adım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 56, Ekim 1988, İstanbul, s. 87.

[31] Berlin Antlaşmasının maddeleri için bk.; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, ss. 343-363; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, ss. 201-202.

[32] Kamil, İkili ve Çok Tarafl*ı Siyasi Antlaşmalar*, s. 6.

[33] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018, s. 48; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 57-58; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 334.

[34] Öner Buçukcu, *Osmanlı Dış Politikası, Buhran-ı Meşrutiyet (1908-1913)*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2014, s. 62.

35 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1*, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1953, s. 404; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 345; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 57-58.

[36] İbrahim Kamil, "Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, s. 221.

[37] D. Piroğlu, "Bulgaristan'da Yaşayan Türk Kardeşlerimiz ve Sınırlı Göç Meselesi", *Türk Kültürü*, C. VII, S. 75, Ocak 1969, s. 235.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulgaristan Meclisi, Nisan 1879 tarihinde toplanmıştır. Zamanına göre çok liberal olan Tırnovo anayasası kabul edilmiş ve Aleksandır Batenberg Bulgar Prensi olarak seçilmiştir.[38] Prens de tahta çıkar çıkmaz Rus Çarlığına bağlılığını bildirmiştir.[39] Ağustos 1879'daki anayasa görüşmeleri Türk-Bulgar ilişkilerinin resmî olarak başladığı tarih olarak kabul edilmiştir.[40]

Berlin Antlaşmasının **üçüncü** maddesinde; Bulgaristan Prensinin halk tarafından serbestçe seçileceği[41] ve Büyük Devletlerin oluru alındıktan sonra Osmanlı Devleti'nin tasdik edeceği belirtilmiştir.[42] **Dördüncü** maddenin ikinci paragrafında "*Bulgarların Türk, Romanya ve Rum ve sair akvam ile mahlût oldukları mahallerde bu kavimlerin intihabata ve nizamname-i esasinin tanzimine müteallik şeyde hukuk ve menafii gözetilecektir*" ifadesi yer almıştır.[43] Bulgaristan, Berlin Antlaşmasının **beşinci** maddesi ile din ve mezhep ayrılığının hiçbir suretle mülkî ve siyasî haklardan faydalanmaya mani olamayacağını açıklıkla belirtmiş, ülkesindeki azınlıkların eşit haklara sahip olduklarını ifade etmiştir.[44]

Berlin Antlaşmasının **altıncı** maddesinde; Prensliğin idari birimlerinin kurulması sürecinde bir "Geçici Rus İdaresinin" görevlendirileceği,[45] çalışmalara bir Türk komiser ile antlaşmayı imzalayan diğer ülkelerin temsilcilerinin katılacağı ve "Geçici Rus İdaresinin" uygulamalarını denetleyeceği belirtilmiştir.[46] Bu çerçevede Bulgaristan'da görevlendirilen Rusya Komiseri Dondukov, Prensliğin hükûmetini, maliyesini ve ordusunu Rusya'nın çıkarları doğrultusunda düzenlemiştir.[47]

---

[38] Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 336.

39 İbrahim Kamil, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler, Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989), Cilt I (1944-1953)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018, s. XXXI; Buçukcu, *Osmanlı Dış Politikası*, s. 62.

[40] Kamil, İkili ve Çok Tarafl*ı Siyasi Antlaşmalar*, s. 6.

Ali Kemal Balkanlı, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Feryal Matbaası, 1. Baskı, Ankara, 1986, s. 255; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 347.

[42] A. Halûk Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (ve Savaş)*, Ek'li İkinci Basılış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973, s. 92; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 347.

[43] Bilâl N. Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", *Türk Kültürü*, Y. 24, S. 264, Nisan, 1985, s. 241; Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1*, s. 407; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 347.

[44] Osman Keskioğlu, *Bulgaristan'da Türkler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985, s. 31 ve 37; Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1*, s. 407; Şimşir, "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", ss. 253-254; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, s. 347.

[45] Mariya Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya na Bılgariya-Po Dırjavi", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, s. 279. (60-336)

[46] B. Kesyakov, *Prinos Kım Diplomatiçeskata İstoriya na Bılgariya (1878-1925)*, Sofya, 1925, s. 29; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, ss. 347-348; Çulcu, Şu Bizim 93 Harbi, ss. 347-348.

[47] Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, s. 53.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

c- Doğu Rumeli'nin İlhakı

Osmanlı Devleti, Doğu Rumeli Vilayetine ilk vali olarak Aleksandır Bogoridi'yi atamıştır. Aleko Paşa olarak da tanınan Bogoridi İstanbul'da doğup büyümüştür. Aslen Bulgar'dır. Padişah'a yakın olduğu görünümü vermiştir. Aksine Bulgar yanlısı tutum izlemiş ve Rus Komiseriyle işbirliği yapmıştır. Aleko Paşa'nın valiliği beş yıl sürmüştür. Bu süre zarfında Bulgarlar her alanda Doğu Rumeli Vilayetini ele geçirmişlerdir.

Daha sonra Osmanlı Hükûmeti, Aleko Paşa'nın yerine Gavril Krısteviç'i atamıştır. Gavril Paşa da Bulgar milliyetçisi gibi davranmış ve Bulgarları koruyup kollamıştır. Krısteviç'in valiliği zamanında, Doğu Rumeli Vilayetine verilen statü gereği devlet kurumlarında Hristiyan memurlar görevlendirilmiş, vilayet altı bölge ve yirmi sekiz kazaya ayrılmıştır. Bu bölgelerin beşine Bulgar, birine Yunanlı atanmıştır. Kazaların ise yirmi ikisine Bulgar, üçüne Yunanlı ve ikisine de Türk memurlar görevlendirilmiştir. Emniyetin yönetici ve komiserleri Bulgarlardan seçilmiş, daha üst görevlere de Rus subaylar getirilmiştir.

Böyle bir idari yapı sonucunda fazla zaman geçmeden Doğu Rumeli Vilayetinde isyan çıkmıştır. Dirayetsiz yöneticiler ve oradaki Osmanlı güçlerinin zayıflığını değerlendiren Bulgaristan Prensliği, güneyi de topraklarına katmak için uzun süredir devam ettirdiği hazırlıklarını bitirmiş, civar köy ve kasabalardan gelen atlı birliklerin de desteğiyle Filibe'yi ele geçirmiştir. 5-6 Eylül 1885 gecesi başlayan olaylar Bulgar Binbaşı D. Nikolaev'in komutasındaki askerler ile Bulgar çetecilerin "Yaşasın Birleşik Bulgaristan", "Yaşasın liderimiz I. Aleksandır" nidaları arasında vali konağına kadar devam etmiş, Osmanlı Valisi Gavril Krısteviç tutuklanmıştır. Osmanlı Devleti'ni temsil ederken alıkonulan vali, hiç direnmemiş ve "Ben de Bulgar'ım. Her şeyimi kaybetsem bile önemli değil. Halk kazansın" demiştir.

İki Bulgaristan'ın birleştiğinin açıklanması üzerine geçici bir hükûmet kurulmuş, Bulgar Prensi Batenberg'in Filibe'ye gelişine kadar yönetimi devralmıştır. Zaten Prens de ilhakı hemen onaylamış, hazırladığı bildirinin altına "Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi" unvanını yazarak imzalamıştır. Arkasından genel seferberlik ilan etmiş, Stambolov ve Karavelov ile birlikte yola çıkmıştır. "Geçici Rus İdaresi'nin" birleşme yolundaki çabaları ile prensip edindiği "böl ve yönet" politikası burada da başarısını kanıtlamış, 18 Eylül 1885'te Kuzey Bulgaristan, Doğu Rumeli Vilayetini ilhak etmiştir. Böylece yabancı bir Prens'in idaresinde birleşik Bulgaristan Devleti kurulmuş, "Büyük Bulgaristan" yolunda yeni bir adım atılmıştır. İlhak herkesin gözü önünde ve en açık sloganlarla gerçekleşmiş, Bulgar heyetleri Avrupa ve Rusya'ya giderek kamuoylarını bilgilendirmişlerdir. Kuzey ile Güney'in birleşmesi üzerine bölgedeki güçler dengesi Bulgaristan lehine değişmiş ama Berlin Antlaşması'nın büyük ölçüde ihlal edildiği de gözlerden kaçmamıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Doğu Rumeli'nin ilhakına, Osmanlı Devleti askerî bir müdahale ile engel olma hakkına sahip olduğu hâlde bunu tercih etmemiştir. Rusya ve İngiltere'nin araya girmesi sonucu 5-25 Kasım 1885 tarihleri arasında İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir. Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin temsilcileri buraya da katılarak ilhak lehine karar vermişlerdir.

2- Türkiye-Bulgaristan Diplomatik İlişkilerinin Kurulması

Bulgaristan Prensliğinin dış ilişkilerini 1877-1879 yılları arasında bu "Geçici Rus İdaresi" üstlenmiştir. Bu sebeple idarenin "diplomasi" birimi, 25 Mayıs 1879'dan itibaren Prensliğin dışişleri bölümü olarak çalışmaya başlamıştır. Ayrıca Sırp anayasası örnek alınarak,[48] 16 Nisan 1879 tarihinde hazırlanan ve Bulgaristan'ın ilk anayasası olarak kabul edilen Tırnovo anayasası sayesinde kamu kurum ve kuruluşları oluşturulmuştur.[49] Bu yapılanmada dışişleri bölümü "Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı" adını almıştır. 12 Kasım 1897 tarih ve 150 sayılı kanun ile de bu bakanlığın yönetmeliği kabul edilmiştir. 28 Kasım 1907 tarih ve 27 sayılı kanun ile ise bakanlığın ilgili birimlerinin oluşturulması kararlaştırılmıştır.[50] Ayrıca 27 sayılı kanunun birinci maddesiyle diplomatik temsilcilikler ve konsolosluklar kurulmuştur. Bunlar doğrudan "Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına" bağlanmış, konsoloslukların Bulgaristan'ın temsilciliklerinin bulunduğu ülkelerde elçi ve/veya büyükelçiye karşı da sorumlu olması kararlaştırılmıştır.[51]

Osmanlı Devleti; "Geçici Rus İdaresinin" görev süresinin bitmesinden, Aleksandır Batenberg'in Bulgaristan Prensi olarak seçilmesinden ve Birinci Bulgar Hükûmetinin kurulmasından sonra, Berlin Antlaşmasının **on ikinci** maddesine istinaden, "Vakıf Komiseri" adı altında Ferik (General) Nihat Paşa'yı ilk Osmanlı diplomatik temsilcisi olarak Sofya'ya göndermiştir.[52] Bazı kaynaklara göre bu görevlendirmeye "Bulgaristan Komiserliği" de denmiştir.[53]

Diğer ülkelerin diplomatik temsilciliklerinden farklı olarak Osmanlı temsilcisine "komiser" denmesi, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan Prensliği

[48] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, C. VIII,* TTK Basımevi, Ankara, 1983, s. 81.

[49] Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi, 1. Baskı,* Öncü Yayınları, İstanbul, 1979, s. 81; Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, s. 53.

[50] Hristo Tepaviçarov, "Diplomatiçesko Pravo i Diplomatiçeska Praktika v Narodna Republika Bılgariya", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988),* İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, s. 12, dipnot 3. (9-43)

[51] Tepaviçarov, "Diplomatiçesko Pravo i Diplomatiçeska Praktika", s. 12.

[52] Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", ss. 279-280.

[53] Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler,* C. XVII, S. 21, 1996, s. 71.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üzerindeki idari vesayetini devam ettirdiğini göstermesi açısından önemli görülmüş ve bu durum Bulgaristan'ın resmen bağımsızlığını ilan ettiği 1908 yılına kadar sürdürülmüştür.[54] Hatta Berlin Antlaşmasının ilgili hükümlerince Doğu Rumeli Vilâyetinin kurulmuş olması, kendi talebi üzerine 20 Ocak 1878 tarihinde Aleksandır Batenberg'in buraya geçici olarak tayin edilmesi[55] ve nihayetinde, 18 Eylül 1885'te[56] "Bulgar Enosisi'nin" gerçekleşerek Bulgaristan Prensliği ile birleşmiş olması[57] bu uygulamayı değiştirmemiştir.

Osmanlı Devleti tarafından, 1878-1908 tarihleri arasında Bulgaristan'da görevlendirilen Vakıf Komiserlerinin isimleri ve görev tarihleri aşağıdaki gibidir:

Pertev Efendi: 1878-1879.
Nihat Paşa: 1879-1885.
Nikola Gadban Efendi: 1885-1886.
Kazım Beyefendi: 1887-1896.
Niyazi Beyefendi: 1896-1897.
Nasuhi Beyefendi: 1897-1898.
Necib Melhame Efendi: 1898-1902.
Ali Ferruh Beyefendi: 1902-1904.
Sadık Paşa: 1904-1908.[58]

Bulgaristan Prensliği, Osmanlı Padişahının doğum günü vesilesiyle İstanbul'daki yabancı misyon şeflerine verilen yemeğe, Bulgaristan temsilcisi Geşov'un davet edilmemesini bahane ederek harekete geçmiş,[59] 5 Ekim 1908 tarihinde Tırnovo'da bağımsızlığını ilan etmiş,[60] Çar I. Ferdinand yönetiminde krallık hâlini almıştır.[61] Büyük Devletlerin, Bulgaristan lehine olaya müdahalesi üzerine Osmanlı Devleti bunu kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.[62]

---

[54] Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", s. 280.

[55] Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi*", s. 90; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 68.

[56] Karal, *Osmanlı Tarihi, C. VIII*, s. 105; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 67.

[57] Nikola Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya, 1878-1941*, İzdatelski Tsentır "İvan Vazov", Sofya, 1992, s. 48; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 181; Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi*, s. 167.

[58] Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", s. 75; Kamil, "Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu Belgelerine Göre", s. 223.

[59] Yanko Sakızov, *Bılgarite v Svoyata İstoriya*, İzdatelska Kışta "Heraklit-A&N", Sofya, 1993, s. 305.

[60] Mariya G. Manolova, *Parlamentarnoto Upravlenie v Bılgariya (1894-1912)*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 2000, s. 129; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, ss. 209-210.

[61] Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 340.

[62] İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990, s. 1.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulgaristan'ın bağımsızlığının resmen tanınmasından Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar olan dönemde Sofya'da görevlendirilen ismi, görev unvanı ve göreve başlama tarihi belirtilen Türk diplomatlar aşağıdaki gibidir:

- Mustafa Asım Bey: Elçi, 14 Eylül 1909.
- Mehmet Hadi Bey: Elçi, 15 Kasım 1911.
- Ali Fethi Okyar Bey: Elçi, 2 Aralık 1913.
- Sefa Bey: Elçi, 1917.
- Şevki Bey: Hükûmet Temsilcisi, 1920.[63]

Tırnovo anayasasının 1879 yılında kabul edilmesinden sonra Bulgaristan Prensliği, İstanbul'da bir Bulgaristan diplomatik temsilciliği açılmasına dair 19 Temmuz 1879'da kanun çıkarmıştır. Bunu takip eden 17 Ağustos tarihinde "Bulgaristan Diplomatik Ajanı" unvanıyla Dragan Tsankov, Osmanlı Devleti nezdinde ilk diplomat olarak görevlendirilmiştir.[64]

Bulgaristan'ın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti Ankara'da büyükelçilik açtığı 1927 yılına kadar İstanbul'da görevlendirdiği diplomatik temsilciler isim, unvan ve göreve başlama tarihi olarak aşağıdaki gibidir:

- Dragan Tsankov: Diplomatik Ajan, 17 Ağustos 1879.
- Marko Balabanov: " ", 1 Mayıs 1880.
- İliya Tsanov: " ", 21 Ocak 1883.
- Nikola Tsanov: Maslahatgüzar, 23 Temmuz 1884.
- Spas Konstantinoviç:", 10 Ocak 1887.
- Georgi Vılkoviç: Diplomatik Ajan, 19 Aralık 1887.
- Petır Dimitrov: " ", 10 Mart 1892.
- Dimitır Markov:" ", 26 Ekim 1896.
- Petır Dimitrov:" ", 13 Nisan 1899.
- Grigor Naçoviç:" ", 1 Ekim 1903.
- İvan St. Geşov:" ", 30 Kasım 1906.
- Minço Nestorov: Maslahatgüzar-Orta Elçi, 30 Ağustos 1908.
- Mihail Sarafov: " ", 17 Temmuz 1909.
- Andrey Toşev: " ", 2 Aralık 1913.
- Nedyalko Koluşev: " ", 8 Aralık 1914.

[63] Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", s. 290.

[64] *Dırjaven Vestnik*, No: 1, 28 Temmuz 1879; Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", s. 280.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

- Nedyalko Koluşev: " ", 21 Kasım 1916.[65]
- Todor Pavlov: İsveç Elçiliği nezdinde Başkonsolos, 24 Ağustos 1921.[66]
- Todor Markov: " ", 1 Mart 1923.
- Simeon Radev: Orta Elçi, 3 Aralık 1923.
- N. Nedev: Geçici Maslahatgüzar-Orta Elçi, Ekim 1925.[67]

B- Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı

1- Balkan Savaşları

a- Birinci Balkan Savaşı

Büyük Devletler, Balkan halkları arasındaki anlaşmazlıkları kendi siyasî hedefleri için kullanmak ve çözmek istemişlerdir. Bu amaçla buldukları her fırsatı değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla 1908'de Osmanlı topraklarında Meşrutiyetin ilan edilmesi, aynı yıl Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesi, Bulgaristan'ın bağımsız olması, Boğazlar ve Osmanlı Devleti üzerinde Alman nüfuzunun gittikçe artması gibi sebepler Avrupa'nın büyük devletlerini bölgeye yönlendirmiştir. Balkan devletleri de dağılmakta olan Osmanlı Devleti'nden pay kapmayı arzulamışlar ve özellikle Trakya'daki topraklarını ele geçirmek istemişlerdir.[68]

Bu çerçevede, Doğu Rumeli'yi ilhak ederek bağımsızlığına kavuşan Bulgaristan, elde ettikleriyle yetinmemiş, Trakya ve Makedonya'ya yönelmiş, hazırlıklarını bu doğrultuda hızlandırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan gelebilecek bir Bulgar hücumuna ya da Balkanlı ülkelerin birleşerek birlikte hareket etmelerine ihtimal vermemesi durumu daha da ağırlaştırmıştır.[69] Ayrıca Osmanlı'daki iç karışıklıklar çökmekte olan İmparatorluğun zaaflarından birini teşkil etmiştir. Ordu tamamen politikaya bulaşmıştır. İttihatçılık-İtilafçılık kavgaları, ordu ve donanmanın siyasi çıkarlar için kullanılması, genel anlamda Türk ordusunun savaşma azmini ve gücünü kırmıştır. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı bu kargaşadan faydalanan Avusturya-Macaristan, 5 Ekim

[65] Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", ss. 288-289.

[66] Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 121.

[67] Mateeva, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya", s. 289; Kamil, "Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu Belgelerine Göre", s. 225.

[68] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 429.

[69] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 91.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1908'de Bosna-Hersek'i işgal etmiş,[70] aynı gün Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan etmiştir.[71] Girit adası halkı, Yunanistan ile birleştiğini açıklamıştır. İçerdeki 31 Mart isyanı, yine aynı aylarda İpek, Yalova, Priştine, Firzovik, Kaçanik ve İşkodra'yı da içine alan Arnavut isyanı ve İtalya'nın 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a saldırması gibi olaylar, cesaret ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından Balkan devletlerine fırsat vermiştir.[72]

Balkan devletleri, Osmanlı Devleti aleyhine işbirliğine gitmişlerdir. Bunlardan Bulgaristan ile Sırbistan arasında, 13 Mart 1912 tarihinde, "Dostluk ve İttifak Antlaşması",[73] Bulgaristan ile Yunanistan arasında, 29 Mayıs 1912'de İttifak Antlaşması imzalanmıştır.[74] Arnavutluk'ta gözü olan Karadağ ve Bulgaristan, 27 Eylül 1912'de bir anlaşma yapmışlardır. Arkasından Karadağ bu defa da 6 Ekim 1912 tarihinde Sırbistan ile ittifak yapmıştır.[75] Bulgaristan ile yapılan sözlü anlaşmada eğer Sofya, otuz gün geçmeden savaşa katılmaya söz verirse, Karadağ savaş çıkaran ilk ülke olmayı kabul edecektir.[76] Böylece "Rus diplomat ajanlarının etkin gayretiyle" Osmanlı Devleti'ne yönelik dört Balkan devletinin işbirliği tamamlanmıştır.[77]

Osmanlı Devleti'ne toptan bir saldırı ve topraklarını paylaşmaya yönelik bu ittifakın öncüsü Bulgaristan olmuştur. Diğer her bir devlet Bulgaristan ile anlaşmalar yapmışlardır. Onun arkasında ise Türkleri Makedonya ve Trakya'dan atmak, Balkanlarda mutlak bir Rus nüfuzu oluşturmak isteyen Rusya Çarlığı yer almıştır.[78]

---

[70] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 92.

[71] Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 209.

[72] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı*, s. 63.

[73] Vasil Radoslavov, *Bılgariya i Svetovnata Kriza*, Vtoro Fototipno İzdanie, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993, ss. 33-37; Hüner Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018, s. 39; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 431; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, ss. 206-207; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 74-75; Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, s. 142.

[74] Minço Semov, *Velikite Sili i Bılgarskata Natsıonalna Drama*, İnterpress67, Sofya, 1991, ss. 187-188; Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?* (Yay. Haz.) Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 432; Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 40; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 95; Çelik, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, s. 145; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 89-90.

[75] Sabri Can Sannav, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, s. 373; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi I, Balkanlar'da Yunan Mezalimi*, (Yay. Haz.) Hacı Osman Yıldırım vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995, s. 34.

[76] Zekâi Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 2.

[77] McCarthy, Ölüm ve Sürgün, s. 143.

[78] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 2.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Karadağ'ın, 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ederek İşkodra eyaletine saldırmasıyla Balkan Savaşları başlamıştır.[79] Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne, Arnavut isyanları ile uğraşmasını fırsat bilerek, 13 Ekim 1912 tarihinde ağır bir nota iletmişlerdir. Notada Rumeli'ye özerklik verilmesi, şehirlerin milliyetlere göre ayrılması ve Makedonya'nın paylaşılması gerektiği belirtilmiştir.[80]

Söz konusu devletler bir taraftan seferberlik ilan edip ordularını savaşa hazırlarlarken, diğer taraftan verdikleri notanın gerekçesinde Rumeli'de uygulanacak bu ıslahatın Büyük Devletlerle birlikte kendi kontrollerinde yapılmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin notaya cevabı siyasi ilişkileri kesmek şeklinde olmuştur.[81] Cevap olarak, 17 Ekim 1912'de Bulgaristan, Sırbistan ve 19 Ekim'de Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir.[82] Hâlbuki Bulgarlar bir gün önce genel bir taarruz başlatarak, 18 Ekim'de Türk sınırını geçmişler ve Osmanlı ordusunu hazırlıksız yakalamışlardır. Trakya'nın savunmasından sorumlu birlikler seferberliklerini tamamlayamamış, hatta planlanan kuvvetlerinin yarısını bile toplayamamış ve savaş düzeni alamamıştır. 22-23 Ekim'de Edirne-Kırklareli hattında yapılan savaşlarda Türk Doğu Ordusu yenilmiş ve Pınarhisar-Lüleburgaz çizgisine çekilmek zorunda kalmıştır. Ablukaya alınan Edirne ise Bulgar-Sırp ordusu tarafından bombalanmış, Şükrü Paşa komutasındaki birlikler Edirne'yi başarıyla savunmalarına rağmen ancak altı ay dayanabilmişler ve 26 Mart 1913 tarihinde şehir teslim olmuştur.[83]

Yaklaşık sekiz ay süren Balkan Savaşı'nın ilk aşaması Arnavutluk kıyılarından İstanbul'a, Makedonya'dan Teselya'ya kadar 170 bin km²lik bir alanda olmuştur.[84] Balkan devletleri cephesinden bakıldığında en büyük savaş Trakya'da, Osmanlı ordusuyla Bulgar ordusu arasında geçmiştir.[85] Osmanlı Devleti'nin orduları Birinci Balkan Savaşı'nda, iki cephede dört devletle savaşmışlardır. Bu cepheler Batı cephesi ve Doğu cephesidir. Büyük sıkıntı ve imkânsızlıklar içerisinde olan Osmanlı Devleti, savaş sırasında siyasî çekişme

[79] Taha Akyol, *Rumeli'ye Elveda, 100. Yılında Balkan Bozgunu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 102; Alev Coşkun, *Asker İnönü (1884-1922)*, 2. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 103; Sannav, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", s. 374.

[80] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 3.

[81] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 3.

[82] Radoslavov, *Bılgariya i Svetovnata Kriza*, s. 47; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 437; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 387; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da*, s. 35.

[83] İlker Alp, *Edirne'de Balkan Savaşı Anıt ve Şehitlikleri*, Edirne Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Edirne, 2020, ss. 6-7.

[84] Mehmet Okur, "Balkan Savaşları", *Balkanlar El Kitabı, C. I, Tarih*, Derleyen Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/ Ankara, 2006, s. 615.

[85] Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C. 2*, (Çev.) Zehra Savan, Hatice Uğur, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 103.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve particilik kavgası yapan subay kadrolarının görevlerini ihmal etmelerinin bir sonucu olarak kısa zamanda yenilmiştir.[86] Üstelik Rumeli ve Trakya'da 70 bin yaşlı askerden oluşan 120 taburunu terhis ederek ölümcül bir hata yapmıştır.[87]

Balkanlı Müttefik Devletlerin orduları, yetersiz, düzensiz, sevk ve idareden yoksun Osmanlı birlikleri karşısında Kırcaali-Edirne ve Lüleburgaz meydan savaşlarını kazanmışlardır.[88] Bu arada Bulgar ordusu içerisinde oluşturulmuş olan Gönüllü Ermeni Bölüğü asker, sivil ayırımı yapmadan Türk halkına zulüm yapmıştır.[89] Ermeni Bölüğü askerleri ele geçirdikleri Türk mevzilerindeki yaralı subay ve askerleri, ilerlemelerini ağırlaştıracağı gerekçesini ileri sürerek öldürmüşlerdir.[90] Bununla yetinmeyen Ermeni Gönüllüler Bölüğü Bulgar ordusu ile birlikte, terk edilmiş Türk köylerine de saldırmışlar ve köylerde buldukları sivilleri katletmişlerdir.[91] Bölükteki Ermeniler arasında iki kişi öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu'da yaptığı katliamlarla anılan Andranik (Toros) Ozanyan, ikincisi Karekin Ter-Harutyunyan'dır.[92]

Trakya ve Makedonya arasındaki bağlantıyı korumakla ve Batı Trakya'yı savunmakla görevli olan Ali Yaver Paşa'nın yönettiği Osmanlı Kolordusu, 13 Kasım'da Meriç nehrine yakın Merhamlı köyüne gelip konuşlanmıştır. İki gün sonra da aynı bölgeye Ermeni Bölüğü yerleştirilmiştir. Karşılıklı çarpış-

[86] İsmet Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 114.

[87] Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 45; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 97-98.

[88] Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, ss. 58-61.

[89] Bulgaristan, I. Balkan Savaşı sırasında, ordusundaki asker mevcudunun çok küçük bir bölümünü oluşturan Ermeni Gönüllüleri bölüğünü kurmuş, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa göndermiş, Tekirdağ ve Şarköy civarına konuşlandırmıştır. Savaşın gidişatına göre Ermeni bölüğüne veya bölük içindeki güvenilir Ermenilere gizli görevler vermiştir. Bu Ermeniler savaş dışı uygulamalarla sivil halka yönelik zulümler ve katliamlar yapmışlar, Türklere karşı iflah olmaz düşmanlıklarını tekrarlamışlardır. Bulgaristan'ın bu savaşta Ermeni bölüğü oluşturmasındaki asıl amacının askerî ihtiyaçtan kaynaklanmadığı anlaşılmaktadır. Yine Ermeni çetecilerin Makedonya-Edirne Gönüllüleri ordusu içerisinde yer almış olmaları, bu ordudaki Makedon-Bulgar komitacıları ile Osmanlı Devleti'ne karşı işbirliği içinde bulunmaları "isyan kardeşliğini" pekiştirmek ve cepheyi genişletmek amaçlıdır. Keza Ermeni Gönüllüleri bölüğü söz konusu edildiğinde, II. Balkan Savaşı'nı beklemeden I. Balkan Savaşı'nın hemen sonrasında, 27 Mayıs 1913 tarihinde, bölüğün terhis edilerek dağıtılması da bu savaşta sadece Osmanlı Devleti'nin hedef alındığını göstermektedir. İbrahim Kamil, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü", *Karadeniz Araştırmaları*, C. 13, S. 51, Y. 2016, s. 15.

[90] Lev Troçki, *Balkan Savaşları*, (Çev.) Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1995, s. 296.

[91] Bülent Yıldırım, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 132.

[92] Akyol, *Rumeli'ye Elveda*, s. 118; Kamil, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda", ss. 4-6.

Üretsiz PDF Kitap Arşivi https://ranteyo.org

malar sırasında kolordu ablukaya alınmış ve bir tek kayıp verilmeden Yaver Paşa ile birlikte kolordunun tamamı esir alınmıştır.[93]

Bulgar kuvvetleri, Tekirdağ şehir ve limanını ele geçirmişler, birkaç haftalık bir süre içerisinde Trakya'ya hâkim olmuşlardır.[94] Ayrıca Edirne-Kırklareli hattını da almışlar ve Osmanlı ordusunu bozguna uğratmışlardır.[95] Bu arada, aç ve çaresiz kalan Edirne, beş ay dayandıktan sonra, 26 Mart 1913 Çarşamba günü Bulgarların eline geçmiştir.[96] Daha batıdaki Halepli Zeki Paşa komutasındaki Osmanlı Vardar ordusu da Kumanova'daki Sırpların karşısında başarılı olamamıştır.[97] Osmanlı Devleti, uğranılan hezimet üzerine ateşkes istemiş ve 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır.[98] Antlaşmaya göre:

1. Osmanlı Devleti'nin batı sınırı Midye-Enez çizgisi olmuştur.
2. Arnavutluk ve Ege adalarının statüsünün belirlenmesi Büyük Devletlere bırakılmıştır.
3. Yunanistan; Selanik, Girit ve Güney Makedonya'yı almıştır.
4. Bulgaristan; Dedeağaç ve Kavala dâhil olmak üzere bütün Trakya'yı sınırlarına katmıştır.
5. Sırbistan; Orta ve Kuzey Makedonya'yı almıştır.[99]

Londra Antlaşmasıyla Midye-Enez hattının ötesindeki, Edirne dâhil Osmanlı Devletinin Rumeli'ndeki topraklarının tümü,100 Balkanlı Müttefik Devletlerin eline geçmiştir.[101]

---

[93] Petır Dırvingov, İstoriya na Makedono-Odrinskoto Opılçeniye, Tom I, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 1919, s. 313.

[94] Stayko Trifonov, *Trakiya Administrativna Uredba, Politiçeski i Stopanski Jivot (1912-1915)*, Trakiyska Fondatsiya "Kapitan Petko Voyvoda", Sofya, 1992, ss. 10-11.

[95] Richard C. Hall, *Balkan Savaşları (1912-1913), I. Dünya Savaşı'nın Provası*, (Çev.) M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, ss. 35-36.

[96] Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, 2. Basım, Bellek Yayınları, Edirne, 2011, s. 36; İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 259; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (177-1958)*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s. 422.

[97] Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 61.

[98] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, K. II*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 313; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s. 70; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 441; Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", s. 116; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 4; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 102; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 95-97; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, ss. 225-227; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 388.

99 Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 79; Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", s. 116; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 441.

[100] Sannav, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", s. 376.

[101] Ahmet Kızılırmak, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kâzım Özalp*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012, s. 21; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 65.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b- İkinci Balkan Savaşı

Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nden alınan geniş toprakların paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar çıkması üzerine dört Balkan Devleti birbirleriyle savaşa girmişlerdir.[102] Aslında Bulgarlar, kendilerinin saydıkları Makedonya'da, Yunanlıların ve Sırpların kazançlı çıktıklarını görmüşler ve buna tahammül edememişlerdir.[103] Bulgar ordusu Başkomutan Vekili General Savov, 29/30 Haziran 1913 gecesinde, ülkesi için sonuçları felaket olacak savaşı, Sırplara karşı baskın yaparak başlatmıştır.[104] Fakat Sırplarla Yunanlıların yaptıkları işbirliği sonucu[105] Bulgarlar kısa zamanda ve her yerde bozguna uğramışlardır. Ayrıca Romenler de kuzeyden Tuna ve Dobruca'yı geçerek Tutrakan-Balçık hattına kadar ilerlemişler, Bulgarların elindeki Dobruca'yı işgal etmişlerdir.[106] Bulgarlar ise Trakya'da bulunan ordularının bir kısmını savaşın sürdüğü diğer bölgelere kaydırmak zorunda kalmışlardır.

Bu gelişmeler karşısında Londra Antlaşması hükümlerinin ortadan kalktığını düşünen Osmanlı yönetimi, Edirne'nin geri alınması için hazırlıklara başlamıştır.[107] Arkasından Bulgaristan'a savaş ilân edilmiş ve Osmanlı Devleti İkinci Balkan Savaşı'na dâhil olmuştur. Osmanlı Hükûmeti durumu ve niyetini, 19 Temmuz 1913 tarihinde Avrupa devletlerine şöyle açıklamıştır:

> *"Enez'den başlayan bir sınırın, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını korunmasının sağlanabilmesi için Meriç boyunca kuzeye çıkması gerekmektedir. Osmanlı Devleti bu işi Bulgaristan'la diplomasi yoluyla çözmek isterdi. Ancak Bulgarlar işgal ettikleri topraklarda çok fazla zulüm yapmışlardır ve onların çıkması beklenemezdi. Bu sebeple Osmanlı Hükûmeti, Meriç nehrini ele geçirmek için şimdiden harekete geçmiştir."*[108]

---

[102] Ahmet Bedevî Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 607; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 441; Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", s. 117.

[103] Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, (Çev.) Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014, s. 344; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 389.

[104] Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008, s. 74; Tuncer, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 88; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 210.

[105] Trifonov, *Trakiya Administrativna Uredba*, s. 52.

[106] Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi* (Çev.) Zaver Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s. 531; Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu*, s. 75.

[107] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 105.

[108] Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", s. 117.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bulgaristan işgali altındaki Edirne'nin kurtarılması fikrini en çok savunan Enver Bey olmuştur. Enver Bey, Kuşçubaşı Eşref Bey komutasındaki akıncı müfrezesini keşfe göndermiş, müfrezenin Lüleburgaz'a kadar Bulgar askerine rastlamayarak ilerlemesi ve bu şehirde bulunan bir Bulgar taburunu esir alması üzerine yeni emirler vermiş, Draç torpidosu ile 13 Temmuz 1913 tarihinde Ereğli ve Tekirdağ'a çıkarma yapılmasını sağlamıştır. Bu birliklerin aynı gün hiçbir direnişle karşılaşmadan Muratlı'ya varması üzerine kendisi de cepheden taarruz başlatmıştır. Enver Bey, Çorlu bölgesindeki Bulgar cephesini yararak iki gün içerisinde Midye-Enez hattına ulaşmıştır. Bu hattı ele geçirdikten sonra Hurşit Paşa Kolordusu harekete geçmiş, ilerlemeye devam etmiş ve Kurmay Başkanı Enver Bey'le birlikte, 21 Temmuz 1913'te Kırklareli'yi,[109] 25 Temmuz 1913'te de Edirne'yi kurtarmışlardır.[110] Hatta hızını alamayan Türk birlikleri daha da ileri giderek eski Bulgar topraklarına girmişler, Habibçe, Harmanlı ve Hasköy'e ulaşmışlardır. Ancak Bulgaristan'ın Büyük Devletlere ve Osmanlı yönetimine yaptığı şikâyetler üzerine geri çekilmek zorunda kalmışlardır.[111]

Türk ordusunun Midye-Enez çizgisini aşarak Edirne'yi kurtarması Büyük Devletler tarafından fazlaca bir tepkiyle karşılanmamış, manevî baskılarla önce Edirne'nin alınmasından vazgeçilmesini ve sonra da oradan çıkılmasını istemişlerdir. Edirne halkı ise aralarında Türk, Rum, Ermeni ve Musevilerin bulunduğu bir Edirne Heyeti oluşturmuşlardır. Bu heyet vasıtasıyla Avrupa devletlerinin başkentlerinde, Bulgar işgali sırasında yapılan mezalimi anlatmaya çalışmışlardır. Bu arada Edirne ve bölgesinin kurtarılması, Türkleri ve buralarda yaşayan azınlıkları memnun etmiştir. Birçok şehir, kasaba, köy sakinleri Osmanlı yönetimine teşekkür etmek, Bulgar işgaline yeniden uğramak istemediklerini haykırmak için Midye ve Edirne'de mitingler düzenlemişlerdir.[112]

Bu arada **İkinci** Balkan Savaşı'nın tarafları ateşkes yapmış ve barış arayışı başlamıştır. Görüşmeler, 31 Temmuz-28 Temmuz (10 Ağustos) 1913 tarihleri arasında devam etmiş ve 10 Ağustos'ta Bükreş Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.[113]

---

[109] İbrahim Artuç, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988, s. 317.

[110] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 4; Bazı kaynaklar Edirne'nin kurtuluşunu 22 Temmuz 1913 olarak vermektedir. Alp, *Edirne'de Balkan Savaşı Anıt ve Şehitlikleri*, s. 7.

[111] Tuşe Vlahov, "Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya Prez 1913-1915g.", İstoriçeski Pregled, Godina 11, Kniga Pırva, Sofya, 1955, ss. 8-10.

[112] İlker Alp, "Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezalimînin Türkler ve Gayrimüslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Nisan, 1987, sayı 26, ss. 44-53.

[113] Simeon Radev, *Konferentsiyata v Bukureşt i Bukureştkiyat Mir ot 1913 g.*, İzdatelska Kışta "TİNAPRES", Sofya, 1992, ss. 130-131; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 106-110; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 389; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 118; *İstoriya na Bılgariya*, Sofya, 1993, s. 159. Bükreş Antlaşması'nın imzalanma tarihi Nazif Kuyucuklu'da aynı olmasına rağmen (*Balkan Ülkeleri İktisadı-2*, Bulgaristan,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bükreş Antlaşmasının bazı maddeleri şöyledir:

1. Yunanistan; Epir'in tamamını, Selanik, Kavala, Drama ve Güney Makedonya'nın büyük kısmını almıştır.
2. Sırbistan'a; Manastır, Üsküp, Priştine ve İştip verilmiştir.
3. Karadağ; Plevlye ve Cakova'yı elde etmiştir.
4. Bulgaristan; Silistre, Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya vermiş, Makedonya'nın küçük bir bölümü ile Dedeağaç'ı almıştır.[114]

Bükreş Antlaşması'nı Bulgaristan yönetiminde bulunan Radoslavov, Stambolov ve Tonçev'in oluşturduğu Liberal Koalisyon Hükûmeti imzalamak zorunda kalmıştır.[115] Antlaşmayla Struma, Mesta ve Strumitsa nehirlerinin üst kısımları dışındaki Makedonya topraklarının tamamı Sırbistan ve Yunanistan'a kaptırılmıştır. Bulgaristan, Makedonya'nın çok küçük bir kısmı olan Blagoevgrad ile Strumitsa ırmağı yakınındaki Mesta ve Meriç arasında kalan, Ege Denizi'ne kadar uzanan Akdeniz Trakya'sını, Dedeağaç'tan Meriç ağzına varan Ege kıyı şeridinin seksen millik bir bölümünü[116] alabilmiştir. Buna karşılık Dobruca topraklarını kaybetmiştir.[117]

Osmanlı Devleti'ne yönelik antlaşma ise Türk ve Bulgar heyetlerinin yaptıkları görüşmeler sonucu, 29 Eylül 1913 tarihinde **İstanbul'da imzalanmıştır.**[118]

---

s. 22.) Tevfik Bıyıklıoğlu 10 Ağustos 1913 tarihini vermektedir. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı*, s. 73. Keza Hamza Eroğlu'nda da 10 Ağustos 1913'tür. Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 71; Hünet Tuncer'de de 10 Ağustos'tur. *Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, s. 93. Gün farkı Bulgarların kullandığı Julyen takvimden kaynaklanmaktadır. Julyen ve Gregoryen takvimler arasında 13 günlük fark olduğu hatırlanmalıdır.

[114] Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 443; İbrahim Tatarlı, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya i na Tsarstvo Bılgariya Prez Vremeto na Atatürk i Stamboliyski", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 63; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 228.

[115] Yanko Sakızov, *Bılgarite v Svoyata İstoriya*, İzdatelska Kışta "Heraklit-A & N", Sofya, 1993, ss. 306-307.

[116] Jelavich, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C.* 2, s. 105.

[117] Georgi Markov, "Kım İstoriyata na Bılgaro-Rumınskiya Spor za Yujna Dobrudja po Vreme na Balkanskite Voyni (1912-1913)", İz İstoriyata na Dobrudja, Trakiya i Makedoniya, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Balkanite, Sofya, 1990, ss. 40-112; Minço Semov, *Velikite Sili i Bılgarskata Natsionalna Drama*, İzdatelska Kışta İnterpress67, Sofya, 1991, ss. 191-192; İstoriya na Bilgariya s Nyakoi Premılçavani Dosega İstoriçeski Fakti, Sofya, 1993. *İstoriya na Bilgariya*, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993, s. 159.

[118] Mehmet Hacısalihoğlu, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkan Wars 1912-1913", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year I, Issue 1, Fall 2018, s. 66; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 112-125; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 211; Sannav, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", s. 377; Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu*, s. 77; Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 87; Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, s. 146;

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tamamı yirmi madde ve dört ekten meydana gelen[119] İstanbul Antlaşması'na göre Svilengrad, Malko Tırnovo ve Miçurin Bulgarlara verilmiş, Doğu Trakya, Karaağaç ve Dimetoka Osmanlılarda kalmıştır. Batı Trakya ise tamamen Bulgaristan'a bırakılmıştır.[120]

İstanbul Antlaşmasının Batı Trakya ile ilgili maddeleri şöyledir:

İkinci madde: Her iki tarafın elinde bulunup öbür tarafa geçecek yerler, imzadan sonraki 10 gün içerisinde askerden arındırılacak ve bundan sonraki 15 gün içinde karşı tarafın memurlarına verilecektir. İmzadan sonraki üç hafta içinde de taraflar ordularını terhis edeceklerdir.

Altıncı madde: İlan edilecek genel af Batı Trakya'da meydana gelen siyasî olayları da kapsayacaktır. Bulgaristan'a verilen arazinin teslimi sırasında, kanunen oluşturulacak Hükûmet heyeti görevini bitirdikten ve genel affın halka duyurulmasından iki hafta sonra, bu genel af sona erecektir. Bu madde ile Batı Trakya Hükûmeti üyelerinin, 25 Ekim 1913 tarihine kadar Batı Trakya'yı terk etmeleri istenmiştir.[121]

Berlin Antlaşmasının imzalandığı 1879'da 63 bin km² toprağa sahip olan Bulgaristan, sınırlarını 1895'te 96 bin km²'ye, 1913'te ise 110 bin km²'ye çıkartmayı başarmıştır.[122] Meriç nehri Türk-Bulgar sınırını oluşturmuştur.[123]

İstanbul Antlaşması'nın **yedinci maddesi;** Bulgaristan topraklarında yaşayan Müslüman Türklerin, Bulgaristan vatandaşı olabilecekleri gibi, isteyenlerin ülkeyi dört yıl içinde terk edebilecekleri ve Türk vatandaşlığına geçebileceklerini ifade etmiştir.[124] Türklerin, isterlerse taşınabilen mallarını yanlarında götürebilecekleri veya üçüncü kişilere bırakarak onlar vasıtasıyla işletebilecekleri de kayıt altına alınmıştır.[125] **Sekizinci maddede** ise Bulgaristan'daki Türk toplumunun hak ve hürriyetleri dile getirilmiştir.[126]

Aynı antlaşmaya bağlı olarak imzalanan ve "Müftülüklerle İlgili Sözleşme" adı verilen iki numaralı ekte ise Bulgaristan'daki Müftülerin he türlü hakları ayrıntılarıyla tespit edilmiştir.[127]

Trifonov, *Trakiya Administrativna Uredba,* s. 64; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da,* s. 38.

[119] Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994),* s. 443; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939),* s. 228.

[120] Minço Semov, *Velikite Sili i Bılgarskata Natsionalna Drama,* İzdatelska Kışta İnterpress67, Sofya, 1991, ss. 192-193.

[121] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi,* s. 147.

[122] Nadir Devlet, Çağdaş Türk Dünyası, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 298.

[123] Türkmen, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", s. 118; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994),* s. 443.

[124] Hacısalihoğlu, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans", s. 66; Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1,* ss.462-463.

[125] Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, K. II,* s. 485.

[126] Aslan Gündüz, "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Andlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Durumu", *Bilim, Kültür ve Sanatta Gerçek,* C. 1, S. 1, Ekim 1985, s. 40.

[127] Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler, ss. 23-24.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rahley.org

2. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti ve Bulgaristan

a- Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Ayastefanos Antlaşması ile kendisine verilmiş ve geri alınmış geniş toprakları yeniden ele geçirmeyi düşleyen Bulgaristan, arkasında 55 bin ölü, 105 bin yaralı ve 2 milyar levalık askerî harcamalar bıraktığı Balkan Savaşlarından sonra hem Güney Dobruca'yı Romanya'ya kaptırmıştır hem de Bükreş Antlaşması'na göre ordusunu dağıtmak zorunda kalmıştır.[128] Dolayısıyla Sofya Hükûmeti, millî onurunu kurtarmak için ilk fırsatta harekete geçme arayışına girmiştir. Bu sıralarda Osmanlı Devleti, Balkanlarda barışı sağlama çabasındadır. Bulgaristan ve Romanya'yı da içine alan Doğu Balkan Blok'u kurulması teklifinde bulunmuş fakat bir sonuç alamamıştır. Yine de karşılıklı ilişkilerin başladığı bu yıllarda Osmanlı Devleti, Sofya'ya Büyükelçi olarak Ali Fethi (Okyar) Bey'i ve Askerî Ataşe olarak da Mustafa Kemal'i göndermiştir. Mustafa Kemal'in görevi sadece Bulgaristan'ın değil diğer Balkan ülkelerinin de askerî ve siyasi durumlarını araştırmak olmuştur. O, bu konularla ilgili yaptığı çalışmaları raporlar ve telgraflar hâlinde İstanbul'a göndermiştir.[129] Mustafa Kemal, Genelkurmay Başkanlığı'na ilettiği 6 Mart 1914 tarihli raporunda:

> *"Bulgarlar için millî bir ülkü olan Makedonya'ya tümüyle sahip olmaktan yoksunluk ve orduların en zayıf ve uygun olmayan durumunda Romenlerin Sofya'ya kadar yürüyerek Bulgaristan'ın en verimli parçasını kendilerine katmaları, Bulgar milleti, Bulgar ordusu ve hükûmeti için unutulmaz bir yara teşkil ediyor. Bulgarlar, bu yarayı ancak Sırp ve Yunanlılar tarafından Makedonya'nın işgal edilen kısımları ile Romanya'nın elindeki eskiden kendinin olan toprakları geri alarak tedavi edebileceklerini düşünüyorlar. Ayrıca İkinci Balkan Savaşı'nda kendisini yenmiş olanlardan intikam almayı da tasarlıyorlar. Fakat bugünü görmesek de yakın ve uzak gelecekte bile Bulgar askerî kuvvetleri aynı zamanda hem kuzeyde Romanya'ya ve hem de batı ve güneyde Sırp ve Yunan'a meydan okumaya yetmeyeceğinin belli olmasına karşı, geleceğe ait dileklerini muhtelif zaman ve evrelerde elde etmeyi zorunlu buluyorlar"* diye yazmıştır.[130]

---

[128] Trifonov, *Trakiya Administrativna Uredba*, ss. 61-62.

[129] Geniş bilgi için bk.; *Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914)*, (Yay. Haz.) Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007; Yusuf Sarınay, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı, Odunpazarı Belediyesi, İstanbul, 2005, s. 135.

[130] Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 126-132; Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2, Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, ss. 22-23.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu arada Balkan ülkelerini ve Osmanlı Devleti'ni kendi saflarına katma çalışmaları İtilaf ve İttifak Devletleri arasında devam etmiştir. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti ile işbirliğine yanaşmamışlar, üstelik bunlardan Rusya ve Fransa, Balkan Savaşlarında karşı cepheleri desteklemişlerdir. Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki düşünce ve emelleri bilindiği için Osmanlı Devlet adamları da İtilaf Devletlerine yönelik çalışmalarında dikkatli olmaya özen göstermişlerdir. Almanya'nın, özellikle İstanbul'daki Alman diplomatik temsilcilerinin hükûmet üzerindeki ve Alman ıslahat heyetinin Osmanlı ordusu içindeki faaliyetleri ise yakınlaşmaya yönelik olmuştur. Nitekim, 2 Ağustos 1914 tarihinde, Osmanlı Devleti ile Almanya arasında "Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması" imzalanmıştır.[131]

Bu antlaşmanın hemen arkasından Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini isteyen Almanya, bir taraftan Avusturya-Macaristan'ın yükünü azaltmak, diğer taraftan Romanya ve Bulgaristan'ın devreye sokularak Karadeniz'in batısından Rusya'yı sıkıştırmak şeklinde plânlar yapmıştır.[132] Almanya'nın Bulgaristan ile bir gizli antlaşma yapılmasına rağmen, Osmanlı'yı Rusya'ya saldırtmaları mümkün olmamıştır. Fakat çalışmalarına aralıksız devam eden Alman Genelkurmayının Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları sonuç vermiş, 29 Ekim 1914'te Enver Paşa'nın Yavuz ve Midilli gemileriyle güçlendirilmiş Türk donanmasının, Karadeniz'de Rus donanmasını bombalamasına dair verdiği emir üzerine Osmanlı Devleti, İttifak güçleri safında resmen savaşa katılmıştır.[133]

Bu süreçte Osmanlı Devleti, özellikle Bulgaristan ile biri gizli olmak üzeri iki antlaşma yapmıştır.[134] Bunlardan ilki Osmanlı-Alman Antlaşması'ndan iki hafta sonra, 19 Ağustos 1914 tarihinde Sofya'da Talât Bey ile Bulgar Başbakanı Vasil Radoslavov arasında imzalanmıştır.[135] "Osmanlı-Bulgar İttifak ve Dostluk Antlaşması" denilen bu antlaşmaya göre: *"Osmanlı veya*

[131] Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1908-1914, C. II, II. Baskı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, s. 517; Ülman, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol*, s. 217; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 243.

[132] Ali İhsan Sâbis, *Birinci Dünya Harbi, Birinci Cilt*, Nehir Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 251, 276-277.

[133] Ayrıntılı bilgi için bk.: Erdoğan Aydın, *Osmanlı'nın Son Savaşı, Turan Hayalinden Sevr'e*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 520-567; Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya*, s. 563.

[134] Osmanlı Devleti'nin özellikle Yunanlılara karşı Bulgarlar ile ortak hareket etme ve antlaşmalar yapma çalışmalarında Mustafa Kemal'in de Askerî Ataşe olarak emeği geçmiş, bu konu daha sonra kendisine mektup yazan Bulgar Milli Savunma Bakanı General Kleman Boyacıev tarafından da açıklığa kavuşturulmuştu. Bk.: Ömer Celâl Sarc, Macit Gökberk, Çağdaş Düşüncenin Işığında *Atatürk*, Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 91-92.

[135] Ökkeş Narinç, "İki Komşu'nun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2019, 2(4), s. 319.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bulgaristan Devletlerinden biri, bir veya birkaç Balkan Devleti'nin taarruzuna uğrarsa, öbürü onun yardımına koşacaktır. Keza, Osmanlı veya Bulgaristan Devletlerinden biri, diğerinin rızası alındıktan sonra bir Balkan Devleti'yle savaşa tutuşur ve bunun devamında bir başka Balkan Devleti'nin taarruzuna uğrarsa öbür müttefik ona yardım edecektir."[136]

Dostluk Antlaşması maddelerinin çoğunluğu Bulgaristan lehine düzenlenmiştir. Osmanlı Devleti'nin desteği ile Bulgaristan toprakları genişleyecek ise o zaman bu büyüklük oranında Batı Trakya Osmanlı Devleti'ne geri verilecektir. Bu hüküm uygulamaya konulamamış olmasına karşın yaklaşık bir yıl sonra Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden Meriç'in batısındaki yerleri almış, hatta nehrin sol tarafı ile birlikte boydan boya bütün Meriç'i topraklarına katmıştır. Buna rağmen Radoslavov Hükûmeti, İttifak Devletleri safına geçmeye acele etmemiş ve Çanakkale cephesindeki başarılarına rağmen Osmanlı Devleti'nden yeni sınır düzenlemeleri sözü aldıktan sonra ikinci bir antlaşma imzalamıştır.

6 Eylül 1915'te Sofya'da imzalanan ve "Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması" adı verilen bu ikinci antlaşma ile Osmanlı Devleti Doğu Trakya'nın batı sınırları boyunca devam eden toprakları Bulgaristan'a bırakmak zorunda kalmıştır.[137] Yani daha önce Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki sınır Karaağaç dolayları iken bu antlaşma ile bu topraklar Bulgaristan'a verilmiş ve Meriç nehri sınır olmuştur.[138]

b- Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Bulgaristan'da, 1913 yılı sonbaharında yapılan seçimleri iktidardaki Radoslavov Koalisyon Hükûmeti kaybedince Kral Ferdinand, meclisi feshetmiş ve yeniden seçimlere gitmiştir. Bu defa az farkla koalisyondaki liberaller kazanmışlardır. Alman hayranı olan ve kendilerine "Germanofil-Almanya Yanlıları" denilen bu liberaller derhâl ordunun stratejik birimlerine kendi taraftarlarını yerleştirmişler ve savaş hazırlığına girişmişlerdir.[139] Bu arada Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sadece birkaç gün sonra Bulgar Hükûmetini ziyaret ederek kendi görüşlerini anlatan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Sazanov'a olumsuz yaklaşılmış, Slav kardeşliği ve işbirliğinin konuşulabilmesi için öncelikle Sırpların işgal ettikleri Bulgar topraklarını iade etmeleri gerektiği bildirilmiştir.[140] Muhalefetteki "Rusofiller-Rusya Yanlıları" olarak bilinen diğer partiler ise Rusya'ya yakın bir politika izlenmesi taraftarı olmuşlardır.[141]

---

[136] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 101.

[137] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, ss. 103-107.

[138] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı* 2, s. 24; Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 498.

[139] Tatarlı, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya", s. 64.

[140] Vasil Vasilev. "Vıvliçane i Uçastie na Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna (1915-1918)", İz *İstoriyata na Bılgarskata Narodnost i Dırjava (681-1948)*, Sofya, 1993, ss. 233-234.

[141] Tatarlı, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya", s. 64.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bulgaristan, Balkan Savaşlarında kaybettiği toprakları geri alma çabasını devam ettirmiştir.[142] Bunun yolu Almanya ve Müttefiklerine yanaşmaktan geçmiştir. Çünkü o sıralarda Makedonya toprakları Sırbistan'ın elindeydi ve bu ülke Avusturya-Macaristan ile savaş hâlindeydi. Almanya ve Müttefikleri de Balkanlarda daha güçlü bir konumda idiler. Rusya'nın savaş durumu da iyi değildi. Bütün bunları göz önüne alan Bulgaristan Hükûmeti, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile yaptığı görüşmeler sonrasında, 6 Eylül 1915 tarihinde[143] savaşa katılmak için bir antlaşma yapmıştır.[144] Antlaşmaya göre, Bulgaristan'a bütün Sırbistan Makedonya'sı verilecek, Romanya ve Yunanistan Müttefikler safında savaşa girerlerse Dobruca ve Yunan Makedonya'sını da alacaktır. Böylece "Büyük Bulgaristan" sınırlarına ulaşılacaktır.[145]

Ancak Bulgaristan Hükûmetinin Almanya ile anlaşma yaptığının duyulması üzerine, eskiden beri Bulgaristan'ın İtilaf Devletleri safında savaşa girmesini destekleyen muhalefet partileri şiddetli protestolarda bulunmuşlar ve Kral Ferdinand ile görüşerek savaşa girilmesinden vazgeçilmesini istemişlerdir. Özellikle Çiftçi Partisi lideri Stamboliyski, böyle bir savaşa girilmesi hâlinde kralın başının tehlikeye gireceğini söylemeye cesaret etmiş[146] ve tutuklanmıştır.[147] Muhalefete rağmen Kral Ferdinand'ın kararıyla Bulgaristan, 1 Ekim 1915 tarihinde Almanya ve Avusturya-Macaristan Devletleri safında Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir.[148] Bu arada Almanya ile biri dostluk ve işbirliği diğeri gizli olan iki antlaşma imzalamayı da unutmamıştır.[149] Romanya ise bu dönemde İtilaf Devletleri ile işbirliği yapmayı yeğlemiş, 17 Ağustos 1916'da İttifak Devletlerine saldırmıştır.[150] Ancak kısa sürede yenilerek Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a vermek zorunda kalmıştır.

---

[142] Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 256.

[143] Veysi Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması'nın Yeri ve Önemi", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2012, s. 43.

[144] Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 257; Narinç, "İki Komşu'nun İlk İttifakı", s. 319.

[145] Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, A.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü, Ankara 1988, s. 55.

[146] Dimitir Sazdov, *Mnogo-Partiynata Politiçeska Sistema i Monarhiçeskiyat İnstitut v Bılgariya (1879-1918)*, Universitetsko İzdatelstvo Stopanstvo, Sofya, 1993, s. 102.

[147] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2*, s. 24.

[148] Violeta Gümüşeva, "Demokratiçeskata Partiya i Bılgarskoto Uçastiye v Pırvata Svetovna Voyna (Oktomvri 1915-Dekemvri 1916 g.)", *Voenno İstoriçeski Sbornik*, 3/1990, s. 49; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 414.

[149] İvan T. İvanov, "Voennite Vıprosi v Dokumentite po Vınşnata Politika na Bılgariya ot Pırvata Svetovna Voyna do 9 Septemvri 1944 g." *Voenno İstoriçeski Sbornik*, 1971 Yuli-Avgust, 4, g. XXXX, s. 46; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 136-139.

[150] Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 499.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİRİNCİ BÖLÜM

A- Birinci Dünya Savaşı'nın Sonu ve 1919 Yılı Gelişmeleri

1. Wilson Prensipleri

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından üç yıl gibi bir zaman geçmiş, 1917 yılına gelinmiş olmasına rağmen, taraflardan hangisinin kazanacağına dair kanaat oluşmamıştır. Bu süreç taraf devletlerin kamuoylarında yorgunluğun, bıkkınlığın ileri safhaya gelmesine ve savaşın sona erdirilmesine yönelik beklentilerin artmasına yol açmıştır.[151] Keza savaşın uzaması ölü ve yaralı sayısının fazlalaşmasına, ekonominin çökmesine, yoksulluk ve sefaletin dayanılmaz boyutlara ulaşmasına sebep olmuştur.[152] Birinci Dünya Savaşına son verilmesine yönelik ilk teşebbüsü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yapmıştır. Bu imparatorluk savaşın başından beri Rusya ile savaşmış, Almanya ve Osmanlı Devleti'nden yardım almasına rağmen bir başarı sağlayamamıştır.[153]

İttifak Devletlerinin lideri konumundaki Almanya ise; uzayan savaşın kendisine de ağır gelmeye başlamasına rağmen, barış teklifi için acele edilmemesini, uygun zamanın beklenmesini ve taraf devletlerin bu konuda birlikte hareket etmesini istemiştir. Ancak bu arzusunda başarılı olamamış, Almanya'nın barış için daha uygun bir zamanın beklenmesi teklifi rağbet görmemiştir.[154]

---

[151] Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 506.

[152] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 129.

[153] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 130.

[154] Sabahattin Selek, *Millî Mücadele I, Anadolu İhtilâli*, Üçüncü Baskı, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 33.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiyi ilk olarak Bulgaristan kabul etmiş ve bunu, 29 Eylül 1918 tarihinde ilan etmiştir.[155] Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de, Avusturya-Macaristan 3 Kasım 1918'de ve Almanya 11 Kasım 1918'de mütareke imzalamak zorunda kalmışlardır.[156]

Birinci Dünya Savaşı'nın uzaması üzerine savaşan taraf kamuoylarının barışa özlem duymaya başladıkları sırada ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918'de bir konuşma yapmıştır.[157] Wilson, bu konuşması ile barışı sağlamayı amaçlayan 14 temel ilkeyi dünya kamuoyuna açıklamıştır.[158] Bu ilkeler şöyledir:

1. Açık barış antlaşmaları imzalanmalı ve gelecekte de açık diplomasi uygulanmalıdır.
2. Karasuları dışında, savaşta ve barışta denizlerin mutlak serbestisi sağlanmalıdır.
3. Bütün ekonomik engeller mümkün olduğu kadar kaldırılmalıdır.
4. Millî silahlanmanın azaltılması için gerekli ve yeterli garantiler verilmelidir.
5. Sömürge isteklerinin ilgili halkların menfaatleri ile yetkileri sonradan tespit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede göz önünde tutulmalı, sorunlar mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmelidir.
6. Rusya toprakları terk edilmeli, devletlerin de yardımıyla Rusya'nın gelişmesini sağlamak üzere gereken yapılmalıdır,
7. Belçika'ya bağımsızlığı geri verilmelidir.
8. İşgal edilen Fransa toprakları boşaltılmalı, Prusya'nın 1871'de Alsace-Lorraine meselesinde yaptığı hata düzeltilmeli ve barış teminat altına alınmalıdır.
9. İtalya'nın sınırları, milliyet prensibine göre düzeltilmelidir.
10. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtariyete yönelik gelişme imkânları verilmelidir.

---

[155] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, ss. 46-47; Todor Kosatev, *Trakiyskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1923)*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1996, s. 61.

[156] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 75; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, ss. 133-135.

[157] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, K. 4*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 625; Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 508-509; Wilson'un, Kongre'de yaptığı konuşmanın tam metni için bk.; *Türk Dış Politikası Çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi İçin Ulusal Rehber, Genişletilmiş 2. Baskı*, (Der.) Engin Berber, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 153-156.

[158] A. S. Kanya-Forstner, "Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi", *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, (Çev.) Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 214; Selek, *Millî Mücadele I*, s. 34; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 75.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın toprakları boşaltılmalı, Sırbistan'a denize çıkış hakkı tanınmalı, Balkan devletleri arasındaki ilişkiler milliyetler prensibine göre düzenlenmelidir.
12. Osmanlı İmparatorluğu'nun, Türk olan kısımlarının egemenlikleri sağlanmalıdır. Türk olmayan milliyetlere muhtariyet yolunda gelişme imkânları verilmelidir. Çanakkale Boğazı diğer milletlerin gemilerine devamlı açık bulundurulmalı ve bu milletlerarası garanti altına alınmalıdır.
13. Bağımsız bir Polonya Devleti kurulmalıdır.
14. Büyük ve küçük bütün devletlere siyasî bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkânını sağlamak amacı ile bir milletler teşkilatı oluşturulmalıdır.[159]

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra barışın sağlanması ve devamına yönelik süreçte, ABD Başkanı Wilson'ın ilan ettiği 14 maddenin etkisi büyük olmuştur. Genel anlamda; gizli diplomasiden vazgeçilmesi, ticaretin serbest bırakılması, silahsızlanma, eşitlik, bağımsızlık, millî çıkarların baskısından uzaklaşmak ve barışın garantisi görevini üstlenecek olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurulması gibi başlıklardan oluşan Wilson Prensipleri, Paris Barış görüşmelerinin de esasını oluşturmuştur. Görüşmelere katılan devlet temsilcilerinden büyük çoğunluk bu prensiplerin dünyaya barış getireceğine inanmıştır. Özellikle millî ve sınır problemleri yaşayan Balkan devletlerine faydası olacağını düşünmüşlerdir.[160]

ABD Başkanı Wilson, bu 14 ilkeyi Paris Barış Antlaşmasının imzalanması sürecinde Amerikan Kongre'sinde yaptığı çeşitli konuşmalarla genişletmiş, sayısı 27'yi bulmuştur. Aralarında en önemlisi şüphesiz "Ulusların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesi (Self Determination) hakkı olmuştur.[161]

Wilson'un 14 maddesi dünyanın umutla beklediği barışa kapı aralamış, özellikle Almanya ve Avusturya kamuoyları bu prensipleri öğrendikten sonra ısrarla barış istemeye başlamışlardır.[162] Osmanlı halkının ise bu ilkelerden ve isteklerden haberi dahi olmamıştır. Ülkeyi yönetenler, Avrupalı diğer devletlerin yöneticileri gibi, Wilson prensiplerinin adil bir barışı getireceğine inanmışlar ve barış görüşmelerine hazır olduklarını açıklamışlardır.[163]

---

[159] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya,* s. 362; Orhan Melih Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960),* V. Bası, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1972, s.132; Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960),* ss. 226-228; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* s. 131; Selek, *Millî Mücadele I,* s. 35; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939),* s. 273.

[160] Krıstö Mançev, *Natsionalniyat Vıpros na Balkanite,* Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1999, s. 198.

[161] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960),* s. 228.

[162] Selek, *Millî Mücadele I,* ss. 34-35.

[163] Selek, *Millî Mücadele I,* s. 35.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2- Paris Konferansı

Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, başarılarını uluslararası hukuk nezdinde taçlandırmak için, Alman İmparatorluğunun kuruluş yıldönümü olan 18 Ocak 1919'dan itibaren barış görüşmelerine Paris'te başlamışlardır.[164] Bu görüşmelere savaştan galip çıkan veya onlara savaş ilan eden 32 devletin 70'e yakın temsilcisi katılmıştır.[165] Almanya ve grubunda yer alan Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti'nin konferansa katılmasına izin verilmemiştir. Bu devletler sadece galip devletlerin hazırladığı metinleri imzalamak için davet edilmişlerdir. Keza savaşı kazananlar tarafında yer almış olmalarına rağmen küçük devlet temsilcileri de barış antlaşmalarının hazırlanması sürecine katılmamışlardır. Görüşmelerde sadece İngiltere, Fransa, İtalya, ABD ve Japonya temsilcilerinden oluşan on kişilik heyet bulunmuş, kararları bunlar vermişlerdir.[166] "Onlar Konseyi" olarak adlandırılan heyet, bu beş devletin başbakan ile dışişleri bakanlarından oluşmuştur.[167]

Onlar Konseyinin çalışmalarında etkili devletlerin İngiltere ve Fransa olduğu görülmüştür.[168] Çünkü ABD Başkanı Wilson'un en önemli amacı, uluslararası ilişkilerde devamlı barışı sağlayacak ve koruyacak bir Milletler Cemiyeti'nin kurulması iken, İngiltere ile Fransa ise barış düzeninde kendi çıkarlarını en üst düzeyde elde etmek çabası içinde olmuşlardır. Wilson'un idealizmine karşılık Lloyd George ve Clemenceau, Avrupa'nın klasik diplomasisini temsil etmişlerdir.[169] Ayrıca İngiltere, bu konferans ile Alman donanmasının ortadan kaldırılmasını ve bir daha Avrupa'da tehdit olmasının engellenmesini istemiş, Fransa da yine Almanya'nın zayıflatılmasını arzulamıştır.[170] İtalya ve Japonya ise Paris Konferansında pasif kalmışlardır.[171]

İtilaf Devletlerinin yanı sıra Paris Konferansına, görüşmelere alınmamak şartıyla Osmanlı Devleti'nde bulunan azınlıklar da davet edilmiştir. Osmanlı

---

[164] Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015, s. 40; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 136; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 275.

[165] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 136; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 509; Kızılırmak, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kâzım Özalp*, s. 28.

[166] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 198.

[167] Best vd., *Uluslararası Siyasi Tarih*, s. 38; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 136.

[168] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 198; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 136; Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 510.

[169] Mohammed Arafat, "Paris Konferansı'nda Mezopotamya", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, Haziran 2008, s. 89.

[170] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 136.

[171] Arafat, "Paris Konferansı'nda Mezopotamya", s. 89.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"'Millet Sistemi" içinde bulunan Ermeniler, Rumlar ve Arapların bir kısmı gelecek hesapları yaptıklarından Paris Konferansını, bağımsız ya da yarı bağımsız devletler kurma düşüncelerini gerçekleştirebilecek fırsat olarak görmüşler ve harekete geçmişlerdir. Ancak Müttefiklerin aralarındaki çıkar çatışmaları bu azınlıkların isteklerini kalıcı bir şekilde çözüme kavuşturamamıştır.[172]

Paris Barış Konferansının yönlendiricisi konumundaki devletler kısa bir süre sonra, haklının güçlü değil, güçlünün haklı olduğu görüşünü kabul etmişçesine, Wilson Prensiplerinin uygulanması anlayışından uzaklaşmışlardır.[173] Bu devletler, adil ve kalıcı barışın sağlanmasına, devletlerin sınırlarının netleştirilmesine, kalabalık halk kitlelerin haklarının korunmasına çalışmak yerine, savaştan yenik çıkan devletlerin galipler tarafından ilhak edilmesini kolaylaştırıcı barış antlaşmalarını hazırlamışlardır.[174]

"Üçler Konseyi" olarak da adlandırılan ABD, İngiltere ve Fransa, konferansın 5 Mayıs 1919 tarihli toplantısında, İngiltere'nin teklifi ve diğer iki devletin de kabul etmesiyle İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini kararlaştırmışlardır. Hâlbuki daha önce bu bölge, yani Batı Anadolu'nun İzmir'den Konya'ya kadar olan kısmı İtalyan nüfuz bölgesi olarak tespit edilmişti. İngiltere ve Fransa, çıkarlarına zarar vereceği düşüncesiyle, St. Jean de Maurienne gizli antlaşmasıyla İtalya'ya verilen toprakları geçersiz saymışlardır. ABD'nin de bu yaklaşımı uygun bulması üzerine, İtalya'nın şiddetli itirazına rağmen bu bölge Yunanistan'ın nüfuzuna bırakılmıştır. Daha önce hiçbir antlaşmada adı geçmeyen Yunanistan, Fransa ve İngiltere'nin desteği ile Büyük İdealini (Megali İdea) gerçekleştirme fırsatı bulmuştur.[175]

Barış konferansında, Onlar Konseyinin görüşülecek belli başlı konuları belirleyip ayrıntıların tespitini alt komisyonlara bırakması sonucu uzun tartışma ve pazarlıklar yapılmıştır.[176] Bu alt komisyonların çalışmaları sonucunda Paris'te, Versailles sistemi veya statükosu adı verilen antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalar, üç devlet adamının, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı George Clemenceau ve ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un eseri kabul edilmiştir.[177] Antlaşmalar ise; Almanya'yla, 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Antlaşması; Avusturya'yla, 10

[172] İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 96.

[173] Kâzım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, 3. Bası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 3; Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 198.

[174] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 198-199.

[175] Şennur Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, s. 73.

[176] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 137.

[177] Sedef Bulut, "Paris Barış Konferansı", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 161.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eylül 1919'da imzalanan Saint Germain Antlaşması; Bulgaristan'la, 27 Kasım 1919'da imzalanan Neuilly Antlaşması; Macaristan'la, 4 Haziran 1920'de imzalanan Trianon Antlaşması; Osmanlı Devleti'yle, 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasıdır.[178]

3- İmzalanan Barış Antlaşmaları

a- Almanya'nın Ateşkes İlanı ve Versailles Antlaşması

1918 yılının Mart ayına kadar bazı küçük başarılar elde etmiş olan Almanya, Osmanlı Devleti'nin ateşkes arayışından önce, 3 Ekim 1918 tarihinden itibaren İsviçre'yi araya koyarak Müttefik Devletlerden barış istemeye başlamıştır.[179]

Bu arayışlar sırasında Almanya'da iç siyasal karışıklıklar başlamıştır. Sosyalist gruplar, ülkenin çeşitli şehirlerinde eylemler yapmışlar ve ayaklanmışlardır. Bu eylemlerin etkisiyle, tam da Berlin'de Cumhuriyet ilan edilirken II. Wilhelm, Hollanda'ya kaçarak tahttan feragat etmiştir.[180] Başbakanlığa Sosyalist-Demokrat Partisi lideri Ebert getirilmiştir. Ebert, Alman Cumhuriyetini ilân etmiş ve Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisini kabul ederek,[181] 11 Kasım 1918'de, Rethondes'te teslim antlaşmasını imzalamıştır.[182]

Ateşkes imzalanıp bir barış antlaşması yapılması gündeme gelince, Müttefik Devletler Wilson'un 14 maddesini hiçe saydıklarını çekinmeden ortaya koymuşlardır. Ateşkes sırası ve sonrasında ülkelerin yıkımına sebep olan Birinci Dünya Savaşı'nı, Almanya ve ona bağlı diğer İttifak Devletlerinin çıkardığı propagandası yapılmış, propagandanın etkisi görülmüş ve Avrupa devletleri kamuoyları bu savaş suçlularının cezalandırılmasını istemeye başlamışlardır.[183]

---

[178] Ognyana P. Hrisimova, "Nevızmojniyat Mir: Versayskoto Statukvo i Doktrinata za Zakrila Pravata na Natsionalnite Maltsinstva", *Studia Balcanica No: 28, Materiali ot Konferantsiyata, Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo,* İnstitut po Balkanistika, Sofya, 2010, s. 15; Mançev, *Natsionalniyat Vıpros,* s. 199; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi,* ss. 84-92.

[179] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* s. 135.

[180] Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı,* (Çev.) Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 133; Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasî Tarih (1919-1939),* Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 12.

[181] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960),* s. 228; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* s. 135.

[182] Pierre Renouvın, *I. Dünya Savaşı,* (Çev.) Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 106; Antony Best vd., *Uluslararası Siyasi Tarih, 20. Yüzyıl,* (Çev.) Taciser Ulaş Belge, Emel Kurt, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 36.

[183] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960),* s. 229.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Wilson Prensipleri arasında yer alan, başka devletlerin toprak bütünlüğüne uyulması anlayışı da bir kenara itilmiş, Fransa Alsace-Lorraine'i ve Ren nehrinin sol kıyılarını, İtalya Avusturya'nın önemli yerleri ile Anadolu'nun güneybatısını, İngiltere Alman kolonilerini ve Osmanlı Devleti'nin önemli bölgelerini almak istemiştir. Yine Wilson Prensiplerinden olan, devletlerin aralarında gizli antlaşmalar yapmayacağı ve açık diplomasi uygulayacakları anlayışı dikkate alınmamış, Müttefik Devletler birçok gizli antlaşmaya imza atmışlardır. Şimdi de bu antlaşma hükümlerinin uygulanmasını istemeye başlamışlardır.[184]

Paris görüşmelerinde ilk antlaşma Almanya ile imzalanmıştır. Müttefik Devletlerin dikte ettiği antlaşmaya Almanya önce itiraz etmiş ancak değişiklik yapılmadan kabul etmek zorunda kalmıştır.[185] Barış Antlaşması, 28 Haziran 1919'da Versailles sarayının aynalı salonunda imzalanmış,[186] 9 Temmuz'da da Alman Meclisi onaylamıştır.[187] Antlaşma 440 maddeden oluşmuştur.[188]

Versailles Antlaşmasının önemli maddelerini; sınırların tespiti, siyasal hükümler, sömürgelerin durumu, silahsızlanma ve tamirat borçları (savaş tazminatı) meydana getirmiştir.[189] Bu çerçevede Almanya:

1. Milletler Cemiyeti'nin kuruluşunu kabul etmiştir.
2. Belçika'ya; Eupen, Malmedy, Moresnet'i, Fransa'ya; Alsace, Lorraine ve Saar bölgesini, Polonya'ya; Poznan ve Batı Prusya'yı vermiştir.
3. Dantzig serbest şehir statüsü kazanmış ve Milletler Cemiyeti'nin himayesine girmiştir.
4. Yukarı Silezya'da plebisit yapılması kararlaştırılmıştır.
5. Belçika'nın tarafsızlığının kaldırılmasını kabul etmiştir.
6. Ren nehrinin Doğu ve Batı kıyılarında oluşturulacak 50 kilometrelik şeritte askerî tahkimat ve tesisat yapılmayacaktır.
7. Yeni Ren bölgesi askersizleştirilmiş bölge olacaktır.
8. Almanya, Avusturya ile birleşmeyecektir.
9. Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlığını tanımıştır.[190]
10. Almanya, denizaşırı sömürgelerinden vazgeçmiştir.

---

[184] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 229.

[185] Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 510.

[186] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 381; Orhan Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, 1918, Arayış, *Mondros'tan İstanbul'a*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, s. 160; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 277.

[187] Best vd., *Uluslararası Siyasi Tarih*, s. 38; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, ss. 84-85; Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 230.

[188] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 137.

[189] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 137-138.

[190] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 137-138.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

11. Bu sömürgelerde, manda rejimi adı altında Milletler Cemiyeti'nin kontrolü kabul edilmiştir.
12. Müttefik Devletlerin, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'dan elde edecekleri kazanımları peşinen kabul edilmiştir.
13. Almanya'da zorunlu askerlik kaldırılmıştır.
14. Alman ordusu 100 bin kişiyle sınırlandırılmıştır.
15. Deniz kuvvetlerinin gücü azaltılmıştır.
16. Denizaltı ve uçak imalatı yasaklanmıştır.
17. Almanya, bütün gemilerini Müttefik Devletlere teslim etmiştir.[191]
18. Almanya'dan savaş tazminatı olarak önce 56 milyar dolar ödemesi istenmiş, sonra bu miktar 33 milyar dolara indirilmiştir.[192]

Versailles Antlaşmasıyla Almanya; Avrupa'daki topraklarının bir kısmını, sömürgelerinin tamamını kaybetmiş, çeşitli siyasi, ekonomik, malî ve askerî yükümlülükler altına girmiştir.[193]

Bu ağır şartlar analiz edildiğinde; Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri, savaş sonunda imzalattıkları Versailles Antlaşması sayesinde Alman sorununu çözdüklerini zannetmişler, yirmi yıl sonra daha yıkıcı bir Almanya ile karşılaşınca başarısızlıklarını anlamışlardır.[194] Bir başka görüşe göre; İtilaf Devletlerini birleştiren temel faktör olan jeopolitik kaygılar Almanya yenilince ortadan kalkmıştır. Bu devletleri bir arada tutacak bağ kalmamıştır. Almanya'ya ne yapılacağı konusundaki görüş ayrılıkları, daha sonraları Versailles Antlaşmasının altının oyulmasına sebep olmuştur. Çünkü Paris görüşmelerinde varılan uzlaşmalar, alınan kararları uygulatacak bir irade ortaya koyamamıştır.[195] Almanya topraklarının bir kısmından, eski askerî gücünden ve geçici olarak ekonomik gücünü yaratan kaynaklardan yoksun bırakılmıştır.[196] Ancak ülkenin Avrupa'daki toprak bütünlüğü korunmuş ve yeniden egemen güç hâline gelecek olan kapasitesi yok edilmemiştir. Bir başka yoruma göre de Versailles Antlaşmasının ekonomik sonuçları Almanya açısından pek de Almanların ileri sürdüğü kadar ağır şartlar doğurmamıştır.[197]

---

[191] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 138.

[192] Esmer, *Siyasî Tarih (1919-1939)*, s. 14; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 145.

[193] Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 511.

[194] Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s. 298.

[195] Zara Steiner, "Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi", (Ed.) Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, (Çev.) Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 235.

[196] Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 134.

[197] Niall Ferguson, *Hazin Savaş (1914-1918)*, (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 483.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

b- Avusturya-Macaristan'ın Ateşkes İlanı ve Saint Germain ile Trianon Antlaşmaları

Avusturya, daha 1916-1917'lerde savaşın sonlandırılmasına yönelik arayışa geçmiştir. Ancak Almanya'nın ısrarı üzerine savaşa devam etmek mecburiyetinde kalmıştır. 1918'den itibaren Avusturya iç siyasetindeki gelişmeler ile yaşanan ve gittikçe dayanılmaz hâle gelen ekonomik sıkıntılar yetmiyormuş gibi Çek ve Sırp-Hırvatların başlattığı bağımsızlık hareketleri ülkeyi zor durumda bırakmıştır.[198] Ayrıca Transilvanya Romenlerinin eylemleri, Paris'te bulunan geçici Çek Hükûmetinin Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilân etmesi, Macarların da ayrı bir devlet kurmaları, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu dağılmaya götürmüştür. Böylece:

29 Ekim 1918'de Prag'da Çekoslovakya Devleti,

29 Ekim 1918'de Zagreb'de Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığı (Yugoslavya),

30 Ekim 1918'de Avusturya Cumhuriyeti,

Kasım 1918 ortalarında Macaristan Cumhuriyeti ilân edilmiştir.[199]

Gelişmelerin önüne geçemeyen Avusturya İmparatoru Karl, 3 Kasım 1918'de ateşkes imzalamak zorunda kalmıştır.[200] İmparatorluktan Avusturya ve Macaristan bağımsız devletleri çıktığından onlarla ayrı ayrı antlaşmalar yapılmıştır.[201] Macaristan'daki komünist ihtilali sebebiyle antlaşmanın imzalanması gecikmiştir.[202]

Paris Konferansındaki Onlar Konseyinin çalışmaları sonucu, 10 Eylül 1919'da Avusturya Saint Germain Antlaşmasını imzalamıştır.[203] Bu antlaşma 381 maddeden oluşmuştur.[204] Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu parçalayan ve topraklarının paylaşılmasına sebep olan antlaşmanın[205] önemli maddelerine göre:

---

[198] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 134.

[199] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 135.

[200] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 135.

[201] Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 511.

[202] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 231.

[203] Alan Palmer, *Savaş Biterken (1918)*, (Çev.) Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 470; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 138; Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 135; Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 381; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, ss. 278-279.

[204] Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, s. 161.

[205] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 85.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1- Avusturya; Macaristan, SHS Krallığı ve Çekoslovakya'nın bağımsızlığını tanımıştır.

2- Galiçya'yı Polonya'ya, Hırvatistan'ı SHS Krallığı'na, Bukovina'yı Romanya'ya bırakmıştır.

- 3- Avusturya'da mecburi askerlik kaldırılmıştır.
- 4- Avusturya ordusu 30 bin kişiye indirilmiştir.
- 5- Savaş tazminatı ödemesi kararlaştırılmıştır.[206]
- 6- Yeni devletin kendisini "Alman Avusturya Cumhuriyeti" olarak adlandırması veya Almanya'yla birleşmesi yasaklanmıştır.
- 7- Trentino, Güney Tirol ve Trieste İtalya'ya verilmiştir.
- 8- Dalmaçya, Slovenya ve Bosna Hersek SHS Krallığı'na katılmıştır.
- 9- Bohemya ve Moravya Çekoslovakya'nın parçaları olmuştur.[207]

Saint Germain Barış Antlaşması ile Avusturya toprakları 576 bin km²'den 84 bin km²'ye, nüfusu 50 milyondan 7 milyona düşmüştür. Zengin tarım ve sanayi bölgeleri olan Tiroller ile Bohemya da kaybedilmiş ve Avusturya ekonomik zorluğa düşmüştür.[208]

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Macaristan'da ihtilal çıkmıştır. Uzun süre Moskova'da yaşamış ve Lenin'in yakın arkadaşlarından olan Bela Kun, Macaristan'da Rusya'daki gibi bir komünist hükûmet kurmuştur.[209] Bu hükûmeti düşürmek üzere Romanya askerleri Macaristan'a girmişler ve başarılı olmuşlardır.[210] Böylece Onlar Konseyinin çalışmaları sonucu, savaşta yenilen devletlerden sayılan Macaristan ile de bir barış antlaşması imzalanmıştır.[211] 364 maddeden oluşan ve Trianon adı verilen bu antlaşma,[212] 4 Haziran 1920 tarihinde kabul edilmiştir.[213] Avusturya ile imzalanan Saint Germain antlaşmasının birçok hükmünü tekrarlayan bu antlaşmayla:

1. Macaristan ordusu 35 bin kişiyle sınırlandırılacaktır.
2. Mecburi askerlik kaldırılacaktır.
3. Tuna nehrindeki Macar donanması Müttefik Devletlere teslim edilecektir.

---

[206] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 138.

[207] Palmer, *Savaş Biterken (1918)*, s. 471.

[208] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 138-139.

[209] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 382.

[210] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 232.

[211] Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 512.

[212] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 139.

[213] Palmer, *Savaş Biterken (1918)*, s. 473; Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 135; Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, s. 163; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, ss. 279-280; Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 420.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4. Deniz ve hava kuvvetleri bulunmayacaktır.
5. Savaş tazminatı ve başka ekonomik yükler getirilecektir.
6. Macaristan; Presburg bölgesini Çekoslovakya'ya, Bosna-Hersek'i SHS Krallığı'na, Transilvanya'yı Romanya'ya, Burgenland'ı Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştır.
7. Macaristan toprakları 330 bin km²'den 92 bin km²'ye, nüfusu 22 milyondan 7.5 milyona düşmüştür.[214]

Bu antlaşmalar Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun paylaşımını esas almıştır. Dolayısıyla Balkan devletlerini de yakından ilgilendirmiş, hatta etkilemiştir. Saint Germain ve Trianon Barış Antlaşmaları, bir Orta Avrupa ve Balkan devleti sayılan 676. 613 km² büyüklüğünde ve 52.390.000 nüfusu bulunan Avusturya-Macaristan'ın dağılmasına sebep olmuştur.[215]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, hüküm sürdüğü toprakların yarısından fazlasını oluşturan kısmını Romanya, İtalya ve Sırp-Hırvat-Sloven (SHS) Krallığına bırakmıştır. En büyük payı SHS Krallığı almıştır. Krallık; Bosna Hersek, Voyvodina, Hırvatistan, Slovenya ve Dalmaçya'yı ele geçirmiştir.[216] Bu toprakların büyüklüğü 144.238 km²'dir. Nüfusu ise 7.6 milyondan fazladır.[217]

Ayrıca SHS Krallığı, Bulgaristan ile imzalanan Neuilly Antlaşması sayesinde bu ülkenin Batı sınırları ile Struma bölgesini de almış, topraklarına 2.566 km² ile 90 bin civarında nüfus katmıştır. Dolayısıyla SHS Krallığının, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devletinin yıkıntılarından doğduğunu, bununla yetinmeyerek 248 bin km² arazi ile 12 milyon nüfusa sahip Balkan Yarımadasının merkezini ve Batı yakasını içine alan büyük bir devlet hâline geldiğini söylemek mümkündür.[218]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılması Romanya'nın da sınırlarını değiştirmiştir. Romanya, İkinci Balkan Savaşı'nda Güney Dobruca'yı Bulgarlardan almıştı. Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde 138 bin km² toprağı ve yaklaşık 8 milyon nüfusu vardı. Savaştan sonra Macaristan ile imzalanan Trianon Antlaşması sayesinde; Bukovina'nın ve Transilvanya'nın tamamı ile Banat'ın doğu yarısını almıştır.[219] Bunlar toplam 102.200 km² arazi

[214] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 85; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 139; Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 382.

[215] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 199.

[216] Krıstö Mançev, *İstoriya na Balkanskite Narodi (1918-1945), Tom 3*, Paradigma, Sofya, 2008, s. 64.

[217] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 199.

[218] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 199.

[219] Mançev, *İstoriya na Balkanskite Narodi*, s. 74.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ve 5.250.000 nüfus demektir.[220] Romanya, 1918 yılı içinde Beserabya'yı da ilhak etmiştir.[221] Buradan da 44.400 km² toprak ve 2.6 milyon nüfusu kendisine katmıştır. Böylece Romanya, yaklaşık 295 bin km² toprağa ve 16.5 milyon nüfusa sahip bir devlet hâline gelmiştir.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kalan mirasının paylaşımı yüzünden İtalya ve SHS Krallığı arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Özellikle Dalmaçya kıyılarını ele geçirme mücadelesi bu iki devleti karşı karşıya getirmiştir. İtalya, 1915 tarihli Londra Antlaşmasında kendisine vaat edilen Trentino, Tirol, Goritsa, Gradişka, İstriya Yarımadası, Triest, Kuzey Dalmaçya, Zadar, Şibenik ve Arnavutluk'taki Vlora ve Sazeno'yu almakta ısrar etmiştir.[222]

SHS Krallığı ise Adriyatik kıyılarının tamamına hâkim olmak istemiştir. 12 Kasım 1920 tarihinde imzalanan Rapallo Antlaşmasıyla bu hedefine ulaşmıştır. Bu antlaşma SHS Krallığı ile İtalya arasındaki sınırı belirlemiş, Zadar şehri ile Loşin, Kırk, Lastovo ve Palagruş adaları İtalya'ya verilmiştir. Ufak bir bölgesiyle birlikte Rieka şehri bağımsızlığını ilân etmiştir.[223]

Ayrıca öteden beri istediği İstriya Yarımadası, Triest, Pula, Goritsa ve Gradişka'yı içine alan Yüliyska Kraina bölgesi de İtalya'ya geçmiştir. Bütün bunlara Tirol bölgesi de eklendiğinde İtalya, 22.760 km² toprak ve 1.5 milyon nüfusa daha sahip olmuştur. Bu toprakların 8.700 km² alanında yaşayan halkın yaklaşık 600 bininin Slav asıllı olduğunu ileri süren SHS Krallığı buralarda hak iddia etmiştir.[224]

c- Bulgaristan'ın Ateşkes İlanı ve Neuilly Barış Antlaşması

c.1- Bulgaristan'ın Ateşkes İlanı

Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya safında çarpışan Bulgaristan, savaşın getirdiği perişanlık ve yoksullukla karşı karşıya kalmıştır. Tarım toplumu olan Bulgaristan'da erkeklerin büyük çoğunluğunun askere alınması ve savaşın beklenenden uzun sürmesi üretimi etkilemiş, ekonominin çökmesine ve halkın perişanlığına sebep olmuştur.[225]

Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Almanya'dan malî yardımlar almıştır. Ancak 1918 yılından itibaren bu yardımların kesilmesi,

[220] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 199.

[221] Mançev, *İstoriya na Balkanskite Narodi*, s. 70.

[222] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 199.

[223] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, ss. 199-200.

[224] Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 200.

[225] Ayten Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (Ed.) Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2014, s. 138.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

özellikle Bulgar ordusunun ihtiyacı olan cephanenin gelmemesi askerler ve dolayısıyla halk arasında hoşnutsuzluğu arttırmıştır.[226] Üstelik Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgar orduları başarılı olamamış ve kısa zamanda yenilgiye uğratılmışlardır. Bunda Yunanistan'ın İtilaf güçleri yanında savaşa katılmasının etkisi görülmüştür.[227] İtilaf Devletleri orduları, iki Fransız Tümeni ve yanlardan üçer olmak üzere altı Sırp Tümeninin de yardımıyla Dobro Pole denilen yerde Bulgar ordularına saldırmıştır.[228] 15-18 Eylül 1918 tarihleri arasında çok kanlı çarpışmalar olmuştur.[229] Bu arada Bulgar askerleri arasında büyük bir panik yaşanmış, önemli bir kısmı ateş dahi etmeden kaçmış veya teslim olmuştur.[230] Dolayısıyla Bulgar hatları yarılmış, askerlerinden geriye kalanlar öldürülmüş ve Bulgar Hükûmeti ateşkes yapmak zorunda kalmıştır.[231]

Bu arada Bulgar ordusunun 100 bin kişilik bir bölümünün esir alınması, geriye kalanların dağınık bir biçimde iç hatlara çekilmeleri, ordu içerisinde eskiden beri var olan muhalefet duygularını cesaretlendirmiştir. Muhalif askerler herhangi bir yerden emir almadan ve başka birliklere de sormadan ayaklanmışlar ve İttifak Devletleri tarafında savaşa katılanların cezalandırılmasını istemeye başlamışlardır. İsyancı askerler, Makedonya topraklarında askerî komiteler oluşturarak Köstendil, Blagoevgrad ve Radomir'e yürümeye başlamışlardır.[232] Bu arada Ateşkes kararı almış olan Bulgar Hükûmeti, hapishanedeki Aleksandır Stamboliyski'yi serbest bırakarak cepheye göndermiştir.[233] Stamboliyski, birkaç milletvekili ve savunma bakanını yanına alarak askerlerle görüşmek üzere Radomir'e gitmiştir. Stamboliyski'nin yanında bulunan Bulgar Çiftçi Birliği milletvekillerinden Rayko Daskalov ise isyancı askerlerin başına geçmiş, 27

---

[226] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 133.

[227] Cengiz Mutlu, "Milli Mücadele'nin Bir Başka Yönü: Anadolu'da Yunanistan'ın Vekâlet Savaşı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX/39 (2019-Güz/ Autumn), ss. 566-567.

[228] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, ss. 373-375.

[229] Konstantin Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, Universitetsko İzdatelstvo "Kliment Ohridski", Sofya, 1992, ss. 6-36; Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 374.

[230] Mehmet Fatih Sancaktar, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. I*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 173-174; Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 374.

[231] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2*, s. 25.

[232] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 376.

[233] İvan Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, Novo Preraboteno i Dopılneno İzdaniye, İzdatelska Kışta Anubis, Sofya, 1999, s. 276.

Eylül 1918'de Bulgaristan'ın bir Cumhuriyet olduğunu ilan etmiş,[234] 20 bin kişilik bir ordu ile Pernik ve Vladaya üzerinden Sofya'ya doğru hareketle hükûmetin istifasını istemiştir.[235] Sofya'ya yaklaşıldığında, Alman birlikleri ile de güçlendirilen Bulgar Hükûmet kuvvetleri bunları başkent önlerinde karşılamış, şiddetli çarpışmalar sonucu yenilen ve dağılan taraf isyancılar olmuştur.[236]

Keza Yunanistan'ın, Haziran 1917'den itibaren Bulgaristan aleyhine savaşa katılması,[237] işbirliği yapan Yunan ve Sırp ordularının Bulgar hatlarını yarmasına sebep olmuş, böylece Sırbistan'ın kurulmasına giden yol açılmıştır.[238] Bulgaristan siyasal iktidarı da fazla dayanamamış, İtilaf Devletlerinden ateşkes istemek zorunda kalmıştır.[239]

Selanik Ateşkesi adı verilen bu savaşı durdurma kararı, 29 Eylül 1918 tarihinde alınmıştır.[240] Ateşkes metni Franchet d'Esperey, Liyapçev ve Lukov tarafından[241] Genel Karargâhta aynı gün saat 22.10'da imzalanmıştır.[242] Bu ateşkes ile aynı anda biri gizli olmak üzere iki askerî antlaşma daha yapılmıştır.[243] Selanik Ateşkesinin **ilk** antlaşmasına göre:

1. Bulgaristan; Sırbistan ve Yunanistan'daki işgal ettiği bölgelerden derhâl çekilecektir. Bu çekilme sırasında yağma yapılmayacak, halka zulüm edilmeyecektir. Müttefik Devletlerce kontrol altına alınan yörelerdeki idarî birimler görevlerine devam edeceklerdir.

---

[234] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 376.

[235] Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, s. 276

[236] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2*, s. 26; Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 377.

[237] Kosatev, *Trakiyskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya*, s. 65.

[238] Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", s. 139.

[239] Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 133; Sancaktar, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle", s. 176.

[240] *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 140-141; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 214; Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, s. 276; Konstantin Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1992, s. 43; Celâl Bayar, *Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Gidiş 1*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, ss. 2-3; Narinç, "İki Komşu'nun İlk İttifakı", s. 329; Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin", s. 43.

[241] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 375.

[242] Palmer, *Savaş Biterken (1918)*, s. 360; Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Malinov, 30 Eylül 1918'de yurt dışındaki Bulgaristan temsilciliklerine gönderdiği telgrafta, ateşkes antlaşmasının taraflarca 29 Eylül 1918, saat 11.30'da imzalandığını belirtmiştir. Milen Kumanov, Desislava Kostadinova, Todor Todorov, *Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna (1914-1918)*, Kratka İstoriçeska Antsiklopediya, İzdatelstvo i Peçatnitsa PİTT, Silistra, 2015, s. 717-719.

[243] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, ss. 43-45.

2. Bulgar ordusunun silahları Müttefiklere teslim edilecek ve askerler terhis edilecektir. Sadece, her biri on altı taburdan oluşan üç tümen ile dört süvari alayı kalacaktır. Bunların iki tümeni Bulgaristan sınırlarını savunacak, bir tümen de demiryollarını güvenlik altında tutacaktır.
3. Askerlerin terhisinden sonra, Müttefik Devletlerin denetimi altında Bulgar ordusunun silahları, mühimmatları ve askerî araçları bulundukları yerlerdeki depolara kaldırılacaktır.
4. Doğu Trakya'nın Bulgar ordusu tarafından işgali sırasında ele geçirilen Yunan 4. Kolordusunun, Almanya'ya gönderilmeyen askerî malzemeleri iade edilecektir.
5. XI. Alman ordusu saflarında savaşan ve Üsküp cephesinde bulunan Bulgar askerleri silahlarını bırakacaklar, ikinci bir emre kadar esir sayılacaklardır. Bulgar subayları silahlarını teslim etmeyecektir.
6. Esir sayılan Bulgar askerleri barış imzalanana kadar, diğer esirlerden tecrit edilmiş bir hâlde doğu bölgelerinde çalıştırılacaklardır. Sivillerin evlerine dönmesine izin verilecektir.
7. Almanya ve Avusturya-Macaristan ordu unsurları askerî araç ve gereçleri ile birlikte dört hafta içinde Bulgaristan'ı terk edeceklerdir. Yine Müttefiklerin diplomatik misyonları ve vatandaşları da dört hafta içinde Bulgaristan'dan gideceklerdir. Bu ateşkes imzalanır imzalanmaz askerî faaliyetler durdurulacaktır.[244]

Selanik Ateşkesinin **ikinci** antlaşması gizli maddeler içermektedir. Bunlar:

1. Müttefik Devletler ordularının, Bulgaristan topraklarından geçerken demiryollarını, karayollarını, denizyolları ve limanları kullanabilmek için Müttefik Doğu Ordusu Komutanlığı ile Bulgaristan Hükûmeti arasında bir askerî antlaşma yapılacaktır. Bu antlaşma ile ilgili görüşmeler sekiz gün içinde başlayacaktır. Antlaşmada telefon ve telgraf hatlarının kontrolü ile bunların binalarının kullanımı da yer alacaktır.
2. Müttefik Devletler güçleri Bulgaristan topraklarındaki stratejik yerleri kontrol altına alacaklardır. Bu kontrol güvenlik amaçlı ve geçici olacaktır. Müttefik Devletler Komutanlığı özel durumlar hariç, Sofya'nın işgal teşebbüsünde bulunulmayacağını ifade etmektedir.

[244] *V.A., f. 25, op. 1, a. e. 27, l. 211-213; Bılgaro-Turski Voenni Otnoşeniya Prez Pırvata Svetovna Voyna (1914-1918), Dokumenti,* (Ed.) Milen Kumanov, İzdatelstvo "Gutenberg", Sofya, 2004, ss. 396-397; Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy,* ss. 43-44.

3. Müttefik Devletler Komutanlığı, Bulgaristan'ın eskiden birlikte bulunduğu devletler ile her türlü ilişkisini kesmesini isteme hakkını saklı tutmaktadır.
4. 4-Bulgaristan limanları Müttefik Devletler ve tarafsız devletlerin gemilerine açık tutulacaktır.[245]

Selanik Ateşkesini Müttefik Devletlerin Doğu Orduları Komutanı General Franchet d'Esperey imzalamıştır ve uygulanmasını denetlemiştir.[246] Ateşkes, 18 Ekim'de yürürlüğe girmiştir. Aynı gün Bulgar askerleri kendileri için belirlenen sınıra çekilmişlerdir. Batı Trakya'daki idari sistemi yürüten sivillerden sadece iki memur bırakılmış, diğerleri çekilip gitmişlerdir.[247]

c.2- Neuilly Antlaşması

Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de imzalanan "Selanik Ateşkesi" sonucu İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir.[248] Dolayısıyla Kral Ferdinand tahttan ayrılmak zorunda kalmış ve yerine oğlu III. Boris getirilmiştir. Savaşın ağır faturası halka çıkarılmıştır. Bunalımlı günler Bulgaristan'da radikal siyasal partilerin güçlenmesine zemin oluşturmuştur. Taraflar bir antlaşma yapılması görüşmeleri için Paris'e davet edilmişlerdir. Bulgaristan adına; Teodor Teodorov, Aleksandır Stamboliyski, Yanko Sakızov, Venelin Ganev ve Mihail Sarafov Paris'e gitmişlerdir. Heyet 20 Temmuz 1919'da yola çıkmış ve 26 Temmuz'da varmıştır.[249]

Bulgar heyetinin savaş sonrası görüşmelere katılması yanında ikinci bir görevi de olmuştur. Yeni kurulmuş bir uluslararası organizasyon olan Milletler Cemiyeti'ne Bulgaristan'ın alınmasını sağlamak. Dolayısıyla Bulgar heyeti, Bulgaristan'ın Cemiyet'e üyeliği için ilk girişimini, 4 Ağustos 1920 tarihinde yapmıştır.[250] Arkasından daha önce Milletler Cemiyeti'ne alınmış ülke temsilcileri ile görüşmeye ve desteklerini istemeye başlamışlardır. O sırada üye olmuş olan 42 devletten 14 devlet Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne alınmasına olumlu baktıklarını söylemişlerdir. İki devlet görü-

---

[245] *V. A., f. 22, op. 3, a. e. 197, l. 87-109*; Kumanov vd., *Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna*, s. 891; Bılgaro-Turski Voenni Otnoşeniya, ss. 397-398; Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, ss. 44-45.

[246] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, s. 45.

[247] M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 370-371.

[248] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, ss. 45-47.

[249] Trifonov, *Bılgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie*, s. 12.

[250] Ts. D. A., f. 284, op. 1, a. e. 4311, l. 1; Vladislav Topalov, "İtaliya i Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", *Bılgariya, İtaliya i Balkanite*, (Ed.) Georgi Dimov vd., İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1988, s. 303.

şünü açıklamamıştır. Bir devlet karşı olduğunu söylemiş ve geriye kalan 25 devlet ise hiç cevap vermemiştir.[251]

Bulgaristan'ın aceleyle Milletler Cemiyeti'ne girmek istemesinin birkaç sebebi vardır. Bunlar:

1. Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'ın Bulgaristan'dan toprak isteklerine karşı millî sınırlarını, bütünlüğünü, bağımsızlığını garantiye almak.
2. Birinci Dünya Savaşı sonrası dünyadan izole edilmiş olmasını sona erdirmek.
3. Neuilly Antlaşmasının ağır şartlarını gündeme getirerek yumuşatılmasını sağlamak.
4. Savaş.sonrasında imzalanan uluslararası antlaşmalarla Bulgaristan'a verilmesi vaat edilen haklarını almak.[252]

Aleksandır Stamboliyski, 4 Kasım 1920'de Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne alınması için bir nota-dilekçe vermiştir.[253] Diğer birkaç devletin başvurusuyla birlikte Bulgaristan'ın başvurusunu değerlendiren Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, 16 Aralık 1920 tarihinde Bulgaristan'ı üyeliğe kabul etmiştir.[254]

Neuilly Antlaşmasıyla ilgili görüşmeler devam ederken Stamboliyski yaptığı bir konuşmada, Bulgaristan için alınacak kararların Bulgaristan'a ve komşularına barış getirmeye yeterli olmayacağını belirtmiş, bazı devletlerin Balkanlarda karşılıklı güven ve işbirliğini sağlayacak bir birlik oluşturulmasını istemediklerinin bilindiğini, buna rağmen Bulgarların daima adaleti arayacaklarını açıklamıştır.[255]

Selanik Ateşkesinden yaklaşık iki ay sonra, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Müttefik Devletler arasında Neuilly Antlaşması imzalanmıştır.[256] Bir

---

[251] Vladislav Topalov, "Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Norodite", *Politiçeskite Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bılgariya (1879-1944), İzvestiya na İnstituta za İstoriya, Tom XXVI,* (Ed.) Hristo Hristov vd., İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1983, s. 94; Topalov, "İtaliya i Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", s. 304.

[252] Topalov, "İtaliya i Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", ss. 303-304.

[253] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 63, l. 236-237.

[254] Topalov, "İtaliya i Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", ss. 304-305.

[255] Muraviev, *Dogovorıt za Mir*, s. 176.

[256] Sava Penkov, *Mejdunarodni Dogovori na Bılgariya (681-1947)*, İzdatelstvo "Jorj Nef", Sofya-Jeneva-Parij, 1992, s. 237; Kumanov vd., *Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna*, ss. 894-901; Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, s. 277; Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 232; Kürkçüer, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 135; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 86; Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, s. 276; Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, s. 163; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 216; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 142-187; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 279.

tarafta asıl devletler sayılan ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya, diğer tarafta Bulgaristan yer almıştır.[257] 296 maddeden oluşan bu antlaşmayla: Dobruca Romanya'ya, Vardar Makedonya'sı Sırbistan'a ve Batı Trakya ile Ege Makedonya'sı Yunanistan'a verilmiştir.[258] Bulgaristan'ın Balkan Savaşları ile elde ettiği yerler geri alınmıştır.[259] Bulgaristan, 8.712 km² arazi ile 23 bin nüfusa sahip Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermek zorunda kalmıştır. Topraklarından 11.278 km²'lik kısmını kaybederken[260] nüfusu 4.7 milyona inmiş[261] ve Ege Denizi'ne olan çıkışından da olmuştur.[262] Hâlbuki Londra'daki Bulgar elçisi Stançov, İngiliz, Fransız ve İtalyan Dışişleri Bakanlarının katıldığı Paris toplantıları sırasında Bulgaristan'ın millî çıkarları hakkında görüşlerini iletme imkânı bulduğunda, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Bulgaristan'ın Ege'ye çıkışına izin verileceği sözünü almıştı. Üstelik bu çıkışın Uluslararası bir komisyonun kontrolü altında olacağı da belirtilmişti.[263]

Neuilly Antlaşmasıyla ekonomik olarak da yükümlülükler altına giren Bulgaristan, maliyesine ve ordusuna belirli sınırlamalar koymak zorunda kalmıştır.[264] Ayrıca 2.250 milyar altın frank savaş tazminatı ödeme, 70 825 baş hayvan ve 250 bin ton taşkömürü verme yükümlülüğü altına girmiştir.[265] 1923 yılında, Bulgaristan'ın ödemesi gereken savaş tazminatının azaltılmasına karar verilmiştir.[266]

İtilaf Devletleri, Bulgaristan'da biri "Askerî Kontrol Komisyonu" diğeri de "Tazminat Komisyonu" olmak üzere iki komisyon kurmuşlardır. Birincinin görevi ordunun silahsızlandırılmasını sağlamak, saklanan silahların yerlerini tespit etmektir. Çalışmalar sırasında komisyondaki İngiliz tem-

---

[257] Minço Semov, *Velikite Sili i Bılgarskata Natsionalna Drama*, İzdatelska Kışta İnterpress67, Sofya, 1991, s. 226.

[258] Muzaffer Erendil, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 92; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 139.

[259] İbrahim Kamil, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin *Belgeler ve Bulgar Anayasasına göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989, s. 12; Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 511.

[260] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2*, s. 27.

[261] Stanev, **İstoriya** *na Nova Bılgariya*, s. 383.

[262] Kinka Panayotova, "Kım Vıprosa za Stopanskata Politika na Koalitsionnoto i Samostoyatelnoto Pravitelstvo na Bılgarskiya Zemedelski Naroden Sıyuz Prez 1919-1923", *Obştestveno-Politiçeskiyat Jivot na Bılgariya (1878-1944)*, Sofya, 1990, ss. 130-131; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, s. 86; Coşkun Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1978, s. 233; Mançev, *Natsionalniyat Vıpros*, s. 200.

[263] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2299, 1. 14; Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, s. 277.

[264] Lüdmil Spasov, "Deynostta na Bılgarskite Pravitelstva za Vıorıjavane na Voyskata (1919-1939)", *Voennoistoriçeski Sbornik*, 1984, No: 6, s. 43.

[265] İstoriya na Bılgariya s Nyakoi Premılçavani Dosega İstoriçeski *Fakti*, Sofya, 1993, s. 183.

[266] Kılıç, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", s. 142.

silci, Yanbol ve Elhovo'dan bazı silahların Türkiye'deki Millî Mücadelecilere verilmek üzere sevk edildiğini ortaya çıkarmıştır.[267]

Bu dönemde Bulgaristan, Neuilly Antlaşması hükümlerine göre İtilaf Devletlerinin kontrolü altına girmiştir.[268] Bulgaristan'ın askerî, siyasî ve ekonomik faaliyetleri gözlenmiş ve antlaşmaya uyulup uyulmadığı denetlenmiştir. Hem Selanik Ateşkesi sırasında imzalanan gizli antlaşmalardan ilkinin üçüncü maddesinde belirtilen: "Askerlerin terhisinden sonra Müttefik Devletlerin denetimi altında Bulgar ordusunun silahları, mühimmatları ve askerî araçları bulundukları yerlerdeki depolara kaldırılacaktır" hükmü çerçevesinde, hem de daha sonra imzalanan Neuilly Antlaşması maddelerinde, Bulgar ordusunun terhisi, her türlü silahının teslimi ve ordunun belirtilen sayıda askerî güç bulundurması, konuları yakından takip edilmiştir.[269] Ancak bu denetim, Stamboliyski Hükûmetinin, Mustafa Kemal Paşa'nın İtilaf Devletlerine karşı başlattığı Millî Mücadele'ye olumlu bakmasına ve ülkesinden Anadolu'ya yapılacak yardımları görmezden gelmesine engel olamamıştır.[270]

İkinci komisyon İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Bulgaristan'dan alacaklarını tahsil etmekle meşgul olmuştur.[271] Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nın kendisine getirdiği bu sınırlamalara adil olmayan bir antlaşma olarak bakmış, parasal yükümlülüğünün 65 milyonunu ödemiş, askerî sınırlamaları ise ancak 1938'de kaldırtabilmiştir.

d- Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi ve Mondros Ateşkesi

Bulgaristan'ın Selanik Ateşkesi ile Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi Osmanlı Devletini yakından etkilemiştir. Sofya'nın Müttefik Devletlerin kontrolüne geçmesi, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile olan bağlantısını koparmıştır.[272] Balkanlardaki bu ani gelişme başkent İstanbul'un güvenliğini de tehlikeye düşürmüştür.[273] Keza Osmanlı ordusunun Filistin ve Irak cephesindeki yenilgisi, Talât Paşa Hükûmetinin Ekim ayı başlarında istifa

[267] Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, (Çev.) Naime Yılmaer, Kiptaş Yayınları, İstanbul, 1969, s. 88.

[268] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, s. 279.

[269] Muraviev, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, s. 44.

Cengiz Hakov, "Osvoboditelnata Voyna v Turtsiya i Pravitelstvoto na Al. Stamboliyski (1919-1923)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 36.

[271] Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, s. 88.

[272] Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 506.

[273] Mehmet Okur, "Mondros Mütarekesi'nin Askerî, Siyasî ve Hukukî Açıdan Genel Bir Değerlendirmesi", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. I*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, s. 237; Taha Akyol, *Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye (1919-1920)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 63.

etmesine sebep olmuştur.[274] Böylece İttihat ve Terakki'nin on yıllık iktidarı son bulmuştur. Yeni hükûmeti Ahmet İzzet Paşa kurmuştur.[275] Başbakan Ahmet İzzet Paşa[276] Mustafa Kemal'in eski komutanlarındandı ve iyi niyetliydi. Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandırmak için bir ateşkes antlaşması imzalanması gündeme gelince Damat Ferit buna katılmak istemiş, İzzet Paşa ise şiddetle karşı çıkmış ve istifa restini çekmiştir.[277]

Bu sıralarda Trakya'da bulunan bir İngiliz-Fransız birliğinin savaşa hazırlanması, diğer taraftan birlikte savaştıkları dostları Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yenilgiyi kabul etmeleri üzerine, Osmanlı Devleti de ateşkes istemek zorunda kalmıştır.[278]

Mondros Ateşkesi; 30 Ekim 1918 tarihinde Limni adasının Mondros limanına demirli Agamemnon isimli İngiliz savaş gemisinde, Osmanlı Devleti heyeti adına Denizcilik Bakanı Hüseyin Rauf (Orbay) ile Müttefik Devletler adına Amiral Calthorpe tarafından imzalanmıştır.[279] Böylece Osmanlı Devleti için Birinci Dünya Savaşı fiilen sona ermiştir.[280]

Ateşkes görüşmelerine Rauf (Orbay) Bey dışında, İçişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey de katılmıştır.[281] Müttefik

[274] Sedef Bulut, "Mondros Mütarekesi", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 153.

[275] Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim, II. Basılış,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1951, s. 153; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi,* s. 134; Okur, "Mondros Mütarekesi'nin Askerî, Siyasî ve Hukukî Açıdan", ss. 238-239.

[276] Ahmet İzzet Paşa, 14 Ekim-8 Kasım 1918 tarihleri arası 25 gün başbakanlık yapmıştır. Son Osmanlı devlet adamları ve kumandanları arasında sayılan ve kendisine güvenilen bir askerdir. Eğitimini Almanya'da almış, ünlü Goltz Paşa'nın yardımcılığını yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı görevlerini yürütmüştür... Mustafa Kemal Paşa da kendisini takdir etmiş ve saygı duymuştur. Ancak ihtirasları olmayan bir kişiliğe sahip bulunması sebebiyle verilen görevleri kolaylıkla kabul etmiş ve gerektiğinde de kolaylıkla bırakmıştır. Siyasal formasyonu Babıâli ekolüne uygun olduğundan Millî Mücadele'ye katılmamış, Kuva-yı Millîye zihniyetini gerektirdiği gibi kavrayamamış ve Ankara'ya gitmemiştir. Orta sınıf Rumelili bir aileden gelen Ahmet İzzet Paşa, Başbakan olduğunda 54 yaşındadır. 1937 yılında, 73 yaşında iken İstanbul'da ölmüştür. Selek, *Millî Mücadele I,* ss. 49-50.

[277] Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim,* ss. 154-155; İlhan F. Akın, *Türk Devrimi Tarihi,* Üçüncü Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s. 69.

[278] Uçarol, *Siyasi Tarih,* s. 506.

[279] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 3.

[280] Ediz, *Diplomasi ve Savaş,* s. 28.

[281] Yücel Özkaya, "1919'un Siyasî Olayları", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 28; Akın, *Türk Devrimi Tarihi,* ss. 69-70. Ateşkesin imzalanması konusunda sonraları Reşat Hikmet Bey şunları söylemiştir: "Bize çok iş düşmemişti. İngilizlerin en ağır mütareke hükümlerini bize tatbik ettiklerini diğerleri ile mukayese ettikten sonra anladık amma, bu tetkiki daha evvel de yapmış

Devletler adına İngiltere'nin Akdeniz Filosu Komutanı Visamiral Calthorpe bulunmuştur.[282] Tamamı 25 maddeden oluşan[283] Mondros Ateşkesini bazı genel hükümlere ayırarak incelemek mümkündür. Bunlar:

1. Egemenliğin kısıtlanmasıyla ilgili maddeler:
   b. İstanbul ve Çanakkale boğazları açılacak, bölgedeki kaleler Müttefikler tarafından işgal edilecektir (1. madde).
   c. Güvenliklerinin tehdit edilmesi hâlinde Müttefiklerin istedikleri bölgeleri işgal etme hakkı olacaktır (7. madde).
   d. c-Ermenilere bırakılması düşünülen Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ ve Sivas'ta karışıklık çıkarsa buralar işgal edilecektir (24. madde).
   e. Haberleşme istasyonları Müttefik kuvvetlerinin denetimi altına alınacaktır (12. madde).
2. Askerî içerikli maddeler:
   c. Sınırların denetlenmesi ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli olan kuvvetler dışında Osmanlı ordusu terhis edilecek, her türlü savaş gemisine ve ordunun silahlarına el konulacaktır (5. madde).
   d. Osmanlı Devleti'nin elindeki savaş esirleri serbest bırakılacak, Müttefik Devletlerin elindeki Türk eserleri ise ellerinde tutulacaktır (4. ve 22. maddeler).
   e. İran ve Kafkasya'daki Osmanlı birlikleri geri çekilerek dağıtılacak, Anadolu dışındaki birlikler ise Müttefik Devletler komutanlıklarına teslim olacaktır (11. madde).

---

olmanın fiiliyatta hiçbir kıymeti olmayacaktı. Çünkü muhataplarımız bize ne istediklerimizi sormaya ihtiyaç hissetmemişlerdi" Cengiz Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasfiyesi*, İthaki Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 343-344.

[282] Mehmet Gönlübol, Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Haz.) Mehmet Gönlübol vd., 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 3.

[283] Mondros Ateşkesinin maddeleri için bk.; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 12-14; M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi, C. 3*, (Yay. Haz.) Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018, ss. 123-125; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (177-1958)*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, ss. 475-482; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 17-21; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, ss. 7-19; Ahmet Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 22-24; Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 41-43; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, ss. 228-230; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, s. 134; Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasviyesi*, ss. 349-351; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, ss. 138-143; Akyol, *Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye*, ss. 86-90.

3. Ekonomik içerikli maddeler:
   d. Müttefikler tüm liman ve tersanelerden yararlanacaktır (9. madde).
   e. Ülkenin ihtiyaçları dışındaki kömür, akaryakıt ve benzeri kaynakların satın alınmasına kolaylık gösterilecektir (14. madde).
   f. Demiryolları denetim altına alınacaktır (15. madde).[284]

Ayrıca:

a. Osmanlı topraklarındaki Almanya ve Avusturya-Macaristan uyruklu asker ve siviller bir ay içinde ülkeyi terk edecektir (19. madde).[285]
b. Altı ilde karışıklık çıktığında Müttefik Devletler, bu illerin herhangi bir bölümünü işgal etme hakkına sahip olacaklardır (24. madde).[286]

Mondros Ateşkesinin tüm maddeleri incelendiği zaman, bunların kabul edilemez olduğu görülecektir. Ateşkesten daha fazla, yenik devletlere kabul ettirilen ağır bir barış antlaşmasını andırmaktadır.[287] Türk tarafının görüşü de bu doğrultuda olmuştur. Mütareke'nin birçok maddesi açık uçlu bırakılmış ve İtilaf Devletleri tarafından kolaylıkla ihlal edilme fırsatı yaratılmıştır. Bunlar söz konusu ateşkesin 1., 5., 7., 10., 11., 21., 22. ve 24. maddeleridir.[288] Özellikle, Müttefiklerin kendi güvenlikleri tehdit edildiği zaman istedikleri bölgeleri işgal etme hakkını veren 7. madde Osmanlı Devleti'nin idam hükmü gibidir.[289] İtilaf Devletlerinin Anadolu'ya girmesi bu maddeye dayandırılmış, hatta madde hükümleri de aşılarak işgal edilmiştir.[290] 24. madde ise Ermenilere altı il bırakmaktadır.[291] İtilaf Devletlerinin anlayışına göre Osmanlı Devleti artık kendi iç dinamiğini kaybetmiştir. "Hasta Adam'ın" ayakta kalması mümkün değildir. Hele Rus Çarlığının yıkılmasından sonra

[284] Gülnihal Bozkurt, "Mondros Ateşkes Antlaşması", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi 1/1, Türk* İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve İstiklâl Savaşı, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1989, s. 50-51.

[285] Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, ss. 228-229; Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 506-507.

[286] Bu iller Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas'tır, Akın, *Türk Devrimi Tarihi*, s. 86; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 20.

[287] İsmet Giritli, *Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi, Kurtuluş ve Kuruluş*, DER Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

[288] Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar, Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşının Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 24; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 4.

[289] Akın, Türk Devrimi Tarihi, s. 70.

[290] Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", s. 72.

[291] Fatma Akkan Güngör, "1914-1918 Osmanlı-Fransız İlişkileri", Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri, (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, s. 63.

bölgede güçlü bir devletin olması yerine, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalara ayrılarak küçük devletler hâline getirilmesi ve denetlenmesi gündemlerinde bulunmuştur. Mondros Ateşkesi de aranan fırsatı doğurmuştur. Bu sebeple bir taraftan Arap devletleri feodal farklılıklar etrafında bir araya getirilerek oluşturulmuş, diğer taraftan Ermenistan ve Kürdistan devletleri yaratılarak bölünmeler gerçekleştirilmek istenmiştir. Ayrıca Yunanistan da İngiltere tarafından birkaç amaçlı piyon olarak Anadolu'ya sürülmüştür.[292] İngiltere, bu çabasıyla:

a. Eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak isteyen İtalya ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmiştir.
b. Batı kamuoyunda sempati toplayacağını düşünmüştür.
c. Yunanistan'ın hiçbir zaman kendisinin denetiminden çıkmayacağını hesaplamıştır.[293]

Nitekim Ateşkesle birlikte Türk askerleri terhis edilirken, İtilaf Devletleri Osmanlı yönetimine müdahale etmeye, ülkenin sosyal ve ekonomik durumunu sarsmaya yönelik faaliyetler yapmaya ve Anadolu'yu işgal etmeye başlamışlardır.[294] Daha Mondros Ateşkesinin mürekkebi kurumadan İngilizler, ateşkesi hiçe sayarak Musul'a ve İskenderun'a doğru da hareketlenmişler,[295] Selanik'te Fransız Generali d'Esperey, Mondros'ta İngiliz Amirali Calthorpe, Suriye'de İngiliz Generali Allenby, Irak'ta İngiliz Generali Karsel, Hazar Denizi kıyılarında İngiliz Generali Thomson işgal için hazır beklemişler, Ateşkes yürürlüğe girer girmez hedefledikleri bölgeleri işgal etmişlerdir.[296]

---

[292] İngiltere'nin politika yapıcılarından birçoğu, İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinde ve Yunanlıların İzmir'i işgal etmesine göz yumulmasının haksızlığını ve tehlikeyi kabul etmiştir. Churchill ve İngiliz Genelkurmayı, İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'in; "Yıllarca kanayacak yara. Belki de kuşaklar boyunca Küçük Asya'da kan dökülmesine yol açacak sürekli bir huzursuzluk kaynağı" diye nitelediği Yunan işgalinde yapılanlar sebebiyle pişman olmuştur. Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu (1900-1923)", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 220.

[293] Toktamış Ateş, Türk Devrim Tarihi, DER Yayınları, İstanbul, 1984, s. 82.

[294] Dursun Ali Akbulut, "İttifak Devletleri'nin Savaştan Çekilmeleri ve Osmanlı Devleti", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 139.; Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, s. 90; Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 4.

[295] Orhan Koloğlu, *1918, Aydınlarımızın Bunalım Yılı, Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000, s. 183.

[296] Murat Burgaç, *Türkiye Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013, s. 20.

B- Millî Mücadele'de 1919 Yılı Gelişmeleri

1- İzmir'in İşgali

Büyük Devletlerin en üst düzeyde temsil edildiği Paris Barış Konferansı'nda, Ermenistan ve Kürdistan'ın kurulması ile Suriye, Irak, Filistin ve Arabistan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına karar verilmiş ancak Batı Anadolu'nun nasıl paylaşılacağı konusunda İngiltere ve İtalya arasında çıkan tartışmalar bu sorunu çözümsüz bırakmıştır. Aslında İngiltere, İtalya'nın karşısına Yunanistan'ı çıkarmış ve aralarında bir orta yolun bulunmasına yardımcı olmaya çalıştığını göstermiştir. Hâlbuki Yunanistan Başbakanı Venizelos, konferans başkanlığına verdiği muhtıra ile Yunan isteklerini çoktan sıralamıştır.

Venizelos'a göre, Batı Anadolu'da, Bandırma'nın doğusunda kalan Marmara Denizi sahilindeki Kurşunlu köyünden başlayan ve Akdeniz'deki Kalkan kasabasının doğusuna düşen bir hattın Yunanistan'a verilmesi gerekmektedir.[297] Venizelos, Paris'teki Barış Konferansı yetkililerine, Ege adaları ve İzmir de dâhil, Batı Anadolu, Doğu ve Batı Trakya üzerinde Yunanistan adına hak iddiasında bulunmuş; İstanbul ile Boğazların uluslararası bir rejim tarafından Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde yönetilmesini, Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un Konya veya Bursa'ya nakledilmesini istemiştir.[298]

Keza Venizelos, ABD Başkanı Wilson'un desteğini almak için kurulacak bir Ermenistan'a sıcak baktığını da ifade etmiştir. Ancak bu tekliflere İtalya razı edilememiştir. Tartışmalar uzayıp sertleşince İtalya konferansı terk etmiştir. Bu fırsatı değerlendiren İngiltere harekete geçmiş, İzmir'in işgal planı gereğince İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb, işgal kararını 14 Mayıs'ta Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya tebliğ etmiştir. Aynı gün İzmir'de bulunan Calthorpe'in Vekili Mr. James Morgan İzmir Valisi İzzet Paşa'ya ve Yarbay Smith de İzmir Kolordusuna işgali bildirmişlerdir.[299] İşgal kararında şu maddeler sıralanmıştır:

1. Müttefik Devletlerin Hükûmetleri ile Türkiye arasında imzalanan Mondros Ateşkesinin 7. maddesine dayanılarak İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgaline karar verilmiştir.
2. Bu karar Osmanlı Hükûmetine bildirilmiştir.
3. Bir askerî birliğin yarın, 15 Mayıs saat 8.^{00}'de İzmir'e varması beklenmektedir.
4. Çıkması muhtemel üzücü bir olayı önlemek için, Türk kıtalarının kışlalarında kalmaları ve Türk subaylarının saat 7.^{00}'de merkezî kışlada toplanmaları gerekmektedir.

---

[297] Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 90.

[298] Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, s. 123.

[299] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s. 75.

5. Çıkabilecek bir olayın İzmir'le civar il, ilçelerde heyecan ve olay yaratmaması için telgraf merkezi yarın sabah İngiliz askerleri tarafından işgal edilerek sansür konacaktır.[300]

İzmir'in Yunanlılarca işgal hazırlığı Türk makamlarında endişe ve derin üzüntü yaratmıştır. İstanbul'la haberleşmelerden olumlu sonuç alınamadığı gibi, Yunanlılar yerine İngiliz veya Fransız birliklerince işgali talepleri de reddedilmiştir. Yunan işgali Türklere hakaret, zulüm ve İzmir'in ilhakı anlamına gelmiştir.[301] Yunanistan Başbakanı Venizelos, Yunan işgal kuvvetlerine gönderdiği mesajda:

"Barış Konferansının Yunan emelleri konusunda kesin bir karar almadığını fakat Batı Anadolu'nun esenlik ve güvenliğini Yunanistan'a emanet etmekle Yunan ırkına olan güvenini gösterdiğini, Yunan ordusunun buna layık olduğunu kanıtlayacağına emin olduğunu" bildirmiştir.[302]

İngilizler, İzmir ve civarında meydana gelen eylemleri önlemesi maksadıyla Yunanlılara izin vermiş, 15 Mayıs 1919 tarihinde[303] Yunan kuvvetleri İzmir'e yönelmişlerdir. Yunan işgalci birlikleri ABD, İngiliz, Fransız ve Yunan savaş gemilerinin koruması ve Yunanlı komutan Albay Nikolas Zafiriu komutası altında sabah saat 10.[00]'dan itibaren Pasaport ve Alsancak iskelelerinden karaya çıkmışlardır.[304] Kendilerini yerli Rumlar karşılamışlar ve Rum Metropoliti tarafından takdis edilmişlerdir. İşgalci Yunan birlikleri ile yerli Rumlardan oluşturulan gruplar şehirdeki Türklere ait mağaza, dükkân ve evleri yağmalamışlardır.[305]

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin İzmir'deki temsilcisi Morgan, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği gün ile ilgili, 16 Mayıs'ta bir telgraf göndermiş ve şunları yazmıştır:

"İzmir, 15 Mayıs günü Yunanlılar tarafından işgal edildi. İşgal son derece disiplinsiz şekilde gerçekleştirildi. Birçok yerde çatışmalar meydana geldi. Hıristiyanlar tarafından yapılan kışkırtmalar neticesinde birçok Türk gereksiz yere tutuklandı. Evler ve işyerleri yağmalanmaktadır. Rum ayaktakımı etraftaki köylere saldırmaktadır. Rumların Türkleri yağmalama ve avlama eylemleri devam etmektedir. Üç yüz Türk, yüz Hıristiyan kayıp var."[306]

---

[300] Kızılırmak, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kâzım Özalp*, s. 31.

[301] Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 78.

[302] Kızılırmak, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kâzım Özalp*, s. 31.

[303] Boris Şivaçev, *Stara i NovaTurtsiya*, Sofya, 1930, s. 39.

[304] Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, s. 149.

[305] **İsmet Görgülü,** *Ana Hatlarıyla Türk İstiklâl Harbi*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1985, s. 19.

[306] Ediz, *Diplomasi ve Savaş*, s. 159; Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, s. 150.

Yunan askerlerinin karşısına güçlü bir Türk silahlı savunma gücü çıkmamıştır. Daha önce Kolordu Karargâhına toplanmış bulunan Türk subaylar ve İzmir valisi karşı koymadan teslim olmuşlardır. Halk arasından çıkan gazeteci Hasan Tahsin (Osman Nevres) ilk kurşunu atmış ve işgalin o kadar kolay olmayacağını göstermek istemiştir.[307] Bu arada esir alınan Türk subaylarına "Zito Venizelos-Yaşasın Venizelos" diye bağırmaları için baskı yapılmıştır. Buna direnen ve "Kato Venizelos-Kahrolsun Venizelos" diye haykıran İzmir Askerlik Şube Başkanı Kurmay Albay Fethi Bey ile Askerî Doktor, Kaymakam Şükrü Bey hemen oracıkta, rıhtım üstünde şehit edilmişlerdir.[308] Yağma ve insan kırımı ertesi gün de devam etmiştir.[309] 48 saat içerisinde 2 binden fazla Türk öldürülmüştür.[310] Menemen'e kadar ulaşan Yunan birlikleri tarafından bu kasaba ve civarında görev yapan Türk devlet memurları ile halk katledilmiştir.[311]

İzmir'in işgali Anadolu'da tepkiyle karşılanmıştır ve birçok yerde mitingler yapılmıştır. Başbakan Damat Ferit, işgal günü İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb'i ziyaret etmiş, İzmir'in işgalini protesto ederek Anadolu'daki halk arasında kaynaşma olduğunu, halkı yatıştırmaya çalıştığını, iç bölgelerde bulunan İngiliz subaylarının kişisel güvenliklerinden endişe ettiğini belirtmiştir.[312]

Kâzım Karabekir Paşa'nın organize ettiği bir miting, 18 Mayıs tarihinde Erzurum'da gerçekleştirilmiştir. Düzenleme heyeti tarafından İtilaf Devletlerine protesto telgrafları çekilmiş ve durum ülkenin her tarafına bildirilmiştir.[313] Özellikle İstanbul Sultanahmet meydanında yapılan miting dünya kamuoyunda yankı yaratmıştır.[314]

Keza o sıralarda Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa da İzmir'in işgal edilmesini protesto eden bir telgrafı Padişah'a göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafında şöyle demiştir:

---

[307] Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu*, Yıl 1, Sayı 1, Mayıs, 1988, s.73.

[308] Samih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2011, s. 347.

[309] Orhan Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e II, 1919, Başlangıç, Samsun'dan Erzurum'a, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s. 102.

[310] Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 269; Ayşe Aydın, "Mütareke Dönemi'nden Millî Mücadele'ye", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 171; *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da*, s. 42.

[311] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 18.

[312] Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, ss. 149-150.

[313] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz,C.1, Genişletilmiş Yeni Baskı, (Sadeleştiren) Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, t. y., s. 64.

[314] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76-g.; Orhan Koloğlu, *Mondros'tan Mudanya'ya Osmanlı'da Son Tartışmalar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, ss. 90-95.

"İzmir'in Yunan askerleri tarafından işgal edilmesi, yakından temasta bulunduğum milleti ve orduyu düşünülemeyecek ve tarif edilemeyecek derecede üzmüştür. Yüce makamlarının 19 Mayıs 1919 tarihli telgrafında, bütün milletin ve ordunun üzüntüsünü dile getiren hisleriniz millete güven ve teselli vermiştir. Ne millet ne de ordu, varlığına karşı yapılan bu haksız tecavüzü sindirmeyecek ve kabul etmeyecektir. Gaye ve düşüncelerini sadece millet ve devletin varlığına hasreden Padişah Hazretlerinin manevî kişiliğine olan tam bağlılık ve yeniden yönetimini üzerinize aldığınız hükûmetin en kesin teşebbüs ve hareketlerde bulunarak milletin hukukunu koruyacağına olan tam güven ve gönül rahatlığı ile sükûnetin muhafaza edilmekte olduğunu arz ederim".[315]

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Türk Millî Mücadele'sinin dönüm noktası olmuş, sebep ve sonuçlarıyla toplumu etkilemiştir.[316] Şöyle ki:

1. İşgal karşısında Osmanlı Hükûmetinin, ordusunun ve halkın hazır olmadığı, gaflet ve acizlik içinde kalındığı görülmüştür.
2. İşgalden, Batı Anadolu'da hak iddia eden Yunanistan'ın ilhaka hazır ve lâyık olmadığı anlaşılmıştır.
3. İşgal ve sonrasında yapılan katliamlar tehlikenin büyüklüğünü göstermiştir.
4. İzmir'in işgali, Anadolu'da Millî Mücadelenin başlamasını hızlandırmıştır.
5. İzmir'in işgal edilmesi ile gerçek cephenin neresi ve düşmanın hangisi olduğu ortaya çıkmıştır.[317]

2- Yunanlıların İzmir ve Civarında Yaptıkları Mezalim Üzerine İtilaf Devletlerinin Oluşturduğu Komisyonun Raporu

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ve Türklere uyguladıkları mezalim iddiaları üzerine ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcilerinden bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, yaptığı araştırma ve incelemeler sırasında Yunanlıların Türklere uyguladıkları zulümlere bizzat şahit olmuştur. İzmir ve çevresindeki Türklerin ise karşılaştıkları baskılara rağmen herhangi bir taşkınlık yapmadıkları tespit edilmiş, bu husus heyet üyeleri tarafından kendi hükûmetlerine bildirilmiştir. Ancak gönderilen bu raporlardan

[315] Selçuk Duman, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Millî Mücadele'nin Başlaması", Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 202-203.

[316] Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 27.

[317] Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 225-229.

Türklerin haberdar olmamasına dikkat edilmiş ve gizli tutulmuştur.[318] Bu gizlilikte Venizelos'un payı vardır. Komisyonun 19 Ekim tarihinde İtilaf Devletleri Yüksek Konseyine sunduğu rapor, konsey üyeleri arasında tartışılmıştır. 8 Kasım'da bir oturum daha yapılmış ve burada, İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Yunan yanlısı Sir Eyre Crowe'un desteğini alan Venizelos, bu raporun yayınlanmamasını, yeni bir komisyon kurularak araştırma yapılmasını istemiştir. Fransa Başbakanı Clemenceau, Yunanlıların önceden izin almadan İzmir bölgesinde yayılmalarına çok içerlemiştir. Fransız başbakana göre, Yunanlılar Ege bölgesinde çok kötü işler yapmışlardır ve Türkler bu işgali asla kabul etmeyeceklerdir. Yine de Venizelos'un istekleri ağır basmış, Yüksek Konsey komisyonun raporunu yayınlamama kararı almıştır.[319]

O sıralarda Avrupa'da bulunan Dr. Nihat Reşat (Belger), bir Fransız tanıdığı vasıtasıyla bu raporu temin etmiştir. Aceleyle bir kopyasını Ankara'ya göndermiş, bir diğer kopyasını da bizzat İstanbul Hükûmetinin Dışişleri Bakanı Mustafa Reşit Bey'e vermiştir.[320]

Daha sonra aldığı görev üzerine Dr. Nihat Reşat (Belger), tekrar Avrupa'ya gitmiştir. Burada söz konusu raporu Fransızca olarak beş bin adet bastırmış, 1920 yılında toplanan Birinci Londra Konferansına katılan üyeler ile Avrupa'da ilgili şahsiyetlere, gazetecilere, İngiltere ve Fransa Parlamentolarına göndermiştir. Altmış beş sayfadan oluşan bu kitapçıkta birçok rapor ve mektup bulunmaktadır. ABD, İngiltere, Fransa ve İtalyan temsilcilerinin oluşturduğu heyetin hazırladığı bu rapor 12 Eylül 1919 tarihlidir.[321]

İstanbul'daki Doğu Ordusunda görevli Albay rütbesindeki Bulgar irtibat subayı bu rapordan ancak 29 Ocak 1920 tarihinde haberdar olmuş ve Bulgarca çevirisini yaparak Sofya'daki Genelkurmay Başkanlığına göndermiştir. Bulgar Albayı hazırladığı raporuna, Yunanlıların Mayıs 1919 yılında İzmir ve çevresindeki Türklere yönelik yaptıkları katliamların sorumlusunun Yunanlı askerler ve subaylar olduğu düşüncesini de eklemeyi ihmal etmemiştir.[322]

Söz konusu raporun özeti şöyledir:

1. *Yapılan inceleme sonucu; Mütarekenin imzalanmasından bu yana Aydın Vilâyetinde yaşayan Hıristiyanlar, herhangi bir baskıyla karşılaşmamışlardır.*

[318] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 697-698.

[319] Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, s. 192.

[320] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 698.

[321] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 698.

[322] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 20-21-21a-22-23.

2. *(Hıristiyanlara) baskı yapıldığı iddiaları dinî taassuptan kaynaklanmaktadır. (İzmir'in) işgali medenî bir ihtiyaçtan doğmamıştır. Aksine işgal bir fetih ve haçlı savaşı hâlini almıştır.*
3. *15/16 Mayıs'ta meydana gelen olayların sebebi Yunan ordusu ve subaylarıdır.*
4. *Yunanistan'ı temsil eden siviller, İzmir'deki olayların civar köylere yayılmasından sorumludur:*
   a. *Venizelos, İtilaf Devletlerinden gönderilen uyarı telgraflarına rağmen, onlardan izin almadan Manisa ve Aydın'ın işgal edilmesi için, 23 Mayıs tarihinde bölgedeki Yunanlı komutanlara emir vermiştir.*
   b. *Yine (Venizelos) işgalin nereleri kapsayacağına dair bir sınır belirlemediği için Müslümanların tepkisini çekmiştir.*[323]
5. *Yunan Yüksek Komiserliği, İzmir ve civarında faaliyet gösteren askerî ve sivil bir teşkilat kurmuş ve faaliyet yürütmüştür.*324
6. *(Yunanlı askerlerin) gereksiz işgali ve gittikçe yayılmaları üzerine (Müslümanların) tepkisi artmıştır. Türk ve Yunanlılar arasında uzun yıllardır devam eden anlaşmazlık bu sebeple daha da alevlenmiştir. Bergama ve bölgesi ile Manisa ve Ödemiş'te yapılanlardan da (Yunanlılar) sorumludur.*
7. *Menemen'de gerçekleştirilen (Müslüman) katliamından da tamamen Yunanlılar sorumludur. Çünkü Yunanlı subaylar görevlerini bilerek ihmal etmişlerdir.*[325]
8. *Aydın Vilâyetinde kargaşa devam etmektedir. Anadolu ile yapılan ticarî ilişki kesilmiştir. Buna yine (Yunan) işgali sebep olmuştur.*[326]

SONUÇ:

1. *(Yunanlılar tarafından) işgal edilen İzmir ve Aydın Vilâyetlerinde alınan tedbirler gereksizdir. Çünkü:*
   a- İşgal, prensip olarak idarî bir karardır ve huzurun sağlanması amacıyla yapılması gerekirken, gerçekte işgal hâlini almıştır. (İzmir'deki) Yunan Yüksek Komiseri kendisini tek otorite olarak görmektedir. Görevli Türklerin bölgede hiçbir yetkisi kalmamıştır. (Bu yetkililer) İstanbul'dan emir alamadıkları gibi, bölgedeki Türk polisi ve jandarması da herhangi bir kararı uygulama gücüne sahip değildir.
   b- Yunanistan bu işgal sebebiyle bölgede büyük askerî güç bulundurmak zorunda kalmıştır.
   c- Halk aç kalmak tehlikesi ile yüz yüzedir.

[323] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 21.

[324] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 699.

[325] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 21-21a.

[326] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 698-699.

2. *Komisyonun Takdiri:*
   a- *Bu işgal, asayişi sağlamaya yönelik yapılmış ise buna Yunan birlikleri yeterli değildir. Bu görev bölgedeki Müttefik Devletler Komutanlığına verilmelidir.*
   b- *Eğer işgal geçici değil ise ve Barış Konferansında İzmir'in Yunanistan'a verilmesi düşünülüyor ise Türk ile Yunan birliklerini baş başa bırakmak gerekecektir.*
   c- *(İzmir'in Yunanistan'a) ilhak edilmesi Milletler Cemiyeti prensiplerine aykırıdır. Çünkü İzmir ve Ayvalık'ta da tespit edildiği gibi bu bölge nüfusunun çoğunluğu Türk asıllıdır.*

Komisyon şunu bilmek durumundadır; Galeyana gelen Türk millî şuuru (İzmir'in) ilhakını kabul etmeyecek ve Yunanistan da bunu engelleyemeyecektir.

2. *Komisyon aşağıdaki hususları tavsiye etmektedir:*
   a- *Mümkün olduğu kadarıyla bölgedeki Yunan askerlerinin Müttefik Devletler askerleriyle yer değiştirmesi,*
   b- *Yunanlı askerlerin heveslerini almalarını sağlamak için, Türk birlikleriyle karşılaşmayacakları şekilde az sayıda Yunanlı askerin bazı bölgeler yerleştirilmesi,*
   c- *Müttefik Devletler birlikleri işgali gerçekleştirdikten sonra Türk jandarmasının ıslahına başlanması,*
   d- *(Türk) jandarmasının ıslah edilmesinden sonra, Türk idarî yapısının da düzenlenerek onlara iade edilmesi,*
3. *(Bölgedeki) Kuva-yı Milliye komutanı Yunanlılardan daima şikâyetçi olmaktadır. Söz konusu şartlar temin edilirse bu şikâyetlerden vazgeçilir. Millî Kuvvetler de böylece İstanbul Hükûmeti emrine girmekte tereddüt yaşamazlar. Ayrıca Müttefik Devletler, Millî Kuvvetlerden ve hükûmet üyelerinden Yunanlıların Türk halkına yönelik yaptıkları mezalime karşı gösterdikleri tepkiyi böylece anlamış olacaklardır.*

Komisyon Üyeleri:

Amiral Bristol (ABD Üyesi)	*General Bunout* *(Fransa Üyesi)*
General Hare *(İngiltere Üyesi)*	*General Dall'olio* *(İtalya Üyesi)*[327]

3- İşgal Bölgelerinde Direnişler ve Kuva-yı Millîye

Bulgaristan'ın İstanbul'daki elçisi Bulgaristan Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, 21 Eylül 1919 tarihli rapora ek bir rapor daha göndermiştir.

[327] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 21a-22-23; Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 699-700.

Burada verdiği bilgilere göre:[328] Sivas Kongresi'nde alınan kararalar çerçevesinde Kuva-yı Millîye'nin merkezi olarak Karahisar düşünülmüş ve oranın Mutasarrıfına bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta, Mutasarrıftan İstanbul ile her türlü irtibatı kesmesi istenmiştir.[329]

Hatırlanacağı üzere, Anadolu insanının varlığını sürdürme irade ve gücünden doğan Kuva-yı Millîye, Millî Mücadele'yi yürüten Millî direnişçilerin genel adıdır.[330] Bu deyim Millî Mücadele sırasında iki anlamda kullanılmıştır. İlki "Millî Kuvvetler" yani "Milis" anlamındadır. Düzenli olmayan silahlı birliklerdir.[331] İkincisi daha geniş anlamlıdır ve Millî Mücadele'yi bir bütün olarak ifade etmektedir. Bu çerçevede, Millî Mücadele sırasında organize olan sadece silahlı halk değil; Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri, Heyet-i Milliye, Kongreler, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), bunlara yardımcı olan kurum, birimlerle birlikte ordu da Kuva-yı Millîye olarak kastedilmiştir. Bu oluşumların hiçbirisinin, İtilaf Devletleri ile ateşkes imzalamış olan Osmanlı Devleti'yle siyasî ve hukukî ilgisi olmamış, başta ordu olmak üzere Kuva-yı Milliye olarak adlandırılan kuvvetler devletten çıkarak millet kuvveti olmuşlardır. Millî Mücadele'deki her faaliyet Türk Milleti adına yapılmıştır. Bu sebeple, bu mücadeleye katılan her kişiye "Kuva-yı Millîyeci" veya kısaca "Millici" denmiştir.[332] Düzenli ordular kurulana kadar da Anadolu'nun her tarafında mücadelelerini başarıyla sürdürmüşlerdir.[333]

Osmanlı Devleti'nin ordusu dört bir cephede yıllarca savaşmış olduğu için büyük kayıplara uğramış, yorgun düşmüş, kaçaklar ve özellikle Mondros Ateşkesinin ilgili hükümleri çerçevesinde ordunun terhis edilmesi mecburiyeti de olunca asker sayısı çok azalmıştır. Dolayısıyla Millî Mücadele başladığında, zayıf bir orduyla savaşmayı dillendirmek yerine, kalan birlikler Millî Kuvvetlere eklemlenerek mücadele sürdürülmüştür. Düzenli ve güçlü bir ordunun olmayışı, mücadeleyi yerel ve bölgesel Millî Kuvvetlerle yapma mecburiyeti, 1919 yılı ortalarından 1920 yılı sonlarına kadar sürmüştür. Bu dönemde Kuva-yı Millîye daima ön planda görülmüştür.[334]

---

[328] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 22 Eylül 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 54-g.

[329] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 54.

[330] Alev Coşkun, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu*, 2. Basım, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019, ss. 79-80.

Yücel Özkaya, "İzmir'in İşgali", Milli Mücadele Tarihi, C. I, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 76.

[332] Selek, Millî Mücadele I, s. 113.

[333] Mustafa Balcıoğlu, "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvay-ı Milliye", Milli Mücadele Tarihi, C. I, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 40.

[334] Selek, Millî Mücadele I, s. 113.

Kuva-yı Millîye'nin Millî Mücadele'deki yerini gerçek anlamda tayin edebilmek için onun bünyesine bakmakta fayda vardır. Kuva-yı Millîye'nin savaş içindeki konumu, başlangıçta o millî kuvvetin başında bulunan kişi ve kişilerin yapısı ile doğrudan ilgilidir. Çünkü çeşitli bölgelerde oluşturulan bu kuvvetlerin içinde efelerle birlikte asker kaçakları, dağlarda adaletten kaçan suçlular, hapishanelerden çıkarılan mahkûmlar, maceraperestler, karşı ihtilâl hareketlerine karışarak kaçanlar ve affa uğramak isteyenler, askere alma şeklinde köy ve kasabalardan toplananlar ile sadece millî duygularla vatanın savunulması için katılanlar bulunmuştur.[335] Dolayısıyla Kuva-yı Millîye birliklerinde her kesimden çok farklı insanlar olmuş ve bunlar halkın hoşuna gitmeyecek hareketlerde de bulunmuşlardır.[336] Bunların zaman zaman halka kötülük yaparak ve vergi toplayarak başıbozuk davranışlar göstermeleri askerden kaçma olaylarını da arttırmıştır.[337] O dönemi anlatan İsmet İnönü, her bölgeden ayrı ayrı vergi alındığından, farklı kararlar uygulandığından, asker toplandığından bahsetmiş ve olayların istismara yol açtığından yakınmıştır.[338] Dolayısıyla düzenli ordu kurularak bu birliklerin orduya katılması sağlanıncaya kadar geçen dönemde karşılaşılan farklı görünümler sadece o birliğin yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak yine de Kuva-yı Millîye birliklerinin Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasındaki katkılarını unutmamak gerekmektedir.

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla birlikte Kuva-yı Millîye devri teknik olarak kapanmıştır. Bu devir, Kuva-yı Millîye'nin kuruluşundan kaldırılış tarihine kadar olan bir buçuk yıllık bir zaman aralığını kapsamaktadır. Çünkü bu tarihten itibaren Millî Mücadele'yi Türk ordusu üstlenmiştir.[339]

İtilaf Devletleri ile Yunanlılar tarafından, İzmir'in ve Anadolu'nun diğer yerlerinde başlatılan işgal hareketleri; Trablusgarp'tan Balkan Savaşlarına oradan da Yemen, Sarıkamış ve Çanakkale'siyle Birinci Dünya Savaşı'na[340] dek uzun yıllar süren mücadelelerin Osmanlı ordusu ile Türk halkında yarattığı yorgunluğu ve bitkinliği bir kenara itmiş, yeniden canlanmasına sebep olmuştur. Üstelik Türk Milleti, sadece savaş yorgunluğu ile değil aynı zamanda cepheden dönenlerin kendi bölgelerinde yüzyıllardır bir arada, barış içerisinde yaşadıkları azınlıkların taşkınlıkları ile de uğraşması

[335] Selek, Millî Mücadele I, s. 116.

[336] Enver Kartekin, Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi, İtimat Kitabevi, İstanbul, t. y, s. 117.

[337] Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 17.

[338] Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956), (Der.) Sabahat Erdemir, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1956, s. 165.

[339] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 113.

[340] Ateş, Türk Devrim Tarihi, s. 119.

gerekmiştir. İstanbul Hükûmeti ile Padişah'ın kararsızlığı ve çekingenliği de işin çabası olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti'nin her yöresinde işgallere duyulan tepkiler belirmeye ve bunlar organize örgütler hâline gelmeye başlamışlardır.

Mondros Ateşkesinin ilgili maddelerine dayanarak Anadolu'yu işgale başlayan İtilaf Devletlerinin askerlerine ilk silahlı karşı koyma Dörtyol'da görülmüştür. Fransızlar İskenderun'a asker çıkararak bölgeye yayılmaya başlamışlar, bu arada da oluşturdukları "Ermeni Alayı'na" görev vermişlerdir. Merkezden sonra civar köylerin işgaline sıra geldiğinde, özellikle Karakese Köyü işgal edilmek istendiğinde, köy halkı tepki göstermiş ve mücadeleyi başlatmıştır. Çıkan karşılıklı çatışmada Fransızlar kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır.

Batı Anadolu'daki direnişler ise doğuya göre daha organize hâle getirilmiştir. Örgütlenmeler daha erken başlatılmıştır. Bölgede, çeşitli sebeplerle dağa çıkmış olan efelerin ve adamlarının direniş doğrultusunda yönlendirilmesi işgale tepkiyi çabuklaştırmış ve hareketin bir merkezden idare edilmesini sağlamıştır.

İzmir'in Yunanistan tarafından işgalinden 15 gün sonra bölgede Milis Kuvvetleri kurulmaya başlanmıştır. Reddi İlhak adı verilen bu kuvvetler kısa zamanda büyük ilgi çekmiş, sayıları hızla artmıştır.[341] Hatta bazı subaylar, üniformalarını çıkararak milis kıyafeti giymişler ve kuvvetlere katılmışlardır.[342]

Yunan yayılma sahası üzerinde özellikle Salihli ve Akhisar'da da millî teşkilat kurulmuştur. Aydın ve Ödemiş havalisinde de Yunanlılarla çatışmak üzere Türk halkı silahlanmıştır. İttihat ve Terakki'nin İzmir sorumlusu Celâl (Bayar) Bey, İttihatçı olduğu için İstanbul Hükûmeti tarafından tutuklanması kararı çıktığından İzmir'den kaçmış, Aydın civarına giderek oradaki Demirci Efe ile buluşmuş ve Galip Hoca takma adıyla eylemlere başlamıştır. Ayrıca bölgede bulunan Yörük Ali Efe, Sarı Efe Edip, İsmail Efe, Mestan Efe ile arkadaşları ve başkaları da olmak üzere bir araya gelmişler, millî kuvvetleri meydana getirmişlerdir. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden yaklaşık bir ay sonra Türk Milleti her cephede silahını eline alarak mücadeleye başlamıştır.[343]

Kuva-yı Millîye, düzenli ordu kuruluncaya kadar, Anadolu'daki işgallere direniş göstermiş, düşmanı oyalamış, zaman zaman kayıplar verdirmiştir. Kuva-yı Millîye'nin Millî Mücadele'ye yaptığı katkıları şöyle sıralamak mümkündür:

[341] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 29.

[342] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 114.

[343] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 31.

1. Yunanlılar İzmir ve çevresini işgal ettiğinde, Türk Milleti'nin bunu sakin bir şekilde karşıladığına dair Yunanistan Başbakan'ı Venizelos'un dünyayı ve İtilaf Devletlerini aldatmasına yönelik propagandası, başlatılan Millî Mücadele ile çürütülmüştür.
2. İşgalden hemen sonra Yunan ordusunun Anadolu içlerine ilerleyişine engel olunmuştur.
3. İşgalci Yunan birliklerine her yerde kayıp verdirilmiş, orduları meşgul edilmiştir.
4. Türk köyleri, Ermeni ve Rum çetecilerin baskınlarından korunmaya çalışılmış, bunlarla mücadele edilmiştir.
5. Türk ordusunun teşkilatlanmasına zaman ve imkân tanınmıştır.
6. Türk Hükûmetine ve dünya kamuoyuna, Anadolu'daki Millî Mücadele'yi bir millî ayaklanma olarak göstermiş, tanıtmıştır.
7. Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin kurulmasına yardımcı olunmuş, çalışmaları desteklenmiş ve Millî Mücadele'ye karşı olanlar bertaraf edilmiştir.
8. Millî Mücadele'yi önlemeye yönelik yapılan isyanlar önlenmiştir.
9. İstanbul-Ankara yolu sürekli açık tutulmuş, Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'ye katılanlara yardımcı olunmuş, silah, cephane, malzeme sevkiyatının yapılması sağlanmıştır.
10. Büyük Taarruzdan önce düşmanla yapılan bütün muharebelerde Türk ordusuna yardımcı olunmuştur.[344]

4- 1919 Yılı Başlangıcında Avrupa'da Durum

Rusya İmparatorluğu'nda Romanov hanedanı yıkılmıştır. Yerine cumhuriyetler kurulmuştur. 15 Eylül 1917 tarihinde Kerenski liderliğinde Rus Cumhuriyeti, 20 Kasım 1917'de Ukrayna Cumhuriyeti, 6 Aralık 1917'de Finlandiya Cumhuriyeti, 28 Aralık 1917'de Besarabya'da Moldova Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Sonraki yıl, 26 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri kurulmuştur. Rusya'da ise 1919'dan itibaren ülkenin kontrolü Bolşeviklere geçmeye, Ruslar geri gelmeye ve kurulan bağımsız cumhuriyetler Sovyet Cumhuriyetlerine dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu cumhuriyetler Moskova'ya bağlanmış ve eski Çarlık Rusya'sı yerine Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kurulma aşamasına gelinmiştir.[345]

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'da Hohonzollern hanedanı devrilmiştir. İmparator Wilhelm II tahttan ayrılmış, Almanya

[344] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 115.

[345] Bilâl N. Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, Atatürk'ün 125. Doğum Yıldönümü'ne Armağan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, ss. 11-12.

İmparatorluğu kısmen dağılmış, 9 Kasım 1918'de Bavyera Cumhuriyeti ilân edilmiştir. 1919 yılı başında Weimar'da toplanan Kurucu Meclis, 11 Şubat'ta Friedrich Ebert'i Cumhurbaşkanı seçmiştir.[346] Büyük ölçüde ABD, Fransız ve İsviçre anayasalarından esinlenilerek hazırlanan Weimar Anayasası, 31 Temmuz 1919 tarihinde kabul edilmiştir.[347]

Birinci Dünya Savaşı'nda yenilen bir diğer ülke, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olmuştur. İmparatorluğu yöneten Habsburg hanedanı da çökmüştür. Son İmparator I. Karl tahttan inmiş ve Avusturya'yı terk etmiştir. Dağılan imparatorluğun yerine bağımsız cumhuriyetler kurulmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde Çekoslovakya Cumhuriyeti, 6 Kasım 1918'de Polonya Cumhuriyeti ve 18 Kasım 1918'de Avusturya Cumhuriyeti kurulmuştur.[348]

Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları dağılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Padişah ve Halife Vahdettin makamında kalmıştır. Romanov, Hohonzollern ve Habsburg hanedanları arka arkaya devrilip gitmişler Osmanlı hanedanı ise devam etmiştir. Ancak hem Mondros Ateşkesinin ağır hükümleri hem de Mustafa Kemal Paşa sayesinde Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketi Osmanlı hanedanlığının da sonunun yaklaştığını göstermiştir.

5- Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkışı

Mondros Ateşkesi imzalandığında Mustafa Kemal Paşa 7. ordunun başında Halep'te bulunuyordu. Ateşkes emri üzerine silahlarını bırakmak istememiş Antakya, İskenderun ve Çukurova'yı savunmaya karar vermiştir. Ancak İstanbul'dan gelen bir emirle komuta ettiği birliklerinin fesih edilmesi üzerine başkente dönmek zorunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'nun bir başka şehrine değil de İstanbul'a dönmesinin birçok sebebi vardır. Mustafa Kemal öncelikle Savaş Bakanlığı'na geçerek, o dönemde çok sık değişen hükûmetlerin birinde görev almaya çalışmış, İtilaf Devletlerinin Mondros uygulamalarına karşı yasal bir mücadele yolu başlatmak istemiştir. Ancak bu mümkün olmayınca, Şişli'deki evinde yakın arkadaşları ve mücadele edilmesi gerektiğine inananlarla yaptığı görüşmeler sonucu savaşın nasıl, ne zaman, nerede ve hangi yol takip edilerek yürütüleceğinin genel plânlarını hazırlamıştır.

Yusuf Hikmet Bayur, Mustafa Kemal'in İstanbul'da kaldığı süre içerisindeki faaliyetlerini:

---

[346] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 12.

[347] Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Genişletilmiş 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1991, s. 5.

[348] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 12.

1. Hükûmet içinde Savaş Bakanı olarak önemli bir görev almak.
2. İstanbul'da ihtilâlci yöntemlerle çalışmak.[349]
3. Anadolu'ya geçerek düşmanın ulaşamayacağı yerlerde güç toplamak şeklinde sıralamıştır.[350]

Sonraları Anadolu'ya geçiş konusu Mustafa Kemal'e sorulduğunda; *"Sağlam ve gerçek bir tek karar vardı. O da millet egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak"* idi demiştir.[351]

Gerçekten de bu üç yöntem denenmiş ve sonuç olarak Anadolu'ya gidilmesine karar verilmiştir. Yine Mustafa Kemal'e, Millî Mücadele'nin ne zaman başladığı sorulduğunda fiili mücadelenin öncelikle Halep'te başladığını,[352] Adana'da, **İstanbul'da** devam ettiğini, Samsun'da, Amasya'da tatbik edildiğini ve Lozan Konferansı ile sonuçlandığını söylemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın plânlaması Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından daha İstanbul'da bitirilmiş, Anadolu'ya geçmek için yol aranır olmuştur. Çünkü 21 Aralık 1918'de Meclis-i Mebusanın kapatılması yasal düzeyde mücadele verme imkânını ortadan kaldırmıştır.[353]

Millî Mücadele'nin somut adımları, 1919 yılının Şubat ayı sonlarında atılmıştır. İstanbul'da izni biten Ali Fuat Paşa, Konya Ereğlisi'ndeki Kolordu'yu Ankara'ya götürmeye karar vermiştir. Amacı Ankara'yı bir direniş merkezi hâline getirmektir. Bu arada şüpheleri üzerine çekmemek için Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından Rauf Bey de daha sonra Anadolu'ya geçmek üzere ordudan istifasını vermiştir.[354]

Mustafa Kemal Paşa'nın da Anadolu'ya gitmesi için fırsat gecikmemiştir. Samsun ve yöresinde çıkan bazı olayların bastırılması ile ilgili verilen İngiliz ültimatomu üzerine bölgeye gönderilecek adaylar arasında bulunan Mustafa Kemal, Padişah Vahdettin tarafından tercih edilmiştir. Hükûmette İçişleri Bakanı olarak bulunan Mehmet Ali Bey'in onu desteklemesi de bu görevin verilmesinde etkili olmuştur. Üstelik hükûmet, işgallere karşı Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki direnişler ve örgütlenmeler hakkında İtilaf Devletlerine bilgi verirken onları bir avuç macera

[349] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 6.

[350] Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Güven Matbaası, Ankara, 1963, s. 282.

[351] Gazi Mustafa Kemal (Atatürk), *Nutuk-Söylev, I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981, s. 19; Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 13.

[352] Cevat Abbas Gürer, *Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak*, Halk Basımevi, İstanbul, 1939, s. 167.

[353] Yuluğ Tekin Kurat, "Anadolu'da Kurtuluş Savaşını Başlatmak Kararı", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 1963.

[354] *Rauf Orbay Hatıraları, Yakın Tarihimiz, C. III*, Vatan Gazetecilik, İstanbul, 1962, s. 402.

heveslisi İttihatçıların kıpırdanışları olarak tanıtmıştır. Vahdettin'in endişesi bu tür bunalımları fırsat bilerek İtilaf Devletlerinin Doğu Anadolu'yu işgal etmeleri, Ermeni ve Kürt devletlerinin kurdurulması için çalışmaya başlayabilecekleri olmuştur. Bu sebeple karışıklıklar **çıkaran** İttihatçıların susturulması gerekmektedir. Mustafa Kemal ise Padişah'ın bu görüşlerinden sadece Doğu Anadolu'nun Türk egemenliği altında kalması fikrine katılmıştır.[355]

Gelibolu kahramanı Mustafa Kemal Paşa, Padişah Vahdettin ile yaptığı görüşmeden sonra, Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayacak şekilde 9. Ordu Genel Müfettişi olarak görevlendirilmiş, geniş sivil ve askerî yetkilerle donatılmıştır.[356] Samsun'a hareket ederken de yanına aldığı 18 kişilik kadroya sonraları Millî Mücadele içerisinde önemli görevler verecektir.[357]

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, Yunanlıların İzmir'i işgalinden dört gün sonra, 19 Mayıs 1919'da Karadeniz'in en önemli Türk liman şehri Samsun'a ayak bastıkları zaman Anadolu'da başlatabilecekleri bir hareketin başarıya ulaşması için mutlaka halka mal edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir.[358] Bu amaçla çalışmaya koyulmuşlar bütün ülkeye ne yapmak istediklerini anlatmaya başlamışlardır. Arkadaşları faaliyet programları hazırlarken Mustafa Kemal Paşa da daha İstanbul'a geri çağrılacağından habersiz iken, Anadolu'da ne gibi teşkilâtlar olduğunu öğrenmek için kendi müfettişlik bölgesinde bulunan valilik ve mutasarrıflıklardan bilgi istemiştir. Bir taraftan Şarkiye Vilâyat-ı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trabzon Adem-i Merkeziyet Cemiyeti gibi derneklerin halka ne kadar mal olduğunu tespit etmeye çalışmış, diğer taraftan da Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş bulunan Müdafaa-i Hukuk Dernekleri ile irtibata geçmeye, onlardan yetki almaya uğraşmıştır.[359] Mustafa Kemal, bütün derneklerin bir merkezde toplanması gerektiğini sıkça söylemiştir.[360]

---

[355] Tahsin Ünal, "Milli Mücadele Başlarken", *Türk Kültürü*, C. VII, 1968-1969, s. 22.

[356] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?* (Çev.) Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 353.

[357] Mustafa Kemal ile birlikte toplam 19 olan bu kişiler şunlardır; Albay Kazım Dirik, Dr. Alb. İ. Tali Öngören, Kur. Yb. Arif (Ayıcı), Kur. Bnb. Hüsrev Gerede, Topçu Bşk. Bnb. Kemal Doğan, Dr. Bnb. Refik Saydam, Yzb. Cevat Abbas Gürer (Yaver), Yzb. Mümtaz Tünay, Yzb. İsmail Hakkı Ede, Yzb. Ali Şevki Öndersev, Yzb. M. Vasfi Süsoy, Üstğm. Hayati, Üstğm. Arif Hikmet Gerçekçi, Üstğm. Abdullah, Teğmen Muzaffer Kılıç (Yaver), Şifre Kâtibi Faik Aybars, Şifre Kâtibi Yrd. Memduh Atasev ve III: Kolordu Komutanı Albay Refet Bele; Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara, 1971, s. 14; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 236.

[358] Castellan, *Balkanların Tarihi*, s. 423.

[359] Mustafa Kemal'in 18 Haziran 1919'da Trakya Cemiyeti ile ilgili Edirne Birinci Kolordu Komutanına gönderdiği telgraf, *Nutuk, C. III*, belge 19, İstanbul, 1950.

[360] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 249.

Bu arada İstanbul'daki gelişmeler konusunda Bulgaristan elçiliği Sofya'yı bilgilendirmeye devam etmektedir. İstanbul'daki Bulgar Elçisinin, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği bir gizli raporundan[361] "İttihat ve Terakki" Cemiyeti ileri gelenlerinin tutuklanarak Malta adasına sürülmesine rağmen,[362] Cemiyetin daha güçlü bir şekilde görevini yapmaya devam ettiği öğrenilmiştir. Elçinin raporuna göre: Yunanistan Türk topraklarını işgal etmeye devam etmektedir. Ege bölgesinden kaçmaya başlayan ve başka yerlere yerleşmek isteyen Türkler, İttihat ve Terakki'nin çalışmaları sayesinde yaşadıkları köy ve kasabalarda kalmaya karar vermişler, hatta bununla yetinmeyip işgalci Yunanla savaşmak için yollar aramaya başlamışlardır. Anadolu'da ve özellikle İzmir'de Yunanlılar ile Türkler arasında çatışmalar devam etmektedir.[363]

Söz konusu gizli rapora göre: Türk ve Yunanlı çeteler de Trakya'da birbirleriyle savaşmaya başlamışlardır. Olayların içinden gelen Türkler; nerdeyse her gün Doğu Trakya'da Yunan işgalini kınayan mitinglerin yapıldığından Edirne, Kırklareli, Babaeski ve Uzunköprü'den İstanbul Hükûmeti ile İtilaf Devletleri temsilciliklerine protesto telgrafları gönderildiğinden bahsetmiştir.[364]

İstanbul'daki görgü tanıkları ise, Türk halkı her ne olursa olun Yunanlılar Trakya'yı işgal etmek için gelirlerse izin verilmeyeceğini kararlı bir şekilde haykırdıklarını belirtmişlerdir.[365] Olası Yunan işgaline karşı Trakya'daki direnişçilerin örgütlenmesi diğer bölgelere nazaran daha organize olmuştur. Paris'e gitmek üzere hareket eden Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyeti, Yunanlıların entrikaları yüzünden Roma'da durdurulmuştur.[366]

Karşılıklı çatışmalar ve meydana gelen ölümler sebebiyle Türkler ve Yunanlılar, İtilaf Devletleri temsilciliklerine şikâyet dilekçeleri göndermişlerdir. Yunanlı askerlerin Türk halkına yaptıkları mezalim üzerine Osmanlı padişahı, Müttefik Devletler yetkililerine bir nota vermiştir.[367]

---

[361] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 23 Haziran 1919 tarihinde gönderilen "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.-2-g. -3.

[362] İşgal ordusu, 150 Osmanlı askeri ve sivil yetkiliyi ve milletvekillerinin önemli bir kısmını tutuklayıp Malta'ya sürmüşlerdir. Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 372.

[363] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1.

[364] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1.

[365] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1.

[366] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.

[367] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin raporu şöyle devam etmektedir:

"Gerçekten de işgalci Yunanlılar, Türklerin İstanbul'dan ve Trakya'dan kaçması ve yaşadıkları yerleri terk etmesi için her türlü baskıyı yapmaktalar. Yunanlı askerler sokaklarda rastladıkları Türk polislerini ve tespit ettikleri ajanları öldürüyorlar. Karakolları basıyorlar. İstanbul civarındaki Türk köylerini yağmalıyorlar. Gemileri batırıyorlar. Bunlarla yetinmeyip, Türklerin ev ve mahallelerini bombalıyorlar. İstanbul Hükûmeti bu olayları engelleyecek kadar güçlü değil.[368]

Paris'te bulunan Başbakanın emri üzerine İçişleri Bakanı bir bildiri yayınladı. Bildiride; "İmparatorluğun birçok bölgesinin işgal edilmiş olması sebebiyle Osmanlı Hükûmeti, diplomatik görüşmeler dışında savaşma gücünden yoksundur" ifadesi yer almıştır.[369]

İçişleri Bakanlığı, huzurun sağlanması amacıyla Osmanlı coğrafyasının bütün bölgelerine "Nasihat Heyetleri" yollama kararı almıştır. Bu karar Ferit Paşa Hükûmetinin zayıflığını göstermektedir."[370]

Mütareke döneminde İstanbul'dan taşraya, özellikle rahatsızlık duyulan bölgelere, içlerinde Osmanlı şehzadelerinin de bulunduğu "Nasihat Heyetleri" gönderilmiştir. Bu sebeple iki heyet oluşturulmuş biri Anadolu'ya, diğeri Trakya'ya görevlendirilmiştir. Heyetlerde bir şehzade, üç asker kökenli paşa, iki müftü, birer Ermeni ve Rum asıllı milletvekili yer almıştır.[371] Bu heyetlerin görevi ülkede huzuru sağlamaya çalışmak olmuştur. Anadolu ve Trakya'yı gezmiş olan bu heyetler, halkın saltanata olan bağlılığını arttırmaya da uğraşmış ancak beklenen sonucu elde edememişlerdir.[372] Mesela; İzmir'e giden Şehzade Abdurrahim Efendi, Hükûmet konağının balkonundan Padişah'ın fermanını okumuştur. Bu durum çok az kişinin ilgisini çekmiştir. Heyet oradan Buca, Aydın, Burdur, Isparta, Antalya ve Konya'ya geçmiştir. Buralarda yapılan konuşmalara ve verilen nasihatlere de halk ilgi duymamıştır. Aydın'da heyeti karşılamaya hocalar dahi gelmemiştir. Gelmeyen hocaların başında Esat Hoca'nın olduğu öğrenilince, Şehzade Abdurrahim Efendi kendisini çağırtmış ve sebebini sormuştur. Millî Mücadele'de Yunanlılara karşı savaşan, TBMM'nde birinci ve ikinci dönem milletvekilliği yapan Esat Hoca'nın cevabı ibretliktir:

---

[368] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.

[369] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.

[370] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 2.

[371] Edip Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 155.

[372] Zekeriya Türkmen, "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Hareketi ve Müfettişlik Bölgesindeki Faliyetleri", *90. Yılında Millî Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, s. 64; Daha fazla bilgi için bk.; Mevlüt Bozdemir, *Hey'eti Nasiha: Anadolu ve Rumeli Nasihat Hey'etleri*, İzmir, 1992.

"Efendi Hazretleri, bizim nasihate ihtiyacımız yoktur. Hıristiyanlarla iyi geçinmediğimizi kim söylüyor? Bu havaliyi gezip göreceksiniz. Hıristiyan mahalleleri mamur ve abadan, İslam mahallatı ise muhtaç-ı ümrandır. Biz Türkler cephelerde harp eder aziz vatanımızı korumaya çalışırken, onlar fabrikalar kurmuşlar, bağlar bahçeler içinde yaşarlar. Servet, refah, her şey onlarda*dır. Fakrü zaruret Türklerde toplanıyor. Nasihat bizlere değil, bizi iktisaden öldürmeye çalışan zümreye vermelisiniz".*[373]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği, 23 Haziran tarihli rapora ek olarak bir yazı daha göndermiştir.[374] Bu yazıya göre, İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey ile Savaş Bakanı Turgut Paşa istifa etmişler, istifaları padişah tarafından kabul edilmiştir. Yeni hükûmette yapılan değişiklikler şöyledir:

Ticaret Bakanı Ethem Bey, İçişleri Bakanlığına,

"Sulh-u Selâmet Partisi" Genel Sekreteri Ferit Paşa, Savaş Bakanlığına atanmışlardır.[375]

Bu arada Türkiye'nin siyasal durumu gittikçe zorlaşmış, içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.[376] Anadolu'da faaliyetlere başlayan Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a çağrılmasına rağmen gelmeyi reddetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Bey'le birlikte İmparatorluk coğrafyasındaki Türk halkının haklarını korumak için Redd-i İlhak Cemiyetleri kurmaya başlamıştır.[377]

Bulgar elçisinin gönderdiği telgrafa göre: Yunanistan Hükûmeti, Anadolu ve Trakya'dan topladığı 19-20 yaşlarındaki Rum gençlerini askere almaya başlamıştır.[378] Dün bunlardan 500 kadarı gemi ile gönderilmiştir. Bu askerler giderken "Kahrolsun Almanya", "Kahrolsun Bulgaristan" sloganları atmışlardır. Askere alınanların arasında Yunanistan vatandaşlarının da olduğu ve sayılarının 20 bini bulacağı tahmin edilmektedir.[379]

---

[373] Türkmen Parlak, İşgalden Kurtuluşa-1, Yunan Ege›ye *Nasıl Geldi*, Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982, ss. 300-301.

[374] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 29 Haziran 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 5-g.-6-g.

[375] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 5.

[376] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 6.

[377] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 6-g.

[378] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 27 Haziran 1919 tarihinde gönderilen telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 4; Abdurrahman Bozkurt, "Yunan Sevr'i ve İtilaf Devletleri", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, s. 888; Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, s. 166.

[379] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 4.

Keza Anadolu ve Trakya'dan sonra, İstanbul'daki Yunanistan Askerî Temsilciliği 30 yaşına kadarki Rum asıllı vatandaşları askere çağırmak için emir almıştır.[380] Yunanca yayınlanan gazeteler, 30 yaşından büyükler savaş vergisi vereceklerdir. Askere alınanlar yeni topraklar işgal etmek üzere orduya katılacaklardır diye yazmışlardır.[381]

İstanbul'daki Bulgar elçisinin gizli ibareli bir başka raporuna göre:[382] Almanya ile imzalanan Versailles Barış Antlaşmasının haberi İstanbul'a dün gece ulaşmıştır. İstanbul'daki İngiliz ve Fransız subayları, ellerinde kendi ülkelerinin bayrakları olmak üzere sokaklarda dolaşıp antlaşmayı kutlamışlar, bu kutlamalara askerler ve gemiciler de katılmıştır.[383]

Rapor şöyle devam etmektedir:

"Bugün de bütün İstanbul, Müttefik Devletlerinin bayrakları ile donatıldı. Top atılarak şenlikler yapıldı. Şehirdeki Rumların sevinç gösterileri ise iki türlü yorumlandı. Bazılarına göre Rumlar tüm Yunan çıkarları elde edilmeden bir antlaşma yapılmasına taraftar değillerdi. İkinci yoruma göre Rumların yaptığı bu sevinç gösterileri ve taşkınlıklar daha sonra Türklerin intikam almalarına sebep teşkil edecekti.

İstanbul'daki İtalyan kolonisi kendilerine yeterli bilgi gelmediğini ve kendileri için barışın henüz gerçekleşmediğini söylüyorlar".[384]

Bulgar elçisinin bir başka raporuna göre:[385] Artık emekli olan ve birkaç yılını Makedonya'da geçiren Manastırlı Kel Ali isimli bir şahıs, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sonra Bergama civarında Türk halkını örgütlemiş ve Yunanlılara karşı savaşmaya başlamıştır. Kel Ali ve çetesi şu ana kadar 900 Yunanlı askeri öldürmüştür. Yunanlılar ise kaymakam ve diğer idareciler başta olmak üzere Menemen'deki ve civar köylerdeki Türk halkını katletmişlerdir. Ayvalık halkı, işgalci Yunan askerlerini karşıdaki adaya kadar kovmayı başarmıştır. Gazetelere göre; Menemen'de meydana gelen olayları yerinde araştırmak üzere, İzmir Valisi İzzet Bey ve birer İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunanlı subaydan oluşan bir komisyon görevlendirilmiştir.[386]

---

[380] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 8 Temmuz 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 20.

[381] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 20.

[382] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 29 Haziran 1919 tarihli "Gizli" rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 10.

[383] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 10.

[384] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 10.

[385] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 8 Temmuz 1919 tarihli "Gizli" rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 18.

[386] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 18.

Bulgaristan elçiliğinin bir başka yazısına göre:[387] İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey'in istifasından sonra, İstanbul'daki ulusal basında Dr. Eşil'in projesine yönelik tepkiler oluşmuştur. Dr. Eşil Amerikalı bir misyonerdir. Türkiye'nin Doğu illerini çok iyi tanımaktadır. Van, Bitlis, Diyarbakır gibi illerde yaşayan halkın durumunu, ihtiyaçlarını öğrenmek üzere görevlendirilmiştir.[388]

Dr. Eşil, çalışmalarını bitirip İstanbul'a döndükten sonra Doğu illeri ile ilgili hazırladığı raporu İtilaf Devletleri hükûmetlerine ve Türk hükûmetine göndermiştir. İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey, Dr. Eşil'in söz konusu raporunu derhâl bakanlar kuruluna yönlendirmiş ve ivedilikle onaylanmasını istemiştir. Fakat bakanlar kurulu, bu raporu ve teklifi, İmparatorluğun bazı hassasiyetlerine dokunduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Bunun üzerine Ali Kemal Bey, Paris'te bulunan başbakana bir mektup yazmış ve Dr. Eşil vasıtasıyla raporu elden kendisine ulaştırmıştır.[389]

Bulgar elçisine göre Dr. Eşil'in raporu gizliliğini korumaktadır. Ali Kemal Bey, rapordaki bilgileri paylaşmıştır:

1. Doğu illerinin tamamı Türk hâkimiyetinde kalacaktır. Jandarma birlikleri bölgedeki Türk ve Hıristiyan halkın nüfus oranına göre oluşturulacaktır. İstanbul'daki General Bouillon gibi, Doğu illerine bir yabancı general görevlendirilmelidir.
2. ABD'nin yaptığı maddi yardım, oluşturulacak bir karma komisyon tarafından, dinî ve millî farklar gözetilmeden yerel halka eşit bir şekilde dağıtılacaktır. Göçmenlere ise borç olarak verilecektir.
3. Yönetim ve yetkiler Türklerde olacak ancak idare günümüzün şartlarına uygun bir şekilde yeniden düzenlenecektir.[390]

Ali Kemal Bey'in raporun içeriği ile ilgili açıklamaları büyük tepki çekmiştir. İstanbul'daki Türk basını, bu açıklamaları şiddetle protesto etmiş ve Ali Kemal Bey'in vatana ihanetle yargılanması gerektiğini yazmışlardır. Aslında bu yayınların amacının bir hükûmet krizi oluşturmak olduğu sonradan anlaşılmıştır. Başbakan Damat Ferit İstanbul'a döndükten sonra bu tepkiler sona ermiştir.[391]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi, İstanbul'daki Fransız Jandarma Komutanlığından, Türk Polis Müdürlüğüne gönderilen Fransızca bir mek-

[387] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 8 Temmuz 1919 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21-g.

[388] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21.

[389] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21.

[390] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21-g.

[391] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21-g.

tubu ele geçirmiş ve Bulgar Dışişleri Bakanlığına "çok gizli" ibaresi ile göndermiştir. Mektup şöyledir:[392]

"İtilaf Devletleri aleyhine yürütülen düşmanca faaliyetler hakkında G.A.A. Komutanı d'Escadron Ceccaldi'nin raporu:

Aşağıda isimleri bulunan kişiler, Edirne/Trakya'da faaliyet yürütmekte ve aktif propagandaya katılarak İtilaf Devletlerine karşı kullanılmak üzere halka silah ve mühimmat dağıtmaktadırlar.

1. *Cafer Tayyar Paşa: Edirne Silahlı Kuvvetler Komutanı,*
2. *Sait Bey: Edirne Garnizon Komutanı,*
3. *Şevket Bey: Edirne Belediye Başkanı,*
4. *Şeref Bey: Avukat,*
5. *Ahmet Bey: Gönüllü Birlikler Şefi,*
6. *Fuat Bey: Edirne Emniyet Müdürüdür.*

Bunlar Sofya'da bulunan Bulgar Generali Protogerov ile birlikte çalışıyorlar. Dr. Doçkov Karaağaç'ta oturuyor. Arif Bey Sofya'da yaşıyor. Bunlar Kel Ali ile ilişki içerisindeler. Kel Ali, Balıkesir'deki 35. Kara birlikleri komutanıdır.

İmza: Ceccaldi"[393]

Bulgar elçisinin ilettiği bilgiye göre:[394] İstanbul'daki Askerî mahkeme Talât Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa ve Dr. Nazım'ı gıyaben ölüm cezasına mahkûm etmiştir. Maliye Eski Bakanı Cavit Bey ile Ticaret Eski Bakanı Mustafa Şeref Bey'e her türlü hak mahrumiyeti yanında 15 yıl hücre hapsi verilmiş, mal varlıklarına el konulmuştur. Askerî Mahkeme, Eski Şeyhül İslam Musa Kâzım Efendi'ye de 15 yıl hücre hapsi vermiştir. Padişah Vahdettin, Musa Kâzım Efendi'nin cezasını geçici sürgüne çevirmiştir.[395]

Bu arada İçişleri Bakanı Ali Kemal Bey ile Savaş Bakanı Turgut Paşa'nın istifasıyla bir hükûmet krizi başlamıştır.[396] Bu durum, Damat Ferit Paşa'nın 20 Temmuz'da Paris'ten dönmesinden sonra bakanlar kurulunun istifasına

[392] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 12 Temmuz 1919 tarihli "Çok Gizli" yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 23-g.-24.

[393] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 23-g.

[394] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 16 Temmuz 1919 tarihli bilgi, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 28.

[395] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 28.

[396] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 23 Temmuz 1919 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31-g.-32-g.-33-g.

da yol açmıştır. Ancak bu istifalar Padişah tarafından kabul edilmemiş ve erken seçim kararı da çıkmamıştır. Sadece iki bakan değişikliği ile hükûmet krizi atlatılmıştır.[397]

Hükûmet yetkilileri ise İstanbul basınına, bakanlar kurulunun istifa ettiği haberlerinin asılsız olduğu bilgisini vermişlerdir.[398] Ertesi gün, 21 Temmuz'da Padişah, Damat Ferit Paşa'nın getirdiği yeni bakanlar kurulu listesini onaylamıştır.[399] Bu listede yer alan Molla Sabri Efendi Şeyh-ül İslâm olarak atanmış. Başbakan ve Dışişleri Bakanı ise Damat Ferit[400] olmuştur. Diğer bakanlar yerlerini korumuştur.[401]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinden Mustafa Kemal Paşa'nın Amasya'da bir kongre toplayacağı öğrenilmiştir. Bu haber üzerine Başbakan Damat Ferit bütün şehirlere telgraf çekmiş, Amasya'daki toplantının anayasaya uygun olmadığını, bu tür bir toplantının ancak başkent İstanbul'da yapılabileceğini, onun da sadece Padişah'ın davetiyle mümkün olduğunu bildirmiştir.[402] Bulgar elçisine göre, şu anki İstanbul Hükûmeti bugüne kadar gelenlerin en zayıfı ve karşılaştığı sorunları çözmekten uzaktır.[403]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi, görevi gereği zaman zaman ulusal basında çıkan haberleri derleyerek Sofya'ya göndermiştir. Elçinin gizli ibareli raporunda bunlara yer verilmiştir.[404] İstanbul gazeteleri üç günden beri yaptıkları haberlerle, Bulgarların Batı Trakya'da yaşayan Türkleri tutuklamaları, öldürmeleri ve göçe zorlamaları üzerine Bulgaristan Hükûmetini çok ağır bir şekilde eleştirmektedirler.[405]

---

[397] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31.

[398] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31.

[399] Koloğlu, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 100.

[400] Damat Ferit Paşa, iki devre hâlinde başbakanlık yapmıştır. İlk devrenin başbakanlığı 4 Mart-30 Eylül 1919 tarihleri arasında 6 ay 26 gün sürmüştür. Bu devredeki başbakanlığında üç defa hükûmet kurmuştur. Ferit Paşa'nın ikinci devresi 5 Nisan-17 Ekim 1920 tarihleri arasındadır. Bu devrede iki defa hükûmet kurmuştur. Ferit Paşa dışişleri memuru iken saraya damat olmuştur. Hiçbir liyakatı ve becerisi olmadığı anlatılmıştır. Çok defa çocukça hatta delice sayılabilecek hareket ve fikirleri yüzünden gülünç hâle gelmiştir. Zayıf karakterlidir. Millî Mücadele'ye bilerek ve isteyerek çok kötülük yapmıştır. Ülkeden Avrupa'ya kaçtıktan sonra 1923 yılında 70 yaşında ölmüştür. Selek, *Millî Mücadele I*, s. 51.

[401] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31.

[402] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 33.

[403] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 33-g.

[404] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 27 Ağustos 1919 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.-45.

[405] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44.

Bulgarların Türk halkını göç etmeye zorlamalarının sebebi, Türklerin 17 Ağustos'ta düzenlenen seçimlere katılmamalarıdır. Hâlbuki 18 Ağustos'ta Sofya'daki bütün partilerin ortaklaşa aldığı kararla Türk halkının silahlarının toplanması istenmiş, bunu uygulamak üzere Bulgar askerleri tarafından desteklenen ve silahlanan Batı Trakya'daki Bulgarlar, Türk evlerini basmaya başlamışlardır.[406]

Türklere göre; Bulgarlar Batı Trakya'da rahat hareket edebilmek ve yönetebilmek için Türk halkını Bolşeviklikle suçluyorlarmış. Gümülcine, İskeçe ve Darıdere'de yaşayan Türklerin çoğu tutuklanmış ve ondan fazlası öldürülmüştür. Bu olayların başını Tane Nikolov, Poruçik Rizov, Hacı Dinev, Hristofor Balev vd. çekiyormuş.[407]

Türk gazeteleri, Bulgarların yaptığı bu zulümler üzerine Trakya'nın yönetimini Müttefik Devletlerin almasını istemektedir. Böylece orada yaşayan Türklerin mal ve canları güvenlik altına alınacaktır. Gazeteler aynı zamanda, Müttefik Devletler Temsilcilerinin oluşturacağı bir heyetin Batı Trakya'ya giderek Bulgarların yaptıkları zulümlerin yerinde incelemesini istemişlerdir.[408]

Diğer taraftan, 24 Ağustos'ta Trakya Türklerinden oluşan bir heyet İstanbul'a gelmiş ve Başbakan ile görüşmüşlerdir. Başbakan'a Batı Trakya'daki Türk halkının bulunduğu zor durum anlatılmıştır. Padişah'tan, Batı Trakya üzerindeki Bulgar idaresinin kaldırılması için gerekeni yapması istenmiştir.[409]

Ayrıca Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Müttefik Devletler temsilcilerine verilmek üzere bir bildiri hazırlamıştır. Bu bildiride, yakında başlayacak olan Paris Konferansı görüşmelerinde Bulgarların yaptıklarının gündeme getirilmesi ve Batı Trakya yönetiminin Türklere verilmesi istenmektedir. Cemiyet, bildiride Batı Trakya'daki Bulgar yönetimini istemediklerini ancak Batı Trakya'nın Yunanistan'a da verilmesine karşı olduklarını belirtmiştir.[410]

Gazetelerdeki bilgiye göre:

"Şu anda, eskiden Osmanlı Devletinin Meclis-i Mebusanı'nda milletvekili olan Vamvakas'ın da içinde bulunduğu bir Yunan heyeti Paris'te, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi için elinden gelen her şeyi yapıyormuş.[411] Hatta Fransızların da Yunanlıların politikasını desteklediklerini konuşuluyormuş. Fransız Generali d'Esperey'in bölgeye gittiği, belge ve bilgi topladığı, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi için çaba gösterdiği söyleniyormuş."[412]

406 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44.

407 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.

408 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.

409 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.

410 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.

411 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.

412 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 45.

General d'Esperey, Batı Trakya halkına Yunanistan'ın bölgeye geniş haklar tanıyan özerklik verebileceğini, Yunanistan Devleti'nin sadece mandater görevi üstleneceğini anlatmıştır. Türklerin yerel meclisi olacağını, Yunanistan parlamentosuna milletvekili seçip gönderebileceklerini söylemiştir. Hatta Türklere, Paris'e gitmek üzere hemen bir heyet oluşturmalarını ve orada isteklerini dile getirmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir.[413]

Bu bilgilerin doğru olup olmadığını bilmediğini belirten Bulgar elçisi, haberlerin Bulgarların Türklere karşı daha dikkatli olmalarını sağlamak için çıkarılmış olabileceğini ifade etmiş, Yunanistan İzmir'i işgal etmek yerine Batı Trakya'ya girseydi Türklerin bir şey yapamayacağını, keza şu sıralar bir Türk-Yunan anlaşması olabileceği yorumunu, raporuna eklemiştir.[414]

6- Millî Mücadele'nin Örgütlenmesi

a- Amasya Genelgesi

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'nun her tarafında kurulmuş bulunan Müdafaa-i Hukuk Derneklerinin bir araya getirilmesi, halkın temsilcilerinden oluşan bir kongrenin derhâl toplanması, bu kongrenin de ulaştırma ve stratejik uygunluğu dolayısı ile Sivas'ta yapılması hakkında alınacak kararlar için bir komite oluşturmuştur. Bu komitede Ali Fuat Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa, Hamid Bey ve karargâh subayları yer almışlardır. Ayrıca Kâzım Karabekir Paşa ile de telgrafla irtibat kurulmuş, fikri sorulmuş, olumlu görüşü alınmıştır.

Böylece kongre Amasya'da toplanmış, görüşmeler 18 Haziran'dan 22 Haziran'a kadar sürmüş ve bir bildiri yayınlanmıştır.[415] 22 Haziran 1919 tarihinde "Amasya Genelgesi" olarak adlandırılan bildiri,[416] bazı yerleri gizli kalmak kaydıyla, Anadolu'daki Kolordu Komutanlıklarına, Valiliklere, Mutasarrıflıklara ve bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın kaleme aldığı mektuplarla İstanbul'daki bazı kimselere gönderilmiştir. Amasya Genelgesi'nin başlıca maddeleri şunlardır:

1. Vatanın bütünlüğü, milletin istiklâli tehlikededir. Hükûmet sorumluluğunu kavramış değildir. Milletin istiklâlini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır.

---

[413] Tas. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 45.

[414] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 45.

[415] Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31-g.-32-g.-33-g; Salahi R. Sonyel, Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 47.

[416] Ünsal Yavuz, Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, ss. 49-50; Giritli, Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi, s. 20.

2. Milletin sesini dünyaya duyurmak ve kaderini tayin etmek için her türlü tesir ve murakabeden uzak bir millî kongrenin toplanması şarttır.
3. Bu kongre Anadolu'nun her bakımdan en emin yeri olan Sivas'ta süratle toplanmalıdır. Kongre'ye delege olarak katılmak için her livadan milletin güvenini kazanmış 3 kişinin derhâl yola çıkarılması gerekmektedir. Kongrenin toplanacağı, millî bir sır olarak gizli tutulmalı ve delegeler kimliklerini belli etmeden seyahat etmelidir. Erzurum'da, 10 Temmuz'da toplanacak olan bölge kongresinden sonra Sivas Kongresi açılacaktır. Erzurum Kongresi üyeleri de Sivas Kongresi'ne katılacaklardır. Bu zamana kadar Sivas Kongresi delegeleri Sivas'a yetişmelidir.
4. Kumandanlar yerlerini terk etmeyeceklerdir. Eğer bir kumandan görevinden alınırsa, yerine tayin edilen kumandanın durumuna bakılacak, güvenilir bir kimse ise kumanda teslim edilecek, değilse hiçbir şekilde bulunulan mevkii terk edilmeyecektir.[417]

Amasya Genelgesi ile elde edilen sonuçlar şöyledir:

1. Bu genelge ile Anadolu halkının sesi dünyaya duyurulmuş ve Osmanlı Hükûmetinin başarılı olamayacağı açıklanmıştır.
2. Genelgenin gizli kalması düşünülmüş olmasına rağmen bütün yurtta duyulmuş ve her yöreden seçilen delegeler Sivas'ta toplanmıştır.
3. İstanbul Hükûmeti, Anadolu'daki hareketlenmeyi engelleyebilmek için Avrupa devletlerinden bir barış konferansı düzenlemesini istemiş ve bu nazik durumda Anadolu'da toplantı yapmak doğru değildir mesajı verilmek istenmiştir.
4. İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal Paşa'nın geri dönmesi için baskılarını artırmıştır. Valilere onun emirlerinin dinlenmemesi için genelge gönderilmiştir.[418]

Amasya Genelgesi'nde yer alan "Milletin istiklâlini yine milletin azmi ve kararı kurtaracaktır" ifadesi bağımsızlığın tehlikeye düştüğünü tespit etmesi ve millî bir direnişin başlatılması kararını ilan etmesi bakımından önemlidir. Keza henüz hiçbir hukukî girişim olmamasına rağmen İstanbul Hükûmetinin kararlarına karşı gelinmesi ve büyük cesaretle eleştirilmesi de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının neler yapabileceklerinin göstergesi olmuştur. Bu sebeple Amasya Genelgesi bir "Bağımsızlık Beyannamesi" olarak kabul görmüştür.[419]

[417] Yücel Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, ss. 149-151; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi,* ss. 117-118; Selek, *Millî Mücadele I,* ss. 149-151; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal,* s. 48.

[418] Kartekin, Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi, ss. 98-99.

[419] İsmail Özer, "Milli İradeyi Temsil Gayretleri", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 209.

b- Erzurum Kongresi

Amasya Genelgesi ile Sivas'ta bir kongrenin toplanacağı duyurulmuş olmasına rağmen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının doğu illerini kapsayacak olan bir Erzurum Kongresi yapılması ile ilgili karar değişikliğine gitmiş olmaları Erzurum bölgesinde bulunan Kâzım Karabekir Paşa'nın daveti üzerine olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, 25 Haziran tarihinde Amasya'dan Erzurum'a doğru yola çıkmış, 27 Haziran'da Sivas'a ulaşmış, buradan da ertesi gün Erzurum'a hareket etmiş ve bir haftalık yorucu yolculuktan sonra, 3 Temmuz 1919 günü yerli halk ile askerlerin sevgi gösterileri arasında Erzurum'a ulaşmıştır.[420]

Şehre varışından sonra bir Erzurum Kongresi toplanması çalışmalarına, yetkilerini de aşarak resmiyet dışı başlamış olması, zaten İngiltere yanlısı olan ***İstanbul Hükû***metinin tepkisine sebep olmuştur.[421] İtilaf Devletlerinden baskı da gören hükûmet, İngiliz Yüksek Komiserinin, 2 Temmuz 1919'da Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na; Anadolu'da İtilaf Devletlerinin çıkarlarına karşı ciddi bir hareketin başladığını, bunun başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın olduğunu ve kendisinin derhâl, kayıtsız şartsız İstanbul'a çağrılmasını isteyen notasını göndermesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a dönmesini istemiştir.[422] Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a dönmeyeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla, 8 Temmuz 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişliği görevinden alındığı açıklanmıştır.[423] Arkasından İstanbul Hükûmeti, Müttefik devletlerin komiserlerinin ısrarıyla O'nu ölüme mahkûm etmiştir.[424] Mustafa Kemal Paşa da 9 Temmuz'da askerlik görevinden ayrılarak sivil hayata geçmiştir. Bunu aynı gece Savaş Bakanlığı ile Padişah'a bildirmiş ve bir genelgeyle[425] ***Türk Milleti'ne şöyle açıklamıştır:***

> *"Mübarek vatan ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak, Yunan ve Ermeni isteklerine kurban etmemek için açılan millî savaş uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya askerî ve resmî sıfatım artık engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için milletle beraber sonsuza kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğum cihetle, çok sevdiğim yüce askerlik mesleğine bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra millî ve kutsal gayemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millete bir savaşçı suretiyle bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilan eylerim".*[426]

---

[420] Özer, "Milli İradeyi Temsil Gayretleri", ss. 210-211.

Erdal Aydoğan, "Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 100. Yılında TBMM, Milli Egemenlik Özel Sayısı*, C. 20, S. Özel Sayı, Y. 2020, s. 75.

[422] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 18.

[423] Akşin, İstanbul Hükümetleri, s. 469; Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 264-265.

[424] Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, 5. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 122.

[425] Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 52.

[426] Özer, "Milli İradeyi Temsil Gayretleri", s. 211; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 52; Akşin, İstanbul Hükümetleri, ss. 469-470.

Mustafa Kemal Paşa açısından, Anadolu'da yapılacak bir mücadelenin topyekûn ve millî birlik içerisinde olması için öncelikle Kâzım Karabekir Paşa'nın ikna edilmesi gerekmiştir. Ama beklenenin aksine sivil Mustafa Kemal karşısında Kâzım Karabekir Paşa, her zamanki asker selâmını vermiş, subay ve erleriyle emrinde olduğunu söylemiştir.

Kongrenin Erzurum'da toplanmasının önemli sayılabilecek diğer sebepleri vardır; Öncelikle bu bölgede bir Ermenistan kurdurulmaya çalışılıyordu. Erzurum işgalci devletlerin en zor yetişebileceği bir yerdeydi. Burada bulunan kolorduda asker terhisi yapılmamış, yeteri kadar olmasa da silah ve cephane kalmıştır. Yine bölgeye yakın Trabzon'da Pontus Devleti kurdurulması çalışmaları Mustafa Kemal ve arkadaşlarının dikkatini bu bölgeye çekmiştir.[427]

10 Temmuz'da yapılması düşünülen Erzurum Kongresi, delegelerin gecikmeleri yüzünden 23 Temmuz'a ertelenmiştir.[428] Kongre'de o zamanın idari yapısına göre Doğu Anadolu; Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon, Elazığ, Diyarbakır ve Mardin'den gelen delegeler tarafından temsil edilmiştir. Ayrıca Sivas da kongrede temsil edilmiştir. Elazığ, Mardin ve Diyarbakır delegeleri, o illerin valileri tarafından engellenmeleri sebebiyle Erzurum'a gelememişlerdir. Bitlis 3, Erzurum 23, Trabzon 16, Van 2, Sivas 10 delege ile kongreye katılmıştır.[429] Kongrede toplam 62 temsilci bulunmuştur.[430] Mustafa Kemal, düzenlenen ilk oylamada kongre başkanı seçilmiştir.[431] Mustafa Kemal, bu kongrede aynı zamanda ilk sayılacak uzunca bir konuşma yapmış, ülkedeki genel durumu değerlendirmiş, amaçlarının ne olduğunu ve nasıl bir yol takip edeceklerini toplantı salonunu dolduran delegelere anlatmıştır.[432]

Bu gelişmeler Bulgaristan diplomatları tarafından yakından takip edilmiştir. İstanbul'daki Bulgaristan elçisi Sofya'ya gönderdiği bir diplomatik yazısının ekine,[433] Mustafa Kemal Paşa ve heyetinin, 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da ve 4 Eylül 1919'da Sivas'ta aldığı kararların Bulgarca tercümelerini koymuştur.[434] Buna göre Erzurum Kongresinde alınan kararlar şöyledir:

---

[427] Akşin, İstanbul Hükümetleri, s. 473.

[428] Krıstö Mançev, İstoriya na Balkanskite Narodi Ot Osmanskoto Naşestviye na Balkanite do *Vtorata Svetovna Voyna*, Veliko Tırnovo, 1979, s. 341; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I. Cilt*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 47; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 54; Akşin, İstanbul Hükümetleri, s. 473.

[429] Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 248.

[430] Giritli, *Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi*, s. 24.

[431] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 248; Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, s. 125.

[432] Mustafa Kemal Paşa'nın konuşma metni için bk.: Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar*, C. *I*, ss. 80-85.

[433] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 9 Ekim 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 69-70-71-72-73.

[434] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 69.

1. Ulusal sınırlar içinde bulunan yurt parçaları bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.
2. Ne olursa olsun, yabancıların topraklarımıza girmesine ve işlerimize karışmasına karşı konulacak ve Osmanlı Hükûmetinin dağılması hâlinde millet birlikte direnecek ve vatanı savunacaktır.
3. Yurdun ve bağımsızlığın korunmasına, güvenliğin sağlanmasına İstanbul Hükûmetinin gücü yetmezse, amacı gerçekleştirmek için geçici bir hükûmet kurulacaktır. Bu hükûmet üyeleri millî kongrece seçilecektir. Kongre toplanmamışsa bu seçimi Temsilciler Heyeti yapacaktır.[435]
4. Millî gücü etken ve millî iradeyi egemen kılmak temel ilkedir.
5. Hıristiyan azınlıklara siyasal üstünlük ve toplumsal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez.
6. Yabancı devletlerin güdümü ve koruyuculuğu kabul edilemez.
7. Millet Meclisi'nin hemen toplanması sağlanacak ve hükûmet işlerinin Meclis denetiminde yürütülmesi için çalışılacaktır.[436]

7 Ağustos 1919'da bir bildiri ile açıklanan bu kararlar Millî Mücadele'nin temellerini oluşturmuştur.[437] Erzurum Kongresi, Doğu Anadolu adına toplanan bir bölge kongresi olmasına rağmen uyandırdığı etki ve sonuçları bakımından, Sivas Kongresi'nden sonra, Müdafaa-i Hukuk Kongrelerinin en önemlisi olmuştur. Erzurum Kongresi'nin iki özelliğinden biri Mustafa Kemal Paşa'ya liderlik yolunu açması, diğeri ise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kabul ettiği Müdafaa-i Hukuk prensiplerini ve teşkilât tüzüğünü hazırlamış olmasıdır.[438]

Erzurum Kongresi'nin diğer bir özelliği de batılı devletlerle olan ilişkilere açıklık getirmesidir. Kongre'de, Mondros Ateşkesinin imzalandığı tarihlerdeki Türk sınırının kabul edilmesi[439] ve bu sınırlar içerisinde tam bağımsızlığın sağlanması istenmiş, milliyet esaslarına saygılı, Türkiye'yi işgal etme düşüncesi taşımayan herhangi bir devletin teknik, endüstriyel ve ekonomik alanlarda yapacağı yardımların kabul edilebileceği belirtilmiştir.[440]

---

[435] *Ts. D. İ. A*, f. 176, op. 4, a. e. 552, 1. 72-73.

[436] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz,C.1, Genişletilmiş Yeni Baskı, (Sadeleştiren) Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, t. y., ss. 139-141; Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev, C. I*, Ankara, 1964, ss. 44-45; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, ss. 57-58.

[437] Erzurum Kongresi'nde alınan kararların tam metni için bk.: Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar, C. I*, ss. 114-116.

[438] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 259.

[439] Akşin, İstanbul Hükümetleri, s. 481.

[440] Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa", s. 157; Selek, *Millî Mücadele I*, s. 272.

Kongre'nin çalışmaları sonucunda Heyet-i Temsiliye üyeleri seçilmiştir. Bunlar: Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Raif Efendi (Eski Erzurum Milletvekili), İzzet Bey (Eski Trabzon Milletvekili), Servet Bey (Eski Trabzon Milletvekili), Şeyh Fevzi Efendi (Erzincan Nakşibendi Şeyhi), Bekir Sami Bey (Eski Beyrut Valisi), Sadullah Efendi (Eski Bitlis Milletvekili) ve Hacı Musa Beydir (Mutki Aşireti Reisi).[441] Başkanlığa da Mustafa Kemal Paşa getirilmiştir.[442]

c- Sivas Kongresi:

Erzurum Kongresi'nin tamamlanması ve alınan kararların duyurulmasından sonra Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye üyeleri ile birlikte, 29 Ağustos'ta üç atlı araba ve üç otomobille Sivas'a hareket etmiştir.[443] ***İkinci bir kongrenin Sivas'ta yapılması ile ilgili alınan kararın*** arkasında yine stratejik gerekçeler vardır. Tıpkı Erzurum gibi Sivas da Anadolu'nun içlerinde, işgalci devletlerin müdahale cesareti bulamayacağı bir bölgededir. Ulaşım açısından Anadolu yollarının kesiştiği kavşak özelliğindedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Sivas'ta çok iyi teşkilatlanmasının yanında, III. Kolordu Komutanı Albay Selahattin Bey'in karargâhının burada bulunmasının etkisi de olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, beraberindekilerle 2 Eylül akşamı Sivas'a ulaşmış, halk şehre beş kilometre kala çadırlar kurarak heyeti karşılamıştır.[444] Kongre çalışmalarına, 4 Eylül 1919 tarihinde, saat 14.00'te Sivas lisesinin bir salonunda başlanmıştır.[445] Toplantılarda Amerikan mandası konusu da görüşülüp tartışılmış, sonuçta kabul edilmemiştir.[446] Görüşmeler 13 Eylül'de sona ermiştir. İstanbul Hükûmetinin çeşitli baskı ve entrikalarına rağmen kongreye, 31'i Batı ve Orta Anadolu'dan gelen üyeler, 7'si ise Doğu Anadolu illerini temsilen Erzurum Kongresi tarafından seçilen Heyet-i Temsiliye üyeleri olmak üzere toplam 38[447] delege katılmıştır.[448] Sivas Kongresi'nde, Erzurum Kongresi'nce alınan kararların tamamı kabul edilmiş ve bazı ilâveler yapıl-

[441] Bekir Sıtkı Yalçın, İsmet Gönülal, *Atatürk İnkılâbı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 20; Selek, *Millî Mücadele I*, s. 272.

[442] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 126.

[443] Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar*, *C. I*, s. 193; Akşin, İstanbul Hükümetleri, s. 514.

[444] Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar*, *C. I*, s. 203.

[445] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 128.

[446] Giritli, *Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi*, s. 30.

[447] *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, 1/1, Türk İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve İstiklâl Savaşı*, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1989, s. 70.

[448] Kongreye katılan delege sayısı kesin olarak belirlenememiştir. Mahmud Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Başnur Yayınları, Ankara, 1969, s. 67; Selek, *Millî Mücadele I*, s. 282 ancak otuz üç ya da otuz dört olduğu tahmin edilmektedir. Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 107.

mıştır.[449] İstanbul'un istemediği ve kongreyi engellemek için türlü önlemler aldığı, 4-11 Eylül 1919 tarihli Sivas Kongresi[450] kararları aşağıdaki gibidir:

1. Erzurum Kongresi'nde Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanan Millî Cemiyetler, bundan böyle "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak anılacaktır.
2. Heyet-i Temsiliye Doğu Anadolu'nun değil vatanın tamamını temsil edecektir.
3. Ülkenin sınırları, 30 Ekim 1918 tarihinde kabul edilen Mondros Ateşkesi sırasındaki sınırlar olarak belirlenecektir.
4. Osmanlı topraklarının bütünlüğü ile Hilâfet ve Saltanatın korunması için Kuva-yı Millîye'yi geçerli ve mülki iradeyi egemen kılmak esastır.
5. Bu topraklar üzerinde Rum ve Ermeni Devletleri kurmak için girişilecek hareketlere hep birlikte karşı çıkılacaktır.
6. Hıristiyan azınlıkların güvenlikleri sağlanacak ve siyasal egemenliğimizi zedeleyecek ayrıcalıklar tanınmayacaktır.
7. Vatan bir bütündür. Ancak yurdu işgal emelleri taşımayan devletlerin fennî, sınaî, ekonomik her türlü yardımı kabul edilebilir.
8. Milletlerin kendi geleceklerini tayin hakkının bir sonucu olarak ve İstanbul Hükûmetinin keyfi yönetime sapmasını önlemek amacıyla Millî Meclis'in hemen toplanması gerekmektedir.
9. Millî Mücadele'yi yönetmek ve yönlendirmek için Kongre tarafından bir Heyet-i Temsiliye seçilmiştir.[451]

Böylece Erzurum Kongresi'nde 9 olarak belirlenen Heyet-i Temsiliye üyelerine 6 üye daha ilâve edilerek Millî Mücadele'nin 15 kişilik yöneten ve yönlendirenler kadrosu oluşturulmuştur.[452]

Alınan bu kararlar doğrultusunda Sivas Kongresi, 11 Eylül Perşembe günü bir bildiri yayınlayarak dağılmıştır.[453] Söz konusu bildiri İstanbul'daki bütün yabancı devlet temsilciliklerine gönderilmiştir. Bununla aynı zamanda Damat Ferit Hükûmetinin meşru olmadığı savunulmuş ve Mondros Ateşkesi öncesi sınırların geri istendiği açıklanmıştır.[454] Sivas Kongresi'nin özelliği: Kongreye katılan delegelerin vatanın kurtuluşu ve milletin mutlu-

[449] Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 10; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar, C. I*, s. 220.

[450] Coşkun, *Asker İnönü (1884-1922)*, s. 261.

[451] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 552, 1. 70-71.

[452] Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa", s. 158; Özer, "Milli İradeyi Temsil Gayretleri", s. 220.

[453] Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar, C. I*, s. 251.

[454] Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 109.

luğundan başka hiçbir kişisel maksat izlemeyeceklerine, mevcut siyasi partilerden hiçbirinin amaçlarına hizmet etmeyeceklerine dair yemin etmeleridir. Böylece Millî Mücadele'nin hiçbir siyasi parti adına yapılmadığı, tamamen milleti ve memleketi kurtarma amacına yönelik olduğu açıkça belirtilmiştir.

Erzurum ve Sivas Kongreleri çalışmaları sırasında Batı Anadolu halkı da Yunan zulmüne karşı çeşitli mücadele yolları aramışlar, nasıl bir yöntem izleneceği ile ilgili bölgesel nitelikli kongreler düzenlemişlerdir. Değişik yerlerde kurulan Redd-i İlhak Cemiyetlerinin düzenli bir savunma gücü oluşturmak maksadıyla bir araya gelme çalışmaları Balıkesir'de bir kongre toplanmasına yol açmıştır.[455] Aslında 28 Haziran 1919'dan itibaren aralıklarla beş defa yapılan ve sonuncusu, 22 Mart 1922'de düzenlenen bu kongrelerde özetle; Yunanlılara karşı mücadele eden güçlerin birleşmesi ve asker toplanması kararları alınmıştır.[456] Erzurum Kongresi'nin hemen arkasından toplanan Alaşehir Kongresi, 16-25 Ağustos tarihleri arasında çalışmalarını sürdürmüş, ölünceye kadar Yunanlılarla savaşmak, silahlanmak ve asker toplamak hususlarında kararlar almıştır.[457]

18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrılarak Kayseri ve Kırşehir üzerinden yola çıkan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, 27 Aralık'ta Ankara'ya gelmişler, Ziraat okulu binasına yerleşerek Ankara'nın millî iradenin merkezi olması için çalışmaya başlamışlardır.[458] 1920 yılı başlarında İstanbul'da Meclis-i Mebusanın toplanma çalışmaları sürerken Mustafa Kemal Paşa komutanlara ve İstanbul'daki arkadaşlarına, 9 Ocak ve 5 Şubat 1920'de telgraflar göndererek siyasi ve askerî durum değerlendirmesi yapmıştır. Ona göre: İtilaf Devletlerinin savaş sırasında yapmış olduğu antlaşmalar, aralarındaki çıkar **çatışmaları** sebebiyle bozulmuş ve İngilizlerin, Boğazlar ile Anadolu'dan fazla pay alma istekleri Fransız ve İtalyanları rahatsız etmiştir. Türkiye, Fransız ve Yunanlılar karşısında başarılar kazanabilirse İtalyanlar Anadolu'dan çekileceklerdir. Trakya için mücadele edilmeli, Bulgaristan'ın tarafsız kalması sağlanmalıdır.

Diğer taraftan Rusya'da Bolşeviklerin zafer kazanması Türkiye'de olumlu karşılanmıştır. İtilaf Devletleri Türk-Rus ilişkisini engellemek, Kafkasya'da set oluşturmak maksadıyla Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan Devletlerini tanımışlardır. Ayrıca İtilaf Devletleri, Türkiye içinde ayrılık ve çatışmalar çıkararak Kuva-yı Millîye'yi dağıtmaya da çalışmışlardır. Bu sebeple kendi

[455] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 56.

[456] Enver Konukçu, "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 172-185.

[457] Konukçu, "Balıkesir ve Alaşehir...", s. 186-219.

[458] Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II*. Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, ss. 487-500.

arzu ve çıkarlarını gözetecek zayıf hükûmetleri işbaşına getirmek istemişlerdir. Bu gelişmeleri değerlendiren Mustafa Kemal'e göre; derhâl Kafkasya'da oluşturulması düşünülen seddi engellemek için orada kurulan hükûmetlerle temasa geçilmeli, doğu cephesinde seferberlik ilan edilmeli, Kafkas Milletleri İtilaf Devletleri ile anlaşırlarsa derhâl Bolşeviklerle anlaşarak bu engel ortadan kaldırılmalıdır. Alınan bu kararları İstanbul Hükûmeti desteklemezse Temsilciler Heyeti İstanbul ile ilişkisini keserek gereken tedbirleri kendisi almalıdır.[459]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi ülkesine, 21 Eylül 1919 tarihli bir rapor göndermiştir.[460] Buna göre: Millî Kuvvetler, Başbakan Damat Ferit Paşa'ya bir uyarı verdikten sonra harekete geçerek İstanbul yakınlarına kadar gelmişlerdir.[461] Söz konusu uyarıda şöyle denmiştir:

> *"Vatan ve milletin haklarını ve kutsal varlıklarını ayaklar altına alarak, Padişah Hazretlerinin Yüce Padişahlık şeref ve haysiyetlerini çiğneyerek, gafilce birtakım hareket ve teşebbüslerde bulunduğunuz ortaya çıkmıştır. Milletin, Padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bu sebeple (Millet), durum ve dileklerini ancak Padişah Hazretlerine arz etmek zorundadır. Hükûmetiniz, yasal olmayan hareketlerin sonuçlarından korkarak millet ile Padişah arasına artık engel çekiyor. Bu konuda direnciniz daha bir saat sürerse millet kendini, her türlü hareket ve faaliyetlerinde serbest saymakta haklı bulacaktır. Hükûmetinizle kesin olarak ilgi ve bağlantısını kesecektir. Bu son uyarımızdır. Bundan sonra milletin tutacağı yol, burada bulunan yabancı subaylar vasıtasıyla, İtilaf Devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirilecektir.*
>
> *Heyeti Temsiliye"*[462]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin verdiği bilgiye göre,[463] 26 Eylül'de Konya Valisi Cemal Paşa istifa etmiştir ve İstanbul'a kaçmıştır.[464] Yerine geçici olarak ulemadan Vehbi Bey atanmıştır. Şehrin din adamları ve ileri gelenleri toplanmışlar, Mustafa Kemal Paşa'nın yanında olduklarını ilan

---

[459] *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 152-159, 180-184.

[460] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 1 Ekim 1919 tarihli "Gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 55-56-57-g.

[461] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 55.

[462] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı*, Günümüz Türkçesi Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

[463] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 57.

[464] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk I*, İkinci baskı, (Haz.) Birol Emil, Melin Has-Er, Mehmet Ali Aydın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 209.

etmişlerdir.[465] 28 Eylül'den itibaren Adapazarı ve İzmit halkı da Mustafa Kemal Paşa'ya destek vereceğini açıklamıştır.[466]

29 Eylül'de Albay Refet Bey Konya'ya atanmıştır.[467] Görevi, Konya ve çevresinde Millî Kuvvetleri organize etmektir.[468] Bu arada başka gelişmeler de olmuştur:

1. 26-27 Eylül'de Eskişehir yakınlarındaki bir köyde Mustafa Kemal Paşa ile İngiliz heyeti arasında bir görüşme yapılmıştır.
2. İngiliz heyeti Mustafa Kemal Paşa'ya, ülkesinin bağımsızlığını korumaya yönelik faaliyetlere karşı olmadıklarını, Anadolu'ya asker göndermek zorunda kalırlarsa bunun sadece demiryolunun güvenliğini sağlamaya yönelik olacağının bilinmesini istediklerini anlatmışlardır.[469]

Bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa, Anadolu halkına yönelik bir bildiri yayınlamış ve İngilizlerin Millî Kuvvetlerin oluşumuna karşı olmadıklarını açıklamıştır.[470]

Bulgar elçisine göre: Genç Türkler arasında, yaklaşan kış şartları ve Ankara'nın stratejik konumu sebebiyle İtilaf Devletlerinden herhangi birinin Anadolu'ya asker göndermeye cesaret edemeyeceği konuşulmaktadır. Diğer taraftan birçok kişi de Suriye konusunda İngiltere ve Fransa arasında anlaşmazlıklar olduğunu, bu sebeple İngilizlerin Anadolu demiryolunu ancak Pozantı'ya kadar koruyabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca İngilizlerin, hem Mustafa Kemal Paşa hem de Padişah ile anlaşma yolları aradığı söylenmektedir.[471]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin verdiği bilgilere göre:[472] 2 Ekim 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesi istifasını vermiş ve Padişah da bunu kabul etmiştir. Aynı gün hükûmeti kurmaya Ali Rıza Paşa görevlendirilmiştir.[473] Yeni Bakanlar Kurulu listesi ilan edilmiştir.[474] Yeni hükûmette eskilerle birlikte birçok bakan yer almıştır. Bunlar:

---

[465] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 56.

[466] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 56-57.

[467] Mustafa Kemal, *Nutuk I*, s. 210.

[468] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 56.

[469] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 57.

[470] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 57.

[471] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 57-g.

[472] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 6 Ekim 1919 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 60-61-62-63.

Mesut Yavaş, "Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 100. Yılında TBMM, Milli Egemenlik Özel Sayısı*, C. 20, S. Özel Sayı, Y. 2020, s. 3.

[473] Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 76.

- Başbakan: Ali Rıza Paşa[475],
- Dışişleri Bakanı: Mustafa Reşid Paşa,
- Savaş Bakanı: Cemal Paşa,
- İçişleri Bakanı: Damat Şerif Paşa,
- Meclis Başkanı: Abdurrahman Şeref Bey,
- Şeyh-ül İslâm: Haydarizade İbrahim Efendi,
- Eski Başbakanlardan Tevfik Paşa sandalyesiz bakan olmuştur.[476]

Elçiden öğrenildiğine göre: Yeni hükûmetin Ankara ile ilişkileri düzelteceği, bu çerçevede Mustafa Kemal'in bir heyeti yakında İstanbul'a göndereceği konuşulmaktadır. İstanbul'da yayınlanan Türkçe gazeteler, yeni hükûmetin Kuva-yı Millîye üyelerine genel af çıkarması, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının rütbelerinin geri verilmesinin gündemde olduğunu yazmışlardır.[477]

Ayrıca oluşturulan yeni hükûmet genel seçimlerin yapılmasını organize edecekmiş. Böylece Padişah'ın atadığı değil halkın seçtiği kişiler meclisi oluşturacaktır. O zaman bir soru akla geliyor; Genç Türkler yeniden iktidara gelebilecek mi?

Bu doğrultuda Bulgar elçisi kendi yorumlarını da rapora eklemiştir. Ona göre:

"Sivas Kongresi'ne katılanların, İttihat ve Terakki Partisi dâhil hiçbir partiye katılmayacağına, sadece vatan için kanını akıtacağına dair yemin ettikleri hatırlandığında, Genç Türklerin iktidar için siyaset yapmayacakları anlaşılıyor.[478]

Ancak diğer taraftan Kuva-yı Millîye'nin nerdeyse tüm yöneticileri eskiden İttihat ve Terakki Partisi üyesi idiler. İktidarda Enver, Talât, Cemal olmasa bile yerlerine Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Refet Bey veya bunların yakın arkadaşları gelecekler. Böyle düşünüldüğünde, seçimlere

[475] Ali Rıza Paşa, 12 Ekim 1919-3 Mart 1920 tarihleri arasında 5 ay 3 gün başbakanlık yapmıştır. Emekli bir jandarma subayının oğludur. Almanya'da eğitim almış ve rütbeye hakederek yükselmiştir. 45 yaşında Mareşal olmuştur. Birkaç defa Savaş Bakanlığı yapmıştır. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin düşmesi üzerine yerine gelmiş ve Millî Mücadeleciler tarafından olumlu karşılanmıştır. Ali Rıza Paşa, başbakan olur omaz Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmiş ve millî hareketin İstanbul tarafından tanınmasına vesile olmuştur. Vatansever bir insan olarak tanınmıştır. Amasya Mülakatının yapılmasında katkısı vardır. Bu yaklaşım Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını da sağlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile çok defa yazışmış olmasına rağmen Ali Rıza Paşa'nın Anadolu Mücadelesi'ne katkısı sınırlı kalmıştır. Paşa, 1933 yılında 74 yaşında ölmüştür. Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 51-52.

[476] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 60.

[477] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 61.

[478] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 62.

katılacak olan Genç Türkler iktidara gelecek veya parlamentoda çoğunluğu elde edecekler. Çünkü şu anda Türkiye'de hâlen, eskiden var olan İttihat ve Terakki Partisi gibi teşkilatlanmış bir başka parti yoktur.[479]

Seçimlerden sonra oluşacak yeni iktidar büyük ihtimalle 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkesi sırasında var olan Osmanlı Devleti sınırlarının kabul edilmesini isteyecek. Ancak öyle görülüyor ki, Türk halkı ülkenin dört bir tarafında kendi savunmasını yapmaya hazırlanıyor. Türkler Kuva-yı Millîye'nin başarılı olacağına çok inanıyorlar. Bunun sebebini şöyle sıralamak mümkün;

1. *Anadolu stratejik anlamda* önemlidir.
2. *Anadolu'nun her tarafının işgal edilebilmesi için demiryolu ve karayolları ağı yoktur.*
3. *Yaklaşan kış şartları düşünüldüğünde Büyük Devletlerden herhangi biri savaşa girmek istemeyecektir.*
4. *Büyük Devletlerin aralarında yaşadıkları çıkar çatışmaları ve Anadolu'dan daha büyük pay alma arzuları vardır.*[480]

Büyük Devletler, Türkiye'nin geleceği hakkında ortak bir karar alamamaktadırlar. Ancak Fransa, İtalya, Yunanistan hatta ABD bu kış Anadolu'da bir harekât başlatmayacaklardır. Türkler sadece İngiltere'den tedirginler. Büyük Devletlerden sadece İngiltere, Türk Asya'sı ve Yakın Doğu ile kararlı bir şekilde ilgileniyor.[481]

7- Ankara-İstanbul İlişkileri ve Avrupa'da Gelişmeler

Bulgaristan elçisi, 6 Ekim 1919 tarihli rapora ek olarak, Ali Rıza Paşa Hükûmetinin Fransızca yayınladığı bildirinin Bulgarcaya yapılan tercümesini de göndermiştir.[482] Bu bildiriden anlaşıldığına göre: "Kuva-yı Millîye" güçleri ile İstanbul'daki yeni hükûmet arasında bir anlaşmaya varılmıştır. Yeni hükûmet, yakında yapılacak olan uluslararası konferansa Türk Milletinin tek yürek olarak katılmasını sağlamak ve devletin çıkarlarını daha güçlü bir şekilde savunabilmek için, en kısa zamanda seçimlere gitmeyi vaat etmiştir.[483]

[479] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 62.

[480] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 62.

[481] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 62-63.

[482] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 8 Ekim 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 66.

[483] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 66.

Yeni bakanlar kurulunun dün ilan ettiği bir başka bildiriye göre: seçimler en geç bir ay içinde yapılacak ve bundan on beş gün sonra da yeni hükûmet kurulacaktır. Dünden itibaren Ankara ile İstanbul arasında bir telgraf hattı hizmete girmiştir. Ankara-Eskişehir arasında da Kuva-yı Millîye güçlerinin koruduğu bir demiryolu hattı faaliyete başlamıştır.[484]

Bulgar elçisinin bir başka raporunda şu bilgiler yer almıştır:[485]

"Cuma günü, 10 Ekim 1919'da İzmir Komitesi tarafından Sultanahmet'te binlerce kişinin katıldığı bir miting düzenlendi. Miting sonrasında İtilaf Devletleri temsilcileri ile görüşmek için bir özel heyet kurulmasına karar verildi. Bu heyetin, İşgal altında bulunan İzmir'in Yunanlılar tarafından bir an önce boşaltılmasını, işgal sırasında öldürülen Türklerin yakınlarına tazminat ödenmesini Müttefik Devletlerden istemesi kararlaştırıldı.[486]

Müttefik Devletlerin oluşturduğu bir heyet, Yunanlıların İzmir'de yaptıkları zulümleri araştırmaya başlamıştır. Kuva-yı Millîye Güçleri Komutanı Hacı Şükrü Bey, Demirci Efe ve Yörük Ali Efe hazırladıkları bir bildiriyi komisyona vermişler, olayları anlatarak Yunanlıların işgal ettikleri İzmir ve Aydın vilâyetinden bir an önce gitmesini istemişlerdir.[487]

Bildiride şu ifadeler yer almıştır: Biz bugün İzmir halkından katılanlarla büyük bir ordu kuruyoruz. Bu ordunun görevi, tek kişi kalmayıncaya kadar Yunanlıları bölgeden kovmak ve Türklerin evlerine dönmelerini sağlamaktır. Bu bildiri ile ayrıca askerî komisyondan yoksulluk ve sefalete düşmüş olan göçmenlere acilen yardım yapılması istenmiştir."[488]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisine göre:[489]

"Dördüncü Meclis-i Mebusanın ilk oturumu bugün açıldı. Rahatsızlığı sebebiyle Padişah gelemedi. Onun yerine açılışı Başbakan Ali Rıza Paşa yaptı. Padişahın hazırlamış olduğu açılış metnini İçişleri Bakanı Damat Mehmet Paşa okudu."

484 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 66.

485 İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 11 Ekim 1919 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76-g.

486 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76.

487 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76.

488 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76-g.

489 İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 12 Ocak 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16-g.-17.

Elçi meclisin açılış metnini de Sofya'ya göndermiştir. Metinde yer alan bilgiler şöyledir:

"Açılışa katılamadığı için Padişah, üzüntülerini bildirmiştir. İmparatorluğun bazı bölgeleri henüz seçimleri gerçekleştirememiş ve İstanbul'a temsilcilerini gönderememiştir. Ayrıca savaşa girme kararı ve yaşanan zulümler konusunda halk tamamen suçsuzdur. Bunların sorumluları birkaç kişiden ibarettir. Ateşkesin imzalanması ve yabancı askerlerin Türkiye'nin bazı bölgelerini işgal etmiş olması dışında ülke normale dönmektedir. Sadece Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmiş olmasının yarattığı gerginlik ve halkın işgale karşı tepkisi devam etmektedir. Yaşananlar padişahı üzmüştür.[490]

Padişah, Türkiye'nin durumunu tehlikeli görmektedir. Sabırlı olmak, birlik ve beraberlik içerisinde millî duyguları kuvvetlendirmek gerekmektedir. Sadece bir savaşın kaybedilmesi her şeyin sonu değildir."[491]

Padişah Vahdettin, konuşma metninde barışın sağlanma ümidini taşıdığını belirtmiş, İmparatorluğun birliğini koruyacağını ve işgal altındaki toprakların kurtarılacağını ifade etmiştir. Padişah'a göre, ülkede reform yapılması istenmektedir. Hükûmetin de desteklediği bu karara meclisin onay vermesi beklenmektedir. İdari reform yapılmasıyla birlikte, azınlıkların haklarının korunması da sağlanmış olacaktır.[492]

Meclisin açılışına 72 milletvekili katılmıştır. Açılış konuşmasından sonra üç milletvekilinden oluşan bir heyetin, Padişah'a teşekkür etmek ve acil şifalar dilemek için Saray'a gitmesi kararlaştırılmıştır. Meclisin bir sonraki toplantısının, yeni seçilen 170 milletvekilinden 86'sının İstanbul'a gelmesinden sonra yapılmasına karar verilmiştir.[493] Padişahın bu konuşma metni Senato'da (Meclis-i Âyan) da okunmuştur.

Elçinin raporu devam etmektedir:

"Bilindiği üzere Türkiye'deki son seçimlere Rumlar ve Ermeniler katılmamıştır. Yahudilerden sadece bir kişi o da İstanbul'dan seçime katılmış ve seçilmiştir. Yeni meclisin neler yapacağı yakın zamanda anlaşılacaktır. Meclis-i Mebusana seçilen milletvekillerinin çoğu Genç Türkleri destekleyen Felah-ı Vatan Grubu'ndandırlar. Anadolu'daki Millî Kuvvetleri (Kuva-yı Milliye) destekleyecekleri anlaşılmaktadır.[494]

490 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16.

491 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16-g.

492 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16-g.

493 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16-g.

494 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 17.

Kısa bir süre önce Millî Kuvvetler Komutanı Mustafa Kemal Paşa tarafından, İstanbul'daki Müttefik Devletler Yüksek Komiserliğine bir telgraf gönderildi. Bu telgrafta, yeni seçilen milletvekillerinin nasıl bir yol izleyecekleri açık bir şekilde belirtilmişti. Söz konusu telgrafta; Millî Kuvvetler İstanbul'un Müttefik Devletler tarafından yönetilmesini kesinlikle kabul etmeyecektir. Tamamı Türk nüfusa ait Türkiye'nin Trakya topraklarının alınarak Avrupa'dan uzaklaştırılmasını da kabul etmeyecektir, denilmektedir."[495]

Bulgaristan'ın Paris Elçisi Sofya'daki Bakan Macarov'a bir şifreli telgraf göndermiştir. Bu telgrafa göre:[496]

"Dün İstanbul Hükûmetinin buradaki (İstanbul) temsilcisi ve Lozan'da bulunan Talât Paşa'nın adamı Ahmet Rıza beni ziyaret etti. Ahmet Rıza'nın görüşüne göre; Trakya Yunanistan'a verilecekmiş. Hatta Türkler İstanbul'dan uzaklaştırılırsa, Edirne'ye uluslararası statü verilmek şartıyla, Doğu Trakya bile verilebilirmiş.[497]

Ahmet Rıza'ya göre, Mustafa Kemal'in askerleri Bolşevikler tarafından silahlandırılmaktadır. (Ankara'nın) İstanbul Hükûmeti ile anlaşmazlıkları gittikçe artmaktadır. İzmir Yunanistan'a verilirse Mustafa Kemal taraftarları daha da agresif hâle geleceklerdir. Genç Türkler de Mustafa Kemal'i desteklemektedir.[498]

Ahmet Rıza, kabul edilemez bir barış sağlanırsa Türkler, kendilerine sürekli yardım eden Bolşeviklere daha fazla yaklaşacaklardır dedi. Ayrıca Sırplar destek verirse, Arnavutlar İtalya'ya karşı harekete geçeceklerdir. Büyük Devletlere karşı başarılı olmak için Türkiye, Sırbistan, Macaristan ve Arnavutluk bir araya gelip karşılıklı yardımlaşırlarsa başarı sağlanacağını da bir ideal olarak sözlerine ekledi."[499]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçisi Ganev, Bakan Macarov'a bir şifreli telgraf göndermiştir. Bu telgrafa göre:[500]

"Venizelos, başka isteklerinin karşılanması hâlinde Türklerin İstanbul'dan çıkarılması konusunda ısrarcı olmayacaklarını söylemiş. Ben Venizelos'un bu davranışının yeni bir politika olduğunu düşünüyorum. Yunanistan, İstanbul karşılığında Trakya'yı ve İzmir'i istemeye devam edecektir."[501]

---

[495] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 17.

[496] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 26 Ocak 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 25-26.

[497] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 25.

[498] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 25.

[499] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 26.

[500] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen (2) Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 24.

[501] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 24.

Bulgaristan'ın Bern Büyükelçisine göre:[502]

"Yüksek Meclis aşağıdaki sorunları görüşmek üzere yakında Londra'da toplanacaktır:[503]

1- *Adriyatik Sorunu: Bu görüşmelerde büyük ihtimalle bir çözüme ulaşılacaktır.*

2- *Türk Sorunu: Özellikle İstanbul konusu görüşülecek. Güvenilir kaynaktan edindiğim bilgiye göre, bu konuda üç devlet (İtilaf Devletleri) arasında bir çözüme varmak zor gibi görünüyor.*

İngiltere, Padişahın İstanbul'da kalmasını, Fransa ve İtalya'nın karışmasını önleyerek kendisi Padişahı yönetmesini istiyormuş. Fransa ve İtalya ise, özellikle Fransa; İstanbul sorununun Padişah ile görüşülmesinde ısrar ediyormuş. Yunanlılar ise entrika peşindeler. Paris ve Londra'da yaptıkları görüşmelerde Türklerin İstanbul'dan kovulması gerektiğini söylüyorlarmış. Görüşmelerin bu defa da sonuçsuz kalacağı ve erteleneceği anlaşılmaktadır."[504]

Bulgaristan elçisi Geşov'un telgrafına göre:[505]

"Türkiye sorunu konusunda, Cumartesi gününden beri Londra'da, Pazar gününden bu yana da Paris'te devam eden görüşmelerde şu sorular sıkça sorulmuştur; İstanbul ile Bulgaristan sınırı arasındaki topraklar ne olacaktır? İzmir'e ne yapılacaktır?

Bunların dışında başka sorular da vardır; Boğazların kontrolü, Çanakkale'den İstanbul Boğazı'na kadar olan tüm toprakları kapsayacak mı? İstanbul'daki Padişah'ın egemenlik hakları ne olacak?"[506]

Bern'deki Bulgaristan elçisi Geşov'un, Sofya'daki Bakan Macarov'a gönderdiği telgrafa göre:[507] Londra'da yapılan toplantı sırasında Fransa iki konu üzerinde önemle durmuştur. Bunlar:

---

[502] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 5 Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 28.

[503] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 28.

[504] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 28.

[505] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 18 Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 34.

[506] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 34.

[507] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen (19) Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 36.

1. Versailles Antlaşmasının 228. maddesi gereğince Alman general ve subaylarının İtilaf Devletleri tarafından mahkemeye verilmesi ve cezalandırılması.
2. İtilaf Devletleri ile Sovyet Rusya arasında gelecekte var olacak olan ilişkiler.

İngilizler bu iki konuyla ilgili sorunları aşmış gibi görünmüşler ve ilgilenmemişlerdir. Prensip olarak Türklerin İstanbul'da kalması kabul edilmiştir. Ancak uygulamanın nasıl olacağı ve kimin (hangi İtilaf Devletinin) kontrol edeceğinin konuşulması sonraya bırakılmıştır.[508] Geşov'un gönderdiği bir başka telgrafa göre:[509] Lord Cecil ve Sir Edward Grey, İngiltere'nin her yanında mitingler düzenlenerek Türkiye aleyhine faaliyetlerin hızlandırılmasını kabul etmişlerdir.[510]

[508] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 36.

[509] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 28 Şubat 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 41.

[510] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 41.

İKİNCİ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1920 Yılı Gelişmeleri

1- Misak-ı Millî'nin Kabulü

Misak-ı Millî'nin imzalanmasından önce, Mondros Ateşkesinin ilgili hükümlerine dayanılarak Osmanlı Devleti'nin elinde kalan toprakları işgal edilmeye başlanmıştır. Anadolu ve Trakya bu ***işgaller, ayak***lanmalar ve ***çetecilik faaliyetleri yüzünden karmaşa içine düşmüştür. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti'ne son darbeyi vurmak üzeredir. Misak-ı Millî'nin hazırlanma***sı ***aşamasında Müttefikler de kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmelerle, 10 Ağustos 1920 tarihinde imzalanacak Sevr Antlaşmasına giden*** yolun taşlarını döşemişlerdir.[511]

Diğer taraftan, Anadolu'da yapılan kongreler ve alınan kararların etkisi *İstanbul'a* kadar uzanmış ve Meclis-i Mebusanın ***toplanmasına yol açmıştır.*** Bu arada Ankara'ya yerleşen Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan gelen milletvekilleriyle görüşüyor, onlara moral veriyor ve durumun düşünüldüğü kadar kötü olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Onun amacı Sivas Kongresi'nden sonra ***İstanbul'a dönecek olan, Millî*** Mücadele'nin yapılması gerektiğine inanan milletvekillerinin orada bir Müdafaa-i Hukuk grubu kurmalarını sağlamaktır. Milletvekillerinin çalışmaları sonucu kendisi de Meclis Başkanı seçilebilecek ve Anadolu'nun istediği kararları çıkartabilecektir. Ancak *İstanbul'da* ***İttihatçıların seçimleri kazandığı bahanesi ileri sürülerek meclisin açılması*** geciktirilmiştir. Bu gecikmede mecliste kendi iradesinin etkisiz kalacağını düşünen Padişah'ın da rolü olmuştur. Nihayetinde, 12 Ocak 1920'de açılan Meclis-i Mebusanda Mustafa Kemal'in istekleri yerine

[511] Kemal Arı, "Misak-ı Millî'nin Tarihsel Anlamı (Düş mü, Gerçek mi?)", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, s. 25.

getirilmezken Müdafaa-i Hukuk grubu yerine de Felâh-ı Vatan adı altında aynı amaçları güden bir başka grup kurulmuştur.[512]

Misak-ı Millîye esas olan ilk metin, önce Erzurum Kongresinde kabul edilen, daha sonra Sivas Kongresinde genişletilen ilkeleri kapsamıştır. Bu belgede, Millî Mücadele'nin iç ve dış amaçları belirtilmiştir. Misak-ı Millî kararları yalnız bu yıllarda değil sonraki devirde de Türk dış politikasının temelini oluşturmuştur.[513]

Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yazdırılan, Ankara'ya gelen milletvekillerinin de kabul ettiği Misak-ı Millî belgesi,[514] Heyet-i Temsiliye üyelerinin tamamına imzalatılmış ve Trabzon milletvekili Hüsrev Gerede'ye teslim edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.[515] Misak-ı Millî metni, 22 Ocak 1920 tarihinden itibaren Osmanlı Meclis-i Mebusanın gizli oturumlarında görüşülmeye başlanmıştır. Bu görüşmelerde Hüsrev Bey, Misak-ı Millî metnini okumuş, bunun üzerinde çeşitli milletvekillerince tartışmalar yapılmış, büyük bir değişikliğe uğramadan meclisin, yine gizli bir toplantısında, 28 Ocak günü kabul edilmiştir.[516] Ancak bu gizli kararın Türk ve dünya kamuoyuna açıklanması için gerekli şartların olgunlaşması beklenmiştir. Öncelikle Misak-ı Millî metninin Meclis-i Mebusanın genel kurulunda açık bir şekilde okunup onaylanması lüzumu vardır. Ayrıca 7 Şubat tarihinde kurulan ve çalışmaları ile Anadolu'daki Millî Mücadele'nin yanında olan Felâh-ı Vatan grubunun desteği ile hükûmetin güvenoyu alması da gerekmiştir.

Bütün bunlar tamamlandıktan sonra Misak-ı Millî'nin açıklanması için hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır. Bu arada İtilaf Devletlerinin Londra'da bir konferans düzenleyerek Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulacağı, İstanbul'un uluslararası bir komisyon tarafından kontrol altında tutulacağı ve İzmir'in Yunanistan'a bırakılacağı ile ilgili haberler yayılmaya başlayınca söz konusu metnin düşünülenden daha önce mecliste açık oya sunulması zorunlu hâle gelmiştir.

---

[512] Mustafa Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele: Ya İstiklâl ya Ölüm", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, s. 185; Yavuz, *Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete*, s. 58.

[513] Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 11.

[514] İlhan Aksoy, "Misak-ı Millî'nin İlanı ve Tarihi Kıymeti", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 227.

[515] Yücel Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa-İstanbul Hükûmeti İlişkileri", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 250.

[516] İlker Alp, "Misakımillî", *Misakımillî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Konya'da 28 Ocak 1997'de düzenlenen Misak-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 181-186; Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 290; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 185; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 15-16.

Böylece Misak-ı Millî metni, 17 Şubat 1920 tarihinde Edirne milletvekili Mehmet Şeref (Aykut) Bey'in önergesi ile mecliste okunmuş,[517] oybirliği ile kabul edilmiş, basına ve Avrupa parlamentolarına bildirilmesi kararlaştırılmıştır.[518]

O sırada İstanbul'daki Doğu Orduları bünyesinde görevli bulunan Bulgar irtibat subayından, Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığına, 29 Şubat 1920 tarihli, 1920 yılı Şubat ayı sonlarındaki Türkiye'nin durumunu analiz eden bir gizli rapor gönderilmiştir.[519] Söz konusu rapor; Misak-ı Millî metninin "Ahd-ı Millî Beyannamesi Sureti" adıyla,[520] 28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusanın gizli bir oturumunda görüşülüp kabul edilmesinden,[521] 17 Şubat 1920 tarihinde Edirne Milletvekili Mehmet Şeref (Aykut) Bey'in önergesi ile bu defa kamuoyuna açık bir şekilde mecliste okunup[522] oybirliği ile onaylanmasından,[523] Türk basınına ve Avrupa Parlamentolarına bildirilmesinin kararlaştırılmasından sonra kaleme alınmıştır.

Bulgar irtibat subayının raporuna göre,[524] Misak-ı Millî Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlarla oluşturulmuş, metin giriş kısmı ve altı maddeden meydana gelmiştir.[525] Misak-ı Millî kararları şöyledir:

---

[517] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 51; Dilan, Cemal Kutay'a atıf yaparak, Misak-ı Millî'nin 28 Ocak 1920 tarihinde Meclis kürsüsünden Mehmet Şeref (Aykut) tarafından okunduğunu belirtmiştir. Hasan Dilan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne, 1996, s. 10.

[518] Nejat Kaymaz, "Misak-ı Millî Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s. 1944-1945; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 371.

[519] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.-43-g.-44-g.-45.

[520] Burgaç, *Türkiye Umumi Müfettişliklerin Kurulması*, s. 34.

[521] İlker Alp, "Misakımillî", *Misakımillî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 181-186.

[522] Misak-ı Millî'ye temel olan metin, Ocak 1920 yılı başlarında, ülkenin genel durumu dikkate alınarak, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararları çerçevesinde Ankara'ya gelen milletvekilleri ile yapılan görüşmeler sonrasında, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından belirlenmiştir. Enis Şahin, "Yakın Dönem Türk Tarihi'nin Kızıl Elması: Misâk-ı Millî", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, ss. 43-44.

[523] Özkaya, "Mustafa Kemal Paşa-İstanbul Hükümeti İlişkileri", s. 252.

[524] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[525] İlker Alp, "Misâk-ı Millî ve Lozan", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, s. 528; Ayrıca Misak-ı Millî Kararları için bk.: Mehmet Gönlübol, Ömer Kürkçüoğlu, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 6-7; Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 63-72.

1. Mondros Ateşkesinin imzası sırasında düşman devletlerin işgali altında kalan ve özellikle Arap çoğunluğu ile meskûn olan kısımların geleceği, halkının serbestçe verecekleri oylara göre tayin edilmek gerekir. Ancak bu mütareke hattı içinde ve dışında din, ırk ve gaye bakımından birbirine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu ırkî ve sosyal hakları ile çevre şartlarının tam olarak riayetkâr Osmanlı-İslam ekseriyetle meskûn bulunan bölgelerin tamamı hakikaten veya hükmen hiçbir zaman bölünmez bir bütündür.
2. Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda halkoyu ile anavatana katılmış olan üç sancak olan Kars, Ardahan, Batum için gerekirse tekrar serbestçe halkoyuna başvurulmasını kabul ederiz.
3. Batı Trakya'nın hukukî durumu orada oturanların tam bir hürriyetle verecekleri oylara uygun kararlaştırılmalıdır.
4. İslam Hilafetinin, Saltanatının ve Osmanlı Hükûmetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizinin güvenliği tam olmalıdır. Bu esas saklı kalmak şartıyla Boğazların dünya ticaretine ve ulaşımına açılması hakkında bizimle, ilgili diğer tüm devletlerin birlikte verecekleri karar geçerlidir.
5. Azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın da aynı haklardan istifade etmesiyle tarafımızdan da tanınacak ve sağlanacaktır.
6. Malî ve iktisadî gelişmemizin gerçekleşmesi ve daha modern düzenli bir idare şeklinde işleri yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de gelişmemizin sağlanmasına tam bir istiklâl ve serbestliğe sahip olmamız, varlık ve yaşamımızın temel sebebidir. Bu sebeple siyasî, adlî, malî ve gelişmemize engel olacak diğer kayıtlara karşıyız. Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır.[526]

Misak-ı Millî kararlarıyla:

1. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesi sırasında Osmanlı Devleti'nin elinde olan her yerin Türk sınırları içinde kalması,
2. Ateşkesin çizdiği sınırların dışında kalan Osmanlı-İslâm çoğunluğunun geleceğini kendisinin belirlemesi,

[526] Metnin tamamı için bk.: Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası, C. I, (1919-1973)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, ss. 13-14; Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. III*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978, s. 18-19; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu, 2. Bası, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 10-11; Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 323-324; Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 146; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", ss. 185-187; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar, C. II*, ss. 541-542; M. Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi, C. 3*, (Yay. Haz.) Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018; Adnan Sofuoğlu, "Milli Mücadele Dönemi", (Ed.) M. Derviş Kılınçkaya, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, ss. 169-170.

3. İşgal edilen ve nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu yerlerin millî sınırlara dâhil edilmesi,
4. Esaret altında kalan Türklere azınlık haklarının verilmesi, devletin siyasî, malî, iktisadî vb. alanlarda bağımsızlığının temin edilmesi amaçlanmıştır.[527]

Bu bilgiler dışında, Bulgar irtibat subayının söz konusu gizli yazısında, İstanbul Hükûmetinde kriz yaşandığı yer almıştır.[528] İstanbul'da Dışişleri, İçişleri, Savaş ve Adalet bakanlarının istifa ettiği, uzun tartışmalardan sonra Dışişleri Bakanlığına Sefa Bey'in, Adalet Bakanlığına Kazım Bey'in, Savaş Bakanlığına Fevzi Paşa'nın, İçişleri Bakanlığına Nazım Bey'in ve Genelkurmay Başkanlığına Şevket Turgut Paşa'nın getirildiği iletilmiştir.[529] Analiz yapmaya devam eden aynı gizli yazıda şu bilgiler vardır: Bu değişikliklerin Mustafa Kemal'in Meclis-i Mebusandaki Felâh-ı Vatan grubu tarafından onaylanmasından sonra İstanbul Hükûmetinin yapacağı reformlar da açıklanmıştır. Dolayısıyla:

1. Vilayetlerdeki merkezî yönetim gücü azaltılacak.
2. elediyeler yeniden organize edilecek.
3. Bölgelerde ve belediyelerde kullanılmak üzere yeni seçim sistemi uygulanmaya başlanacak.
4. Malî ve hukukî düzenlemeler, polis, iş hayatı, kamu kurum ve kuruluşlarında reform yapılması konularında yabancı ülkelerden yardım istenecek.
5. Gelecekte olası barış sağlandığında İstanbul Hükûmeti, üzerine düşen görevi yerine getirme konusunda söz verecektir.[530]

Bulgar irtibat subayı, raporuna görüşlerini de eklemiştir. Ona göre:

"Barış yapılması için hazırlıkları sürdürülen konferansta bu görüşler dile getirilecek ve Türkler İtilâf Devletlerinin baskısından böylece kurtulmaya çalışacaklardır. Yapılması düşünülen düzenlemeler konusunda ise Türklerin sadece vaatlerde bulunduğundan şüpheniz olmasın. Türkler yeni bir şey öğrenmeye açık değildir ve eskiyi unutmazlar.[531]

İstanbul Hükûmetini çoğunlukla Mustafa Kemal'in (Felâh-ı Vatan) grubu kontrol etmektedir. Ayân Meclisi'nde (Senato) ise Mustafa Kemal'e karşı

[527] Alp, "Misakımillî", *Misakımillî ve Türk Dış Politikasında*, s. 195.

[528] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.-45.

[529] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42.

[530] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[531] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

güçlü bir muhalefet vardır. Sultanın iradesine uyan Başbakan Damat Ferit, Ayan'a kendi adamlarını atadı. Genç Türkler ise Ayan Meclisi'nin kaldırılmasını ve sadece Meclisi Mebusanın (Parlamento) olmasını istemekteler.[532]

Mustafa Kemal ile Damat Ferit arasında büyük düşmanlık var. Genç Türkler; Damat Ferit'in, seçimlerden önce Mustafa Kemal için söyledikleri ile İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine seyirci kalmasını şiddetle protesto ediyorlar."[533]

İrtibat subayına göre:

"Mustafa Kemal Anadolu'da gittikçe güçleniyor. Anadolu'nun lideri gibi davranıyor, asker ve para topluyor. Hatta bu sebeple Biga'da bir olay olmuş. Mustafa Kemal'in adamları Biga'dan 2 bin asker ve 20 bin lira toplamışlar. Anzavur Bey vermek istememiş ve karşı çıkmış. İki taraf arasında çatışma yaşanmış, ölü ve yaralılar olmuş.[534]

Keza Mustafa Kemal, daha fazla silah temin etmek için adamlarını Gelibolu yakınlarındaki bir köye göndermiş ve buradaki Fransız askerlerinin kontrolündeki bir depoyu basarak tamamen yeni 75 adet makinalı tüfek ile 15 bin tüfek ele geçirmişlerdir. Buna benzer, Anadolu yakasındaki bazı depolara da Mustafa Kemal'in adamları baskınlar yaparak silahları çalmışlardır."[535]

İrtibat subayının raporunda Anadolu ve Trakya'daki gelişmeler ana başlıklarla aktarılmaya çalışılmıştır. Buna göre:

"FRANSIZLAR VE İNGİLİZLER ANADOLU'DA

Fransızların işgal ettiği bölgelerde Mustafa Kemal'in adamları ile Fransız birlikleri arasında çok şiddetli çatışmalar olduğu bildirilmiştir. Fransız birlikleri arasında Fransız askerî kıyafeti giymiş gönüllü Ermenilerin bulunduğu söylenmektedir. Bu Ermeniler, yerel Türk halkına yönelik çok büyük kötülükler yapmışlar, hırsızlıkla birlikte katliamlarda bulunmuşlardır.[536] *Bu durum Fransız askerî yetkililerine iletilmiş ancak şikâyetler sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine örgütlenen Türkler Adana, Gaziantep ve Maraş'taki Fransız birliklerine saldırmışlardır. Fransızlar karşılık verememiş, ölü ve yaralılar olmuştur. Bazı Fransız askerler, geldikleri bu topraklarda hiç Fransız olmadığını görerek savaşmaktan vazgeçmiş ve silahlarını bırakmışlardır. Ermeniler ise çatışmalarda öldürülmüştür. Adana-Mersin yolu üzerindeki köprüler Türkler tarafından havaya uçurulmuştur.*[537]

[532] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[533] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[534] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[535] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.

[536] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 43.

[537] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 43.

Türklerin esir aldığı Fransız askerlerini kurtarmak için Suriye'den takviye birlikler gönderilmiştir. Hatta Filistin'den dahi küçük bir İngiliz birliği yollanmıştır. Yapılan görüşmeler üzerine Mustafa Kemal'in adamları esir tuttukları bazı Fransız askerlerini serbest bırakmıştır. Hatta Türklerin uyarılarını dinlemişler ve Maraş'taki Fransız birlikleri işgalden vazgeçerek şehri terk etmişlerdir.[538]

Halil Paşa'nın ordusu ise İngiliz işgalci birlikleri ile savaşa girmiş, Kut'ül Amare'de onları yenmiş, Bağdat'tan çekilerek Basra Körfezi'ne sığınmalarına sebep olmuştur. Deylizor'daki İngiliz askerleri ise yerel halkın silahlı direnişi karşısında tutunamayarak Filistin'e çekilmişlerdir. Araplar yabancı işgalini istemediklerini belirtmişlerdir.[539]

İSTANBUL'UN KADERİ

Londra'dan gelen son haberler Türkleri rahatlattı. İstanbul'un Türklerde kalacağı haberi telgrafla tüm yurda iletilmiş durumda. Ancak Batı'dan gelen son haberler iyi değil. İstanbul ve Çanakkale Boğazları İngiliz, Fransız ve İtalyanlarca yönetilmeye devam edilecek.[540] *Bunun için bir plan bile hazırlanmış. Türk tarafı, boğazların kontrolünün tarafsız bir devlete (İsviçre gibi) bırakılmasını, bir gün tekrar geri almak umuduyla istemektedir. Londra ise buna karşıdır. Boğazları Türklere bırakmak istememekte, gerekçe olarak Türklerin Adana, Gaziantep ve Maraş'taki Ermenilere yönelik savaşını göstermektedir. Boğazlar konusunda İngilizler ile Fransızlar ve İtalyanların ayrı düşündükleri ve aralarında anlaşmazlıklar olduğu görülmektedir.*[541]

Büyük ihtimalle Barış Antlaşması görüşmeleri sırasında bunlar konuşulacak ve Türklerin antlaşma hükümlerini yerine getirmeleri için Boğazlar konusu ileri sürülecektir. Eğer Türkler anlaşmaya uyarlarsa İstanbul'un kendilerine verileceği söylenecektir.[542]

Birkaç gün önce İstanbul limanına bir İngiliz Atlantik filosu demirledi. Filoda 5 dretnot ve 4 tahrip gemisi vardı. İngiliz denizciler karaya çıkarak İstanbul sokaklarında iki gün gösteriler yaptı. Amaç Türk halkına korku salmaktı. Bu haberler gazetelerde yer aldı.[543]

Fransızlar da bin kadar silahlı askerini İstanbul sokaklarına çıkardı. Bu arada enteresan bir şey oldu. Fransızlar ve İtalyanlar, limana gelen İngiliz filosunu

[538] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 43-g.
[539] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 43-g.
[540] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 43-g.
[541] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44.
[542] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44.
[543] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44.

protesto ettiler. Çünkü İngilizler, Londra'daki "Üçlü Meclise" bilgi vermeden İstanbul'a tek başlarına çıkarma yapmışlardı. Protesto sonrası İngiliz filosunun 2 Mart'a kadar İstanbul dışına demirlemesi kararlaştırıldı.[544]

TÜRKİYE'DE BOLŞEVİKLİK

Türkler Bolşevizm'i istismar ederek kendi devletlerini kurtarmak istiyorlar. Bolşevizm ile İtilâf Devletlerini korkutmak istiyorlar. Bir gün Bolşevik ordusu Türkiye'ye girerse onunla birlikte hareket edeceklerini söylüyorlar.[545] *Yine de buna rağmen Türkiye'deki Diyanet İşleri Kurumu, basına bilgi vermek durumunda kaldı ve Müslüman dünyasının Bolşevik olamayacağını, Bolşevizm'in İslâm dini ile uyuşmadığını söyledi.*[546]

Şeyh-ül İslam ise yeni bir açıklama yaparak, komünist doktrine sıcak bakıldığını, Bolşevizm'in tam olarak ne olduğu öğrenilmeden bir karara varılmasının yanlış olacağını ifade etti. Anlaşıldığı üzere bu bir Türk oyunudur. Çünkü barış konferansından henüz ne karar çıkacağı bilinmemektedir. Çıkacak karara göre tavır alıp Bolşevizm'in İslâm dini için kötü olup olmadığını açıklayacaklardır. Bu sebeple Diyanetin görüşü ile Şeyh-ül İslam'ın görüşleri farklı olmasına rağmen istifa eden olmadı.[547]

TRAKYA'DA DURUM

Sadece Doğu Trakya değil, Batı Trakya da Türklerin aklından çıkmamaktadır.[548] *Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılmaları ve Batı Trakya'yı kaybetmiş olmaları sebebiyle üzüntü duymaktalar.*[549] *Savaşı kazansalardı, Selânik ve Kavala'yı bize (Bulgaristan'a), Mesta Nehri'ne kadar geri kalan Batı Trakya'yı kendilerine alacaklarını söylüyorlar.*[550]

Trakya Komitesi, Padişah iradesiyle Trakya'ya özerklik verilmesini istemekte ve bunun için çalışmaktadır. Komite, Pomak bölgelerinin de Batı Trakya'ya dâhil edilmesi için faaliyetini sürdürmektedir.[551]

---

[544] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44.

[545] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44.

[546] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[547] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[548] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[549] Mustafa Kemal Atatürk, Doğu ve Batı Trakya'ya yönelik yapılan çalışmalara açıklık getirmiş ve görüşlerini ifade etmiştir. Ona göre; "Doğu ve Batı Trakya'nın millî bir bütün olarak tasavvur ve ifadesi doğru bir politika değildir. Doğu Trakya itiraz ve tartışma kabul etmez şekilde yurdumuzun bir parçasıdır. Batı Trakya ise, bir antlaşma ile daha önce terk edilmiş bir bölgedir. Olsa olsa Doğu Trakya, Batı Trakya'nın kurtarılmasına çalışanların bir hareket üssü olabilir". *Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı*, (Günümüz Türkçesi) Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 315.

[550] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[551] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

İstanbul'a Kırcaali'den bir Türk geldi. Fransız General d'Esperey tarafından, Kırcaali bölgesindeki gelişmeleri anlatması için çağırılmış.[552]

Türklerin Trakya'yı bize vermek için çalıştıklarına inanmak zor. Hatta Yunanlılarla, Trakya'nın geri verilmesi için görüşmelerde bulunduklarına bile insanın inanası gelmiyor. Ama Türkler İzmir'i geri alacaklarını söylüyorlar. Doğu Trakya'yı da Fransızlardan geri almak için hazırlık yapıyorlar.[553] *Doğu ve Batı Trakya'nın Fransız işgali altında birleştirileceği anlaşılıyor.*[554]

TÜRKİYE'DE BARIŞ

Barış konferansına Türk heyetinin de katılması için Türk Hükûmeti yeni girişimlerde bulundu. Türkler bir heyet oluşturdular. Görüşme konularını hazırladılar ve konferansı düzenleyenler tarafından çağrılmayı bekliyorlar. Türkler; İstanbul, Adana, Kilikya ve İzmir vilayetleri dâhil bütün Anadolu'nun kendilerinde kalacağına inanıyorlar. Yunanlılar, İzmir'e Türklerin yöneteceği şekilde özerklik verileceği dedikodusunu yayıyorlar. Türkler ise İzmir'in, İmparatorluğun bir vilayeti olarak kalmasını istiyorlar."[555]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi gönderdiği raporunda[556] Ali Rıza Paşa Hükûmetinin 4-5 gün önce istifa ettiğini bildirmiştir.[557] Elçiye göre, kriz gittikçe derinleşmektedir.[558] Sorunun çözülmesi ve Ali Rıza Paşa'nın yeniden başbakanlığı kabul etmesi için, Damat Ferit Paşa Hükûmeti düştüğünde Ankara'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Denizcilik Eski Bakanı Salih Paşa'dan yardım istenmiştir.[559]

Ali Rıza Paşa Hükûmetinin istifa etmesinin sebebi Maraş, Ayıntab ve Adana'da olanlar yüzünden İngilizlerin yaptığı baskıdır. İngilizler, Türk askerlerinin Aydın'a doğru üç kilometre kadar geri çekilmeleri için ısrar etmişlerdir. İzmir'in işgal altında bulundurulmaya devam etmesi ve Yunanlıların şehirden çıkartılmaması Ali Rıza Paşa Hükûmetinin istifa etme gerekçelerinden bir diğeridir.[560]

---

[552] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[553] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

[554] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.-45.

[555] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 45.

[556] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 8 Mart 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54-g.

[557] Ali Rıza Paşa Hükûmeti 3 Mart'ta istifa etmiştir. Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar*, C. *II*, s. 546.

[558] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54.

[559] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54.

[560] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54.

Damat Ferit Paşa'nın iktidara gelmesi hâlinde büyük sorunlarla karşılaşılacağı konuşulmaktadır. Önemli bir Türk milletvekiline göre; Damat Ferit İngilizlerle işbirliği yapacaktır. Bu yüzden Meclis'teki 120 milletvekilinden oluşan Milliyetçi blok iktidara onun getirilmemesi için her türlü demokratik yolu denemektedir. Bu milletvekilleri başarılı olamazlarsa hükûmet merkezini Anadolu'daki herhangi bir şehre taşımayı düşünecekleri öğrenilmiştir.[561]

Bulgaristan elçisi telgrafında[562] şu bilgileri vermektedir: Wilson Türk sorunu hakkında gönderdiği notada, Türk Hükûmetinin İstanbul'dan kovulmasını istemiştir. Ayrıca Avrupa Türkiye'sinin Milletler Cemiyeti'nin kontrolü altında Doğu ve Batı Trakya olarak bir özerk devlet hâlinde düzenlenmesini teklif etmiştir.[563]

Bulgaristan'ın Bern Büyükelçisi Geşov, Bakan Macarov'a gönderdiği telgrafında[564] şu bilgileri vermektedir: *"ABD elçisi bana Wilson'un, İstanbul'daki Padişah V. Mehmet'e (Vahdettin) karşı olduğunu, ABD kamuoyunun Türkiye'nin aleyhine döndüğünü söyledi. Trakya sorununda yeni bir gelişme yokmuş."*[565]

Bir başka telgrafında Geşov[566] güvenilir kaynaktan aldığı bilgileri iletmiş, İstanbul'un geleceği konusunda yeni bir gelişme olmadığını, Paris'ten gelen bilgilere göre ise konferansın İtilaf Devletleri lehine sonuçlandığını bildirmiştir.[567]

Gümülcine'deki Grekov'un gönderdiği telgrafa göre:[568]

"Türklerle savaşan İtilaf Devletleri ordularına katılmak üzere bir Yunan tümeni trenle İstanbul'a doğru hareket etmiştir. İlk katar (takviye kolu) bugün öğleden sonra buradan (Gümülcine) geçecektir. Askerler Makri üzerinden İstanbul'a doğru gideceklermiş. Bu giden askerlerin bir kısmının Batı veya Doğu Trakya'ya yerleştirilmesi konusunu öğrenmeye çalıştım. Konuştuğum Yunanlı subaylar böyle bir görev almadıklarını söylediler. General Charpy bu gece saat 22.00'de buraya (Gümülcine) döndü."[569]

---

[561] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54.

[562] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 9 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 53.

[563] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 53.

[564] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 11 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 55.

[565] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 55.

[566] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 11 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 56.

[567] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 56.

[568] Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen 13 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 57.

[569] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 57.

Grekov'un bir başka telgrafına göre:[570]

"Yunanlı askerlerin hareketi ile ilgili aşağıdaki bilgiye ulaştım; Uzun süreden beri İstanbul yakınlarında bulunan Yunan birliklerinin bir kısmının yerini almak için sadece iki bölük gidiyormuş. Daha önce edindiğim, bir tümen Yunanlı askerin İstanbul'a hareket ettiğine dair yalan bilgiyi Fransız Karargâhına Yunanlılar vermiş."[571]

2- İstanbul'un İşgali ve Trakya'da Gelişmeler

a- İstanbul'un İşgali

Mondros Ateşkesinden sonra İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgal edilmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. Resmî olmayan ve abluka olarak da nitelendirilebilecek ilk ***işgal, 13 Kasım 1918 tarihinde başlamıştır. İtilaf Devletlerinin*** bu haksız eylemi, Ateşkesi imzalayan heyet üyeleri başta olmak üzere asker, sivil halk ve Meclis-i Mebusan üyeleri tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır.[572] İlk işgal, 16 Mart 1920'ye kadar devam etmiştir. 16 Mart'tan itibaren ise Müttefikler İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir.[573]

13 Kasım'daki gayri resmî işgal sırasında[574] İtilaf Devletlerinin gemileri İstanbul Boğazı'na girdiğinde sokaklar bayraklarla donatılmıştır. Özellikle Yunan savaş gemisi Averof, Boğazlardan geçerek İstanbul'a geldiğinde Rum ve Ermeni halkı tarafından gösterilerle karşılanmış, Yunanlı denizciler şehre ayak basıp rıhtımda dolaşmaya başlayınca "kurtarıcılar" olarak karşılanmışlardır. Sonraki aylarda Rum ve Ermeniler işgalcilerle ***işbirliği***ni arttırmış, İtilaf Devletleri yetkililerine başvurarak Osmanlı Devleti aleyhine casusluk yapacak kadar ileri gitmişlerdir.[575]

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'un İtilaf Devletleri'nin kontrolüne geçmesi, Osmanlı idaresinde de etkisini göstermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına yönelik tutuklamalar başlatılmış ve İttihatçılık ateşkes döneminin en ağır suçu olmuştur. İttihatçıların çekildiği siyasî ortamda

---

[570] Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen 15 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 62.

[571] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 62.

[572] Yavaş, "Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek", s. 2.

[573] Orhan Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e III, 1920, Teşkilatlanma, Sivas'tan Ankara'ya, Kaynak Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2017, ss. 196-201; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 149.

[574] Hasan Ali Polat, Osman Akandere, "Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliği", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX/39 (2019-Güz/Autumn), s. 512.

[575] Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri, s. 111.

Hürriyet ve İtilafçılar öne çıkmıştır. Dolayısıyla 4 Mart 1919 tarihinde İngiliz yanlısı siyaseti savunan Damat Ferit Paşa Hükûmeti kurulmuştur. Bu gelişme Hürriyet ve İtilafçılar tarafından memnuniyetle karşılanmış, taraftarları devlet kademelerinde yükselmeye ve ön plana çıkmaya başlamışlardır.[576]

Boğazların ve İstanbul'un İtilaf Devletlerince abluka altında bulunmasına ve Padişah ile Hükûmet üzerinde çeşitli baskılar var olmasına rağmen, İstanbul Meclis-i Mebusanının Misak-ı Millî'yi kabul etmesi, Avrupa'nın Büyük Devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu sırada devam etmekte olan Londra Konferansında, İtilaf Devletleri yetkililerinin aldıkları bir karar İstanbul'daki Yüksek Komiserlere bildirilmiştir. Bu karar İstanbul'un işgal edilmesi ile ilgilidir ve 10 Mart tarihlidir. Konferanstaki temsilciler, eğer daha yapılmadıysa, gecikilmeden İstanbul'un işgal edilmeye başlanmasını İstanbul'daki Müttefik Devletler Yüksek Komiserlerine bildirmeyi kararlaştırmışlardır.[577] Ancak Yüksek Komiserler arasında çıkan anlaşmazlıklar yüzünden işgal eylemi birkaç gün gecikmiştir.[578] Lord Curzon'un devreye girmesiyle Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlikleri arasındaki sorun çözülmüş ve üç Müttefik Devleti Yüksek Komiseri, İstanbul'un fiili olarak işgaline yönelik ortak bir karar almışlardır.[579] Bu karar üç maddedir;

1. Askerî işgal hareketine 16 Mart sabahı saat 10.00'da başlanacaktır.[580]
2. Askerî makamlar gerekli bütün tedbirleri alacaklardır.
3. Savaş ve Deniz Bakanlıkları işgal edilecek, telefon, telgraf ve postaya sansür konacak, polis sıkı bir şekilde kontrol altında tutulacak, işgal edilen yerlerde düzenin sağlanması ile ilgili her türlü tedbir alınacaktır.[581]

İngiltere'nin liderliğindeki İtilaf güçleri, toplanan Meclis-i Mebusanı dağıtmak ve Türk aydınlarını tutuklayarak işgale yönelik direnci kırmak için, 16 Mart sabahı İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir.[582] Osmanlı Meclisi,

---

[576] Polat, Akandere, "Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliği", s. 512.

[577] Taner Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, s. 92.

[578] Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-77.

[579] Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 153.

[580] Yavaş, "Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek", s. 3; Bazı kaynaklara göre, İstanbul'un işgali ortak bir Müttefik Devletler operasyonu değildir. Birinci gün İtalyanlar ve Fransızlar hiçbir harekette bulunmamışlardır. 16 Mart sabahının erken saatlerinde İngiliz kara ve deniz askerleri İstanbul Beyoğlu'nun belli başlı binalarına el koymuşlardır. Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş*, s. 396.

[581] Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, s. 93.

[582] Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi (177-1958)*, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s. 516; Fabio Grassi, İtalya ve Türk Sorunu, 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika, (Çev.) Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.100.

18 Mart 1920'de son toplantısını yapmış, üyelerinin bazılarının tutuklanmasını protesto eden bir kararı oybirliğiyle almış ve süresiz olarak kendini tatil etmiştir. Meclis, bir daha toplanmamış ve Padişah'ın, 11 Nisan 1920'de aldığı kararla nihai olarak feshedilmiştir.[583]

16 Mart 1920 sabahı, İngiliz savaş gemilerinden inen Müttefik Devletler askerleri, İstanbul'un sokaklarında dolaşmaya başlamışlar, karakolları ve resmî binaları ele geçirmişlerdir.[584] Üç İtilaf Devleti temsilcisi, aynı gün bir bildiri yayınlamışlardır.[585] Bu bildiriye göre:

1. İşgal geçicidir.
2. Müttefik Devletler, Padişah'ın otoritesini çiğnemeye niyetli değillerdir. Bilâkis Türk idaresine bırakılan yerlerde bu otoriteyi kuvvetlendirmek istemektedirler.[586]
3. Müttefik Devletler, Türkleri İstanbul'da bırakmak arzularını devam ettirmektedirler. Ancak düzen bozulursa bu karar değişebilir.
4. Herkes normal işine devam etmeli ve düzen korunmalıdır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu yıkıntıları üzerinde yeni bir Türkiye kurmak mümkün olabilir. Bunun için halâ başşehir olan İstanbul'daki Padişah'ın bütün emirlerini herkes dikkatle dinlemeli ve bunlara uymalıdır.
5. İstanbul'da bu emirlere uymayan bazı kişiler tutuklanmıştır. Hareketlerinin cezasını çekecekleri tabiidir.[587]

İstanbul'un işgali üzerine, Anadolu'nun dört bir tarafında Türk halkının tepkileri görülmüş, mitingler yapılmıştır. Mesela, 18 Mart günü Balıkesir'de de bir miting düzenlenmiş, halk işgali protesto etmiştir.[588] Bu arada Trakya halkı da boş durmamış, İstanbul'un işgali haberleri duyulur duyulmaz Edirne'de bulunan iki İngiliz subayını tutuklamışlardır. Bu hareketlerinin Karaağaç'taki Fransız subaylarına karşı olmadığını, onların serbestçe Edirne'ye girip çıkabileceklerini bildirmeyi de unutmamışlardır.[589]

---

583 Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 251.

584 Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 74-75; İlhan F. Akın, Türk Devrimi Tarihi, Beta Basım Yayın, İstanbul, 1986, s. 123.

585 Yücel Özkaya, "İstanbul'un İşgali ve İstanbul'dan Kaçış", Milli Mücadele Tarihi, C. I, (Yay. Haz.) Berna
Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 257.

586 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, 1. 77, 79.

587 Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, s. 93; *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 101-105; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 188.

588 Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 105.

589 *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4., a. e. 551, 1. 64.

İstanbul'un işgal edildiği haberini Hamdi Efendi isimli bir telgrafçıdan alan Mustafa Kemal Paşa'nın tepkisi sert olmuştur.[590] Önce işgali protesto etmiş, sonra Ankara'da toplanacak bir meclisin yeni seçimler yapması için bir bildiri yayınlamıştır.[591] Paşa, bunlarla yetinmeyerek işgalin her tarafa duyurulmasını istemiş ve şu tedbirlerin alınmasını emretmiştir:

1. İstanbul'un işgali, İtilaf Devletleri temsilcileri, tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıkları ile meclisleri nezdinde telgraflarla protesto edilecek ve mitingler yapılacaktır.
2. Geçici süreliğine de olsa dost ve düşman resmî kurumlarla temasta bulunulmayacaktır.
3. Hıristiyan halka dokunulmayacaktır.
4. Memleketin düzenini ve huzurunu bozanlar, hangi dine ve milliyete mensup olurlarsa olsunlar, haklarında aynı şiddette ve eşitlikte kanunî işlem yapılacaktır.
5. İçinde bulunulan olağanüstü hal, birlik olmayı gerektirmektedir. Milletin birliğini sağlamak ve başlatılan mücadelenin kutsallığından ve meşruluğundan herkesin haberdar olması için çaba sarf edilecektir.
6. Karşı, olumsuz propagandalar önlenecektir.
7. Askerî ve sivil makamlar karşılıklı işbirliği yaparak çalışacaklardır.
8. Önemli telgraf merkezlerine birer subay veya memur yerleştirilerek telgrafhaneler kontrol altına alınacaktır.
9. Sahilden veya içerlerden gelecek şahıslar sıkı bir denetimden geçirilecek, şüpheli olanlar hakkında inceleme başlatılacaktır.
10. Önemli postanelerdeki şüpheli bulunan mektuplar açılacaktır.
11. Temsilciler Heyeti'nin bilgisi ve izni olmadıkça hiçbir makam ve hiçbir memur İstanbul ile haberleşmeyecektir.
12. Telgraf memurları, İstanbul'dan çekilen düşman bildirilerini alıp yaymayacaklar ve Anadolu'da yapılmakta olan haberleşmeyi İstanbul'a vermeyeceklerdir. Aksi hâlde bunu yapanlar casus sayılacak ve haklarında kanunî işlem yapılacaktır.
13. İstanbul'un işgalini protesto eden telgraflardan ücret alınmayacaktır.
14. İngiliz kontrol subayları rehin alınacaktır.[592]

---

[590] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", 189; Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e III, s. 202.

[591] Koloğlu, *Mondros'tan Mudanya'ya*, s. 141; Yavaş, "Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek", s. 4.

[592] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 327; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 189.

Bu arada İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafından,[593] 16 Mart 1920'de İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgal ettiği öğrenilmektedir.

Elçinin verdiği bilgi şöyledir:

"İlk önce ve hemen hemen aynı saatte, sabah 10.00 gibi Savaş Bakanlığı ile Denizcilik Bakanlığı ablukaya alındı. Pera ve Galata ile İstanbul arasındaki köprü ve deniz dâhil her türlü haberleşme kesildi. Aynı zamanda şehrin diğer kısımları ve civar köyler ile de irtibat sonlandırıldı. Tramvay durduruldu. Telefonlar çalışmıyor.[594]

Farklı kaynaklardan gelen haberlere göre, Savaş Bakanlığının işgaline daha dün gece yarısından itibaren başlanmış. Gece işgal güçleri ile işgale karşı olan Türkler arasında çatışmalar yaşanmış. Onlarca İtilaf Devleti askeri ölmüş. Ayrıca bazı Türlerin evlerinden de ateş açılmış. Bu evlere yapılan baskınlarda, kadınlar ve erkekler tutuklanmış.[595]

Ayrıca, 15 Mart Pazartesi sabahından itibaren (Anadolu'daki) Kuva-yı Millîye'ye destek veren Meclis-i Mebusandaki milletvekillerinin 24 saat içerisinde teslim olmaları istenmiş. Bu bilgilerin doğruluğunu henüz teyit edemedim. Ancak 14 Mart'ta, Denizcilik Bakanlığı bünyesinde ofisi bulunan İngiltere'nin Deniz Askerî Ataşesi, Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerine gönderileceğine dair aldığı bilgi üzerine, bakanlıkta bulunan yaklaşık 4 bin tüfeğe el koymuştur.[596]

Savaş Bakanlığı da işgal edilmiştir. Bu bakanlığın işgali sırasında büyük panik yaşanmış, bakanlığın etrafında bulunan dükkânlar kısa zamanda kapatılmıştır. Pera'da herhangi bir olaya rastlanmamıştır. Denizde İngiliz destroyerleri, silahları İstanbul'a dönük bir şekilde dolaşmaktadır. Bir tanesi Galata'ya demirlemiştir.[597]

Çoğunluğu İngiliz olmak üzere silahlı işgal askerleri, kamu binalarının önünde nöbet tutuyorlar. Fransız zenci askerler ile Türk polisi yerine nöbet tutmaya başlayan Fransız polisi Pera bölgesinde jandarma görevi yapıyorlar. Pera ve Galata'nın stratejik yerlerine makineli tüfekli askerler yerleştirilmiş durumda."[598]

---

[593] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 16 Mart 1920 tarihli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.-77-g.

[594] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76.

[595] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76.

[596] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.

[597] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.

[598] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.

Telgrafın devamı şöyledir:

"Öğleden sonra saat 15.00 gibi İtilaf Devletleri Kolordu Komutanı Tümgeneral Wilson'un İngilizce, Fransızca, Türkçe, Ermenice ve Yunanca hazırladığı iki bildiri İstanbul halkına dağıtılmıştır. Bu bildiride son gelişmeler anlatılmıştır. Silah taşınması yasaklanmıştır. Miting yapmak için toplanılması men edilmiştir. Halkın sakin bir şekilde gündelik işlerini yapması istenmiştir. Bu yasaklara uymayanların derhâl tutuklanıp askerî mahkemeye çıkarılacağı ve idamla yargılanacağı bildirilmiştir.[599]

Akşamları çıkan "İstanbul" gazetesinde İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerinin imzasıyla başka bir bildiri daha yayınlanmıştır. Bu bildiride, İtilaf Devletlerinin geçici olarak İstanbul'u işgal ettiği söylenmektedir. Bu devletlerin amacının, imzalanan bir ateşkesin hükümleri çerçevesinde gelindiği ve İstanbul halkının güvenliğini sağlamakla yükümlü oldukları ifade edilmiştir.[600]

İstanbul Meclis-i Mebusanında Ankara'daki Kuva-yı Millîye'yi destekleyen 50-60 kadar tutuklu milletvekili arasında şunlar bulunmaktadır: Savaş Eski Bakanları Cevat Paşa ile Küçük Cemal Paşa, Ünlü Mareşal Fuat Paşa, Senatör ve Denizcilik Eski Bakanı Çürüksulu Mahmut Paşa, Senatör ve Başbakan adayı Denizcilik Eski Bakanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın en güvenilir adamı, milletvekili Rauf Bey, Beyrut Eski Valisi Bekir Sami Bey."[601]

İstanbul'daki Bulgar elçisinin telgrafının son kısmındaki bilgilere göre, bu işgal dolayısıyla o ana kadar Hükûmetin düşmediği, genel anlamda işgalin çabuk sonuçlanacağı değerlendirilmiştir. Çoğunluğun, İstanbul'un Türklere bırakılması gerektiğini düşündüğü, İstanbul'un bazı semtlerinde ufak tefek tepkilerin görüldüğü ve beklenen miktarda ölümlerin yaşanmadığı ifade edilmiştir.[602]

Gümülcine'deki Bulgaristan temsilcisi Grekov da Bakan Macarov'a İstanbul'un işgal edildiğine dair bir şifreli telgraf göndermiştir.[603] Grekov'un kaynağı, İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiğini, Meclis-i Mebusanın kapatıldığını ve bakanlıkların tamamının ele geçirildiğini bildirmiştir. Yine Grekov'a göre, Trakya'da bulunan Türk birlikleri İngilizleri protesto etmişler ve Edirne'deki iki İngiliz subayını esir almışlardır. Bu arada İstanbul ile telgraf bağlantısı kesilmiştir.[604]

---

[599] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.-77.

[600] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 77.

[601] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 77.

[602] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 77-g.

[603] 17 Mart 1920, Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 64.

[604] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 64.

Grekov'un aynı kaynağından aldığı bilgiye göre: Edirne'deki Türk birlikleri komutanlığı Karaağaç'taki Fransız Albayına, tavırlarının Fransız askerlerine yönelik olmadığını, Fransızların Edirne'de serbestçe dolaşabileceklerini iletmiştir. Bugün bazı Fransız askerleri Edirne sokaklarında dolaşmışlar ve herhangi olumsuz bir olayla karşılaşılmadan geri karargâhlarına dönmüşlerdir.[605]

Grekov ayrıca, Fransızların Karaağaç'a asker yığdıklarını, Dedeağaç'ta konuşlanmış olan Senegal taburunu yarın erkenden hareket ettireceklerini, Gümülcine'den yine yarın Faslı atlı askerlerden oluşan bir süvari bölüğünün Karaağaç'a gönderileceğini bildirmiştir. Telgraftan, Fransızların İstanbul ve civarında iki tümeni olduğu, Batı Trakya'da ise güçlendirilmiş bir tümenlerinin bulunduğu öğrenilmiştir. Fransızların bir de topçu birliği varmış ancak zayıf durumdaymış.[606]

Farklı kaynaklardan İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği haberleri Sofya'ya ulaşmaya devam etmiştir. Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 18 Mart 1920 tarihinde gönderilen gizli yazıda belirtildiğine göre:

> *"16 Mart 1920'de Edirne'deki Kolordu karargâhı İstanbul'dan bir haber almış. Bu habere göre: Silahlı İngiliz askerleri Meclis-i Mebusanı (Osmanlı Meclisini), Savaş Bakanlığını, posta, telgraf, telefon merkezleri ile İstanbul'un çeşitli semtlerindeki askerî binaları zorla işgal etmiş ve hükûmeti dağıtmışlardır.*[607]

b- Trakya'da Gelişmeler

İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edilmesi haberleri üzerine Trakya'da acil bazı savunma öncelikli tedbirlerin alınması gerekmiştir. Trakya'da başlayan hareketliliği Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu bir gizli yazıyla Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.[608] Bu gizli yazıya göre:

---

[605] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 64.

[606] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 64.

[607] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3; İstanbul'un işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bk.; Yücel Özkaya, "İstanbul'un İşgâli ve İstanbul'dan Kaçış", (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, *Millî Mücadele Tarihi, Cilt 1*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, ss. 255-271; Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, ss. 373-379; Salâhi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 90; Neşe Özden, "British Policy On The Fate Of Constantinople And The Allied Occupation Of The City On March 16, 1920", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 81-107.

[608] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3.

"İstanbul'un işgali üzerine Edirne'deki I. Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı talimat ve izinle Trakya'nın bağımsızlığını ilan etmiş ve İstanbul ile her türlü ilişiğini kesmiştir.[609] *Cafer Tayyar Bey, aynı gün İngiltere'nin Edirne'deki askerî temsilciliğini ziyaret etmiştir. Kendisinin bütün Doğu Trakya'nın yetkili komutanı olduğunu belirtmiş ve Doğu Trakya'yı işgal edecek her türlü askerî oluşumla savaşacağını söylemiştir."*[610]

Bulgaristan Konsolosluğu, Cafer Tayyar Bey'in halka yönelik yayınladığı bir bildiriyi de yazısına eklemiştir.[611] Bildiride özetle: İstanbul'da Hilafet makamı tarafından serbestçe seçilecek ve milletvekillerinin güvenini kazanmış bir bakanlar kurulu ülkeyi yönetmedikçe, Edirne Vilâyetindeki sivil ve askerî idare millî bağımsızlığını korumak amacıyla çalışacaktır. Güvenlik ve huzurun korunması için Edirne Vilâyetinde sıkıyönetim ilan edilmiştir, ifadeleri yer almıştır.[612]

Konsolosluk yazısı şöyle devam etmiştir:

"Bu akşamdan itibaren 20-50 yaş grubunda bulunan herkes için seferberlik emri çıkarılmıştır. Ülke zaten savaş durumundadır. Savaş kuralları uygulanmaktadır. Türk halkı bu duruma karşı sakin ve dinçtir. Cafer Tayyar Bey'e inanmakta ve güvenmektedir."[613]

"Bugün Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey bir bildiri yayınladı.[614] *18 Mart 1920 tarihli, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Merkez Heyeti Başkanı Şevket imzalı bu bildiride özetle şunlar yer almıştır:*

İtilaf Devletleri ülkemizi paylaşmak için bugüne kadar aşağıdaki faaliyetleri yapmıştır:

1-(Damat) Ferit Paşa ile işbirliği yapılarak milletin savunmasız bir hâlde yabancı esaretine sokulması düşünülmüştür. Ancak Kuva-yı Millîye'nin Türk Milleti ile bir olup istiklâli için gösterdiği çaba bunu engellemiştir.

2-Kuva-yı Millîye'yi engellemek için Temsilciler Heyetine gidilmiş ancak heyetin, işgalciler Türk topraklarından çekip gitmedikçe ve milletin bağımsızlığı temin edilmedikçe herhangi bir görüşmeye yanaşmaması işlerini bozmuştur.

---

[609] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3.

[610] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3; Stayko Trifonov, *Antantata v Trakiya (1919-1920)*, Universitetsko İzdatelstvo "Kliment Ohridski", Sofya, 1989, s. 233.

[611] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3.

[612] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 211; Aynı eserde bildirinin Osmanlıcası ve Türkçe çevirisi yer almaktadır; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, II. Cilt, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar, 2. Baskı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, ss. 79-80.

[613] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g.

[614] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g.

3-Kuva-yı Millîye ile birlikte hareket eden hükûmetlerin faaliyetleri engellenmeye çalışılmış, milletin birlik ve beraberliği bölünmek istenmiş ancak milletin sabrı ve inancı sayesinde başarısız olmuşlardır.

4-Türkiye'nin geleceği hakkında kararın çoktan verildiği propagandası ile kamuoyu etkilenmek istenmiştir. Namusunu ve ülkesini savunmayı göze almış olan Osmanlı Milletinin azim ve iradesi karşısında bu da sonuçsuz kalmıştır.

5-16 Mart 1920'de İstanbul zorla işgal edilmiş ve yedi yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'na son verilmiştir."[615]

Konsolosluk yazısı şöyle bitmiştir:

"İstanbul'daki gelişmeler *hakkında şu ana kadar olumlu bir bilgi edinemedim. İstanbul halkının sakinliğini koruyup korumadığı bilinmiyor. Edirne'deki İngiliz temsilciliğine uğradım.*[616] *Oraya da herhangi bir bilgi gelmemiş. Bugün Cafer Tayyar Bey'e durumu sordum. PTT'lerin İngilizler tarafından işgal edildiği için resmî bilgiler alamadığını ancak dolaylı yollardan birkaç milletvekilinin öldürüldüğünü, iki eski bakan ile milletvekilinin tutuklandığını söyledi. Ayrıca İstanbul İngilizler tarafından kontrol altına alınmıştır."*[617]

Gümülcine'deki Grekov, Bakan Macarov'a gönderdiği şifreli telgrafla şu bilgileri iletmiştir:[618]

"Edirne'ye gelen yolculardan alınan haberlere göre; İstanbul'un işgalinden sonra iki gelişme olmuştur. Öncelikle İngilizlerin karaya asker çıkarması diğer İtilâf Devletleri yetkililerince tepkilere neden olmuştur. İkinci olarak İstanbul'da alınan askerî önlemleri Türkler provoke etmeye başlamışlardır. Galata köprüsünde onlarca subay ve astsubay öldürülmüştür. Ayasofya civarında çatışmalar olmuş, her iki taraftan da kayıplar verilmiştir".[619]

Grekov'un Edirne'deki Türk askerî karargâhından aldığı bilgiden, dün öğleden önce çatışmalar olduğu, hatta karşılıklı topçu atışları yapıldığı öğrenilmiştir. Karaağaç'taki güvenilir kaynak şu bilgileri vermiştir:

---

[615] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, II. Cilt, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar, 2. Baskı,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, ss. 80-81.

[616] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g.

[617] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938),* (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, ss. 193-194.

[618] 19 Mart 1920, Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.

[619] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.

"Edirne'deki Türk birliklerinin komutanı Albay Cafer Tayyar, Doğu Trakya'daki Türk halkı arasından 20-40 yaşları arasında olanlar için seferberlik ilan etmiştir. Edirne'de gerekli görülen kişilere silah, mühimmat ve el bombası taşımaları hakkı verilmiştir. Subayların moralleri çok iyi imiş ancak endişeli imişler. İmamlar camilerde milliyetçi konuşmalar yapıyorlarmış. Ermeniler, Rumlar ve Musevilerde büyük korku varmış.[620]

16 Mart 1920 öğleden sonra Cafer Tayyar esir aldığı İngiliz subaylara, İstanbul işgal edildikten sonra Trakya'da elinde silah, gerekirse tek başına mücadele edeceğini söylemiştir. Cafer Tayyar aynısını Karaağaç'taki Fransız subaylara da anlatmış."[621]

Grekov'un aynı kaynağı, Türklerin İstanbul'da Fransızlar ile iyi geçindiklerini aktarmıştır. Bu bilgileri dün İstanbul'dan gelen yolcular da teyit etmiştir. Karaağaç'tan Edirne'ye ve tersine gidiş gelişler serbesttir.[622]

Grekov 'un bir başka telgrafı şöyledir:[623]

"Bu sabah General Charpy ile bir görüşmem vardı. İstanbul'daki gelişmeler hakkında neredeyse hiç bilgi vermedi. Sorum üzerine, bundan sonraki gelişmelerin Müttefikler tarafından birlikte değerlendirileceğini söyledi. Başka kaynaklardan aldığım bilgilere göre, İstanbul'un işgali İngilizlerin kararıyla yapılmış, Fransız ve İtalyanlara bu durum dayatılmıştır.[624]

General Charpy, uzun süre sessiz kaldıktan sonra konuşmaya başladı ve Doğu Trakya'nın işgalinin kaçınılmaz olacağını söyledi. Ancak bu işgalin en az riskle ve en az kayıpla yapılması için iyi bir askerî operasyon hazırlanmalıdır dedi. Bu arada General Charpy, Türklere olan nefretini gizlemedi ve Cafer Tayyar ordusunu silahlı haydutlara benzetti. Başka kaynaklardan aldığım haberler doğrultusunda edindiğim izlenimlerden de General Charpy'nin, Doğu Trakya'daki Türk birliklerinin gücünü ciddiye almadığını anladım.[625]

Görüşmemde General Charpy'ye, Doğu Trakya'nın işgaline yönelik bir harekât olursa bunun Batı Trakya'ya konuşlanmış askerlerin durumunda bir değişiklik yaratıp yaratmayacağını sordum. Bana, şimdilik böyle bir şey olmadığını söyledi. Ayrıca buradaki (Gümülcine'deki) İtilaf Devletleri garnizonlarını koruma işini istemediğini belirtti. Ancak (Doğu Trakya'nın

[620] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.

[621] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.

[622] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.

[623] 19 Mart 1920, Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.

[624] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.

[625] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.

işgali konusunda) bir emir alırsa yerine getirmekten çekinmeyeceğini, bir gelişme olduğunda beni de bilgilendireceğini sözlerine ekledi."[626]

Grekov'un bir Fransız subayından aldığı bilgilere göre Franchet d'Esperey, Türk-Trakya sınırında her türlü güvenlik önleminin alınmasını istemiştir. Şimdilik olayların yatışması bekleniyormuş.[627]

İstanbul'daki Bulgar irtibat subayı bir rapor göndermiştir.[628] Bir kopyası Dışişleri Bakanlığına iletilen söz konusu rapora göre:

"16 Mart 1920 tarihli ve 45 numaralı şifreli telgrafımda da bildirdiğim gibi, İtilaf Devletleri Garnizon Komutanı İngiliz General Wilson İstanbul'un işgalini tamamladı ve sıkıyönetim ilan etti. İşgal kuvvetleri; Savaş Bakanlığını, Denizcilik Bakanlığını, Haliç kıyısındaki tersaneleri, silah depolarını, posta, telefon ve telgrafhaneleri, tren istasyonlarını ve polis karakollarını kontrol altına almıştır.[629]

Bu işgal operasyonları çoğunlukla İngiliz askerleri tarafından gerçekleştirildi. Fransız ve İtalyan askerlerinin sayısı çok azdı. İşgal sırasında sadece iki-üç yerde direnenler ve çatışmalar yaşandı. Bunlar da Savaş Bakanlığı, tren istasyonu ve bir polis karakolunun işgali sırasında gerçekleşti. Bu çatışmalarda karşılıklı ölümler oldu. Bu olaylar Türk askerleri için sürprizdi. Çünkü onlar ne olduğunu anlamamışlardı ve İstanbul'un artık ellerinden alındığını düşünüyorlardı.[630]

İngilizlerin Atlantik Donanmasına ait bir savaş gemisi İzmir'den İstanbul'a gelerek boğaza demir attı ve namlularını Türk mahallesine çevirdi. Yunanistan'a ait "Kirliç" isimli bir savaş gemisi de aynısını yaptı ve İstanbul'un Asya kıyılarına demir attı. Başka bir İngiliz torpido gemisi ise Haliç'e girdi, Denizcilik Bakanlığı ile tersanelere namlularını doğrulttu. İstanbul dört bir taraftan izole edildi. Ablukaya alındı. Posta veya telgraf ile hatta yaya olarak Anadolu'ya haber ulaştırmak yasaklandı. Ayrıca hiçbir geminin limandan ayrılmasına izin verilmedi.[631]

Gün içerisinde, Mustafa Kemal taraftarı olduğu tespit edilen onlarca milletvekili ve senatör tutuklandı. Tutuklananlar arasında; Denizcilik Eski Bakanı, Mustafa Kemal'in birinci yardımcısı Rauf Bey ile Kuva-yı Millîye liderlerinden biri olduğu konuşulan Kara Vasıf Bey bulunuyor.[632]

---

[626] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.

[627] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.

[628] Bulgaristan Adına İstanbul'daki Doğu Ordusunda Görevli İrtibat Subayından, Genelkurmay Başkanlığına gönderilen 19 Mart 1920 tarihli, 47 numaralı gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.-80.

[629] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79.

[630] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79.

[631] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79.

[632] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.

İşgal kuvvetleri tarafından tutuklananların yaklaşık 50 kişi olduğu ve hepsinin bir gemi ile bilinmeyen bir adaya götürüldüğü söyleniyor. Mustafa Kemal Paşa ile aynı görüşte olduğu ileri sürülen Veliaht Mecid Efendi ile Prens Osman Fuat'ın da ev hapsinde tutuldukları dedikodusu geldi. Ancak bunu henüz teyit edemedim."[633]

Gümülcine'deki Goşev'in telgrafından:[634] Doğu Trakya'da durumun gittikçe kötüleştiği anlaşılmaktadır. 25 Mart 1920'de Cafer Tayyar, gençleri askere almakla ilgili yeni bir emir yayınlamıştır. Eski askere alma çağrıları ile birlikte Cafer Tayyar'ın 50 bin kişi toplayacağı konuşulmaktadır.[635]

Cafer Tayyar, Mustafa Kemal'in bilgisi ve izniyle Boğazlardan Doğu Trakya'ya geçen Millî Mücadelecilerle birlikte çalışmaktadır. Yunanistan'ın Doğu Trakya'yı işgali hâlinde Türklerin şiddetle tepki göstereceği ve bu bölgede yaşayan Hıristiyanları öldüreceği söylentisi dolaşmaktadır. Seferberlik emrine çağırılan Türklerin, özellikle Uzunköprü ve Kırklareli'ndekilerin moralleri çok iyi durumdadır.[636] Telgrafın devamı şöyledir:

"İngilizler, kendi çıkarları doğrultusunda Doğu Trakya'daki halk ve askerler arasında propaganda yaptırmak üzere bazı eski Türk subaylarını rüşvetle satın almışlar. Böyle bir hain subay Edirne'de varmış.[637]

Cafer Tayyar güvenilir bir kaynağından, General d'Esperey ve General Charpy'nin, Fransız Genelkurmay Başkanlığından Türklere karşı düşmanca bir tavır sergilememeleri için emir aldıklarını öğrenmiş. Bu sebeple Cafer Tayyar, Doğu Trakya'ya yönelik bir Fransız işgalinin olmayacağını düşünmekteymiş. Fransızlar, Cafer Tayyar ve Edirne'deki diğer Türk yöneticilerinin sempatilerini kazanmak için çaba sarf ediyorlarmış. Türklere açık bir şekilde, kendilerine karşı iyi niyetli olduklarını söylemişler.[638]

Trakya Komitesi üyesi Ali Galip Bey, Yunan işgaline karşı Edirne Trakya'sı Yüksek Komitesinden (Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden) Fransızlara karşı anlayış ve karşılıklı işbirliği yapılmasını istemiş.[639]

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin amacı, Edirne Vilâyetinin Türkiye sınırları içinde kalmasını sağlamakmış. Bu mümkün olmazsa o zaman bütün Trakya'da bağımsız bir devlet kurulmasını istiyormuş. Bu

[633] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.

[634] Gümülcine'deki Goşev'den Bakan Macarov'a gönderilen, 2 Nisan 1920 tarihli ikinci bir şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15-g.

[635] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15.

[636] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15.

[637] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15.

[638] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15.

[639] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15.

da olmazsa bütün vilâyetin Yunanistan'a bağlanması yerine Bulgaristan ile birleşmesini istiyormuş."[640]

Bulgaristan'ın Gümülcine Temsilciliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı M. Macarov'a, 5 Nisan 1920 tarihli, Gümülcine'deki Batı Trakya Türk Komitesi tarafından yayınlanan bir bildirinin orijinali ve Bulgarca çevirisi gönderilmiştir.[641] Bu bildiri ile Gümülcine'deki Müslüman halka hitap edilmektedir. Bildiri metni şöyledir:

"SEVGİLİ HALKIMIZ

Trakya Yüksek Meclisinin yayınladığı manifesto sebebiyle, birkaç günden beri kalbimiz sevinçle atıyor. Bugünü gönlünüzce ve mutlu bir şekilde kutladınız.

Birkaç aydan beri aramızda yaşayan ve maalesef Müslüman ismi taşıyan bazı kişiler güzel vatanımızı, ellerindeki bıçakla keser gibi, ikiye ayırdılar. Bu sebeple Batı Trakya Türk Komitesi Yüksek Meclis Başkanlığına oybirliği ile Tevfik Beyi seçemedik. Söz vermesine rağmen Osman Ağa son anda oyunu Hafız Sali Efendi lehine kullandı. Böylece Müslümanlar yeterli sayıya ulaşamadı ve Batı Trakya Komitesinin başkanlığına bir Rum seçilmiş oldu. Bunun tek sebebi Osman Ağa ve Hafız Sali'dir. Herkes bu ikisinin başkaları tarafından kullanılıp yönlendirildiğini biliyor. Sebebi herkes için açık ve net. Sonuç itibarıyla Osman Ağa ve Hafız Sali halkımıza kötülük yaptılar.

Halkımızın bunu bilmesi için yüksek sesle açıklıyoruz. Bu ikisinin Müslümanlar arasında artık yeri yoktur.

Ey Halkımız, bundan dolayı ümitsizliğe kapılma. En gencinden en yaşlısına kadar, aramızdaki her Müslüman ve Türk üzerine düşen görevi layıkıyla yapacaktır.

Allah'ın huzurunda, ona inancımız tam ve kalbimiz temiz. Huzur içerisindeyiz. Bu bildiri ile size gelişmeleri açıklamak istedik.

Bütün dünya önünde, bir kez daha Yunanistan hâkimiyetini istemediğimizi ve hiçbir zaman da istemeyeceğimizi ilan ettik.

Bir kez daha yüksek sesle haykırıyoruz. Trakya'da, Fransa'nın denetimindeki özerk bir yönetim dışında, başka hiçbir oluşumu kabul etmeyeceğiz.

Bizim sesimiz bugün her taraftan duyuldu. Bize güveniniz ve sakin kalınız.

Yeni yönetime gelenlere (Rumlara) selam dahi vermeyiniz.

Yaşasın Fransa, Yaşasın Trakya

İmza: Batı Trakya Türk Komitesi

İmza: Batı Trakya Haklarını Savunma Derneği Merkez Komitesi"[642]

[640] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15-g.

[641] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 33-34-g.-35.

[642] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 35.

Plovdiv Bölge Yöneticisi Bılgarov, 8 Nisan 1920'de Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına şifreli telgraf göndermiştir.[643] Bılgarov'a göre Yunanistan açık bir şekilde, 18 Nisan'dan itibaren Doğu Trakya ve Edirne'nin işgal edilmeye başlanacağını ilân etmiştir. Buna hazırlık olarak Trakya Derneği temsilcileri, Edirne Vilâyetindeki Türkler ve Bulgarlar için seferberlik yapıldığını ve tamamlandığını bildirmişlerdir. Cafer Tayyar Paşa da Trakya'da özerklik ilân edecek ve Yunan işgaline karşı savunma yapacaktır.[644]

İstanbul'un işgali üzerine Salih Paşa[645] Hükûmeti uzun süren toplantılar yapmıştır. Hükûmet tepki anlamında istifa etmemeyi kararlaştırmıştır Ayrıca istifa edildiğinde Padişah'ın Başbakanlık görevini, Mustafa Kemal'e iflah olmaz bir şekilde düşman olan Damat Ferit Paşa'ya vermesinden endişe edilmiştir. Damat Ferit, başbakan olursa derhâl Bakanlar Kurulunu dağıtacak ve Ankara'daki Kuva-yı Millîye ile her türlü bağlantıyı koparacaktır, yorumları yapılmıştır.[646]

İstanbul'un işgal edildiği gün İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri ortak bir bildiri yayınlamışlardır. İtilaf Devletleri Garnizon Komutanı İngiliz General Wilson da İstanbul'un huzurunu ve düzenini bozanların ağır cezalara çarptırılacağını, gerekirse ölüme bile mahkûm edileceğini ilan etmiştir.[647]

İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmekle şunları garanti altına alacaklarını düşünmüşlerdir:

---

[643] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 26.

[644] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 26.

[645] Salih Hulusi Paşa, 8 Mart-2 Nisan 1920 tarihleri arasında 25 gün başbakanlık yapmıştır. Koramiral Dilâver Paşa'nın oğludur. Ahmet İzzet Paşa aynı yaşta ve onun gibi yetişmiş bir askerdir. Almanya'da eğitim almış ve Goltz Paşa'nın maiyetinde bulunmuştur. 1908'de Savaş Bakanı olmuştur. Daha sonraları başka hükûmetlerde Denizcilik ile Maliye bakanlıkları yapmıştır. Damat Ferit ve Ali Rıza Paşa Hükûmetlerinde Denizcilik bakanı olmuştur. Ali Rıza Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile bir anlaşma zemini araması üzerine Salih Paşa, İstanbul Hükûmetinin temsilcisi olarak Amasya'ya gönderilmiştir. Mustafa Kemal paşa ile burada buluşarak anlaşmaya varmıştır. Salih Paşa, İstanbul'un işgal edilmesi ve İtilaf Devletlerinin Anadolu Harekâtı aleyhine çalışmasını teklif etmeleri üzerine başbakanlıktan istifa etmiştir. 1939 yılında İstanbul'da ölmüştür. Ali Rıza Paşa, 12 Ekim 1919-3 Mart 1920 tarihleri arasında 5 ay 3 gün başbakanlık yapmıştır. Emekli bir jandarma subayının oğludur. Almanya'da eğitim almış ve rütbeye hakederek yükselmiştir. 45 yaşında Mareşal olmuştur. Birkaç defa Savaş Bakanlığı yapmıştır. Damat Ferit Paşa Hükûmetinin düşmesi üzerine yerine gelmiş ve Millî Mücadeleciler tarafından olumlu karşılanmıştır. Ali Rıza Paşa, başbakan olur omaz Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmiş ve millî hareketin İstanbul tarafından tanınmasına vesile olmuştur. Vatansever bir insan olarak tanınmıştır. Amasya Mülakatının yapılmasında katkısı vardır. Bu yaklaşım Osmanlı Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını da sağlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile çok defa yazışmış olmasına rağmenAli Rıza Paşa'nın Anadolu Mücadelesi'ne katkısı sınırlı kalmıştır. Paşa 1933 yılında 74 yaşında ölmüştür. Selek, *Millî Mücadele I*, s. 52.

[646] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.

[647] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.

1. Yaklaşmakta olan barış konferansında alınacak kararlara tepki gösterecek Türklerin Anadolu'da, Trakya'da ve İstanbul'da yaşayan Hıristiyanları öldürme ihtimali ortadan kalkacaktır.
2. Türkler, İtilaf Devletleri askerlerine saldırmaya cesaret edemeyeceklerdir.
3. İstanbul'un işgali baskı unsuru oluşturacak ve Türkiye, Osmanlı Devleti'nin kaderinin görüşüleceği konferansta alınan kararları, aleyhine bile olsa, yerine getirecektir.[648]

İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri yayınladıkları bildiride ayrıca şu mesajları vermişlerdir:

1. Başkent İstanbul'un işgali geçicidir.
2. Padişah yerinde kalacak, yetkileri elinden alınmayacaktır.
3. Türkler herhangi bir taşkınlık yapmaz ve rahat dururlarsa İstanbul'dan uzaklaştırılmayacaklardır.[649]

Bu bildirinin asıl hedefinin Mustafa Kemal Paşa olduğu değerlendirilmiştir. İtilaf Devletleri, İstanbul'u işgal etmekle Padişah Vahdettin iktidarının daha da güçleneceğini ve Padişah'ın da Kuva-yı Millîye'yi yok etmek için çalışacağını, İstanbul'daki taraftarlarını tutuklayacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca şüphe götürmeyecek bir şekilde İstanbul'un işgal edilmesi Anadolu'da şiddetli tepkilere yol açacaktır. Bu sebeple Türklerin Millî duyguları uyanacak ve Hıristiyan halka yönelik eylemler yapma ihtimali artacaktır.[650]

Bulgar irtibat subayına göre:

"Birçok Türk İstanbul'un işgal edilmesiyle, şehir üzerindeki hâkimiyetlerinin sona erdiğini düşünüyor. Mısır da İngilizler tarafından işgal edildiğinde geçici olduğu söylenmişti. Demek ki İngilizlerin geçici demesi uzun vadeli anlamına geliyor. Bu olayla birlikte bütün Türklerin nefreti İngilizlere yönelmiştir. Fransız ve İtalyanlar yedekte bekletiliyorlar. Onların da Türklere yönelik duyguları kötü niyetli değil.[651]

İngilizler İstanbul'da başıbozuklar (serseriler) gibi dolaşıyorlar. İngiliz polisinin parlamentoyu basıp bazı milletvekillerini tutukladığı söyleniyor. Hatta Meclis Başkanını da tutuklamak istemişler ama o kaçıp saklanmayı başarmış.[652]

---

[648] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.
[649] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.
[650] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 80.
[651] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 80.
[652] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 80.

Mustafa Kemal'in düşüncelerini desteklediği bilinen Abdülhamid'in oğlu Prens'in Kuva-yı Millîyece yeni padişah adayı olarak gösterilmesi haberlerinden sonra, Padişah Vahdettin tarafından köşkte tutuklandığı iddia edilmektedir. Prens ciddi görünüşlü, entelektüel, 30 yaşlarında. Genç Türkler çok önceden onu Padişahlığa hazırlamışlar. Şimdi onun Ankara'ya götürülerek yeni padişah olarak ilan edilmesi düşünülüyormuş. İngilizlerin İstanbul'u işgal etmesi ve halka yaptıkları zulümler sebebiyle Türkler çok kızgınlar. Onlara kin duyuyorlar ama şu ana kadar sakinliklerini ve sessizliklerini korudular."[653]

Bir kopyası Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen ve 47 numaralı raporun devamı olan Bulgar irtibat subayının 48 numaralı raporuna göre:[654]

"3 Mart 1920 tarihinde Dimitır Açkov, Arif Bey ve Mustafa Kemal Paşa ile görüştükten sonra Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Açkov, 15 Mart'ta (Ankara'dan) döndü. Onunla yaptığım konuşmadan şunları anladım:

Mustafa Kemal Ankara dışında, bahçeli bir köy okulunda yaşıyor. Şehir, Anadolu'nun her tarafından gelen Türk subayları ile dolu. Şehirde iyi donatılmış genç askerlerden oluşan birkaç tabur var. Bu askerler düzenli bir şekilde askerî eğitim alıyorlar.[655]

Mustafa Kemal, bütün Türkiye'den 80 temsilcinin katıldığı Sivas Kongresi'nde seçilen 16 temsilciden biriymiş. Türk düzenli ordusunun Genelkurmay Başkanı Ali Fuat Paşa'ymış. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in sadece sağ kolu değil her iki kolu imiş. Subaylar arasında da tanınan ve sevilen birisiymiş.[656]

Kuva-yı Millîye güçlerinin komutanı Refet Bey'dir. Refet Bey, Jandarma eski komutanıdır. Özel bir kişiliği vardır ve enerjiktir. Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanı Binbaşı Arif Bey'dir. Türk ordusunun karargâh olarak kullandığı binada büyük hareketlilik vardır. En hızlı ve düzenli haberleşme İstanbul, Trakya ve Anadolu'daki şehirlerle yapılıyormuş. Gelişmelerle ilgili bütün açıklamaları ve değerlendirmeleri Mustafa Kemal yapıyormuş. Görüşmeleri sırasında Mustafa Kemal, Açkov'a; "İttihat ve Terakkiyi tanımıyorum. Artık onun yerine Kuva-yı Millîye var" demiş."[657]

---

[653] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 80.

[654] Bulgaristan Adına İstanbul'daki Doğu Ordusunda Görevli İrtibat Subayından, Genelkurmay Başkanlığına gönderilen 19 Mart 1920 tarihli, 48 numaralı gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.-84-g.

[655] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83.

[656] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83.

[657] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83.

Raporu yazan irtibat subayının yorumu ise şöyledir:

"Elbette İttihat ve Terakki yok. Çünkü kapandı. Partinin bütün adamları, yani Genç Türkler Kuva-yı Millîye'ye katıldılar. Sadece ismi değişti.

Mustafa Kemal Açkov'a, Enver Paşa ile irtibatı bulunmadığını ve onun nerede olduğunu bilmediğini söylemiş. Enver Bolşeviklerle birlikteymiş. Mustafa Kemal ise Bolşeviklerle ortak bir şeylerin olmasını istemiyormuş.[658]

Mustafa Kemal'in istedikleri şunlarmış;

-Türklerin yaşadığı bütün toprakların bağımsız olmalı.

-Anadolu sınırları: Güney'de Halep-Musul çizgisi, Doğu'da Musul-Van çizgisi, Kuzey'de Rus Ermenistan'ı sınırı olmalı.

-Trakya'yla birlikte İstanbul ve Edirne'yi de içine alacak şekilde Meriç sınır olmalı.

-Trakya Komitesi diye bir örgüt tanımadığını söylemiş.

-Batı Trakya'ya otonomi (Özerklik) verilmezse burada yaşayan Türk halkına, Bulgarlarla birlikte çalışarak Batı Trakya'nın Bulgaristan ile birleşmesini istemelerini emredecekmiş.

-Mustafa Kemal, Mezopotamya, Irak ve Suriye'den vazgeçmiş.

-İzmir'de Yunanlıları, Kilikya'da Fransızları istemiyor.

-Mustafa Kemal için Türk Ermenistan'ı diye bir şey yok.

-Boğazlara kesinlikle serbestlik verilmelidir.

-Türk toprakları içinde kalacak olan azınlıklara hakları tanınmalıdır.[659]

İtilaf Devletleri, Mustafa Kemal'in isteklerini kabul etmezse, İzmir'deki Yunanlılara ve Kilikya'daki Fransızlara saldırarak oralardan onları kovacağını söylemiş. İstanbul Türklerin elinden alınırsa, şehri öyle bir yakacakmış ki, sadece yerinin nerede olduğu anlaşılacakmış. Padişah, Mustafa Kemal için önemsizmiş. Ona beş kuruş değer vermiyormuş. Hatta Padişah için, etrafındakilerin duyacağı şekilde kötü sözler söylemiş. Ona göre, Padişah İngiliz silahıymış. Zamanı geldiğinde Padişah tahttan indirilecek ve yerine Veliahtlardan biri getirilecekmiş.[660]

Açkov'a anlattığına göre, Mustafa Kemal bugüne kadar askerî güç kullanmamış. Şimdilik askerî hazırlık yapılıyormuş ve yapılmaya devam edilecekmiş. Bahar aylarında savaş başlayacakmış. Kuva-yı Millîye grupları Makedonya'daki Bulgar çeteleri gibi hareket edecekmiş. Köprüleri,

[658] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.

[659] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.

[660] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.

demiryollarını ve yolları tahrip edecekler, vur-kaç taktiğini uygulayacaklarmış.[661] *Buna benzer eylemler Trakya'da da düzenlenecekmiş. Edirne'deki Kolordu Komutanı Cafer Tayyar, Mustafa Kemal'in adamıymış.*

Açkov'a göre Mustafa Kemal, İngilizleri Türkiye'nin en büyük düşmanı olarak görüyor. Afganistan, Mezopotamya, Arabistan ve İran'da İngilizler ile savaşılmaya devam ediyor. İngilizler Bağdat'ı ele geçirmişler. Mustafa Kemal'in karargâhında irtibat görevi yapan iki İngiliz subayı varmış. Bunlar 11 Mart'ta geri dönme emri almışlar. Mustafa Kemal, Fransızlarla çalışabilirmiş. Karargâhında irtibat görevi yapan bir Fransız subay, Yüzbaşı Buaso bulunuyormuş. Fransızlarla Maraş, Adana vd. bölgelerde yapılan savaşlarda Fransızlar yaklaşık bin kişilik kayıp vermişler. Ancak topçu atışlarıyla onlar da birçok Türk köyünü yakıp yıkmışlar.[662]

Ermenilerin öldürülmesi olayları bazı kişiler tarafından gerçekleştirilmiş. Bunlar intikam amaçlıymış. Çünkü Fransız askerî kıyafeti giyen bazı Ermeniler Türklere yönelik katliamlar yapmışlar. Ayrıca ölen Ermenilerin bir kısmı ise Fransız topçu atışlarına hedef olmuşlar. Mustafa Kemal İtilaf Devletlerinden, bu olayları araştırmak üzere inceleme yapılmasını ve sorumluların ortaya çıkarılmasını istemiş. Türklerin İtalyanlarla araları çok iyiymiş. Bugüne kadar aralarında herhangi bir olay yaşanmamış. İtalyan'lar (işgal edilen bölge yönetimlerinde de) görev almamışlar.[663]

İstanbul Hükûmeti istifa ettiğinde Mustafa Kemal ve Karargâhı endişelenmiş. İtilaf Devletleri, Başbakan olarak Damat Ferit'i atayabilirlermiş. Mustafa Kemal, şimdi göreve gelen Salih Paşa Hükûmeti ile iyi ilişkiler kurulacağını tahmin ediyormuş."[664]

İrtibat subayının Padişah'a yakın kişilerden edindiği bilgilere göre:

"Padişah Mustafa Kemal'den hiç memnun değilmiş. Çünkü askerî konularla ilgilenmesi, Anadolu'daki Türk silahlı kuvvetlerin durumunu kontrol etmesi kendisinden istenmiş olmasına rağmen o, siyasî konularla ilgileniyormuş ve Padişah'ın politikalarını eleştiriyormuş. Bu yaklaşımdan Türkiye sadece zarar görecekmiş.[665] *Mustafa Kemal'in çok askeri olsa bile silahları sınırlıdır. Buna rağmen (para bulmak için) kredi almayı düşünmüyormuş. İstese bile kim ona destek, silah, mühimmat verecekmiş. Kredi alırsa, Osmanlı Devletinde olduğu gibi, bu defa o zor durumda kalabilirmiş."*[666]

[661] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.

[662] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 84.

[663] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 84.

[664] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 84; Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar, C. II*, s. 550.

[665] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 84.

[666] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 84-g.

Grekov'un yaptığı görüşmelerden sonra Bakan Macarov'a gönderdiği telgrafından,[667] İstanbul'un işgal edilmesi kararının İngilizler tarafından alınmış olduğunu ve bu durumun İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliğince hiç de hoş karşılanmadığını öğrendiği anlaşılmaktadır.[668] Grekov'un bir diğer yorumuna göre, Avrupa'daki bakış açısı Türklere karşı yapılacak bir harekâtta, öncelikle Edirne ve Doğu Trakya'nın alınması öngörülmüş, Fransızların buna hazır olmadıkları anlaşılmıştır.[669]

Bern'deki Bulgaristan elçisine göre:[670] Türkiye ile imzalanacak antlaşma konusunda, prensip olarak alınan kararların ABD Başkanı Wilson'a anlatma görevi Washington'daki Fransız Büyükelçisine verilmiş. Wilson'un cevabı beklenmekteymiş.[671] Elçinin bir başka telgrafına göre,[672] Başkan Wilson, ABD Dışişleri Bakanına bilgi vermiş. Wilson'a göre Türkler İstanbul'dan ve Boğazlardan kovulmalıymış. ABD'nin Müttefik Devletlere resmî cevabının bu doğrultuda olacağı tahmin edilmekteymiş.[673]

Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 21 Mart 1920 tarihinde gönderdiği gizli yazı ile Trakya bölgesindeki son gelişmeleri değerlendirilmiştir.[674] İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un işgal edilmesi üzerine:

> *"19 Mart 1920 tarihinde öğleden sonra Edirne'de bir miting yapıldı. Birçok hatip konuştu. Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey, miting sonrasında yapılan toplantıda alınan kararları açıkladı ve bu kararları bilgi için Edirne'deki İngiliz Askerî Temsilciliği ile Karaağaç'taki Fransız komutana gönderdi. Halka da dağıtılan bildiriyle, öncelikle İtilâf Devletleri askerlerinin İstanbul'u işgali protesto edildi. Ayrıca Türk Trakya'sındaki bütün Müslümanların, Osmanlı İmparatorluğunu parçalama niyetinde olan düşmanlara karşı var güçleriyle savaşacakları bildirildi.*[675]

[667] 20 Mart 1920, Gümülcine'deki Grekov'dan, Bakan Macarov'a gönderilen şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 71.

[668] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 71; İstanbul'un yönetilmesi konusunda yaşanan tartışmalar için bk.; Abdurrahman Bozkurt, "İşgal İstanbul'unda Fransız-İngiliz İlişkileri", *90. Yılında Millî Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 521-532.

[669] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 71.

[670] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 20 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 72.

[671] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 72.

[672] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 20 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 73.

[673] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 73.

[674] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.-11.

[675] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10.

Albay Cafer Tayyar Bey, gece gündüz demeden canla başla çalışıyor. Dün bana gidişattan ve gelişmelerden memnun olduğunu söyledi. Halkın tamamı benden yanadır dedi. Ayrıca Fransızlar kendisine iyi gözle bakıyorlarmış. Anladığı kadarıyla Fransızlar, İstanbul ve Trakya'nın Türklerin elinde kalmasını istiyorlarmış. Gülerek bana; havada barut kokusu var, dedi.[676]

Cafer Tayyar Bey, şimdilik I. Kolordu komutanı. Kolordu'da yaklaşık 28-30 bin asker var. Edirne Vilâyetinde konuşlanmış durumda. Cafer Tayyar bana, bölgeden en az 40 bin asker daha toplayabileceğini söyledi. Seferberlik şimdilik askıya alındı ama her Türk gencinin askere çağırıldığı zaman nerede olması gerektiğine dair elinde belgesi var.[677]

Bugün öğleden sonra Albay Haring, Yüzbaşı Lister ve Üsteğmen Rafli'den oluşan İngiliz Askerî Temsilciliği heyeti Edirne'den İstanbul'a gitti. Aynı zamanda Yunanistan Kızılhaç personeli de şehri *terk etti.*[678]

Albay Cafer Tayyar Bey, Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa ile sürekli irtibat hâlinde. Öğrendiğime göre haberleşmeleri eskiden Karadeniz üzerinden yapılırken, şimdi Marmara Denizi üzerinden yapılıyormuş.[679]

Cafer Tayyar Bey dün İstanbul'a çağırıldı. O da kendisi yerine karargâhtaki Binbaşı Cemil Bey'i gönderdi. İstanbul'da durumun düzene girdiği bilgisi geldi. Şehir İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleri tarafından kontrol altında tutuluyormuş. Salih Paşa Hükûmeti, istifa etmeye gerek duymadan çalışıyormuş."[680]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosunun, güvendiği kaynaktan edindiği bilgiye göre Padişah, İtilâf Devletlerine sempati besliyormuş. Başbakan Salih Paşa ise Anadolu'daki milliyetçilerle işbirliği yapıyormuş.[681] Başkonsolosluk raporu şöyle devam etmektedir:

"İstanbul'u işgal eden İtilâf Devletleri askerleri tanınan, bilinen milliyetçileri tutuklamış. Bunlar Cevat Paşa, İzzet Paşa, Cemal Paşa ve Ayan Meclisi üyelerinden Çürüksulu Mahmut Paşa imiş. *Ayrıca yedi milletvekili daha tutuklanmış. Aralarında, Edirne'de yayınlanan Trakya gazetesi eski redaktörü, ünlü hatip Şeref Bey (Mehmet Şeref Aykut) ile Edirne Milletvekili*

[676] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.
[677] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.
[678] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.
[679] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.
[680] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.
[681] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.

Faik Bey (Kaltakkıran) bulunmakta imiş.[682] *Geri kalan ve tutuklanmaları kararı çıkartılan Edirne milletvekilleri İstanbul'dan kaçmayı başarmışlar. Kurtulanlardan ikisi; Gelibolu Milletvekili Şakir Bey ile Edirne Milletvekili Galip Bahtiyar Bey'dir. Bunlar dün Lüleburgaz'a gelebilmişler. Bugün Cafer Tayyar Bey onları alıp getirmek üzere otomobil göndermiş.*[683]

Buradaki (Edirne) Rum ve Ermenler endişeliler. Olası bir savaşın çıkması hâlinde Türk halkı tarafından öldürülmekten korkuyorlar. Bunlardan bazıları aileleriyle birlikte Karaağaç'a göç ettiler. Türk yönetimi Rumların elindeki her türlü silahı topluyor."[684]

İstanbul'daki Bulgar elçisinin yazısına göre:[685]

"Birkaç günden beri Türk Trakya'sının (Doğu Trakya) Yunan askerleri tarafından işgal edileceği ısrarla dile getiriliyor. Edirne Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın bir Yunan işgaline şiddetle karşı olduğu ancak İstanbul'da saygı duyacağı ve emirlerini yerine getireceği bir hükûmet iş başına gelinceye kadar, oradan kendisine verilecek emirleri yerine getirmeyeceğini söylediği konuşuluyor. Bu bilgiler doğrultusunda Cafer Tayyar Paşa'nın hangi eylemlerini desteklememizin Bulgaristan çıkarına ve faydasına olacağını hesaplamak gerekmektedir."[686]

3- Türkiye'de Genel Durum

İstanbul'daki Doğu Ordusu Karargâhında görevli Bulgar İrtibat Subayından, Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 24 Mart 1920 tarihli bir "gizli rapor" gönderilmiş, Türkiye'deki genel durum değerlendirilmiştir.[687] Buna göre:

"İstanbul'da Durum

Şehir sakinliğini koruyor. Tutuklamalar sona erdi. Şu sıralar toplam 30-40 civarında kişi tutuklandı. Tutuklananlar arasında:

- Deli Fuat Paşa: Türk-Rus Savaşı'nın Emekli Generali.

- Celaleddin Arif: Meclis-i Mebusan Başkanı.

- Rauf Bey: Denizcilik Eski Bakanı.

---

[682] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.-11.

[683] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 11.

[684] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 11.

[685] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 23 Mart 1920 tarihli gizli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 9.

[686] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 9.

[687] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.-107-g.

-Kara Vasıf Bey: Rauf Bel ile birlikte Mustafa Kemal'in yakın adamı.

-Djali Bey: Mustafa Kemal Grubunun lideri vardır.

Bunların tamamı Malta adasına sürülmüşlerdir.[688]

İngilizlerin Meclis-i Mebusanı basıp tutukladıklarını Malta'ya sürmelerinden sonra Osmanlı Meclisi tarafsız devletlere durumu açıklayan bir bildiri yayınlamış ve Meclisin iki ay süreyle kapatıldığını ilan etmiştir. Senato ise henüz bir karar almamıştır.[689]

Salih Paşa Kabinesi

Fransız ve Türk gazeteleri, ilan edilen Salih Paşa kabinesine karşı eleştirel haberler yapmaya başlamışlar. Gazeteler İstanbul'un işgal edilmesinin sebebinin Mustafa Kemal ve Salih Paşa Hükûmetinin sorumlu olduğunu, işgalin onların yüzünden yapıldığını yazmaktalar. Çünkü Salih Paşa, iktidara gelir gelmez Mustafa Kemal ile görüşüp anlaşmış. Bakanlar Kurulu üyeleri de işgalcilerin hoşuna gitmemiş. Aslında Mustafa Kemal'e karşı zaafı olmayan bir hükûmet kurulmalıymış.[690]

Bakanlar Kurulu üyeleri arasında da hoşnutsuz olanlar varmış. Çünkü bakanların çoğu Mustafa Kemal taraftarıymış. Yani Türkler, İtilaf Devletleri ile anlaşmak istiyorlarsa erken seçime gidip şimdiki hükûmeti değiştirmeliymişler.[691]

Anlaşılacağı üzere eski başbakan, Padişah'ın Damadı Ferit'in yeniden iktidara gelmesi isteniyormuş. Damat Ferit, İtilaf Devletleri yanlısı Mustafa Kemal'in karşısındadır. Bakanlar Kurulu şimdilik yerinde duruyor. Büyük ihtimalle Mustafa Kemal ile pazarlıklar yapılıyor. Bakanlar Kurulu, görüşmelerde bulunmak ve anlaşmaya varmak için bir heyeti Mustafa Kemal'e göndermiş. Mustafa Kemal, hükûmetle anlaşırsa İtilaf devletlerinin bazı isteklerini yerine getirecekmiş. Buna göre de Salih Paşa'nın iktidarda kalması bekleniyor.[692]

Şu ana kadar Anadolu'dan kötü bir haber gelmedi. Fransızların tavsiyesi ile İngilizlerin İstanbul'da kalmalarını sağlamak için Mustafa Kemal'in barış yapacağı tahmin ediliyor. Mustafa Kemal, Türk halkına yönelik bir bildiri yayınlamış. Halkın sakin kalmasını, Hıristiyanlara dokunulmamasını ve İstanbul'un işgaline üzülmemelerini istemiş. Mustafa Kemal, İzmir için bir askerî operasyon hazırlamaktadır. Gelen haberlere göre, İstanbul ile demiryolu bağlantısını koparmak için birkaç köprüyü havaya uçurmuş.[693]

---

[688] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106.

[689] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106.

[690] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106.

[691] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.

[692] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.

[693] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.

Trakya'da Durum

Doğu Trakya'nın bağımsız bırakılması ile ilgili haberler İstanbul'da yeterli ilgiyi görmedi. Bunun sebebi olarak Mustafa Kemal'in adamı Edirne Kolordu Komutanı Albay Cafer Tayyar gösteriliyor. Cafer Tayyar, İstanbul'un işgali ile birlikte Türkiye'nin geleceği hakkında karar verildiğini söylüyor. Trakya ile ilgili ise Cafer Tayyar, yakında başlayacak barış konferansında Türk Trakya'sının Yunanistan'a verilmesine Fransızların razı gelmeyeceğini düşünmekteymiş.[694]

Doğu Trakya konusunu General d'Esperey ile görüştüm. Onun Türklerin planına karşı olmadığını anladım. Ayrıca Cafer Tayyar, General d'Esperey'e olan bitenleri telgrafla bildirmiş. Ülkede düzen ve huzuru koruyacağını söylemiş ve Yunan işgaline kesinlikle karşı olduğunu belirtmiş. Bu arada Hadımköy-Uzunköprü arasına konuşlandırılmış olan Yunan birlikleri acilen Hadımköy'de toplanmışlardır. Bunların sayısı bir tabur, yanı 700 asker kadardır.[695]

General d'Esperey, bu ayın 22'sinde Cafer Tayyar ordusundaki Kurmay Başkanı ile Edirne'de tutuklu bulunan Fransız ve İngiliz subayların İstanbul'a götürülmesini bekliyordu. Generale Batı Trakya'nın geleceğinin ne olacağını sordum. Bize (Bulgaristan'a) kesinlikle verilmeyeceğini, Yunanistan'a belki verileceğini, bu konuda bir şey bilmediğini söyledi.[696]

Ben de eğer Batı Trakya Yunanistan'a verilirse bizim Ege'ye çıkışımızın tamamen kapanacağını ve Yunanlıların başka sorunlar da çıkararak huzursuzluk yaratacaklarını söyledim. General, "tamamen haklısın ama bu arada İstanbul sizin ticaret alanınız olabilir. Buna ne diyeceksiniz" dedi.[697]

İstanbul'un bugüne kadar zaten bizim ticaret yaptığımız şehir ve pazarımız olduğunu ama Ege Denizi'nde bulunmadığını söyledim. Üstelik konferansta bize (Bulgaristan'a) Marmara'ya değil Ege'ye çıkış sözü verdiklerini, Meriç nehri kıyısıyla birlikte Ege'ye kadar bütün Güney Bulgaristan'ın bizim kullanım alanımız olması gerektiğini belirttim. Bu yol İstanbul istikametinde değil diye de ekledim. General d'Esperey omuzlarını silkti ve bir şey söylemedi.[698]

İtilaf Devletleri, etnik yerleşimi ve ekonomik durumu önemsemeyerek Batı Trakya'yı Yunanistan'a vermeyi planlıyorsa, Türklerin yaptığı gibi bizim de masaya yumruk vurmaktan başka seçeneğimiz kalmıyor.[699]

---

[694] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.

[695] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107.

[696] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107.

[697] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107.

[698] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107.

[699] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107-g.

Makedonya'da bulunan çetelerimiz, Doğu Trakya'daki Türklerin izni ve işbirliği ile Batı Trakya'da eylemler yapamazlar mı? Türkler ve Bulgarlar iki Trakya'nın bir büyük devletin mandasında birleştirilerek özerk bir yapı oluşturulmasını isteyemezler mi? Türkler, Trakya'nın Yunanlıların eline geçmesini engellemek için bizimle çalışmaya razılar. Bunu Mustafa Kemal, Açkov'a söylemiş. İlaveten bu konuda Mustafa Kemal'in adamı Cafer Tayyar da bizimle çalışmaya hazırmış.[700]

Yunanlılar, İzmir ve civarına 6 tümen asker ve topçu birlikleri çıkarmış. Güçlerini o tarafa kaydırmışlar. Genelkurmay Başkanı General Paraskevopulas bile İzmir'e gitmiş. Batı Trakya'da Yunan birliği olup olmadığını bilmiyorum. Orada askerleri olsa bile aynı anda iki cephede savaşmak Yunanlılar için çok zor olacak.[701]

Her şeye rağmen Batı Trakya'da da eylemler yapılmalı. Protestolar olmalı. İşgal öne sürülerek Yunan askerleri ile yerel halk arasında anlaşmazlıklar arttırılmalıdır. Bu eylemler Barış Konferansının dikkatini çekecektir. İtilaf Devletleri askerleri yorgun ve inançları sarsılmış durumda. Yunan çıkarları için mücadele etmeyeceklerdir. Türkiye ile yapılacak barış Antlaşması 22 Mart'ta hazır olmalıydı. General d'Esperey'in aldığı telgrafa göre, barış Nisan ayının ilk günlerinden önce gerçekleşmeyecekmiş.[702]

Bern'deki Bulgaristan Büyükelçisinin Bakan Macarov'a gönderdiği telgraftan:[703] ABD Başkanı Wilson'un, Türklerin Avrupa'dan kovulması konusunda kararlı olduğu anlaşılmıştır. Wilson, denize çıkışı olan bağımsız bir Ermenistan devletinin kurulmasını istemiştir. Boğazların uluslararası statüye kavuşturulmasını ve Rusya'nın bu görüşe katılmasının sağlanmasını arzulamış, Trakya konusunda ise bir şey söylememiştir. ABD'li Jarje d'Afer ise, Washington'dan henüz bir bilgi gelmemesine rağmen, Türk Trakya'sı ile Batı Trakya'nın Yunanistan'a verileceğine inanmadığını söylemiştir."[704]

25 Mart 1920 tarihinde Bulgaristan Hükûmetinin Gümülcine Temsilciliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, Edirne'de yapılan mitingde alınan kararlar gizli bir yazı ile gönderilmiştir. Kararlar şöyledir:

1. İstanbul'un İtilâf Devletleri askerleri tarafından işgal edilmesi protesto edilmektedir.
2. Doğu Trakya'nın Türkiye'nin elinde kalması için direniş gösterilecektir.

[700] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107-g.

[701] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107-g.

[702] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 107-g.

[703] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Bakan Macarov'a gönderilen 25 Mart 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 96.

[704] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 96.

3. Batı Trakya'ya özerk statü verilmelidir.
4. Batı Trakya ve Doğu Trakya'daki Yunan işgali yayılmaya devam ederse Yunan askerleri Türk çocuklarının cesetlerini çiğnemek zorunda kalacaklardır.[705]

Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 28 Mart 1920 tarihli genel bilgiler içeren bir gizli rapor gönderilmiştir.[706] Buna göre: Albay Cafer Tayyar Bey'in emri üzerine Edirne Vilayetindeki bütün Müslüman gençler askerî eğitim almak için çağırılmıştır.

Cafer Tayyar Bey tarafından özel bir görevle İstanbul'a gönderilen I. Kolordu komutanı dün dönmüştür. Onun verdiği bilgilere göre, İstanbul'daki İngiliz polisleri Genç Türkleri tutuklamaya başlamışlar. Fransızlar ise İngilizlerin bu politikasına razı değillermiş.[707]

Karaağaç'taki Fransız ofisinde görevli, Yüzbaşı Jambat'a bilgi vermek için İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği onu İstanbul'a çağırmıştır. Yüzbaşı Jambat önceki gün İstanbul'dan Karaağaç'a dönmüş ve başta Cafer Tayyar Bey olmak üzere Türklerle iyi ilişkiler kurmaya başlamıştır.[708]

Başkonsolosluk tercümanının güvenilir kaynağından aldığı bilgiye göre, Edirne ve civarındaki şehirlerde bulunan Türklere büyük miktarda askerî teçhizat ve diğer ihtiyaç malzemeleri gönderilmiştir. İstanbul'dan kaçmayı başaran Trakya milletvekillerinin tamamı Edirne'ye ve civardaki şehirlere dağılarak Türk halkının Millî Mücadele azmini canlandırmak için çalışmaya başlamışlardır.[709]

Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığının yazısına[710] göre: İstanbul'un işgal edilmesinden sonra İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği üç bildiri yayınlamıştır.[711] Bu yazının ekinde bildirilerin Bulgarca çevirileri yer almaktadır. Tümgeneral Wilson imzalı ilk bildiri şöyledir:

[705] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.

[706] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13-g.-14.

[707] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13.

[708] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13.

[709] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13.

[710] Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen 31 Mart 1920 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 101-102-103-104-105.

[711] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 101.

İstanbul Halkına

BİLDİRİ

"İstanbul'da düzeni ve huzuru sağlamak için ilan edilen sıkıyönetim sebebiyle İtilaf Devletleri askerlerinin çalışmaları ile ilgili aşağıdaki uyarıları yapmak zorunlu hâle gelmiştir:

1-İtilaf Devletleri subay ve askerleri ile bu devletler nezdinde atanan tarafsız diplomatik temsilciler dışında sokaklarda silah taşımak yasaktır.

2-Yukarıdaki emirlere uymayanlar askerî mahkemede yargılanacaktır.

3-Her türlü miting yapmak yasaklanmıştır. Buna teşebbüs edenler ölüm cezası veya ağır mahkûmiyetle yargılanacaklardır.

Tümgeneral Wilson

İstanbul İtilaf Devletleri Komutanı"[712]

İLAN

"İsimleri listede belirtilen İtilaf Devletleri yetkilileri dışında hiç kimse İstanbul'dan hareketle Anadolu-Fener-Pendik hattında, Müttefikler arası pasaport şubesinden vize almadan trenle seyahat edemeyeceklerdir.

İstanbul Halkına Duyurulur"[713]

İtilaf Devletleri askerlerinin İstanbul'u himaye altına almaları sebebiyle Müttefik Kolordusu Komutanı Wilson imzalı aşağıdaki bildiri yayınlanmıştır:[714]

İstanbul Vatandaşlarına

BİLDİRİ

1- "İstanbul vatandaşları (İstanbul'da yaşayanlar) rahat durmalı ve sadece işlerine bakmalıdırlar.

2- Müttefik askerlerine karşı düşmanca hareketlerde bulunulmayacaktır.

3- Müttefik askerî makamları hiçbir şeye müdahale etmeyecektir.

[712] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 102.

[713] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 102.

[714] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 103.

4-Halkın özgürlüğüne, can ve mal varlığına yönelik bir tehdit olmayacaktır.

5-Herhangi bir kişi bu emirleri yerine getirmezse savaş şartları gereğince cezaya çarptırılacaktır.

6-Bazı kişiler ilan edilen emirleri yerine getirmez, Müttefik askerlerine yönelik düşmanca davranışta bulunur, trenlere, yollara, köprülere, telgraf ve telefon yerlerine, gemilere, aydınlatma direklerine, askerî malzemelere zarar verirlerse veya düzeni bozacak davranışlarda bulunurlarsa askerî mahkemeye çıkarılacak, idam veya müebbetle yargılanacaklardır.

H. F. M. Wilson

İstanbul'daki Müttefik Devletler Kolordusu Komutanı"[715]

İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan Yüksek Komiserliğinden

BİLDİRİ

"Bundan 5.5 yıl önce İttihat ve Terakki liderleri iktidara gelmişler ve Türkiye'yi Almanya yanında Birinci Dünya Savaşı'na sokmuşlardır.

Bu yanlış politikanın sonuçları biliniyor; Türk Hükûmeti ve Türk halkı (bu savaşta) binlerce olumsuzluk yaşadıktan sonra İttihat ve Terakki liderleri bir ateşkes imzalamak zorunda kalmışlar ve ülkeden kaçmışlardır. Ateşkesin imzalanmasıyla birlikte İtilaf Devletlerine ağır bir sorumluluk verilmiştir. Bu sorumluluk çerçevesinde kendilerinden, hiçbir kimsenin ırk ve inancından dolayı ayırım yapmadan, eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan bütün halkların mutluluğunu, kalkınmasını, sosyal ve ticarî hayatını garanti altına alması istenmiştir.

Bu zaman zarfında barışın sağlanması için bir anlaşma imzalanması görüşmeleri devam etmekteydi. Konferans şeklinde devam eden bu görüşmelerde, İstanbul'un Türklerin yönetiminde kalması için çaba sarfediliyordu. Ancak bu arada Padişah, Anadolu'daki Hıristiyanların güvenliğinin tehlikeye düşmemesi, İtilaf Devletleri askerlerine yönelik eylemlerin derhâl durdurulması için uyarılmıştı.

Fakat Kuva-yı Millîye taraftarları, Merkezî yönetime yardım etmek yerine onu zor durumda bırakmak için çalışmışlardır.[716]

Bu davranışlar beklenen barışın sağlanmasını kötü bir şekilde engellemiş ve İtilaf Devletlerinin sert tedbirler almasını gerektirmiştir. Bunun sonucu olarak da İstanbul'un geçici olarak işgal edilmesinden başka çare kalmamıştır. Bu sebeple aşağıdaki açıklama yapılmaktadır;

[715] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 103.

[716] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 104.

1-İşgal geçicidir.

2-İtilaf Devletleri güçleri Padişah'ı tahttan indirmeyi düşünmemektedirler. Aksine İtilaf Devletleri, Osmanlı yönetimine yönelik yapılan zararlı faaliyetleri engellemek istemektedir.

3-İtilaf Devletleri güçleri, Türklerin İstanbul'dan kovulmasını engellemeye çalışmaktadır. Ancak Allah korusun, düzensizlik gittikçe artar, genişler ve öldürmeler başlarsa bu fikirden (Türklerin İstanbul'da kalması) vazgeçilebilir.

4-Bu kritik zamanlarda herkesin işine-gücüne bakması ve huzurun sağlanmasına dikkat etmesi gerekiyor. Yoksa İmparatorluğun yerine kurulması düşünülen Türkiye Devleti düşüncesi tehlikeye girebilir. Dolayısıyla tek kelimeyle, herkes Padişah'ın emirlerine uymak zorundadır.

5-İstanbul'daki bazı önemli kişiler tutuklanmıştır. Bunlar konuşturulacak, üstlendikleri görevi ve ne yapacaklarını anlatacaklardır."[717]

31 Mart 1920 tarihinde İstanbul'daki Doğu Ordusu Kurmay Başkanlığında görevli Bulgar İrtibat Subayından, Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gizli bir rapor gönderilmiştir.[718] Bu raporda, İstanbul Hükûmeti ve Ankara'daki durum ile Doğu Trakya'daki gelişmeler değerlendirilmiştir. Buna göre:

"İstanbul Hükûmetinin Durumu

Resmî olan ve olmayan bilgilere göre, Salih Paşa Hükûmeti istifa etmiştir. Yerine Damat Ferit Paşa'nın getirileceği konuşulmaktadır. Hatta Damat Ferit'in, Bakanlar Kurulunun listesini bile hazırladığı söylenmektedir.

İki gün sonra bu son bilgi inkâr edilmiş olsa da Damat Ferit'in iktidara getirilmesi en güçlü ihtimaldir. Onun iktidarını en çok İngilizler istemektedir. Eğer Damat Ferit iktidar olursa mevcut Meclis-i Mebusan üyeleri bunu tanımayacaklar ve Anadolu'ya geçeceklerdir. Bu arada büyük ihtimalle Damat Ferit de öldürülecektir.[719]

Meclis-i Mebusan henüz özel bir gündemle toplanmadı. Milletvekilleri çeşitli vesilelerle bir araya gelip durum değerlendirmesi yapıyorlar. Hükûmet ve Anadolu'daki Mustafa Kemal de gelişmeleri takip ediyor.[720]

[717] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 105.

[718] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.-113-g.-114.

[719] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112.

[720] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112.

Anadolu'da Durum:

İstanbul Hükûmeti tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen heyet oraya ulaşmıştır. Heyetin sunduğu istekler şunlardır;

1-İtilaf Devletlerine yönelik düşmanca faaliyetler sonlandırılsın.

2-Hıristiyan halka karşı yapılan keyfi davranışlara son verilsin.

3-Ellerindeki silahlar en kısa zamanda teslim edilsin ve Türkiye'nin kaderi İtilaf Devletlerinin kararına bırakılsın.[721]

Bu tekliflere Mustafa Kemal'in ne cevap vereceğini şimdiden anlamak mümkündür. Bunlar;

1-İtilaf Devletlerine karşı yapılan savaş ancak İzmir'in ve Kilikya'nın işgalinden vazgeçildiği zaman bırakılacaktır.

2-Herhangi bir gizli faaliyet yapmadığı müddetçe Hıristiyan halka dokunulmayacaktır.

3-Silahlar ancak İtilaf Devletleri Türklerin çoğunlukta yaşadığı topraklardan çekildiği zaman bırakılacaktır.[722]

İngilizler, Mustafa Kemal'i itibarsızlaştırmak için her şeyi yapıyorlar. Anadolu halkının Mustafa Kemal'e karşı isyan etmesinin yollarını arıyorlar. Bu sebeple İngilizler, Anzavur ve çetesini Anadolu'da Mustafa Kemal'e karşı isyan başlatmak için kullanıyorlar.[723]

Anzavur ve çetesi, Türk halkının Mustafa Kemal'e maddi ve manevi anlamda destek olmasını (para ve asker vermesini) engellemeye çalışıyor. Mustafa Kemal'in ordusuna katılmak için Bandırma, Biga, Balıkesir, Kastamonu gibi bölgelerden giden İstanbul Meclis-i Mebusan milletvekillerini engelliyor ve Padişah'a şikâyet ediyor.[724]

Türkler, kendilerine asıl düşman olanların İngilizler olduğunu görüyorlar. İngilizler, Mustafa Kemal'in ordusuna katılacakları engellemekle birlikte kendilerini desteklemediğini düşündükleri aydınları da uzaklaştırıyorlar.[725]

İngilizlerin İstanbul'da yaptıkları son tutuklamalarda bu anlaşıldı. Tutuklananlar sadece Mustafa Kemal'in adamları değil. Ona ve faaliyetlerine karşı yazılar yazan iki gazeteciyi dahi tutukladılar.[726]

---

[721] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.

[722] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.

[723] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.

[724] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.

[725] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.

[726] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.-113.

Mustafa Kemal taraftarlarının Anadolu'daki faaliyetleri henüz pek hissedilmiyor. Eskişehir civarında İngilizlerle zayıf bazı çatışmalar olduğu haberleri geliyor. İngilizler geri çekiliyormuş. Bazı İngiliz subayları esir alınmış. Mustafa Kemal haber göndermiş. İstanbul'da tutuklanan Rauf Bey serbest kalır ve işgalden vazgeçerlerse esirleri serbest bırakacağını söylemiş.[727]

Yunanlılar İzmir'de başarılar elde etmişler. Yunanlılar orada 6 tümen bulunduruyorlar. İtilaf Devletlerinin belirlediği, Bozdağ yakınlarındaki 60-70 kilometrelik sınır hattı Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş durumda. Daha ileri gitmeyecekler. Bu bölgeye iyice yerleşip güçlü bir savunma hattı oluşturacaklar.[728]

Yunan askerlerine karşı bölgede, şimdilik yerel çeteler mücadele veriyor. Mustafa Kemal, çetelere destek için düzenli askerî birlikler göndermiş ancak o birlikler pek başarılı olamamışlar. Düşmanla ilk karşılaştıklarında paniklemişler ve çeteleri de endişelendirmişler. Yunanlılar da çeteler yerine bu askerlerle savaşmayı tercih ediyorlarmış. Nisan ayı içerisinde ciddi bir askerî hareketlilik olması beklenmiyor.[729]

Doğu Trakya'nın Durumu:

Trakya hakkında bize çok az bilgi geliyor. Bu konuda bir şeyler yazdığım zaman sansürleniyor. Cafer Tayyar bankalardaki paralarını çekmiş. Verdiği seferberlik emri pek başarılı olmamış. Çoğunluk askere gitmeyi reddedip kaçıyormuş. Fransızlar, Cafer Tayyar'ın en fazla 15-20 bin asker toplayabileceğini düşünüyorlar.[730]

Hıristiyan halk (Rumlar) korku içerisindeler. Büyük çoğunluğu İstanbul'a ve Eski Yunanistan'a kaçıyorlar. Bölgedeki bazı Türk çeteleri onları rahatsız ediyormuş. Trakya'nın tamamında Yunan askeri yok. İstanbul'daki 4. Yunan Alayının bir taburu Hadımköy-Uzunköprü hattına serpiştirilmiş durumda. 4. Alay ise Hadımköy'de bulunuyor. Bir bölük, Rum halkını rahatsız eden bir Türk çetesinden korumak için Terkos civarına gönderilmiş.[731]

Cafer Tayyar'ın elinde esir bulunan İngiliz subayları serbest bırakıldı ve İstanbul'a geldiler. General d'Esperey, Batı Trakya'nın Yunanistan'a verileceğine inanıyor. Doğu Trakya için bir şey bilmediğini söylüyor. Ama tamamı olmasa bile güney sahillerinin Yunanlılara verileceğini düşünüyor.[732]

---

[727] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113.

[728] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113.

[729] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113.

[730] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113.

[731] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.

[732] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.

General d'Esperey bana, Pomak halkından bir mektup aldığını, yaşadıkları bölgenin Batı Trakya ile birleştirilmesini istediklerini söyledi. General, mektubu yazanların Yunanlılar tarafından satın alındığına inanıyor ve bu sebeple mektubu ciddiye almamış.[733]

General d'Esperey, Türklerin Doğu Trakya'daki faaliyetlerine olumlu yaklaşıyor. Eğer bir gün Doğu Trakya'yı Yunanlılara bırakmak için işgal etmeye kalkarlarsa, kendisini ve Fransız askerlerinin bu işgalde görev almayacaklarını söylüyor. Hatta Barış Konferansında Yunanistan'a bazı bölgeler verilirse teslim almak için bile Yunanlılarla birlikte gitmeyecekmiş. Onları yalnız bırakacakmış. Yunanlılar belki İngiltere'den zayıf bir destek alabilirler ama Fransa'dan ve İtalya'dan alamayacaklar diyor.[734]

Fransızlar ile Yunanlılar arasında bir soğukluk olduğunu görüyorum. Eskiden de aralarında iyi ilişkiler yoktu. İngiltere ile Yunanistan'ın işbirliğine gittikleri dedikodusu var. Buna göre, Yunanistan kendisine ait limanları İngilizlere açacakmış. Böylece İngiliz gemileri kömür ve asker taşıyabilecekler. Bu da İngilizlerin, Yunanlıları ekonomik ve siyasi alamda desteklemeleri demektir.[735]

Gerçekten de İzmir ve Trakya'da Yunanistan'a en büyük desteği İngiltere vermektedir. Eğer bizim (Bulgaristan'ın) Ege'ye çıkışı engellenir ve biz bundan mahrum bırakılırsak sebebi İngiltere olacaktır. Tıpkı 1879'daki Berlin Antlaşması ile Bulgaristan'ın Balkanlardan uzaklaştırılmasına İngiltere'nin sebep olduğu gibi.[736]

Amerika'nın desteğine rağmen Yugoslavya Fiume'yi alamazsa sebep İngiltere ve onunla işbirliği yapan İtalya olacaktır. Rusya'nın bugün düştüğü durumun sebebi de İngiltere'dir. İngilizler bir taraftan Denikin'a maddi ve manevi yardımlarda bulunurken, diğer taraftan Yudeniça'yı, Petrograd'ı alabilmesi için serbest bıraktı. İngiltere'nin Slav halkları ile yürüttüğü politika hep kurnazca olmuştur. Londra hedefine ulaşmak için üçüncü ülkeleri kullanmış, İtalya'ya Fiume'yi, Yunanistan'a bizim olan Ege kıyılarını ve Japonya'ya Rusya'nın uzak doğusunu vaat etmiştir.[737]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporundan[738] İstanbul'da üç haftadır beklenen hükûmet değişiminin gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yeni hükûmetin oluşturulması işi yeniden Başbakan

[733] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.

[734] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.

[735] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.

[736] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 113-g.114.

[737] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 114.

[738] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Macarov'a gönderilen, 7 Nisan 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119-g.

Damat Ferit Paşa'ya yüklenmiştir. Ateşkes ilanından bugüne kadar Damat Ferit'e dördüncü defa hükûmeti kurma veya revize etme görevi verilmiştir.[739] Elçinin raporuna göre:

> *"Damat Ferit Paşa, şu anda İngilizlerin kullandığı tek Türk devlet adamıdır. Damat Ferit'in, Mustafa Kemal Paşa'ya ve İngilizlerin Anadolu'da muhalif taraf olarak belirlediği kesimlere karşı iflah olmaz bir düşmanlığı olduğu bilinmektedir. Salih Paşa ise Mustafa Kemal Paşa'ya yakındır. Bu sebeple Damat Ferit'in Salih Paşa aleyhine radikal kararlar alacağı ve İngilizlerin gözüne girmek isteyeceği konuşulmaktadır. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da gittikçe artan gücü karşısında bu işin zor olacağı da tahmin edilmektedir.*[740]
>
> *Padişah Vahdettin, Anadolu İhtilâli'nin milliyetçilik duygularından kaynaklandığını ve bu durumun Türkiye'nin siyasal hayatını zor duruma soktuğunu kabul etmiştir. Hatta eylemler devam ederse kendi durumunun da kötüleşeceğini söylemiştir. Padişah, bu sebeple eylemlerin sona erdirilmesi için mevcut kanunların uygulanmasını, kanunlar yetersiz ise yenilerinin çıkarılarak İmparatorluktaki huzursuzluğun ortadan kaldırılıp düzenin sağlanmasını istemiştir. Padişah Vahdettin, bu eylemleri yapanların vazgeçmeleri hâlinde genel af çıkarılacağını da vaat etmiştir.*[741]
>
> *Meclis-i Mebusan 150 milletvekilinden oluşmaktadır. Bunların 120'si Anadolu'daki Millî Mücadeleyi destekleyen bir grupta yer almışlardır. Dolayısıyla Damat Ferit Paşa'nın bu parlamento ile çalışması mümkün değildir. İçişleri eski Bakanı Reşit Bey, oluşturulan Kamil Paşa Hükûmetindeki bakanların da Anadolu'daki Millî Mücadeleyi desteklediklerini söylemiştir."*[742]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin raporuna göre:[743] Anadolu'da bir ihtilâl gerçekleştirmek amacıyla Mustafa Kemal Paşa liderliğinde, Kuva-yı Millîye adında bir Millî teşkilat kurulmuştur. Kurucuları ve teşkilata katılanların büyük çoğunluğu eski İttihat ve Terakki'de görev yapmış olanlardır. Kuva-yı Millîye, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden ve o zamanki Damat Ferit Paşa Hükûmetinin istifasından sonra kurulmuştur.[744] Rapor devam etmektedir:

---

[739] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119.

[740] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119.

[741] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119-g.

[742] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119-g.

[743] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 14 Nisan 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120-g.-121-g.

[744] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120.

"Bugün artık, İstanbul Hükûmetlerinde yer alan bakanların Mustafa Kemal Paşa'nın Millî hareketine destek verdikleri daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ikili yaklaşım (hem İstanbul Hükûmetinde Bakan ol, hem de Ankara'yı destekle), Birinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan siyasal hareketindeki bölünmeyi hatırlatmaktadır. Atina'da Kral Konstantin hüküm sürerken, Selanik Venizelos'un kontrolünde olmuştu.[745]

Salih Paşa Hükûmeti, Anadolu hareketine ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı mesafe koyması gerektiğine dair kendisine yapılan baskılar üzerine iki seçenekten birini tercih edecek gibidir. Ya baskılara boyun eğip Millî kuvvetleri desteklemekten vaz geçecek ya da istifasını sunacaktır."[746]

Damat Ferit Paşa'nın, hükûmeti kurması üzerine durum açıklığa çıkmış, İstanbul Hükûmeti ile Kuva-yı Millîye arasında mücadele başlamıştır. Damat Ferit Paşa'nın, Kuva-yı Millîye'yi halkın gözünde küçük düşürmek, dağıtmak ve yok etmek için elinden gelen her şeyi yapacağı anlaşılmaktadır.[747]

Kuva-yı Millîye'ye destek verenlerin, devlete ve Halife'ye karşı isyan eden vatan hainleri olduğuna dair Padişah Vahdettin ferman ve fetva çıkarmıştır. Kuva-yı Millîyecilerin takip ve yok edilmesi emri verilmiştir. Ayrıca şu tedbirlerin alınması kararlaştırılmıştır:

1. Padişah'ın dürüst kulları aldatılmakta, yalan söylenmekte ve yanıltılmaktadır.
2. Kuva-yı Millîyeciler asker toplamakta ve zenginleşmektedirler.
3. Halka baskı yapılarak malları ellerinden alınmakta ve yerleşim yerleri tahrip edilmektedir.
4. Suçsuz birçok vatandaşımız öldürülmektedir.
5. Halife tarafından atanan din adamları, askerî ve sivil memurlar görevlerinden uzaklaştırılmakta, yerlerine Kuva-yı Millîyeciler yerleştirilmektedir.
6. Halife'nin, İmparatorluğun diğer bölgeleri ile haberleşmesi engellenmektedir.[748]

Konya Müftüsünün padişah aleyhine bir fetva verdiği iddia edilmiştir. Ülkedeki durum çok ciddi hâle gelmiştir. İstanbul'daki İngiliz filosunun bazı büyük gemileri Çanakkale Boğazı'na doğru hareket etmiştir. Dolayısıyla Türkiye ile yapılacak bir barış antlaşması konusu zorlaşmaktadır.[749]

[745] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120.

[746] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120.

[747] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120-g.

[748] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120-g.

[749] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120-g.

Bulgar elçisi raporunda bilgiler vermeye devam etmektedir. Elçiye göre, aslında İstanbul ile bir antlaşma yapılabilir ama ölümler verilmeden Anadolu ile anlaşmak mümkün olmayacaktır.[750] Üstesinden gelebilmek için ise İzmir'deki Yunan birliklerinden yardım almak gerekecektir. Ayrıca:

1-"Anadolu'daki Kuva-yı Millîyecileri takip ve imha etmek için Ankara Kolordusu eski Komutanı Hamdi Paşa ile Millî harekete düşman olan Ahmet Anzavur silahlı birliklerin başına getirilmiştir. Bilindiği gibi Ahmet Anzavur, Bandırma ve Biga'da bulunan çeteleri ile Mustafa Kemal Paşa'ya karşı savaşmaktadır. (Padişah tarafından) kendisine generallik rütbesi verilmiş ve Sakarya Sancağına yönetici olarak atanmıştır.

2-İstanbul'daki Ermeni Patriği, Türk Hükûmetinden izin almadan Paris'e gitmiştir. Bu sebeple İstanbul Hükûmeti, Patriğin kendi isteği ile görevini bıraktığını düşünmektedir. Bu davranış Anadolu Ermenilerine yönelik bir mesaj olabilir. İstanbul'daki karma komisyon, yeni Patriğin atanma işini Paskalya Bayramı sonrasına bırakmıştır.

3-Şimdiki Türk Hükûmeti, Padişah iradesi ile fesih edilmiştir. Yürürlükte olan anayasaya göre, bugünden itibaren dört ay içerisinde seçimler yenilenecektir. Padişah'ın bu iradesi, İstanbul askerî komutanı tarafından Meclis-i Mebusanda okunmuştur. Okunurken mecliste sadece 15 milletvekili bulunmuştur.

4-İstanbul'daki Bulgar kolonisi bu yıl ilk defa Paskalya Bayramını törenlerle kutlamıştır. Törenleri Metropolit Miletiy yönetmiştir. İstanbul'daki Bulgar entelektüelleri, (Bulgar) okullarındaki öğretmen ve öğrenciler, tüccarlar aileleri ile birlikte bu törene katılmışlardır."[751]

Bulgaristan'ın İstanbul elçiliği, Başbakan Stamboliyski'ye bir yazı göndermiştir.[752] Bu yazıdan; İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliğinin Bulgaristan'dan, Edirne ve Trakya'dan bazı yerlerin takas edilmesi hâlinde Yunanlılarla birlikte Türklere karşı savaşıp savaşmayacağını öğrenmek istediği anlaşılmaktadır.[753]

Edirne'deki Başkonsolosluk yetkilisi, 18 Nisan 1920 tarihli 24 numaralı raporuna ek olarak Edirne bölgesindeki genel durumu arz eden bu yeni yazısında aşağıdaki konulardan bahsetmiştir:[754]

[750] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a..e. 551, l. 120-g.

[751] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 121-g.

[752] İstanbul'daki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen 20 Nisan 1920 tarihli "çok gizli" yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 85.

[753] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 85.

[754] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri

"Atandığından beri Cafer Tayyar Bey ile iyi ilişkiler kurmuş olan Edirne Valisi Celal Bey, Trakya'daki gelişmelerden kaygı duymaya başlamış ve gönüllü olarak istifasını sunmuştur. Aynı gün İstanbul'a gitmek için hareket etmiştir. Yerine Cafer Tayyar Bey geçmiş ve Edirne Vilâyetinin tamamını yönetmeye başlamıştır.[755]

Dün, yani 20 Nisan 1920'de Cafer Tayyar Bey bilgi vermek üzere Başbakan Damat Ferit tarafından İstanbul'a çağırılmıştır. Davet Fransız Askerî yetkilileri aracılığıyla yapılmış ve davete İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği tarafından güvenlik garantisi veren bir de mektup iliştirilmiştir. Bu garanti mektubunda Cafer Tayyar Bey'in, istediği zaman İstanbul'dan Edirne'ye dönüşüne izin verileceği belirtilmiştir.[756]

Cafer Tayyar Bey, İstanbul'a gidip gitmemek konusunda epey zaman tereddüt etmişse de Karaağaç'taki Fransız subayı Yüzbaşı Jambat tarafından ikna edilmiştir. Yine de Cafer Tayyar Bey, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yetkililerine danışmayı uygun bulmuş, onların fikrini aldıktan sonra karar vereceğini söylemiştir.[757]

Cafer Tayyar Bey'in arzusu üzerine Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bir toplantı düzenlemiştir. Toplantıya Cemiyetin 10 üyesi katılmış, yarısı Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'a gitmesini, diğer yarısı gitmemesini istemiştir. İstemeyenler Damat Ferit'in yalan söyleyip onu tutuklamasından korkmuşlardır. Cafer Tayyar Bey, toplantı sonunda İstanbul'a gitmeye karar verdiğini çünkü Fransızlara güvendiğini belirtmiştir.[758]

Alınan kararı Fransız Yüzbaşı Jambat'a açıklayan Cafer Tayyar Bey, onunla birlikte bu sabaha karşı (21 Nisan 1920, saat 02.^{00} gibi) İstanbul'a hareket etmiş, en geç gelecek pazar günü döneceğini söylemiştir. Edirne valiliği makamı için yerine vekâleten Cemiyet üyelerinden Şevket Bey'i bırakmıştır.

Edirne halkının büyük çoğunluğu Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'da tutuklanacağını ve geri dönemeyeceğini düşünmekteler. Gitmeye nasıl kandığına şaşırdıklarını söylüyorlar. Cafer Tayyar Bey'i iyi tanıyanlar, başta Şevket Bey olmak üzere onun döneceğini düşünüyorlar.[759]

Güvenilir kaynaklardan aldığım bilgilere göre, Anadolu hareketi gittikçe genişlik ve derinlik kazanmaktadır. Bugün Ankara'da bir kongre

Bakanlığına gönderilen 21 Nisan 1920 tarihinde "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 40-41.

[755] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 40.

[756] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 40.

[757] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 41.

[758] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 41.

[759] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 41.

düzenlenecekmiş. Her sancaktan kongreye beşer kişinin katılması istenmiş. Edirne'yi sadece iki milletvekili temsil edecekmiş. Bunlar şu anda Ankara'da bulunuyorlarmış."[760]

İstanbul'un işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına, 19 Mart 1920'de Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağı çağrısı yapan bir telgrafını illere, sancaklara ve kolordu komutanlıklarına göndermiştir.[761] Bu çağrıya uyan, son Osmanlı Meclis-i Mebusan Başkanı Celaleddin Arif Bey'in de aralarında bulunduğu birçok milletvekili Anadolu'ya geçmiştir. Ankara'ya gelebilen milletvekilleri ile Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyelerinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 23 Nisan 1920 tarihinde açılmıştır.[762]

4- Anadolu'nun Paylaşılması ve Savaş

a- Anadolu'da İşgaller

Mondros Ateşkesinin imzalandığı gün Selanik'te, Mondros'ta, Suriye'de, Irak'ta ve Hazar Denizi kıyılarında bulunan İtilaf Devletleri komutanları[763] Osmanlı topraklarını işgal için emir beklemişlerdir. Aslında onların hazır beklemesi daha Birinci Dünya Savaşı devam ederken, aralarında Anadolu'nun nerelerinin kimler tarafından işgal edileceğine dair yaptıkları gizli antlaşmalara dayanmıştır. Bu antlaşmalar şunlardır:

1. İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, 4 Mart-10 Nisan 1915'te imzalanan İstanbul Sözleşmesi,[764]
2. İngiltere, Fransa ve Rusya ile İtalya arasında, 26 Nisan 1915 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması,[765]
3. 9-16 Mayıs 1916 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Londra'da başlayıp Petrograd'da tamamlanan Sykes-Picot Antlaşması,[766]

[760] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 41.

[761] Velidedeoğlu, İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu, ss. 12-14.

[762] Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 508.

[763] Burgaç, *Türkiye Umumi Müfettişliklerin Kurulması*, s. 20; Selek, *Millî Mücadele I*, s. 185.

[764] Salahi R. Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 196.

[765] Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 41-42.

[766] Orhan Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, 1918, Arayış, *Mondros'tan İstanbul'a*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 37-39; Kayra, *Sevr Dosyası*, ss. 43-44.

4. 17 Nisan 1917'de İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya arasında imzalanan Saint Jean de Maurienne antlaşması.[767]

Bu antlaşmalardan İstanbul Sözleşmesiyle; İstanbul dâhil Midye-Enez çizgisinden Sakarya nehrinin Karadeniz'e döküldüğü yere kadar bütün boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılmıştır.[768] Rusya da İngilizler ile Fransızların Anadolu'dan istediklerini ve Arap ülkelerinin bağımsız birer devlet olmalarını kabul etmiştir. Rusya, Boğazlardan ticaret gemilerinin özgürce geçişini sağlayacaktır.[769] Bu antlaşmayla Fransa'ya, Suriye ve Çukurova verilmiştir.[770]

Londra Antlaşmasıyla İtalya'ya; Antalya iline bitişik Akdeniz bölgesi ve Oniki adalar ayrılmıştır.[771] Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin Asya toprakları parçalanırsa Libya'daki Osmanlı hakları İtalya'ya verilecektir. Alman sömürgeleri paylaşıldığında ise İtalya'nın Trablusgarp ve Eritre sömürgeleri genişletilecektir. Bu istekler yerine getirildiğinde İtalya bir ay içinde savaşa katılmaya söz vermiştir. Nitekim İtalya, 20 Mayıs 1915 tarihinde Avusturya'ya, aynı yılın Ağustos ayında da Almanya ve Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.[772]

Sykes-Picot Antlaşması, Savaşın İtilâf Devletleri tarafından kazanılması ve Rusya'nın İstanbul ve Boğazları işgal etmesi ihtimaline karşı İngiltere ve Fransa'nın doğrudan ve dolaylı olarak denetleyeceği toprakların sınırlarını belirlemiştir.[773] Bu çerçevede Fransa'ya; Suriye, Lübnan, Musul ile Adana ve civarı,[774] İngiltere'ye; Mezopotamya'dan Bağdat'a kadar uzanan ve Hayfa ile Akka'yı içine alan bölge verilmiştir.[775]

---

[767] İlker Alp, Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Edirne, 2008, s. 45; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1990, ss. 81-82; Ayhan Öztürk, "Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti'nin Paylaşılma Projeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Şubat, 1992, sayı 76, ss. 80-85; Kayra, *Sevr Dosyası*, s. 44; Çekiç, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, ss. 39-40.

[768] Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, s. 270.

[769] Hüner Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci* Dünya Savaşı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 95-96.

[770] Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi*, s. 196.

[771] Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, s. 270; Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi*, s. 196.

[772] Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, ss. 96-97.

[773] Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 102.

[774] Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, s. 270.

[775] Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi*, s. 196; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 102.

Saint Jean de Maurienne Antlaşmasıyla İtalya'ya İzmir bölgesi önerilmiştir.[776] Konya da İtalyan istekleri arasında olmasına rağmen görüşmelerde gündeme gelmeyince İtalya itiraz etmiş, ülkede ihtilal olduğu için toplantıya katılamayan Rusya'nın razı olması hâlinde burasının da İtalya'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. Fransa da Rusya'nın oluru alınarak Silifke'yi İtalya'ya bırakmıştır. Böylece İzmir, Kayseri, Mersin üçgeni İtalya'ya vaat edilmiştir.[777] İtalya bu antlaşma ile İngiltere, Fransa ve Rusya üçlüsüne dâhil olmuş, kendisine haber verilmeden bu ülkelerin aralarında yaptıkları tüm antlaşmaları kabul etmiştir.[778]

Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sonra gerekli emri ve izni alan Müttefik Devletler İstanbul'a asker çıkarmışlardır. Ayrıca Anadolu'nun birçok stratejik bölgesine müdahale ederken, lehlerine kullanma ve istismar imkânı tanıyan ateşkesin 7. ve 24. maddelerini öne sürmüşlerdir.[779]

Mondros Ateşkesinin imzalanmasının hemen ardından Fransızlar kendilerine vaat edilen bölgeyi işgale başlamışlardır. Türk birliklerinin de çekilmesini fırsat bilmişler, 7 Aralık 1918'de Antakya ve İskenderun'u işgal etmişlerdir. Adana'ya girmişler, gemilerden indirdikleri askerlerle Mersin ve civarını ele geçirmişlerdir. 29 Aralık 1918'de Tarsus ile Pozantı arasındaki Toros tünellerini de alarak Adana bölgesine hâkim olmuşlardır. Fransızlar, aynı zamanda Ermeni-Türk düşmanlığından faydalanarak Ermenilere destek vermişlerdir. Onları silahlandırmışlar, askerî birlikler kurmuşlar ve dışarıdan daha da Ermeni getirerek Türk direnişini kırmaya çalışmışlardır.

1916 Sykes-Picot Antlaşması'na göre, Musul ve civarı Fransızlara bırakılmıştır. Bunun sebeplerinden biri, Doğu Anadolu'nun Rusya'ya verilmesinde anlaşıldığı üzere, İngilizler Ruslarla sınırdaş olmak istememişlerdir. Ancak 1917 Ekim devrimi üzerine Rusya savaştan çekilince İngilizler derhâl Musul ve civarını kendi topraklarına katmak için faaliyete başlamışlardır. Kuvvetli bir İngiliz müfrezesini Gaziantep bölgesini işgal etmek için Suriye'den kuzeye sürmüşlerdir. 13 Ocak 1919'da Kilis'i, 15 Ocak 1919'da Gaziantep'i almışlardır. Osmanlı Hükûmetinin protestosuna karşılık İngilizler, işgalin kışı geçirmek ve Suriye'deki kuvvetlerinin güvenliğini sağlamak için yapıldığını bildirmişlerdir. Bu arada da Maraş[780] ve Urfa'yı [781]da işgal ederek alanlarını genişletmişlerdir.

---

[776] Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi*, s. 196.

[777] Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, s. 271.

[778] Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 105.

[779] Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi*, s. 230.

[780] Özellikle Maraş'ın işgali ile ilgili daha geniş bilgi için bk.; Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (MARAŞ)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

[781] Geniş bilgi için bk.; İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi, (URFA)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

Osmanlı Devleti'nin paylaşılması ile ilgili yapılan gizli antlaşmalar gereği Anadolu'nun güney bölgesi İtalyanlara verilmiştir. 27 Mart 1919'da Antalya'dan Burdur'a giden bir İtalyan postasının soyulması bahane edilerek İtalyan birlikleri karaya **çıkmışlar** ve Antalya'yı işgale başlamışlardır. 11 Mayıs 1919'da Bodrum'u, 12 Mayıs'ta da Fethiye ve Marmaris'i almışlardır.[782]

Mondros Ateşkesinin hemen ardından boğazların askerden arındırılmasına ve mayınların temizlenmesine de başlanmıştır. 7 Kasım 1918'de Müttefik donanması Çanakkale Boğazını aşarak İstanbul'a hareket etmiştir. 13 Kasım 1918'de 55 parçadan oluşan düşman gemileri İstanbul önlerine demir atmışlardır. Bu gemilerden 22'si İngiliz, 12'si Fransız, 17'si İtalyan ve 4'ü Yunan kuvvetlerine aittir. İngilizlerin en güçlü donanmaya sahip oldukları görülmüştür. Zaten İngilizler, bu savaşta asıl söz ve hak sahibi olarak kendilerini görmüşlerdir. Gemilerden karaya askerler çıkartılarak İstanbul'un stratejik noktaları ve Boğaziçi işgal edilmiştir.

Anadolu'nun muhtelif yerleri ve Boğazlar işgal edilirken Trakya'nın unutulması mümkün değildir. Daha önce, yani 4 Kasım 1918'de Doğu Trakya'ya bir Fransız alayı gelerek Uzunköprü-Sirkeci demiryolunu işgal etmiştir. [783] İşletmesini de yine Fransızlar ele almışlardır.

Bu arada Bulgaristan'ın Gümülcine'deki temsilcisi, General Charpy ile Trakya'nın durumu konusunda bir görüşme yapmış ve öğrendiklerini şifreli bir telgraf ile ülkesine iletmiştir. Bu telgraftaki bilgilere göre, General Charpy Doğu Trakya'nın işgalinin kaçınılmaz olduğunu fakat bunun en az risk ve ölü ile atlatılabilmesi için hazırlık yapılması gerektiğini belirtmiştir. Doğu Trakya'nın işgalinden sonra işgalci askerlerin Batı Trakya'ya geçip geçmeyecekleri sorusuna general, şimdilik öyle bir şey olmadığı şeklinde cevap vermiş, esasında kendisinin Trakya'da İtilaf Devletleri askerlerinin olmasını istemediğini de açıklamıştır.[784]

Ancak ileri sürülen bu görüşlere rağmen, Ocak 1919'da Fransızlar, Uzunköprü-Sirkeci demiryolunun korunmasını bir Yunan taburuna devretmişlerdir.[785] Bu sırada Yunanistan, Bulgaristan'ın hâkimiyetindeki Batı Trakya'yı da işgal etmiştir. Ele geçirdiği bu bölgelere kuvvetlerini yayarak daha da genişleme çabasında olmuştur. Özellikle demiryolunu aldıktan sonra Yunanlılar bu hat boyunca diğer istasyonlara, Hadımköy, Çatalca, Çorlu, Muratlı, Lüleburgaz ve Uzunköprü'ye kadar uzanmışlardır.[786]

---

[782] Geniş bilgi için bk.; Nuri Köstüklü, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

[783] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 145; Sabahattin Selek söz konusu işgalin 9 Kasım'da olduğunu belirtmektedir. Selek, *Millî Mücadele I*, s. 185.

[784] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, 1. 69.

[785] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 188.

[786] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 187.

Yunanlıların Doğu ve Batı Trakya'ya hâkim olmaları yerli Rumların da taşkınlıklar yapmalarına yol açmıştır. Böylece Rumlar, evlerini tamir etmeleri ve hayvan satın almaları için kendilerine maddi destek sağlayan "Yardım Komitesi"[787] ile Trakya'nın tamamen Yunanistan'a ilhakı için çalışan "Trakya Komitesi'nden" cesaret bulmuşlar,[788] çeteler oluşturmuşlar ve Türk halkına zulümler yapmaya başlamışlardır.[789]

Trakya Komitesi, Mondros Ateşkesinden itibaren Fener Patrikhanesinde toplanmaya başlayan Kırklareli, Enez, Gelibolu, Çanakkale ve Çatalca Metropolitleri tarafından kurulmuştur. Komitenin amacı; Trakya'yı Yunanistan yönetimine geçirmek için her türlü aracı kullanmak olmuştur. Bunun için Metropolitler yaptıkları çalışmalarda; yalan yanlış topladıkları nüfus istatistiklerini, Birinci Dünya Savaşı sırasında çok miktarda Arnavut, Pomak ve Boşnak göçmenlerin bölgeye yerleştirilmiş olmaları iddiasıyla hazırlamışlar, Barış Konferansına ve ABD'ye göndermişlerdir.[790]

Trakya Komitesinin merkezi İstanbul'da kurulmuştur. Kısa sürede örgütünü Marmara Adaları, Erdek, Gemlik, Bandırma ve Mudanya gibi şehirlere de yaymıştır. Ayrıca Gelibolu, Keşan ve Çorlu'da da şubeler açmıştır.[791] Bunların başkanları Metropolitler, Gelibolu'da Fransız Konsolos vekili ve yerli Rumlardan Niko isimli bir şahıs olmuştur.[792] Metropolitler, Rumlar arasından aydınları veya faal olanları, hatta öğretmenleri ikna ederek "Kaza Komiteleri" oluşturmuşlardır. Bu Komiteler yaptıkları çalışmalarla Rumların maneviyatını güçlendirmişlerdir. Rumlardan silah, bomba ve cephane biriktirmeleri istenmiş, bir çatışma için gerekli malzemelerin tedariki sağlanmıştır. Bu komiteler Trakya'da huzurunu bozmuşlar, Türkleri tehdit ederek ellerindeki hayvan ve mallarını gasp etmişlerdir. Trakya Komitesi terör faaliyetleri de yapmıştır. Mesela; Çorlu'da bir askerin kulağı kesilmiş, Uzunköprü civarında bir Müslüman çocuk öldürülmüş, Lüleburgaz'da beş kişilik bir Rum çetesi bir köyü tehdit etmiştir.[793]

Trakya Komitesi siyasî alanda da çalışmalar yapmıştır. Edirneli Rumlar, Barış Konferansına müracaat ederek Trakya'nın Yunanistan'a verilmesini istemişlerdir. Ocak 1919 yılına gelindiğinde, Trakya Komitesinin çalışmaları

[787] Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 187-188.

[788] Ali Güler, *Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul, 2003, s. 104; Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 201.

[789] Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 187-188.

[790] Güler, *Yunan-Rum Terörü*, s. 105.

[791] Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 201.

[792] Güler, *Yunan-Rum Terörü*, s. 105.

[793] Güler, *Yunan-Rum Terörü*, s. 106.

sonuçlanmaya başlamış, Yunanistan askerî birlikleri Hadımköy'e kadar olan tren güzergâhını işgal etmeyi başarmışlardır.[794]

Diğer bir Rum örgütü olan "Yardım Komitesi" ise Trakya Komitesine bağlı bir kuruluş olarak daha çok Rumlara ekonomik yardım görevini üstlenmiştir. Bu komite yerlerine dönen Doğu Trakyalı göçmenlere, evlerini tamir etmek, ziraat aletleri almak ve çift hayvanları beslemek için para yardımlarında bulunmuştur. Rum köylüleri, bu yardımlar sayesinde tarlalarını ekmişler, maddî zararlarını gelecek hasada kadar telafi edebilmişlerdir.[795]

b- Mustafa Kemal Paşa'nın Aleksandır Stamboliyski'ye Mektubu

Bulgaristan, Anadolu'daki Millî Mücadele hareketine başından itibaren sıcak bakmıştır. Bulgar Hükûmeti; Millî Mücadele'nin başarıya ulaşacağına dair Ankara Büyük Millet Meclisi'nin, 7 Haziran 1920'de İstanbul Hükûmetinin yaptığı ve yapacağı antlaşmaların hükümsüz sayılacağına ve uluslararası ilişkilerde Ankara Hükûmetini bağlamayacağına dair çıkardığı bir kanun ile Misak-ı Millî'nin kabul edilmesi ve Fransız işgal kuvvetlerine karşı güney cephesinde kazanılan başarılar, şeklinde belirtilerin ortaya çıkmasından sonra Anadolu hareketine daha da yakınlık göstermiştir. Sofya, Anadolu'daki bir başarının Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan yenidünya düzeninin zincirlerini kırabileceğini, bu arada Neuilly Antlaşması'nın kendisine yüklediği ağır şartları bir kenara atabileceğini hesaplamıştır.

Anadolu'daki Millî Mücadele hareketinin gelişen olaylar karşısında iki amacı olduğu ortaya çıkmıştır. Biri siyasi diğeri askerî olan bu amaçlar bir an önce gerçekleştirilmek istenmiştir. Öncelikle ülke işgalden kurtarılmaya çalışılmış, diğer taraftan da oluşturulacak yeni Türk Devleti'nin siyasi ilişkileri planlanmıştır. Dolayısıyla askerî cephelerde kazanılan başarılarla birlikte mücadelenin diplomatik cephelerine de önem verilmiştir. Diplomatik cephede, İtilaf Devletlerine karşı ABD ve Sovyetler Birliği ön plana çıkarılmaya çalışılmış, Bulgaristan da üçüncü bir dost ülke konumunda görülmüştür.[796] Dolayısıyla Ankara Hükûmeti, Batı emperyalizmine karşı yürüttüğü savaşta bu ülkenin maddi ve moral desteğini sağlamaya çalışmış, Bulgaristan'ı İtilaf Devletlerinden zarar görmüş olması dolayısıyla yanına çekebileceğini düşünmüştür. Böylece aynı zamanda Misak-ı Millî sınırları çerçevesinde Trakya sınırının da güvenliğini sağlamış olacaktır.[797]

---

[794] Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, s. 33; Güler, *Yunan-Rum Terörü*, s. 107.

[795] Güler, *Yunan-Rum Terörü*, s. 107.

[796] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 27.

[797] Bıçaklı, Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, s. 62.

Bu sebeple, Büyük Millet Meclisi adına, 26 Nisan 1920'de Lenin'e yazdığı mektuptan dört gün sonra,[798] 30 Nisan 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, yine Ankara'daki Büyük Millet Meclisi adına Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bir mektup göndermiştir.[799] Ankara Hükûmetinin Bulgaristan nezdinde ilk diplomatik girişimi[800] sayılabilecek mektup aynen şöyledir:

"Sayın Bakan,

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından haksız işgalinden sonra Türk halkının; Halifesi ve Hükûmetini esir sayarak Büyük Millet Meclisini topladığını ve geniş çaplı seçimler gerçekleştirdiğini hazretlerinize bildirmekten şeref duymaktayım.

Büyük Millet Meclisi açılış oturumunda, Halife-Sultan ve İstanbul yabancı işgali ve yönetimi altında kaldığı müddetçe vatanın bugünkü ve gelecekteki kaderini ele aldığını oylayarak ilan etmiştir.

Ateşkes (Mondros) hükümlerine aykırı olarak hareket edilmesi, (İtilaf Devletlerine karşı) Türk halkında var olan şüpheciliği bir kez daha teyit etmiştir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin bu davranışa gösterdiği şiddetli protestoyu Hazretlerinize bildirmek şerefi ile görevlendirildim.

En yüce bir kurum olduğu tüm milletler tarafından kabul edilen parlamento (İstanbul Meclisi Mebusanı) oturumu sırasında işgal edildi. Meclisin protestosuna rağmen milletvekilleri birer katil gibi İngiliz polisi tarafından gözaltına alındı. Senatörler, milletvekilleri, generaller ve yazarlar evlerinden alındı, kelepçelendi, tutuklandı ve sürgüne gönderildiler. Bütün özel, resmî kamu kurum ve kuruluşlarımız, güçlünün haklılığı prensibine dayanarak, silah gücüyle işgal edildi.

Tüm haklarının çiğnenmesi ve bağımsızlığına yönelik saldırılar göz önünde tutularak, Türk halkı Ankara'da toplanan temsilcilerinin kararıyla, ülkeyi yönetmek üzere bir yürütme komitesi seçmiştir.

Yukarıdaki bilgileri hazretlerinize sunmak suretiyle, 29 Nisan 1920'de Türk halkının dile getirdiği ve Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan isteklerini size bildirmekten şeref duyarım:

1-Hilafetin ve Saltanatın yeri olan İstanbul şehri ve İstanbul Hükûmeti, Türk Halkı tarafından İtilaf Devletlerinin elinde esir sayılmaktadır. Bu sebeple işgal altındaki İstanbul'dan verilen emir ve fetvaların hiçbir hukukî ve dinî değerinin olmadığı belirtilmiş, İstanbul Hükûmetince yüklenilen sorumlulukların geçersizliği kabul edilmiştir.

2-Soğukkanlılığını ve sükûnetini korumaya devam eden Türk halkı, bağımsız

[798] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 27.

[799] Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 144; Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s. XXIII.

[800] Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", XX. Yüzyılın ilk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 105-106; Velikov, Kemalistkata Revolütsiya, s. 65.

bir devlet olarak manevî ve geleneksel haklarını savunmaya karar vermiştir. Seçtiği temsilcilerine, kendi adı ve hesabına sorumluluklar yüklenme hakkı vermiş, adil ve şerefli bir barışın sağlanmasına ilişkin arzusunu dile getirmiştir.

3-Ülkede bulunan Hıristiyanlar ve yabancı unsurlar milletin himayesindedir. Ancak vatanın güvenliğini tehdit edecek hiçbir faaliyette bulunulmaması gerekmektedir.

Türk halkının haklı isteklerini olumlu karşılayacağınız ümidiyle, Hazretlerinizden yüksek hürmetlerimi kabul etmenizi rica etmekteyim.

Büyük Millet Meclisi Adına

Meclis Başkanı

Mustafa Kemal"[801]

Bir süre sonra aynı mektup Bulgaristan'ın Bern Büyükelçiliğinden, Bulgaristan Başbakanına gönderilmiştir.[802] Fransızca kaleme alınan Mustafa Kemal'in mektubunda üç önemli konuya değinilmiştir. Öncelikle İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetinin artık Türk Milletini temsil etme yeteneğinin kalmadığı, yerine Ankara'da kurulan TBMM'nin yönetimi ele aldığı belirtilmiş, mektubun bizzat Mustafa Kemal tarafından kaleme alındığı ve Meclisin kararı ile Ankara Hükûmeti adına gönderildiği vurgulanmıştır. İkinci olarak Osmanlı Hükûmeti yerine Ankara Hükûmetinin tanınması istenmiştir. Üçüncü olarak Bulgaristan'ın, Batı emperyalizmine karşı savaşan Türkiye'ye destek vermesinin arzulandığı ifade edilmiştir.[803]

5- Millî Mücadelecilerin Trakya'daki Faaliyetleri

a- Cevat Abbas (Gürer) Bey'in Sofya'daki Faaliyetleri

TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in, Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderdiği mektubun olumlu sonuçları kısa zamanda alınmış, İtilaf Devletlerinin sıkı kontrol ve baskılarına rağmen Bulgar

[801] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154; Mektubun Fransızca ve Bulgarca tercümesi için bk.: İbrahim Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922), Cilt 1 (1919-1920)*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2017, ss. 216-221; Mektubun Bulgarca ve Türkçe tercümesi için bk.; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, ss. 195-197; Mektubun Türkçesi için bk.; İlker Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türklerinin Yardımları*, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 28-30.

[802] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden Başbakan ve Dışişleri ile Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 5 Temmuz 1920 tarihli bilgi, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154.

[803] Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, (Çev.) Naime Yılmaer, Kiptaş Yayınları, İstanbul, 1969, ss. 91-97; Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, s. 108; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 28.

Hükûmetinin, özellikle Batı Trakya konusunda harekete geçtiği görülmüştür. Mustafa Kemal, içeriğinde Ankara Hükûmetinin Trakya davasına bakış açısını da belirttiği bir diğer mektubu eski yaverlerinden Cevat Abbas (Gürer) Bey'e vererek, Galip Bahtiyar (Göker) Bey'le birlikte Sofya'ya göndermiştir. Galip Bahtiyar Bey Anadolu basınını temsil edecek, Cevat Abbas Bey de Ankara Hükûmeti adına görüşmelerde bulunacaktır. Bulgar Hükûmeti de Mustafa Kemal'in yakın arkadaşı olan Cevat Abbas Beyi özel temsilci olarak kabul edecektir.[804]

Roma üzerinden, 27 Şubat 1921 tarihinde Sofya'ya ulaşan Cevat Abbas Bey, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı ile temas kurmak isteyince kendisine ret cevabı verilmiştir.[805] Çünkü o tarihlerde Bulgar Hükûmeti, İtilaf Devletlerinin kontrolü ve baskısı altındadır. Ayrıca Sofya, İtilaf Devletlerinin henüz resmen tanımadığı Ankara ile ilişkiye girmekten çekinmiştir.[806] Yine de bazı sorunların görüşülmesi için Açkov'un Cevat Abbas Bey'le temasta olması kararlaştırılmıştır.[807]

Cevat Abbas Bey, Sofya'da yaptığı faaliyetler arasında haber akışına özel bir yer ayırmıştır. Bulgaristan Hükûmetini ve ilgili çevreleri etkileyebilmek için Bulgar basınında bir kampanya bile başlatmıştır.[808] Ayrıca Bulgarların Trakya Komitesi ve Makedonya Komitelerini de harekete geçirmeye çalışmıştır.[809] Çünkü Bulgar Hükûmetleri çıkarları gereği bu komitelerin çalışmalarına göz yumuyorlardı. Dolayısıyla İtilaf Devletlerinden gelebilecek bir baskıyı komitelerin üzerine yönlendirmek mümkün olabilirdi. Söz konusu komiteler, Büyük Edirne Kongresi toplandığı sıralarda Doğu Trakya'nın muhtariyeti için işbirliği yapabileceklerini belirtmişler, Yunanistan'a bırakılmış olan Batı Trakya'da ise, Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkışı sağlayacak bir koridor verilmesi karşılığında plebisit yapılmasına taraftar olabileceklerini açıklamışlardır. Fransa da Trakya'da bir manda rejimi kurulması için çalıştığından bu tür faaliyetlere zaman zaman göz yummuştur.

---

804 Cengiz Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, İnvestpres AD, Sofya, 2001, 36.

805 Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, 2. Baskı, (Der.) Turgut Gürer, Yapım-C Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 257; Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 42.

806 Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 257.

807 Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 387.

808 Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 234.

809 Altan Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, Bayrak Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2009, s. 196.

Cevat Abbas Bey, Bulgaristan ile Fransa'nın Batı ve Doğu Trakya üzerindeki emellerini yakından takip ettiği için bölgede faaliyet gösterecek bazı gizli Türk örgütlerinin kurulmasını düşünmüş, Sofya'da Trakya İhtilâl Komitesi'ni kurmuş ve Türk Makedonya Komitesi kurulması için Ankara'nın olurunu istemiştir.[810] Hatta Makedonya'da Türk ve Bulgar çetecilerinin ortak hareket etmelerini sağlamak için Bulgar Komitecilerinden Protogerov ve Todor Aleksandrov ile görüşerek bir anlaşma tasarısı bile hazırlamıştır.[811]

Bu tasarıda, Trakya İhtilal Komitesi'nin amaç ve çalışma esasları özetle şu şekilde belirlenmiştir:

1. Trakya'yı yabancı işgalinden kurtarıp Türk hâkimiyetine geçmesini sağlamak ve Türklerin çoğunlukta bulunduğu Trakya topraklarını geri almaktır.
2. Trakya İhtilal Komitesi, emirlerini TBMM'nden alır. Komite'nin Trakya için belirlediği sınırın batısı Stuma nehrinde son bulmaktadır.
3. Komite'nin Merkez Heyeti beş kişiden oluşmaktadır. İçlerinden biri başkan, biri de yazıcıdır. Anlaşmazlık hâlinde TBMM'ne başvurulur.
4. Komite'nin asıl görevi eylemdir. Komite, amacını gerçekleştirmek için her türlü aracı kullanır. Komite'nin eylem araçları Trakya topraklarındaki örgütüdür. Teşkilatta en önemli husus birliktir. Komite, yukarıdaki maddelere sadık kalmayan üyelerini ortadan kaldırır.[812]

Ancak Ankara'daki Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın, özellikle Makedonya'ya yönelik faaliyetlerde fazla ileri gidilmemesi gerektiğini, yapılabilecek aktif bir çalışma sonucu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın endişelenerek Yunanistan'a yardımda bulunabileceğini, bu sebeple gizli faaliyetlerin sadece Yunan Makedonya'sına kaydırılması gerektiğini bildirmesi üzerine Cevat Abbas Bey, bu komiteler için tasarladığı geniş faaliyet projelerini sınırlandırmıştır.[813]

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Trakya'da kurulacak teşkilat ile yapılacak çalışmaların neler olacağı ve kimler tarafından icra edileceğine yönelik, 25 Haziran 1921 tarihinde bir direktif göndermiştir.[814] Fevzi Paşa, kurulacak örgütün Cevat Abbas, Şakir (Kesebir) Bey ve Fuat (Balkan) Bey tarafından

[810] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 44.

[811] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 257.

[812] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 257-258.

[813] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 44.

[814] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, ss. 397-400; Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 258-261.

yönetilmesini istemiştir.[815] Ancak Cevat Abbas ile Fuat (Balkan) Bey'in ortada fazla görünmemelerini ve Ankara ile irtibatın Şakir (Kesebir) aracılığı ile yapılmasını önermiştir.[816] Kurulacak teşkilâtın görevi; Mümkün olduğu kadar fazla Yunan askerini Trakya'da meşgul ederek Anadolu'daki cephelere sevk edilmelerini önlemek, Bulgaristan'daki Yunan aleyhtarı gruplarla işbirliği yapmak ve Yunanistan'ın işgal ettiği topraklarda gerilla taktikleri uygulayarak eylemlerde bulunmak, şeklinde tanımlanmıştır.[817]

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın verdiği direktifin[818] özeti şöyledir:

"Trakya'da Kurulacak Teşkilat ve Faaliyetlerini İçeren Talimat Esas Durum:

1- Trakya Heyeti Cevat, Şakir ve Fuat Beylerden oluşmaktadır.

Cevat Bey: Bulgar yetkilileri ve milliyetçi çevreler ile temas kuracak, Anadolu Hükûmetinin yarı resmî temsilcisi sıfatını taşıyacaktır. Cevat Abbas Bey; Basın-Yayın, Hükûmetin ileri gelenleri ve halk ile yakın ilişkide bulunacak, Bulgaristan dış politikasını lehimize çevirmeye çaba gösterecektir. İki hükûmet arasında resmî ilişkiler kuruluncaya kadar tüm çıkarlarımızı Bulgar Hükûmeti nezdinde koruyacak ve takip edecektir. Cevat Bey, diğer arkadaşlarıyla hiçbir şekilde görüşmeyecek, yalnız ve bireysel durumunu korumaya özen gösterecektir. Fuat Bey'le doğrudan temas kurmayacak, bunu Şakir Bey vasıtasıyla ve gizli yapacaktır.[819]

Şakir Bey: Cevat ve Fuat Beyler arasındaki irtibatı gizli bir şekilde sağlayacak, iki arkadaşın Anadolu ile haberleşmesine aracılık edecektir. Şakir Bey'in diğer bir görevi, Doğu Trakya halkı arasında, aşağıdaki maddelerde belirtildiği şekilde gizli bir örgüt kurmaktır.

Fuat Bey: Batı Trakya ve Makedonya bölgesinde tek başına faaliyetlerde ve eylemlerde bulunacak, çalışma alanını kendisi belirleyecektir. Trakya Heyeti'ne ayrılacak paranın en önemli ve büyük kısmı Fuat Bey'in emrine verilecektir. Heyete ayrılan bu paranın harcanması Cevat, Şakir ve Fuat Beylerin ortak kararına göre yapılacaktır.[820]

---

[815] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 22.

[816] Şakir (Kesebir) Bey hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Özcan Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 29-47.

[817] Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, s. 196; Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 44.

[818] Metnin tamamı için bk.: Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. II*, ss. 98-101, Vesika No: 49 [b1].

[819] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 258.

[820] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 259.

Esas Görev:

2- *TBMM Hükûmetinin Trakya'da kurulacak olan teşkilattan beklediği fayda biri şimdi, diğeri geleceğe ilişkin olmak üzere ikidir.*

a- Mümkün olduğu kadar fazla Yunan kuvvetini Anadolu hâricinde tutmak ve meşgul etmek.

b- Millî davamızın başarıyla sonuçlanmasında etkili olabilecek, esasında Misak-ı Millî sınırlarımız dâhilinde olan Doğu Trakya'nın, düzenli bir örgütlenme ile silahlandırılmasına çalışacak bir örgüt kurmak.

3- *İkinci maddenin (a) şıkkını gerçekleştirmek için Bulgaristan'daki Yunanistan aleyhine olan çevreler ile yakın ilişkide olmak ve Yunan işgali altında bulunan topraklarda faaliyet yürütecek bir teşkilât kurmak. Küçük ölçekte ama sayıca fazla miktarda çeteler kurarak, koordineli bir şekilde bölgede kışkırtmalarda bulunmak ve bunları teşvik etmek gerekmektedir.*

Bu faaliyetler yürütülürken iki noktaya dikkat edilmelidir:

a- Kurulacak örgütün istihbarat, propaganda ve çete harekâtlarının tamamen Yunanlılar aleyhine olması gerektiği bilincinde olunmalıdır.

b- Bulgarlara; Bulgaristan'ın çıkarlarının tarafımızca tamamen dikkate alındığını ve onların aleyhine herhangi bir faaliyet yapılmayacağı anlatılmalıdır.821

4- *Propaganda ve eyleme yönelik çalışmalar yürütecek bu örgütün üç kısma ayrılması ve her kısımda kalan bölgenin özelliğine göre ayrı ayrı yöntemlerle çalışılması gerekmektedir.*

a- Makedonya'da: Milliyet prensibi çerçevesinde Yunanlıların bu bölgede hiçbir hakkı olmadığı ve işgal edemeyeceği anlatılarak, burada yaşayan Müslüman, Bulgar, Sırp ve diğer milletler adına meşru ve ortaklaşa bir isyan çıkartmak.

b- Batı Trakya'da: Aynı nedenlere ek olarak, bölgede bir Yunan idaresi olması yerine, söz konusu halkın yönetiminde bağımsız bir hükûmet kurulmasının daha iyi olacağı fikrini ileri sürmek.

c- Doğu Trakya'da: a ve b şıklarındaki faaliyetler yapılmak ve fikirler ileri sürülmekle beraber, çok gizli bir şekilde Müslüman halk arasında, Doğu Trakya'nın Anavatan'a ait olduğu ve er geç katılacağı, İstanbul'un savunulması ve güvenliği için ve zaten Misak-ı Millî sınırları içerisinde kabul edilen Doğu Trakya'nın TBMM'ne dâhil

[821] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 22; Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 259.

olması gerektiği fikrinin gizlice yayılması, bunu gerçekleştirmek için de bütün Müslüman halkın birleşmesi gerektiği fikirlerini daima işlemek.[822]

5- *Harekâtları ve fiili eylemleri yapacak olan çete üyelerinin enerjik, millî ideale inanan ve imanla bu işin önemini kavramış yerel unsurlardan oluşturulması önemlidir. Karakteri şüpheli ve kişisel çıkarlarını ön planda tutan çete başları, kahramanlık yapmak yerine, büyük çabalarla bir araya getirmeye çalıştığımız millettaşlarımızı soymaya kalkarsa, kendimize karşı nefret ve olumsuz sonuçlar yaratmış oluruz. Bu konulara ciddiyetle yaklaşılmalıdır.*[823]

6- *Özellikle Doğu Trakya'da kurulacak teşkilâtın amaç ve faaliyetlerini gizli tutması, asıl hedefe ulaşmak için gerekli hazırlıklar bitirilmeden propaganda işlerine girilmemesi gerekmektedir. Bu konularla ilgili ufacık bir dikkatsizlik veya önemsiz görünen bir açıklama, Yunanlılarla birlikte Bulgarların da olumsuz yaklaşmasına ve karşı hareketlerine sebep olabilir. Doğu Trakya'daki Müslüman halkı, Anadolu Hükûmetine yaklaştırmak amacıyla yapılacak çalışmaların, zamanı gelinceye kadar asıl içeriğin gizlenmesi mecburidir.*[824]

7- *Trakya teşkilâtı, 2., 3., 4., 5. ve 6. maddelerde belirtilen görevleri yerine getirebilmek için genel merkeze bağlı iki bölümden oluşmalıdır. Bunlar:*

a- *İstihbarat ve faaliyet şubesi: Faaliyetleri açıktır. Makedonya ve Batı Trakya'ya özgüdür. Eskiden Bulgar Komitecilerinin yaptıkları aynen uygulanmalıdır. Her olayı değerlendirmek, Yunanlılar aleyhine olacak her türlü aracı kullanarak telaş ve endişe yaratmak ve mümkün olduğu kadar fazla Yunan kuvvetini meşgul ederek atıl kalmalarını sağlamak gerekmektedir. Bunlar ilk bölümün en önemli görevleridir. Bu görevlere ilişkin ayrıntılar duruma göre yeniden tayin ve tespit olunur.*

b- *Propaganda ve mahalli örgütlenme şubesi: Buradaki çalışmalar Yunan aleyhtarlığı fikrini her tarafa yaymaya ve duyurmaya yöneliktir. Gizli bir şekilde de Doğu Trakya'nın çeşitli şehir, kasaba ve köylerinde gönüllü ve vatansever kişiler vasıtasıyla genel ve millî bir teşkilâtın kurulmasına çalışılacaktır. Bu çalışma biçimi sadece Doğu Trakya içindir. Kurulacak olan bu istihbarat örgütüne alınacak üyelere yemin ettirilmeli, teşkilâta girdikten sonra çalışmalar ve programı hakkında en ufak bir açıklamada bulunacak olanların cezasının idam olduğu kendilerine açıklanmalıdır.*[825]

---

[822] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 259-260.

[823] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 260.

[824] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 260.

[825] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 260.

8- Batı Trakya'da faaliyet yürütecek olan teşkilâta üye olacakların da ihanet etmeleri hâlinde, aynı şekilde cezalandırılacakları söylenmelidir. Kısacası, genel esasların çok sıkı bir şekilde uygulanması önemlidir.

Haberleşme Şekli:

Trakya heyeti, Anadolu ile yapılacak haberleşmelerde kendi özel adamlarını görevlendirerek İstanbul'daki muharip gruba iletecekler, onlar da Ankara'ya gönderecektir.

TBMM Adına
Genelkurmay Başkan Vekili
Fevzi"[826]

Bu arada Cevat Abbas Bey'in Sofya'daki gizli ve açık faaliyetleri İtilaf Devletleri temsilcileri ile Bulgaristan'ın komşusu diğer Balkan devletlerinin dikkatini çekmiş ve Bulgaristan'a baskı yapmalarına sebep olmuştur. Özellikle de İngiltere'nin Sofya elçisinin; Mustafa Kemal ile Bolşevikler, Bulgar komitacılarıyla birlikte Trakya'da eylemler yaparlarsa bundan Bulgaristan'ın sorumlu tutulacağına dair Bulgar Kralı'na yaptığı uyarı etkisini göstermiştir.[827]

Baskılar üzerine Bulgaristan Hükûmeti, kendilerinin Moskova ve Ankara Hükûmeti ile resmî bir ilişkide bulunmadıklarını, ilişkiyi kuran Bulgar Makedonya ve Trakya Komiteleri olduğunu ve bunlar hakkında soruşturma açacaklarını belirtmek zorunda kalmıştır.[828] Sofya, ayrıca Varna ve genel olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan silah kaçakçılığı konusunda gereken etkili tedbirleri alacağını söylemiş, Cevat Abbas ile de ilişki kurulmadığını bildirmiştir.[829]

Buna rağmen, gelişmeleri yakından izleyen İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'un, Cevat Abbas Bey'in Bulgaristan'dan uzaklaştırılması ile ilgili Bulgar Hükûmetine yaptığı müracaat haklı bulunmuş[830] ve ülkeden ayrılması Cevat Abbas'tan rica edilmiştir.[831] Bulgaristan'daki görevi bir yıldan biraz fazla sürmüş olan Cevat Abbas Bey, Sofya'dan ayrılmazdan önce Mustafa Kemal'e çalışmalarını ve son durumu açıklayan detaylı bir rapor göndermiştir.[832] Bu raporun özeti şöyledir:

---

[826] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 260-261.

[827] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 261.

[828] Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 389.

[829] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Açıklamalı Kronoloji*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 580; Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 261; Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 45.

[830] Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı, C. II, s. 234.

[831] Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin", s. 45.

[832] Raporun tamamı için bk.: Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 276-281; Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar, 1920-1923, I. Cilt* 2. Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, ss. 429-436.

"Trakya'nın işgal edilmesi üzerine, silahlı teşkilat kurmak ve maddi destek bulmak konularında sıkıntıya girmiş bulunan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kendisinden beklenen çalışmaları yapamamıştır. Bu sebeple Ankara Hükûmeti ve Türk halkının, bu faaliyetleri yürütecek kabiliyette, güvenilir bir kişinin Bulgaristan'a gönderilmesine ihtiyaç olduğu, bu kişinin ayrışan kuvvetleri bir araya getirerek Yunanlılar aleyhine çalışmalar yapabileceği fikri eski Edirne Milletvekili Galip Bahtiyar Bey ve arkadaşları tarafından ileri sürülmüştür.

Millî Hükûmetimizin de uygun bulduğu bu fikir çerçevesinde, Edirne'yi Türk Milletinin en aziz ve mukaddes parçası sayan TBMM, bu mübarek toprakları anavatana yeniden katmak amacıyla, 14 Aralık 1920 tarihinde beni ve Galip Bahtiyar Bey'i görevlendirmiştir.[833]

Çeşitli zorluklarla İtalya'ya kadar yaptığımız yolculuğumuz sırasında ve İtalya'da bulunduğumuz müddetçe Galip Bahtiyar Bey hakkında edindiğim olumsuz kanaat üzerine kendisiyle çalışılmaktan vazgeçilmiştir.[834]

Balkanlarda meydana gelen gelişmeler ve özellikle Neuilly Antlaşmasının, egemenlik ve ekonomik anlamda Yunanistan lehine Bulgaristan'a getirdiği ağır hükümler yüzünden Bulgarlarla veya Bulgar Hükûmetinin hoşgörüsüyle Yunanistan aleyhine çalışılacağını tahmin edip derhâl kılık ve kıyafet değiştirerek, 1920 yılından itibaren Bulgaristan topraklarında çalışmaya başlamıştım.[835]

Sofya'daki görevlerimin bazıları şöyleydi:

1- Bulgar kamuoyu ile basınını lehimize çevirmek.

2- Bulgar Hükûmetiyle temasa geçerek, gelecekteki çıkarlarımızın ortak olduğuna onları inandırmak. Bunu işbirliğine dönüştürmek veya hiç olmazsa Yunanlılar aleyhine yapacağımız faaliyetlere hoşgörüyle yaklaşmalarını sağlamak.

3- Mümkün olduğu kadar fazla Yunan kuvvetini Makedonya ve Trakya'da meşgul etmek için silahlı çeteler kurmak, sürekli hâle getirmek ve takviye etmek.

4- Zayıf bir Bulgaristan'ın varlığı çıkarlarımız doğrultusunda olduğundan, Bulgaristan'ın Balkanlarda yalnız kalmasını, iç siyasetlerinde ise partiler arasında birbirlerine karşı nefret oluşmasını sağlamaya çalışmak.[836]

Birçok zorluğa rağmen Bulgar kamuoyunu lehimize çevirmeyi başardık. Bulgaristan Hükûmetiyle ilişki kurduk. Makedonya ve Trakya'da yapa-

[833] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 276.

[834] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 276-277.

[835] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 277.

[836] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 277.

cağımız faaliyetler için gerekli tertibatı aldık. Yugoslavya ve Bulgaristan arasında bir Slav Birliği oluşturulması görüşmelerini kesintiye uğrattık. Makedonya ve Selanik'teki Rum halkını her daima heyecanlandıracak şekilde faaliyetler yapmaya başladık.

Ben, 25 Haziran 1921 tarihli başkanlık genelgesinin birinci maddesi gereğince, Sofya'daki Bulgar muhalefeti ile yakın ilişkiler kurmuş bulunuyorum. Yine, 2 Temmuz 1921 tarihli; Sofya'da yaptığım faaliyetlerden memnun, zorluklara aldırmayıp amacımıza doğru azim ve cesaretle yürüyeceğime emin olduğunuza dair takdirlerinizi aldım. Vatana hizmet görevinde bana başarı dilemeniz durumumu güçlendirmiştir.[837]

Yetmiş bir gün gecikmeden sonra Dışişleri Bakanlığımızın, Bulgaristan Hükûmeti nezdinde beni TBMM'nin özel memuru olarak tayin etmiş olması, bana emanet edilen yüce görevi yerine getirmek için daha fazla fedakârlıkla çalışmama sebep olmuştur.[838]

İtilaf Devletlerinin Bulgaristan'da yürütmekte oldukları politikalara rağmen Ankara ile temasın sağlanmış olması önemlidir. Bu doğrultuda İtilâf Devletleri, Grozkov heyetinin Ankara'yı ziyaretini ancak olay dünya basınına yansıdıktan sonra öğrenmişlerdi. Keza Genelkurmay Başkanlığımız tarafından Bulgaristan topraklarından yöneterek, Trakya'da silahlı müfrezeler oluşturarak Yunanistan'a karşı savaşmakla görevlendirilen Fuat (Balkan) Bey'in faaliyetleri konusunda İtilaf Devletleri hiçbir kanıt bulamamışlar ve bu konuda Bulgaristan Hükûmetine baskı yapamamışlardır.[839]

Fakat Grozkov heyetinin Ankara'yı ziyareti ve bazı konularda Fuat Bey'in çalışmalarda bulunacağı bilgileri Bulgar yönetiminin dikkatsizliği yüzünden, Bulgar halkı arasında konuşulmaya başlanınca İtilaf Devletleri durumu öğrenmiştir. İtilaf Devletleri, Yunanistan'ın Sakarya Savaşı'na başlamasından önce Bulgaristan Çiftçi Birliği Hükûmetinden, Türkiye'ye yardım etmedikleri güvencesini alabilmek için aşağıdaki soruların cevaplanmasını istemişlerdir:

1- *Dobruca'dan Bulgaristan'a iltica eden muhacirlerin Romanya topraklarında silahlı faaliyete girişmesi,*

2- *Makedonya'daki Müslümanlar ile Bulgarların işbirliği yaparak, Yugoslavya ve Yunanistan, hatta Batı Trakya topraklarında Yunanlılar aleyhine çalışmalar yapan Pomakların başlattıkları karışıklıkları desteklemeleri. Bu karışıklıkların günden güne yayılması. Bu olayların TBMM'nin Sofya temsilcisi Cevat Abbas Bey (bendeniz) tarafından yönetildiği bilindiği hâlde Bulgar Hükûmetinin göz yumması,*

[837] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 277-278.

[838] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 278.

[839] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 278.

3- TBMM ile Sovyet Rus Hükûmetinin siyasî ilişki kurmuş olması,

4- Bulgaristan Hükûmetinin, Neuilly Antlaşması hükümleri çerçevesinde ödemesi gereken parayı zamanında ödememesi,

5- Bulgarların Akdeniz'e çıkış hakkı almak için İtilaf Devletleri dışında başka kuvvet ve araçlara yönelmiş bulunması.[840]

İtilaf Devletlerinin Bulgaristan Hükûmetine yönelttiği bu suçlayıcı sorular incelenirse en dikkate alınması gereken soru, Bulgaristan'ın bizzat Türkiye ile olan ilişkisi olacaktır. Dolayısıyla aslında İtilaf Devletleri, Bulgaristan'a sözlü ve yazılı notalar vererek hükûmetleri üzerinde baskı kurmuştur. Ayrıca İngilizler, kışkırtıcı politikalarla Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan topraklarını işgal etmeye hazır olduklarını, işgal edecekleri yerleri de göstererek tehdit etmektedirler.

Yunanistan Maslahatgüzarı, Makedonya ve Trakya sınırlarının kapatılmasını ve benim Sofya'yı terk etmemi Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından ısrarla istemiştir. Aksi hâlde iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesileceğini söylemiştir.[841]

Nihayetinde amacımıza hizmet eden Bulgar gazeteleri, lehimize yazılar yayınlayarak Bulgar kamuoyunu bilgilendirmişlerdir. Bu arada fırsatı değerlendiren Bulgar muhalefeti, özellikle de Rusya hayranları Bulgaristan Hükûmetinin iktidardan düşürülmesine yönelik Sofya'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine casusluk yapmaya başlamışlardır. Şu sıralar hem benim çalışmalarım zorlaşmakta hem de Çiftçi Birliği Hükûmeti sağdan, soldan gelen darbelerle yıpratılmakta iken hükûmetin ileri gelenleri ile son temaslarımı yaptım. Görüştüklerim Doğu sorunlarıyla ilgilenmek yerine çıkarlarını Batı'da arama düşüncesindeydiler.

Bu sırada kendilerine yöneltilen iddiaları ret etmekle birlikte İtilaf Devletlerinin desteğini yeniden kazanmak için Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski Avrupa devletlerini ziyaret etmek ve Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne alınması için başvuru yapmak üzere Sofya'yı benden önce, aceleyle terk etmiştir.[842]

Eskiden temasta olduğum bakanlar da Sofya'dan uzaklaştılar. Eski dostlardan sadece birkaçı geçici olarak benim Sofya'dan gitmem gerektiğini söylemişlerdir. Dolayısıyla bir müddet için bile olsa, faaliyetlerim zora girmiştir. Burada kalıp Bulgar amaçlarına hizmet eden bir alet olmaktansa, hem Bulgaristan'la ilişkilerimizin kötüleşmemesi, hem de Bulgar kamuoyunda

[840] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 278-279.

[841] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 279.

[842] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 279.

elde ettiğimiz itibarın yok olmaması, hem de gelecekteki siyasî ilişkilerimizi korumak adına adeta zorla Sofya'yı terk etmek ve Balkanlarda yedi-sekiz ay süren görevimi sonlandırmak gerekmiştir.[843]

Büyük Devletlerin Bulgaristan Hükûmetine yaptıkları baskı üzerine, 22 Temmuz 1921'de sınır dışı edilmem ile ilgili nezaketsiz bir yazı aldım. Ayrıca Sofya emniyet müdürü evimi aramaya kalktı. Bunun üzerine emniyet müdürünün görevden alınmasını talep ettim. Hükûmet bu talebimi yerine getirdi. Ben de on gün sonra Sofya'yı terk ettim. Sofya'da iken düşmanlarımızın, özellikle Yunanlıların Avrupalı devletler nezdinde aleyhimize çalışmaları devam ediyordu. Ayrıca Almanya'ya sığınmış bulunan İttihat ve Terakki yöneticilerinin Anadolu'da sürmekte olan Millî Mücadele'yi benimsemeyip, Avrupa diplomasisini tereddüde düşürecek biçimde, ülkemiz aleyhine faaliyetlerde bulundukları da bilinmelidir.[844]

Dolayısıyla Sofya'yı terk ettikten sonra, sizden gelecek yeni emre kadar, hiç olmazsa bu eski yöneticilerin, hiçbir şekilde müsaade edilmeyecek siyasî faaliyetlerini engellemek ve Yunan propagandasını bertaraf etmek amacıyla Viyana, Berlin ve Roma'ya gittim. Avrupa'da bazı gazete yöneticileri ve ünlü liderlerle görüşüp kamuoyunu aydınlatmaya çalıştım.

Şurasını itiraf etmeliyim; Bulgaristan'da kazanmış olduğum sevgi, Sofya'daki siyasî liderler ve Bulgar halkı arasında büyük önem arz eden Anadolu'daki Millî Mücadelemizin amacı doğrultusunda çalışan Başkumandan Paşa Hazretlerine olan aidiyet duygum ve inancım, yaptığım görevleri kolaylaştırmıştır.[845]

417 gün devam eden Bulgaristan'daki memuriyetim ve Avrupa gezilerim sırasında harcırah, istihbarat, propaganda için gazetelere, resmî davetler ile bazı ihtiyaçları karşılamaya, voyvodalara, temsilcisi olduğum ülkemin şeref ve haysiyetini korumak için yaşamak zorunda kaldığım hayata harcamak zorunda kaldığım para miktarı, gün sayısına bölündüğünde, her gün için 22.50 liradan daha az harcamayı görev bildim.

Böylece, her türlü zorluk ve tehlike önünde üzerime düşen kutsal görevi elimden geldiğince, kısaca arz eder, bana duyulan güvene minnettar olduğumu beyanla saygılar sunar mübarek ellerinizden öperim.

Bolu Mebusu Cevat Abbas

7Kasım 1922."

[843] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 279-280.

[844] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 280.

[845] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, ss. 280-281.

[846] Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder*, s. 281.

b- Fuat (Balkan) Bey'in Faaliyetleri

Balkan Savaşı'ndan sonra Batı Trakya'daki harekâtlarda önemli görevler yapan ve bu bölgede ilk Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasına ön ayak olan Fuat (Balkan) Bey, Ankara Hükûmeti tarafından Batı Trakya ile Makedonya'da çetecilik faaliyeti yapmak için tekrar görevlendirilmiştir.[847] Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya giden Fuat Bey, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'dan Doğu ve Batı Trakya'daki **çalışmaların** belirli bir düzene sokulması için yazılı emir almış ve kendisinden Bulgaristan'a gitmesi istenmiştir.[848] Aldığı emirle yola çıkan Fuat Bey, Eskişehir üzerinden Karamürsel'e gelmiş ve buradan motorla İstanbul'a geçerken yakalanmıştır. Yakalanmadan önce üzerinde bulundurduğu yazılı emri imha etmiştir. Bu arada bir fırsatını bularak kendisini esir alan Yunanlı askerlere beş bin lira rüşvet vererek kurtulmayı başarmış ve İstanbul'a ulaşmıştır.[849] Buradan aldığı yeni emirlerle kaçak olarak bir Bulgar vapuruna binen Fuat Bey, Varna'ya gitmiştir.[850]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Pavlov, Fuat Bey'le ilgili bazı bilgilere ulaşmış ve "gizli" ibareli şifreli bir mektupla Başbakan Aleksandır Stamboliyski'yi bilgilendirmiştir. Mektup şöyledir:[851]

"Güvenilir kaynaktan edindiğim bilgiye göre Ankara Hükûmeti, Trakya'da Yunanlılara karşı aldığı tedbirleri arttırmaya başlamıştır. Amacı Trakya ve Güneydoğu Makedonya'da karışıklık yaratmakmış. Şimdiden, Geçici Trakya İhtilal Komitesi eski üyesi Fuat Bey bu konu ile ilgili görevlendirilmiştir. Fuat Bey kısa süre önce Ankara'dan döndü. Oradan kendisine önemli görevler verildiği belli. İstanbul'daki Kemalistlerin yaydığı fısıltılara göre Fuat Bey tekrar Ankara'ya gitmeyecek, gizlice Trakya'ya oradan da Doğu Makedonya'ya geçecekmiş. Fuat Bey'in Bulgaristan topraklarında birtakım operasyonlar yapması muhtemel.

Kemalistler, ikili ilişkileri geliştirmek ya da en azından yakınlaşma sağlamak için bazı Bulgarlarla işbirliğine gidebilirler. Hatta şu anda ticari amaçlı İstanbul'da Bulgaristan ordusu subaylarından ve Trakya konusunda çalışan eski eylemcilerden Lazar Popovski bulunmaktadır. Onunla

[847] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 69; Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, s. 193.

[848] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, ss. 236-237.

[849] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110; *Komitacı, BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, (Haz.) Turgut Gürer, Gürer Yayınları, İstanbul, 2008, s. 144.

[850] *Komitacı, BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, s. 150.

[851] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu T. Pavlov'dan, Başbakan Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Temmuz 1921 tarihli "gizli" ibareli şifreli mektup, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.

temas kurmuşlardır. Ancak Popovski'nin, Sofya'ya gitmeden ve başkentteki yetkili kişilerden gerekli izinleri almadan herhangi bir fikir beyan etmeyeceğini, aksi durumda kendisine zarar gelebileceğini söylediğini öğrendim.[852]

Şunu eklemek istiyorum: İstanbul'daki Yunanistan Komiserliği, Fuat Bey'in görevlerini öğrenmiş ve İngiliz Yüksek Komiserliğini uyarmış. Yunanlılar büyük ihtimalle Kemalistlerin bu eylemlerini önlemeye çalışacaklardır. Fuat Bey Ankara'dan İstanbul'a gelirken, İzmit yakınlarında bir Yunan mayın tarama gemisi kaptanı Yüzbaşı Anastasiyadi tarafından esir alınmış ancak 5 bin Türk Lirası rüşvet karşılığında serbest bırakılmıştır."[853]

Bir süre sonra Varna'dan trenle Filibe'ye geçen Fuat Bey, burada Kurmay Binbaşı Rüştü (Akın) Bey'in evinde gizlenmiş ve Ankara'dan yeni emirlerin gelmesini beklemiştir. Gelen emir ise kısa olmuştur. Anadolu'da Türk birliklerine saldıran Yunanlılara destek olabilecek Trakya'daki Yunanlı askerlerin mümkün olduğu kadar fazlasını orada oyalamaya çalışmak.[854]

Fuat Bey anılarında, bu görevle ilgili düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:

"Beş on kelimede ifade edilen bu vazife kutsaldı. Kendi kendime; Fuat diyorum, melun Yunanlıların değil kıtalarını, hatta bir tek kurşunlarını, bir tek neferlerini dahi Anadolu yolundan geri çevirmekle, oradaki kardeşlerine yapacağın hizmeti düşünüp vazifenin ne kadar önemli olduğunu anlayarak çalış. Sınırlardan, memleketten uzakta, burada ne amirim ne hareketlerimi kontrol eden herhangi bir merci, makam ve arkadaş filan da mevcut değildi. Fakat ben, yukarıdaki düşüncemin, hissimin yani memleketimde zaman zaman ümitsiz safhalar da arz ederek, sürüp giden istiklâl ve hürriyet savaşında, dişi ile tırnağı ile boğuşan kardeşlerimin, Yunanlıları tepeleyişlerine fiilen yardımımla görevli olduğumu bir an dahi unutmayarak ve onlarla aynı saflarda bulunur gibi bir tekini dahi kahhar pençemden kaçırmamaya hayatımı daima hiçe sayarcasına bir pervasızlık ve gayretle çalışıyordum"

Fuat Bey, Bulgar Hükûmetinin baskısına rağmen çalışmalarını sürdürmüş ve en büyük desteği de Bulgar Makedonya Komitesi'nden görmüştür.[855]

---

[852] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.

[853] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.

[854] Ahmet İlhan Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı Kahramanlar*, Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, Edirne, 2017, s. 40; *Komitacı, BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları*, ss. 151-152.

[855] Fuat Bey, anılarını yayınladığı kitabının bir başka baskısında; Bulgar Makedonya Komitesi hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Dimitır Açkov vasıtasıyla temas kurduğu Makedonya Komitesi Başkanı Todor Aleksandrov ile Cumai-Bâlâ'daki karargâhında buluştuğunu ve Yunanlılara karşı yapılacak Türk-Bulgar müşterek faaliyetleri hakkında konuştuklarını ayrıntılarıyla anlatmıştır. Fuat Balkan, İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları, (Yay. Haz.) Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 114-153.

Fuat Bey, Bulgar Hükûmetinin davranışlarını beğenmeyen Bulgar ordusu subaylarını tarafına çekmeye çalışmak, Trakya'da iç karışıklıklar çıkarmak ve bu karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalan Yunanlıların o bölgelere asker sevk etmelerini sağlamak, olabilirse Yunanlılar ve Bulgarlar arasında anlaşmazlıklar yaratmak[856] için Ankara'dan mali destek istemiştir.

Fuat Bey ayrıca Bulgar Trakya ve Makedonya Komitelerini Yunanlılara karşı harekete geçirmeye çalışmış ve bizzat kendisi sabotajlar yapmıştır. Bu arada Türk ve Bulgar subaylar tarafından eğitilen çeteler oluşturulmuştur. Çetelerin bazılarında Türkler bazılarında Türk ve Bulgarlar birlikte yer almışlardır. Sofya'dan gelen Bulgar subayları yönetiminde olan çeteler de teşkil edilmiştir.[857] Ayrıca Yüzbaşı Abdülrezzak Bey komutasında Hasköy'den 90'ı Türk ve 30'u Bulgar olmak kaydıyla 120 kişilik bir çete kurulmuştur.[858] Yine İbrahim Çavuş liderliğinde 300'ü Türk, 200'ü Bulgar olan 500 kişilik bir çete daha oluşturulmuştur.[859] Bunlara Fuat Bey'in önderliğindeki 300 kişilik bir çete daha katılmıştır.[860] Bu çeteler Doğu ve Batı Trakya'yı işgal eden Yunan birliklerine karşı mücadele etmişler ve operasyonlar yapmışlardır.[861]

Yine Fuat Bey, Anadolu'da Sakarya savaşının kazanıldığı tarihlerde, Kırcaali civarındaki Rodop dağlarında hazırlıklarını tamamlamış ve Yunanlılara karşı akınlarına başlamıştır. Bu akınlar, özellikle Edirne-Kuleliburgaz-Dedeağaç-Gümülcine çizgisinde bulunan demiryolu, köprü, tünel, telefon ve telgraf hatlarına yönelik yapılmıştır.[862] Stratejik yerlerin imhası ve daha güçlü bir şekilde mücadele etmesi için Fuat Bey'in Bulgar komitelerinden de yardım alması gerekmiştir. Dolayısıyla Fuat Bey, Makedonya İhtilâl Komitesi Başkanı Todor Aleksandrov ile görüşmüş ve onun arkadaşlarından Tane Nikolov ile anlaşarak Türk ve Bulgarlardan oluşan "Batı Trakya Müfrezesini" kurmuştur.[863] Bu müfreze 1922 yılında Batı Trakya'daki demiryolu köprülerine, Yunan askerî trenlerine ve Yunan müfrezelerine baskınlar düzenleyerek tacizlerde bulunmuştur. Bu çarpışmalarda birçok silah ve cephane ele geçirildiği gibi, Yunan askerlerinin ölümüne de sebebiyet verilmiştir.[864]

---

[856] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, 1. 4-g.-5.

[857] Velikov, *Kemalist İhtilal*, s. 141.

[858] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, 1. 148-152.

[859] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1376, 1. 1.

[860] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 341.

[861] İbrahim Yalımov, İstoriya na Turskata Obştestvenost v Bılgariya, İzdatelstvo IMIR, Sofya, 2002, s. 128; Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 70.

[862] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 404; Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 71.

[863] Alp, Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri, s. 71.

[864] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, ss. 404-405.

Ancak Fuat Bey, Bulgar Hükûmet yetkililerin takibinden de kurtulamamıştır.[865] Bu takibin yeteri kadar ciddi tutulmadığı düşüncesiyle olacak Paris'teki ABD yetkilisi, oradaki Bulgaristan elçisine Fuat Bey'in Sofya'daki görevinden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın haberi olduğunu söylemiş ama kendisinin İtilaf Devletleri safında olan Bulgar Başbakanı Stamboliyski'nin sözlerine güvendiğini, tarafsız tutumuna rağmen Fuat Bey'in niçin Stamboliyski'ye yakın adamlarla görüştürüldüğünü anlayamadığını sormuştur.[866]

Bölgedeki gelişmelerden hoşnut olmayan İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon da Bulgar Hükûmetine başvurarak, demiryolu köprülerine sabotajlar düzenleyen Fuat Bey'in tutuklanmasını istemiştir.[867] İtilaf Devletleri temsilcilerinin Bulgar Hükûmeti üzerinde yaptıkları baskı sonucu Sofya ve diğer illerde faaliyet gösteren Türklere yönelik takipler yoğunlaşmış, özellikle Fuat Bey'in görev yapması engellenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla sağlıklı bir çalışma ortamı bulamayan Fuat Bey, zaman zaman başarısızlığa uğramış, bu durumu takip eden Ankara Hükûmeti, Bulgaristan'a karşı Anadolu'da düşmanlık duygularının kabardığını İstanbul'daki Bulgar temsilciliğine bildirmek zorunda kalmıştır. Fuat Bey, Lozan Antlaşması imzalanıncaya kadar Rodoplarda dolaşıp faaliyetlerini sürdürmüştür.[868]

Bu arada Varna ve Burgaz limanlarından Millî Mücadelecilere yüklü miktarda silah ve mühimmat gönderildiği dedikoduları çıkmış ve İtilaf Devletleri Bulgar Hükûmetine baskı yaparak, varsa sevkiyatın engellenmesini ya da konunun soruşturulmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Bulgar Maliye Bakanlığı Burgaz limanında araştırmalar yapmış ve gümrük memurlarını sorgulamıştır. Limandan Anadolu'ya kesinlikle silah gönderilmediği, sadece bir İtalyan gemisine Bulgar askerî yetkililerin izni ile İtilaf Devletleri subaylarına teslim edilerek denize atılmalarını sağlamak üzere yaklaşık 100 makineli tüfek yüklendiği anlaşılmıştır.[869] Varna limanındaki soruşturmada da herhangi bir silah sevkiyatının yapılmadığı öğrenilmiş,[870] daha sonra Bulgar Genelkurmay Başkanlığı bu tür iddiaları kesin bir dille yalanlamıştır.[871]

Her şeye rağmen Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Türkiye'nin yaptığı Millî Mücadele'ye destek verici yaklaşımını değiştirmemiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin devam etmesini istemiştir. Stamboliyski, 26 Ekim 1922'de Bulgar Parlamentosunda yaptığı bir konuşmada Türk Milleti'nin

[865] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, s. 234.

[866] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 62-63.

[867] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, s. 235 dipnot 465.

[868] Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 130.

[869] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 54-56.

[870] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 51-53, 57.

[871] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 58.

Millî Mücadele'sini anlayabilmek için Mustafa Kemal'i tanımak gerektiğini, Bulgaristan ile Türkiye'nin ortak çıkarlarının barış içinde yaşamak olduğunu ifade etmiştir.[872] Stamboliyski, uluslararası antlaşmaların revize edilmesi konusunda da Türkiye'nin örnek olduğunu, kendisi bunu söylediğinde düzeltmelere şiddetle karşı olanların şimdi bunun en ateşli savunucuları hâline geldiklerini belirtmiş, Sevr'de yapılacak gözden geçirmelerin, diğer ülkelerin imzaladığı ağır şartlar taşıyan antlaşmaların da gözden geçirilmesine yol açacağını söylemiştir.[873] Stamboliyski Türk-Bulgar ilişkilerinin geleceği hakkında da şu açıklamada bulunmuştur: *"Bizim Türkiye ile ilişkilerimiz sadece dostane olabilir. Bizim ekonomik ihtiyaçlarımız, Türkiye ile ilişkilerimizi dostlukla sürdürmemizi gerektiriyor. Türkiye'nin Avrupa ile olan siyasî ilişkileri de onlara bizimle dostluk ve barış içinde bir arada yaşamayı dikte ediyor."*[874]

Millî Mücadele sürerken, Türkiye ile Bulgaristan arasında karşılıklı dostluk, samimiyet ve güvene dayalı ilişkiler, 6 Ekim 1919 - 9 Haziran 1923 tarihleri arasında iktidarını sürdüren Aleksandır Stamboliyski ve onun partisi Bulgaristan Halk Çiftçi Birliği zamanında en parlak dönemini yaşamıştır.[875]

c- Şakir (Kesebir) Bey'in Faaliyetleri

Şakir (Kesebir) Bey, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkesinden sonra, Trakya'yı işgal etme emeli peşinde koşan Yunanistan'a karşı mücadele etmek üzere Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne (Tr.-Pş. M. H. C.) girmiştir. Cemiyetin, İstanbul Hükûmeti yetkilileri ile görüşmek amacıyla oluşturduğu heyette yer almıştır. Ayrıca Cemiyetin, Batı Trakya Derneği ile birlikte başlattığı faaliyetlere katılmış, Gümülcine'ye giden 7 kişilik heyette bulunmuştur. Gümülcine'deki çalışmalardan sonra İskeçe'ye geçen Şakir Bey, 17 Ekim 1919'da şehrin Yunanlılar tarafından işgali üzerine İstanbul'a dönmüştür. Ancak Trakya'nın savunulmasına yönelik faaliyetlerine ara vermemiş, Batı Trakya Komitesi'nin, 16 Kasım 1919'da Gümülcine'de düzenlediği kongresine gidip katılmıştır.[876]

Şakir Bey, aynı zamanda İstanbul Hükûmetinin, Kasım 1919'da yaptığı seçimlerde milletvekili adayı olmuş, kazanarak İstanbul Meclis-i Mebusanına Gelibolu milletvekili olarak girmiştir.[877] Meclisin, 11 Nisan 1920'de Padişah

[872] Velikov, *Kemalist İhtilal*, s. 106.

[873] Tatarlı, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya", s. 69.

[874] Tatarlı, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya", s. 69.

[875] Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 55-56.

[876] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 30-31.

[877] B. Cem Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yöneticilerinin Yaşam Öyküleri*, Edirne Belediyesi Yayınları, Edirne, 2018, s. 70.

Vahdettin tarafından kapatılmasına kadar, üç ay çalışmıştır.[878] Sonra tekrar Trakya'daki Millî Mücadele'ye katılmıştır.[879]

Şakir Bey, İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi üzerine, bir bağımsızlık mücadelesi başlatılmasına yönelik görüşmeler yapmış, bir sonuç alamamıştır. Özellikle İstanbul Hükûmeti ve Başbakan Damat Ferit Paşa'dan umduğu yardım ve desteği bulamayınca Edirne'ye doğru yola koyulmuştur.[880] Şakir Bey, Edirne yolu üzerinde Lüleburgaz'a uğramış, ortamı görüp burada bir kongre yapılmasını uygun bulmuştur. Derhâl Trakya belediyelerine telgraflar çekmiş ve düşüncesini bildirmiştir.[881]

Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesine yönelik başlatılan mücadele çerçevesinde daha önce Tr.-Pş. M. H. C. Edirne'de üç defa kongre düzenlemiştir. Lüleburgaz'da yapılacak kongre dördüncü kongre olacaktır.[882] Nitekim 31 Mart 1920'de Şakir Bey'in başkanlığında Lüleburgaz'da bu kongre düzenlenmiş,[883] Trakya'nın köy, kasaba ve şehirlerinden toplam 67 delege kongreye katılmıştır.[884] 1 Nisan'da biten kongrede yedi madde hâlinde kararlar alınmıştır.[885]

Şakir Bey kongreden sonra yanında Cafer Tayyar, Müftü Mestan, İsmail Hakkı ve Nazmi Beyzade İsmail Beylerle İstanbul'a gitmiştir. Burada Padişah Vahdettin, Başbakan Damat Ferit ve bazı bakanlarla görüşmüşler ve Trakya'nın savunulmasını konuşmuşlardır. Bu görüşmelerde Padişah'ın ve Damat Ferit'in bir mücadele başlatılmasına karşı çıktıkları, sadece İçişleri Bakanı Reşit Bey, Millî Eğitim Bakanı Fahrettin Bey ve Bayındırlık Bakanı Cemil Paşa'nın bir direnişe taraf oldukları görülmüştür.[886]

Şakir Bey, Tr.-Pş. M. H. C'de merkez üyeliği yapmış, çalışmalarda bulunmuştur. 9 Mayıs 1920'de düzenlenen Büyük Edirne Kongresinde bir de konuşma yapmıştır. Şakir Bey, bu konuşmasında; Trakya'nın savunulması

[878] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 31.

[879] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 70.

[880] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 31.

[881] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 31.

[882] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 31.

[883] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 70.

[884] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 114.

[885] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 31.

[886] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 34.

konusunda İstanbul'da yaptıkları görüşmelerini, San Remo Konferansına katılan İtilaf Devletleri başkanlarına, üyelere ve oradaki Türk delegasyonuna birer muhtıra gönderdiklerini, bununla Trakya'nın Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmasını istediklerini, bu mümkün olmazsa halk oylamasına gidilmesini önerdiklerini anlatmıştır.[887]

Edirne Kongresinin ertesi günkü oturumunda da söz alan Şakir Bey; Trakya'nın Osmanlı yönetiminde kalması gerektiğini tekrarlamış, Avrupa'ya bir heyetin gönderilmesinin uygun olduğunu, Lüleburgaz Kongresinde alınan kararların Edirne Kongresinde de kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[888] Şakir Bey'in konuşmasından sonra İstanbul'dan gönderilen fetva ve Padişah fermanının kongrede okunması teklif edilmiş, Şakir Bey buna karşı çıkarak gündemin bu olmadığını, esas konunun Trakya'nın savunulması olduğunu söylemesi üzerine reddedilmiştir.[889]

Edirne Kongresinin beşinci günü, Heyet-i Temsiliye için seçim yapılmış, Şakir Bey, Bahattin Bey ve Ekrem Bey, Gelibolu delegeleri olarak görevlendirilmişlerdir. Kongreden sonra, Tr.-Pş. M. H. C. bir icra komitesi kurulmasına karar vermiş, komite başkanlığına Edirne Belediye Başkanı Şevket, üyeliklere Albay Cafer Tayyar, Faik Bey, Hayrettin Bey, eşraftan Kasım Bey ile birlikte Şevket Bey'in atanması kararlaştırılmıştır. Bu komitenin genel sekreterliğine Şakir Bey getirilmiştir. Ayrıca yine Şakir Bey'in içinde bulunduğu Kasım, Bahattin ve Nazmi Beylerden oluşan ve Trakya'nın malî durumunu incelemekle görevli bir komisyon daha kurulmuştur.[890]

Şakir Bey, 6 Haziran 1920'de Sofya'da düzenlenen "Bulgarlar Trakya Komitesi" Kongresine davet edilmiştir. Şakir Bey bu kongreye katılmış, önemli şahsiyetlerle görüşmeler yapmıştır.[891] "Bulgarlar Trakya Komitesi" Başkanı Prof. Mihaylov ile de görüşmüş, Doğu Trakya'nın her türlü araçla savunulacağını ve bölge hakkındaki Türk görüşünü kendisine anlatmıştır. Şakir Bey, bu komiteden çok daha etkili olan "Bulgar Makedonya Komitesi" başkanı Protogerov ve arkadaşlarıyla da görüşme imkânı bulmuştur. Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski ile bir tiyatroda ayakta sohbet eden Şakir (Kesebir) Bey, bu görüşmelerden Bulgaristan'dan fiili yardım beklenemeye-

[887] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 128; Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 34.

[888] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 34-35.

[889] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 35.

[890] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 35-36.

[891] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 36.

ceğini, silah ve cephane dahi alınamayacağını anlamıştır. Şakir Bey'e göre; Bulgarlar, Türklerin Yunanlılara karşı yapacakları bir savunmada sadece manevî yardımda bulunacaklar ve ihtiyaç duyulduğunda Bulgaristan'a sığınacakları kabul edeceklerdi.[892]

Bulgaristan'dan dönünce Cafer Tayyar Bey'le birlikte Kırklareli'nin sınıra yakın Dereköy civarındaki Soğuksu'ya giden Şakir Bey, Bulgar sınır komutanı Daskalov ile buluşmuş, burada olası Yunan saldırısına karşı Bulgaristan'ın ne gibi yardımda bulunabileceği konusu görüşülmüştür.[893]

1920 yazında Doğu Trakya Yunanlılar tarafından işgal edilince başta Şakir Bey olmak üzere Kasım (Yolageldili), Hayrettin ve Süleyman Faik Beyler İstanbul'da buluşmuşlardır. Burada Şakir Bey Ankara ile temas kurmuş, hatta Ankara'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür.[894]

Şakir Bey, Ankara'dan bazı talimatlar alarak dönmüş ve Bulgaristan'a gitmiştir. O sırada Trakya'daki Türk-Yunan savaşında Türk birlikleri yenilerek dağılmış, yüzlerce subay ve sivil halk Bulgaristan'a sığınmıştı. İhtiyaçlarının karşılanması için Kolordu Komutanı Albay Muhittin Bey, İstanbul Hükûmetine yazı yazarak yardım edilmesini istemiş, cevap alamamıştı. Türk subaylara Bulgaristan Türklerinden Şakir Zümre ile Salim Nuri Beyler yardımda bulunmuşlardı.[895] Şakir Bey'in görevi, Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali sonrası Bulgaristan'a sığınan bu subay ve sivil memurların Millî Mücadele'ye katılmalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda onların Anadolu'ya geçişlerini organize etmiştir. Diğer bir görevi de İstanbul'daki Bulgaristan ve Yugoslavya elçilikleri ile temas kurup, elçilerin Ankara bağlantılarını yapmak olmuştur.[896]

Şakir Bey, 1 Aralık 1920 yılında Bulgaristan'da bir millî teşkilat kurmuştur. Orada Ekrem Bey'le birlikte Eski Zağra'daki Kasım (Yolageldili) Efendi'ye ve onun Kızanlık'taki arkadaşlarına TBMM Hükûmetinin görüş ve talimatlarını iletmiştir.[897]

---

[892] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 340.

[893] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 36; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 341.

[894] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 36.

[895] Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 38.

[896] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 36.

[897] Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 39; Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 37; Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 45.

1921 yılı Mart ayında Ahırköylü Ahmet Muhtar (Merter) ile birlikte Bulgaristan'dan Almanya'ya geçen Şakir (Kesebir) Bey, Berlin'de Talât Paşa ile görüşmüştür. Paşa'yla yapılan ilk görüşmede, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Tr.-Pş. M. H. C.'nin yaptıklarıyla uğraşmamaları üzerine hemfikir olunmuştur.[898] Daha sonra Talât Paşa, Şakir Bey ile Ahırköylü Ahmet Muhtar (Merter) Bey'i evine yemeğe davet etmiş ancak o gün, 16 Mart 1921 günü Hardenbergstrasse'deki evinin önünde bir Ermeni teröristi tarafından öldürülmüştür.[899] Şakir Bey'in Talât Bey'le yaptığı görüşme sayesinde İttihat ve Terakki'nin Bulgaristan'daki Tr.-Pş. M. H. C. üyelerine olan müdahalesi sona ermiştir.[900] Şakir Bey daha sonra tekrar Bulgaristan'a oradan da 6 Mayıs 1921'de İstanbul'a dönmüştür.[901] Şakir Bey, burada da boş durmamış, Doğu Trakya'daki mücadele için Çatalca'da "İslam Cemaati" teşkilatını canlandırmıştır.[902]

Şakir Bey, İstanbul'da bulunduğu sırada iki ayrı defa Ankara'ya gitmiş, yeni talimatlar alarak dönmüştür. Bu defa görevi, Çatalca sınır teşkilatının güçlendirilmesi ile bölgede gizli bir örgütün kurulması olmuştur. Ayrıca Çorlu ile Yıldız (Stranca) dağları arasındaki bölgede yapılması gereken işler, Cemil Bey'le birlikte kendisine verilmiştir. Şakir Bey'in buradaki görevi; işgal altındaki Doğu Trakya Türk halkına doğru yolu göstermek ile birlik ve beraberliklerini güçlendirmek olmuştur.[903]

Şakir Bey, Ankara'dan başka görevler de almış ve bunları başarıyla yerine getirmiştir. Bu görevlerin bazıları şöyledir:

1. Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle birlikte dağılma sürecine giren Tr.-Pş. M. H. C'ni, Ankara ve İstanbul'daki arkadaşlarının yardımıyla hareketlendirmiştir.[904]
2. Trakyalılar arasında bölücülük yapmak amacıyla İngiltere'nin destek verdiği "Trakya İslam Cemiyeti" İstanbul'da kurulmak üzereyken fark etmiş, Tr.-Pş. M. H. C'ni uyararak Trakya'da bir "Trakyalılar Yardımlaşma Cemiyet-i Hayriyesini" kurdurarak bu oluşumu engellemiştir.[905]

[898] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 71.

[899] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 45.

[900] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 392; Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 45.

[901] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 392.

[902] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 37; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 392.

[903] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 37.

[904] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 37; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 396.

[905] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 396; Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 37.

3. Şakir Bey, 3 Nisan 1922'de Bulgaristan'daki Kasım (Yolageldili) Bey'e bir mektup göndermiş, Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi projesini Batı Trakyalıların protesto etmesini sağlamıştır.[906] Bu arada epey zamandır Batı Trakya'da etkili olan Türk çeteleri, oralardaki Yunan birliklerinin silah ve mühimmat depolarını havaya uçurmak, köprüler yıkmak, Türklere zulüm yapan Yunanlıların karakollarını basmak gibi eylemler yapmışlardır.[907]
4. Şakir Bey, Batı Trakyalıların bu eylemini Ankara'ya bildirmiş, Doğu Trakya'ya bazı çetelerin gönderilmesinin uygun olup olmadığını sormuş, Fevzi (Çakmak) Paşa'dan gelen "Yunanlılar Anadolu'dan atılmadan Doğu Trakya'da geniş ölçekli bir faaliyet yapılmaması" emrine göre hareket etmiştir.[908]
5. Şakir Bey'e, Nisan 1922 ortalarında Ankara'dan talimat gelmiş, Bulgaristan'da hazır tutulan Kasım (Yolageldili) ile Şevket (Dingiloğlu) Beylerin kontrolündeki üç müfreze Doğu Trakya'ya gizlice geçirilmiş, görevlerini tamamladıktan sonra tekrar Bulgaristan'a dönmüşlerdir.[909] Kasım Bey'in bunların dışında Kızanlık, Filibe ve Sofya'daki adamları hazır beklemiştir.[910] Şevket (Dingiloğlu) Bey ise teşkilatlanma, istihbarat ve sevk işlerine bakmıştır.[911]
6. Şakir Bey, Ankara'dan aldığı bir başka emirle, Fuat (Balkan) Bey'le birlikte çeteleri yönetmişler, Doğu Trakya'dan çekilen Yunan askerlerinin yaptıkları soygun ve zulümleri engellemeye, bölgedeki Türk halkını korumaya çalışmışlardır.[912]

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonra Fevzi (Çakmak) Paşa, Şakir Bey'i Mudanya Ateşkes görüşmelerine katılmak üzere davet etmiştir. Arkasından da 8 Kasım 1922 tarihinde Şakir Bey Edirne Valiliğine atanmıştır.[913] Bu arada Doğu ve Batı Trakya'daki teşkilatlar Refet Paşa'nın

---

[906] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 37-38.

[907] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 45; Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 40.

[908] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 38.

[909] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 38; Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 44.

[910] Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 40.

[911] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, ss. 83-84.

[912] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 38.

[913] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 38-39; B. Cem Altınel, 14 Ekim 1922'de Edirne Valiliği'ne atandığını belirtmektedir. Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 71; Cengiz Bulut ile M. Kasım Yolageldili ise 25 Kasım 1922 tarihini vermektedir. Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 20.

emrine verildiği için Şakir Bey de ona bağlı çalışmış, Edirne'ye varmadan orada çalışacak memurların listesini yapmıştır.[914]

6- Trakya'da Yeni Gelişmeler

Gümülcine'de görevli olan Bulgaristan temsilcisi Goşev'in, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafına göre;[915] Cafer Tayyar birkaç gündür İstanbul'dadır. Tayyar, bir Fransız subayıyla birlikte Edirne'den yola çıkmıştır.[916] İstanbul'a davet edilmesine, İstanbul merkezî yönetiminde meydana gelen değişiklikler ile Damat Ferit Paşa Hükûmetinin kuruluşu gerekçe gösterilmiştir.[917] Gümülcine'deki Türkler, Cafer Tayyar'ın İstanbul'a gidişini olumlu karşılamaktalar. Goşev'in elde ettiği diğer bilgilere göre Damat Ferit, İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki temsilcilerine, Doğu Trakya ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesine dair herhangi bir antlaşma imzalamadığını açıklamıştır.[918]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin verdiği bilgiye göre[919] Türk heyeti, 1 Mayıs 1920 tarihinde barış görüşmelerinde bulunmak için özel hazırlanmış bir trenle Sofya-Belgrad yoluyla Paris'e hareket etmiştir. İstanbul'da heyet üyelerinin önemli kişilerden seçildiği ancak görüşmelerde başarı sağlayacakları konusunda ümitsiz olunduğu konuşulmaktadır.

Türkiye'nin, savaşa katılmak için İttifak Devletleri ile yaptığı antlaşmalara bakıldığında iyi niyetli olunması beklenmektedir. Fakat İstanbul sorunu çok yönlü ve karmaşık bir sorundur. Bu sebeple Türk heyetinin, özellikle İzmir ve Trakya sorunlarında lehine çözüm kazanabilmesi için çok çaba sarf etmesi gerektiği yorumları yapılmaktadır.[920]

2 Mayıs 1920'de Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına bir yazı göndermiştir. Buna göre:[921]

"Albay Cafer Tayyar Bey bu sabah İstanbul'dan döndü. İstanbul Hükûmetine muhalif olarak bilindiğinden ve İngiliz Yüksek Komiserliğinin

---

[914] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", ss. 38-39.

[915] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen 30 Nisan 1920'de şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 42.

[916] Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükû*metleri, ss. 77-78.

[917] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 42.

[918] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 42.

[919] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 1 Mayıs 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 130.

[920] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 130.

[921] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49-g.

de ısrar etmesi üzerine askerlikten el çektirilmiş. Sivil olarak Edirne'ye dönebilmiş. Cafer Tayyar Bey'in yerine I. Kolordu komutanlığına Albay Muhittin Bey atandı. Muhittin Bey, bugüne kadar Keşan'da konuşlanmış olan 60. Tümen komutanıydı. Cafer Tayyar Bey'in yakın arkadaşı. Onun gibi milliyetçi. Üstelik aynı evde kalıyorlar.[922]

İstanbul'dan dönmesinden kısa bir süre sonra Cafer Tayyar Bey'i evinde ziyaret ettim. Yanında Albay Muhittin Bey ile I. Kolordu'da görevli Binbaşı Haki Bey vardı.[923] *Cafer Tayyar Bey'e, gazetelerin Türkiye hakkında yazdıklarının doğru olup olmadığını ve Trakya'da son durumun ne olduğunu sordum. Beni şöyle cevapladı: "Batı Trakya, İzmir, Gelibolu Yarımadası ve Çatalca dâhil tüm Türk Trakya'sı San Remo Konferansında Yunanistan'a verildi. Başbakan Damat Ferit bu güzel ülkemizi sattı. Üstelik biz askerlere ve halka sormadı. Bizler vatanımızı sonuna kadar savunmaya karar verdik. Siz Bulgarlar ise sadece seyrediyorsunuz."*[924]

I. Kolordu'nun yeni komutanı Muhittin Bey de: "Bulgarlar, Yunanlılara karşı eski sanatları olan bombalama işine dönerlerse bizim taraftan da ortak düşmanımıza karşı Türk topçularının seslerini duyacaklardır" dedi.

Vali olarak Edirne'ye atanan Ali Rıza Bey'in yarın gelmesi bekleniyor. Onun hakkında topladığım bilgiler şöyle: Ali Rıza Bey yaklaşık 70 yaşında ve Sultan Hamid'in güvenilir adamı imiş.

Edirne'deki Rum ahali zor zamanlar geçiriyor. Yunanlılar Trakya'yı işgale başladıklarında Türklerin bölgedeki Rumları öldürmesinden korkuyorlar."[925]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu şu bilgileri vermektedir:[926]

"Edirne'ye yeni vali olarak Ali Rıza Paşa atandı. Başbakan Damat Ferit tarafından hoş karşılanmayan bir atama idi. Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Edirne şubesi bir heyet oluşturarak yeni atanan valiyi Uzunköprü tren istasyonunda karşılamaya hazırlanmış. Amaçları, Ali Rıza Paşa'ya:

1- Edirne halkı ile bu bölgede bulunan halkın Damat Ferit Paşa'yı desteklemediğini söylemek.

[922] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49.

[923] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49.

[924] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49-g.

[925] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49-g.

[926] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen 4 Mayıs 1920 tarihli gizli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 50-g.

2-Vali olarak Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetleri ile bölgede konuşlanmış olan orduya müdahale etmeyeceğine dair söz vermesini istemek. Bu sözü verirse kendisini Edirne valisi olarak kabul ve şehirlerine davet edeceklerini bildirmekmiş.[927]

Valiye, kendisini karşılamaya gelen heyetin istediklerini yapmaz ise İstanbul'a dönmesini tavsiye edeceklerdi. Bu heyet Cafer Tayyar Bey, I. Kolordunun yeni komutanı Muhittin Bey ve Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey tarafından oluşmakta idi. Heyet dün otomobille Uzunköprü'ye hareket etti.

Cafer Tayyar Bey, yeni atanan Vali Ali Rıza Paşa'nın kendisine iletilen bütün teklifleri kabul ettiğini, bu sebeple memnun olduğunu bana söyledi. Ali Rıza Paşa bugün Edirne'ye gelerek görevine başladı."[928]

4 Mayıs 1920'de Karaağaç'tan, Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı Genel Sekreterliğine bir rapor gönderilmiştir. Rapor şöyledir:

"Dün, 3 Mayıs 1920 tarihinde Cafer Tayyar Bey'in Edirne'deki en yakın komutanlarından Yarbay Beha Bey beni yanına çağırdı. Bana Bulgar Hükûmet yetkilileri ile Cafer Tayyar Bey arasında bir buluşma ayarlayıp ayarlayamayacağımı sordu. Trakya konusunda yapılacak bu görüşmeyi bizzat Cafer Tayyar Bey'in istediğini söyledi.[929]

Sofya'daki hükûmet yetkilileri ile görüşebileceğimi ama bana tam olarak hangi konuda görüşmek istediklerini söylemelerini istedim. Kabul etti ve Cafer Tayyar Bey'in de katıldığı görüşmeyi bugün saat 10.^{00}-11.^{00} arası yaptık. Cafer Tayyar Bey, öncelikle Yunanistan'daki gelişmeler hakkındaki düşüncelerini paylaştı. Basit bir organizasyonla Yunanlıların Trakya'yı işgal etmesini engelleyebileceklerini söyledi.[930]

Ayrıca Büyük Devletlerin, Yunanistan'ı askerî anlamda desteklemeyeceklerini düşündüğünü, bu sebeple küçük çapta alınacak tedbirlerle Trakya'nın işgalinin önlenebileceğini tekrarladı. Ancak bunun için Bulgar Hükûmet yetkilileri ile görüşmek ve bir anlaşmaya varmak lazım gelir dedi.[931]

Cafer Tayyar Bey'e bu konuda Sofya'daki yetkililerle görüşebileceğimi ancak görüşme konularını daha da netleştirmemiz gerektiğini söyledim. Bunun üzerine aşağıdaki üç konuyu sıraladı:

1- Bulgaristan ve Türkiye, Yunanistan'a karşı işbirliği yapmalı.

[927] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 50.

[928] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 50-g.

[929] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46.

[930] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46.

[931] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g.

2- *Trakya'nın kaderi Bulgaristan ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulmalı.*

3- *Arnavutluk'taki gelişmelere bağlı olarak, Yunan Makedonya'sındaki eylemlere Türkiye ve Bulgaristan birlikte tepki vermeli."*[932]

Rapor şöyle devam etmektedir:

"Cafer Tayyar Bey, Bulgar yetkililer bu konular hakkında görüşme yapmayı uygun bulurlarsa, biri asker diğeri sivil iki kişiden oluşan bir heyeti gözden uzak bir yere getirsinler, orada görüşelim dedi. Ayrıca gelecek kişilerin bölge sorunlarını bilen uzman kişiler olmasının daha iyi olacağını ilave etti.[933] *Benim de görüşüm böyle bir buluşmanın olması doğrultusundadır.*

Bana göre, Cafer Tayyar Bey Yunanlılarla savaşacak. Bu sebeple onu kullanabilirsek faydamıza olur. Eğer Türkler ve Yunanlılar savaşmaya başlarlarsa İtilâf Devletleri Trakya sorununu çözmek yerine beklemeye geçerler. Zaman kazanılmış olur. Trakya halkının büyük çoğunluğu Yunan işgaline şiddetle karşı çıkıyor. Cafer Tayyar Bey'le yapılacak bir görüşme ona moral ve cesaret verecektir. Dışişleri Bakanlığı bu buluşmanın yapılmasını istiyorsa, kimlerin ne zaman geleceğini bana bildirin. Ben de Cafer Tayyar Bey'e ileteyim. Buluşmanın Svilengrad'daki sınır muhafızı vasıtasıyla yapılması uygun olur."[934]

Gümülcine'deki Bulgaristan temsilcisi Goşev,[935] bir Fransız kaynağından San Remo Konferansında alınan karara göre Türkiye'yi Barış Antlaşmasını kabul etmeye zorlamak için Yunanistan'ın 150 bin kişilik bir orduyu İtilaf Devletleri ordularına katması istenmiştir. Beklenti ise Yunanistan'ın bunu reddetmesi yönünde olmuştur. Fakat tersi olmuş Venizelos önce teklifi kabul etmiş, sonra da vazgeçmek için sebep aramaya başlamıştır.[936]

7-Türkiye'nin Genel Durumu

İstanbul'daki Doğu Ordularındaki Bulgar İrtibat Subayı Albay Petrov, 1920 Mayıs ayı itibarıyla Türkiye'nin durumunu analiz eden bir rapor hazırlamıştır.[937] Rapor şöyledir:

[932] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g.

[933] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g.

[934] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 47.

[935] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen 6 Mayıs 1920 tarihli "şifreli" telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 128.

[936] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 128.

İstanbul'daki Doğu Orduları İrtibat Subayı Albay Petrov'dan Genelkurmay Başkanlığına gönderilen, 8 Mayıs 1920 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 9-g.-10-g.-11-g.-12-g.

"Mayıs 1920 Başlarında Türkiye'nin Durumu:

Türkiye ile Barış: Bilindiği üzere Türk heyeti Paris'e gitti. San Remo'da hazırlanan barış antlaşması 10 Mayıs 1920 tarihinde imzalanacak. Çeşitli telgraflardan, farklı kaynaklardan ve İstanbul'daki dedikodulardan anlaşıldığına göre, Türk devletinin sınırları daraltılıyor. Şöyle ki:

1- *Gelibolu Yarımadası dâhil Çatalca'ya kadar bütün Doğu Trakya Yunanistan'a veriliyor. Bu bölgenin, bir ihtimal, özerk yapı içerisinde ama Yunanistan'ın idaresi altında olmasına izin verilmesi mümkün olabilir.*

2- *İstanbul Türklerin elinde kalıyor. İtilaf Devletleri askerleri, Türkler barış antlaşması hükümlerini yerine getirinceye kadar İstanbul'da duracaklar. İstihkâmlar imha edilecek. Limanlar serbest olacak.*

3- *Etrafındaki 60-70 kilometrelik yarıçaplı bir hat dâhil olmak üzere İstanbul, Türklerin varlığında ama Yunan idaresinde olacak. 3-5 yıl sonra yapılacak referandumda bu vilâyetin kaderi belli olacak.*

4- *İtalya, Adana-Konya hattında ekonomik çıkarlar elde edecek.*

5- *Fransa, Kilikya'da ekonomik çıkarlar elde edecek.*

6- *Suriye, Fransız himayesi altında yönetilecek.*

7- *Mezopotamya İngiltere'nin himayesine girecek.*

8- *Başkent Diyarbakır olmak üzere Kürdistan özerklik kazanacak. Büyük ihtimalle İngiliz himayesinde kalacak.*

9- *Ermenistan, Trabzon ve Erzurum'un kuzeyi ile Van'ın güneyinden geçen güney sınırlarına sahip olacak.*

10- *İstanbul, Haydarpaşa, İzmir, Batum, Hayfa, İskenderiye, Basra ve Dedeağaç limanları serbest liman statüsünde olacak.*

Bütün Osmanlı İmparatorluğundan sadece Anadolu, Türk hâkimiyetinde kalacak. O da nasıl bir yönetim şekli olacağı henüz belli değil.[938]

Türkler, Suriye ve Mezopotamya topraklarının kendilerinden koparılmasını artık kabullendiler. Buralarda Arapları bırakacaklar, İngiliz ve Fransızlarla anlaşmalarını isteyecekler. İngiltere'nin etkisi altındaki Emir Faysal, Suriye Kralı olarak ilan edilmiş. Faysal, Fransa'nın o topraklardaki varlığını kabul etmiyor.

İtalyanların ve Fransızların Adana, Konya ve Antalya bölgelerinde istedikleri ekonomik çıkarlar konusunda tartışma olmayacak, aralarında anla-

[938] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 9-g.

şacaklardır. Yine (Türklerin) Ermenilerle olan sınırı İtalya ve Fransa'yı endişelendirmiyor. Özerk bölge olması muhtemel Kürdistan da bu ikisini huzursuz etmiyor. Müslümanlar düşünsün diyorlar.[939]

Türkler için en önemli yer Edirne'yi de içine alan Trakya bölgesi. Bu bölge İstanbul'un anahtarı olarak değerlendiriliyor. İstanbul ve Çanakkale savunmaları aşıldığı takdirde İstanbul dört bir yandan tehlikeye açık bir hâle gelir.

Ayrıca Türkler için İzmir çok önemli. İzmir, Ege bölgesi ve Marmara Denizi'nin en stratejik şehridir. (Barış Antlaşması görüşmelerine katılan) heyetler bu iki bölge (Trakya ve İzmir) için şiddetli bir şekilde tartışacaklar. Bu konularda Fransızlar ve İtalyanlar Türkleri destekleyeceklermiş. (Türklerden) oluşan bir heyet Trakya'nın özerkliğini istemek için Sofya üzerinden Paris'e hareket etmiş. Bu heyet, 2-3 veya 5 yıl sonra değil hemen şimdi Trakya ve İzmir için referandum yapılmasını isteyecekmiş.[940]

Türk heyeti Çanakkale Boğazı etrafındaki tahkimatın yıkılmamasını, gerekirse bölgenin tarafsız hâle getirilmesini teklif edecekmiş. Böylece, gelecekte bir fırsat doğarsa Türkler hemen geri alabilsinler. Türklerin bu konudaki gerekçeleri şöyle; Halife'nin oturduğu Başkent İstanbul savunmasız kalıyormuş. Kuran'a göre bu mümkün değilmiş.[941]

Doğu ve Batı Trakya: Aldığım bilgilere göre Mileran, San Remo'da Doğu ve Batı Trakya'nın birleştirilerek özerk hâle getirilmesi ve bir büyük devletin himayesi altına verilmesini teklif etmiş. Hatta bu teklif İtalyanlar tarafından da desteklenmiş. Ancak İngiltere bu öneriyi derhâl reddetmiş. Her hangi bir şart ileri sürmeden Doğu ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a verilmesinde ısrar etmiş. Çok önceden beri İngiltere'nin Yunanistan'ı şiddetli bir şekilde savunduğu ve desteklediği biliniyor. Bu İngiliz-Yunan ortaklığı ve ikisinin Doğu'ya yönelik emperyalist yaklaşımları buradaki (İstanbul) Fransız, İtalyan ve Türk çevrelerini çok sinirlendiriyor.[942]

Fransız ve İtalyanlar, Yunanlıların Trakya ve İzmir konusundaki çabalarının onların başına bela olacağını artık açık bir şekilde söylüyorlar. Bu bölgelerin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi aleyhlerine olacak diyorlar. Bir Yunanlı kaynağımın verdiği bilgiye göre; Yunanistan Doğu ve Batı Trakya'yı işgal etmek için General Zambrakakis komutasında 4 tümen asker hazırlamış. Bu tümenler 4., 9., 14. tümenler ile İskeçe-Serez hattında bulunan tümenmiş.[943]

---

[939] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 9-g.-10.

[940] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10.

[941] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10.

[942] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10-g.

[943] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10-g.

Fransızlar bana; Yunanlılar Trakya'yı işgal etmeye başlarlarsa tek Fransız askerinin buna yardımcı olmayacağını açıkladılar. Yunanlıların bölge halkıyla tek başına uğraşmalarını isteyeceklermiş. Cafer Tayyar, anlaşmalı bir şekilde Fransız askerî birimleri ile çalışıyor. Bu arada Cafer Tayyar faaliyetleri konusunda Başbakana açıklama vermek üzere İstanbul'a çağrılmış. Fransızlar, tekrar Edirne'ye dönme garantisi vererek birlikte İstanbul'a gitmeleri konusunda Cafer Tayyar'ı ikna etmişler.[944]

Cafer Tayyar, Başbakana Bulgar çeteleri ile işbirliği yaptığını, İtilaf Devletlerine karşı eylemde bulunmayacağını ama Yunanlılar Trakya'yı işgal etmeye teşebbüs ederlerse isyan bayrağını açacağını anlatmış. Ayrıca bu kararını Fransız askerî birimlere açıkladığını, onların da olumlu yaklaştıklarını sözlerine eklemiş.[945]

Cafer Tayyar, Edirne'ye dönmek üzere bir Fransız subayı eşliğinde trene bindiğinde, acilen trene gelen bir Türk subay, emir aldığını, Cafer Tayyar'ın trenden indirilerek İstanbul'dan çıkmasına izin verilmeyeceğini söylemiş. Fransız subay da Cafer Tayyar'ın trenden indirilmesi için Fransız Yüksek Komiserliğinden emir gelmediğini belirterek trenin Edirne'ye doğru hareket etmesini sağlamış. Cafer Tayyar görevden alındı. Yerine yakın arkadaşı Albay Muhittin Bey getirildi. Cafer Tayyar, ihtiyaç olduğunda Trakya'da çalışmaya devam edecek.[946]

İstanbul'daki Müttefik Devletler Komutanlığı:

İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği şu sıralar bir kriz yaşamaktadır. İngiliz Yüksek Komiserliği ile Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlikleri arasında bazı anlaşmazlıklar var. Bu anlaşmazlık daha mart ayında ortaya çıktı.

İngilizler kendi başlarına, tek taraflı hareket ederek İstanbul'daki Savaş, Denizcilik, Posta ve Telgraf (Ulaştırma) bakanlıklarını işgal ettiler. O zaman İngiliz Generali Milne, şehrin geçici olarak işgal edilmiş olması sebebiyle İtilaf Devletleri ve Doğu Orduları Komutanı General d'Esperey'in emirlerine uymayacaklarını açıkladı. Üç Yüksek Komiser arasındaki uzun görüşmelerden sonra, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserleri kendi hükûmetlerinden gelecek emre kadar şehrin İngilizler tarafından işgalini geçici olarak tanıdılar. General d'Esperey, son durumu ve gelişmeleri bizzat anlatmak üzere Paris'e gitti. General, Paris'te yaptığı görüşmelerde, İngiltere'nin tek başına karar alarak İstanbul'u işgal etmesinin kendisinin prestijini düşürdüğünü, bu sebeple artık General Milne komutası altında görev yapamayacağını söylemiş.[947]

[944] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10-g.

[945] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10-g.

[946] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 10-g.

[947] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11.

Bu konuda tarafların bir karar alacağı anlaşılıyor. Şöyle olabilir; İstanbul'u kimse tek başına yönetmeyecek. Üç ayrı İngiliz, Fransız ve İtalyan karargâhları oluşturulacak. Her biri sadece kendi görevini yapacak. Ama yine de son kararı İngilizler verecek. Böylece İngilizler, Anadolu ve İstanbul'da çeşitli konularda kendilerine engel olan Fransız Yüksek Komiserliğinden kısmen kurtulmuş olacaklar.[948]

Fransız Yüksek Komiseri d'Esperey'in İstanbul'a dönüp dönmeyeceği henüz bilinmiyor. İstanbul'daki Fransız askerî birimlerinin üç piyade alayına kadar azaltılacağı söyleniyor.[949] *İtalyanların da aynı miktarda askeri olacakmış. Bir İtalyan subayına göre, iki İtalyan alayı İstanbul'a doğru yola çıkmış. Biri gelmiş bile. İtalyanlar Doğu'da hareket hâlinde olacak olan bir kolordu oluşturacaklarmış. Bu kolordunun komutanlığına General d'Esperey gibi yetkileri olan eski Savaş Bakanı General Albriç atanmış.*[950]

İngilizlerin yaptığı oyuna Fransız karargâhındaki subaylar çok sinirlendi. Şu anda İstanbul'da iki ayrı güç olduğu hissediliyor. Bir tarafta İngilizler, Yunanlılar ve Damat Ferit Hükûmeti var. Diğer tarafta Fransızlar, İtalyanlar, Anadolu ve Trakya'daki Kuva-yı Millîyeciler var.[951] *Demek ki yine tarih tekerrür ediyor. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını uzun yıllar geciktiren Avrupalı Büyük Devletlerin bu imparatorluk üzerindeki rekabetleri tekrar ortaya çıktı. Bakalım bu yeni durum Türk devletini korumaya yetecek mi? Bu artık Türk yetkililerin maharetine ve uyanıklığına kalmıştır. Gelişmeleri gördükçe insanın sorası geliyor: Acaba, Mustafa Kemal, Damat Ferit ve Cafer Tayyar arasında, hiç olmazsa ellerindekileri koruma adına, aralarında gizli bir anlaşma olabilir mi?*[952]

İstanbul Hükûmeti - Kuvayı Milliye İlişkileri:

Damat Ferit Paşa, Başbakanlığa atanır atanmaz Dışişleri Bakanı ile polis müdürüne karşı suçlamalarda bulunmaya başladı. Birkaç gün sonra Savaş Bakanını makamında kabul etti ve onu Genç Türklerden olmasıyla suçladı.

Ayrıca onlarca subayı da bu gerekçeyle ordudan attı. Bu subaylar, Savaş Eski Bakanı Fevzi Paşa da dâhil, Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'nın yanına kaçtılar (ve Millî Mücadele'ye katıldılar). Savaş Bakanlığını kendine bağlayan Damat Ferit bir bildiri yayınlayarak bütün subayların Padişah'a sadık kalmalarını istedi. Mustafa Kemal'in yanına gidip geri dönmeyenlerin özel olarak kurulacak askerî mahkemede yargılanacaklarını açıkladı.[953]

---

[948] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11.

[949] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11.

[950] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11-g.

[951] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11-g.

[952] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11-g.

[953] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 11-g.-12.

Başbakan Damat Ferit, Anadolu ile ilişkileri düzeltmesi ve gerekli irtibatı sağlaması için Mareşal Zeki Paşa'yı görevlendirdi. Zeki Paşa'nın yardımcılığına Anadolu'daki İstanbul Hükûmeti birliklerinin komutanı General Süleyman Şefik getirildi.[954]

İstanbul Hükûmeti bir Kuva-yı İnzibatiye kurulması için harekete geçti ve bir kanun çıkardı. Buna göre bu Kuva-yı İnzibatiyenin karargâhı Savaş Bakanlığı içerisinde olacaktır. Her asker ayda 30 lira maaş alacak. Subaylar 60 lira alacaklar. Tabur komutanlarına 100 lira, alay komutanlarına 150 lira verilecek. Bu birlikte alaydan büyük bir askerî birim oluşturulmadı. Bugüne kadar toplanan üç bölük askerle yola çıkıldı. Bu oluşum ciddi olarak görülmüyor. Buradaki (İstanbul) Türkler bu alaydaki askerlerin, Mustafa Kemal'in askerleri ile karşılaştıklarında onların tarafına geçeceklerinden eminler. Alayın silahları, mühimmatları ve askerin maaşları İngilizler tarafından karşılanıyor. Mustafa Kemal'e karşı "Hamidiye" zırhlısı ile bir kruvazörün de gönderileceği söyleniyor.[955]

Mustafa Kemal, bugüne kadar Anzavur ve adamları ile karşılaşıp çarpışmış. Anzavur'un müfrezeleri Marmara Denizi kıyısındaki Bandırma yakınlarını kıstırılıp imha edilmiş. Anzavur hafif yaralıymış. Anadolu'daki, çoğunlukla deniz kıyısındaki bazı şehirlerde halk Mustafa Kemal'e karşı isyan etmiş. Ama bu isyanlar sadece Mustafa Kemal'in adamlarının keyfi olarak yardım toplamalarından kaynaklanıyormuş.[956]

Mustafa Kemal iyi organize olamamış. Yanındakiler onu dinlemiyor, keyfi işler yapıyorlar. Bunu Mustafa Kemal geç öğreniyor. Dolayısıyla tedbirler de geç alındığından halk Mustafa Kemal'e inanmamaya başlıyor. Padişah'ın Anadolu'daki otoritesi hâlen çok yüksektir. Eğitimsiz, cahil bırakılmış halk, Kuva-yı Millîye'nin amacını anlamakta zorlanıyor. Bu sebeple Mustafa Kemal'i Padişah düşmanı olarak görüyor ve kendisine katılmakta tereddüt yaşıyor. Mustafa Kemal, İstanbul Hükûmeti ve Padişah'ın İngilizlere hizmet ettiğini, Türk topraklarını Yunanlılara peşkeş çekeceklerini, bu sebeple hükûmete karşı bir savaş başlatması için halkın kendisine katılmasını istiyor. Halkı bu mücadeleye davet ediyor.[957]

Padişah Vahdettin, Yıldız Köşkü'ne kapanmış durumda. Gelen telgraflardan kendisine inananlar ve karşı olanları ayırt etmeye çalışıyor. Damat Ferit Paşa'nın vali ve generallerinin gelişmeler hakkında getirdiği bilgileri değerlendiriyor. Hangi vali ve generalin Mustafa Kemal Paşa'nın safına geçtiğini takip ediyor. Bu vali ve generaller daha düne kadar, Saltanat makamı için son damlasına kadar kanlarını dökeceklerine yemin ediyorlardı.[958]

---

[954] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12.

[955] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12.

[956] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12.

[957] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12-g.

[958] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12-g.

Buradaki (İstanbul) Türk kaynağının bana verdiği bilgiye göre: Mustafa Kemal büyük çaba sarf ederek savaşa hazırlanıyor. Paşa'nın asıl hedefi İzmir'miş. Yunanlıların Trakya'yı işgal etmesi hâlinde o da İzmir'e doğru harekât başlatacakmış. O zaman Cafer Tayyar, Mustafa Kemal için çalışacakmış.[959]

İzmir'deki Yunan birlikleri iyi hazırlandılar. 60 binden fazla askerleri var. Mustafa Kemal'in asker sayısı ise sadece 30 bin. Mustafa Kemal, topçu birliklerine ve diğer teknik araç gerece sahip olmadan da İzmir yakınlarındaki Yunan birliklerini yeneceğine inanıyor. Bu askerlerde yaratacağı panik sayesinde tankçıların, topçuların ve uçakların bunları koruyamayacağını söylüyor. Biz bu kendine güven söylemini Balkan Savaşlarından tanıyoruz."[960]

İstanbul'daki Bulgar elçisinin Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği rapora göre:[961]

"Barış görüşmelerine katılmak üzere İstanbul'dan hareket eden Türk Heyeti gideli on gün oldu. Bu on gün zarfında nerdeyse her gün İstanbul gazeteleri söz birliği etmişçesine şunları yazıyorlar:

1-Bugün yaşanan kötülüklerin ve anarşinin sebebi, ülkeyi Birinci Dünya Savaşı'na sokan İttihat ve Terakki görülüyor. Şimdiki yönetimlerin de onların devamı olduğu anlatılıyor.

2-Sadece Türk istatistikleri değil, yabancı istatistikler de Trakya ve İzmir'de yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun Türklerden oluştuğunu gösteriyor. Dolayısıyla buralarda yapılacak bir referandumda Türkler kazanacaktır ve Yunan idaresinin bir anlamı kalmayacaktır.

3-Bu tezi ileri süren gazeteler ayrıca; Venizelos'un baskısıyla San Remo'da alınan kararlar çerçevesinde İzmir'in Yunan işgali altında tutulması ve üç yıl sonra referanduma gidileceği gibi konular yerine, Barış Konferansında Almanya hakkında alınan kararın İzmir için de uygulanmasını, Müttefikler arası bir komisyonun kontrolünde referanduma gidilmesini, yazmaktalar.

4-Ayrıca Anadolu'nun sevgilisi gibi görülen İzmir limanının Türkiye için hayatî önem taşıdığı tekrarlanıyor. Yunanlıların limandan sadece ekonomik ve ticarî faaliyet için faydalanmasına izin verilebileceği konuşuluyor."[962]

---

[959] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12-g.

[960] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12-g.

[961] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 9 Mayıs 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 136-g.

[962] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 136-g.

Söz konusu rapora göre, İstanbul Hükûmeti Edirne ve İzmir'e yeni valiler atamıştır. Kırklareli'ne de yeni Mutasarrıf görevlendirilmiştir. Edirne I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey de değiştirilmiştir. Cafer Tayyar Bey, İstanbul'dan yeni dönmüşken Yerine Albay Muhittin Bey atanmıştır. Muhittin Bey, Edirne'ye gelir gelmez İstanbul'a çektiği telgrafta, Edirne'deki Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Anadolu'daki Kuva-yı Millîyeciler ile bağlantısı olmadığını, bu derneğin amacının sadece Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarmak olduğunu bildirmiştir.[963]

Edirne Başkonsolosluğunun yazısına göre:[964] Osmanlı Padişahı, Edirne ahalisine bir Hatt-ı Hümayun yazarak selamlarını iletmiştir. Padişahın bu mektubu valilik konağının bahçesinde törenler eşliğinde okunmuştur. Askerî ve sivil yetkililer, Türk okullarından gelen öğrenciler, yabancı diplomatik ve dinî temsilciler, kalabalık bir halk topluluğu tören bandosu eşliğinde törene katılmıştır. Padişah Vahdettin'in mektubunu Edirne Valisi Ali Rıza Bey okumuştur. Mektupta Padişah, Edirne halkının bugüne kadarki barışçı duruşundan memnun olduğunu ve böyle devam etmelerini istediğini yazıyormuş. Halk, kendisine moral veren bu mektuptan memnun kalmıştır."[965]

Mondros Mütarekesi'nin Osmanlı ordusunun silahsızlandırılması için aldığı kararın uygulamaya konmasıyla, Rum çeteleri Trakya'da terör estirmeye başlamışlardır.[966] Örneğin, Uzunköprü içinde ve civarında devlet memurlarını, polis ve jandarmalar ile Keşan'dan İpsala'ya giden Türk savcısını ailesiyle birlikte şehit etmişler, bir Bucak müdürünü taşla ve halktan bazılarını da baltalarla öldürmüşlerdir.[967] Rum çetelerinin bu taşkınlıklarının bazı Yunan Komiteleri tarafından desteklendiği ve organize edildiği görülmüştür. Yunan Komitelerinden birinin geri dönen Doğu Trakyalı göçmenlerin evlerini tamir eden, çift hayvanları almak için para yardımlarında bulunan, tarım aletleri veren "Yunan Komitesi", diğerinin ise Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı için çalışan "Trakya Komitesi" olduğu tespit edilmiştir.[968]

Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğine bir telgraf göndermiştir.[969] Başbakan şu bilgileri vermiştir: Cafer Tayyar Bey,

[963] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 136-g.

[964] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 10 Mayıs 1920 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 54.

[965] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 54.

[966] İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri" (1919-1922), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. XVII, S. 35, Güz/2017, İzmir, 2018, s. 88.

[967] Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi No: 29/4125'ten aktaran *Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele I. Cilt, 2. Baskı*, s. 203.

[968] Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 187-188.

[969] Başbakan Aleksandır Stamboliyski'den Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğine gönderilen, 11 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgalinin önlenmesine yönelik Edirne'de yapılan ve çok kalabalık olan mitingde ateşli bir konuşma yapmış, işgali önleyeceklerini söylemiş ve halkın kendisine güvenmesini istemiştir. Mitingden sonra da Yunan işgalinin önlenmesi için ne gibi tedbirlerin alınacağının görüşüldüğü bir kongre toplanmıştır.[970]

Yunan işgalini önlemeye yönelik bir başka miting de Gümülcine'de yapılmıştır. Ayrıca Bulgaristan'da da Trakya'nın Yunanlılar tarafından alınmasına karşı çıkılan mitingler yapılmaya başlanmıştır. Bulgaristan'da milliyetçilik duyguları uyanmıştır.[971]

Gümülcine'deki Goşev'den, Radev'e gönderilen telgrafa göre:[972] Cafer Tayyar'ın İstanbul'dan dönüşünden sonra Doğu Trakya'daki Türk halkının morali hayli yükselmiş. Olası bir Yunan işgali bütün Trakya'da duyulmuş ve buna göre gerekli tedbirler alınıyormuş. Eğer işgale engel olunamaz ise bölgedeki Ermeni ve Rum köyleri yakılacakmış. Bu arada Doğu Trakya'da, Fransa'nın mandasında bir özerklik ilan edilmesi için Fransız yetkililer Cafer Tayyar Paşa ile görüşüyormuş.[973]

Naumov, Goşev'e geçen Çarşamba günü Edirne Bölge Komutanı Albay Pondonei ile görüştüğünü, Albay'ın dört aydan beri, Cafer Tayyar'ın özerklik ilân etmesini sağlamak için peşinde olduğunu söylemiştir. Cafer Tayyar ile birlikte İstanbul'a giden, Türk ve Fransız yetkililer arasındaki görüşmeleri koordine eden Fransa'nın Edirne'deki İstihbarat Başkanı Yüzbaşı Jambat, Naumov'a şunları anlatmıştır:

"Önce Yüzbaşı Jambat, Naumov'a Cafer Tayyar Bulgarların dediklerine inanır mı diye sormuş. Naumov, Trakya gibi önemli bir sorunun çözümü için Bulgaristan'ın Barış Konferansının kararlarını beklediğini söylemiş.[974]

Naumov da Yüzbaşı'ya, Trakya'ya yönelik bir Yunan işgalinde Fransa'nın nasıl bir tavır alacağını sormuş. Yüzbaşı Jambat, Fransız idari yönetiminin Trakya'da bulunmasının sebebinin sadece halka maddi yardım yapmak olduğunu, olası bir Yunan işgalinde Fransa'nın tarafsız kalacağını ifade etmiş.[975]

Yüzbaşı Jambat, Cafer Tayyar'ın iki konuda yalan söylediğini düşünmekte imiş. Bunlar:

[970] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

[971] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

[972] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen, 11 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53-g.

[973] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53.

[974] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53-g.

[975] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53-g.

1- *Büyük ihtimalle Tayyar biliyormuş ama Yunan askerlerinin konuşlandığı yerleri söylemiyormuş.*

2- *Cafer Tayyar, Bulgaristan'ın Türklere yardım edeceği sözü verdiklerini anlatıyormuş.*

Jambat'a göre, Cafer Tayyar'ın bunu anlatmasının, yani olası bir Yunan işgali karşısında Bulgaristan'ın Türklere yardım edeceğini söylemesinin sebebi, Türk halkının ve askerlerinin moralini yükseltmek içinmiş. Gelen başka bir bilgiye göre, Fransızlar kontrol altında tuttukları Edirne kalesinin toplarını Türklere iade etmişler. Bu da Yunan işgaline karşı Edirne'nin savunulmasında önemli bir gelişme olarak görülmüş."[976]

Paris'teki Türk heyetinden, Edirne Vilâyetinin Türklerde kalacağına dair bir telgraf gelirse bölgeyi savunmak amaçlı askerî hazırlıkların yapılması konuşulmuştur.[977] Eğer Türk heyeti Barış Antlaşmasını imzalamayı ret ederse Damat Ferit Paşa Hükûmetinin istifa etmesi gerekiyormuş. Hatta padişah bile tahttan çekilebilirmiş. Bu durumda Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Cafer Tayyar Bey ve tüm Türk Milleti, Osmanlı coğrafyasını savunmak için savaşa girebilirmiş.[978]

Eğer Türkler Barış Antlaşmasını imzalaması için zorlanırsa ve Yunanlılar Edirne'den Çatalca'ya kadar işgale devam ederlerse Cafer Tayyar Bey önderliğinde Doğu ve Batı Trakya birleştirilerek Fransız Mandası altında özerk bir devlet kurulacağı söylenmeye başlanmıştır.[979] Millî Kongre bu sebeple Cafer Tayyar Bey'i "Millî Komutan" ilân etmiştir.[980]

Edirne Başkonsolosluğunun raporuna göre:
"Cafer Tayyar Bey'e; Bu almakta olduğunuz tedbirlerde geç kalmış olabilirsiniz. Yunan ordusu öncelikle Batı Trakya'yı işgal edip Meriç kıyılarına gelir, Karaağaç'a uzanıp Tekirdağ'ı alırsa İstanbul demiryolu hattını ele geçirebilirler ve bağlantıyı koparabilirler dedim. Cafer Tayyar Bey, gereken her türlü tedbiri aldıklarını ve Yunanlıların buralara gelmesinin engelleneceğini söyledi.[981]

[976] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53-g.

[977] TBMM Başkanı Mustafa Kemal, 14 Mayıs 1920 tarihinde Trakya örgütüne gönderdiği telgrafta Osmanlı Devleti'nin Paris Barış Konferansı ile ilişkilerine değinmiş ve şu uyarıda bulunmuştur: "Son bilgiler, Edirne Vilâyetinin Yunanlılara verileceği şeklindedir. Böyle bir karar ancak silahlı bir direnişle değiştirilebilir". Akyüz, "Milli Mücadelede Trakya'daki", ss. 106-107.

[978] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69.

[979] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g.

[980] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 137.

[981] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g.

Diğer taraftan, güvenilir bir kaynaktan öğrendiğime göre Fransızlar, Batı Trakya'yı boşaltmaya başlamazdan bir-iki gün önce Türklere bilgi vereceklerini ve Yunan ordusundan önce Türk ordusunun batı Trakya'ya girebileceğini söylemişler ve söz vermişler. İki günden beri birçok subay ailesi, zengin ve ünlü kişiler Edirne'yi terk etmekte ve İstanbul'a gitmektedirler."[982]

Gümülcine'deki Goşev, bir Fransız kaynağından[983] Fransız askerleri bölgeden (Batı Trakya'dan) çekilir çekilmez Cafer Tayyar'ın adamlarının Meriç Nehri'nin sağ yamacındaki tepeleri ele geçirmeye çalışacaklarını öğrenmiştir. Böyle bir durumda Bulgaristan ile yapılan demiryolu haberleşmesi kesilebileceğinden acilen Kırcaali üzerinden yeni bir haberleşme ağı kurmak gerekmektedir.[984]

Goşev'in bir başka telgrafı şöyledir:[985]

"Buradaki (Gümülcine'deki) Türkler benden, olası bir Yunan işgalinde Trakya'yı bırakıp Bulgaristan'a sığınacaklarını, bu sebeple sınır geçişlerinin kolaylaştırılması için gerekli hazırlıkların yapılmasını istediler. Kendilerine, Bulgaristan'a geçişlerinin sağlanacağını söyledim. Lütfen sınır ve gümrük muhafızlarına, bize yakın olanlar öncelikli olmak üzere, Bulgaristan'a geçmek isteyen Türklere gerekli kolaylığın gösterilmesi uyarısında bulununuz."[986]

Goşev, Bulgaristan Başbakanına gönderdiği telgrafla şu bilgileri vermektedir: [987]

"Bugün General Charpy'yi ziyaret ettim. Bana, 22 Mayıs Cumartesi'nden itibaren Fransız askerlerinin Batı Trakya'dan çekilmeye başlayacaklarını söyledi. Yunan askerlerinin bölgeye gelme tarihleri ise henüz belli değilmiş. Charpy, Fransız Mandasının olmayacağını, Yunan ordusunun Trakya'yı işgal ederek İtilâf Devletleri adına bölgeyi yöneteceğini anlattı. Trakya bugüne kadar Fransızlar tarafından nasıl yönetilmişse öyle devam edecek dedi.[988]

General Charpy ve yanındaki diğer yöneticiler gelecek ayın ilk günlerinde bölgeyi terk edeceklermiş. Generale yakın birisi ise bana, Yunan ordusunun

[982] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g.

[983] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen, 15 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 58.

[984] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 58.

[985] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen, 16 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 59.

[986] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 59.

[987] Gümülcine'deki Goşev'den Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen, 20 Mayıs 1920 tarihli "çok acele" ibareli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68.

[988] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68.

Batı Trakya'ya gelmesinin 22 Mayıs'ta beklendiğini, generalin en geç 2 veya 5 Mayıs'ta gideceğini söyledi."[989]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi İvan Hamamcıev'in verdiği bilgiye göre:[990]

"Buradaki (İstanbul) Rum ve Ermeni basını, barış görüşmeleri için Paris'e giden Türk heyetinin sunduğu barış taslağını kabul edilebilir buluyorlar. Türk basını ise buna olumlu bakmıyor.

- Yarın, Cuma günü barış görüşmelerindeki gelişmeler çerçevesinde büyük bir miting düzenleniyor. Miting organizasyon komitesinin yayınladığı bildiride, barış antlaşması hükümlerinin çok ağır ve Türkiye'nin zararına olduğu açıklanıyor. Bildiri kadın, erkek, ihtiyar, çocuk bütün Osmanlıları, Sultanahmet'te düzenlenecek olan mitinge çağırıyor.

- Tramvay grevi sonlandırıldı. Grev yapanlar, yaşanan son gelişmeler ve karşılaşılan zor durum sebebiyle aldıkları maaşları yeterli görmüş, kanaat etmişlerdir.

- Kiralarla ilgili geçici bir kanun çıkarıldı. Bu kanun ev kiralarını dört kat, işyeri kiralarını dokuz kat arttırıyor. Taşınmaz malların sahipleri büyük çoğunlukla Müslümanlar olduğu için, onlar bu kanunu derhâl protesto ettiler. Bunun üzerine kanunda yeni düzenlemeler yapmak üzere bir komisyon kuruldu.

- İstanbul'daki Rum gazetesi "Neologos", 19 Mayıs tarihli sayısında Selanik'ten gönderilen ve Yunanlıların Bulgarlara olan düşmanlığını açıklayan bir telgraf yayınladı. Bu telgrafa göre Bulgarlar çeteler kurmuşlar, bununla da yetinmemiş Yunanistan sınırına topçu birlikleri yerleştiriyorlarmış. Ayrıca Yanbol, Kırcaali, Vraç ve Melnik'e de bu silahlardan konuşlandırıyorlarmış. Bunlar Bulgaristan'ın iç kesimlerinden gizlice getiriliyormuş. Pirin'de de silah depoları, bombalar vs. varmış."[991]

---

[989] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68; Mayıs 1920 sonunda Batı Trakya'daki Fransız askerleri çekilmiştir. Boşalttıkları yerlere derhâl Yunan askerleri girmiş, bununla da yetinmeyerek Doğu Trakya'yı da işgale başlamışlardır. Stefan Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenos (1918-1922)*, İzdatelstvo Bılgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1966, s. 102; Yunan ordusu Batı Trakya'ya 22 Mayıs 1920'den itibaren girmeye başlamıştır. Hikmet Öksüz, *Batı Trakya Türkleri*, KaraM Yayınları, Çorum, 2006, s. 5.

[990] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 20 Mayıs 1920 tarihli bilgi, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12a-g.

[991] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12a-g.

B- Millî Mücadele'nin Trakya'da Örgütlenmesi

1- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

a- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki topraklarından Trakya, Balkan Savaşları sonrasında da en hareketli bölgelerden biri olmuştur. Doğu ve Batı Trakya olarak iki ayrı parça hâlinde adlandırılan Balkan Yarımadası'nın güneydoğusu; Türkler, Bulgarlar ve Yunanlılar tarafından ele geçirilmek, elde tutulmak istenmiş, güçlü olanın bu topraklarda hâkimiyet kurmasına sebep olmuştur. Bazen olayların gelişimi, bazen Büyük Devletlerin araya girmesiyle el değiştiren Trakya topraklarında en fazla mağduriyeti buralarda yaşayan halklar çekmiştir.

Özellikle Batı Trakya'nın Bulgar hâkimiyetine geçtiği dönemde Türkler ve Yunanlılar birlikte zulüm görmüşlerdir. Bölgeye Yunanlılar hâkim olunca da Türkler ve Bulgarlar zulüm görmüşler, öldürülmüşler ve göç ettirilmişlerdir. Her bir devletin Batı Trakya'yı tek başına ele geçirme mücadelesinde Büyük devletlerin payı da büyük olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Doğu Trakya Osmanlı Devleti toprağıdır. Batı Trakya ise Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşmasıyla Bulgaristan'a bırakılmıştır.[992] Savaşın başlarında İtilaf Devletleri, kendi saflarında savaşa katılması karşılığında Doğu Trakya'yı da Bulgarlara vermeyi vaat etmişler, Bulgaristan Almanya safına geçince bu mümkün olmamıştır.[993]

Almanya ise Bulgarlara, kendi yanlarında savaşa katılma karşılığı olarak Edirne çevresini, Meriç nehri taraflarının hemen hemen tamamı ile Kırklareli kuzeyinden toprak vaadinde bulunmuşlardır. İtilaf Devletleri de Yunanistan'a, kendi yanlarında savaşa girerlerse Doğu Trakya'yı vereceklerini söylemişlerdir.[994]

Ancak Çanakkale gibi, bazı önemli cephelerde başarılı savaşlar yapmasına rağmen Osmanlı Devleti, Almanya'nın da yenilmesi üzerine mağlup sayılmıştır. Bulgar cephesi de dağılmış ve Sofya, İtilaf Devletleriyle Selanik Ateşkesini imzalamıştır. Bu ateşkes sayesinde İtilaf Devletleri, yenik devlet

---

[992] Trifonov, *Trakiya Administrativna Uredba*, s. 64; *Ot San Stefano Do Parij (1878-1947)*, ss. 112-125; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 211; Sannav, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", s. 377.

[993] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, K. IV*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, ss. 658-665.

[994] Zekâi Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s. 11; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s 126.

topraklarında asker bulundurma ve sınırlarından asker geçirme hakkına sahip olmuşlar, bu da Osmanlı Devleti açısından Doğu Trakya'yı tehlikeli duruma sokmuştur.[995]

Doğu Trakya'da Osmanlı Devleti'nin savunma gücü yok gibidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında bu topraklar boş kalmıştır. Şimdi ise kuzeyden ve batıdan gelebilecek bir tehlikeye karşı korunması gündeme gelmiştir. Çanakkale Boğazı bölgesinde bulunan ve daha sonra Doğu Trakya'ya yönelik başlatılacak Yunan işgaline karşı mücadele verecek olan 49., 55. ve 60. Tümenler bölgenin savunulması için görevlendirilmiştir.[996]

Bu arada Doğu Trakya'nın tıpkı Batı Trakya gibi, Osmanlı Devleti'nin elinden koparılıp alınması riski ortaya çıkmıştır. Tehlikeyi önceden fark eden Talât Paşa, daha Eylül 1918'de Berlin dönüşü Edirne'den geçerken, istasyonda Edirne Valisi Zekeriya Zihni Bey'e, Edirne'nin geleceğinden endişeli olduğunu belirterek halkın örgütlenmesi gerektiğini söylemiştir.[997] Mütareke döneminin başlarında da Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Edirne Milletvekili Faik (Kaltakkıran) Bey'e şu bilgiyi vermiştir:

> *"Bulgarların, Sofya'daki Amerikan işgüderi Murphy vasıtasıyla barış konferansında, Doğu ve Batı Trakya'nın Bulgarlara verilmesi için teşebbüste bulunacaklarını, şimdi inanılır bir kaynaktan haber aldık. Bulgarlar bu tezi savunmak, lehlerine gerekli vesikaları toplamak ve gerektiğinde zora başvurmak üzere, Rila Manastırı başrahibinin reisliği altında, Makedonya Komitesi mensuplarından ve diğer ileri gelen komitecilerden mürekkep "Trakya Komitesi" adlı bir cemiyet kurmuşlardır. Vaziyet çok ciddi ve naziktir. Siz Edirneliler de hemen bir cemiyet kurunuz. Trakya'nın bir bütün olduğunu, Doğu ve Batı ayrılığı mevcut olmadığını, Trakya'nın Türk olduğunu ispat edecek nüfus, emlak ve arazi tasarruf çoğunluğuna, Bulgar komitelerinin yaptıkları mezalime dair vesikalar toplamanız ve başka teşebbüslere girişmeniz çok münasip olur. Bende bunlara dair çok vesikalar vardır. Devlet arşivindeki vesikalardan da yardım ederiz. Hemen harekete geçiniz."*[998]

Reşat Hikmet Bey'in verdiği bu bilgi Talât Paşa'ya anlatılmıştır. O da Faik Bey'e: *"Bu gece trenle Edirne'ye git. Arkadaşlarla görüş ve böyle bir cemiyetin kurulmasını temin et"*, talimatını vermiştir.[999]

---

[995] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 11-12.

[996] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s 127.

[997] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 12.

998 Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 127-128; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 12.

[999] Selek, *Millî Mücadele I*, s. 95; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 128; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 13.

Avukat Şeref (Aykut) ve Edirne eşrafından Şevket Bey de Bulgaristan'dan bu doğrultuda bilgi almışlar, Faik Bey'le görüşmek üzere derhâl İstanbul'a gitmişlerdir. Trakya'da mücadele başlatılması gerektiğine inanan bu üç kişi Meydancık'ta, Küçük Kınacıyan hanında Edirneli tüccarlardan Yolageldili Kasım Efendi'nin yazıhanesinde buluşmuşlardır.[1000] Davet edilen yirmi kadar Trakyalı da buraya gelmişler ve Faik Bey'in başkanlığında, 2 Kasım 1918 tarihinde bir toplantı yapmışlardır.[1001] Toplantıda İtilaf Devletlerinin, Mondros Ateşkesi gereğince gerekli gördükleri yerleri işgal etme hakkını kötüye kullanabileceği, bu sebeple Trakya'nın tehlike altında bulunduğu, dolayısıyla biran önce önlem alınması için bir millî savunma derneği oluşturulması gerektiğinde anlaşmışlardır.[1002] Toplantı sonunda merkezi Edirne'de olmak ve bütün Trakya'da şubeler açmak üzere bir cemiyetin kurulmasına karar vermişlerdir.[1003]

Faik Bey, cemiyetin adını "Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olarak teklif etmiş, Şeref Bey, Trakya'nın tarihî adının "Paşaeli" olduğunu hatırlatmış ve derneğin adının "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" olmasına karar verilmiştir.[1004]

Cemiyetin İstanbul temsilciliğine Faik Bey getirilmiştir. O akşam Edirne'ye dönen Trakyalılar, Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sekiz gün sonra, 7 Kasım 1918 tarihinde, cemiyetin isminde küçük bir değişiklik yaparak "Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesi (Tr.-Pş. M. H. O.)" adıyla bir dernek kurmuşlardır.[1005] Derneğin yayın organı, 2 Aralık 1918 tarihinde faaliyete başlayan Trakya-Paşaeli gazetesi olmuştur.[1006]

[1000] Yücel Özkaya, "Yararlı ve Zararlı Dernekler", Milli Mücadele Tarihi, C. I, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 93; Ahmet İlhan Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı Kahramanlar,* Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, Edirne, 2017, s. 21.

[1001] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I,* s. 128; Tarık Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar Doğu Trakya'da İşgal Hareketleri ve Tepkiler", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan,* (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, s. 305.

[1002] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,* s. 15; Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı,* s. 21.

[1003] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I,* s. 128; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin,* s. 13.

[1004] Cengiz Bulut, M. Kasım Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili (1874-1936),* Edirne Valiliği Yayını, İstanbul, 2019, s. 17; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I,* s. 128.

[1005] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin,* s. 13; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I,* s. 128.

[1006] Mehmet Şeref Aykut, *Trakya Milli Mücadele Tarihi, Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler,* (Haz.) Hasan Berke Dilan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 40; Özkaya, "Yararlı ve Zararlı", s. 93. Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin,* s. 13.

Daha sonra Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alan Tr.-Pş. M. H. O'ni kuranlar ilk günden itibaren geçici bir hükûmet psikolojisiyle çalışmaya başlamışlardır. Bağımsız faaliyet yürütmeleri yanında Avrupa devletlerinin başkentlerine, Osmanlı Devleti'nden ayrı olarak heyetler göndermişler, çeşitli konferanslara muhtıralar vermişlerdir. Bu dernek başlangıçta silahlı eylem yapmayı düşünmemiştir. Üyeler arasında Trakya davasının uluslararası bir mesele olduğu ve barış konferansları sırasında yapılacak görüşmelerle hâlledileceği kanaati dahi oluşmuştur.[1007]

Tr.-Pş. M. H. C. kanuni kurucuları Edirne Müftüsü Mestan, Edirne Belediye Başkanı Şevket, Avukat Şeref (Aykut), Maksud Beyzade Derviş, Müftüzade Cemal, Nazmi Beyzad (Beyzade), İsmail, Ali Rıza Efendizade, Ali Seyfi (Tülümen) ve Komanlızade Ömer'dir.[1008] Cemiyetin merkez heyeti ise şu isimlerden oluşmuştur: Şevket Bey, Dr. Rıfat Osman Bey, Kasım Efendi, Şeref Bey, İsmail Nazım Bey, Müftüzade Cemal Bey, Fethi (Okyar) Bey, Cevdet Kâzım Bey, Müftü Sinan (Mestan) Efendi, Ali Seyfi Bey, Ahırköylü Ahmet Bey, Münir Mustafa Bey. Başkanlığa Müftü Sinan Efendi, başkan yardımcılığına Şevket (Dağdeviren) Bey ve sandık emini olarak da Ali Seyfi (Tülümen) Bey seçilmiştir.[1009]

b- Cemiyetin Tüzüğü ve Amaçları

Cemiyetin kurucuları on maddelik bir de tüzük hazırlamışlardır. Bildiri şeklinde yayınlanan bu tüzüğün maddeleri şöyledir:

1. Cemiyetin gayesi; ilmî, siyasi, medenî vasıtalarla Türk Trakya'sının Osmanlı camiasından ayrılmamasına hizmetten ibarettir.
2. Cemiyetin on iki (12) kişilik seçilmiş bir merkez heyeti ve merkeze bağlı yerlerde çeşitli şubeleri vardır. İstanbul'da da 5 kişilik bir siyasi heyeti mevcuttur.

[1007] Selek, Millî Mücadele I, s. 95.

[1008] Mustafa Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele: Ya İstiklâl ya Ölüm", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, ss. 325-326; Bir başka kaynakta Cemiyet'in 1 Aralık 1918 tarihinde Edirne'de resmen kurulmuş olduğunu kabul etmek gerektiği belirtilmiş, Cemiyet'in kuruluş beyannamesinde şu isimler yer almıştır; Edirne Müftüsü Mestan Efendi, Edirne Belediye Reisi Şevket, Maksut-Beyzade Derviş Bey, Müftüzade Cemal Bey, Nazmi Beyzade İsmail Bey, Faik Bey, Doktor Rıfat Osman Bey, Mustafa Paşazade Fethi Bey, Komanlızade Ömer Efendi, Mustafa Beyzade Neyyir Bey, Yolageldili Kasım Efendi ve Ali Seyfettin Efendi. Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 15-16.

[1009] Aykut, *Trakya Milli Mücadele Tarihi*, s. 39.

3. Her şube merkeze bağlı olacaktır. İstanbul siyasi heyeti her türlü yazıyı düzenlemelerinden önce Heyet-i Merkeziyeyi haberdar etmeye mecburdur.
4. Cemiyetin bir başkanı, bir başkan yardımcısı, bir temsilcisi, bir sandık emini aralarından seçilir.
5. Kararlar ekseriyetle verilir. Başkan görüşmeleri, toplantıları idare eder. Cemiyetin mührü, başkan ve üyelerden birinin mührüyle mühürlenerek tatbik olunur.
6. Cemiyetin bir bütçesi vardır. Yazı heyeti bunun müsveddelerini hazırlayarak cemiyete gösterir, münasip görürlerse yayınlanır.
7. Cemiyetin mali idaresi üç üyeye verilmiştir. Yardım ve aidat istemek bu heyete aittir.
8. Cemiyet broşürler, kitaplar, konferanslar, metinler yayınlar tertip eder. Cemiyet, Trakya Türk davasını bütün dünyanın gözü önünde müdafaa edecektir.
9. Cemiyetin şimdiye kadar Osmanlı Padişahlığında teşekkül etmiş olan hiçbir siyasi fırka ve cemiyetle münasebeti yoktur ve olamaz. Her Trakyalı cemiyetin azasıdır. Muhtelif siyasi düşünce Trakya gayesinde bir bütün hâlinde birleşecek ve Trakya hukukunu müdafaa edecektir.
10. Cemiyet, resmen hükûmete beyanname vererek işe başlamış olacak ve mali, yayın, siyasi heyetler topluca ve ahenk içinde çalışacaklardır.[1010]

Cemiyetin kuruluş beyannamesinde, amaçlananlar şöyle ifade edilmiştir:

"Garbî ve Şarkî eski Edirne Vilâyetini teşkil eden Trakya'da yaşayan Türk, Ermeni, Rum, Musevi, Bulgar milletleri ile beraber bugün Edirne vilâyetinde 1.094.371 nüfus sakin olduğu hâlde bundan 615.720 miktarının Türk ve Müslüman olduğu nazar-ı dikkate alınınca, Milletler Cemiyeti maddelerine nazaran Vilâyet sakinlerinin çeşitli unsurlara göre yarısından fazlasını Türk ırkı teşkil etmesi dikkate alındığı takdirde artık bizim şu Türk ve Müslüman davasını dünyada fazilete sahip bütün medenî milletlere karşı en yüksek, en gür sesimizle müdafaa etmekten başka yapacak bir işimiz kalmamıştır."[1011]

[1010] Aykut, *Trakya Milli Mücadele Tarihi*, ss. 38-39; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 15-16.

[1011] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 17.

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Trakyalılara hitap etmek üzere ikinci bir bildiri daha yayınlamıştır. Buna göre:

"Ecdadımızın celâdet yadıgârı olarak, Avrupa'da, elimizde yalnız Edirne Vilâyeti kalmış iken bu mübarek toprakların Müslüman olan mühim bir kısmı da kötü idare yüzünden Bulgar boyunduruğuna geçmiştir. Bu da yetmiyormuş gibi son zamanlarda payıtahtın bekçisi olan yurdumuza da göz dikildiğini görmekten elem ve ızdırap duymaktayız.

Bu kıskanç gözlere perde çekmek emeliyle Vilâyet içtimaî vicdanının davetine uyan hamiyetli halkımız, memleketin çok eski tarihî hakkı ile birçok yüzyılların kıymetli hâtıralarını tespit ve yirminci asrın mukadderatına hâkim geçinen medenî milletlere karşı, Türklerin gadre uğramış haklarını müdafaa etmek üzere "Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyeti Osmaniyesini" kurmuştur. Milletin hayrını isteyenlerden bir heyet, bu vatan hizmetini omuzlarımıza yükledi."[1012]

c- Cemiyetin Teşkilat Yapısı

Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne'den başka Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu'dan da üyeler katılmış ve bütün Trakya'yı etkisi altına almıştır.[1013] Cemiyet, yerel yöneticilerin muhalif yaklaşımları sebebiyle bazı bucak ve köylerde teşkilatlanamamasına rağmen özellikle ilçelerde faaliyet gösterebilmiş ve buralarda yönetim işleri müftülere bırakılmıştır.[1014] Her şehirden altısı yedek ikisi asıl olmak üzere sekizer kişiden oluşan merkez heyetleri kurulmuştur. Cemiyetin İstanbul, merkez şehirler, kaza ve nahiyelere göre teşkilat yapısı şöyle belirlenmiştir:

İSTANBUL: Galip Bahtiyar (Göker) Bey, Hüseyin Sabri Bey, Nedim Bey, Faik (Kaltakkıran) Bey, Hüseyin Tahsin Bey.

EDİRNE: (Merkez) Başkan Edirne Müftüsü Mestan Efendi, Üyeler: Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey, Maksud Beyzade Derviş Bey, Müftüzade Cemal Bey, Nazmi Beyzade İsmail Bey, Faik (Kaltakkıran) Bey, Doktor Rıfat Osman Bey, Mustafa Paşazade Fethi Bey, Komanlızade Ömer Efendi, Mustafa Beyzade Neyyir Bey, Üye ve Veznedar: Yolageldili Kasım Efendi, Üye ve Kâtip: Hafız Rıza Efendizade, Ali Seyfettin (Tülümen) Efendi.

[1012] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 130; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 18.

[1013] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 327.

[1014] Mehmet Serez, Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ, Tekirdağ Valiliği Yayınları, Tekirdağ, 1988, s. 23.

TEKİRDAĞ: Temsilci: Eşraftan Adil Beyefendi. Başkan: Müftü Ömer Râci Efendi. Üyeler: Belediye Başkanı Hâlis Bey, Emin Bey, Hacı Hüseyin Ağazade Mehmet Efendi.

ÇORLU: Temsilci: İhsan Bey, Başkan Müftü Şaban Sırrı Efendi, Üyeler: Müderris Hafız Şükrü Efendi, Mühti-i Sabık Hafız Aşur Efendi, Eşraftan Münib Bey, Eşraftan Hulusi Beyzade Ali Bey, Bakkal Mustafa Mazhar Efendi, Sandık Emini: Uncu Ahmet Efendi. Kâtip: Rüşdiye Mektebi Başmuallimi Hüsnü Efendi.

LALAPAŞA: Başkan: Müftü Adem Vasfi Efendi, Üyeler: Eşraftan Ahmet Beyefendi, Taşlı Müsellim Karyesinden Emin Ağa, Şuleoğlu Hüseyin, Sandık Emini: Mehmet Efendi.

LÜLEBURGAZ: Temsilci: Müftü Ömer Efendi, Başkan: İmam Veli Efendi, Üyeler: Doktor Ahmet Bey, Mestan Efendizade Enver Bey, Üye ve Veznedar: Belediye Başkanı İsmail Efendi, Tüccardan Bakkal Berri Efendi, Tüccardan Bakkal Ali Haydar Efendi.

MALKARA: Temsilci: Ali Bey, Maliye Heyeti ve Başkanı: Eşraftan Hacı Rakım Beyzade Ali Bey, Üyeler: Şeyh Ali Efendi, Müftü Kâzım Efendi, Sandık Emini: Şakir Efendi.

UZUNKÖPRÜ: Temsilci: Eşraftan Hafız İsmail Efendizade Mustafa Efendi, Başkan: Müftü Abdurrahim, Üyeler: Eşraftan Sofyalı Hüseyin, Abdüllâtif, Derviş Ahmet, Hacı Yunusoğlu Mustafa ve Dimetokalı Emin Beyzade Ali Efendi.

İPSALA: Temsilci: Hüseyin Beyefendi, Başkan: Müftü Abdülkadir Efendi, Üyeler: Hüseyin Sadık, Yunus, Nizam ve Hüsnü Beyefendiler, Veznedar: Rıza Efendi.

SARAY: Temsilci: Emirzade Sadık Bey, Başkan: Müftü Ahmet Nuri Efendi, Üyeler: Saatçızade Hüseyin Basri Efendi, Veznedar: Kırımîzade Kamil Efendi, Murat Giray ve Süleyman Beyler.

KIRKKİLİSE (KIRKLARELİ): Temsilci: Müftü Bahaeddin Efendi, Üyeler: Eşraftan Zahid Bey, Muhiddin Bey, Doktor Fuat Bey, Cemal Bey, Avukat Şükrü Efendi, Tosunzade Arif Efendi, Eşraftan Hilmi Bey, Salim Efendi, Raif Bey, Bankacı Ahmet Efendi ve Hatip Mehmet Efendi.

BABAESKİ: Hurşid Bey, Sultan Efendi, Şevket Bey, Adil Bey, Hüsnü Efendi, Hulusi Efendi.

HAVSA: Edip Bey, Recep Efendi, Hüsnü Efendi, Ethem Efendi, İbrahim Efendi, Naib Efendi, Ahmet Bey (İpsala'yı vekâleten).

PAVLİ (PEHLİVANKÖY): Said Efendi, Mehmet Efendi.

HAYRABOLU: Hafız Hasan Efendi, Osman Efendi, Zeynel Bey, Mehmet Tevfik Bey, İsmail Efendi.

KAVAKLI: Şerif Efendi, Haydar Efendi.

VİZE: Hurşid Efendi, Hüsnü Efendi.

İNOZ (ENEZ): Arif Bey, Osman Bey.

PINARHİSAR: Hasan Efendi, Emin Efendi, Mehmet Efendi.

ÇATALCA: Cemal Bey, Osman Bey.

ÇERKEZKÖY: Molla Mehmet Efendi.

KEŞAN: Müftü Raşid Efendi, Mehmet Adil Bey, Belediye Başkanı Mustafa Bey, Lütfullah Efendi.

EVREŞE: Belediye Başkanı Şevket Bey.

İĞNEADA: Eşraftan İsmail Bey, Tüccardan Hacı Ali.

GELİBOLU: Şevket ve Mestan Beyler.

SARAYAKPINAR: Mustafa Bey.

ÖMERBEY NAHİYESİ (UZUNKÖPRÜ): Başkan: Muhacir Kadıköyü'nden Hatip Osman Efendi, Üyeler: Mandıra'dan Molla Hüsnü Efendi, Kırkkavaklar'dan Hafız Şaban Efendi, Çongara'dan Nazaroğlu Mehmet Ağa, Üye ve Veznedar: Hafız Şerif Efendi, Bıldır Karyesinden Said Ağa, Siyahi'den Said oğlu İbrahim Ağa, Sultanşah'dan Salim Çavuş.

MAKSUDLU NAHİYESİ: Başkan: Müderris Osman Efendi, Üyeler: Küneli Hacı Ahmet Ağa, Hacı İsmail Ağa, Veznedar: Kuvvetbeyli Molla Mehmet Efendi, Harmanlı'dan Recep Ağa, Karapınarlı Mıstık Ağa.

ZALUF NAHİYESİ: Başkan: Aslıhan'dan Hafız Süleyman Efendi, Üye: Sazlı Malkoç'dan Derviş Ağa, Veznedar: Yeniköylü Muhtar Ali Efendi, Çakmak'tan Hacı İsmail Efendizade Ali Efendi, Hamidler'den Şakir Ağa.[1015]

Trakya halkının haklarını savunmak,[1016] Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve Batı Trakya Türklerinin hukukunu korumak[1017] için faaliyetini sürdüren Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, daha sonra TBMM'ne tabi olmuş, programını Müdafaa-i Hukuk Programı ile birleştirerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin şubesi hâline gelmiştir.[1018]

[1015] Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, ss. 22-23; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 21-23.

[1016] Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, s. 79.

[1017] *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. V*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1171.

[1018] Adnan Sofuoğlu, "Milli Mücadele Dönemi", (Ed.) M. Derviş Kılınçkaya, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 139.

Tr.-Pş. M. H. C., beş defa kongre yapmıştır. Bunlar:

1-10 Temmuz 1919, Trakya Kongresi.

2-16-18 Ekim 1919, Birinci Edirne Kongresi.

3-15 Ocak 1920 Kongresi.

4-31 Mart-2 Nisan 1920, Lüleburgaz Kongresi.

5-9-13 Mayıs 1920, İkinci (Büyük) Edirne Kongresi.[1019]

Cemiyet ayrıca 8 adet beyanname yayınlamış ve "Trakya Paşaeli" adındaki gazeteyi 47 sayı çıkarmıştır.[1020]

d- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyetinin Avrupa Seyahati

Tr.-Pş. M. H. C'nin, 22 Ocak 1919'da İstanbul'da yaptığı toplantı ve üç madde hâlinde aldığı kararlardan sonra Avrupa'ya bir heyetin gönderilmesi gündeme gelmiştir. Bu heyet Paris'e gidecek ve Barış Konferansında Türk tezlerini anlatacaktır. Kararlaştırıldığı şekilde heyet kurulmuş, Paris'e Trakya milletvekillerinden Kocabaş Arif, Mahmut Nedim, Bulgar Sobranyası (Meclisi) Milletvekili Celâl (Perin) ve İskeçeli Hüseyin Sabri Beylerin gitmesi kararlaştırılmıştır.[1021]

Paris'e gidecek heyete şu görevler verilmiştir:

1. Doğu ve Batı Trakya'nın Osmanlı idaresiyle birleştirilmesi tezi savunulacaktır.
2. Doğu Trakya, Osmanlı hâkimiyeti altında bırakılıp da Batı Trakya başka devletlerin hâkimiyetine verilirse yahut Doğu Trakya'ya bağımsızlık verileceği anlaşılırsa bütün gayretler Batı Trakya üzerine yoğunlaştırılacak ve buraların Osmanlı hâkimiyetine bırakılması sağlanmaya çalışılacaktır. Bu mümkün olmazsa Batı Trakya'ya bağımsızlık verilmesi kabul edilecektir.
3. Doğu Trakya'nın da Osmanlı hâkimiyetinden alınarak başka bir devlete verileceği anlaşılırsa Batı ve Doğu Trakya'nın birlikte İngiltere'nin mandasına alınmasına çalışılacak veya Milletler Cemiyetinin garantisi altında bağımsız olması hâli savunulacaktır.

[1019] Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 17.

[1020] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 16.

[1021] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 65.

4. Heyet, Piyer Loti gibi Türk dostu olan yazar, gazeteci ve devlet adamlarıyla ilişki kuracak, bunların Trakya davasına yardım etmeleri sağlanacaktır.
5. Heyet tarafından karar verilmedikçe, heyet üyeleri bireysel olarak gazetelere veya yabancı devlet adamlarına açıklamalarda bulunmayacaklardır.[1022]

Paris Barış Konferansına gönderilen Tr.-Pş. M. H. C. Heyeti, Paris'e gitmek için gerekli vizeyi alamamıştır. İstanbul'daki İtalyan elçiliğinin yardımıyla ve bir İtalyan yatına binerek ancak 20 Mart 1919'da yola çıkabilmiş, Toronto üzerinden Roma'ya varabilmiştir. Türk heyeti, Paris için buradan da vize alamamış ve üç aydan fazla Roma'da kalmıştır.[1023] Heyet ancak Roma'da bazı temaslarda bulunabilmiş, İtalyan Dışişleri Bakanlığı çalışanlarına, siyasi çevrelere, İtalyan gazetelerine Trakya'daki Türk tezlerini savunan belge, broşür, grafik ve haritalar dağıtarak Türk davasını anlatmaya çalışmıştır. Tr.-Pş. M. H. C. Heyeti Roma'dan, Temmuz 1919 başlarında dönebilmiştir.[1024]

2- Batı Trakya Komitesi

İkinci bir dernek, Batı Trakya Komitesi adı altında 10 Kasım 1918'de kurulmuştur.[1025] Adı sonradan "Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (G. Tr. M. H. C.)" şeklinde değiştirilmiştir. Bu ve Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi kuruluşlar Millî Mücadele'nin temellerini oluşturmuştur. Mustafa Kemal Paşa'ya Anadolu'ya geçip mücadeleyi başlatması için kuvvet ve cesaret veren, Doğu illerinde olduğu gibi, Trakya'da da kurulmuş olan bu tür millî oluşumlardır.[1026]

Batı Trakya Komitesi'nde İskeçeli Arif Bey, Hasan Tahsin (Argun) ve Hüseyin Sabri (Tüten) görev almışlardır. Batı Trakya Komitesi'nin amacı, Batı Trakya'yı yabancı esaretinden kurtarmaya çalışmaktır.[1027] Bu sebeple halkın büyük çoğunluğu Türk olan Batı Trakya'da Wilson prensipleri çerçevesinde plebisit yapılmasını istenmiştir. Ayrıca Komite, Bulgaristan'ın elinde bulunan Meriç'le Mesta-Karasu arasındaki bölgeden başka Mesta ve Ustruma nehirleri arasındaki Kavala, Drama ve Serez'i de Batı Trakya toprak-

[1022] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 66.

[1023] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 67.

[1024] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 70-71.

[1025] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 138; Mustafa Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, (Ed.) Cezmi Eraslan vd., İstanbul, 2016, s. 67.

[1026] M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 75.

[1027] Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 67.

ları arasında gördüğünü açıklamıştır.[1028] Komitenin amaçları doğrultusunda İstanbul'da bulunan Batı Trakyalılar yardımda bulunmuşlardır.

Batı Trakya Komitesi'ne Bulgar Parlamentosundaki Türk milletvekilleri de destek vermişlerdir. Türk milletvekilleri, 18 Aralık 1918 tarihinde Sofya'daki Büyük Devletlerin temsilcilerine ilettikleri muhtırada Batı Trakya davasını anlatmışlardır.[1029] Dönem Yunan işgaline karşı Türk ve Bulgar işbirliğini gerektirmiştir. Bulgarların olduğu kadar Türklerin de Trakya'nın kaderi üzerinde söz hakkı vardır. Bu sebeple, 10 Mart 1919'da, Trakya gazetesi redaktörü Şeref (Aykut) Bey ile İskeçe'nin ileri gelen aktivisti Tahsin Bey, Edirne Bulgar Başkonsolosluğunu ziyaret etmişlerdir. Konsolosluk tercümanı Drındarov'la görüşmüşler, Bulgar Hükûmetine iletilmek üzere istekte bulunmuşlardır. İkili, Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin çok nazik bir süreçten geçtiğini, iki devletin düşmanlarının aynı düşmanlar olduğunu, Yunanlıların Bulgar ve Türk Trakya'sını almak istediğini, sadece Bulgarların Türklerin gerçek ve samimi dostu olduklarını, Yunanlıların hile ile elde etmek istedikleri çıkarlarının elbirliğiyle engellenmesi gerektiğini anlatmışlardır. Bu konuların Bulgaristan Bakanlar Kuruluna iletilmesini istemişler ve acil cevap beklediklerini söylemişlerdir.[1030]

16 Mart'ta bu defa, Karaağaç'ın eski konsolosu Şükrü Bey, Edirne Bulgar Başkonsolosluğu Tercümanı Drındarov'u evine davet etmiş, orada bulunan Trakya Komitesi yetkilileri Bahri Bey ile Tahsin Bey'i tanıştırmış ve sözlü olarak aynı konuların Sofya'ya iletilmesini istemiştir.[1031]

Batı Trakya Komitesi'nin kuruluşu ve faaliyete başlamasından yaklaşık bir ay sonra Komite, Tr.-Pş. M. H. C. ile İstanbul'da bir arada çalışma kararı almıştır. Edirne Belediye Başkanı Şevket ve Avukat Şeref Beylerin Batı Trakyalılar ile yaptıkları görüşmeler sonucu "Siyasi Üyeler" adı altında ve Batı Trakya adına Hasan Tahsin (Argun), Hüseyin Sabri (Tüten) ile Trakya-Paşaeli Derneği adına Edirne Milletvekili Faik Kaltakkıran ve Kasım (Yolageldili) Beylerden bir karma komisyon oluşturulmuştur.[1032] Bu iki dernek Batı ve Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline kadar birlikte çalışmışlardır.

İtilaf Devletleri adına Fransızların Batı Trakya'yı işgalinden sonra Batı Trakya Komitesi, merkezini Gümülcine'ye nakletmiştir. Yunan işgali sırasında ise Gümülcine'nin kuzeyindeki Hemetli nahiye merkezinde, 25 Mayıs 1920

[1028] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 138.

[1029] Metnin tamamı için bk.: Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar, C. II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987, ss. 37-41, Vesika N: 26.

[1030] Trifonov, *Antantata v Trakiya*, ss. 31-32.

[1031] Trifonov, *Antantata v Trakiya*, s. 32.

[1032] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 140.

tarihinde Peştereli Tevfik Bey, Batı Trakya Hükûmetini kurmuştur.[1033] Hükûmet başkanı olarak kendisini atamıştır. İkinci Başkan Bekir Sıtkı Bey, Genelkurmay Başkanı Yüzbaşı Fuat Balkan, yine İkinci Başkan Teğmen Fahri Özdilek, Dışişleri Bakanı Mahmut Nedim, İçişleri Bakanı Hasan Tahsin Argun, Maliye Bakanı Sabri Tüten, Evkaf Bakanı Avukat Mustafa Doğrul olmuşlardır. Batı Trakya Hükûmeti, Bulgaristan'ın siyasî ve askerî desteğini sağlamak için hükûmette Bulgarlara iki bakanlık vermiştir.[1034] Yunanistan'ın bu bölgeyi de işgal etmesi üzerine Hükûmet üyeleri Sofya'ya ve İstanbul'a çekilmişlerdir.

Bulgaristan elçisinin, Dışişleri Bakan Vekili Daskalov'a gönderdiği yazıdan,[1035] 10 Eylül 1921'de Batı Trakya Türk Komitesinin, İtilaf Devletleri temsilcilerine iletilmek üzere bir bildiri yayınladığı anlaşılmıştır. Bu bildirinin altında İstanbul üyeleri Dr. Ahmet Tevfik Bey ve Kemal Bey'in de imzaları vardır. Bulgaristan elçiliği bu ikisi ile temas kurma imkânı bulmuştur.[1036]

Batı Trakya'nın Yunanistan tarafından işgalinden iki yıl sonra, 25 Nisan 1922'de, İstanbul'da Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (G. Tr. M. H. C.) adıyla üçüncü bir dernek kurulmuştur. Derneğin amacının doğuda Meriç, batıda Ustruma, kuzeyde 1912 Balkan Savaşı'ndan önceki Türk-Bulgar sınırı ve güneyde Ege Denizi ile çevrili bölgenin, halkın oyuna başvurmak suretiyle siyasi geleceğinin belirlenmesi olduğu açıklanmıştır.[1037] Bu açıklamanın altı maddelik Misak-ı Millî metninin üçüncü maddesindeki "Batı Trakya'nın durumu, orada yaşayan halkın serbestçe verecekleri oylarla tespit edilmelidir" ifadesine çok benzediği dikkatlerden kaçmamıştır. Şüphesiz bu yaklaşım, Türk Millî Mücadele'sini yürüten önder kadronun, Wilson Prensiplerine ve uluslararası hukuka da dayandırarak, Türklerin çoğunlukta olduğu yerleri bağımsızlığına kavuşturma çabasını ifade etmektedir.[1038]

[1033] Adil Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974, s. 30; Bir başka kaynak hükûmetin 14 Mayıs 1919 günü kurulduğunu ifade etmektedir. Kemal Şevket Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979, ss. 129-130.

[1034] Sabri İbrahim Alagöz, "Rodoplar ve Balkan Türklerinin 93 Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Kadar Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, (Ed.) Cezmi Eraslan vd., İstanbul, 2016, s. 102; Bazı kaynaklar Bulgarlara üç bakanlık verildiğini, bunların Stoyan Doçkov, Vasil Georgiev ve Kosta Georgiev olduğunu belirtmişlerdir. Grozev, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya", s. 76.

[1035] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 29 Eylül 1921 tarihli "çok gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 35.

[1036] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 35.

[1037] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. II*, s. 43-45, Vesika No: 29.

[1038] Hikmet Öksüz, "İki Savaş Arası Dönemde Batı Trakya Türkleri (1919-1939)", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, (Ed.) Cezmi Eraslan vd., İstanbul, 2016, s. 105.

a- Batı Trakya'nın Yunanistan Tarafından İşgali

Birinci Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri safında çarpışan Osmanlı Devleti ve Bulgaristan yenilmişler, önce ateşkes sonra da barış antlaşmaları imzalamak zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesini imzalarken Bulgaristan, 29 Eylül 1918'de Selanik Ateşkesini sonra da 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması'nı onaylamıştır.[1039]

Selanik Ateşkesine göre, Bulgaristan işbirliği yaptığı ülkelerle her türlü ilişkisini kesecektir. Bu antlaşmanın gizli olan üçüncü maddesi gereğince de Osmanlı Devleti'yle olan birlikteliğini sona erdirecektir. Osmanlı Devleti'ne de imzalatılan Mondros Ateşkesinin yirmi üçüncü maddesi yürürlüğe sokularak Bulgaristan ile her türlü bağlantısını kesmesi sağlanmıştır. Nitekim yapılan baskılar üzerine Osmanlı Devleti'nin, 28 Kasım 1918 tarihinde Bulgaristan'a bir nota[1040] vermesi, İstanbul'daki Bulgar elçisi Kolişev'in görevini sonlandırması, İzmir ve Edirne'deki Bulgar Konsolosluklarını kapatması sağlanmıştır.[1041]

Aynı şekilde, 17 Aralık 1918 tarihinde Bulgaristan da Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiş, Sofya'daki Osmanlı Devleti'nin Elçisi Sefa Bey'in gönderilmesi ile Varna, Burgaz, Rusçuk'taki Türk Konsolosluklarının kapatılması ve görevlilerin ülkeyi terk etmeleri istenmiştir.[1042] Böylece sona erdirilen diplomatik ilişkiler Millî Mücadele döneminde her iki ülkedeki savaşa katılmamış diğer ülke temsilciliklerinin bünyesinde sürdürülmeye çalışılmış, kısa bir süre de olsa, Osmanlı Devleti nezdinde Bulgaristan'ı İstanbul'daki İsveç Elçiliği,[1043] Bulgaristan nezdinde Osmanlı Devleti'ni de Sofya'daki İspanya Elçiliği temsil etmiştir.[1044]

[1039] Sava Penkov, *Mejdunarodni Dogovori na Bılgariya (681-1947)*, İzdatelstvo "Jorj-Nef", Sofya-Jeneva- Parij, 1992, ss. 235-237.

[1040] Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, ss. 115-116.

[1041] Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin", s. 43.

[1042] Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Türk Bulgar İlişkileri, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 279-280; Hüseyin Avni Bıçaklı, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1988)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 56; Akın, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin", s. 43.

[1043] Stefan Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1966, s. 66; Cengiz Hakov, "Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", *Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu, 9-11 Eylül 1991*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 1271.

[1044] İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri" (1919-1922), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. XVII, S. 35, Güz/2017, İzmir, 2018, s. 86.

29 Eylül 1918 tarihli Selanik Ateşkesinden sonra Batı Trakya'nın Yunanistan'a verileceği konuşulmaya başlanmıştır. Bu sebeple Venizelos'un Londra'ya gittiği, görüşmeler ve propagandalar yaptığı öğrenilmiştir. Bu dönemde Türk kamuoyu Venizelos'un başarılı olamayacağı kanaatini taşımıştır. Çünkü Trakya'daki halkın nüfus oranı ağırlıklı olarak Türklerin lehinedir. Tüm Trakya Türk yurdudur. İtilaf Devletlerinin bunu dikkate alacağını zannetmişlerdir. Ama aksi olur da Batı Trakya Yunanistan'a verilmeye kalkışılırsa kabul etmeyeceklerini, buna rağmen ısrar edilirse Meriç'ten Ustruma'ya kadar olan bölgede tarafsız bir hükûmetin kurulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.[1045]

Bu arada Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında, 27 Kasım 1919'da Neuilly Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 48. maddesi, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Bulgaristan'a ait olan Trakya topraklarının geleceğinin belirlenmesi hakkını İtilaf Devletlerine bırakmıştır.[1046] Doğu Trakya sorununun görüşülmesi ise ertelenmiştir.[1047] Batı Trakya sorununa çözüm arayışları devam ederken Bulgarlar, mümkün olduğunca fazla toprak elde etmek için Gümülcine, İskeçe, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve Rodop'ta seçim yapmaya kalkmışlardır. Bulgarların hesabı, yapılacak bir seçimde Türklerin de oylarını alarak buraları Bulgaristan'a bağlamaktır. Ancak Türklerin tercihi konusunda Bulgarlar yanılmışlardır. Seçime Batı Trakya Türkleri katılmamış, boykot etmişlerdir.[1048] Dolayısıyla Bulgarlar Batı Trakya'nın güney kısımlarını da kaybetmişler, İtilaf Devletlerinin isteği üzerine bu altı kasabayı boşaltmak zorunda kalmışlardır.[1049]

Bu arada Neuilly Antlaşmasının 48. maddesine göre, Batı Trakya'nın dağlık Kuzey kesimlerindeki Nevrekop, Ropçoz, Paşmaklı, Eğridere, Darıdere, Kırcaali, Koşukavak, Ortaköy ve Mustafapaşa kasabaları Bulgaristan'a bırakılmıştır. Bu dokuz yerleşim yerinin halkı büyük çoğunlukla Türklerden oluşmaktadır. Nüfuslarına bakıldığında Türklerin 438.237, Bulgarların 59.294 kişi olduğu tespit edilmiştir.[1050]

İtilaf Devletlerinin kararıyla, Batı Trakya'nın nispeten güneyinde kalan Karaağaç, Dimetoka, Sofulu, Dedeağaç, Gümülcine ve İskeçe kasabaları Fransız Generali Charpy yönetimine verilmiştir.[1051] Burada, 15 Ekim 1919'da

---

[1045] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 99.

[1046] İvo Hristov, "Batı Trakya'da Bulgar Varlığı", Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, (Ed.) Cezmi Eraslan vd., İstanbul, 2016, s. 121.

[1047] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 101.

[1048] Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 10.

[1049] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 102.

[1050] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 102-103.

[1051] Nilüfer Erdem, "Yunan Hükümeti Temsilcisi Harisiyos Vamvakas'ın Batı Trakya'da

bir "Müttefikler arası Batı Trakya Muvakkat Hükûmeti"[1052] veya "Batı Trakya Türk Hükûmeti" kurulmuştur.[1053] Bu hükûmetin başına Mutasarrıf Arif Efendi, Belediye Başkanı Galip Efendi, Jandarma Genel Komutanı Hüseyin Canik Bey ve Mahkeme Başkanı İbrahim Karagöz getirilmiştir. Hükûmetin diğer dairelerinin başına da Türkler görevlendirilmiş olduğundan bu oluşuma "Batı Trakya Türk Hükûmeti" denmiştir.[1054]

Aslında Batı Trakya'da dört defa Türklerin yönetiminde olduğu hükûmetler kurulmuştur. İlki, 16 Mayıs 1878 yılında Çirmen kasabasında "Rodop Türkleri Hükûmeti" adını taşımıştır. 20 Nisan 1886'ya kadar 8 yıl yaşamıştır.[1055] İkincisi, 31 Ağustos 1913'te "Batı Trakya Hükûmeti Mustakilesi" adını almış ve 52 gün sürmüştür.[1056] Üçüncüsü, "Batı Trakya Türk Hükûmeti"dir. 15 Ekim 1919'da kurulmuş ve 23 Mayıs 1920'de dağılmıştır.[1057] **Dördüncüsü,** Hemetli köyünde, 25 Mayıs 1920'de kurulmuştur. Yunanlıların buraları işgali ile sona ermiştir.[1058]

Batı Trakya Türk Hükûmetinin kontrolü Fransız General Charpy'dedir. Charpy, bölgeye vali olarak atanmıştır. Bulgarlar belirlenen kasabaları boşaltmaya başlamışlar, devir teslim işlemleri, 20 Ekim 1919 tarihinde tamamlanmıştır.[1059] General Charpy bu tarihte bir genelge yayınlamış, Batı Trakya'da kurulacak idarî düzenin nasıl olacağını açıklamıştır. General, Yaveri Yabancı lejyon Yüzbaşısı Halid'i, 11 Ekim'de Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul'daki merkezine göndermiş,[1060] Batı Trakya'nın bir kısmının Müttefikler arası Yönetimin kontrolüne girdiğini, bir süre sonra İskeçe'nin Yunanlılar tarafından işgal edileceğini bildirmiştir.[1061]

Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri (1919-1920)", Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, (Ed.) Cezmi Eraslan vd., İstanbul, 2016, s. 128.

[1052] Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 12; Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 74.

[1053] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 103; Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 12.

[1054] Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 40; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 103 dipnot 38.

[1055] Nevzat Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, ss. 47-51; Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 118; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 21-30.

[1056] Gündağ, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, ss. 124-139; Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, s. 26.

[1057] Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, s. 119.

[1058] Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, s. 30; Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti*, ss. 118-119.

[1059] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 103.

[1060] Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 74.

[1061] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 103.

Bu arada bölgede faaliyetini sürdürmekte olan Batı Trakya Komitesi (Garbî Trakya Komitesi) de Batı Trakya'daki İslam Cemaati teşkilâtı ile temasa geçmiş, Batı Trakya davasını birlikte yürütmek amacıyla teşkilatını Gümülcine'ye nakletme kararı almıştır. Dolayısıyla Batı Trakya Komitesi ile Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin bazı üyeleri; Tahsin, Salih Hoca, Celâl, Faik, Şâkir, Galip Bahtiyar Beyler ve Edirne'den gelen Cemiyetin İkinci Başkanı Mestan Efendi ve Belediye Başkanı Şevket Beylerle Edirne'nin Alpullu istasyonunda buluşmuşlardır.[1062] Aralarında Avukat Mehmet Şeref'in (Aykut) de bulunduğu bu üyeler, Gümülcineli Ali Galip, Ahırköylü Ahmet ve Fuat Balkan'ın hazırladıkları silahlı müfrezelerin Batı Trakya'ya geçirilmesi konusunu değerlendirmişlerdir. Ayrıca Edirne'de yapılması düşünülen Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nin kongresine Batı Trakya'dan iki temsilcinin çağrılmasını kararlaştırmışlardır.[1063]

İskeçe'nin Yunanlılar tarafından işgali sırasında Türklerin, cadde ve sokaklara çıkmasını engellemek için Batı Trakya Komitesi şehre gitmiştir.[1064] Komitenin çalışmaları sonucu, Yunan işgali başlayınca şehrin bütün Türk dükkân ve mağazaları kapatılmış, buralara ve evlere üç gün boyunca siyah bayrak asılmış, işgal protesto edilmiştir. Daha sonra Batı Trakya Komitesinden Galip Bahtiyar, Şakir ve Faik Beyler İstanbul'a gitmişlerdir. Komitenin diğer üyeleri, Batı Trakya'nın diğer şehirlerinin de Yunan işgaline uğramasına kadar geçen yedi ay boyunca Gümülcine'de kalmışlar ve Batı Trakya Türk Hükûmetinin çalışmalarını devam ettirerek Türklerin haklarını korumaya çalışmışlardır.[1065]

Bu süreçte Batı Trakya Valisi General Charpy'nin karargâhında; Yunanistan adına Vamvakas ile Bulgaristan adına Grekov, Albay Topalçikov ve Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından Dimitrov olmak üzere üç kişilik bir heyet görev yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Gümülcine'de resmî bir temsilcisi bulunmamıştır.[1066] Batı Trakya Türklerinin haklarını Batı Trakya Komitesi ile Batı Trakya Türk Hükûmeti savunmaya çalışmıştır.

Bu arada Yunanistan, San Remo Konferansı kararlarına dayanarak, 14 Mayıs 1920 tarihinden itibaren Batı Trakya'nın tamamını işgal etmeye başlamıştır.[1067] Yunan birlikleri İskeçe'den hareketle demiryolunu kulla-

[1062] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 103.

[1063] Ayhan Tunca, *Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut, "Bulgarlar ve Bulgar Devleti"*, Ege Basım, Edirne, 2017, ss. 208-209.

[1064] Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 74.

[1065] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 104-105.

[1066] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 105.

[1067] Hülya Toker, "Milli Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1. Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 129; Yunanistan Devleti, her yılın 14 Mayıs günü savaşsız, kan dökmeden, büyük devletlerin yardımıyla ele geçirdiği Batı Trakya'da kutlamalar yapmakta, kahraman Yunan ordusunun bu toprakları nasıl aldığını anlatmaktadır. Özgüç, *Batı Trakya Türkleri*, s. 26.

narak Gümülcine'ye girmişlerdir. Aynı zamanda Kavala'ya ve Fransız askerlerinin karşıladığı Dedeağaç limanlarına da asker çıkarmışlar,[1068] Edirne'ye doğru ilerlemeye başlamışlardır.[1069] 27 Mayıs 1920'den itibaren Karaağaç istasyonundan Ferecik'e kadar bütün Meriç nehri boyunu teslim almışlar, 4 Haziran 1920 gününe kadar yerleşmeyi tamamlamışlardır. Yunanlılar, Fransız kuvvetleri himayesinde Batı Trakya'dan rahatça geçmişler, Meriç boyundaki Türk I. Kolordusunun karşısına üç tümenlik bir kuvvetle yerleşmişlerdir.[1070]

Venizelos, Yunanistan Meclisi'nde yaptığı konuşmada Batı Trakya'nın işgaline değinmiş, işgale yardımcı olan Fransız ordusuna ve General Charpy'ye şükranlarını, meclistekilerin alkışları eşliğinde, bildirmiştir. Bu da Trakya'da oynanan oyunu ve "İtilaf Devletleri Batı Trakya Hükûmeti"nin içyüzünü açıkça göstermiştir.[1071] General Charpy ve Fransız askerleri, Haziran 1920 tarihinden itibaren Gümülcine'den ayrılmışlar, görev yaptıkları dönemdeki çalışmaları ile Batı Trakya'nın kaderinde dostça bir rol oynamamışlardır.[1072]

Yunan işgali yüzünden Batı Trakya'nın güney kısımlarında bulunan "Müttefikler arası Batı Trakya Türk Hükûmeti" de sona ermiştir.[1073] Dolayısıyla bu tür gelişmeler Doğu ve Batı Trakya'da yaşayan halkı üzmüş, Batı Trakya'nın 90 nahiyesinden 48'indeki Türk ve Bulgar halkı harekete geçerek Yunan işgaline karşı olduklarını ve "Wilson Prensipleri" gereği bölgedeki halkın oylarına başvurulmasını barış konferansından istemişlerdir. İstanbul'daki Osmanlı Hükûmeti ise bu işgal karşısında hiçbir girişimde bulunmamış, protesto etmek bile akıllarından geçmemiştir.[1074]

Batı Trakya'nın Yunanistan tarafından işgal edilmesi Bulgaristan kamuoyunda da tepkilere yol açmıştır. Bulgar gazeteleri Trakya'daki nüfus ile ilgili istatistikler yayınlamaya başlamışlardır. Bu yayınlardan birinde bölgede en fazla nüfusa Türklerin sahip olduğu belirtilmiş, ikinci sıraya Bulgarlar (Müslüman Pomaklar ve Hıristiyanlar olmak üzere) ve daha sonra da Yunanlılar konmuştur. 1898 yılına ait bir Osmanlı salnamesinde bölgede toplam 98.835 kişinin yaşadığı, bunlardan Pomaklarla birlikte Türklerin 77.461, Bulgarların 8.315, Rumların 11.720 ve çeşitli

[1068] Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 76.

[1069] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 314.

[1070] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 314.

[1071] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 314.

[1072] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 315.

[1073] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 104-105; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 317; Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a", s. 76.

[1074] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 317.

1.339 kişi olduğu açıklanmıştır.[1075] 1902 yılına ait Ekzarhlık istatistiğine göre ise 117.070 kişiden 73.871'i Türk, 28.078'i Bulgar (bunlardan 3.590'ı Pomak), 13.915'i Yunan ve 1.206 çeşitli milletlerdendir. 1914'te yayınlanan bir Bulgar istatistiğinde, bölgede yaşayan toplam 137.933 kişiden; 85.314'ü Türk, 40.079'u Bulgar (11.859'u Pomak), 7.659'u Yunan ve 3.169'u çeşitli şeklinde tasnif edilmiştir.[1076]

Nüfus istatistiklerinin süratle kamuoyuna açıklanmaya başlanmasının başka bir sebebi daha vardır. O sebep de Batı Trakya'dan gelen haberlerdir. Hasköy'deki (Haskovo) 3. Sınır Bölgesi Komutanlığı Bulgar Genelkurmay Başkanlığı'na ve Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir raporda Yunanlıların bölgedeki Bulgarlara baskı yaparak Yunan olduklarına dair dilekçe vermelerini istedikleri belirtilmiştir. Nitekim Kuşlanlı ve Denizler köyleri Yunanlı olduklarına dair dilekçe vermişler ancak Dereköy ve Kozluköy halkı buna razı olmamış ve Bulgaristan'a geçmelerine izin verilmesini istemişlerdir.[1077]

Bulgar Hükûmeti, San Remo Konferansı kararlarını bir nota ile protesto etmiştir.[1078] Bu notada Bulgaristan'ın Trakya'yı Büyük Devletlere bırakırken bölgenin Milletler Cemiyeti veya bir Büyük Devlet tarafından yönetilmesi şartını koyduğu, Dedeağaç ve demiryolu hattı Bulgaristan'a bırakılmaz ise barış antlaşmasının Bulgaristan'ın zararına olarak bozulacağı, dolayısıyla bunun kabul edilemeyeceği belirtilmiştir.[1079] Söz konusu notadan bir ay kadar sonra Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski de bir açıklama yapmıştır. Stamboliyski:

> *"Trakya'nın Yunanistan'a terki, her Bulgar'ın kalbinde derin bir elem duygusu uyandırmaktadır. Fakat Bulgar Milleti, yakın bir gelecekte, Akdeniz'de bir kapıya sahip olacağından katiyen şüphe etmemelidir. Çünkü Yunanistan elde ettiği toprakları muhafaza edemez. Bulgaristan Makedonya'yı, Trakya'yı, Çatalca'yı nasıl muhafaza edemedi ve kaybetti ise, Yunanistan da kendisine verilen büyük kemiği küçük midesine indiremeyecektir"*[1080] demiştir.

[1075] At. Şirkov, *Zapadna Trakiya i Dogovorıt za Mir v Nöy*, Sofya, 1920, s. 44; Aynı Salnamede Edirne Vilayetindeki nüfus şöyle belirtilmiştir: Vilayet'te yaşayan toplam kişi sayısı 997.428, Türk: 355.981, Rum: 253.253, Bulgar: 212.884, Pomak: 120 bin, Musevi: 22.121, Ermeni: 16.924, Arnavut: 9.960, Çingene: 5 bin ve kalanı diğer milletlerdendir. Trifonov, *Antantata v Trakiya*, s. 11.

[1076] Şirkov, *Zapadna Trakiya i Dogovorıt*, ss. 44-45.

[1077] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 25.

[1078] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 129.

[1079] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 318.

[1080] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 318-319; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 129.

Buna rağmen Yunan işgali engellenememiştir. Mayıs 1920 sonuna kadar işgal altındaki Gümülcine, Sofulu, Dimetoka, Dedeağaç, Ferecik ve Karaağaç bölgelerinden 17 bin Bulgar göçmeni Bulgaristan'a sığınmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine Batı ve Doğu Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılması gerektiğine inanan bazı Bulgar partileri ve komiteleri faaliyete geçerek, göçmenler arasında çetecilik yapabilecek kişileri seçmeye başlamışlardır. Bu çetelere katılan Bulgarların büyük çoğunluğunu gönüllüler oluşturmuştur. Çeteciliğin önlenmesine yönelik İtilaf Devletlerinin yaptıkları başvuruları Bulgar Hükûmeti önemsememiş ancak San Remo kararları değiştirilirse her türlü çeteciliğe karşı gelebileceklerini belirtmiştir. Yani Bulgar çete ve komite faaliyetleri Bulgar Hükûmetinin elinde bir nevi tehdit aracı olarak kullanılmıştır.[1081]

b- Batı Trakya'nın İşgaline Yönelik Tepkiler

Batı Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgaline Türk ve Bulgar taraflarının tepkisi giderek artmıştır. Bu tepkiler diplomatik yazışmalara da yansımıştır. Gümülcine'deki Bulgaristan Temsilcisi Goşev'in, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği, 21 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgrafına göre:[1082]

"Batı Trakya Komitesi yetkilileri Bulgar Komitesine, Yunanlıların Batı Trakya'yı işgal etmesiyle birlikte komitenin önde gelenlerinin Balkanlara sığınacağını ve orada geçici bir hükûmet kurarak Trakya'nın özerkliğini ilan edeceklerini bildirmiştir. Bu kararlarına Bulgar Komitesinin de destek vermesini istiyorlar.

Batı Trakya Komitesine göre böyle bir davranış, Cafer Tayyar Bey'in harekete geçmesini sağlayacak ve Türk ordusu Meriç'i geçerek Dedeağaç'ın stratejik noktalarını kontrol altına alabilecektir. Böyle bir harekete Bulgaristan'ın katılmasının çıkarına olup olmayacağını acilen bildiriniz. Türkler, Bulgarlar katılmasa da harekete geçmeye karar vermişlerdir."[1083]

Goşev'in bir başka telgrafına göre:[1084] General Charpy'nin maiyetinde bulunan bir şahıs Generalin, Kurmay Heyetiyle birlikte İstanbul üzerinden geri çekileceğini tahmin ettiğini söylemiştir. Aynı şahsa göre, Cafer Tayyar en kısa zamanda harekete geçecek ve ilk iş olarak Meriç vadisindeki tren hattını ele geçirecektir.[1085]

[1081] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 129.

[1082] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 21 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 72.

[1083] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 72.

[1084] Gümülcine'deki Goşev'den, Başbakan Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 21 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 71.

[1085] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 71.

Batı Trakya'nın savunulması ise Türk tarafına kalmıştır. Savunma güvenliğini I. Kolordu sağlayacaktır. I. Kolordu'nun başında Albay Muhittin (General Muhittin Kurdiş) vardır. Uzun süre bu Kolordu'nun komutanlığını yapmış bulunan Cafer Tayyar Bey ise en önemli bir zamanda bu görevden alınmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda ve Çanakkale'de Tümen Komutanlığı, Doğu Cephesi'nde Kolordu Komutanlığı yapmış bu subayı Edirne Kongresi Millî Kumandan ilan etmiştir.[1086]

Batı Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılması çalışmalarında Tr.-Pş. M. H. C. doğrudan yer almıştır. Bu cemiyetin merkez heyetinde savunma işlerini Cafer Tayyar Bey yapmıştır. I. Kolordu'nun, Trakya'nın savunulması için hazırlattığı ve yayınladığı seferberlik emirlerini takiben Tr.-Pş. M. H. C. de boş durmayarak Batı Trakya'da faaliyet göstermek üzere silahlı millî müfrezeler kurmaya başlamıştır. Bu müfrezeler öncelikle Edirne, Uzunköprü ve İpsala bölgelerinde konuşlandırılmış ve kısa zamanda sayıları 748'i bulmuştur.[1087]

Ayrıca Batı Trakya'da Gümülcineli Ali Galip, Yedek Subay Mithat Cemil ve Hüseyin Basri'nin, Uzunköprü'de Yüzbaşı Murat Bey'in, Gümülcine'de Teğmen Rıfat'ın millî teşkilât kurmaları kararlaştırılmıştır. Yine Yüzbaşı Fuat (Balkan), Batı Trakya'ya geçmek üzere 18 kişilik bir gönüllü müfrezesi kurmuş, bu müfrezeye Yüzbaşı Salih Zeki, Üsteğmen Sedat, Hüsnü, Dimetokalı Sıtkı ve Fahri Beyler katılmışlardır. Ayrıca Fuat Bey'in müfrezesinde Yüzbaşı Boyacıev, Vangel Georgiyev ve Dr. Nançev gibi Bulgar çetecileri de yer almışlardır.[1088]

O tarihlerde Bulgaristan Hükûmeti ile henüz resmî ilişkilere geçilmemiş, Yunanlılara karşı yapılabilecek işbirliği konuları görüşülmemiştir. Buna rağmen Cafer Tayyar Bey'in girişimleri sürmüştür. Karaağaç'tan Bulgar Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıya göre, 3 Mayıs 1920 tarihinde Cafer Tayyar Bey'in yakın adamlarından biri olan Yarbay Baha Bey, Karaağaç'taki Bulgar yetkilisine gelerek Bulgar Hükûmeti ile Cafer Tayyar Bey arasında Trakya konusu ile ilgili işbirliği yapılıp yapılamayacağını sormuş, bu işbirliği ile Yunan işgalinin önlenebileceğini belirtmiştir. Bulgar temsilci de kendisine Bulgar Hükûmeti ile Cafer Tayyar Bey arasında bir görüşme sağlanabilmesi için anlaşma konusunun tam olarak ne olacağını bilmesi gerektiğini söylemiş, bunun üzerine birkaç saat sonra bizzat Cafer Tayyar Bey'in de bulunduğu yeni bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede Cafer Tayyar Bey, Yunanistan'ın genel durumunu değerlendirdikten sonra Yunan işgalinin

[1086] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, s. 322.

[1087] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, s. 324.

[1088] Türk ve Bulgar Komiteleri arasındaki işbirliği bildirilere de yansımıştır. Çalışmamızın belgeler kısmında da görüleceği gibi, Bulgarca ve Türkçe kaleme alınan bildirilerde Batı Trakya'daki Türklere ve Bulgarlara hitap edilmekte ve Yunan işgaline tepki göstermeleri istenmektedir. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 83, 84, 86.

engellenebileceğini tekrarlamış ve Yunanlılara karşı Bulgarlar ve Türkler arasında işbirliği yapılması, Trakya'nın Bulgar ve Türk çıkarları doğrultusunda bölüşülmesi, Arnavutluk'a bağlı olarak Yunan Makedonya'sında bazı karışıklıkların çıkartılması,[1089] önerilerinde bulunmuştur.

Cafer Tayyar Bey, önerileri hakkında Bulgar Hükûmeti bir görüşme yapmayı kabul ederse biri sivil diğeri asker iki temsilci gönderilmesini istemiş, aynı gün Edirne'deki Bulgar Başkonsolosluğunu da ziyaret ederek aynı isteklerini tekrarlamıştır.[1090] Daha sonra Cafer Tayyar Bey, yapılan faaliyetler ve gelişmeler ile ilgili Ankara Büyük Millet Meclisi'ne ve Genelkurmay Başkanlığı'na bir rapor göndermiştir. 15 Haziran 1920 tarihli bu rapora göre:

> *"Batı Trakya'da, küçük harp için, bidayette, batıya gönderilen müfrezelerden biri, Müslümanların korkarak yardım etmemelerinden ve Bulgarların muhalefeti neticesi beslenme ve barınma güçlüklerinden dönmek zorunda kaldı. Hazırlanan millî müfrezelerimiz, Bulgarların kararsız politikaları dolayısıyla batıya geçirilememektedir. Bununla beraber, güçlüklerin kaldırılmasına ve müfrezelerimizin batıya geçirilmesine çalışılacaktır. Her yerdeki Bulgar Hükûmet ve komite mensupları başka düşünüyorlar. Bulgar Hükûmetiyle Bulgar komitelerinin Trakya hakkındaki programlarını tayin etmemiş olmaları buna sebep olmaktadır. Edirne'ye gelen ve heyetimizle ve benimle müzakere eden Bulgar komite reislerine Batı Trakya'nın müstakil bir idareye kavuşması için kuvvet ve para ile yardım edeceğimizi vadettik. Faaliyete geçmeleri teklif olundu. Bu işleri Sofya'da konuşmak üzere gittiler. Müzakereleri takip etmek üzere Gelibolu Mebusu Şakir Bey Sofya'ya gönderildi."* [1091]

3-Doğu Trakya'da Gelişmeler ve Yunan İşgali

a- Doğu Trakya'nın Fiilen İşgali

Anadolu'nun İtilaf Devletlerince işgal edilmeye başlanmasının daha ilk günlerinden itibaren Trakya halkı tepkisini göstermiştir. İstanbul'un işgalinden sonra ise başkentle ilişiğini kesmiş, Trakya'da seferberlik ve sıkıyönetim ilân edilmiştir.[1092]

Sevr Antlaşmasına giden süreçte, 12 Şubat 1920'de Londra'da başlayan ve Belçika'da devam eden Spa Konferansında antlaşma metni hazırlanmış-

[1089] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 46-g.-47.

[1090] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 51-g.

[1091] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 340; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 129.

[1092] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 21.

tır.[1093] Bu metinde Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesine izin verilmiştir. Hatta Trakya demiryolunun işgal ve kontrol altına alınması için bir Yunan taburu dahi görevlendirilmiştir. Fakat Yunanistan, Haziran 1920'de Anadolu'da büyük bir taarruz başlattığı için, Temmuz ayına kadar Trakya'da bir teşebbüste bulunmamıştır. Esasında Millî Mücadele'nin Trakya ayağı sivil anlamda uzun sürmüştür. Ancak askerî olarak en fazla bir hafta içinde mücadele bitmiştir.[1094]

Doğu Trakya'yı işgal eden Yunan birlikleri ile çarpışmalar başlamazdan önce, bu bölgeyi savunmakla görevli I. Kolordu takviye edilmiştir. Kolordu mevcuduna ilaveten 761 subay ve askerî memur, 17.500 er, 10 bin tüfek, 47 makineli tüfek ve 53 top verilmiştir. Bunların dışında sayıları 748'i bulan 10 millî müfreze kurulmuştur. Trakya'daki I. Kolordu'ya, işgalci düşmana yönelik yapılacaklar konusundaki ilk önemli talimat, 9 Ocak 1920 tarihinde Yunanistan'ın İzmir'i işgal edeceği haberleri üzerine, verilmiştir. Talimatta I. Kolordu'nun görevi hatırlatılmış, [1095] Trakya ve Anadolu arasına düşman birliklerinin girmesi ve irtibatı kesmesi durumunda ne yapılacağına dair, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa şu talimatı vermiştir:

1. Aynen Anadolu'daki Kolordular gibi, Rumeli'deki Kolordu da seferberlik ilân edecektir.
2. Bulgarların, hiç olmazsa tarafsızlığı kazanılacaktır.
3. Batı Trakya'dan Doğu Trakya'ya yapılması muhtemel bir düşman taarruzu durdurulacaktır.
4. Böyle bir düşman taarruzu gerçekleşmezse, Yunanlıların Batı Anadolu'da girişilecek bir taarruza destek olmak amacıyla Selanik'teki birliklerini Anadolu'ya göndermesini engellemek için saldırılarda bulunulacaktır.[1096]

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesinin 1. maddesi, "İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının açılarak, bölgedeki kalelerin müttefikler *tarafından işgal edilmesi*" hükmünü taşıdığından, Doğu Trakya'nın İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi neredeyse zorunlu görülmüştür. *"Güvenliklerinin tehdit edilmesi hâlinde müttefiklerin istedikleri bölgeleri işgal etme"* hakkını tanıyan 7. madde çerçevesinde, Trakya bölgesinin en stratejik noktasında bulunan Edirne'nin de alınabileceği ihtimal hâline gelmiştir. *"Demiryollarının denetim altına alınmasını"* öncelikli hâle getiren 15. madde

[1093] Haydar Çakmak, "Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s. 56.

[1094] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 21.

[1095] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 21.

[1096] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 22.

doğrultusunda ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa-Balkanlar, İstanbul-Anadolu bağlantısını sağlayan Doğu Trakya demiryolları hattının ele geçirilmesi İtilaf Devletleri açısından önem arz etmiştir.[1097]

İtilaf Devletlerinin bölgeye yönelik çıkarlarından başka, önceden Osmanlı Devleti'nin birçok yerindeki Balkan topraklarını ele geçirmiş olan Bulgaristan ve Yunanistan'ın da Doğu Trakya'da emelleri bulunmuştur.[1098] Bu ülkelerden Bulgaristan, uzun vadeli çıkarları gereği Doğu ve Batı Trakya'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Fakat gerek iç dinamikleri gerekse Yunanlılara karşı yapabilecekleri aktif mücadelede kazanıp kazanamayacakları endişesi, onları tarafsız kalmaya ve gelişmelere ayak uydurmaya zorlamıştır.

Yunanlıların Batı Trakya'yı işgal etmesi üzerine, Doğu Trakya için gerçek tehlikenin yine Yunanistan olduğu anlaşılmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti gibi savaştan onunla birlikte yenik çıkmış bir Bulgaristan'ın, Trakya için tehlike olmadığı anlaşılmıştır. Doğu ve Batı Trakya'ya yönelik Yunan tehlikesi sebebiyle Trakya'yı temsil eden Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Bulgar Komiteleri arasında zamanla menfaat birliği meydana gelmiştir.[1099]

Yine de Trakya'daki I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa, Yunanlılarla olası bir savaş karşısında Bulgarların nasıl bir tavır takınacaklarını öğrenmek istemiştir. Bu sebeple, daha Edirne Kongresi yapıldığı sıralarda Bulgar çetecilerinden Abacıyev ve birkaç arkadaşı Edirne'ye davet edilmiş, onlara hem Tr.-Pş. M. H. C'nin ve I. Kolordu'nun faaliyetlerini takip etmek imkânı verilmiş, hem de civardaki askerî birlikler ve tesisler gezdirilerek durumdan haberdar olmaları sağlanmıştır. Bu arada olası bir Türk-Yunan savaşında Bulgar Hükûmeti ile Bulgar Trakya ve Makedonya komitelerinin ne gibi yardımlarda bulunabilecekleri konusu Sofya'da toplanacak bir kongrede görüşülmesi kararlaştırılmıştır.

Sofya'daki kongre "Bulgarlar Trakya Komitesi" tarafından düzenlenmiş ve başkanlığını Profesör Mihaylov üstlenmiştir. Şakir Bey bu kongrede bir konuşma yapmış ve Doğu Trakya'nın eldeki her türlü güçle savunulacağını anlatmıştır. Şakir Bey ayrıca, Bulgar Makedonya Komitesi Başkanı Protogerov ile de görüşmüştür.[1100] Sofya'daki yoğun temasları arasında Şakir

[1097] Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar", 288-289.

[1098] Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar", 289.

[1099] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 49.

[1100] Stefan Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenost (1918-1922)*, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1966, s. 100; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 130.

Bey, bir tiyatroda ayaküstü Başbakan Stamboliyski'ye durumu anlatmaya çalışmış ancak kendisine Kreçov ile görüşmesi tavsiye edilmiştir.[1101] Şakir Bey bu geziden, Yunanlılara karşı yapılacak savunmada, Bulgarlardan silah ve cephane gibi fazla bir yardım alınamayacağını ama manevi yardımda bulunabilecekleri ve gerekirse Bulgaristan'a sığınacaklara hoşgörüyle bakılabileceği bilgileriyle dönmüştür.[1102]

Daha sonra Cafer Tayyar Bey de bir girişimde bulunmuştur. Şakir Bey'le birlikte Dereköy civarındaki Soğuksu'da Bulgar sınır karakol komutanı Binbaşı Daskalov ile yine yardım konusu üzerine görüşülmüş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu görüşmelerde alınan tek olumlu cevap, olası Türk-Yunan savaşında I. Kolordu'nun dağılması ihtimali üzerine Bulgar topraklarına geçmek zorunda kalacak asker ve sivillerin kabul edilmesi kararı olmuştur.

Uzunköprü-Hadımköy demiryolunu, 9 Kasım 1918 yılından beri kontrolü altında tutan Fransız yönetimi, yetkiyi 9 Ocak 1919'dan itibaren bir Yunan taburuna bırakmıştır.[1103] Bu yetki, Yunanlıların fiilen Doğu Trakya'yı işgal etmesini başlatmış ve bölgedeki Türkleri tedirgin etmiştir.[1104] Tr.-Pş. M. H. C., çareler aramaya başlamış, bu amaçla oluşturulan bir heyet İstanbul'a gitmiştir. Ancak İstanbul Hükûmetinin Yunan işgalini küçümsemesi ve önemsiz göstermeye çalışması üzerine heyet, 22 Ocak 1919'da bir toplantı yapmayı kararlaştırmıştır. Bu toplantıda şu kararlar alınmıştır:

1. Geçirilmekte olan zor zamanlar dolayısıyla Trakya halkının bir araya gelmesi gerektiği anlatılmalıdır.
2. Trakya'nın parçalanmaz bir bütün olduğu söylenmelidir. Trakya'nın gerçek sahiplerinin, halkının %75'inden fazlasını meydana getiren Türklerin olduğu belirtilmelidir. Bundan şüphe edildiği takdirde Wilson Prensiplerine göre referanduma gidilmesinin isteneceği ifade edilmelidir.
3. -Doğu Trakya'yı işgal etmekte olan Yunanlıların kovulması için gerekli çalışmaların yapılmasına başlanmalıdır.[1105]

İstanbul'daki bu toplantıya; Bulgaristan'ın elinde bulunan ve halkının büyük çoğunluğu Türklerden oluşan Batı Trakyalı Türk temsilciler de katılmıştır. Toplantı sonrası alınan kararlar çerçevesinde faaliyete başlanmış, Trakya topraklarının Türk nüfusuyla yoğunluklu olduğu anlatılmaya baş-

[1101] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 340; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 130.

[1102] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 130.

[1103] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 68.

[1104] Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar", s. 291.

[1105] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 49-50.

lanmıştır. Bu amaçla Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey, Edirne Vilâyet toprakları hakkında bir istatistik yayınlamıştır. Buna göre vilâyette 13.620.000 dönüm arazi vardır. Bu arazinin: 8.926.891 dönümü Türklere, 2.741.368 dönümü Rumlara, 1.652.639 dönümü Bulgarlara, 63.287 dönümü Ermenilere ve 3.876 dönümü Musevilere aittir.[1106]

Yunanlıların Trakya demiryollarını işgal etmesi Bulgaristan tarafından İtilaf Komutanlığı nezdinde protesto edilmiştir. Bulgarlar da bölgedeki çıkarlarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Yunanistan Başbakanı Venizelos ise Paris Barış Konferansına gitmiş ve orada Yunan iddialarını ileri sürmüştür. Sunduğu muhtıraya düzmece bazı nüfus istatistikleri ekleyen Venizelos Arnavutluk'tan Epir'in tamamına yakın bir kısmını; Bulgaristan'dan Batı Trakya'yı; Osmanlı Devleti'nden Doğu Trakya, Bozcaada, Gökçeada, Meis Adası, Rodos, Oniki Adalar ve Anadolu'nun Batı'sını istemiştir.[1107]

Venizelos, Trakya'nın nüfus yapısını da yanlış, eksik bilgilerle ve kendi çıkarlarına göre Avrupalılara aktarmış, Trakya'nın Yunan olduğunu savunmuş, İstanbul ile bütün Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi gerektiğini iddia etmiştir.[1108]

Paris Barış Konferansında Osmanlı Devleti temsil edilmediği için Venizelos'un iddialarına cevap verilememiştir. Avrupa ve Fransız kamuoyuna kendi iddialarını anlatma ve onları etkilemede önce Yunanlılar sonra Bulgarlar başarılı olmuşlardır. Türkler, Trakya'daki nüfus yapısıyla ilgili pek cılız kalan bir istatistikle iddialarını anlatmaya çalışmışlardır. Türklerin verdiği istatistik henüz Trakya toprakları üzerinde milliyet kavgalarının gündemde olmadığı 1905 tarihli bir istatistiktir. Edirne Vilâyetinin, Balkan Savaşlarından sonra Batı Trakya adını aldığı Gümülcine ve Dedeağaç sancaklarıyla birlikte 1. 185.189 kişilik bir nüfusa sahip olduğu bilgisidir. Bu nüfusun: 650.624'ü Türk, 357.102'si Rum,127.459'u Bulgar ve kalanı diğer milletlerdendir.[1109]

Bu arada Paris Barış Konferansı görüşmelerini yapan heyet, Trakya sorununu incelemek üzere dosyayı Yunan işleri komisyonuna havale etmiştir. Bu komisyondan Türkiye aleyhine kararlar çıkmak üzere iken komisyon, alacağı kararları ileri bir tarihe ertelemiştir.[1110] Bu erteleme Osmanlı Devleti'nin lehine olmuştur. Trakya'daki Türklerin haklarını savunma fırsatı

[1106] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 50; Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 116-117.

[1107] Engin Berber, "Yunanistan İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s. 107.

[1108] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 51.

[1109] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 53-54.

[1110] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 52-53.

ve zamanı yakalanmıştır. Bu zamanı değerlendirmek isteyen Tr.-Pş. M. H. C., İstanbul'daki Padişah ve Başbakan Tevfik Paşa'ya durumu aktarmıştır. Ancak onların, İstanbul Hükûmetinin her taraftan irtibatının kesildiği, şehrin abluka altına alındığı bahanelerini dinlemişler, dışarıda Türk Devleti aleyhine çevrilen entrikaları öğrenemedikleri gibi, bunlara karşı etkili tedbirler almaktan da aciz olduklarını görmüşlerdir.[1111]

Hükûmet ve Saltanatın bu durumu karşısında, işgal edilmekte olan Trakya'nın kurtarılması çaresini kendisinde gören Tr.-Pş. M. H. C., Trakya'da Millî Mücadele'yi başlatmıştır. Cemiyetin İstanbul gazetelerine yaptığı açıklamalar, Avrupalı devletlerin yetkililerine, siyasi çevrelerine, basınına ve kamuoyuna ulaştırdığı protesto telgrafları, Trakya'daki Türk davasını savunmada hareketlilik yaratmıştır. Bu dönemde Cemiyetin yayın organı olan Trakya-Paşaeli gazetesinin haberleri, Başyazarı Mehmet Şeref'in (Aykut) ve İsmail Suphi'nin (Soysallıoğlu) yazıları etkili olmuştur.[1112]

İstanbul basını da Trakya Türk davasını manşetlerine taşımış, köşe yazıları ile Türk ve dünya kamuoyuna gerçekleri anlatmaya çalışmıştır. Bu gazetelerden önde gelenleri; "Tasvir-i Efkâr", "İleri" ve Edirne'de çıkmaya başlayan "Ahâlî" gazeteleridir.[1113]

Yunan orduları, 20 Temmuz 1920 tarihinden itibaren Doğu Trakya'yı işgal etmeye başlamışlardır.[1114] Öncesinde, 18 Temmuz gibi gelen istihbarat raporlarının verdiği; Yunanlıların Dedeağaç'tan Karaağaç'a altı vagon dolusu askerî malzeme getirdikleri, yine Dedeağaç iskelesine altı vapur ile beş bin asker çıkardıkları bilgisi Osmanlı yetkilileri tarafından ciddiye alınmamıştır. Üzücü olan ise Damat Ferit ve İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetinin gelişmelerden haberdar olmasına rağmen sessiz kalmaları, olayları belirleyen olmak yerine izleyici konumlarını korumaları olmuştur.[1115] Hatta aynı tarihte İstanbul Hükûmeti, Yunanlıların Sultançiftliği bölgesinden harekete geçip Tekirdağ'ı bombalaması üzerine, I. Kolordu Komutanlığının ilettiği bilgiyi önemsememiş ve şöyle bir telgraf göndermiştir:

> *"Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgali, konferansın kararları icabından olmakla, faydasız, kan dökülmesine ve Müslüman ahalinin perişanlığına yol açacak muharebelere meydan verilmeyerek harekâtınızın ona göre tanzimi ve muharebeden katiyen kaçınılması tavsiye olunur"*[1116]

[1111] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 54.

[1112] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 54-57.

[1113] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 58-62.

[1114] Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 350; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 23; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, s. 128.

[1115] Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hük*ûmetleri, ss. 232-233.

[1116] Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, s. 357; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 130.

Yunanlılar Marmara kıyılarına saldırmışlar, Ereğli'yi bombalamışlar ve Sultan Çiftliği bölgesine de asker çıkarmışlardır. Daha sonra demiryolu hattı boyunca ilerlemişler Hadımköy, Çatalca, Çorlu, Muratlı, Lüleburgaz, Uzunköprü gibi şehirlere müfrezeler göndermeye başlamışlardır. Özellikle Trakya'nın ortasından geçmekte olan Uzunköprü-Hadımköy demiryolunun işgali ve İstanbul'un da İtilaf Devletleri tarafından alınması, Anadolu ile bağlantının kopması gibi tehlikeli bir gelişmeyi ortaya çıkarmıştır. Acil durumlarda Anadolu'dan veya Anadolu'ya yapılacak bir yardımın önü kesilmiştir.[1117]

I. Kolordu Karargâhının İstanbul Hükûmeti ile yazışmaları sürerken, Yunan Deniz Kuvvetlerinden Kılkış muharebe gemisi, Jerako, Aetos, Leon isimli muhripler ile bir İngiliz zırhlısı ve uçak filosunun desteği altında bazı Yunan birlikleri, Tekirdağ'ın doğusundaki Kösederesi kıyılarına çıkarılmışlardır.[1118]

Buna ilaveten Trakya'daki azınlıklar, özellikle Rumlar çeteler oluşturmuşlar ve Yunan askerlerinin kontrol ettiği demiryolu hattı boyunca olaylar çıkarmaya, Türklere eziyet etmeye ve Osmanlı Hükûmetinin otoritesini yok saymaya başlamışlardır.[1119] Yunanlı askerler, başlarında subayları olmasına rağmen silah ve tütün olup olmadığını araştırma bahanesiyle Türk köylerine girmişler, halkın haysiyet ve namusuna tecavüz etmişlerdir. Mesela; Uzunhacı köyünden Hasan Tahsin Ağa'nın gelinini kaçırmışlardır. Manika köyü halkını köy dışına çıkararak kadınlara kötü muamelede bulunmuşlar, Kabaklıpınar ve Küçükyemin köylerini günlerce süren kuşatma altında tutmuşlardır.[1120] Rum çeteleri de İtilaf Devletlerinin, Yunanistan Hükûmetinin ve Patrikhane'nin de desteğini almışlar, Trakya'yı Yunanistan'a katmak için çaba göstermişlerdir.[1121]

I. Kolordunun önceden bu bölgede hazırlık yapmış olan 55. Tümen birlikleri bu hücum karşısında zayıf kalmış, Yunan çıkarma harekâtını engelleyememiş ve kısa sürede dağılmıştır. Yunanlılar bu dağılmayı fırsat bilerek kuvvetlerini Lüleburgaz-Hayrabolu yönüne sevk edince 55. Tümen de Muratlı istikametine çekilmek zorunda kalmıştır. 22 Temmuz 1920 tarihinde, beş tabur askerden fazla bir Yunan ordusu Seyitler İstasyonu-Yaylatepe bölgesinden taarruza geçmiş ve topçu atışına başlamıştır. 55.

[1117] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 105.

[1118] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", ss. 130-131.

[1119] Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, ss. 263-264; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 105.

[1120] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 249.

[1121] Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken*, ss. 263-264; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 105.

Tümen birlikleri bu topçu atışları karşısında tutunamamıştır. Babaeski civarında savunma hattı oluşturmaya çalışmışlarsa da başarısız olmuşlar ve I. Kolordudan gelen emirle Havsa'ya çekilmişlerdir. Babaeski ise Yunanlıların eline geçmiştir.[1122]

I. Kolordunun bölgede konuşlandırdığı 60. Tümene Uzunköprü'deki demiryolu ve kara yolu köprülerinin imha edilmesi, köprülerin doğusunda bulunan mevzilerin ele geçirilerek düşmanın yok edilmesi emri verilmiştir. Ancak 60. Tümen bunda başarılı olamamış, Yunan birliklerini Meriç nehrinin batısına püskürtememiştir. Bunun üzerine 60. Tümene Ergene nehri kuzeyinden Havsa'ya çekilmesi emri verilmiştir. Fakat Kırklareli'nin Yunanlıların eline geçmesi hâlinde tedbir olarak Türk birliklerinin Bulgaristan'a sığınması imkânı ortadan kalkacağından, birlikler Havsa yerine Sazlıdere ve İskenderköy civarına gönderilmiştir. Daha sonra da bu birliklerin bir kısmı artçı olarak bırakılıp, 24/25 Temmuz gecesi I. Kolordu Lalapaşa'ya çekilmiştir.[1123]

Yunanlılar, Tekirdağ'a çıkarma yaptıkları tarihte Edirne'nin Batı'sına da harekât başlatmışlardır. Buradaki Türk birlikleri, saldıran düşmana karşı top ve makineli tüfek atışı yapmışlar, kendilerini savunmuşlardır. Karşılıklı muharebeler 22 Temmuz'a kadar devam etmiştir. Önceleri Türk birliklerinin başarıları görülmüşse de Babaeski ve Havsa'nın düşmesi haberlerinden sonra Türk tarafında panik başlamıştır. Dolayısıyla bölgede savaşan 49. Tümen Komutanı birliklerini Hanlıyenice'ye çekmek istemiş, başarılı olamayınca ve düşmanı karşılayacak gücü bulamayınca, 25 Temmuz'da Bulgaristan'a iltica etme kararı vermiştir.[1124]

Doğu Trakya, altı gün gibi kısa bir sürede Yunan birliklerinin eline geçmiştir. Yunanlıların bu başarısı karşılıklı cephe savaşıyla olmamış, I. Kolordu'nun zayıflığı ve dağınıklığından kaynaklanmıştır. Karaağaç ve Uzunköprü dışında hiçbir yerde karşı koyma görülmemiştir. Yunanlılar adeta elini kolunu sallayarak Trakya'yı işgal etmişlerdir. Bu savaşta Cafer Tayyar Bey de esir düşmüş ve Atina'ya götürülmüştür.[1125] Cafer Tayyar, Mudanya Ateşkesinden sonra Türkiye'ye iade edilmiştir.[1126]

Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından kısa sürede ele geçirilmesini Sabahattin Selek şöyle yorumlamaktadır:

[1122] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 131.

[1123] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 131.

[1124] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 131-132.

[1125] Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya*, s. 103; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 24.

[1126] Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, s. 128.

"Trakya muharebeleri acıklı bir maceradır. Savunma hazırlıkları ve planı, muharebelerin sevk ve idaresi son derece düzensiz bir şekilde cereyan etmiştir. Beş gün süren muharebelerde Kolordunun insan kaybının 3 subay ve 40-50 erden ibaret olması, Trakya macerasının niceliğini göstermeye yeter. Trakya'da kuvvetli bir liderin bulunmayışı bu sonucu vermiştir."[1127]

Trakya muharebelerinde Kolordu Kurmay Başkanı olarak görev yapmış olan Yarbay Abdurrahman Nafiz (Gürman), Genelkurmay Başkanlığına verdiği raporda Doğu Trakya'nın işgalinin sebeplerini değerlendirmiştir:

"Trakya ahalisi genellikle savunmaya taraftardı. Yabancı boyunduruğu altına girmek istemedikleri kanaatinde idim. Malen ve bedenen fedakârlıktan çekinmiyorlardı. Fakat Çorlu, Vize ve Saray havalisinde asker kaçaklarının miktarıyla iane toplamaktaki güçlük, dikkat çekecek bir derecedeydi. Muharebe başlamadan üç hafta evvel geldiğim cihetle, bu hususları lâyıkıyla tetkik edememiştim. Lâkin muharebe başladıktan sonra zuhur eden ahvalden ve yaptığım hususî tetkikattan ahali ve ordu üzerinde bilhassa fena tesir yapan hususların aşağıdakiler olduğuna kanaat ettim:

1- İstanbul gazetelerinin Trakya'ya serbestçe gelmesi ve İstanbul'a gidip gelenin eksik olmaması ve bu suretle bazı İstanbul çevrelerinin ve gazetelerinin her vesileden faydalanarak savunma aleyhindeki sözleri ve yayınları.

2- Düşmanın yalnız Yunanlılardan ibaret olmayıp, İngiliz ve Fransızların, Yunanlıların arkasında bulunduğu ve gerekirse bunların da Yunanlılara yardım edecekleri fikir ve zannının uyanması.

3- Yerli Hıristiyanların savunma aleyhindeki propagandası.

4- Trakya'nın özel durumu, yardım bekleyecek bir cihetin bulunmaması.

5- Haziran 1920 sonlarında Anadolu harekâtını Yunanlıların pek kolaylıkla yapmaları ve düşmanların bunu gazetelerden, uçaklardan, her türlü vasıtalardan faydalanarak yaymaları büyük etki yapmıştır.

Orduda disiplin istenen derecede değildi. Erler, kendilerini gönüllü sayıyorlardı. Silahlı ve silahsız kaçak sayısı pek yüksek bir sayıya varıyordu. Subaylardan seve seve canını feda edenler ve kanlarını akıtanlar vardı fakat subaylardan bir kısmı da Trakya'dan kurtulmak için can atıyordu."[1128]

Bunların dışında Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından kısa sürede işgal edilmesinin başka sebepleri de vardır ve bu sebeplerin ortaya konulma-

[1127] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 24.

[1128] Selek, *Millî Mücadele II*, ss. 24-25.

sı, alınması gereken dersler bakımından önem taşımaktadır.[1129] Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Osmanlı devlet adamlarının Mondros Ateşkesinden itibaren sürdürdükleri teslimiyetçi politikalar ile savunmayı gerçekleştirenlerin arkasında durmaması.
2. Anadolu'dan tecrit edilmiş bir şekilde savaşa girme zorunluluğu.
3. Ekonomik yokluklar, askerî malzeme, iaşe ve bunların devamlı hâle getirilmemiş olması.
4. Trakya halkında ve askerde var olan moral bozukluğu.
5. Ordunun yönetiminde ve uygulanan planlarda önemli hataların yapılmış olması.[1130]
6. Hürriyet ve İtilaf Partisi ile Alemdar gazetesi gibi İstanbul gazetelerinin Trakya'da oluşturulmaya çalışılan Millî Mücadeleyi baltalayıcı tutumları.
7. Doğu Trakya'da, Trakya-Paşaeli Cemiyeti öncülüğünde başlatılan millî savunma hazırlıklarının, Cafer Tayyar Paşa ile Cemiyet üyeleri arasında var olan farklı siyasî görüşler ve kişisel çatışmalar yüzünden sekteye uğraması.[1131]

b- Doğu Trakya'daki Yunan İşgaline Direniş: Edirne Kongresi

Doğu Trakya'nın işgal edilmesi üzerine Müslüman Türk halkı tepki göstermeye başlamıştır. Geniş ve düzenli biçimlerde ve hemen hemen her gün işgalci Yunan askerlerine, İstanbul Hükûmetine, İtilaf Devletlerine karşı toplantılar ve mitingler düzenlemişlerdir. Edirne, Kırklareli ve Uzunköprü'deki faaliyetler ise daha yoğun olmuştur.[1132] Bu tepkiler etkisini göstermiş, Yunan işgaline direnen Trakya'daki Müslüman Türk halkı önce kurduğu çeşitli dernekler etrafında örgütlenmiş, sonra da kongreler yapmıştır. Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılmasına yönelik yapılan diğer faaliyetlerden biri çeşitli illerde kongreler toplanmasını sağlamak olmuştur. ***Bu faaliyetler*** Yunan ordusunun Trakya'ya hâkim olmaya başlaması ve Rum örgütlerinin Trakya'yı Yunanistan'a ilhak etmeye çalışması ile Türk halkına yaptıkları mezalim üzerine hızlandırılmıştır.

Ayrıca Trakya'daki vahim durumu gören Mustafa Kemal Paşa'nın:

[1129] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, ss. 105.

[1130] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, ss. 105-106.

[1131] Özgür Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Bahar 2016, s. 146.

[1132] *Ts. D.* İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, 1. 1-2.

"Yunanlıların ve yerli Rumların teşkilât ve teşebbüsüne karşı, tarafımızdan da aynı teşkilat ve teşebbüslere girişilmesi ve Sivas Kongresi Nizamnâmesinin lâhikasına göre silahlı millî müfrezeler kurulması ve Kolordu'nun bu hususta azami derecede gizli yardımda bulunmasını"[1133] isteyen emri gelmiştir.

Bu emir üzerine I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa, bölgedeki Tümen Komutanlarına, 14 Ocak 1920'de gizli bir emir göndermiş, Rum örgütlerini jandarma ve ordu birlikleri ile yok etmek mümkün olmadığından, Türklerin Avrupa'daki son parçası olan Doğu Trakya'nın savunulmasının ancak silahlı bir teşkilat kurulması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla Trakya'da silahlı millî bir teşkilatın kurulmasına karar vermek üzere, 1920 yılının Ocak ayı ortalarında, Trakya-Paşaeli Cemiyeti Merkez Heyeti ve kaza heyetlerinden birer üyenin katılımıyla Edirne'de bir kongre toplanmıştır.[1134]

Aslında daha önceleri ve sonrasında olmak üzere başka kongreler de düzenlenmiştir. Bunların ilki 10 Temmuz 1919'da, ikincisi 16 Ekim 1919'da, üçüncüsü 15 Ocak 1920'de ve dördüncüsü, 31 Mart 1920'deki Lüleburgaz kongresinden sonra 9 Mayıs 1920'de yapılmıştır.[1135] 15 Ocak 1920 tarihinde Edirne'de yapılan kongrede:

"Silahlı millî müfrezelerin işleriyle ve umumiyetle Doğu Trakya'ya vaki olacak tecavüzlere karşı millî bir müdafaa ve yerli ve ecnebi kuvvetlerin içeride yeltenecekleri olupbittilere veya barış konferansının Doğu Trakya'yı Osmanlı topluluğundan ayıracak kararlarına karşı koymak üzere; Trakya-Paşaeli Cemiyeti'nden ayrı olarak bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Heyeti Muvakkatesi'nin ve şubelerinin kurulmasına" karar verilmiştir.[1136]

Bu arada son Osmanlı Meclisi, İtilaf Devletlerinin ablukası altındaki İstanbul'da toplanmış, Sivas Kongresi kararlarının ve Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da bulunan milletvekillerine verdiği talimatların bir sonucu olarak, 28 Ocak 1920 tarihinde "Misak-ı Millî'yi" kabul etmiştir.[1137] Bunun üzerine İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa işgale şiddetle tepki göstermiş, aynı gün

[1133] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, y. y., t. y., Vesaik, Vesika No: 247.

[1134] Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 20.

[1135] Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 20; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 182.

[1136] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 108.

[1137] İlker Alp, "Misakımillî", *Misakımillî ve Türk Dış Politikasında Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 182; Ali Güler, *Türk'ün Unutulan Yemini Misâk-ı Millî*, Halk Kitabevi, İstanbul, 2015, s. 63.

İstanbul'daki İtilaf güçleri temsilciliklerine, tarafsız yabancı devletler dışişleri bakanlıklarına, bütün vali ve komutanlar ile Müdafaa-i Hukuk heyetlerine protesto telgrafları göndermiştir.[1138]

Trakya'daki I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu ve Rumeli'deki komutanlara yazdığı 16 Mart 1920 tarihli *"İstanbul'la muhabere ve münasebette müteyakkız bulunulmasını"* emreden telgrafı[1139] ile 9 Ocak 1920 tarih ve 55 numaralı, *"Trakya'nın iç ve dış tehlikelere karşı korunması için neler yapılacağına dair seferberlik ve harekât planını"* devreye sokmuştur.[1140] Cafer Tayyar Bey, ilk iş olarak Doğu Trakya'nın İstanbul Hükûmetiyle olan ilişkilerini kesmiş ve bütün Edirne'de sıkıyönetim ilan etmiştir.[1141] Ayrıca bir bildiri yayınlamış, Trakya'nın işgaline karşı çıkıldığını ve kurtarılması için mücadele edileceğini açıklamıştır.[1142]

Cafer Tayyar Bey aynı gün Edirne Valiliğine bir yazı yazmıştır. Bu yazıda *"Makam-ı Hilafetin intihab ve Meclis-i Millî'nin tasdikini haiz meşruti bir hükûmet teessüs etmedikçe Edirne Vilayeti dâhilindeki idare-i askeriye mustakilen harekete mecbur kalacaktır"* demiş ve sıkıyönetim sebebiyle askerî yönetime yardım edilmesini gerekenlere emredilmesini istemiştir.[1143] Cafer Tayyar, yine aynı gün bu defa emrindeki askerî birliklere de bir yazı göndererek alınması gereken tedbirleri sıralamıştır. Buna göre:

1- *"Her tümen, kendi bölgesindeki silah ve cephane depolarından faydalanarak seferberliği ikmal edecektir.*

2- *Her tümen, kendi bölgesinde sıkıyönetim ilan edecektir.*

3- *Her tümen, kendi bölgesindeki Ziraat Bankası ile Mal Sandıklarında ve Evkaf ve Tapu Dairelerindeki paralara el koyacaktır.*

4- *Aşar ambarlarındaki hükûmete ait tohumluk, hububat ve sair erzaka el konulacaktır.*

5- *Her tümen, bölgesindeki tüccarların elinde bulunan zahire ve hububat ile askere yarayacak eşyanın, büyük ölçüde alınıp satılması ve başka tarafa naklini men edecektir.*

[1138] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Günümüz Türkçesine Çeviren Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 323-326.

[1139] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, y. y., t. y., Vesaik, Vesika No: 255.

[1140] Aynı yer, Vesika No: 39; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 211.

[1141] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 194; Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 69.

[1142] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-5.

[1143] *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 24, Haziran 1958, Belge 606; Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 69.

6- *Her tümen, kendi bölgesindeki telgrafhanelerle, telgraf hatlarının muhafazasına çok dikkat edecek ve muhaberenin kesilmemesini sağlayacaktır.*

7- *Hangi nedenle olursa olsun, hiç kimse silahını hiçbir kimseye teslim etmeyecektir."*[1144]

İşgaller karşısında ise Anadolu'da olduğu gibi Trakya'da da Türk halkının tepkileri başlamıştır. 21 Mart 1920 tarihinde Edirne'de bir miting düzenlenmiş[1145] ve burada İstanbul'un işgalinin kınanması yanında Osmanlı topraklarını işgal eden her güce karşı savaşılacağı belirtilmiştir. Bu mitingde şu kararlar alınmıştır:

1. İtilaf Devletlerinin İstanbul'u işgali protesto edilmektedir.
2. Batı Trakya'da Otonomi olması arzulanmaktadır.
3. Yunan birlikleri Batı ve Doğu Trakya'yı ancak Türklerin cesetlerini çiğneyerek işgal edebileceklerdir.[1146]

c- Lüleburgaz Kongresi

Gümülcine'deki Bulgaristan temsilcisi Goşev'in Bakan Macarov'a gönderdiği telgrafa[1147] göre Goşev, Edirne'den bazı bilgiler elde etmiştir. Buna göre:

"Cafer Tayyar, 31 Mart'ta Lüleburgaz'a gitmiş. Burada Mustafa Kemal'in Doğu Trakya'daki adamları tarafından bir Millî Kongre düzenlenmiş. Anadolu'daki milliyetçiler tarafından da buna benzer bir kongre Ankara'da yapılacakmış. Lüleburgaz kongresinin kararları 4-5 gün sonra açıklanacakmış."[1148]

Goşev'in belirttiği gibi, Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılması için bir diğer kongre Lüleburgaz'da toplanmıştır. Edirne'deki Bulgar Başkonsolosluğu da bir kongre yapılacağına dair duyumlar aldığını, bu kongreye Trakya'daki hemen her şehirden temsilcilerin gönderileceğini, Edirne'den Belediye Başkanı Şevket Bey önderliğinde 7 kişinin katılacağını ve görüşmelerin gizli olacağını Bulgaristan Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.[1149]

[1144] *Harb Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 24, Haziran 1958, Belge 607-608; Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 70.

[1145] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.

[1146] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.

[1147] Gümülcine'deki Goşev'den Bakan Macarov'a gönderilen, 2 Nisan 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 14a.

[1148] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 14a.

[1149] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, 1.13-g.

Goşev, Cafer Tayyar Bey'in, Belediye Başkanı Şevket Bey ile görüştüğü, birlikte önce Kırklareli'ne gittikleri ve oradan da kongreye katılmak üzere Lüleburgaz'a geçecekleri bilgisini verdikten sonra şunları eklemiştir:[1150]

> *"Şey-ül İslam, Genç Türklere muhalefetiyle bilinen eski Edirne Valisi Salim Paşa ve bir İngiliz subayından oluşan heyet, Cafer Tayyar Bey'i yaptığı faaliyetlerden vazgeçirmek ve Trakya'yı terk etmesini sağlamak için yakında Edirne'ye geleceklermiş.*[1151]
>
> *Buradaki (Edirne) Rumlar, Türk Trakya'sının Yunanistan'a verildiğini, bu sebeple kısa bir süre sonra Yunan askerlerinin bölgeyi işgal edeceklerini fısıldamaya başladılar. Güvenilir kaynaktan öğrendiğime göre; bu tür haberleri Edirne'deki Rum Piskoposu yaymakta imiş."*[1152]

Dolayısıyla, 31 Mart 1920 tarihinde[1153] Şakir (Kesebir), Galip Bahtiyar, Hayrettin ve Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey'in, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'nin, Edirne iline bağlı Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Gelibolu sancakları ile Çatalca sancağının her nahiyesinden birer üyenin katıldığı ve toplam 67 kişiden oluşan Lüleburgaz Kongresi toplanmıştır.[1154]

Edirne Başkonsolosluğu, 3 Nisan 1920 tarihli bir raporunda[1155] Lüleburgaz'da düzenlenen kongre hakkında edindiği bilgileri Sofya'ya ulaştırmıştır. Bu bilgilere göre: Lüleburgaz kongresi 30 Mart'ta açılmıştır. Toplantılar 1 Nisan günü geç saatlere kadar devam etmiştir. Kongreye Edirne Vilâyetinin çeşitli şehirlerinden toplam 60 temsilci katılmıştır.[1156] İstanbul'dan kaçmayı başaran Trakya milletvekilleri de orada bulunmuşlardır. Kongre başkanlığına Edirne Belediye Başkanı Şevket Bey seçilmiştir. Toplantılar gizli yapılmıştır.[1157]

Kongrede Albay Cafer Tayyar Bey ateşli bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bulunduğu kötü durum ile Trakya'ya değinmiş ve şöyle demiştir:

[1150] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13-g.

[1151] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13-g.

[1152] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 14.

[1153] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 182; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 114.

[1154] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 114; Zekâi Güner, "Lüleburgaz Kongresi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum 31 Mart 2001*, (Yay. Haz.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi, Lüleburgaz, 2001, ss. 54-55; Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 74.

[1155] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen 3 Nisan 1920 tarihli rapor. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31-g.-32-g.

[1156] Trifonov, *Antantata v Trakiya*, s. 233.

[1157] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31.

"Yaralanmama rağmen İmparatorluğu kurtarmak için ölmeye hazırım. Şanlı tarihimizin canlı birer anıtı olan Edirne'miz ve bölgesini savunma konusunda bana izin ve destek vermenizi istiyorum. Aranızda düşüncelerime katılmayan varsa şimdi açıkça söylesin ki ben hemen bavulumu toplayıp bu güzel ülkeyi terk edeyim."[1158]

Lüleburgaz Kongresine katılanların tamamı, gözlerinde yaş ve şiddetli alkışlarla vatanın korunması için bütün varlıklarını vermeye ve onunla ölmeye hazır olduklarını söylemişlerdir. Daha sonra Lüleburgaz garnizonunda bulunan bütün subaylar kongreye davet edilmiştir. Cafer Tayyar Bey, onlara hitaben de bir konuşma daha yapmış ve subaylar arasından onun sözlerine katılmayan varsa orduyu terk edebileceklerini söylemiştir. Bütün subaylar onunla birlikte ölmeye karar verdiklerini bildirmişlerdir.[1159]

Başkonsolosluktan ulaştırılan bilgi şöyle devam etmektedir:

"Cafer Tayyar Bey, dün Edirne'ye döndü. Bu sabah evime beni ziyarete geldi. Kongreden çok memnun kaldığını anlattı. Ayrıca, yakında Edirne Vilâyetinin bütün köylerini tek tek dolaşacağını, buralarda konuşmalar yaparak halkın mücadele azmini arttırmak istediğini söyledi. Cafer Tayyar Bey, gizli olan Lüleburgaz kongresinde alınan kararları bana getirmeye söz verdi."[1160]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu, gönderdiği rapora İstanbul'da yayınlanan "Ahali" gazetesinin Lüleburgaz Kongresi hakkındaki haberini de eklemiştir.[1161] Gazetedeki Pomakoğlu imzalı haber-analizde şu bilgiler yer almaktadır:

"Trakya halkı ilk Millî Şura'yı Burgaz'da (Lüleburgaz)toplamıştır. Birçok kişi böyle bir kongrenin yapılamayacağını, yapılsa bile başarılı olamayacağını düşünmüştü. Ancak öyle olmadığı anlaşılmıştır. Burgaz kongresine katılan üyeler vatanın askerî, siyasî, ekonomik ve sosyal durumu hakkında bilgi vermişler, bir seneden beri halkın yaşadığı tereddüt ve bunalımı ortadan kaldırmışlardır.[1162]

Burgaz kongresinin gizli amaçları olduğu ve ülkeye zararının dokunacağını iddia etmek her Türk ve Müslüman için gülünç bir hâl alacaktır. Çünkü kongreye katılanlar, söylenen her şeye inanan, kafa sallayanlar değil aksine

[1158] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31.

[1159] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31-g.

[1160] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31-g.

[1161] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 32-g.

[1162] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 32-g.

sorular soran ve cevaplar veren bilinçli kişilerdir. Toplumu aydınlatmak için böyle kongrelerin daha sık yapılması lazımdır. Millî kongreler ve Millî Şura'lar insanımızın inancı ile birlik ve beraberliğimizi güçlendirecektir. Bu tür faaliyetlere muhalefet edenlere itibar edilmemelidir."[1163]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğunun diplomatik yazışmasından anlaşıldığına göre:[1164] Lüleburgaz'da yapılan kongrede alınan kararların bir kopyası bakanlığa, Başkonsolosluk tercümanı tarafından bilgi için ulaştırılmıştır.[1165] Kongre'de 7 madde hâlinde çok önemli kararlar alınmış ve Trakya'nın yabancı işgaline karşı, azim ve kararlılıkla savunulacağı bütün dünyaya ilan edilmiştir.[1166]

Lüleburgaz Kongresi'nin kararları şunlardır:

1. Trakya, Türk ve Müslüman olarak büyük bir çoğunluğa sahiptir. Trakya'nın ırk, tarih, siyaset ve ekonomik sebeplerle, bütün devletler tarafından kabul edilmiş olan milliyet ve adalet esaslarına göre Türk egemenliğinde kalması gerekmektedir. Bu hakları elimizden alacak her türlü güce karşı mücadele edilecektir.
2. Bu mücadeleyi başlatmazdan önce, Trakya'nın geleceğini etkileyecek siyasi teşebbüslerde bulunmak için her sancaktan ikişer kişinin katılacağı bir "Merkez Heyeti" oluşturulmuştur. Trakya milletvekilleri ile Kolordu komutanı bu heyetin doğal üyeleridir. Heyetin adı, "Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti"dir. Olağanüstü durumlarda heyetin kongreyi toplama hakkı vardır.

Seçilen Merkez Heyeti Asıl Üyeleri:

- Şevket Bey, (Edirne)
- Kasım Efendi, (Edirne)
- İsmail Bey, (Edirne)
- Şevket Efendi, (Lüleburgaz)
- Mestan Efendi, (Edirne)

[1163] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 32-g.

[1164] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen 8 Nisan 1920 tarihinde "çok gizli" ibareli yazı. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29.

[1165] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29; İbrahim Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922), Cilt 1 (1919-1920),* Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2017, ss. 150-151.

[1166] Hüseyin Salman, "Trakya'nın Yunanistan'a Verilmemesi İçin Lüleburgazlıların Gösterdiği Gayretler", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001,* (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, s. 25.

- Ekrem Bey, (Gelibolu)
- Süleyman Şevket (Dingiloğlu) Bey, (Kırklareli)[1167]
- Ahmet Bey, (Edirne)
- Mustafa Asım Efendi, (Şarköy)
- Hafız Emin Efendi, (Keşan).

Yedek Üyeler:

- Nazmi Bey, (Malkara)
- Niyazi Bey, (Çorlu)
- Murad Bey, (Lüleburgaz)
- Cemal Bey, (Edirne)
- Adil Bey, (Tekirdağ).

3. Daha önceden köy, kaza ve sancaklarda teşkilatlanmış olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri devam edecektir. Ancak bu faaliyetler bundan sonra Trakya Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi bünyesinde sürdürülecektir.
4. Mütarekeden itibaren hilafete ve saltanata yönelik başlayan baskılar ve İstanbul'un işgali Türk millî vicdanını yaralamıştır. Parlamentonun kapatılması, kişisel hak ve menfaatlerimizin engellenerek bağımsızlığımıza müdahale edilmesi ile Trakya'nın Yunanlılara verileceği haberleri üzerine Kongre, kamuoyu ve siyasi çevrelere karşı protestolarda bulunacaktır.
5. Türk vatanının kaderini görüşmek üzere Ankara'da olağanüstü toplanacak olan Millet Meclisi'ne, Trakya temsilcisi olarak milletvekillerinden veya dışarıdan üç kişilik bir heyet gönderilecektir.
6. İçinde bulunulan durum ve Kongre'nin aldığı kararlar çerçevesinde bir bildirinin yayınlanması, İtilâf Devletlerine bir muhtıra verilmesi, Trakya halkının haklarının Avrupa kamuoyu ve Barış konferansında savunulması için bir özel heyet kurularak Avrupa'ya gönderilmesi ile Ankara'ya gönderilecek heyetin oluşturulması konusu Merkez

[1167] Süleyman Şevket Dingiloğlu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: V. Türkan Doğruöz, "Kırklareli Belediye Başkanı Süleyman Şevket Dingiloğlu'nun Biyografisi ve Milli Mücadele'ye Katkıları", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 88-147; V. Türkan Doğruöz (Dingiloğlu), "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Derneği Kırklareli Şubesi'nin Çalışmaları ve S. Şevket Dingiloğlu'nun Biyografisi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 72-77.

Heyeti'ne bırakılmıştır.

7. Olağanüstü durumlarda Kongre'nin toplanması lüzumunda şu anki üyelerin çağırılması kararlaştırılmıştır.

2 Nisan 1920Trakya Müdafaa-i Hukuk Edirne Merkez Heyeti Namına Şevket[1168]

Gümülcine'deki Bulgar temsilcisi, Lüleburgaz kongresinin kararlarını kendi imkânlarıyla ele geçirmiş ve Sofya'ya gizli bir telgrafla bildirmiştir. Kongre kararları telgrafta şöyle belirtilmiştir:[1169]

1. Tarihi, siyasi, ekonomik gerekçeler ışığında Trakya Türklere bırakılmalıdır.
2. Millî Savunmayı organize edecek bir Merkez Komitesi seçilmiştir.
3. Millî Komite, İtilaf Devletleri nezdinde girişimlerde bulunacaktır.
4. Kongre halka yönelik bir bildiri yayınlayacak ve gelişmeleri açıklayacaktır.
5. İtilaf Devletlerine sunulmak üzere, Trakya sorunu hakkında teklifler hazırlanmaktadır.
6. Trakya'daki Türk çıkarlarını Avrupa'da anlatmak üzere bir heyet oluşturulmasına karar verilmiştir.
7. Kongre Mustafa Kemal Paşa ile birlikte çalışacaktır.[1170]

İstanbul'daki Fransız ve İtalya Yüksek Komiserlikleri Doğu Trakya'nın işgaline katılmayacaklarını bildirmişler ve tarafların Edirne konusunda anlaşmasını istemişlerdir. Türklere göre, iki devletin bu yaklaşımı en çok Yunanistan'ın işine yarayacaktır.[1171]

Gümülcine'de görevli olan Bulgaristan temsilcisi Goşev, Bakan Macarov'a gönderdiği telgrafında[1172] Gümülcine'deki Türklerin de dâhil

[1168] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29-g; Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan, C. 1 (1919-1920)*, s. 151. Kongre kararlarının ayrıntıları için bk.: Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 115-117; Zekai Güner, "Lüleburgaz Kongresi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 55-56; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, ss. 215-219; Kamil, "Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu Belgelerine Göre", ss. 241-243.

[1169] Gümülcine'deki Goşev'den Bakan Macarov'a gönderilen, 8 Nisan 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 27.

[1170] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 27.

[1171] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 27.

[1172] Gümülcine'deki Goşev'den Bakan Macarov'a gönderilen, 17 Nisan 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 39.

olduğu panik sırasında Yüzbaşı Zemberlen ile görüştüğünden bahsetmiştir. Zemberlen, son gelişmeler çerçevesinde, Türklerin yine de akıllanmayacaklarını, aynı panik hâlinin Doğu Trakya'da da devam ettiğini söylemiştir. Bilindiği gibi Lüleburgaz Kongresinde Cafer Tayyar Paşa, Doğu Trakya için özerklik istemiştir. Yüzbaşı Zemberlen'e göre, Tayyar ve İsmail millî bir politika takip edilmesi için ısrarcı olmuşlardır.[1173]

Kongreden sonra Edirne'ye dönen Cafer Tayyar Bey, Bulgaristan Başkonsolosluğunu ziyaret ederek Lüleburgaz Kongresi hakkında bilgi vermiş,[1174] sonuçtan memnun olduğunu belirtmiş, alınan kararları gizli olmasına rağmen Başkonsolosa vereceğini söylemiştir. Cafer Tayyar Bey, iki gün süren görüşmelerden sonra kongrenin, 7 maddeden oluşan, Trakya'nın Türk olduğu ve Türk hâkimiyetinde kalması gerektiğini ilan eden kararlar aldığından bahsetmiştir. Edirne Başkonsolosluğu da edindiği bilgileri Bulgar Dışişleri Bakanlığına göndermiştir.[1175]

Lüleburgaz Kongresi'nde alınan kararların yedinci maddesinde olağanüstü durumlar karşısında yeniden bir kongre düzenlenebileceği ifade edilmiştir. Dolayısıyla gelişmeleri değerlendiren Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 2 Mayıs 1920 günü toplanarak bir dizi kararlar almıştır. Bu kararların bazılarına göre, Edirne ile Çatalca meclisleri üyeleri ile her belediye adına birer, her nahiye adına ikişer üyeden ve bütün müftülerden oluşacak bir heyet, 9 Mayıs Pazar günü Edirne'de toplanacaktır.[1176]

Lüleburgaz Kongresi'ne katılan 67 delegeden biri olan ilköğretim müfettişi ve gazeteci Ali Rıza Dursunkaya kongre hakkında şu bilgileri vermiştir:

> *"Sokullu Mehmet Paşa kütüphanesinde, Çarşamba günü toplanan kongre iki gün iki gece hararetli görüşmeler yaptı. Memleket işleri birer birer gözden geçirildi. Kongre'ye, Trakya'nın her ilçe ve livasından delegeler gelmişti. O gün, İngiliz ve Fransız uçakları da Lüleburgaz üzerinde uçuşlar yapıyordu. Fakat artık ok yaydan çıkmıştı. Bizi hiçbir tehdit yolumuzdan döndüremezdi. Şerefle ölmek, böyle aşağılayıcı yaşamaya tercih edilmiş ve kati karar verilmiş bulunuyordu."*[1177]

Lüleburgaz Kongresi kararları, Ankara'daki Heyet-i Temsiliye'ye iletilmiştir. Mustafa Kemal Paşa kongre yönetimine, 3 Nisan 1920'de bir telgraf göndermiş:

[1173] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 39.

[1174] Stayko Trifonov, *Bılgarskoto Natsionalno Osvoboditelno Dvijeniye v Trakiya (1919-1934)*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988, s. 57.

[1175] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 29-g.

[1176] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 55-g., 69-g.

[1177] Nazif Karaçam, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*, Kırklareli, 1995, s. 461.

"Kongrenin kurulmasını tebrik ve vatanın maruz kaldığı felakete çare bulmak üzere, Edirne Vilayetinin gösterdiği vatanseverliği takdir ederiz. Anadolu ve Rumeli'deki vatan kısımlarının ıstıraplarına müşterek çare bulmak üzere Ankara'da kurulmakta olan Millî Meclise, Edirne Vilayetinden seçilecek üyelerin süratle gönderilmesini" istemiştir.[1178]

Çoğunluğu Doğu Trakyalı vatanseverlerden oluşan Lüleburgaz Kongresi'nin, İtilaf Devletlerinin İstanbul'u fiilen işgal etmelerinden sonra yapılması, yabancı işgaline karşı mücadele edilmesi kararı alması ve bu yönde hazırlıklara girişmesi, çok önemli bir bilinç ve kahramanlık örneği olarak değerlendirilmiştir.[1179]

d- Büyük Edirne Kongresi

Bulgar diplomatik belgelerine yansıyan bir başka yazışmaya göre Padişah iradesi, fetvalar ve hükûmet bildirileri ile engellenmeye çalışılmasına rağmen, Edirne Kongresi'nden bir gün önce Selimiye cami avlusunda bir miting düzenlenmiştir.[1180] Miting İzmir'in işgalini protesto etmek için yapılmış, Trakya'nın birçok köy, kasaba ve şehrinden kalabalık halk kitleleri katılmıştır. Mitingi Tr.-Pş. M. H. C. düzenlemiştir. Miting, sabah 9.00'da Selimiye Camii önünde başlamıştır. Kürsüye siyah bir bez konmuş, her iki yanına sancak yerleştirilmiş ve önünde de mitingi düzenleyen heyet yer almıştır. Konuşmacılar, ateşli nutuklar söyleyerek Anadolu ve Trakya'nın Türk yurdu olduğunu, son Türkün cesedi çiğnenmeden buraların teslim edilmeyeceğini ve her yerde mücadele edeceklerini ifade etmişler, miting bildirisini okumuşlardır. Halk büyük bir coşkuyla konuşulanlara ve düzenleme komitesine destek vermiştir. Daha sonra düzenleme komitesi Edirne valisini ziyaret etmiş, burada Müftü Hilmi Efendi tarafından okunan duadan sonra merasime son verilmiştir.[1181]

Edirne olağanüstü kongresi ertesi gün, Saray müftüsünün duasıyla, 217 kişinin katılımıyla[1182] Erkek Öğretmen Okulu konferans salonunda başlamış ve 13 Mayıs tarihine kadar sürmüştür.[1183] Büyük

[1178] Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 75; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt*, s. 220.

[1179] Sina Akşin, "Lüleburgaz Kongresi'nin Siyasal Ortamı", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, s. 21.

[1180] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

[1181] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 82-83.

[1182] Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar", s. 313; Doğruöz, "Kırklareli Belediye Başkanı Süleyman Şevket Dingiloğlu'nun Biyografisi", s. 100.

[1183] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 287.

Edirne Kongresi'nin 9 Mayıs 1920 tarihinde açıldığı[1184] Edirne Bulgar Başkonsolosluğu tercümanı tarafından Bulgar Dışişleri Bakanlığına bildirilmiştir. Verilen bilgilere göre, kongreye 340 üye katılmış ve köyler birer temsilci göndermiştir. Katılanlar hoca, tüccar, esnaf, köylü ve memurlardır. Kongre başkanı olarak Edirne Belediye Başkanı ve Kuva-yı Millîye Başkanı Şevket Bey seçilmiştir.[1185]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğundan gelen çok gizli ibareli bir yazıya göre:[1186] 9 Mayıs 1920'de Edirne'de ikinci bir Millî Kongre toplanmıştır.[1187] Kongre'de önce Cafer Tayyar Bey heyecanlı bir konuşma yapmıştır. Cafer Tayyar Bey, *"Güzel Trakya'mız Türkiye'nin elinden çıkmaktadır. Bu sebeple toplanan bu kongrenin amacı, vatanımızı yabancı esaretinden kurtarmak için çareler aramaktır"* demiştir.[1188]

Yazıya göre, Edirne Kongre'sine 340 temsilci katılmıştır. Müftüler ve cami hocaları, tüccarlar, esnaf, memurlar ve köylüler olmak üzere bütün halk kesimlerinden insanlar çağırılmıştır. Kongreye her köyden bir temsilci gönderilmiştir. Kongre başkanlığına Edirne Belediye Başkanı ve aynı zamanda Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Şevket Bey seçilmiştir.[1189]

Aynı gün kongrenin ikinci oturumu da yapılmıştır. Bu toplantıda, Yunanistan Trakya'yı işgal etmeye başlarsa ne gibi tedbirlerin alınacağı üzerinde durulmuştur. Bu ihtimal karşısında Trakya'nın savunulması için kongreye katılanların tamamı mal varlıklarının 1/3'ünü Cemiyete bağışlamaya hazır olduklarını alkışlar eşliğinde açıklamışlardır. Aralarından sadece 14 temsilci birdenbire her şeyi harcamamak gerektiğini söylemiştir.[1190]

Edirne Başkonsolosluğunun bir başka yazısı aynen şöyledir:[1191]

[1184] Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 20; Başer, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri*, s. 79.

[1185] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

[1186] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 10 Mayıs 1920 tarihli "çok gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

[1187] Kamil, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan, C. 1 (1919-1920)*, ss. 186-187.

[1188] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55.

[1189] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55; Edirne Kongresi hakkında ayrıntılı bilgi için bk.; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, ss. 248-291; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 124-138.

[1190] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.

[1191] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 11 Mayıs 1920 tarihli "gizli" rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.

"Bugün, Edirne Kongre'sinin üçüncü oturumu yapıldı. Oturumda, Bulgaristan Trakya Komitesi[1192] *Başkanı Prof. Mihalçev'in kutlama telgrafı okunmuş. Mihalçev, telgrafında Trakya'nın özerkliği için yapılacak çalışmalarda başarılar dilemiş.*[1193]

Kongre'nin bu oturumunda bir heyet oluşturulmuş. Bu heyet Paris'e gidecek ve görüşmelerin devam ettiği konferansta, Trakya'nın Yunanistan'a verilmemesi için görüşmeler yapacakmış. Heyet üyeleri; şu anda Paris'te bulunan Türkiye'nin Atina Eski Büyükelçisi Galip Kemalî Bey, Edirne Milletvekili Galip Bahtiyar Bey ve Lüleburgaz'dan ünlü Salih Bey imiş. Heyet yarın İstanbul üzerinden Paris'e hareket edecekmiş.[1194]

Cafer Tayyar Bey bugün döndü. Bulgar sınırında yaptığı görüşme hakkında kendisinden bilgi istedim. Cafer Tayyar Bey, Sofya'dan özel olarak gelen ve ismini hatırlamadığını söylediği bir Binbaşı ile görüştüğünü ve memnun kaldığını anlattı.[1195]

Yapılan bu görüşmenin Yunanlılara karşı kullanılacağını tahmin ediyorum. Türkler, Yunanlıları korkutmak için Bulgarların kendi yanlarında olduğunu her fırsatta söylüyorlar. Böylece Türk halkına da moral vermeye çalışıyorlar.[1196]

Bugün Yarbay Haki Bey beni ziyaret etti. Haki Bey, Veles doğumludur. Kabiliyetli ve çalışkandır. I. Kolordu'nun komutanıdır. Paris Askerî Akademisini bitirmiş. Bana; "Paris'teki bizim heyet Trakya'ya özerklik istediğimizi henüz açıkça söylemedi. Bunu açıklarlarsa hain ilan edilecek-

---

[1192] Komite, "Bulgar Trakya Komitesi" adıyla, 1918 yılının sonlarında Rila Manastırı Başrahibi liderliğinde kurulmuştur. San Remo Konferansında Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi üzerine buradaki Bulgar halkının Yunanistan ve Müttefiklere karşı mücadelesini amaçlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış 2011), ss. 277-292.

[1193] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57.

[1194] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g; Heyet şu kişilerden oluşmuştur: Galip Kemalî, Galip Bahtiyar, Salih Cevdet ve Çorlulu Ziya Bey. Heyet 12 Haziran 1920'de Roma'ya varmış ve orada Galip Kemalî Bey ile buluşmuşlardır. Galip Kemalî heyetin başkanlığını üstlenmiştir. Yahya Akyüz, "Milli Mücadelede Trakya'daki Kongrelerin Avrupa İle İlişkileri", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, s. 107; Galip Kemalî Roma'dan Mustafa Kemal'e bir mektup göndererek görüşmelerini anlatmıştır. Kemalî bu mektubunda, 5 Eylül'de Roma'ya ulaştığını, 6 Eylül akşamı İtalya Dışişleri Bakanlığı yetkililerince ziyaret edildiğini, kendisine; İtalya'nın Yakın Doğu'da güçlü bir Türkiye olmasını istediklerini, bu sebeple Ankara ile İstanbul'un arasını bulmaya hazır olduklarını söylediklerini yazmıştır. Salahi R. Sonyel, *Kaygılı Yıllar, Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012, s. 182.

[1195] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57.

[1196] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57.

lerinden korkuyorlar. Şu anda bütün Türkler Fransız Mandası altında bir özerk Trakya'yı tercih etmelidirler. Bu ise sadece Bulgaristan tarafından desteklendiğimizde mümkün olacaktır. Eğer siz bizi desteklemezseniz bugüne kadar yaptığımız mücadele boşa gider ve Trakya'yı kaybedebiliriz" dedi.[1197]

İki günden beri Edirne'deki Rumların morali çok bozuktur. Onlar, Yunan ordusu Trakya'yı işgale başladığında Türkler tarafından öldürülmekten korkuyorlar. Türklerle yakın ilişkileri olan bir kaynağımdan, Yunan ordusu Trakya'yı işgal etmeye başladığında Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Edirne Vilâyetinde yaşayan bütün sivil Rumları esir alıp Yıldız (Stranca) dağlarına götürecekleri bilgisini aldım."[1198]

Edirne Kongresi'nde, nüfus olarak Trakya'daki Türk ve Müslüman halkın büyük çoğunluğu oluşturduğu, Trakya'nın Yunanlılara verilmesi durumunda karşı koymak için mücadele edileceği doğrultusunda, 13 Mayıs 1920'de beş maddelik kararlar alınmıştır.[1199] Bu kararlar şöyledir:

1- *Trakya, azîm ve bir Türk ve Müslüman ekseriyetle meskûn olup câmia-i Osmaniye'den bittefrik Yunanistan'a verilmesi yolundaki tasavvuratı suret-i katiyede reddeder.*

2- *Trakya'nın, Yunanlılar tarafından işgaline ve bu maksadı teshil için dâhilen vukû bulacak her türlü ihtilâl harekâtına karşı mukavemet ve müdafaa edilecektir.*

3- *Trakya Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı, aslı olan Trakya-Paşaeli Teşkilâtıyla tevhîd ve bu teşkilâtı, mustâkilen idare etmek üzere beş livâ namına üçer murahhastan oluşan mürekkep bir heyet-i merkeziye intihâb ve kabul olunmuştur. Livâ namına intihâb olunan zevât ber-vech-i âtidir:*

Edirne: Belediye Reisi Şevket Bey, Tüccardan Kasım Efendi, Ahırköylü Ahmet Bey.

Tekirdağ: Mebus-ı sâbık Faik Bey, Malkaralı Nazmi Bey, Saraylı Ali Naki Bey.

Gelibolu: Mebus-ı sâbık Şakir Bey, Baha Bey, Ekrem Bey.

Çatalca: Mebus-ı sâbık Hayreddin Bey, Halil Sadi Bey, Hüseyin Şevket Bey.

[1197] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.

[1198] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.

[1199] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 287-288; Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, s. 136.

Kırkkilise: Lüleburgaz'dan Şevket Bey, Babaeskili Hamdi Bey, Kırkkiliseli Hamdi Bey.

Millî kumandan sıfatıyla Miralay Cafer Bey heyet azasındandır.

4- *Trakya mükadderâtının istilzâm edeceği bilcümle mukarrerât ve teşebbüsât-ı siyâsîyenin ân-ı lâzımında ittihâz ve icrâsında ve en son çare olmak üzere müracaât edilecek müdafaa-i fiiliyenin kâffe-i icabâtını şimdiden izhâr ve temin ve müdafaanın zaman ve suret-i icrâsı ve teferruat-ı saîresini tespit ve tâyin hususunda ve memleketin ale-l-ıtlak emri idaresinde heyet-i merkeziye selâhiyet-i kâmileye mâlik olup Trakya kuvve-i âliyesini temsil eder.*

5- *Trakya hukuk ve menâfiini Avrupa'da müdafaa etmek üzere Galip Kemali, Galip Bahtiyar ve Salih Cevdet Beyler selâhiyet-i lâzimeyi haiz murahhas intihâb olunmuşlardır. Çorlulu Cezzarzade Ziya Bey de heyet-i murahhasa meyânında bulunacaktır. İşbu mukerrerât heyet-i umumiye muvâcehesinde bilkırae kabul ve imza olunmuştur.*

Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi, 1920"[1200]

Goşev,[1201]10 Mayıs'ta Edirne'de toplanan kongrede alınan kararları iletmiştir. Buna göre:

1. Trakya'nın Yunan işgaline uğraması hâlinde Türkler en şiddetli şekilde tepki gösterecektir.
2. Cafer Tayyar, Edirne Vilâyeti Halk Meclisleri komutanı ve Merkez Komitesi üyesi seçilmiştir.
3. Paris'te bulunan Türk heyeti, Edirne Vilâyetinin Türkiye'ye bırakılmasında başarılı olamazsa, Trakya'daki Türkleri temsil eden Merkez Komitesi bağımsız bir şekilde çalışacak ve duruma göre Trakya'da özerklik ilan edecektir. Merkez Komitesi üyeliklerine, Doğu Trakya'nın en bilinen ve etkili kişileri seçilmiştir.[1202]

Edirne'de yapılan kongre ve mitingin haberini alan Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski, Paris Bulgar Elçiliği'ne bir şifreli telgraf göndererek durumu iletmiş ve mitinge katılan herkese Trakya'daki Yunan işgaline karşı geleceğine dair yemin ettirildiğinden bahsetmiştir. Telgrafta Gümülcine'de

[1200] Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 136-137; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 287-288; Sarıoğlu, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin İşgaline Kadar", ss. 313-314.

[1201] Gümülcine'deki Goşev'den, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Radev'e gönderilen, 18 Mayıs 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 67.

[1202] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 67.

de Yunanlılara karşı bir miting yapıldığı, keza bütün Bulgaristan'da Yunan isteklerine karşı mitingler düzenlendiği bilgisi de paylaşılmıştır.[1203]

14 Mayıs 1920'de Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu Tercümanından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına 11 Mayıs 1920 tarihli rapora ek, çok gizli bir başka rapor gönderilmiştir.[1204] Bu rapora göre: Edirne'de düzenlenmekte olan II. Millî Kongre dün sona ermiştir.[1205] Kongre'de, Türk Trakya'sının Yunanlılar tarafından işgal edilmesini önlemek için her türlü tedbirin alınması, Osmanlı Padişahının bilgisi dâhilinde kararlaştırılmıştır.[1206]

e-I. Kolordu'nun Bulgaristan'a Sığınması

Babaeski-Havsa bölgesinde bulunan I. Kolordu birlikleri Sazlıdere, Lalapaşa, Taşlımüsellim'e kadar çekilmiş olmalarına rağmen düşman karşısında daha fazla tutunamamışlar, Komutanlığın 24 Temmuz 1920 tarihinde yayınladığı bir emirle Bulgaristan'a sığınmışlardır.[1207] Önceden haber verildiği için, gelen Türk birlikleri 25 Temmuz'dan itibaren Bulgaristan topraklarına alınmıştır. I. Kolordu, silah ve cephaneyi sınır geçişi sırasında Bulgar makamlarına teslim etmiştir. Hayvanları ve nakliye araçlarını vermemiştir. Askerî harekâta ilişkin önemli belgeler ise yakılmıştır.[1208]

Türk subay ve erlerinin Bulgaristan Hükûmeti yetkililerine bıraktıkları silah ve mühimmat Yunanlılar, Bulgarlar ve İtilaf Devletleri arasında sorunlar yaratmış, zaman zaman ilişkileri de gerginleştirmiştir. Örneğin, sınır geçişlerinde toplatılan silahları Yunanlılar, Bulgar topraklarına girerek almaya çalışmışlar ancak Bulgarlar tarafından şiddetle engellenecekleri kendilerine bildirilmiştir.[1209] Yunan askerlerinin teşebbüsleri karşısında Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, Sofya'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne bir nota vermiş ve Yunanlıların durdurulmasını talep etmiştir. İngiliz elçisi de cevabî bir nota göndererek kendisinden Bulgar sınır bölgelerindeki köylerin aranmasını ve Türklerin gizlediği silahların bulunmasını istemiştir.[1210]

[1203] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.

[1204] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g.

[1205] Edirne Kongresi kararları için bk.: Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin*, ss. 136-137.

[1206] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69.

[1207] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hük*ümetleri, s. 103; Selek, Millî Mücadele II, s. 23; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 132.

[1208] Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, ss.369- 370; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 132; Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 104.

[1209] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 23.

[1210] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.

2 Ağustos 1920'de Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına çok acil ibareli bilgi gönderilmiştir. Buna göre:

"3. Tümen bölgesi komutanı, bizimle Yunanlı subaylar arasında yapılan görüşmelerin bilgilerini getirdi. Yunanlı subaylar, kendilerine Bulgaristan topraklarına girmek için henüz emir gelmediğini ama bunu her an beklediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Bulgar sınırından içeri girmekte olan Türklerin silahlarını toplamaları konusunda emir aldıklarını söylemişlerdir. Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından, Sofya'daki İtilâf Devletleri Temsilciliğinin bilgilendirilmesini ve uyarılmasını istemektedir. Aksi hâlde Yunan askerlerinin Bulgaristan topraklarından içeriye girme teşebbüsü silahla karşılanacaktır."[1211]

4 Ağustos 1920'de Sofya'daki İngiltere Büyükelçiliğinden, Başbakan Aleksandır Stamboliyski'ye, İngilizceden çevirisi yapılan diplomatik bir yazı gönderilmiştir.[1212] Yazıda Sofya'daki İngiliz Yüksek Komiseri Herbert Diring'in, Bulgaristan Başbakanına gönderdiği mektubu yer almıştır.[1213] Mektup şöyledir:

"Sınır muhafızları tarafından size iletilen ve Yunanlı askerlerin Bulgar topraklarına girip Türklerin elindeki silahları toplamak için emir aldıklarına dair, 3 Ağustos 1920 tarihli ve 1232 numaralı notanızı aldığımı belirtirim. Verdiğiniz bilgiden, Bulgar sınırından izinsiz geçeceklere karşı her türlü silahla karşılık verileceği anlaşılmaktadır. Ben ise size şunu tavsiye ediyorum; Bulgaristan sınırından içeriye geçen mülteci Türkler, bazı sınır köylerine silahlarını gizlemiş olabilirler. Bu sebeple bu silahları bizzat Bulgar askerleri arayıp bulmalı ve toplamalıdır. Trakya sınırındaki Yunanlı askerlerin kanunsuz bir davranışta bulunacaklarını sanmıyorum."[1214]

Savaş bakanlığından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına 5 Ağustos 1920 tarihli çok acil ve çok gizli bir yazı gönderilmiştir.[1215] Bu yazıyla, 4 Ağustos 1920 ve 1242 No'lu yazıya cevap verilmiştir. Buna göre:

"Genelkurmay Başkanlığı, bizim sınır muhafızlarımızın olduğu bölgeden Türk sığınmacıların geçmesine izin verildiğini, sınır geçişleri sırasında hepsinin üzerlerinin arandığını ve var olanların silahlarının toplandığını, sığınmacı Türklerin barınacakları yerlere ana yollardan nakledildiğini Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına bildirmektedir.[1216]

[1211] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 23.

[1212] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.

[1213] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 34-g.

[1214] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.

[1215] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 35.

[1216] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 35.

Türk sığınmacılardan toplanan silahlar Bulgaristan'ın gerekli görülen yerlerinde muhafaza altına alınmıştır. Silahsızlandırılmış olan sığınmacılar Bulgar askerleri nezaretinde ülkenin iç kısımlarına sevk edilmiştir. Bu Türkler hiçbir sınır köyüne girmemişlerdir. Girmiş olsalar, ellerinde silah ve top olsa bile bunları köylere gizleme imkânları bulunmamaktadır. İlaveten Türklerin silah gizleme ihtimali üzerine, bölgedeki 3. Tümen komutanlığı uyarılmış ve civar köylerde araştırma yapılması kendilerinden istenmiştir."[1217]

Bulgaristan'ın verdiği notaya cevaben Herbert During, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye 11 Ağustos 1920 tarihli bir yazı göndermiştir. Fransızcadan tercüme edilen bu yazıya göre:

"3 ve 6 Ağustos 1920 tarihlerinde Yunan askerlerinin Bulgaristan sınırını ihlal ettiğine dair gönderdiğiniz iki notaya cevap olmak üzere, İngiltere Hükûmetine bu konuda gönderdiğim yazılara karşılık geldi. Lord Curzon, İngiltere Büyükelçisi vasıtasıyla Venizelos'un fikrini sormuş. O da böyle bir sınır ihlali olmadığını söylemiş. Bilginize arz ederim."[1218]

Bulgaristan'a sığınan subay, er, sivil ve silah sayıları şöyledir:

- 700 subay ve askerî memur,
- 4.000 er,
- 200 kadar sivil devlet memuru,
- 10.000 kadar göçmen,
- 3.000 kadar piyade tüfeği,
- 30 makineli tüfek.
- 31 top.[1219]

I. Kolordu askerleri Bulgaristan'a geçtikten sonra farklı bölgelere yerleştirilmiştir. Buna göre:

- I. Kolordu Karargâhı Eski Zağra'da konuşlandırılmıştır.
- 60. Tümen Yeni Zağra'da,
- 55. Tümen İslimye'de,
- 49. Tümen ve Topçu Alayı Karargâhı Yanbol'da iskân edilmiştir.[1220]

[1217] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 35.

[1218] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 41.

[1219] *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, II. Cilt, 2. Kısım,* ss. 364-368'den aktaran Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 105; Bıyıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele, C. I, ss.369-370; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 133, dipnot 47; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 23; Bir Bulgar kaynağında miktar şöyle açıklanmıştır: Birkaç yüz subay, birkaç bin er, yaklaşık 22.200 sivil halk Bulgar sınırından içeri girmiştir. Velko Velkov, "Kemal Atatürk i Bılgaro-Turskite Otnoşeniya", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, 1977, No: 2, s. 131.

[1220] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 132.

I. Kolordu Komutanlığı daha sonra yeni bir düzenleme yapmış ve bunu birliklerine bildirmiştir. Yeni emre göre; Bulgaristan'a sığınan Kolordu birlikleri beş gruba ayrılmıştır. Bunlar Yeni Zağra, Kızanlık, Eski Zağra, Tatar Pazarcık ve Yanbol'dur.[1221]

Bulgaristan, ülkesine sığınan Türk birliklerindeki subay ve erlere maaş ayırmadığından kendi askerlerine verilen miktarı vermiştir. Türklerden şahsî hayvanlarını ve askerî eşyalarını kurulan bir komisyona senet karşılığında verilmesi istenmiştir. I. Kolordu Komutanlığı bir emir yayınlamış, Türk subay ve erlerinin Bulgar subay ve erlerine karşı her zaman resmî selamı vermelerini ve onlara karşı nezaketsiz davranışlarda bulunulmamasını istemiştir. Bulgaristan Hükûmeti de Türk Kolordusunun her türlü ihtiyacını karşılamada titiz davranmış, barınma ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamış, subay ve erlerin askerî disiplin içerisinde hayatlarını sürdürmelerine dikkat etmiştir.[1222]

I. Kolordunun Bulgaristan'a sığınmasını takip eden günlerde, Yunan işgali ve zulmünden korkan Trakya'nın yerli sivil halkı da Bulgaristan'a sığınmıştır. Gelen bu göçmenlerin bir kısmı Yanbol'da, bir kısmı Kızılağaç merkezinde toplanarak buralardan uygun görülen yerlere geçici olarak gönderilmişlerdir.[1223]

Bulgaristan basını ülkelerine sığınan Türk asker ve sivillerine kayıtsız kalmamıştır. "Utro" gazetesi, 30 Temmuz 1920 tarihli sayısında Türk-Yunan çatışmalarının yer yer devam ettiği haberini yapmış ve Türkiye'den Bulgaristan topraklarına sığınanlar ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

> *"Dün Trakya'dan kesintili ve zayıf bilgiler alınabilmiştir. Gelen haberlere göre; Yunan askerleri bazı stratejik mevkileri ele geçirmiş ve Svilengrad'dan Edirne'ye doğru Cafer Tayyar Paşa askerlerinin bulunduğu yerlere top atışları yapılmıştır. Gümülcine'de de Yunanlılar bazı Türk birlikleri ile savaşmaktadırlar. Trakya'daki tüm yollar, dünden itibaren Yunanlılar tarafından ele geçirilmiştir. Bu sebeple Bulgaristan'a sığınmakta olan Türk göçmenlerin neredeyse tamamının geçişi engellenmiştir. Sınır kapıları hakkında ise bir bilgi ulaşmamıştır."*[1224]

"Utro" gazetesi bir başka başlık altında Bulgaristan'a sığınan sivil göçmenler hakkında daha ayrıntılı bilgi vermiştir:

[1221] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 134: Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 104.

[1222] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", ss. 134-135.

[1223] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 135.

[1224] *UTRO*, Organ na Tırgovsko-Promişlen Sıyuz, 30 Yuli 1920, Godina IX, Broy 3311, Sofya; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 87.

"Bulgaristan İçişleri Bakanlığının verdiği bilgiye göre; yaklaşık 11 bin Türk askeri Bulgaristan'a girmiştir. Silahları alınmıştır. Bu göçmenler Yanbol ile Tırnovo-Seymen'deki kışlalara yerleştirilmiştir.

Gelen sivil ailelerin durumu çok kötüdür. Üstleri-başları yoktur. Adeta çıplaktırlar. Bulgaristan'a sığınan Türklerin yolları Yunanlılar tarafından kesildiğinden iki gündür gelen yoktur. Bu Türklerin küçük bir kısmı Yunan askerlerine rüşvet vererek gelebilmişlerdir. Dün sınırda ve Trakya'nın Karaağaç'a kadar olan iç kısımlarında durum sakin geçmiştir.

Trakya'da kalan Türk halkının durumu ve Yunanlılarla olan ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi elde edilememiştir. Gelen göçmenlerin anlattıklarına göre kalanlar büyük korku içindedir. Tayyar Paşa hakkında da tam bilgi alınamamıştır. Stranca dağlarına kaçtığı tahmin edilmektedir.

Bakanlar Kurulu, dünkü toplantısında Trakya'dan gelen Türk göçmenlerin yerleştirilmesi sorunu ile ilgilenmiştir. Göçmenlere yardım yapılmak üzere acilen 1 milyon leva kredi ayrılmış ve öncelik Güney Bulgaristan olmak üzere göçmenlerin Kraliyetin iç kısımlarına yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştır. Yardımlar öncekilere yapıldığı şekilde devam edecek, yoksullara ne kadar verilmişse onlara da aynı miktarda verilecektir. Göçmenler boş olan devlet binalarına yerleştirilecek, mesleklerini yapabilmeleri için ihtiyaç duyulan alet-edevat gibi malzemeler dağıtılacaktır. Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu tarımla uğraştığından kendilerine ekip-biçmeleri için toprak da verilecektir.

Müftülüğün isteği üzerine bir göçmen bürosu kurulmuştur. Burada çalışmak üzere iki Türk'ten oluşan bir komisyon oluşturulmuştur. Ayrıca bu komisyona bir de Bulgar dâhil edilmiştir. Büroyu yönetmek üzere komisyon başkanı G. Petrov görevlendirilmiştir. Petrov gelen göçmenler için Bulgaristan Krallığında yaşayan Türklerden gönüllü olarak yardım toplayacaktır. Bu işe derhâl başlanacak, Türklerin kalabalık olarak yaşadıkları bölgelere gidilerek yardımlar toplanacaktır. Bu yardım kampanyası için göçmen bürosu dışında biri Bulgar diğeri Türk olmak üzere iki kişi daha görevlendirilmiştir. Bunlar toplanan yardımları göçmenlere dağıtacaklardır. Göçmenlerin bir an önce yerleştirilmeleri için gereken tüm tedbirler alınmaktadır."[1225]

"Mir" gazetesi de Yanbol'a yerleştirilen Türk göçmenlerin durumunu yakından görmesi ve haberleştirmesi için muhabirini göndermiştir. Muhabir, Türk göçmenlerin yerleştirilmesi ile ilgili kurulan komisyon üyesi Pojarliev ile görüşmüş ve onun izlemini adeta bir rapor gibi okuyucusuna aktarmıştır.[1226] Pojarliev'in verdiği bilgiler ve izlenimleri şöyledir:

[1225] *UTRO*, Organ na Tırgovsko-Promişlen Sıyuz, 30 Yuli 1920, Godina IX, Broy 3311, Sofya; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 87.

[1226] *MİR*, Organ na Narodnata Partiya, Petık 20 Avgust 1920, Godina XXVI, Broy 6077, Sofya; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 83-86.

YANBOL'DAKİ TÜRK GÖÇMENLERİN YANINDA

"Türk göçmenlerin yerleştirilmesinde görevli heyet olarak Yanbol'a geldik. Burası 5 bini sivil, 5 bini Cafer Tayyar Paşa'nın ordusundaki askerler olmak üzere en fazla Türk sığınmacının bulunduğu yerdi.

Görüntü şöyleydi; her yaştan insan kalabalığı, bir kısmı sokaklarda amaçsız dolaşıyor, bir kısmı yol kenarlarına uzanmış yatıyor. Bazıları hiç olmazsa kısa bir süre acılarını unutmak için derin uykuya dalmış, horluyor.

Kıraathaneleri Türk subaylar doldurmuş, bazı subaylar Bulgar subayları ile birlikte atlarla dolaşıyorlar. Halkı hiçbir şey ilgilendirmiyormuş gibi.

Camiler dolmuş. Göçmenler aç ve ekmek istemekteler. Camiye girdik. Erkekler bize şüpheli bir şekilde bakıyor. Kadınlar ise yüzlerini görmeyelim diye sırtlarını döndüler.

Yanımdaki Şakir Bey önemli bir şey olmadığını söyledi. O sırada bir kadının yeni doğum yaptığı anlaşıldı. Bir erkek de yakın zamanda babası ölmüş yeni doğan bu çocuğu bize gösterdi. Zavallı şanssız bir zamanda babasının yerini almak için doğmuş sanki. Şakir Bey annenin sağlığıyla ilgilendi. Doktor çağırdı ve yemesi için kadına bir şeyler alıp verdi.

Caminin bir bölümünde 4 öğretmenle birlikte 30 çocuk vardı. Bunlar öksüz çocuklardı. Subay ve asker babalarını cephede kaybetmişlerdi. Kendilerine asker elbisesi giydirilmişti. Acılı bakışları vardı. Dikkatimi 12 yaşlarında yassı burunlu, beyaz dişli zenci bir çocuk çekti. Nereli olduğunu sordum. Bilmediğim bir şehrin adını söyledi.

-Baban nerede?

-Şehittir efendim, dedi hazır ola geçerek.

-Sen büyüyünce ne olacaksın?

-Asker efendim.

-Niçin?

-Düşmandan intikam almak için efendim.

Bu konuşmadan sonra Şakir Beyle birlikte ağlamaklı bir şekilde dışarıya çıktık.

Türk göçmenlerin yerleştirildiği, Almanların Zeplin hangarı olarak inşa ettiği yere gittik. Burada ev eşyası yüklenmiş arabalar vardı. Her yaştan insanlar, sağa sola yerleştirilmişti. Ev yapımı yiyecekler bulunuyordu. Arabalar ev olarak da kullanılıyordu. Çünkü yakınında uyunuyor, çamaşır yıkanıyor ve yemek yapılıyordu. Çevrede düzeni sağlamak için tek tük Bulgar askeri görülüyordu.

Yanbol'daki askerî kışlada Türk-Bulgar havası esiyordu. Avlusunu iki ayrı din ve milliyetten subay ve askerler doldurmuştu. Bu durum geçmişteki acı hatıraları akla getiriyordu.

Bizden 30 adım ötede, bir akasya ağacının altındaki sandalyeye oturmuş bir Türk subayı vardı. Düşünceliydi. Yaşı ve ciddi duruşundan üst rütbeli bir subay olduğu anlaşılıyordu. Bu subay Kolordu Komutanı Muhettin (Muhittin) Beydi. Ona yaklaşınca, önümüzü uzun, boylu-poslu, esmer birisi kesti. Yüzü güneşten yanmıştı. Koruması olduğu anlaşılıyordu. Nezaketle selamlaştık ve komutanın yanına geçtik. Amacımız Tayyar ordusunun durumunu öğrenmekti. Kolordu komutanı bize; Doğu Trakya'daki Türk ordusunun 3 tümenden oluştuğunu, bu kolordunun komutanı olarak kendisi (Albay Muhittin Bey) ve Kurmay Başkanı Yarbay Nafus (Nasuf) Bey olduğunu anlattı. Kolordu; her birinde 250 kurşun olan 7 bin tüfek ve 15 bin kişiden kurulmuş. Kolordunun görevi; Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgalini engellemek veya olabildiğince geciktirmek imiş.

Kolordunun harekâtı sırasında birçok olumsuzluk yaşanmakla birlikte asıl önemli olan İstanbul ile irtibatın kesilmesi olmuş. Savaş için gerekli malzemeler çok eksikmiş. Bu sebeple Kolordu savaşamamış ve Bulgaristan'a çekilmek zorunda kalmış.

Türk komutana, kolordunun bu kadar zayıf bırakılmasını neye yorumluyorsunuz diye sordum. Bunun üzerine Muhittin Bey sertçe yere baktı, kaşlarını çattı ve kısa bir suskunluktan sonra: "Felaketimiz düşmanla karşılaşmamızdan önce hazırlanmıştı" dedi.

-Bununla ne demek istiyorsunuz?

Türk kolordu komutanı, göğsünü sıkıştıran kederi üzerinden atmak istercesine derin bir nefes aldı ve "çok kötü bir ihanetle karşılaşıldı" dedi.

-Hangi sebeple?

-Bildiğiniz gibi, Türkiye'de iki parti var. İttihatçılar ve İtilafçılar. Daha Doğu Trakya'nın savunulması amacıyla Kolordu hazırlanırken muhalefet (İtilafçılar) Trakya halkına propaganda yapmaya, savaşmanın bir faydası olmayacağını anlatmaya, üstelik Yunanlıların, İngilizler ve Fransızlar tarafından destekleneceğini, savaşın bu sebeple başarısız olacağını yaymaya başladılar. Aynı zamanda bu ajitasyona bölgedeki Rum halkı da katıldı ve bir dereceye kadar sonuç da aldılar. Yunanlılarla başlayan savaşa İngiliz ve Fransız birlikleri katılınca, üstelik Türk kolordusunun malzeme eksikliği de eklenince askerlerin savaş azmi ve morali kısa sürede çöktü.

-Yunanlılar Türk halkına yönelik saldırılarda bulundular mı?

-Siz Yunanlıları çok iyi tanıyorsunuz, dedi Muhittin Bey. Arkamızda köylerin yandığını, bizim harekâtı etkileyecek şekilde Türk halkının panik hâlinde kaçıştığını gördük. Daha sonra Yunanlıların halkın büyük çoğunluğunu öldürdüğünü öğrendim.

-Cafer Tayyar Bey'in durumu hakkında ne biliyorsunuz?

Muhittin Bey, bu sorum üzerine ceketinin cebinden bir rapor çıkardı ve bir paragrafını okudu: "Tayyar Bey'in attan düştüğünü gördüm. Yanına gidip yerden kaldırdığımda baygındı. Yanında daha fazla kalamadım çünkü düşman 200 adım ötemdeydi. Hemen oradan uzaklaştım. Daha sonra Tayyar Bey'in sağ olduğunu ve esir alındığını öğrendim."

-Yunan ordusu hakkındaki düşünceniz nedir?

-Bu ordu savaşma kabiliyetinde değil. Fakat fırsatlardan istifade etti ve sahte şöhret kazandı. Yunan ordusunun gerçek gücü ancak normal bir savaşta anlaşılabilir. İnanıyorum ki o zaman şimdiki Domokos ve Pendenigadiya önlerindeki kadar şanslı olmayacaklar.

-Bulgaristan'daki misafirperverlikten memnun musunuz beyim?

-Ben, karşılaştığım tüm Bulgar subaylarından memnunun. Fakat Bulgar Genelkurmayının, bize misafir yerine esir gibi baktıklarını sezinliyorum. Bu durumun Bulgaristan'ın bulunduğu siyasal konum sebebiyle olduğunu tahmin ediyorum. Yine de Bulgaristan Savaş Bakanlığının durumumuzun açıklığa kavuşması için bazı acil tedbirler almasını diliyorum.

Türkçe olarak karşılıklı güzel sözler söyledik ve iyi dileklerde bulunarak Muhittin Bey'in yanından ayrıldık."[1227]

Bulgaristan Meclisi, ülkesine sığınan göçmenlerden kalmak isteyenlerin iskân edilmesi ve kendilerine ev yapmaları için ücretsiz inşaat malzemesi verilmesi ile her aileye 50'şer dönüm arazi dağıtılması kararını almıştır. Bu konuların düzenlenmesi ve yürütülmesi işini de Bulgar Meclisinde Varna Milletvekili olan Şakir (Zümre) Bey başkanlığındaki bir komisyona havale etmiştir.[1228] Komisyon da Müslüman göçmenlerden bir kısmının Deliorman bölgesine, bir kısmının Yeni Zağra ve Eski Zağra civarına yerleştirilmelerini uygun bulmuştur.

Komisyon ayrıca, Bulgaristan'a yerleşmek veya tekrar geldiği yere gitmek isteyenleri kayıt altına almıştır. Komisyonun tuttuğu istatistiğe göre,

[1227] *MİR*, Organ na Narodnata Partiya, Petık 20 Avgust 1920, Godina XXVI, Broy 6077, Sofya; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 83-86.

[1228] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 135.

Bulgaristan'a iltica edenlerin sayısı 10 bin kadardır. Bunların 3 bini ordu mensubudur. Komisyon sığınmacılardan ihtiyacı olanlara günlük yemek vermiş, 50'şer leva da iane çıkartmıştır.[1229] Ayrıca Stamboliyski Hükûmeti 2 milyon leva yardımda bulunmuş ve sonraları bu birliklerin Anadolu'ya dönerek Millî Mücadele'ye katılmalarını sağlamıştır.[1230]

Bu arada Trakya'da da gelişmeler olmaktadır. Bulgaristan'ın İstanbul'daki Elçisi, Dışişleri Bakanlığına bir rapor göndermiştir.[1231] Bu raporda, Trakya'nın Yunanistan tarafından işgal edilmesi üzerine Bulgaristan'a sığınan Türk askerlerinin harcamaları ile ilgili Osmanlı Hükûmetinin Bulgaristan'a sözlü bir nota verdiği belirtilmiştir.[1232]

Bulgaristan'a sığınan I. Kolordunun subay ve erleri ile yerli sivil Türk halkından kişiler bir süre sonra Türkiye'ye dönmek üzere girişimde bulunmuşlardır.

Savaş Bakanlığından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı ile İçişleri ve Sağlık Bakanlıklarına 6 Ağustos 1920 tarihli çok acil bir yazı gönderilmiştir.[1233] Buna göre:

> *"3. Tümen Komutanlığı, bazı Türk sığınmacıların Doğu Trakya'daki evlerine dönmeleri için gerekli izinlerin verilmesini istemiştir. Bugün Tümen komutanı, evlerine gitmek üzere geri gönderilen Türklerin Bulgaristan sınırı çıkışındaki Golyam Dervent'te Yunanlı askerler tarafından durdurulduğunu ve kontrollü bir şekilde geçişlerinin sağlandığını bildirmiştir.*[1234]
>
> *Genelkurmay Başkanlığı, gerekli tedbirlerin alınarak acilen bu Türk sığınmacıların evlerine dönmelerine izin verilmesini istemektedir. Yoksa soğuk ve çeşitli bulaşıcı hastalıklardan bu insanların zarar göreceği belirtilmektedir."*[1235]

Dolayısıyla Türk topraklarına dönmek isteyenlerin bir kısmı neleri varsa satmış ve İstanbul'a dönüş yolunu bulmuştur. Bir kısmı kılık kıyafet değiştirmiş, muhacir sıfatıyla Bulgaristan Hükûmetinden aldıkları pasaportla ülkeden ayrılmışlardır.[1236] Geriye kalanlar İstanbul Hükûmetinden gelecek

---

[1229] Toker, "Milli Mücadele Döneminde", s. 136.

[1230] Cengiz Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükûmeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine*, İnvestpres AD, Sofya, 2001, s. 35.

[1231] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 26 Şubat 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 203.

[1232] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 203.

[1233] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 37.

[1234] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 37.

[1235] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 37.

[1236] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 242.

emri beklemeye başlamışlardır. İstanbul'daki Savaş Bakanlığının girişimleri sayesinde bunlar da bin bir güçlükle de olsa Türkiye'ye dönebilmişlerdir.[1237] Bu çerçevede Albay Muhittin Bey komutasındaki üst düzey Türk subaylarının, 18 Aralık 1920'de İstanbul'a ulaştıkları anlaşılmaktadır.[1238]

4-1920 Yılında Bulgaristan'da Siyasal Gelişmeler

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ve ağır yaptırımlarla çıkan Bulgaristan'ın iç politik hayatında radikal siyasal partiler güçlenmeye başlamıştır. Neuilly Antlaşması'nın imzalandığı günlerde iktidarda bulunan Aleksandır Stamboliyski Koalisyon Hükûmeti, 1920'de seçime gitmiş ve eski başbakan, partisi Ulusal Çiftçi Birliği'nin kazanması sonucu 21 Mayıs 1920'de[1239] yeniden ama bu defa tek başına iktidar koltuğuna oturmuştur. Eskiden beri, Bulgaristan'ın büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilere yönelik yürütülen politikalar meyvelerini vermeye başlamıştır.[1240] Bu çerçevede Aleksandır Stamboliyski Hükûmetinin ilk ele aldığı sorunlardan biri toprak reformu olmuştur.[1241] Ayrıca çalışma mecburiyeti ve köylülerin eğitimden geçirilmesi konusu "Köylü Sosyalisti" Stamboliyski'nin hedefidir.[1242]

İktidarın toprak reformu uygulaması, savaş ve yenilgiler dolayısıyla fakirlik, bıkkınlık içerisine düşmüş kitlelerin savaş yanlısı olan, bu doğrultuda karar alan siyasal partilere karşı tavır takınmalarına ve Aleksandır Stamboliyski'ye umut bağlamalarına yol açmıştır. Ayrıca Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı dönemlerinde ülke dışından Bulgaristan'a gelen göçmenlerin toprak ihtiyaçlarının da giderilmesi gerekmiştir.[1243]

[1237] Süslü, "Atatürk, Bılgariya i Svetovniyat Mir", ss. 30-31; Toker, "Milli Mücadele Döneminde", ss. 138-139.

[1238] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 243.

[1239] İstoriya na Bilgariya, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993, s. 184.

[1240] Çiftçiler arasında önemli bir sayıya sahip olan Bulgaristan'daki Türk köylü ve çiftçilerini de unutmamak gerekir. Çiftçi Partisi liderlerinden İliya Karacov, "Çiftçi Bilgisi" gazetesinde Sofya'da yapılan parti kongresine 200'den fazla Türk çiftçisinin katıldığından bahsetmiş, ortak çıkarlarını savunabilmeleri için Bulgar ve Türk çiftçilerinin birlikte hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir. *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 1940, 1. 9-g-10.

[1241] Stefan Gruev, *Korona ot Trıni, Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943)*, İzdatelstvo "Bılgarski Pisatel", Spisanie "Letopisi", Sofya, 1991, s. 100.

[1242] Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 518.

[1243] Todor Kosatev, "Politikata na Pravitelstvoto na Bılgarskiya Zemedelski Naroden Sıyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya Bılgariya (1879-1944)*, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1983, ss. 44-79.

Bu sebeple Stamboliyski Hükûmetinin toprak reformu ile ilgili çalışmalarında, halkın ve büyük toprak ağalarının elinde bulunan üç yüz dekardan fazla toprağın alınarak topraksız veya az toprağı bulunanlara dağıtılması öngörülmüştür. Keza aracının, tefecinin eline düşmüş köylünün kurtarılması için de çalışmalar yapılmış, üretilen malların devlet ve köy kooperatifleri tarafından değerlendirilmesi sağlanmıştır. Bu düzenleme ile tarım mallarının düşük fiyatla alınması önlenmiştir.

Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının büyük fedakârlıklarla başlattıkları Millî Mücadele devam ederken Bulgaristan'da da Aleksandır Stamboliyski Hükûmeti, Neully Antlaşması'nın ülkesine getirdiği yaptırımlardan kurtulma yolları aramıştır. Mesela, bu dönemde 16 yaşına gelmiş kızlar ile 20 yaşına gelmiş erkeklerin oluşturdukları özel çalışma birlikleri için çalışma yükümlülüğü kanunu[1244] çıkarılmıştır. Bu kanuna göre söz konusu gençler toplumsal açıdan ihtiyaç duyulan alanlarda çalışacaklardır. Kendilerine herhangi bir ücret ödenmeyecektir. Hükûmet, bu yasa ile hem Bulgaristan'da ordu bulundurmayı yasaklayan Neuilly Antlaşması'nın ağır şartlarını ortadan kaldırarak bu gençlerin millî savunmaya katkılarını arttırmayı amaçlamış, hem de ekonomik kalkınması için gerekli altyapının oluşturulmasını sağlamıştır. Çiftçi Partisi Hükûmetinin programı[1245] doğrultusunda köylü ve çiftçilere yönelik yapılan çalışmalar sadece bunlarla sınırlı olmamıştır. Eğitim ve sağlık hizmetleri de en küçük yerleşim birimlerine kadar götürülerek Çiftçi iktidarının sürekliliği garanti altına alınmak istenmiştir. İktidarın şehirlere yönelik çalışmaları da olmuş, konut sıkıntısını azaltmak için bazı önlemler alınmıştır.

Stamboliyski Hükûmetinin dış politikaya yönelik faaliyetlerinde ise Balkanlardaki Çiftçi Partileri arasındaki işbirliği çalışmaları önemli bir yer tutmuştur. Söz konusu hükûmet, Balkan Federasyonu yanlısı bir tavır içinde olmuştur.[1246] Yine bu dönemde Bulgaristan, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmiş, batılı devletler ile sıkı bir işbirliğine gidilmiştir.[1247] Aleksandır

---

[1244] Nazif Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2, Bulgaristan,* İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987, s. 54.

[1245] Kurucu Meclisin 28-31 Aralık 1889'da Plevne'de yaptığı çalışmalar sonucu oluşturulan Ulusal Çiftçi Birliği'nin (BZNS) 1918'lere kadar yaptığı çalışmalar, parti programlarındaki değişiklikler, kongreler ve Parti grubunun Hükûmetteki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bk.: *Programi, Programni Dokumenti i Ustavi na Burjuaznite Partii v Bılgariya (1879-1918),* Nauka i İzkustvo, Sofya, 1992, ss. 455-512.

[1246] İbrahim Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar,* (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2007, s. 474.

[1247] İlço Dimitrov, "Belgiyski Diplomatiçeski Dokumenti za Bılgariya", *Bılgariya na Balkanite i v Evropa,* Sofya, 1983, s. 22. Ayrıca daha geniş bilgi için bk.: Vladislav Topalov, "Poseştenieto na Aleksandır Stamboliyski vıv Velikobritaniya", İzsledvaniya po Bılgarska İstoriya, T. III. *Vınşnata Politika na Bılgariya (1878-1944),* Sofya, 1978, ss. 267-305.

Stamboliyski, Bulgaristan'ın millî çıkarlarını da göz ardı etmemiş, 1920 yılında imzalanan San Remo Konferansı kararlarına göre Ege Trakya'sının Yunanistan'a verilmesine karşılık Bulgaristan'a da Ege ve Akdeniz'e çıkış verildiği ama bu hükmün yerine getirilmediği tezini işlemiş, savaşlar sonrası Bulgaristan toprakları dışında kalan Bulgar göçmenleri sorununu millî bir dava olarak gündemde tutmaya devam etmiştir.[1248]

Aleksandır Stamboliyski'nin içte ve dıştaki başarıları zamanla çıkar çevrelerinin hoşuna gitmemeye başlamıştır. Bunlardan:

1. Büyük ticaret erbabı ve sanayi burjuvaları, çiftçiyi koruyucu önlemleri alması ve sömürü düzenlerinin bozulması,
2. Fanatik ve radikal çevreler onun batılı devletler ile olan iyi ilişkileri,
3. Balkan ülkelerindeki diğer Çiftçi Partileri ile yaptığı sıkı işbirliği,
4. Balkanlarda bir federasyon kurma çalışmaları ve
5. Makedonya sorununu dondurarak komşu ülkelere karşı barışçıl bir politika izlemesi, gibi uygulamaları sebebiyle cephe almışlardır.

Bulgaristan'daki büyük burjuvazi de geniş topraklardaki büyük kazançları elinden alındığı için bu hoşnutsuz gruplara finansal destek sağlamıştır. Çiftçi Partisi iktidarına karşı olan siyasal partiler 1922 yılında bir araya gelerek, geniş halk kitlelerinin desteklemediği bir "Ulusal Anlaşma (Naroden Sgovor)" imzalamışlardır.[1249] Birleşik Ulusal Parti, Progresif (İlerici) Parti, Radikal Parti ve Demokrat Parti'nin bir bölümünden meydana gelen bu "Ulusal Anlaşma" dışında ihtiyat subaylarından oluşan "Askerî Birlik (Voenna Liga)" örgütü de hükûmeti devirmek için çalışmalara başlamıştır.[1250]

Bu iki muhalif kanadın işbirliği sonucu hazırlanan bir askerî darbe, 9 Haziran 1923 tarihinde yapılmıştır. "Askerî Birlik" örgütünden V. Lazarev ve D. Velçev önderliğinde, önce merkez garnizonu sonra da harp okulu öğrencilerinin de katılmasıyla PTT, polis merkezleri ve Sofya'nın stratejik kısımları ele geçirilmiştir. Çiftçi Partisi'nin bakanları tutuklanarak evlerinde göz hapsine alınmışlardır. Darbecilerin bu eylemleri sırasında Sofya'da herhangi bir dire-

[1248] Todor Kosatev, "Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS po Bejanskiya Vıpros (1920- 1923 g.)", *I. Natsionalna Konferentsiya na Mladite Bılgarski İstoritsi*, 27-28. IV. 1977, Sofya, 1980, ss. 309-315; Georgi V. Dimitrov, "Bejanskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1931 g.)", *Bılgariya 1300 İnstitutsii i DırjavnaTraditsiya, T. III*, Sofya, 1983, ss. 303-311.

[1249] *Kratka Bılgarska Entsiklopediya, Tom 3*, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1967, s. 527.

[1250] Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev.) Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979, s. 103; İbrahim Yalımov, "Politikata na BZNS Sred Turskoto Naselenie", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 97.

nişle karşılaşılmadığı ancak Bulgaristan'ın bazı yörelerinde karşı koymalar olduğu görülmüştür. Mesela Plevne'de ve buraya bağlı köylerde, Lukovit ilçesinde, Loveç'te, Nikopol ve köylerinde, Oryahovo, Byalazlatina, Troyan, Şumnu, Preslav, Popovo, Eskicuma ve Osmanpazarı köylerinde direnişler olmuş ve bunlara birçok fakir Türk köylüsü de katılmıştır.

Ayrıca Güney Bulgaristan'ın Filibe (Plovdiv), Eski Zağra (Stara Zagora), Hasköy (Haskovo), Burgaz, Köstendil gibi yörelerinde de direniş desteklenmiştir.[1251] Ancak her iki bölgede de yani Bulgaristan'ın hemen hemen her tarafında darbecilere karşı tepkiler olmasına rağmen, bunlar kısa zamanda bastırılmıştır. Bu da darbecilerin güçlü olmadıklarını, köylülerin silahlı bir savaş için eğitilmediklerini ve arkalarında örgütlü güvenlik gücü ya da silahlı kuvvetler bulunmadığını göstermiştir. Aleksandır Stamboliyski de Sofya'dan kaçarak doğum yeri olan Pazarcık'a gitmiş ve direniş hareketine katılmıştır. Ancak burada, 14 Haziran 1923'te yakalanmış ve işkence edilerek öldürülmüştür.[1252] 9 Haziran 1923 tarihli darbeden sonra ordunun da desteğini alan Aleksandır Tsankov, hükûmeti kurmuştur.[1253] "Ulusal Anlaşma" adı altındaki darbeci güçler ise bir süre sonra, 10 Ağustos 1923 tarihinde bir siyasal parti kurarak "Demokratik Antant" adını almışlardır.[1254]

C- Sevr'e Giden Yol

1- Anadolu ve Trakya'da Gelişmeler

Bu arada Anadolu ve Trakya'da Türk Millî Mücadele'si devam etmektedir. Gelişmeleri İstanbul'daki Bulgaristan elçisi Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir.[1255] Elçinin verdiği bilgiye göre:

[1251] Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı*, s.57.

[1252] İvan Lazarov vd., *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, Novo Preraboteno i Dopılneno İzdaniye, İzdatelska Kışta Anubis, Sofya, 1999, s. 291; Milen Kumanov, "Ubiystvoto na Aleksandır Stamboliyski i Otnoşenieto na Pravitelstvoto na Atatürk kım Nego", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 89; Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", s. 475; Kuyucuklu, *Balkan Ülkeleri İktisadı*, s.58.

[1253] Rumyana Pırvanova, "Kım Vıprosa za Pokrovitelstvoto na İndustriyata Pri Upravlenieto na Pravitelstvoto na Aleksandır Tsankov", *KLİO, Sbornik v Çest na 65-Godişninata na St. N. S. Milen Kuanov*, Fondatsiya "Arete-Fol", Sofya, 2008, s. 647; Sina Akşin, Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993, s. 114; Azmi Süslü, "Atatürk, Bılgariya i Svetovniyat Mir", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 31.

[1254] *Kratka Bilgarska Entsiklopediya, Tom 2*, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1967, s. 138.

[1255] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 26 Mayıs 1920 tarihli bilgi, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 13-g.

1. İstanbul Hükûmetinin Adalet Bakanı Rüştü Efendi, basına bir açıklamada bulunmuştur. Ona göre, İstanbul'daki Hükûmet, Türk tarafının Paris'te devam eden barış görüşmelerine sunduğu tekliflerde, özellikle Edirne ve İzmir konularında değişikliğe gidilmesi kararına varılırsa Başbakan Damat Ferit Paşa da Paris'e gidecektir. Ancak bu bilgi doğrulanmamıştır.
2. Başbakan Damat Ferit, Mustafa Kemal Paşa taraftarlarına karşı oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye müfrezelerini İzmit'te teftiş etmiş, morallerini yükseltmek istemiştir.[1256]
3. (21 Mayıs 1920'de) İstanbul'da bir miting daha düzenlenmiştir. Mitingde, barış görüşmeleri sırasında Türkiye aleyhine alınan kararlar protesto edilmiştir. Türk Milletine haklarının verilmesi ve yeni bir Türk devletinin kurulmasına engel olunmaması istenmiştir.
4. Bu arada Sabahattin Bey'in "Ahrar" Partisinin kuruluşuna izin verilmiştir. Kısa zaman sonra bir gazetenin günlük olarak yayına başlayacağı açıklanmıştır.[1257]

Sofya'dan Paris'e gönderilen telgrafla[1258] Batı Trakya'da bir İhtilal Hükûmeti kurulduğu bildirilmiştir.[1259] Bu hükûmet, Büyük Devletlerin gözetiminde Trakya'nın özerkliği için mücadele edecektir. Hükûmet tarafından Türkçe, Fransızca ve Bulgarca bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride Fransa'ya teşekkür edilmiş,[1260] Yunan işgali ret edilmiştir. Bu yeni hükûmet Batı Trakya'daki önemli kişilerden oluşmuştur. Hükûmeti oluşturanların yedisi Türk, üçü Bulgar asıllıdır.[1261] Başkanları Gümülcine'den Tevfik Beydir. Hükûmetin nerede toplandığı ve nasıl bir güce sahip olduğu bilinmemektedir. Konunun Bulgar gazetelerine iletilmesi ve şimdilik fazla abartmadan haber yapılması sağlanmalıdır.[1262]

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının telgrafı şöyle devam etmektedir:

[1256] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 13.

[1257] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 13-g.

[1258] Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından Paris'teki Bulgaristan Elçiliğine gönderilen, 8 Haziran 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 79-g.

[1259] Bu hükûmet, 17 Ekim 1919'dan 23 Mayıs 1920 yılına kadar faaliyetine devam edebilmiştir. Ahmet Aydınlı, *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, Akın Yayınları, İstanbul, 1971, s. 230; Ayrıntılı bilgi için bk.: Kemal Şevket Batıbey, *Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

[1260] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, ss. 198-199.

[1261] Aydınlı, *Batı Trakya*, s. 230.

[1262] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 79.

"Yunan ordusunun bazı öncüleri Darıdere ve Ortaköy'ün güney kısımlarına kadar gelmişler. Amaçları Bulgar topraklarını işgal etmekmiş. Ancak bizimkiler tarafından geri püskürtülmüşler. Aralarından bir Yunan birliği Bulgaristan topraklarına geçmiş. Bulgaristan Hükûmeti derhâl protestoda bulundu. Ülkenin çeşitli yerlerinde öğrenciler ve kültür dernekleri mitingler yaparak Yunanlıların işgal ettikleri Bulgar topraklarından çekilmesini istediler.

TAN Gazetesinin, Bulgar Makedonya Komitesi'nin Trakya'da eylemler yaptığı haberini tekzip ediniz."[1263]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi Başbakan Stamboliyski'ye bir yazı göndermiştir.[1264] Buna göre:

"Bu ayın 12'sinde, iki sekreter ve iki yaver eşliğinde Başbakan Damat Ferit Paşa Paris'e gitmek üzere yola çıkmış. Amacı, Türk heyetinin Barış Konferansına sunduğu tekliflere, karşı tarafın yapacağı itirazlara müdahale etmekmiş.[1265]

Mustafa Kemal'in Anadolu'daki durumu gün geçtikçe güçlenmekte ve bu da İstanbul Hükûmetinin aleyhine olmaktadır. Bu sebeple de Paris görüşmelerinde barışın sağlanması zorlaşmaktadır. Bir diplomatik kaynağımdan aldığım bilgiye göre, hangi hükûmet tarafından imzalanırsa imzalansın Mustafa Kemal, bir barış antlaşmasını kesinlikle kabul etmeyeceğini ve Anadolu'daki Millî Mücadele'yi sürdüreceğini söylemiş."[1266]

Paris'teki Bulgaristan diplomatik misyonundan Sofya'ya gönderilen telgrafa göre:[1267] "Mançester Gordion" gazetesinin Londra muhabiri, 18 Haziran 1920 tarihinde Venizelos'un, Lloyd George'a, Türklerle savaşmak üzere Trakya'ya 4 tümen ve İzmir'e 6 tümen konuşlandırmayı, 3 tümen de ani müdahale için hazır bulundurmayı teklif ettiğini yazmıştır. İtilaf Devletleri yetkilileri daha önceki Yunan başarısızlıklarını gördükleri için bu teklife pek sıcak bakmamışlardır. Yeni risklere girmek istememişlerdir. Gazete Venizelos'un, Mustafa Kemal ile tek başına bile baş edebileceğinden emin şekilde hareket etmekte olduğunu da eklemiştir.[1268]

[1263] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 79-g.

[1264] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 15 Haziran 1920 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 15.

[1265] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 15.

[1266] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 15.

[1267] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 24 Haziran 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 141.

[1268] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 141.

2 Temmuz 1920'de Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına iki bildiri göndermiştir. Türk-Bulgar işbirliğini de yansıtan bildiriler Batı Trakya İhtilâl Hükûmeti tarafından Türkçe ve Bulgarca hazırlanmış ve dağıtılmıştır.[1269] Çevirisi şöyledir:

"Trakyalılar

Bir yıldır Trakya sorunu ile ilgili yapılmakta olan konferanstan olumlu sonuç bekledik. Biz Barış Konferansından barış ve huzuru getirici yaklaşımlar umarken, tahammül edilmez ve bizi ölüme sürükleyecek kararlar alındı.

Konferans bizim haklarımızı korumak yerine, kaderimizi Yunan kasaplarının eline bıraktı. Bulgarlar ile Türklerden oluşan Makedonya ve Teselya Yunan esaretine düştü. Dünyada Yunan zulmünü bilmeyen tek bir Bulgar ve Türk kalmış mıdır?

Biz cennet Trakya'mızda Yunanlıların hükümdar olmasına izin verirsek, buradaki Türk ve Bulgar varlığını yok etmek için zulüm yapmayacaklarını mı zannediyorsunuz.

Trakyalılar

Doğduğumuz bu toprakları ağlayarak terk edip hain ve alçak Yunan'ın baba ocağımızın üzerinde eğlenmesine izin vermektense, vatanımızın ana gibi bizi saran kollarında ölmemiz daha iyidir.

Vatanımızda özgürlük ve bağımsızlığımızı korumak için halkın organize ettiği 'Devrimci Batı Trakya Komitesi'nde birleşmeliyiz. Herkes silahlanmalı ve bu komitenin bayrağı altında toplanmalıdır. Buna karşı çıkanlar Yunan'ın oyununa gelmiş demektir ki, öldürüleceklerdir.

Trakya hiçbir zaman Yunan olmamıştır. Olmak da istemiyor.

Trakya kendi çocukları tarafından yönetilecektir.

Haydi Yiğit Trakyalılar

Babalarınıza ve çocuklarınıza laik insanlar olduğunuzu bütün dünyaya göstereceğiniz gün geldi.

Bu pis Yunan'a hak ettiği dersi verme günü gelip çattı.

Silahlanın ve dağa çıkın

[1269] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 86, 83, 84.

Yaşasın Bağımsız Trakya Yaşasın DevrimKahrolsun Yunanistan"[1270]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazı şöyledir:[1271]

"14 Nisan'da size gönderdiğim raporda iktidara gelen ve yeni hükûmeti kuran Damat Ferit Paşa ile Mustafa Kemal arasındaki ilişkileri anlatmıştım.[1272] *Şimdi de genel durum ve barış görüşmeleri hakkındaki bilgileri özet hâlinde gönderiyorum:*

Türkiye ile yapılan barış görüşmeleri zorlaşıyor. İstanbul Hükûmetiyle barış yapılabilir ancak savaşsız ve ölümler olmadan Anadolu ile barış yapmak güç gibi görünüyor. Yunanistan'ın İzmir'e ilave asker göndermesini de dikkate almak gerekiyor.[1273]

Şu anda Trakya'nın durumu daha önceki yazımda belirttiğim gibidir. Tek bir farklılık, Doğu Trakya'daki Türk milliyetçilerinin faaliyetlerini dikkate almadan Yunanistan'ın, Küçük Asya'yı (Ege Bölgesini) tek başına ele geçireceğine inanmış olmasıdır. Bu İtilaf Devletlerinin desteğini almadan yapılacak ciddi bir girişim sayılır. Doğu Trakya ve Anadolu'da olası bir barış umudu doğmuşken, yakın gelecekte savaş planları yapmak doğru değildir."[1274]

Bulgaristan'ın Paris elçisi bir şifreli telgraf göndermiştir.[1275] Telgrafta, İstanbul'dan yayın yapan "Morning Post" gazetesi muhabirinin, Yunan askerlerinin Balıkesir taraflarında esir aldıkları 15 bin Mustafa Kemal taraftarını, düzenli ordu olmadıkları bahanesiyle öldürdüklerini yazdığı belirtilmektedir.[1276]

Bu haberi "Mançester Gordion" gazetesi de doğrulamıştır. Hatta aynı gazete önceki gün yayınladığı bir makalede, Yunanlı askerlerin Müttefik Devletler adına hareket ettiklerini yorumlamıştır. Lloyd George, İngiltere

[1270] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 83.

[1271] İstanbul'daki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 3 Temmuz 1920 tarihli rapor Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 28-g.

[1272] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 28.

[1273] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 28.

[1274] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 28-g.

[1275] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 16 Temmuz 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 147.

[1276] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 147.

meclisinde yaptığı bir konuşmada Mustafa Kemal taraftarlarının düzenli orduymuş gibi muamele görmesi gerektiğini söylemiştir. Bu açıklama üzerine İngilizlerin ve özellikle Yunanlıların Asya Müslümanlarına yaptıkları mezalim daha da artacaktır. Gazete Yunanlıların yaptıkları zulümleri şiddetle kınamıştır.[1277]

21 Temmuz 1920'de Kırcaali Sınır Karakolu Albayı Ryaskov'dan, Savaş Bakanlığı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına bilgi gönderilmiştir.[1278] Verilen bilgiye göre:

"Gümülcine'den gelen bir Bulgar, Yunanlıların Trakya'da yaşayan Bulgarlardan Yunanlı olduklarına dair dilekçe vermeleri için baskı yaptıklarını söyledi. Kuşlanlı ve Denizler'deki köylüler Yunanlı olduklarına dair dilekçe vermişler. Dereköy ve Kozluköy Bulgar halkı ise buna karşı çıkmışlar ve kendilerine Bulgaristan topraklarına geçmeleri için izin verilmesini istemişler.

Bütün Bulgar köylerine Yunanlı askerler eşliğinde Yunanlı din adamları gönderilmiş. Çadırlı köyünde, 11 Temmuz 1920'de bu din adamları bir ayin düzenlemişler. Ancak köydeki Bulgarlar bu ayine katılmamışlar. Yunanlıların Trakya'da kullandığı damga pullarının üzerinde Trakya Yönetimi No: 2838 yazıyor."[1279]

Ayrıca Yunanlı yetkililer, Trakya'daki Bulgar okullarını ve kiliselerini kapatmışlardır. Gümülcine, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve Kırklareli'nde yaşayan Bulgarlar, Bulgar Ekzarhlığından ayrılarak Yunan Patrikliğine bağlanmak istediklerine dair dilekçe vermeleri için baskı görmüşlerdir.[1280] Bulgarların dinî vecibelerini çocuklarına ana dilinde öğretmeleri yasaklanmıştır.[1281] Kısa zaman içerisinde Yunanlılar, Bulgar öğretmenleri ve din adamlarını da Trakya'dan kovmuşlardır.[1282]

Paris'teki gazeteler "Deyli Ekspres" gazetesinin İstanbul muhabirinin telgrafla geçtiği bir bilgiyi haber yapmışlardır.[1283] Habere göre, Bulgar subaylarını Cafer Tayyar ordusuna katılmak üzere götüren Bulgaristan uçakları Edirne yakınlarında düşürülmüştür.[1284]

[1277] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 147.

[1278] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 25.

[1279] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 25.

[1280] *Trakiya*, No: 8-9, 28 April 1921.

[1281] *Trakiya*, No: 36-37, 11 April 1921.

[1282] Trifonov, *Bılgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie*, s. 77.

[1283] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 23 Temmuz 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 20.

[1284] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 20.

Paris'teki Bulgaristan Büyükelçisi, Bulgar Telgraf Ajansı (BTA) adına en hızlı bir şekilde bu haberleri tekzip etmiş, Bulgaristan'a ait uçakların İtilaf Devletleri gözetiminde Varna ve Sofya havaalanlarında bulunduklarını açıklamıştır. Ayrıca bu haberle birlikte Bulgaristan'da seferberlik ilan edildiğine dair haberlerin gerçeği yansıtmadığını, Bulgaristan'ın mevcut antlaşmalara uyduğunu, bu tür haberlerin İtilaf Devletleri temsilcilerini bile güldüreceğini, sözlerine eklemiştir.[1285]

25 Temmuz 1920'de Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığından, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı ile İçişleri ve Sağlık Bakanlığına "çok acil" ibareli bilgi gönderilmiştir. Buna göre:

> *"Türkler bugün Edirne'yi boşaltmaya başladılar. Bizim 3. ve 10. Tümen bölgeleri olan Svilengrad, Golyam Dervent (Paşaköy), Konstantinovo ve Kaybilar'dan Bulgaristan topraklarına giriyorlar. Sayıları yaklaşık 10 bin kişi olan grup Golyam Dervent'te toplandı.*[1286]
>
> *Türk mülteciler silahsızlandırılarak Bulgaristan'ın iç bölgelerine, özellikle Yanbol'a gönderilmektedir. Bizim yaya ve atlı birliklerimizin bir kısmı Türkiye sınırına gönderildi. Sınır geçişlerini organize edecekler. Gelenleri silahsızlandıracaklar ve düzeni sağlayacaklar.*[1287] *Bulgaristan topraklarına geçen Türklerin silahsızlandırılması ve süratle yerlerine yerleştirilmesine yardım edilmesi ricası ile."*[1288]

Trakya'daki Millî Mücadele sırasında, Yunan işgaline gerekli tedbiri alamayan Türk birliklerinin zor durumda kalması üzerine Bulgaristan'a sığınmalarına izin verilmiştir. İki devlet arasında sürmekte olan iyi ilişkiler sadece bununla da kalmamıştır. Türk Millî Mücadelesine sempatiyle yaklaşan Stamboliyski iktidarı ayrıca; Şubat 1921 tarihinde, İtilâf Devletlerinin baskısıyla sonradan ülkeyi terk etmesi istense de Türk Hükûmetinin resmî temsilcisi sıfatıyla Cevat Abbas Bey'i Sofya'da kabul etmiştir.[1289] Cevat Abbas, buradan Ankara'nın ihtiyacı olan askerî ve ekonomik yardımın gönderilmesini sağlamıştır.[1290] Yine Stamboliyski Hükûmeti, Fuat (Balkan)

[1285] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 20.

[1286] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22.

Ayrıntılı bilgi için bk.: Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 73-101.

[1288] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22.

Kalina Peeva, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya i Diplomatiçeskata Misiya na Todor Markov pri Mustafa Kemal Atatürk prez 1923 g.", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 80; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 40-50.

[1290] Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 106.

Bey Ankara Hükûmeti tarafından Batı Trakya ve Makedonya'da çetecilik faaliyetleri yapmak için görevlendirildiğinde buna göz yummuştur.[1291] Şakir (Kesebir) Bey de Doğu Trakya'da çalışmalar yaptığında, Bulgar yetkililer görmezden gelmiştir.[1292]

Stamboliyski Hükûmeti, Trakya'da Yunan kuvvetleriyle savaşan Türk birliklerine yeri geldiğinde lojistik yardım ve manevra kolaylığı göstermiştir. Yine 1920 sonları ve 1921 başlarında Bulgaristan'a sığınmış bulunan Türk askerlerinin Varna ve Burgaz limanlarından Türkiye'deki Millî Mücadele'ye yeniden katılmaları için imkân hazırlamıştır.[1293] Hatta Bulgar Milletvekili Angel Grozkov başkanlığında Jandarma subayı Grigor Paskalev ve tüccar Paskal Ençev, gizli misyonla Ankara'ya gönderildiğinde,[1294] istenmeyen bir durum karşısında Sofya ile irtibatı sağlamak için, karargâhı Edirne'de bulunan ve Cafer Tayyar Paşa'nın komutasındaki I. Kolordu'ya ait ve bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından sağlanmış olan kısa dalga bir Türk radyosundan yararlanılmasına izin verilmiştir.[1295]

Albay Petrov'dan Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığına 6 Ağustos 1920 tarihli rapor gönderilmiştir.[1296] Söz konusu rapora göre:

1-"Adana'dan gelen bir telgraf üzerine Cafer Tayyar, Karaağaç üzerinden Atina'ya gönderilmiştir. Cafer Tayyar, yaptığı açıklamada Bulgaristan'dan silâh ve mühimmat almadıklarını söylemiştir. Buna rağmen Yunanistan, Bulgaristan'dan açıklama isteyecekmiş. Doğu Trakya'da bazı Bulgar subayların (Yunanlılar tarafından) esir alındığı bilgisi geldi. Buradaki Türkler arasında Cafer Tayyar'ın Trakya'da görevlendirildiği konuşulu-

[1291] Fuat (Balkan)Bey'in faaliyetleri hakkında bk.: Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 63-72.

[1292] Ali Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 145.

[1293] Nuri Köstüklü, "Nyakoi Aspekti na Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya po Vremeto na Atatürk (1919-1938)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 45; Bulgaristan'a sığınan asker-sivil personel ile sivil Türk vatandaşlarının oradaki durumları, geri gelişleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Hülya Toker, "Millî Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1 nci Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 123-141.

[1294] Deliorman, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, s. 201.

[1295] Grozyü Grozev, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya v Perioda 1920-1922", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 72; Alp, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri*, ss. 31-37.

[1296] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 89-g.

yor. Yunanistan Kralı Kırklareli'ni ziyaret etmiş. Oradan Midye'ye geçmiş ve kendisini bekleyen "Averof" gemisiyle gizlice boğazlardan geçerek Atina'ya gitmiş.

2-Selânik'ten aldığım bir telgrafta, Rodoplardaki Pomak halkı Bulgaristan yönetimine karşı çıkmaları için ajite ediliyormuş. Pomak halkının Yunanistan ile birleşmeleri istenecekmiş. Bu konu ile ilgili barış konferansına gönderilmek üzere bir bildiri hazırlanıyormuş.

3-Mustafa Kemal ordularını iki yönde, İzmir ve Bursa yönünde konuşlandıracakmış. Kendisi, kurmay heyeti ile birlikte Eskişehir'de imiş. Simav yakınlarına kadar gelen küçük bir Yunan birliği, Mustafa Kemal'in adamları tarafından tamamen imha edilmiş. Ayrıca Anadolu'daki yenilgiler üzerine Yunanistan genel seferberlik ilan etmiş. Doğu Trakya'daki Yunan askerlerinden bir kısmı (bir tümen) Batı Anadolu'ya sevk edilecekmiş.

4-İstanbul Hükûmeti Mustafa Kemal ile görüşüyor. Mustafa Kemal ve yardımcılarına savaştan vazgeçmesi karşılığında nişan ve para verilerek İtalya'ya gidebileceği, adamlarına da genel af ilan edileceği teklifinde bulunmuşlar.

5-Türkiye ile imzalanacak barış antlaşması gecikecek. Ayrıca Yunanistan; Titoni-Venizelos arasında yapılan anlaşma gereğince, Dodekaneza'nın Yunanistan'dan çıkması için bir protokol imzalanmadığı sürece bir barış antlaşması imzalamayacağını belirtmiştir.[1297] *İtalyanlar Yunanistan'ı, Türkiye ile ayrı bir ikili antlaşma imzalamakla korkutuyorlar. İtalya-Yunanistan anlaşmazlığı gittikçe artıyor.*

6-Vrangel'in durumunda bir değişiklik yoktur.

7-İstanbul sakindir. Mustafa Kemal taraftarı subayların tutuklanmasına devam ediliyor. Anadolu'ya gizlice silah ve mühimmat gönderen bir örgüt açığa çıkarıldı."[1298]

Albay Petrov'dan gelen ve bir kopyasının Dışişleri Bakanlığına gönderildiği bir başka rapora göre:[1299]

"31 Temmuz 1920'de Başbakan Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifasını sundu. Padişah kendisine yeniden görev vererek Bakanlar Kurulunu oluşturmasını istedi. 1 Ağustos'ta kurulan Yeni Damat Ferit Paşa Hükûmeti şu bakanlardan oluştu;

[1297] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 89-g.

[1298] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 89-g.

[1299] Doğu Orduları İrtibat Subayı Albay Petrov'dan Genelkurmay Başkanlığına gönderilen, 6 Ağustos 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 29.

- Damat Ferit Paşa: Başbakan, Dışişleri ile Savaş Bakanı.

- Mustafa Sabri Efendi: Şeyh-ül İslam.

-Reşit Mümtaz Paşa: İçişleri Bakanı.

-Rıza Tevfik Bey: Ayân Meclisi Başkanı.

-General Hamdi Paşa: Genelkurmay Başkanı ile Denizcilik Bakanı.

-Cemal Bey: Tarım ve Ticaret Bakanı.

-General Zeki Paşa: Sosyal İşler Bakanı.

-Rüştü Efendi: Adalet Bakanı.

Maliye Bakanlığına henüz atama yapılmadı. Bu fırsattan istifade ederek Damat Ferit Paşa'nın Hükûmete kendi adamlarını doldurduğu konuşuluyor."[1300]

Petrov'un yazısı devam etmektedir: "İstanbul Hükûmeti ile barışmak için, Mustafa Kemal Paşa'nın bir adamını İstanbul'a gönderdiği dedikodusu var. Ege'nin Batı'sında yeni bir şey yok. Ermeni ordusunun Erzurum'a doğru hareket ettiği konuşuluyor. Türklerle savaşıyorlarmış. Atina'dan gelen bir telgrafa göre, Yunanistan, Ermenistan'ı himayesine alabilirmiş."[1301]

2- San Remo Konferansı

Paris Barış Konferansı ile Avrupa sorununu çözüme kavuşturan İtilaf Devletleri, Londra'da bir konferans düzenleyerek hem kendilerine göre dünyada yeni bir barış düzeninin nasıl kurulacağını hem de Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması imzalanması konularını görüşmüşlerdir. Bu konferansta, San Remo'da yeni bir konferans düzenlenmesini de uygun görmüşlerdir. 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında[1302] toplanan San Remo Konferansında Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına yönelik kararlar alınmıştır.[1303]

Osmanlı Devletinden pay almak isteyen Araplar, Ermeniler ve Yunanlıların isteklerini de inceleyen İtilaf Devletleri, 24 Nisan 1920'de imzaladıkları San Remo Antlaşmasını yürürlüğe koymuşlardır.[1304] Antlaşmayı

[1300] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 29.

[1301] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 29.

[1302] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 207; Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, s. 105.

[1303] Ahmet Hurşit Tolon, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 225; Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, s. 35; Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 99.

[1304] Kürkçüer, Siyasal Tarih (1789-1960), s. 139; Üçok, Siyasal Tarih (1789-1960), s. 233; Güngör, "1914-1918 Osmanlı-Fransız İlişkileri", s. 64.

imzalamak veya reddetmek üzere Osmanlı Devleti'ne 27 Temmuz akşamına kadar süre tanımışlardır.[1305] Bu kadar kısa bir süre verilmiş olması, Türkler antlaşmayı imzalamazlarsa, İstanbul'un kesin olarak ellerinden alınacağı şeklinde yorumlanmıştır. Keza İtilaf Devletleri, bu sebeple İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgal edilmesini de kararlaştırmışlardır.[1306]

Konferansa katılmak üzere İstanbul'dan gelen Osmanlı delegeleri ile yapılan ve sadece beş dakika süren toplantıdan sonra Tevfik Paşa'nın kısa zamanda cevap verileceğini söylediği San Remo kararlarının bazıları şöyledir:

1. Irak ve Filistin'de İngiliz, Suriye'de bir Fransız mandası kurulmuştur.
2. Güney ve Güneydoğu Anadolu'da, Anadolu içlerine doğru uzanan İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri meydana getirilmiştir.
3. İngilizlerin himayesi altında bir Kürdistan teşkil olunmuştur.
4. Doğu Anadolu, altı vilâyet dâhil Ermenilere, İzmir ve Batı Trakya ile Doğu Trakya'nın büyük bir kısmı ise Yunanlılara verilmiştir.
5. Boğazların yönetimi milletlerarası bir komisyona bırakılmıştır.[1307]
6. Padişah, İstanbul'da kalmaya devam edecektir.
7. İstanbul ve Çanakkale boğazları ile Trakya'yı Müttefikler birlikte işgal edip yöneteceklerdir.
8. ABD koruyuculuğu altında denize çıkışı olan bir Ermenistan kurulacaktır. (Wilson'un ileri sürdüğü bu plan, ABD Senatosu tarafından, 1 Haziran 1920'de reddedilmiştir.)
9. Osmanlı Devleti Suriye, Filistin, Irak, Arabistan ve Ege adalarını terk edecektir.[1308]

San Remo Konferansı'nda alınan kararlarla ilgili Trakya'daki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Edirne'deki Bulgar Başkonsolosluğu tercümanına görüşlerini açıklamıştır. Cafer Tayyar Bey'e göre; San Remo Konferansında sadece Batı Trakya değil, Çatalca'ya kadar bütün Türk Trakya'sı ve İzmir'le birlikte Gelibolu Yarımadası Yunanistan'a verilmiştir.[1309] Osmanlı yetkilileri, taslaktaki maddelerin çok ağır şartlar içerdiğini ifade ederek değiştirilmesini, en azından yumuşatılmasını istemişlerdir.

[1305] Nurten Çetin, "San Remo Konferansı ve Etkileri", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, s. 51.

[1306] *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) Semih Yalçın vd., Gözden geçirilmiş, genişletilmiş 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, s. 215.

[1307] Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. III, s. 149.

[1308] Uçarol, Siyasi Tarih, s. 514. Kararlar hakkında daha ayrıntılı bilgi için bk.; Çetin, "San Remo Konferansı", ss. 34-35.

1309 Ts. D. İ. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, 1. 49-g.; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 174.

Ancak kabul görmemiş, Müttefik Devletler temsilcileri istekleri ret etmişlerdir. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti bir toplantı yapmak zorunda kalmıştır.[1310]

Osmanlı Devleti, Padişah'ın başkanlığında oluşturduğu Saltanat Şurası'nda konuyu görüşmüştür. Anadolu ve Trakya'daki Yunan saldırılarının yarattığı baskının da etkisiyle, yok olmaktansa zayıf da olsa ayakta kalmak anlayışından hareket ederek, Rıza Paşa dışında, 22 Temmuz 1920 tarihinde San Remo Konferansı kararlarını kabul etmiştir.[1311]

Bern'deki Bulgar elçisi Geşov'un telgrafından[1312] San Remo'da, önceden konuşulduğu şekliyle toprakların dağılımı yapılmadan Türkiye'nin sınırlarının çizildiği anlaşılmıştır. Bu konferansta Bulgaristan'ın durumu ve Doğu Trakya'nın statüsü konusunda henüz bir karara varılmamıştır. Geşov'un yorumuna göre, İstanbul işgal altında tutulmaya devam edilecek, Boğazlar İngiliz savaş gemileri tarafından korunacaktır.[1313]

Bulgaristan'ın İstanbul'daki elçisi Dışişleri Bakanlığına gönderdiği raporunda[1314] Türkiye'deki son durumu değerlendirmiştir. Rapora göre:

> *"Millî Mücadele lideri Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul Hükûmetinin adamı Ahmet Anzavur arasında Anadolu'da devam eden çatışmalar gün geçtikçe daha da şiddetlenmektedir.*[1315]
>
> *Damat Ferit Paşa Hükûmeti tarafından ilan edilen bildiri ve verilen fetva sayesinde Mustafa Kemal Paşa taraftarları arasında tereddütler oluşmuştur. Anadolu'daki bazı şehirlerde Halife'ye olan inanç artmıştır. Dolayısıyla bazı bölgelerdeki Türk halkının bir kısmı Kuva-yı Millîye'den uzaklaşabilir. Yine de İstanbul Hükûmetinin yaptığı Mustafa Kemal Paşa aleyhindeki propagandanın hemen sonuç vermesini beklememek gerekmektedir."*[1316]

[1310] Uçarol, Siyasi Tarih, ss. 514-515.

[1311] Yaşar Akbıyık, "Türk'ü İmha Plânı: Sevr Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Ed.) Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 209; Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, s. 36.

[1312] Bern'deki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen 22 Nisan 1920 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 127.

[1313] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 127.

[1314] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 23 Nisan 1920 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

[1315] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16.

[1316] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

Elçinin raporuna göre:

"Padişah Vahdettin, Damat Ferit Paşa'yı, 5 Nisan 1920'de dördüncü defa başbakan yapmıştır.[1317] *Daha güçlü bir sultan olsa, İstanbul'dan sessizce Anadolu'ya kaçar, Millî Mücadelecilerin başına geçmesi beklenirdi. Ya da kurnaz olsa pasif direniş yolunu tercih ederdi. Ama Padişah Vahdettin ve Damat Ferit karakter bakımından öyle zayıftılar ki İtilaf Devletleri ile ancak işbirliğini tercih etmişlerdir.*[1318] *Hatta Damat Ferit Paşa, tersi bir davranışta bulunmuş, başbakanlığa getirildikten hemen sonra, Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah Efendi'den aldığı fetva eşliğinde bir hükûmet bildirisi yayınlayarak Kuva-yı Millîyecileri suçlamış, görüldükleri yerde vurulmalarını istemiştir."*[1319]

Damat Ferit'in yayınladığı bildiride Kuva-yı Millîye'nin, Osmanlı Devleti'nin devamlılığını ortadan kaldırmaya yönelik yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Fetvada ise bu milliyetçi hareketin taraftarlarının kâfir oldukları, öldürülmelerinin farz olduğu iddiaları yer almıştır.[1320]

İstanbul Hükûmeti ve Damat Ferit bu bildiriyle, Anadolu'daki Millî Mücadelecilerin halk ile bütünleşmesini, onlardan gittikçe artan bir şekilde almaya başladıkları desteğin engellenmesini amaçlamıştır. Ancak bunun yeterli olmayacağını kavradığında ise Millî Mücadelecilerle baş etmek için bir ordu kurulması yoluna gitmiştir. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için Damat Ferit Paşa, İngiltere Yüksek Komiseri Amiral de Robeck'le, 8 Nisan 1920 tarihinde görüşmüş ve kendisinden yardım istemiştir.[1321]

Damat Ferit Paşa, bu görüşmeden üç gün sonra tekrar Amiral de Robeck ile görüşmüş, Paşa unvanı vererek Balıkesir'e vali olarak atadığı Ahmet Anzavur ve onun yönetimindeki kuvvetlere destek verilmesini rica etmiştir.[1322] Amiral, Damat Ferit Paşa'ya, Anadolu'daki Milliyetçi hareketin bastırılması için Anzavur'a destek vereceği vaadinde bulunmuştur. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti, 18 Nisan 1920'de Kuva-yı İnzibatiye adıyla bir ordunun kurulması için kararname yayınlamıştır.[1323]

[1317] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 210.

[1318] Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş*, ss. 397-398.

Ayrıntılı bilgi için bk.; Osman Akandere, Hasan Ali Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 219; Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-III, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 3-9; Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş*, s. 398.

[1320] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, ss. 219-220.

[1321] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 220; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 211.

[1322] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 221.

[1323] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 102; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 213; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 222; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 88.

Jandarmaya benzeyen ve gönüllülerden oluşan bu ordunun başına Süleyman Şefik Paşa getirilmiştir.[1324] Ancak bu ordunun asıl komutanı Ahmet Anzavur'dur ve Anzavur'a, Anadolu hareketinin bastırılması için önemli görevler verilmiştir.[1325] Anzavur ,da emrine aldığı bu kuvvetleri "Kuva-yı Muhammediye" şeklinde adlandırmıştır. Amacının, Hilâfeti korumak olduğunu belirtmiştir. Halife adına hareket ettiğini söylemiş, Kuva-yı Millîye'nin ülkeyi bölmeyi amaçlayan din, devlet ve Padişah düşmanı bir hareket olduğunu yaymaya çalışmıştır.[1326]

Söz konusu Kuva-yı İnzibatiye ordusunun kuruluşuna yönelik çıkarılan kararnameye göre; ordu muvazzaf subaylar, askerler, emekli askerler ve gönüllülerden oluşacaktır. Ayrıca ihtiyaç duyulan askerler için Başbakan Damat Ferit Paşa, 23 Nisan 1920'de bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede İstanbul'da bulunan bütün subayların Savaş Bakanlığına gelerek yoklama yaptırmaları, gelmeyenlerin ordu ile ilişkileri kesilip Divân-ı Harbe verileceklerini duyurmuştur. Ayrıca bu ordunun inzibatları Anadolu'ya gönderilmiş ve Kuva-yı Millîye aleyhine propaganda yaptırılmıştır. Yapılacak masraflar için 1.250.836 Türk lirası kredi açılmıştır.[1327] Ayrıca yine bu amaçla İngiltere'den 20 milyon Türk lirası borç alındığı iddia edilmiştir.[1328]

Kuva-yı İnzibitiye kararnamesine göre, Alay komutanlarına 150; Tabur komutanlarına 100; Kıdemli yüzbaşılara 90; Yüzbaşılara 80; Tabur hesap memurlarına 75; Tabur imamına 75; Mülazımı evvellere 70; Mülazımı sanilere 60; Hesap memuru muavinlerine 50; Başçavuşlara 40; Çavuşlara 35; Onbaşılara 33 ve askerlere 30 lira maaş verilmesi kayıt altına alınmıştır.[1329] Kuva-yı İnzibatiye'ye piyade olarak katılacaklara 15, süvari olacaklara 30 lira maaş verileceği vaat edilerek asker toplanmaya çalışılmıştır.[1330]

Kuva-yı İnzibatiye ordusu 966 er ve 66 subaydan oluşmuştur. Orduya İstanbul'daki depolardan silah, mühimmat, araç-gereç verilerek, 29 Nisan 1920'de İzmit'e gönderilmiştir. Ordu burada Anzavur birliklerine katılmıştır. Bölgede faaliyetini sürdürmekte olan Anzavur, Millî Mücadelecilere karşı daha güçlenmiş bir şekilde savaşmaya devam etmiş ve bazı yerlerde başarılı

[1324] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 213; Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, ss. 222-223.

[1325] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 223.

[1326] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 223, dipnot 565.

[1327] Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-III, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, s. 28.

[1328] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.

[1329] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 225, dipnot 571.

[1330] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, ss. 224-225.

olmuştur. Anzavur, 10 Mayıs'ta Adapazarı'nı, 13 Mayıs'ta Kandıra'yı, 15 Mayıs'ta Doğançay'ı ele geçirmiştir.[1331]

Anzavur'un bu başarılarına karşı harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem ve birliklerini görevlendirmiştir. Ethem, 23 Mayıs'ta Kuva-yı İnzibatiye birliklerini yenmeyi başarmış, üç subayı, 40 eri esir almış, dört top, dört makineli tüfek ele geçirmiştir.[1332] Bu arada Sapanca'da konuşlanmış olan Ali Fuat Paşa'nın ordusu da harekete geçmiş ve Kuva-yı İnzibatiye ordusu tamamen dağıtılmıştır.[1333]

Yunan birlikleri ile işbirliği yapıp, özellikle Biga bölgesindeki Türk halkına baskı ve zulümlerde bulunan Ahmet Anzavur, iki yaveri ve bir Yunan mangası eşliğinde kendisini çağıran Karabiga'daki İngiliz kumandanı ile görüşmeye giderken, bir tesadüf eseri, Ali ve Mehmet Efelerin çetesi tarafından kıstırılmıştır. Yunanlı askerleri korkudan kaçmışlar, geriye kalanlardan önce iki yaveri sonra da Anzavur, bizzat Yeniçiftlikli Mehmet Efe tarafından öldürülmüştür.[1334]

Diğer taraftan Kuva-yı Millîyeciler, Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde İstanbul Hükûmetinin ve özellikle Başbakan Damat Ferit Paşa'nın tehlikeli faaliyetlerine karşı bazı tedbirler almışlardır. İstanbul'un yayınladığı fetvaya karşılık olarak Ankara Hükûmeti de Anadolu'da, Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi ile 153 müftü tarafından imzalanan bir karşı fetva yayınlamışlardır.[1335] Ayrıca Ankara İstiklâl Mahkemesi, Damat Ferit ve yakınlarını vatana ihanetle suçlamış ve idama mahkûm etmiştir.[1336]

Bu tedbirlerle de yetinmeyen Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan'da bir genelge yayınlayarak: Damat Ferit'in önceki Başbakanlığı sırasında Aydın'ı Yunanistan'a verdiğini, Yunanlılar tarafından katliama uğrayan bölgedeki Müslüman halkın kendisini savunmasına engel olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca Damat Ferit'in, İtilâf Devletlerinin Doğu Anadolu'yu işgal etmesine izin verdiğini, Ferit'in yeni görevinin Müslümanları birbirine kırdırmak, ülkeyi içeriden parçalamak ve Yunanlılar ile Ermenilere teslim etmek olduğunu söylemiştir.[1337]

Anzavur'un ortadan kaldırılması üzerine İstanbul'daki Savaş Bakanlığı, 25 Haziran 1920'de bir karar almış ve bu ordunun varlığını sonlandırmış-

[1331] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, ss. 225-226.

[1332] Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-III, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, s. 73.

[1333] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 226.

[1334] Bülent Bakar, "Anzavur'un Biga'daki Faaliyetleri", *90. Yılında Millî Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 358-361.

[1335] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 213.

[1336] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, ss. 213-214.

[1337] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 214.

tır. Kuva-yı İnzibatiye'de bulunan birçok asker, birliklerinden firar ederek Anadolu'daki Kuva-yı Millîye'ye katılmışlar, kaçışları sırasında İstanbul Hükûmetince yakalananlar yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.[1338]

İngilizlerle birlikte İngiliz Muhipler Cemiyeti, Hürriyet ve İtilâf Partisi, Askerî Nigehban Cemiyeti, Kızıl Hançerliler gibi derneklerin destekleyip maddî yardımda bulunduğu; Türk'ü Türk'e kırdırarak Kuva-yı Millîye Hareketini bastırmayı amaçlayan bu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[1339]

3- Sevr Antlaşması

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren ateşkes antlaşmalarının imzalanmasından sonra, kalıcı bir barışı sağlamaya yönelik Paris'te toplanan Müttefik Devletler temsilcileri, Osmanlı Devleti'nin kaderini de konuşmuş ve tartışmışlardır. Müttefikler için "Doğu Sorunu" çok önemli görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin geniş topraklarını çıkarları doğrultusunda paylaşmak istemişlerdir. Bu paylaşımın temelleri aralarında önceden yaptıkları gizli antlaşmalarla atılmıştır.

Ancak Rusya'da meydana gelen ihtilal ve bu devletin savaştan çekilmesi, ABD'nin savaşa katılması ve yenidünya düzenini kurmak adına işleri ağırdan alması, Müttefik Devletleri oluşturan gruptaki İngiltere, Fransa, İtalya ve hatta Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar, Osmanlı Devleti'nin paylaşımını geciktirmiştir. Mondros Ateşkesi, İtilaf Devletlerine ikinci bir fırsat tanımış ve Osmanlı Devleti'ne dayattıkları ağır ateşkes şartları, Sevr'in önünü açmıştır.[1340] Sevr Antlaşması kabul ettirilebilirse uzun zamandan beri sürüp gitmekte olan "Doğu Meselesi" kökünden çözüme kavuşacak ve her devlet çıkarını elde edecektir.[1341]

Diğer taraftan, San Remo Konferansı'nda alınan kararlar Tevfik Paşa tarafından geri çevrilmiştir. Padişah Vahdettin, İngiliz Kralı V. George'a bir mektup yazarak şartların hafifletilmesini istemiştir. Damat Ferit, Barış Konferansı'na Türk tarafının karşı tekliflerini[1342] bildirmişse de İtilaf Devletleri, ***söz konusu kararları hafifletmekten öte Osmanlı*** Hükûmetine bir uyarı göndererek anlaşmanın on gün içinde imzalanmasını istemişlerdir[1343] Aksi durumda "Müttefik Devletlerin lüzumlu görülen tedbirleri alacaklarını" da eklemişlerdir.[1344]

[1338] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 226.

[1339] Akandere, Polat, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin*, s. 221.

[1340] *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, s. 28.

[1341] Güngör, "1914-1918 Osmanlı-Fransız İlişkileri", s. 64.

[1342] Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 33.

[1343] Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 178; Ayşe Cebesoy Sarıalp, *Osmanlı Tarihi ve Az Bilinen Önemli Özellikleri (1299-1922)*, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 120.

[1344] Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü

Bunun üzerine Padişah Vahdettin başkanlığında, 22 Temmuz 1920'de Yıldız Sarayı'nda, Bakanlar Kurulu üyeleri, Ayân Meclisi üyeleri, Akademisyenler ve yüksek rütbeli subayların katıldığı bir toplantı yapılmıştır. Sevr'in kabulü konusunda Korgeneral Topçu Rıza Paşa'nın çekimser oyu dışında muhalefet olmamış ve katılanların tamamı olumlu tavır takınmışlardır.[1345] Saltanat Şurası da Paris'e bir heyet gönderilmesine karar vermiştir. Dolayısıyla, Sevr (Sevres) Antlaşması; Osmanlı Devleti temsilcileri Ayân üyesi Hâdi Bey, Ayân üyesi Rıza Tevfik ve Bern Büyükelçisi Reşat Halis ile Müttefik Devletler temsilcileri arasında,[1346] 10 Ağustos 1920'de Paris yakınlarındaki Sevr kasabasında imzalanmıştır.[1347]

Sevr Antlaşması 433 maddeden oluşmuştur.[1348] Bu antlaşmanın bazı maddeleri şöyledir:

1. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak kalacak, Padişah ile Osmanlı Hükûmeti burada oturacaktır. (Madde 36)
2. Osmanlı Devletinin sınırları çizilmiştir. Buna göre Trakya sınırında Büyükçekmece-Çatalca-Stranca çizgisinin batısı Yunanistan'a bırakılmıştır. (Madde 27)
3. Boğazlar ve Marmara Denizi savaş ve barış zamanında bütün devletlerin ticaret ve savaş gemilerine açık tutulacaktır. (Madde 37)
4. Boğazlar, kurulacak olan "Boğazlar Komisyonu" tarafından yönetilecektir. (Madde 38)
5. İzmir ve çevresindeki topraklar Osmanlı Devleti'nde kalacak ancak kullanımı Yunanistan'a verilecektir. (Madde 69)[1349]
6. Ege bölgesi, Oniki ada hariç Ege adaları ve Doğu Trakya'nın tamamı Yunanistan'a bırakılacaktır. (Madde 84-87)

Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 515.

[1345] *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, s. 28; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 515; Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I*, s. 84.

[1346] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 209; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 177.

[1347] Nikolay Todorov, "Natsionalno-Osvoboditelno Dvijeniye v Turtsiya Sled Pırvata Svetovna Voyna i Utvırjdavaneto na Kemalizma", İstoriçeski Pregled, g. 8, 1951, 2, s. 176; Kayra, *Sevr Dosyası*, s. 133; Akın, *Türk Devrimi Tarihi*, s. 140; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 374; Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, s. 282.

[1348] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 209; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 515; Maddelerin tamamı için bk.; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 37-249; Ahmet Hür, *Her Açıdan Sevr Antlaşması*, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 58-239.

1349 Sevr Antlaşması'nın 65-83. maddeleri ile İzmir ve havalisi Yunanistan'a bırakılmış, Anadolu'nun geniş bölgeleri Müttefik Devletler arasında paylaştırılmıştır. Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye, Araştırmalar*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 218.

7. Doğu Anadolu'da denize çıkışı olacak şekilde bağımsız bir Ermenistan Devleti ve onun güneyinde özerk bir Kürdistan kurulacaktır. (Madde 62-64, 88-93)
8. Osmanlı ordusu terhis edilecektir. Sadece iç güvenliği sağlamak için 50 bin kişilik kuvvet bulunacaktır. Ordunun kara, deniz ve hava kuvvetlerine ait silahları, cephaneleri ile araç ve gereçleri Müttefik Devletlere teslim edilecektir. (Madde 152-207)
9. Bir Maliye Komisyonu kurulacaktır. Bu komisyon, Duyunu Umumiye İdaresi ile birlikte Osmanlı Devleti'nin maliyesini kontrol edecektir. (Madde 231-260)[1350]
10. Limanlar ve demiryolları uluslararası denetim altına girecektir.[1351]

İstanbul Hükûmetince imzalanan bu antlaşmaya Ankara'daki Büyük Millet Meclisi tepki göstermiş, "Ölüm fermanı" olarak nitelendirmiş[1352] ve baştan beri karşı çıkarak Anadolu halkını kendi bayrağı altında toplamıştır.[1353]

Sevr Antlaşması'ndan başka, aynı gün "Anadolu'ya Dair Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya Arasında Üç Taraflı Anlaşma" adı verilen bir diplomasi belgesi imzalanmıştır.[1354] Belgeyle; Osmanlı Devleti'nin Sevr paylaşımından geriye kalan büyük bir kısmı da Müttefik Devletler arasında nüfuz bölgelerine ayrılarak paylaştırılmıştır.[1355]

Buna göre: Suriye sınırı ile Adana ilinin batı ve kuzey sınırı Kayseri ve Sivas'ın kuzeyinden geçen ve Muş'u dışarıda bırakarak İbn-i Ömer'e giden bir hattın içinde kalan Sivas, Malatya, Elazığ, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Adana, Kayseri'nin doğusu, Maraş ve Urfa'nın kuzeyi, Mardin'in batısı, Mersin'in doğu kesimi Fransızlara terk edilmiştir.[1356]

[1350] Ayşe Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 299; Uçarol, *Siyasi Tarih*, ss. 515-517; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", ss. 209-211.

[1351] Akın, *Türk Devrimi Tarihi*, s. 141.

[1352] Salahi R. Sonyel, İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 237; Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, s. 177.

[1353] Yücel Özkaya, "Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 286.

[1354] Uçarol, Siyasi Tarih, s. 517; Ayrıntılı bilgi için bk.; Özakman, 1881-1938 Atatürk, *Kurtuluş Savaşı*, ss. 241-244; Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 515.

[1355] Sonyel, *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal*, s. 99; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 243.

[1356] Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 243; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 211.

İzmit'ten Afyonkarahisar'a kadar Anadolu demiryolu ve oradan Erciyes dağına kadar giden ve İskenderun körfezine inen bir hatla Akdeniz, Ege Denizi ve Fransız bölgesi arasında kalan bölge ise, Silifke, Ulukışla, Niğde, Aksaray, Akşehir, Tavşanlı, Afyon, Balıkesir, Antalya, Muğla, Denizli, Burdur, Isparta, Uşak, Kütahya gibi şehirler, Kayseri'nin batısı, Nevşehir'in güneyi, Konya'nın büyük bölümü, Mersin'in batısı, Aydın'ın güneyi, Afyon'un batısı, Manisa ve Balıkesir'in doğusu, Bursa'nın güneyi, Fransa ile ortaklaşa paylaşılan Karadeniz Ereğli'si gibi bölgeler İtalyanlara bırakılmıştır.[1357] Üstelik Fransa ve İtalya bu bölgelerde asker bulundurma hakkını da almışlardır.

İngiliz nüfuz bölgesine; Hakkâri, Şırnak, Siirt, Mardin'in doğusu ve Van'ın güney kesimleri bırakılmıştır.[1358] Üçlü Anlaşma ile Fransa ve İtalya'nın hoşnutsuzluğu giderilmek istenmiş, İngiltere'nin Ortadoğu'dan en büyük payı almasına karşılık, bu devletlere Anadolu'da "Özel Çıkar Bölgeleri" tahsis edilmiştir. Türkiye'ye, Ege Denizi ve Akdeniz'e kıyısı olmayan Orta ve Kuzey Anadolu'nun çok az bir kısmı bırakılmıştır.[1359]

Mondros Ateşkes Antlaşmasıyla toprakları fiilen paylaşılan ve işgal edilen Osmanlı Devleti, Sevr ve Üçlü Antlaşma ile de hukuken yok edilmiş siyasî, malî, ekonomik ve askerî konularda ağır yükümlülükler altına girmiştir.[1360] Toprak ve millî bütünlüğü en haksız bir biçimde parçalanmış ve yaşama hakkı elinden alınmıştır.[1361]

Sevr Antlaşmasını Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele taraftarları kabul etmemiştir. Dolayısıyla antlaşma paraf edildiği andan itibaren hükmünü yitirmiştir.[1362] Hatta Sevr Antlaşması, Ankara'daki Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) tartışılmaya bile gerek görülmemiştir.[1363] Kabul edenlerle birlikte Osmanlı Saltanat Divanı üyeleri, 19 Ağustos 1920 tarihinde vatan haini ilân edilmiştir.[1364] Bunların arasından Damat Ferit Paşa, Hâdi Bey, Rıza Tevfik ve Reşat Halis, Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından gıyaben yargılanmış, 7 Ekim 1920'de ölüm cezasına çarptırılmışlardır.[1365]

[1357] Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 243; Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, ss. 119-120; Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 211.

[1358] Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 243.

[1359] Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 518.

[1360] Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 517.

[1361] Üçok, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, s. 234.

[1362] R. J. Bosworth, "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 83.

[1363] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı*, Günümüz Türkçesi Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s. 550.

[1364] Akın, *Türk Devrimi Tarihi*, s. 142.

[1365] *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, s. 29.

Bulgaristan Elçisi Hamamcıev,[1366] Damat Ferit Paşa Hükûmetinin istifa ettiğini bildirmiştir. Ancak Padişah Vahdettin'in ricası üzerine Damat Ferit yeni hükûmet kurulana kadar görevini yapmaya devam edecektir. Hamamcıev, bu istifayla bağlantılı görüşlerini ve bir diplomatik kaynaktan aldığı bilgileri Sofya'ya göndermiştir.[1367] Bilgiler şöyledir:

> *"İstanbul'daki bazı çevrelerin düşüncesine göre; İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri, yeni oluşturulan Bakanlar Kurulunun, Anadolu'daki gelişmeleri yakından takip ederek, Mustafa Kemal Paşa ile görüşme fırsatı arayacağını düşünmekteler. Bu sebeple onlar da hükûmetin bir an önce kurulmasını istemektedirler."*[1368]

Hamamcıev'in bir başka raporuna göre:[1369] Yeni Bakanlar Kurulu, eski Başbakan Tevfik Paşa[1370] tarafından oluşturulmuştur. Hükûmette iki eski başbakan daha görev almıştır. Bunlardan General Ahmet İzzet Paşa İçişleri Bakanlığına, General Salih Paşa Denizcilik Bakanlığına getirilmiştir. Başbakan Tevfik Paşa ünlü devlet adamıdır. Uzun yıllar elçi olarak Londra'da görev yapmıştır. Aynı zamanda Dışişleri eski bakanıdır. Barış konferansı görüşmelerinde de Türk heyetinde yer almıştır.[1371]

Diğer iki eski başbakan da tanınmış kişilerdir. Kısa süreliğine de olsa Başbakanlık yapmışlardır. Bu görevleri sırasında Mustafa Kemal Paşa ve Cafer Tayyar Bey ile olan tereddütlü ilişkileri yüzünden makamlarından olmuşlardır. General Ahmet İzzet Paşa, Mondros Ateşkesi imzalandığı sırada Başbakandır ve Kuva-yı Millîyeciler tarafına geçmiştir. Salih Paşa

---

[1366] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, İçişleri Bakanı, Halk Sağlığı Bakanı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Dimitrov'a gönderilen, 19 Ekim 1920 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 31-g.

[1367] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 31.

[1368] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 31-g.

[1369] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, İçişleri Bakanı, Halk Sağlığı Bakanı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Dimitrov'a gönderilen, 22 Ekim 1920 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 32-g.

[1370] Ahmet Tevfik Paşa iki defa Başbakan olmuştur. İlki 11 Kasım 1918-3 Mart 1919 tarihleri arası 3 ay 22 gün, ikincisi 21 Ekim 1920-4 Kasım 1922 tarihleri arası 2 sene 14 gündür. Tevfik Paşa bir paşazadedir. Babası Tuna bölgesi kumandanı Süvari Korgenerali İsmail Hakkı Paşa'dır. Tevfik Paşa, Harp okulundan süvari subayı olarak mezun olmuş ancak kısa süre sonra ordudan ayrılarak dışişleri mesleğine geçmiştir. Dışişlerinin bütün kademelerinde çalışan Tevfik Paşa Dışişleri Bakanlığına kadar yükselmiştir. Hayatı boyunca bir taraf seçmemiş ve herhangi bir siyasi partiye girmemiştir. Vahidettin zamanında dört defa başbakan yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son Sadrazamı olma unvanını almıştır. Millî Mücadele'den sonra Ankara Hükûmeti adına Refet Paşa'nın İstanbul'a gelmesi üzerine, 87 yaşında görevini bırakmıştır. 1936 yılında İstanbul'da ölmüştür. Selek, *Millî Mücadele I*, ss. 50-51.

[1371] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 32.

da Ahmet İzzet Paşa gibi aynı düşüncededir. Salih Paşa, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin düşmesinden kısa bir süre önce, milliyetçi görüşlere sahip olmasına rağmen tarafsızlık ilan etmiştir. Anlaşıldığı üzere, yeni hükûmet, Mustafa Kemal Paşa ile daha barışçıl bir politika izleyecek ve Anadolu'da barışı sağlamak için Mustafa Kemal ile görüşecektir.[1372]

Yeni Bakanlar Kurulu şöyle oluşturulmuştur:

Sefa Bey: Dışişleri Bakanı, daha önce de bu makamda bulunmuştur. Sofya'da görev yapmıştır.

Hüseyin Kâzım Bey: Tarım ve Ticaret Bakanı, Meclis Eski Başkanıdır.

Ziya Paşa: Savaş Bakanı, Eski bakanlardandır.

Reşit Bey: Maliye Bakanı ve Adalet Bakanı Vekili, Eski bakanlardandır.

Mustafa Reşit Paşa: Millî Eğitim Bakanı, Dışişleri Eski Bakanıdır.

Abdul Bey: Çevre ve Şehircilik Bakanı, İstanbul Eski Valisidir.

Nuri Efendi: Şeyh-ül İslam ve Vakıflar Bakanı, Eski Vakıflar Bakanıdır.

Mustafa Arif Bey: Meclis-i Ayân Üyesi, İçişleri Eski Bakanıdır.[1373]

[1372] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 32-g.

[1373] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 32-g.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1921 Yılı Gelişmeleri

1- Anadolu'da Savaş

Sevr Antlaşması'nın İstanbul Hükûmeti tarafından imzalanması üzerine Anadolu'da başlayan tepkiler başkenti de etkilemiş ve Padişah Vahdettin, Başbakan Damat Ferit'i istifa ettirmiştir. Yerine Tevfik Paşa Başbakan olarak atanmıştır. Bu arada Yunanistan'da da değişiklikler olmuş, Kral Konstantin yeniden tahta çıkmış, Venizelos ise yapılan seçimleri kaybetmiştir. Yeni Kral, düşünce olarak Venizelos'tan da daha ileri gitmiş, Anadolu'nun içlerine kadar işgali yaygınlaştırmayı amaçlamıştır.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde baş gösteren ayaklanmaların bastırılması işinde faydası görülen Çerkez Ethem ve kardeşlerinin, kendilerini her türlü gücün üstünde görmeye başlamalarından kaynaklanan itaatsiz davranışları ve Anadolu'da kurulmakta olan düzenli orduya katılmak istemeyişleri problem yaratmış, Ankara Hükûmetini yeni tedbirler almaya sevk etmiştir.[1374] Mustafa Kemal Paşa, Kütahya'da bulunan Çerkez Ethem'e bir heyet göndererek, Büyük Millet Meclisi'nin yasalarına bağlı olmasını, düzenli birliklere katılmasını istemiş ancak ret cevabı almıştır. Üstelik Ethem ve adamları isyan etmiş, Yunanistan tarafına geçerek Ankara'ya tepkilerini göstermişlerdir.[1375]

[1374] Paraşkev Paruşev, *Mustafa Kemal Atatürk,* İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya, 1973, s. 126-127.

[1375] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, C. II,* İstanbul 1975, s. 120-132.

a- Birinci İnönü Savaşı

Anadolu'daki Türk kuvvetlerine saldırmak için uygun zamanı bekleyen Yunanlılar, Çerkez Ethem'in isyanını fırsat bilmişler, Türk tarafının kurmakta olduğu düzenli ordunun daha fazla güçlenmesine fırsat vermeden,[1376] 6 Ocak 1921 tarihinde saldırıya geçmişlerdir.[1377] İlk hedefleri Eskişehir ve Afyon'u ele geçirerek Anadolu ordularının ulaşım yollarını kesmek olmuştur. Bunun için Bursa üzerine yürümüşlerdir. Karşılarında, Eskişehir'i savunmak için tahkimat yapılmış olan İnönü'de, İsmet Paşa komutasında düzenli Türk birlikleri yer almıştır. İki gün süren çarpışmalardan sonra, 10 Ocak 1921'de sayı ve silahça daha güçlü olmalarına rağmen Yunan birlikleri yenilmiş ve Bursa yönüne doğru çekilmişlerdir.[1378] Düşmanla işbirliği yapmış olan Ethem ve kardeşleri ile bazı adamları Yunanistan'a iltica etmişlerdir.[1379]

İnönü'de Yunan saldırılarının durdurulması ve kazanılan ilk zafer Türk ve dünya kamuoyunda yankılar uyandırmıştır. Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'nin otoritesi ve saygınlığı artarken, İtilaf Devletleri arasında çıkar çatışmaları yeniden başlamıştır. Özellikle Fransa ve İtalya yeni kurulan Türk Hükûmeti ile anlaşma gereğini ileri sürmüşlerdir. İngiliz kamuoyunda da bu yönde gelişmeler görülmesi, Şubat ayında Londra'da bir konferans düzenlenmesi, buraya Osmanlı Hükûmeti ile birlikte Ankara Hükûmetinin de çağrılması gündeme gelmiştir.[1380]

b- Londra Konferansı

1921 yılı Ocak ayından itibaren, özellikle Londra Konferansı'na giden süreçte durum Anadolu'daki Millî Mücadeleciler lehine gelişmiştir. Millî kuvvetler, doğuda Ermenileri yenilgiye uğratmış, güneyde Fransızlara karşı önemli başarılar elde etmiştir. Çerkez Ethem isyanı bastırılmış, Birinci İnönü Savaşı'nda Yunanlılar yenilgiye uğratılmıştır. Ayrıca Sovyet Rusya ile gittikçe daha iyiye giden ilişkiler kurulmuştur.[1381]

Hem Millî Mücadeleciler lehine olan bu gelişmeler, hem de Sevr Antlaşması'ndan yeteri kadar pay alamadıklarını düşünen İngiltere, Fransa

[1376] İsmail Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 255.

[1377] Kâzım Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, 3. Bası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 171.

[1378] Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 253; Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 171; Coşkun, *Asker İnönü (1884-1922)*, s. 350.

[1379] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 171.

[1380] Paruşev, *Mustafa Kemal Atatürk*, s. 144.

[1381] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 301; Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, s. 210.

ve İtalya daha fazlasını elde etmek amacıyla, 21 Ocak 1921 tarihinde Paris'te bir araya gelmişlerdir.[1382] Diğer taraftan Londra Konferansının; İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklara çözüm aramak, Rusya ile TBMM'nin yakınlaşmasını ve birlikte hareket etmelerini engellemek, Ankara'ya Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek ve Yunan ordusuna zaman kazandırmak amacıyla da düzenlendiğini söylemek mümkündür.[1383]

Londra Konferansından önce Paris'te yapılan toplantıda, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Carlo Sforza, sorunun çözümü için Mustafa Kemal Paşa ile de görüşülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.[1384] Diğerlerinin de oluruyla Londra'da bir konferans yapılması kararlaştırılarak konu Türk ve Yunan taraflarına bildirilmiştir.[1385] Ancak İtilaf Devletleri iki başlılık ve anlaşmazlık yaratmak amacıyla, İstanbul Hükûmetini temsilen Londra'ya gelecek heyetin arasına Ankara temsilcisinin eklenmesini istemişlerdir.[1386]

Alınan bu karar doğrultusunda İstanbul Hükûmetine bilgi verilmiştir. Çağrıyı aynı gün kabul eden Başbakan Tevfik Paşa, Ankara'ya Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek durumu anlatmış, kendisinin veya TBMM tarafından seçilecek bir heyetin İstanbul Heyeti'ne katılarak birlikte Londra Konferansı'na gidilmesini teklif etmiştir.[1387]

Mustafa Kemal Paşa, bu teklifi derhâl reddetmiştir. İstanbul Hükûmetini tanımadığını, Türkiye'yi ilgilendiren her konuda tek yetkili makamın TBMM olduğunu belirtmiş, İtilaf Devletleri yapılacak konferansa Ankara Hükûmetini doğrudan davet ederlerse katılabileceklerini ifade etmiştir.[1388]

[1382] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II,* ss. 117-118.

[1383] Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, ss. 416-451.

[1384] İtalya'nın Millî Mücadele'ye önem ve destek vermesinin arkasında, Sevr Antlaşmasının Yunanistan'a çok fazla hak vermesinden kaynaklanmıştır. Bu antlaşma ile Yunanistan'ın durumunun güçlendiğini gören Kont Sforza, daha Sevr'in imzalandığı gün İtalyan Parlamentosu'nda bir konuşma yapmıştır. Kont, bu konuşmasında: "İtalya, Türk Milleti gibi şanlı bir maziye ve tarihe malik bir milletin tahakküm altına girmesi manasını tazammum edebilecek bir şekli hiçbir vakit kabul ve tasvip etmeyecektir. İtalya'nın arzu ettiği şey, Türkiye'nin hâkimiyyetine, tamamiyyetine riayet etmek suretiyle iktisadi sahada Türklerle manevi ve maddi bakımlardan işbirliği yapmaktır. Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Akademik Bakış,* C. 3, S. 5, Kış 2009, s. 148.

[1385] Selek, *Millî Mücadele II,* s. 161.

[1386] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 302.

[1387] Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,* Zeus Kitabevi, İzmir, 1984, ss. 262-263; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 302.

[1388] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 302; Ayrıntılı bilgi için bk.; İbrahim M. Karakaş, Gülnur Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor, Savaşan Meclis,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 2007, s. 85-134.

İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın aracılığı ile İtilaf Devletleri, Ankara Hükûmetini konferansa katılmak üzere doğrudan davet edince katılma kararı alınmıştır.[1389] Ancak İstanbul ve Ankara iki ayrı heyet hâlinde temsil edilmek üzere Londra'ya gitmek durumunda kalmışlardır.[1390] Londra Konferansı, 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanmıştır.[1391]

Konferansın ilk toplantısı 21 Şubat'ta yapılmıştır.[1392] Ankara Heyetine Bekir Sami Bey başkanlık yapmıştır. Heyetin diğer üyeleri; Cami Bey, Hüsrev Gerede, Yunus Nadi ve Zekâi Bey'dir. Müşavir sıfatıyla Dr. Nihat Reşat ve Münir Bey katılmışlardır.[1393]

İstanbul Heyeti'ne Başbakan Tevfik Paşa öncülük etmiştir. 80 yaşındaki Tevfik Paşa, hasta olduğu için toplantı salonuna yardım alarak girmiş ve ilk sözün kendisine verilmesini fırsat bilerek; "Söz, asıl milletvekillerine aittir. Binaenaleyh, Anadolu Heyetine söz verilmesini teklif ve rica ederim" demiştir.[1394] İtilaf Devletleri temsilcilerinin şaşkın bakışları[1395] altında konuşma hakkı verilen Anadolu heyeti adına Dr. Nihat Reşat (Belger) Bey, akıcı Fransızcası ile güzel ve etkili bir konuşma yapmış, hitabeti Fransız Heyet Başkanı Aristidi Briyan'ın dahi dikkatini çekmiştir.[1396]

Ankara Hükûmeti Heyeti, Misak-ı Millî esasları doğrultusundaki tezlerini anlatmıştır. Türkiye'nin sınırlarının bu esaslar çerçevesinde çizilmesini, sürekli ve adil bir barışın kurulmasını, ülkenin toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığının güvence altın alınmasını, Boğazlarla ilgili uluslararası bir antlaşma imzalanmasını istediklerini belirtmiş ve Türkiye'deki azınlıkların haklarının güvence altına alınacağını açıklamıştır.[1397]

Türk Heyetinde bulunan Yunus Nadi Bey daha sonra Cumhuriyet gazetesinde "Konferans İçinde Konferans" başlıklı bir makale yazmıştır. Yunus Nadi Bey bu makalesinde;

[1389] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s. 78; Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı, s. 159; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 161.

[1390] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 303.

[1391] Semih Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s. 101.

[1392] İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 160; Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, s. 224; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 161.

[1393] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 700.

[1394] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 169.

[1395] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 303.

[1396] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 700; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 170.

[1397] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 303.

"Dr. Nihat Reşat Bey, fasih bir Fransızca ile çok iyi söylüyor, meseleyi, hakikaten şaşılacak bir vuzuh ve katiyetle anlatıyordu. Malûmat ve izahatı, belki yarım saatten fazla sürdü. Hitabesi konferans heyeti üzerinde mühim bir tesir yaptı. Elindeki vesikalar Türkçe olduğu hâlde, onları zemin ve zamana muvafık bir şekilde, Fransızca olarak ifade diyor ve konuşmasını, topyekûn, bir dâvanın ispatına müvekkil bir hitabe mâhiyetini vermiş bulunuyordu. Konferans huzurunda, her hangi bir dâvayı bu kadar mükemmel müdafaa etmek her Fransız'ın da kârı olmasa gerektir. Bu, âdeta konferans içinde mükemmel ve muvaffak bir konferanstı...", değerlendirmesini yapmıştır.[1398]

12 Mart 1921'de çalışmalarını bitiren Londra Konferansı'nda[1399] İtilaf Devletleri temsilcilerinin ileri sürdükleri isteklerinin Sevr Antlaşması'nın biraz değiştirilmiş biçimi[1400] olması sebebiyle hiçbir sonuç alınamamıştır.[1401] Ankara'dan gelen heyetin faaliyetleri ve ilişkileri, katılan diğer devletlerin temsilcileri üzerinde etki bırakmış ve bir anlamda "Sevr Antlaşmasını" çürütmüştür.[1402] Türk Heyeti yurda dönerken Dr. Nihat Reşat Bey'i Ankara'nın Londra resmî temsilcisi olarak görevlendirmiştir.[1403]

Türk Heyeti, Ankara adına bu konferansa katılmakla diplomatik görüşmelere açık ancak bağımsızlığı konusunda titiz olduğunu İtilaf Devletlerine göstermiştir. Ayrıca Misak-ı Millî kararlarını tüm dünyanın öğrenmesi bu sayede mümkün olmuş, uluslararası bir konferansa resmen katılmakla da Ankara Hükûmetinin tanınmasını sağlamıştır.[1404]

c- İkinci İnönü Savaşı

İtilaf Devletlerinin, biraz da Yunanistan'ın yenilgiden sonra toparlanıp güçlenebilmesi için gerekli zamanı kazanmak amacı giden Londra Konferansı girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması sonucu, özellikle İngilizlerin Yunanlıları yeniden kışkırtmaya başladıkları görülmüştür. Hazırlıklarını tamamlayan Yunanistan daha güçlü bir orduyla, 23 Mart 1921 tarihinde saldırıya geçmiştir.[1405] Türk birlikleri düşmanı oyalama ve durdur-

[1398] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 700-701.

[1399] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989, ss. 318-319.

[1400] Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgeleri *ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1989, ss. 12-15; Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, ss. 79-80.

[1401] Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, s. 376; V. A. Gurko-Kryajin, *Yeni Türkiye'nin Doğuşu (1923-1924 Yazıları)*, (Çev.)Kayhan Yükseler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 128.

[1402] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 701.

[1403] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 701.

[1404] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 304.

[1405] Karakaş, Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor*, s. 146.

ma muharebeleri yaparak geri çekilmişlerdir. Birkaç gün sonra, 26 Mart'ta, Yunanlılar ikinci defa İnönü'ye doğru ilerlemişler, 27 Mart'ta karşılıklı top atışları yapılmıştır.[1406]

Bu arada Yunan Genelkurmayı, Bursa ve Uşak'ta bulunan birliklerine de hareket emri vermiştir.[1407] İsmet Paşa komutasındaki Türk birlikleri ise Eskişehir'in kuzey batısında mevzilenmişlerdir. Savaş bu bölgede olacaktır. Ona göre tedbirler alınmıştır. 28 Mart'ta her iki kanattan da saldırıya başlayan düşmana karşı beş gün boyunca sürdürülen muharebeler sonucu, 31 Mart'ı 1 Nisan'a bağlayan gece Yunanlılar yenilerek çekilmişlerdir.[1408] Ne yazık ki bu çekiliş sırasında Yunan birlikleri Türk şehir ve köylerini yakmışlardır.[1409]

İnönü bölgesinde çatışmalar bitmesine rağmen Türk ordusu, 15 Nisan'a kadar Aslıhanlar ve Dumlupınar'da savaşa devam etmiştir. Ancak yeterli silah, cephane olmayışı ve yorgunluk belirtileri daha güçlü düşmana karşı kesin bir zafer kazanmalarını engellemiştir. Yine de Türk ordusunun İkinci İnönü Savaşı'nda gösterdiği başarı siyasi, askerî ve psikolojik açıdan Millî Mücadele'nin seyrini olumlu yönde etkilemiştir. İkinci İnönü Savaşı'nda kazanılan zafer ülke genelinde heyecanlı ve coşkulu bir şekilde kutlanmıştır.[1410]

Yunan ordusunun bu savaştan yenilgiyle çıkmış olması şu üç gerçeği ortaya koymuştur:

1. Türk ordusu, sanıldığı gibi bir vuruşta dağıtılacak kadar zayıf değildir.
2. Türk ordusunu ezmek için daha çok kuvvete, silah ve malzemeye ihtiyaç vardır.
3. Yunan ordusunun şimdiye kadar uyguladığı taarruz stratejisi yanlıştır.[1411]

İkinci İnönü Savaşı'ndan da yenilgiyle çıkan Yunanlılar, fırsat buldukları yerlerde köy, kasaba ve şehirleri yakmışlar, silahsız insanlar ile silah kullanmaya gücü yetmeyen çocukları öldürmüşler, karakterlerindeki vahşeti bütün dünyaya göstermişlerdir. Yunanlı askerler Bilecik, Bozüyük, Söğüt ve Yenişehir'i de yakmışlardır. Bu eylemlerin yapılmasını Yunan subayları emretmiş ve özel müfrezeler kurmuşlardır. Bütün bunlar soruşturmalar sonucu ortaya çıkmıştır.[1412]

[1406] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 175.

[1407] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 175; Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", s. 256.

[1408] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, y. y., t. y., s. 386; Karakaş, Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor*, s. 147; Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 253.

[1409] Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", s. 256.

[1410] Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", s. 256.

[1411] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 225.

[1412] Karakaş, Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor*, s. 189.

Mustafa Kemal Paşa Yunanlıların yaptıkları zulümleri, 12 Nisan 1921 tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesine bir bildiri şeklinde göndermiştir. Paşa bu bildiride şöyle demiştir:

"İzmir'in işgalinden beri yok edici bir sel hâlinde, ülkede ayak bastığı her yeri yakıp yıkan ve İslam halkına türlü zulümler işleyen Yunan ordusu, bütün insan haklarını ve savaş anlaşmalarını ayaklar altına alarak, tutsak ettiklerinin süngü ile gözlerini oymak, savaşçı olmayan kadın, erkek İslam halkını öldüren, söz konusu halka ait mal, eşya ve hayvanlarını geri çekilirken yağma ile beraberlerinde götürmek, İslam kadınlarının namuslarına tecavüz etmek, büyük küçük pek çok köy ve kasabamızı, çiftliklerimizi yok edip yakmak, İslam mabedlerini ve Türkler için değerli bir tarihî yadigâr olan Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi'ni dinamitle havaya uçurmak gibi cinayet ve facialarıuygulamada asla kusur etmemiştir. Günümüz insanlığı için ebedi bir leke olarak bulunan ve Türk'ün savunma inancına ayrı bir direnç gücü ekleyen bu kötülük silsilesinin, şimdiye kadar belgelere dayanarak saptanabilen sonuçları, ilişikteki ekte gösterilmiştir."[1413]

Mustafa Kemal Paşa'nın bildiri ekine koyduğu belgelere göre:

1. Düşman, Kandıra civarında Hoca köyünü işgal edip, halka işkence yapmıştır.
2. Düşman, Kaymana nahiyesindeki birçok köyü, bu arada Akça köyünü de yakmış, Fevziye köyü halkı ve hayvanlarını sürüp götürmüştür.
3. Söke Sancak Beyi'nin, 27 Mart 1921 tarihli gönderdiği telgrafa göre Yunanlılar Nazilli'deki bütün İslam erkeklerini toplamışlar ve yok etmişlerdir. Kurtulanlar dağlara kaçmışlardır.
4. İzmit bölgesinde, asker kıyafeti giyen Rum ve Ermeniler halkın mallarını soymuşlardır.
5. Söğüt ve Bozüyük düşman tarafından yakılmıştır.
6. Düşman, Afyonkarahisar'da halka zulüm ve işkence yapmış, kadınların namuslarına saldırmıştır.
7. Afyonkarahisar yönüne kaçan düşman askerleri, Sülünlü ve Karaaslan köyleri civarında bulunan çiftlikleri yakmıştır.
8. Düşman, İzmit bölgesinden kaçarken rast geldiği köyleri yakmıştır.
9. Söğüt ve Bilecik arasındaki İslam köyleri ile camileri tamamen yakılmış, bu arada Bilecik de yakılmıştır.
10. Düşman, 4 Nisan'da Yenişehir ovasında bulunan on kadar köyü yakmıştır.

[1413] Karakaş, Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor*, ss. 189-190.

11. Düşman, Karahisar'daki dükkânları yağma etmiştir. Çekilirken rastladığı köylerin eşyalarını, büyük ve küçükbaş hayvanlarını sürüp götürmüştür.
12. Düşman, Afyonkarahisar bölgesinde, Mecidiye köyü ve çevredeki bütün çiftlikleri yağma etmiş, ulaşım araçlarını beraberinde götürmüştür.
13. Düşman, İzmit bölgesindeki geçtiği köylerin tamamını yakmıştır.
14. Kefken adası çevresinde bir Yunan torpidosu tarafından yapılan saldırıyla kıyıdaki kayıklar yok edilmiştir.
15. Düşman, Bilecik ve Küplü taraflarında İslam halkına zulümler yapmıştır. Halk dağlara kaçmıştır.
16. Bilecik kasabasının tamamı yıkılmış, halk ekmeksiz ve tuzsuz kalmıştır.
17. Yine Bilecik'te Yunanlılar birçok genci katletmiş, kadınları depolara hapsederek kötülükler yapmışlardır.
18. Yenişehir'de müftü şehit edilmiştir.
19. Düşman müfrezesi, Küplü köyünde zorla iki yüz lira toplamıştır.
20. Marmara bölgesinde Dudullu batısındaki üç yüz askerli bir Yunan müfrezesi, Orhangazi'yi işgal etmiş ve İslam gençlerini öldürmüştür.
21. Bursa çevresindeki yerel halk esir alınarak İzmit'e götürülmüştür.
22. Çilingir, Büyüler, Yeniköy ve Ortaköy İslam halkına katliam yapılmıştır.
23. İnönü savaş alanının sağ kanadında, Gündüzbey'de düşmana esir düşen on üç Türk askeri Yunanlılar tarafından gözleri oyularak ve şakaklarından süngülenerek şehit edilmiştir.[1414]

d- Kütahya - Eskişehir Savaşları

İkinci İnönü Savaşı'ndan da yenik çıkan Yunanlılar, seferberlik ilan etmiş, Anadolu'daki kuvvetlerini birkaç kat daha arttırma yoluna gitmişlerdir. İngilizlerden aldıkları politik ve ekonomik destekle de Ankara'ya doğru yeniden saldırmışlardır.[1415] İlk günlerdeki çarpışmalar dengeli bir şekilde devam etmiş ancak Yunan kuvvetlerinin her bakımdan üstün oluşu Türk birliklerinin savaşları kaybetmesine yol açmıştır.[1416] Afyon, Eskişehir, Kütahya ve Bilecik Yunan ordusunun eline geçmiş, Batı Anadolu ***işgal*** edilmiştir. Özellikle Balıkesir önlerinde esir alınan 15 bin Türk askeri Yunanlılar tarafından öldürülmüştür.[1417] Aldığı bilgiler üzerine derhâl cepheye gelerek durumu değerlendiren ve İsmet Paşa ile görüşen Mustafa

[1414] Karakaş, Aksop, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor*, ss. 190-191.

[1415] Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", s. 257; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 225.

[1416] Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 185.

[1417] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, 1. 147.

Kemal Paşa yeni bir planı devreye sokmuştur. Batı cephesindeki Türk birliklerinin, derlenip toparlanması ve güçlenmesi için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilme emri vermiştir.[1418] Yine de ***Türk ordusu, Kütahya-Eskişehir Savaşları denilen ve*** yaklaşık yirmi gün süren bu savaşlarda büyük kayıplar vermiştir.[1419] Ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi kararı, Ankara Büyük Millet Meclisi'nde maneviyatın çökmesine ve kurtuluşun sağlanacağına dair inancın zayıflamasına yol açmıştır. Üstelik olabilecek bir Yunan taarruzuna karşı hükûmet merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınmasına karar verilmek istenmiştir. Ancak meclisteki sert tartışmalar buna engel olmuştur. Ayrıca ordunun tek elden yönetilmesi ve yeniden derlenip düzenlenmesi için meclis tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomutanlık yetkisi verilmiştir.[1420] 5 Ağustos 1921 de alınan bu karar üç ay için geçerli sayılmıştır.[1421]

Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan olur olmaz 7-8 Ağustos tarihlerinde "Tekalif-i Milliye" adı altında millî vergi emirleri yayınlamıştır.[1422] Bu emirlere göre, daha sonra iade edilmek şartıyla her evden ordunun ihtiyacı için bir kat çamaşır, bir çift çorap, bir çift çarık istenmiş, tüccarın elinde bulunan malların yüzde kırkına, parası zaferden sonra verilmek üzere el konulmuştur. Halk hububat, hayvan ve yem bakımından stokların yüzde kırkını yine savaştan sonra iade edilmek üzere orduya teslim edecektir. İşe yarayabilecek her türlü silah ve cephane üç gün içinde ordu ambarında olacaktır.[1423] Ülkedeki herkes, genel bir savaş için elinden gelen yardımı yapmakla yükümlü sayılmıştır. Alınan bu acil tedbirlerle ordunun ihtiyaçları mümkün olduğu kadar kısa bir zamanda tamamlanmak istenmiştir. Bu emirlerden sonra Mustafa Kemal Paşa, Ankara'dan hareket ederek Polatlı'daki Cephe Karargâhına gitmiş ve ordunun başına geçmiştir.

e- Sakarya Meydan Savaşı

Kütahya-Eskişehir savaşlarındaki galibiyetlerinden cesaret alan Yunan birlikleri, 15 Ağustos 1921'de Kral Konstantin tarafından "Ankara'ya" emri alınca yeniden saldırıya geçmişlerdir. Durmaksızın ilerlemişler, birçok şehir ve kasabayı işgal ettikten sonra Sakarya'daki Türk savunma hattına kadar gelmişlerdir. 23 Ağustos'tan itibaren 100 kilometrelik bir cephede başlayan[1424] ve tarihin ***önemli meydan muharebelerinden sayılan***

[1418] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 233; Özalp, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I*, s. 185.

[1419] Geniş bilgi için bk.: *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C. II., 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.

[1420] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 236.

[1421] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, II*, İstanbul, 1975, s. 210.

[1422] Mustafa Kemal Atatürk, *a. g. e., II*, s. 212.

[1423] Özer, "Milli Cephelerin Kurulması", ss. 259-260.

[1424] Cemal Kutay, *Ege'nin Kurtuluşu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 31.

Sakarya Meydan Savaşı yirmi iki gün ve gece devam etmiştir.[1425] Millî Mücadele'nin dönüm noktasıdır.[1426] Yunanlıların her defasında daha üstün kuvvet ve silahlarla yaptıkları saldırılar önlenmeye çalışılmış, karşı taarruzlar yapılmış ve çok kanlı bir savaş sürmüştür. Türk birlikleri içerisinde bazı Alayların büyük bölümü ve subaylarının tamamı şehit olmuştur. Bu gelişmeler sırasında Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Batı cephesine şu emri yayınlamıştır: *"Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz."*[1427] Bu emirle birlikte başlayan genel taarruz karşısında Yunan kuvvetleri direnememişler ve yenilgiye uğrayarak çekilmek zorunda kalmışlardır.[1428]

Sakarya Savaşı'nın kazanılması Anadolu'daki Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanabileceği umutlarını arttırmıştır. TBMM, 19 Eylül 1921 günü bir kanun çıkartarak Mustafa Kemal'e "Mareşal" rütbesi ve "Gazi" unvanı vermiştir.[1429] Bu başarı uluslararası platformda da takdir toplamış ve bazı ikili antlaşmaların yapılmasını sağlamıştır. 13 Ekim 1921'de Türkiye ile Sovyetler Birliği ve Kafkas Cumhuriyetleri (Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan),[1430] 20 Ekim 1921'de de Türkiye ile Fransa arasında antlaşmalar imzalanmıştır.[1431]

2- Türkiye'nin Genel Durumu ve Bulgar Diplomatının Nisan 1921 tarihli Türkiye'nin Siyasal Durumu Hakkındaki Raporu

a- Türkiye'nin Genel Durumu

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden Başbakan Stamboliyski'ye de gizli bir yazı gönderilmiştir. Yazı şöyledir:[1432]

[1425] Görgülü, *a. g. e.*, s. 104.

[1426] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 241.

[1427] Görgülü, *a. g. e.*, s. 104.

[1428] Geniş bilgi için bk.: *Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C. II, Kısım 5, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973.

[1429] Todorov, "Natsionalno-Osvoboditelno Dvijeniye, s. 190; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 130.

[1430] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 41-47.

[1431] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 50-60.

[1432] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 30 Mart 1921 tarihli gizli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.-2.

"Sayın Başbakan;

Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri General Guro, 27 Mart sabahı İstanbul'a geldi. Paris'ten Suriye'ye dönüyormuş. General Guro, buradaki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle, Fransız askerî birimleri ve şehir yetkilileri tarafından tren istasyonunda büyük törenlerle karşılandı. Keza törene, İstanbul Emniyet Amiri Mehmet Ali Bey, ikisi buradaki üniversiteden diğerleri Galatasaray lisesinden gelen öğrenciler olmak üzere yerel halk da katıldı.[1433]

General Guro, önceki gün Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı tarafından ağırlanmış. Dün de Padişah tarafından kabul edilmiş. Bugün Suriye'ye doğru yola çıkıyor. Generalin İstanbul'dan geçmesi vesilesiyle iyi bir Türk-Fransız dostluğu sergilenmiş oldu.[1434]

Buradaki (İstanbul'daki) Türk gazeteleri General Guro hakkında iyi şeyler söylediler, önemi makaleler yayınladılar. Mesela, "Türkiye'nin bu zor günlerindeki gerçek dostu" diye yazdılar. Bu sevgi ve saygının sebebi, Londra Konferansına Fransız temsilcisi olarak katılan General Guro, Kilikya sorunu hakkında yaptığı çalışmalarla Türkler arasında iyi izlenim bırakmıştı. Ayrıca Fransa ile Türkiye arasında imzalanan antlaşma gereğince Fransa, işgal ettiği Kilikya, Ayıntab ve Urfa sancaklarından iki ay içerisinde çekilme sözü vermiştir.[1435]

Buradaki Mustafa Kemal Paşa'ya yakın kişilerden öğrendiğime göre, General Guro'nun başka bir görevi daha varmış. En son Fransa'nın desteklediği İzzet Paşa, İstanbul ile Ankara arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi konusunda başarısız olmuştu. Dolayısıyla böyle bir görev General Guro'ya verilmiş. Diplomatlar, generalin iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırıp tek bir hükûmetin oluşmasını sağlayacağını düşünüyorlar. Ayrıca Fransızların da hoşnutsuzluklarını açıkça gösterdikleri yeni bir Yunan saldırısının önlenmesi mümkün olursa iyi olacaktır diye düşünülüyor.[1436] *Ankara ile İstanbul arasında önemli görülen iki sorun yaşanmaktadır. Bunlar;*

1-Gelecekte ülkenin başkenti neresi olacak?

2-Hanedanın durumu ne olacak?

Birinci sorunla ilgili çözümün zor olmayacağı düşünülüyor. Ankara'yı koruyan Kemalistler, buranın İtilaf Devletlerinin entrikalarından ve etkilerinden

[1433] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1.

[1434] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1.

[1435] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.

[1436] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.

uzak olduğunu ileri sürüyorlar. Ama barış imzalanıp İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki işgali kalkınca, Millî Mücadelecilerin, şehrin yine başkent olarak Padişah'a bırakılmasına zorluk çıkarmayacakları söyleniyor.[1437]

İkinci sorun daha önemlidir. Padişah, Ankara'daki B.M.M.'nin gözünde her türlü prestijini kaybetmiştir. Özellikle, Damat Ferit Paşa Hükûmeti zamanında yüzlerce Millî Mücadelecinin tutuklanması Ankara Hükûmetinin Padişah'ı düşman olarak değerlendirmesine yol açmıştır.[1438]

İzzet Paşa başkanlığında bir heyet Kemalistlerle görüşmek üzere Anadolu'ya gönderilmiştir. Kemalistler, artık Padişah ile barışılmayacağını, iyi ilişkilerin kurulması isteniyorsa Padişah'ın yerine Veliaht Abdülmecit Efendi'nin getirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[1439]

Mustafa Kemalciler şuna inanıyorlar; General Guro, iki tarafı birleştirme görevinde başarılı olamayacaktır. İmparatorluğun karşılaştığı zor durum sebebiyle bütün Türklerin dikkati cepheye çevrilmiştir. Saltanatın geleceği konusu daha sonraya ertelenmiştir. Anadolu'daki tehlike bütün partileri bir araya getirmiş, birlik ve beraberlik sağlanmıştır. Gazeteler de bu konuya yoğunlaşmış durumda. İç sorunları bir kenara bıraktılar."[1440]

b- Bulgar Diplomatının Nisan 1921 tarihli Türkiye'nin Siyasal Durumu Hakkındaki Raporu

Türkiye'nin içinde bulunduğu askerî ve siyasal durumu anlatan uzunca bir raporu[1441] Bulgaristan'ın İstanbul Başkonsolosu, Başbakan Stamboliyski'ye, 1 Nisan 1921 tarihinde göndermiştir.[1442] Gizli rapor şu bilgileri içermektedir:

1. Londra Konferansı ve Anadolu'da Askerî Hareketliliğin Yeniden Başlaması
2. Anadolu'daki Askerî Operasyonlar
3. Türkiye ve Büyük Devletler
4. İstanbul ve Ankara'da Durum, İzzet Paşa'nın Misyonu
5. Sovyet Rusya ile İlişkiler
6. Yeni İslâmî Hareket.[1443]

[1437] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.

[1438] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.-2.

[1439] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 2.

[1440] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 2.

[1441] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 4 Nisan 1921 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 5-22.

[1442] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* ss. 200-221.

[1443] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 5.

1- Londra Konferansı ve Anadolu'da Askerî Hareketliliğin Yeniden Başlaması

Londra Konferansı görüşmeleri, 21 Şubat 1921 tarihinde başladı. Konferans Yakın Doğu'da yaşanan kaosa rağmen iyimser niyetlerle açıldı. Ankara heyeti ile ilgili ilk ciddi gelişme yaşandı. İstanbul ve Ankara'yı temsilen iki heyet davet edilmişti. Ancak konferans başladığında bu heyetler birleşerek tek bir heyet gibi hareket ettiler. Türk ve Yunan taraflarının görüşleri dinlendi. Farklı çıkarları olması sebebiyle aralarındaki anlaşmazlığın çözümünün zor olduğu anlaşıldı. İki tarafa da Yüksek Meclis'in aracılığını kabul etmeleri, tarafların ileri sürdüğü bölgesel sorunların Meclis tarafından, 25 Şubat'ta görüşüleceği iletildi.[1444]

İngiliz, Fransız ve İtalyan yetkililerin önerisi üzerine, Trakya ve İzmir'de anket yapılması ve sorunların bu çerçevede çözülmesi düşünüldü. Türk heyeti bu teklifi derhâl kabul etti. Yunan tarafı Atina'dan görüş istedi. Birkaç gün sonra Yunanistan Meclisi anket yapılması teklifini reddetti ve Sevr Antlaşması hükümlerinin geçerli olmasını istedi.[1445]

Londra Konferansı, 12 Mart'ta ancak toplanabildi. Doğu Sorunu görüşülmeye başlandığında Müttefikler, Türk heyetini tekrar çağırdılar. Büyük Devletler, Türk-Yunan sorununu çözme konusunda Türk heyetine yeni teklifler sundu. Bekir Sami Bey'in anlattığına göre; yeni tekliflerde artık anket ve Trakya sorununa hiç yer verilmemişti. Lloyd George konuşmuştu ve sunulan tekliflerin hazırlanmasında Müttefik Devletlerin işbirliği yaptıklarını söylemişti. Taraflar derhâl cevap vermeliydiler.[1446]

İstanbul'da Saltanata yakın birisinin yorumlarına göre teklifler şunlardı:

a. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne girmesi kabul edilirse işler çok daha kolay hâle gelecektir. O zaman Türklerin İstanbul'dan kovulması düşüncesi ortadan kalkacaktır.
b. Boğazlar Komisyonu başkanlığı iki fazla oyla Türklere geçecektir.
c. Türk askerlerinin sayısı 35 bine, jandarmanın sayısı 45 bine çıkacaktır.
d. Yabancı subay sayısında azalma olacaktır.
e. Boğazlardaki serbest bölge alanı daralacaktır.
f. Mali Kontrol Komisyonunun yetkileri Türkiye Maliye Bakanlığına devredilecektir.
g. Bütçe, Mali Kontrol Komisyonu yerine Türk Parlamentosu tarafından onaylanacaktır.
h. Tavizler verildikçe Türkiye tekrar bağımsızlık yoluna girecektir.

[1444] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 6.

[1445] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 6.

[1446] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 6-7.

i. İşgal güçlerinin Posta merkezleri kontrol etmesi son bulursa Türklerin faaliyetleri takip edilemeyecektir.

j. Yunanlıların İzmir'i işgali devam edecektir.

k. İzmir Vilâyetinde karma jandarma (Türk-Yunan) birlikleri oluşturulacaktır.[1447]

Aynı kişiye göre: Konferansta İzmir'deki Yunan işgali ve Trakya konusu hiç konuşulmamıştır. Konferans başkanı önce her iki tarafa önerilen tekliflerin kendi ülke parlamentolarından geçmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Yunanistan heyeti Londra'yı terk etmiş ve Atina yeni bir savaş için askerî hareketliliğe başlamıştır.[1448]

Bundan kısa süre sonra, 19 Martta Yunanistan Kraliyeti 1913, 1914 ve 1915 doğumlular için seferberlik ilan etti. Türkler ise gelecekte yapılacak yeni bir konferans için cevap hazırlamakta acele etmediler. Bunun yerine daha güçlü bir şekilde savaşmak için hazırlık yaptılar. Bekir Sami Bey'in basın karşısındaki diplomatik ifadelerine rağmen Londra'da Türk tarafının verdiği tavizler, Ankara'daki Milliyetçilerin hoşuna gitmediği anlaşıldı.[1449]

Konferans görüşmeleri daha bitmeden, 10 Mart'ta Ankara Hükûmetinin Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhtar Bey, Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmada: *"Her şeyden önce Ermenilerle bizim aramızda imzalanmış bir antlaşma var. Bu sebeple batılı güçlerin söyledikleri bizi ilgilendirmez. İsteklerimizin tamamı kabul edilmiş olsa bile ekonomik bağımsızlığımızı kazanana kadar savaşmaya devam edeceğiz"* ifadelerini kullanmıştır. Muhtar Bey sözlerini, Londra Konferansına büyük umutlar bağlamamak gerektiğini, Türk halkının barışa sadece Misak-ı Millî kararları gerçekleştiğinde razı olacağını söyleyerek bitirmiştir.[1450]

İstanbul'daki Bulgaristan elçiliğinde görevli ve bu raporu hazırlayan Başkonsolos T. Pavlov, daha önceki belgelerde verilen Misak-ı Millî kararlarını raporunda tekrar etmiştir.[1451] Başkonsolos, Başbakan Tevfik Paşa ile uzlaşan Bekir Sami Bey tarafından Londra'da da yapılan öneriler dâhil olmak üzere Ankara Hükûmetinin tüm isteklerinin, söz konusu bu Misak-ı Millî'den kaynaklanmakta olduğu yorumunu eklemiştir.[1452] Yine Pavlov'a göre, Londra Konferansı tarafından önerilen ve adı geçen Misak-ı Millî'de yer alan Türk Milliyetçilerinin programından büyük ölçüde farklılıklar bulunan barış şartlarının, TBMM'ce kabul edilmemesine kesin gözle bakılmaktadır.[1453]

[1447] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 7.

[1448] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 7-8.

[1449] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 8.

[1450] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 8.

[1451] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 8-9; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 203-205.

[1452] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 10.

[1453] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 10.

Bu arada Yunanistan, Ankara'dan gelecek kararları beklememiştir. Atina bu kararların istediği gibi olmayacağından emin bir şekilde, güvensiz ve kendisi için tehlike içeren gecikmelerden endişelenerek, 23 Mart'ta Anadolu içlerine doğru yeni bir harekâta başlamıştır.[1454]

2- Anadolu'daki Askerî Operasyonlar

Başkonsolos Pavlov'a göre, bu Yunan taarruzunun, 1920 Temmuz ayında yapılan saldırılardan farkı vardır. Eskiden Anadolu'da disiplinsiz çeteler ve zayıf düzensiz birliklerle çatışmalar yapılırken artık Kemalistlerin iyi donatılmış, silahlandırılmış, yüksek moralli ve disiplinli ordularıyla savaşılacaktır. Türkler, coğrafyanın elverişli olduğu birçok yerde kaleler ve kuvvetli savunma hatları oluşturmuşlardır.[1455]

Pavlov'a göre, geçen yılın sonunda Ermenistan bölgesinden ele geçirilen silah ve toplar Kemalist orduyu güçlendirmiştir.[1456] Önceleri Türk birlikleri, makineli tüfek ve teçhizatla donatılmış Yunan ordusuna göre çok daha zayıf durumda idi. Ocak ayında Bursa civarında yapılan Yunan taarruzunda olduğu gibi, şimdiki 23 Mart'ta yapılan taarruzda da Türk millî ordusunun savunma gücünün hayli arttığı açık bir şekilde görülmüştür.[1457]

Son zamanlarda Fransa ile yapılan antlaşma, Kilikya'da bulunan Türk 2. Kolordusunun İzmir cephesine aktarılmasına imkân tanımıştır. Henüz devam etmekte olan çatışmaların sonucu bilinmemekle beraber, Anadolu'daki Türk-Yunan Savaşı'nın bu defa çok uzun ve yıpratıcı olacağı tahmin edilmektedir.[1458]

TBMM'de konuşan ve bir Yunan taarruzunun başladığı bilgisini veren Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki bazı şehirlerin Yunan istilasına uğramış olma-

[1454] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 10.

[1455] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 10.

[1456] Mustafa Kemal Paşa, İtilâf Devletleri, Sovyet Rusya, Gürcistan ve Ermenistan ile olan ilişkiler hakkında, 3 Ocak 1921 tarihinde BMM'de yaptığı bir konuşmada: "Ermenileri yendikten sonra ileri sürdüğümüz şartlardan biri kendilerinden belirli miktarda silah almak idi... Ermenilerden üç açıdan silah istedik. Birincisi, Ermenilerin henüz rengi, içeriği ve amaçları tamamen ortaya çıkmış değildir. Bundan dolayı böyle iktidarsız bir milletin elinde silah bulundukça komşu olanlara daima zarar verir. Bundan dolayı biz zarar görebiliriz. Diğer taraftan tazminat alma isteğimiz olduğunu karşılıklı olarak söylediğimiz Ruslar bile zarar görebilirler. Bundan dolayı tarafların yararını sağlamak için Ermenilerin ellerinden silahlarını almak gerekir. Bunun için silahlarını istedik ve istiyoruz. İkincisi, Ermeniler iddia olunduğu gibi komünist olmuşlarsa kendilerinin silaha ihtiyacı kalmamıştır. O hâlde antlaşma şartlarını uygulamakta hiçbir sakınca yoktur. Üçüncüsü, her gün ordularımızı artırmaktayız. Bundan dolayı silaha ihtiyacımız vardır. Galibiyetimizin karşılığı olarak Ermenilerin elinde bulunan fazla silahları istiyoruz..." demiştir. Mustafa Bıyıklı, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika Konuşmaları*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 23-24.

[1457] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 11.

[1458] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 11.

sının savaşın kesin sonucu üzerinde bir etkisi olmayacağını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun çok iyi durumda olduğunu, savaşın sonucunun kısa zamanda alınmasının beklenmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Paşa'ya göre Yunan ordusunun, Anadolu içlerine ilerlemesi birçok bakımdan zorluklarla karşılaşmasına yol açacaktır. Çünkü Yunan ordusu merkezden uzaklaşacak ve kendisine düşman halkın yaşadığı topraklarda ilerleyecektir.[1459]

3- Türkiye ve Büyük Devletler

Pavlov raporuna devam etmiştir: Doğu Sorunu konusunda İngiltere, Fransa, İtalya'nın aynı görüşte olmadıkları ve Türklere karşı yaklaşımlarında da farklı davrandıkları bilinmektedir. Bu devletlerden İngiltere, Türkiye'ye karşı düşmanca bir politika benimsemektedir. Türkiye'nin parçalanması ve zayıflatılmasına öncülük yapmaktadır. İtalya, Mondros Ateşkes Antlaşmasından hemen sonra Türklere beslediği sempatiyi gizlemeye gerek duymamakta, buna devam etmektedir.[1460]

Fransa ise, başlangıçta Türklere karşı düşmanca davranmış sonraları dostane tavırlar içerisine girmiştir. Kilikya'da devam etmekte olan çatışmalara rağmen Fransızlar, sonuçsuz ve yıpratıcı bir mücadeleye son vermek istemekte, aylardır millî egemenliğin ve gücün tek temsilcisi olarak gördükleri Ankara Hükûmeti ile bir antlaşma yapma fırsatı aramaktadırlar.[1461]

Sevr Antlaşması, Fransa Hükûmeti ve İtalyan Hükûmeti tarafından imzalanmıştır. Fakat buna rağmen Fransız kamuoyu, İtalyan kamuoyu gibi bu antlaşmanın getirdiği ağır hükümlere olumlu yaklaşmamıştır. Antlaşmayı doğru bulmayanların sayısı Fransız parlamentosunda fazladır. Fransız basınının önemli yazarlarının çoğu, Sevr Antlaşmasının Fransız çıkarlarını sağlamadığını, İngiltere'nin Doğu Akdeniz'deki üstünlüğünü arttırdığını yazmaya başlamıştır. Bu arada Londra, Yunanistan'ı kendisine uygun ve itaat eden bir manda devletine dönüştürmeye çalışmaktadır.[1462]

Batılı devletlerin farklı ve birbirinden ayrışan yaklaşımları, Kemalistlerin işine gelmektedir. Ankara gazeteleri bu doğrultuda yayın yapmaya özen göstermektedir. Bu gazeteler, İtalya hakkında tamamen suskundur ama Fransa'ya karşı "Albion'un emperyalizm ve açgözlülüğüne" şiddetli muhalif yazılar yazmaktadırlar. Yarı resmî gazete olan "Hâkimiyet-i Milliye," İngiltere'nin her zaman Fransa'nın önüne geçmeye çalıştığını yazmakta, Fransız çıkarlarının Londra tarafından çiğnendiğini belirtmektedir.[1463]

[1459] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 11.

[1460] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 11.

[1461] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 11-12.

[1462] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 12.

[1463] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 12.

Mart ayının başlarında Fransa ve İtalya ile antlaşma imzalanmıştır. Türk Milliyetçileri bu iki devletten daha açık yardım ve destek beklemeye başlamıştır. Fransız Generali Guro'nun İstanbul'a gelmesi, Paris'in Türklere bakışını ve yaklaşımındaki değişimi göstermektedir.[1464]

Londra Konferansının başarısızlıkla sonuçlanmasında, ilgili devletler arasındaki çıkar çatışmaları etkili olmuştur. Ayrıca İngiltere'nin, Sevr Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istememesinin de rolü vardır. 23 Mart'ta Anadolu'da bir Yunan taarruzunun başlaması da Sevr'in değiştirilmesi isteklerini ikinci plana itti. Çeşitli kaynaklar bu taarruzun Londra Hükûmeti tarafından Atina'ya dikte ettirildiği söylenmektedir. Bu gelişme İngiltere'yi savunma yapmaya yöneltmiştir. 24 Mart'ta "Turgue Haras Reuter" ajansı, Yunanistan'ın Anadolu'da bir taarruza teşvik edildiği savının doğru olmadığını, dedikodu olduğunu bildirmiştir. Aynı ajans iki gün sonra ise bir resmî bildiri yayınlamıştır. Buna göre:

> *"Geçenlerde Londra Konferansında Britanya Hükûmeti, diğer Müttefik güçleri ile birlikte, bu Müttefiklerin ileri sürdükleri çizgiler üzerinde Türkler ve Yunanlılar uzlaşamadıkları takdirde, devletlerden herhangi birinin güvenliğini sağlamak üzere Müttefiklerden biri harekete geçerse, bunun sorumluluğunun o devlette olacağını hem Türklere hem de Yunanlılara bildirmişlerdir."*[1465]

Askerî harekâtın yeniden başlaması ihtimali göz önünde bulundurularak, İngiltere Hükûmeti güttüğü tarafsızlık politikası doğrultusunda Karadeniz ordusu komutanına, emri altında bulunan Yunan birliklerinin uzaklaştırılması talimatı vermiştir. Bu emirleri yerine getirmek üzere General Harington İzmit bölgesindeki 11. Yunan Tümeninin kumandanlığını bırakmıştır. Bu Tümen 23 Mart'tan itibaren Yunan komutanlığının emrine girmiştir.[1466]

11. Yunan Tümeni, İngiliz komutanlığı altında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı savaşmıştır. Bu tümenin içerisinde bazı İngiliz Taburlarının da bulunduğu bilinmektedir. Bu arada Müttefik Devletler, Türk gazetelerine uyguladıkları sansürü hafifletmişlerdir. Dolayısıyla bu gazeteler şimdi gelişen olaylar hakkındaki yorumlarını serbestçe yapabilmektedirler.[1467]

4- İstanbul ve Ankara'da Durum, İzzet Paşa'nın Misyonu

Damat Ferit Paşa Başbakan koltuğunda durdukça İstanbul ile Ankara Hükûmetleri arasındaki anlaşmazlıkların sona ermeyeceği bilinmektedir. İki

[1464] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 12-13.

[1465] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 13.

[1466] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 13-14.

[1467] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 14.

taraf da kendisinin haklı olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple barış yapılmasına yönelik tüm çabalar başarısız olmuştur.[1468]

Geçen sene, 17 Ekim'de Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifa edip yerine Tevfik Paşa Hükûmetinin gelmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa ile İstanbul arasındaki suçlamalar son bulmuştu. Tevfik Paşa, ilk işinin Ankara Hükûmeti ile olan anlaşmazlıkları sonlandırmak olduğunu açıklamıştır. Paşa, hükûmet kurulduktan bir hafta sonra da İstanbul Genelkurmayından Neşet Bey isimli bir subayı, müzakereler yapmak için uygun ortamı hazırlaması amacıyla temsilci olarak Anadolu'ya göndermiştir. İstanbul Hükûmeti aynı zamanda Müttefik Devletlere giderek Ankara ile anlaşmanın sağlanması için bazı tavizlerin verilmesi gerektiğini, bu sebeple de Sevr Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Geçenlerde İstanbul'a gelen İzzet Paşa, bu yönde verilen vaatlerin yeterince değerli ve açık olmadığını söylemiştir. Buna rağmen, 3 Aralık'ta Bakanlar Kurulunun en saygın üyesi olan İçişleri Bakanı İzzet Paşa; Eski Başbakan, Denizcilik Bakanı Salih Paşa, Ticaret ve Ziraat Bakanı Hüseyin Kâzım Bey ve başkalarından oluşan bir heyetle Ankara'ya gitmiştir.[1469]

Bu heyet Ankara'da üç aydan fazla kaldı. Türkiye'ye kabul ettirilen barışın şartları konusunda Kemalistler ile uzlaşması heyetin yetkisi dışındaydı. Buna rağmen İstanbul ile Ankara Hükûmetleri arasında hemen hemen hiçbir anlaşmazlık yoktu. Her ikisi de Sevr Antlaşmasının şimdiki hâliyle kabul edilmemesi gerektiğini düşünüyor. Tevfik Paşa Hükûmeti bu antlaşmayı kabul etmesi için baskı yapan İtilaf Devletlerine direnmeyi başarmıştır. İzzet Paşa'nın ise, Ankara'ya yeterli olmayan ve belirsiz vaatler dışında bir şey götürmediğinden başarılı olması beklenmemiştir. Karşılıklı tartışmalardan çıkan en iyi sonuç Türkiye'ye zaman kazandırmak olmuştur. Zaman sayesinde Yunanlılar zor durumda kalmaya devam edecekler ve Türklerin tamamı işgalci Yunan birliklerinin Anadolu'dan atılması fikrinde birleşeceklerdir. Londra Konferansı sırasında da Bekir Sami Bey ile Tevfik Paşa Türkiye'nin istek ve çıkarlarını birlikte savunmuşlardır.[1470]

Bunlara rağmen, başta hanedan ve başkent sorunları olmak üzere, önemli iç sorunlarda iki hükûmet arasında ayrılıklar da yaşanmıştır. Kemalistlerin, şimdiki sultanın (Vahdettin) şahsiyetine karşı düşmanlık besledikleri ve yerine Veliaht Prens Abdülmecid Efendi'yi getirmek istedikleri bilinmektedir. Ayrıca başkenti Türkiye'nin bağrı olan Ankara'ya taşıma fikri de Kemalistlerin hoşuna gitmektedir. Millî Mücadelecilerin başkentin taşınması konusundaki fikirleri ve istekleri iki hükûmet yetkilisinin Ankara'da

[1468] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 14.

[1469] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 14-15.

[1470] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 15.

yaptıkları görüşmeler sırasında açığa çıkmıştı.[1471]

Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa, 28 Ocak tarihinde Tevfik Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Telgraf şöyledir:

"Hazretlerinizin cevabını bekleyerek, size gönderdiğimiz resmî ve özel telgrafnamelerde yer alan istek ve önerilerimizi aşağıda özetliyoruz:

a- Padişah çok kısa bir Hatt-ı Hümayun ile Türkiye Millet Meclisinin meşruiyetini tanıdığını ilan edecektir. Bu Hatt-ı Hümayun prensip olarak aslında Hilafet ve Saltanat makamının dokunulmazlığını kabul etmiş olan Büyük Millet Meclisinin şekil, yetki ve nitelik bakımından varlığını da teyit edecektir.

b- Birinci maddedeki istekler yerine getirilirse ülkenin iç durumu şöyle şekillenecektir: Padişah, geçmişte olduğu gibi yine İstanbul'da oturacaktır. Bağımsızlık mücadelesi için yeterli yetkilerle donatılmış TBMM'nin merkezi ise şimdilik Ankara olacaktır. İstanbul'da Bakanlar Kurulu adında hiçbir şey kalmayacaktır. Ancak İstanbul'un özel durumu dolayısıyla TBMM üyeleri arasından seçilecek bir heyete sınırsız yetkiler verilerek Padişah'ın yanına gönderilecektir.

c- İstanbul ve çevresinin yönetimi konusu daha sonra düzenlenecektir.

d- Bu hususlar kabul edildiği takdirde, TBMM'nin onayladığı bütçede Padişah ve Hanedan üyelerine verilmek üzere ödenek ayrılacak ve bunun verilmesi sağlanacaktır. Malî gücümüz bunu karşılayacak durumdadır."[1472]

Mustafa Kemal Paşa ayrıca, İstanbul Hükûmetinin Londra Konferansına bir heyet göndermemesini ve bu hakkın sadece TBMM'ne verilmesini istemiştir. Bu fikrini Tevfik Paşa'ya gönderdiği başka bir telgrafta açıkça söylemiştir.[1473]

Ankara'nın bu istekleri İstanbul Hükûmeti tarafından kabul edilmemiştir. Başbakan Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiği cevabında; TBMM adına Ankara'da şekillenen istek ve önerilerin Hilafet ve Saltanatın hâkimiyetinden uzaklaşmaya yol açacağı ve anayasaya ters düşerek temel değişikliklere sebep olacağı söylemiştir. Tevfik Paşa Hükûmetinin Ankara ile ilişkileri iyileştirme yolunda adım atmaya hazır olduğu ancak bunun Ankara'nın istekleri doğrultusunda mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Başbakanın telgrafı şöyle son bulmuştur:

[1471] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 15-16.

[1472] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 16-17.

[1473] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 17.

"İç meseleler üzerinde her zaman uzlaşma sağlanacağı açıktır. Ancak acilen karar verilmesi gereken bir mesele var ki, o da önümüzdeki Londra Konferansına gönderilecek delegeler ile ilgilidir. Kaybedecek bir dakikamız bile yoktur. Ortak davamızı savunacak heyet acilen tespit edilmeli ve gönderilmelidir. Vatanımızın yüce menfaatleri ve vatanseverlik adına iç meseleler ile uğraşmaya son verelim. Bu telgrafa olumlu cevap alamadığımız takdirde, hükûmet tek başına hareket etmeye mecbur kalacaktır. Zira halk ve tarih önünde sorumluluklarımız bulunmaktadır."[1474]

Ankara ve İstanbul Hükûmetleri anlaşamadığı için Londra'ya iki ayrı Türk heyeti gitmiştir. Ancak orada tamamen uzlaşarak birlikte hareket etmişlerdir. İki Hükûmet arasındaki anlaşmazlıklar sonraya bırakılmıştır.

9 Mart tarihinde İzzet Paşa heyeti Ankara'dan dönmüştür. Paşa İstanbul gazetelerine, Ankara ile İstanbul arasındaki ayrılığın ortadan kaldırılmasına yönelik yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlandığını açıklamıştır. Büyük Devletlerin Ankara'ya verdikleri vaatleri kendilerine bildirdiğini fakat Millî Mücadeleciler tarafından bunların kabul görmediğini, ifade etmiştir. Gazetecilerin, devletteki ikiliğin ne zaman ortadan kaldırılacağına yönelik sorusuna İzzet Paşa tereddüt etmeden ancak barış antlaşmasının imzalanmasından sonra mümkün olacağını söylemiştir. Bu sebeple İstanbul ile Ankara Hükûmetleri arasındaki ilişkilerde bir değişiklik yoktur. İki taraf da iç meseleleri bir kenara bırakarak Anadolu'da devam etmekte olan askerî olaylara yönelmiştir. Bazı engeller yüzünden tek bir hükûmet oluşturma çabaları başarısız olmuştur. Bu da beklenen bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.[1475]

5- Sovyet Rusya ile İlişkiler

Türk Milliyetçileri, yakın dostluk ilişkisi kurdukları Moskova Hükûmetinden yardım almaya devam etmektedirler. Ancak bu dostluk ilişkisi, Kemalistlerin Bolşevizm'i Anadolu'da kabul ve telkin etmek anlayışı ile kurulmamıştır. Aksine Mustafa Kemal Paşa'nın da birçok defa söylediği gibi; Türk Milliyetçilerine göre Bolşevizm, Müslümanların dinî inançları ve gelenekleri açısından olduğu gibi, Anadolu'nun ekonomik şartları ile de bağdaşmaz.[1476] Yarı resmî gazete "Hâkimiyet-i Millîye'de" bu konu şöyle açıklanmıştır:

"Komünist cereyanların Türkiye'ye yaptıkları zararı ifade eden bir tek biz değiliz. Sovyet Hükûmetinin şefleri de aynı görüştedir. Bir yıl önce Lenin, Milliyetçi bir rejimin Türkiye için en uygun bir rejim olduğunu söylemiş-

[1474] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 17-18.

[1475] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 18.

[1476] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 18-19.

tir. Ayrıca III. Enternasyonalin Başkanı Zinoviev, Bakü'de yapılan kongrede Komünist düşüncenin Doğu için zararlı olabileceğini söylemiştir. Bu düşüncelerini dile getiren Sovyet liderleri yalnız Türkiye'nin çıkarlarını değil, kendi çıkarlarını da düşünmektedirler. Komünist hareket Anadolu'da yayılsaydı, buralar çoktan parçalanacaktı ve işgalciler Kafkasya'ya kadar ilerleyeceklerdi. Dolayısıyla Milliyetçi fikirler taşıyan Türk ordusu, Rus ihtilalinin en önemli cephesini korumaktadır. Bu gelişmeler bizde Bolşevik düşüncenin mümkün olmayacağını göstermektedir."[1477]

Kasım 1920 yılında, Ankara'da Hakkı Behiç Bey başkanlığında bir Komünist Partisi kurulmuştur. Programı oldukça gariptir. Parti beyannamesinde Komünizmin, özel mülkiyetin ve zenginler sınıfının ortadan kaldırılmasını öngörmediği iddia edilmektedir. Kısa bir süre sonra, yukarıdan gelen bir işaretle parti dağılmıştır. Bu partinin, gerçek bir Komünist Partisi kurmak isteyenler ile Moskova ajanlarının isteklerini engellemek için kurdurulduğu tahmin ediliyor. Daha sonra kurulan ve aralarında bir din adamı ve üç milletvekilinin olduğu İştirakiyün Partisi de varlığına son vermiştir.[1478]

Komşu Müslüman halklar üzerinde nüfuz mücadelesinde bulunan Bolşevikler ile Türk Milliyetçileri arasında sık sık anlaşmazlıklar meydana gelmekte ve Türk-Rus ilişkilerini zora sokmaktadır. Ancak bütün bunlara rağmen Ankara Hükûmeti, Sovyet Rusya ile yakın ilişkisinin devamı yolunda her türlü çabayı göstermektedir. Rusya da Türk Milliyetçileri ile bir çatışma yaşamaktan kaçınmaya çalışmaktadır. Türkiye çok iyi biliyor ki, Rusya'nın dostluk ve desteği olmaksızın Kafkasya'daki çıkarlarını koruyamaz, hatta Yunan ordusuna karşı başarılı bir şekilde mücadele edemez. Kaldı ki Türkiye'nin Yunanlılarla olan savaşında tüm kuvvetlerine ihtiyacı vardır.[1479]

Geçenlerde Ankara'da Mustafa Kemal Paşa, yeni Bolşevik temsilci Mdevani'yi kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Rus temsilciye Türkiye-Rusya ilişkilerinin sağlamlaşmasına katkı sağlayacak bu diplomatik temsili sabırsızlıkla beklediğini belirtmiştir. Bu yılın 1 Mart'ında, Türkiye ile Rusya arasındaki anlaşmazlıkları çözmek amacıyla Moskova'da bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansa Türkiye Adalet Bakanı Yusuf Kemal Bey ile İzmir cephe komutanı ve Mustafa Kemal Paşa'yı Moskova'da temsil eden Ali Fuat Paşa katılmıştır. Rusya ise Çiçerin ile Sovyet Merkez İcra Komitesindeki bir üye tarafından temsil edilmiştir.[1480]

[1477] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 19.

[1478] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 19.

[1479] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 20.

[1480] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 20.

Anadolu'da yayınlanan gazetelere göre, Moskova'daki Türk-Rus Konferansı, iki devlet arasındaki tüm "askıda olan sorunları" çözüme kavuşturmuştur. Buna rağmen Türkiye'nin heyet hâlinde katıldığı Londra görüşmeleri Moskova'da rahatsızlık yaratmıştır. Ancak Rusya'da bir taraftan İngiltere ile görüşmeleri yürütmekte olduğundan Türkiye'nin Londra Konferansına katılmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirememektedir. Bolşevikler, İtilaf Devletlerinin Türkler için hâlâ barışa uzak düşmanlar olduğunu propagandasını yapmakta, görüşmelerde bir sonuca ulaşılamaması için çaba göstermektedir. Bu aşamada Rusya, Anadolu'daki savaşın devam etmesini tercih etmektedir.[1481]

28 Mart'ta, ünlü bir Millî Mücadeleci kişi, "Le Reveil" gazetesine açıklamalar yapmıştır. Londra'da olası bir Türk barışının sağlanması hâlinde bunun Moskova'da nasıl yankı bulacağı sorusuna Milliyetçi lider şöyle cevap vermiştir:

"Bu barış Türkiye'nin siyasal ve ekonomik bağımlılığını devam ettirirse bu Moskova'yı rahatsız etmez. Aksine bu barış Türkiye'nin millî isteklerine tamamen uygun olursa Ankara, Azerbaycan, Dağıstan, Batum gibi Kafkasya sorunlarıyla ilgilenme fırsatı bulacaktır. Pantürkizm ile suçlanmamak için Ankara Hükûmeti bu konulardan resmî olarak uzak durmaya çalışmaktadır. Komünistlerin rahatsız ettiği Müslümanlar Türkiye'den yardım istedikleri ve Ankara'nın da bu çağrıya sırt çevirmesi mümkün olmadığı için Moskova, Londra'da bir barışın imzalanmasını istememektedir."[1482]

6- Yeni İslâmî Hareket

Mustafa Kemal Paşa taraftarları, bir Müslüman birliğine veya Panislamist harekete her zaman dayanak aramışlardır. Henüz Sevr Antlaşması imzalanmadan önce, Hindistan Müslümanlarının Türklere verdiği destek bilinmektedir. Bu Müslümanların liderlerinden biri olan Ağa Han, Londra görüşmeleri sırasında Türklere kabul ettirilen barış şartlarının tekrar gözden geçirilmesi ve yumuşatılması için büyük çaba sarf etmiştir. İngiltere, sadece Hindistan'da sayıları 60 milyonu bulan Müslümanların isteklerini göz ardı etseydi Türkiye'nin kaderi çok daha farklı olabilirdi.[1483]

Pantürkist ve Panislamist ideallerini gerçekleştirmek için mücadele veren Enver ve Cemal Paşa'nın emel ve planlarını benimsememesine rağmen Mustafa Kemal Paşa, gerektiğinde Panislamizmi kullanmaya ve çeşitli

[1481] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 20-21.

[1482] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 21.

[1483] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 21.

Müslüman devletlerle ilişki kurmaya devam etmiştir.[1484] Mustafa Kemal Paşa, geçen senenin sonunda Azerbaycan Cumhurbaşkanına mektup gönderdi ve karşılıklı birbirlerine değerli hediyeler verdiler.

30 Mart tarihli "İleri" gazetesine göre, 1 Mart'ta Moskova'da Ankara Hükûmeti temsilcileri ile Afganistan Hükûmeti yetkilileri arasında 10 maddelik bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Adı geçen gazeteye göre bu antlaşma, iki Müslüman devlet arasında var olan yakınlaşmayı yasal zemine oturtmuştur.[1485] Söz konusu antlaşma, iki ülke arasında dostluk ve işbirliğinin tesis edilmesinin ötesinde emperyalist devletlere karşı bir ittifak bağı niteliğinde sayılmıştır.[1486]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazıdan,[1487] Ankara'dan dönen İçişleri Bakanı İzzet Paşa'dan sonra, dün de Denizcilik Bakanı Salih Paşa'nın istifa ettiği anlaşılmaktadır. Saray çevrelerinde iki bakanın daha istifa aşamasında olduğu konuşulmaktadır. İzzet Paşa, gazetelere açıklamada bulunarak Ankara'da yaptığı görüşmeden sonuç alamadan döndüğünü, bu sebeple bakanlıkta durmasının bir anlamı kalmadığını belirtmiştir. İki eski başbakanın da kendisi gibi düşündüğünü eklemiştir.[1488]

Elçinin raporunda şu bilgilere de yer verilmiştir:

"Bizce İzzet Paşa ile Salih Paşa'nın istifa etmesinin asıl sebebi Ankara ile yakınlaşmaları olmuştur. İzzet Paşa'nın, görevi süresince Ankara ile İstanbul'u barıştırmaya uğraştığı ve daha çok Ankara için çalıştığı bilinmekte imiş. Her iki meclisin birleştirilmesine yönelik çabalar Padişah tarafından engelleniyor. Padişah'ın bu yaklaşımı sadece Anadolu'daki değil,' İstanbul'daki kendisini seven Türkler tarafından yadırganıyor. İki bakanın istifalarının kabul edilip edilmeyeceği iki gün sonra, 14 Nisan'da Başbakan Tevfik Paşa'nın İstanbul'a dönüşünde kararlaştırılacak."[1489]

İstanbul gazeteleri General Markov'un, 15 Mart 1921 tarihinde Sofya'daki Askerî Kulüpte yaptığı konuşmadan övgüyle bahsetmişlerdir.[1490] Ayrıca

[1484] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 22.

[1485] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 22.

[1486] Türel Yılmaz, "Doğu Ülkeleri İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s. 133.

[1487] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 12 Nisan 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 44-g.

[1488] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 44.

[1489] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 44-g.

[1490] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 16 Nisan 1921 tarihli bilgi, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 6.

İstanbul'daki 13. Topçu Alayı Müftüsü Mehmet Nuri ve Süleymaniye Medresesi Genel Sekreteri Hüseyin Hüsnü, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği aracılığı ile General Markov'a bir teşekkür mektubu yollamışlardır.[1491]

B-Millî Mücadele Sırasında Uluslararası İlişkiler

1- Londra-Ankara-İstanbul Ekseninde Gelişmeler

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen rapora göre:[1492] Millî Mücadelecilerin Batı Ege'de kazandıkları son başarıdan sonra, İstanbul'daki Türkler, Padişah'ın Milliyetçilere karşı takındığı düşmanca tavırdan vazgeçmesini, onlara daha anlayışlı davranmasını ve aralarında barış yapılmasını istemişler, Padişah Vahdettin'e tepki göstermişlerdir.[1493] Vahdettin, İstanbul'daki Türklerin bu isteğine cevap vermemiştir. Ama bütün Veliahtların, mücadeleye destek vermesini istediğini, Anadolu'daki yaralılara yardım için 10 bin Türk Lirası bağışladığını ve şehitler için Ayasofya'da mevlit okuttuğunu söylemiştir.

Birkaç gün önce Padişah ile Ankara Hükûmeti arasındaki anlaşmazlıkları görüşmek üzere, Padişah'ın Damadı ve Başbakan Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı, gizlice Ankara'ya gönderilmiştir. Ancak bu görüşmeden, Padişah'ın İngilizlerin adamı olarak değerlendirildiği haberleri ulaşınca, olumlu sonuç alınamayacağı anlaşılmıştır. Bu sebeple Padişah'ın morali bozulmuştur. İstanbul'da bakanlar krizi henüz çözülmemiştir. Gazetelerin yorumuna göre, İçişleri Bakanı İzzet Paşa ve Denizcilik Bakanı Salih Paşa istifa etmekten vaz geçmişlerdir.[1494] Bulgaristan elçisinin raporu devam etmektedir:

> *"Bugün, Padişah'ın damadı Mustafa Arif Bey'i evinde ziyaret ettim. Bana kendisiyle birlikte diğer bakanların da istifalarını geri çekmeleri için uğraştığını söyledi. Bakanların istifası ve Padişah ile Ankara arasındaki ilişkiler tamamen içişleri sorunudur. Bu sorunlara müdahalede bir tarafta İngiltere, diğer tarafta Fransa ve İtalya bulunuyor. İngiltere Padişah'ın Ankara ile ilişkilerini iyileştirmesi yönünde hareket ederken Fransa ve İtalya tersini yapıyor. Taraflar ikiye ayrılmış durumdalar.*[1495]

[1491] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 6.

[1492] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 21 Nisan 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 48-g.

[1493] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 48.

[1494] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 48.

[1495] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 48-g.

Bu arada Londra'dan Ankara'ya dönmekte olan Türk heyeti İstanbul'a uğramıştır.[1496] *Heyet üyelerinden Yunus Nadi Bey gazetelere bir röportaj vermiştir. Yunus Nadi Bey; Mustafa Kemalcilerin, Padişah'ın elindeki devlet başkanı yetkilerini alarak sadece Halife unvanını bırakmak için çalışma başlattıklarını söylemiştir. Ankara Büyük Millet Meclisi bu kararı, Yunanlıları Türk topraklarından tamamen kovduktan sonra alacakmış ve bir bildiri ile ilan edecekmiş. Bu bildiride, Padişah'ın Türkiye'nin millî çıkarlarını savunmadığı, mevcut kanunlara uymadığı, üçüncü şahıslarla Türk halkı aleyhine görüşmeler yaptığı bilgileri yer alacakmış.*[1497]

Yunus Nadi Bey, Londra'daki barış görüşmeleri konusunda şunları anlatmıştır: Yunanistan'ın Anadolu içlerine yaptığı işgal taarruzu püskürtüldükten sonra karar verilecekmiş. Asıl karar diplomaside değil savaş alanında belli olacakmış. Türklerin askerî faaliyetleri, Yunan işgali sona erene ve savaş öncesi sınırlara dönene kadar devam edecekmiş.[1498] Türk heyetine göre, *Yunanlıların ülkeden kovulması an meselesiymiş. İtalyan ve Fransız görgü tanıkları, Anadolu'daki her yenilgi Atina'da karışıklıkların çıkmasına, Yunan halkının Kral Konstantin ile hükûmete muhalefet etmesine sebep olduğunu söylemektedirler."*[1499]

Yunus Nadi Bey Müttefik Devletler hakkında da konuşmuştur. Londra'ya giderken bu devletleri araştırdığını, Müttefiklerin Türkiye sorununda aynı görüşte olmadıklarını, barış yapmaya hazır görünmediklerini, Türklere baskıyı arttırmak için silahlanmaya gittiklerini ama ordularının yeni bir savaşa girmeye cesaret edemeyeceğini söylemiştir. Yunus Nadi Bey, Ankara Heyeti ile İtalya ve Fransa arasında antlaşmalar imzalanması konusunda; bu iki devlete antlaşma maddelerinin dikte edildiğini, yine bu iki devletle ilişkilerinin İngiltere ve Yunanistan'a göre çok daha iyi olduğunu anlatmıştır. Fransa ve İtalya ile sürdürülen yakın ilişkiler Türklerin askerî hazırlığı için faydalı olmuş ve diplomatik görüşmelere de yansımıştır.[1500]

İtalya ve Fransa ile yapılan antlaşmalar sayesinde bu iki devlet Ege bölgesinde bazı ekonomik çıkarlar elde etmişlerdir. Savaştan sonra bölgenin kalkındırılması için İtalyan ve Fransız uzmanlar gelip yardımcı olacaklarmış.

[1496] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 24 Nisan 1921 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.-52.

[1497] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51.

[1498] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.

[1499] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.

[1500] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.

Yunus Nadi Bey, söz konusu bu iki devletle yapılan antlaşmalara ve işbirliğine Türk halkının da memnunlukla yaklaştığını sözlerine eklemiştir.[1501]

2- Moskova Antlaşması

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği, Ankara Hükûmetine yakın bir kaynağından elde ettiği, Ankara Hükûmeti ile Sovyet Rusya arasında Moskova'da imzalanan antlaşmanın tam metnini Başbakan Stamboliyski'ye, göndermiştir.[1502]

Bulgaristan Merkezi Arşivi'ndeki diplomatik belgelerin bulunduğu klasörde söz konusu antlaşmanın metnine rastlanmamıştır. Türk ve diğer kaynaklardaki bilgilere göre söz konusu antlaşma, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanmıştır.[1503] Moskova Antlaşması olarak da adlandırılan Türk-Sovyet Dostluk Antlaşmasının orijinal metni 16 madde ve bir ekten oluşmuştur.[1504] Antlaşma, 20 Temmuz 1921'de Sovyet Rusya ve 31 Temmuz 1921 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır.[1505]

Moskova Antlaşmasının 1. maddesinde Sovyet Rusya, Sevr Antlaşmasını tanımadığını açıklamıştır. Türkiye'nin Misak-ı Millî kararları ile belirlenen sınırlarını kabul etmiştir. Antlaşmanın 2. maddesi ile Batum Gürcistan'a, dolayısıyla Sovyet Rusya'ya bırakılmıştır. Türkiye, kendisine göre Batum'un Sovyet Rusya için çok daha önemli olduğunu görmüş ve bu antlaşmada tek taviz olarak bunu değerlendirmiştir.

Antlaşmanın 4. maddesinde, Doğulu milletlerin bağımsızlıkları ve siyasal rejimleri tanınmıştır. 5. madde ile Boğazlar statüsünün, İstanbul'un güvenliğine zarar vermeyecek ve Türk Devletinin egemenliğini sınırlamayacak şekilde belirlenmesi kararlaştırılmıştır.

6. ve 7. maddelerde iki devletin eskiden imzaladığı antlaşmaların karşılıklı olarak hükümsüz bırakılması kararlaştırılmış, Türkiye'den istenen

---

[1501] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.52.

[1502] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 16 Nisan 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 2; Ayrıntılı bilgi ve Moskova Antlaşmasının Rusça metni için bk.: Ayna Askeroğlu Arslan, "Moskova Antlaşması ve Türkiye'nin Kuzey-Doğu Sınırı", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, Aralık 2015, ss. 1-20.

[1503] Tsvetelina Tsvetkova, "Turkish National Movement and Soviet Russia in Caucasus (1919-1922)", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year I, Issue 1, Fall 2018, s. 103; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 27-38; Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, s. 44.

[1504] Mediha Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Arion Yayınevi, İstanbul, 1995, ss. 181-186; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 306.

[1505] Arslan, "Moskova Antlaşması ve Türkiye'nin", s. 6.

savaş tazminatından vazgeçilmiş ve Rusya'ya tanınmış olan kapitülasyonlar kaldırılmıştır.[1506] 8. madde ile taraflar, karşılıklı olarak kendilerine düşman grup ve örgütlerin topraklarında barınmasına izin vermeyeceklerinde anlaşmışlardır.[1507]

Moskova Antlaşmasının diğer maddeleri ulaşım, haberleşme, nüfus mübadelesi, savaş esirlerinin iadesi, karşılıklı yardımlaşma ve Kafkasya'daki Cumhuriyetler konularını kapsamıştır.[1508] Bu antlaşmanın imzalanmasıyla ilk defa bir devlet Ankara Hükûmetini resmen tanımış,[1509] Batılı devletlerle olan denge durumunu güçlendirmiştir.[1510] Bu antlaşma ile Türkiye ve Rusya aralarındaki bütün sorunları olmasa bile, sınır meselesini çözmüş, iki devlet arasındaki geleneksel düşmanlığı dostluğa çevirmeyi başarmışlardır.[1511] Antlaşmanın imzalanmasına sebep olan unsurları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Ermenistan ordusu yenilmiştir.
2. Birinci İnönü Savaşı kazanılmıştır.
3. Türkiye Londra Konferansına çağrılmıştır.
4. Adana bölgesinde başarılı olunması üzerine Fransa, Türkiye'ye yakınlaşmıştır.
5. İngiliz-Rus ticaret antlaşması imzalanmıştır.[1512]

Moskova Antlaşmasının imzalanması, Millî Mücadeleciler ve Mustafa Kemal Paşa için önemli sayılmıştır. Çünkü işgal altında bulunmanın getirdiği zorluk bununla atlatılmış ve uluslararası bir antlaşmayla Ankara Hükûmeti resmen tanınmıştır.[1513] İtilaf Devletleriyle yürütülen savaşta maddî ve manevî anlamda Ankara'nın eli güçlenmiştir.[1514]

[1506] Saime Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 1997, ss. 166-167.

[1507] Osman Okyar, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişjkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 118; Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, ss. 166-167.

[1508] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, s. 167.

[1509] Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 78; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 307.

[1510] Erhan Büyükakıncı,"Sovyetler Birliği İle İlişkiler", Türk Dış Politikası (1919-2008), (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, s. 125.

[1511] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 226.

[1512] Aptülahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s. 72.

[1513] Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasviyesi*, s. 627.

[1514] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, s. 168.

Ankara-Moskova hattında imzalanan antlaşma, Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliği tarafından da yakından ve ilgiyle takip edilmiş ve diplomatik belgelere yansımıştır. Bulgar elçinin, Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği raporuna göre:[1515] Ankara'daki TBMM, 16 Mart 1921 tarihli Türk-Rus Antlaşmasını görüşmeye 21 Temmuz'da başlamıştır.[1516] Bu sebeple Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, bir konuşma yaparak antlaşmayı imzalayan heyetlere teşekkür etmiş ve Türk-Rus ilişkileri hakkında genel bilgiler vermiştir. Yusuf Kemal Bey, daha Millî Mücadele'nin başlarında Ankara Hükûmetinin Moskova'ya bir heyet gönderdiğini belirtmiştir. Türkiye ile Rusya'nın durumlarının birbirine çok benzediğini, bu sebeple heyetler arasında yapılacak ikili görüşmelerin iyi sonuçlanmasını temenni ettiklerini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey konuşmasında:

"Bu görüşmeler sonucu hazırlanan ilk taslak, TBMM tarafında oybirliği ile reddedilmişti. Bir buçuk ay sonra Rusya bu defa yeni bir siyasi antlaşma önerisi ile geldi. Bunun üzerine görüşmelerde bulunmak üzere ben, Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa görevlendirildik. Biz heyet olarak Türk ve Rus çıkarları arasında çok fazla ortak nokta olduğunu tespit etmiştik. Her iki taraf da gönülden karşılıklı bir siyasi ilişki kurulması arzusundaydı" demiştir.[1517]

Yusuf Kemal Bey devam etmiştir:

"Biz zulümden kurtulmak istiyoruz. Ruslar da aynı şeyi istiyorlar. Ama bizim ekonomik ve sosyal sistemimiz ile Rusların arasında hiçbir benzerlik yok. Biz iki bağımsız devlet gibi görüşmeler yaptık. Rusya Hükûmeti, Doğu halklarının başkaldırısını bağımsızlık istekleri olarak görüyor. Bunların dışında Türkiye ile Rusya arasında benzerlik yok. Biz bunu açıklıkla söylüyoruz. Ruslar da söylüyorlar."[1518]

Yusuf Kemal Bey ayrıca, Ankara'nın Kafkasya'dan vazgeçmek durumunda kaldığı için, Batum'dan gelen milletvekillerinin üzüntülerini paylaştığını ancak Türkiye'nin yüksek çıkarlarının bunu gerektirdiğini sözlerine eklemiştir. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'in konuşmasından sonra TBMM antlaşmayı oylamış, Moskova Antlaşması 207 evet, 1 hayır ve 5 çekimser oyla kabul edilmiştir.[1519]

[1515] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 1 Ağustos 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34-g.

[1516] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34.

[1517] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34-g.

[1518] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34-g.

[1519] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34-g.

Bulgaristan Elçisi, Türk-Rus Antlaşmasının Ankara'daki TBMM tarafından onaylanması bilgilerini, 1 Ağustos 1921 tarihli raporla Sofya'ya göndermiştir.[1520] General Brusilov da bu görüşmeler sırasında Ankara'da bulunmuştur.[1521]

İstanbul'daki siyaset çevreleri ve gazeteler, Anadolu'daki Milliyetçiler ile Sovyet Rusya arasında yapılan bu antlaşma üzerine çok heyecanlanmışlar ve farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Genel düşünceleri ise şöyledir: Son zamanlarda bazı askerî başarısızlıklar elde etmiş olsalar da Kemalistler, Rusya ile ilişkileri daha da sağlamlaştırmak ve onlardan ihtiyaç duydukları yardımları almak istemektedirler. Zaten, 16 Mart 1921 tarihli antlaşmanın onaylanması için gösterdikleri acelecilik de bunun kanıtı olarak ortada durmaktadır.[1522]

Ancak Bolşevik Ordularının Anadolu'ya davet edilmesi başka bir şeydir. Türk halkı bunu istememektedir. Esasında Mustafa Kemalciler Rus yardımına açıklar ama asker olarak Rusların Anadolu'da bulunmasını, Türk halkının hassasiyetlerini de göz önüne alarak, istemiyorlar.[1523] Kesinlikle şu söylenebilir; Ankara Hükûmeti, Sovyet askerlerini Anadolu'ya ancak kendi gücü ile savaşı kazanamayacağı kanaatine varırsa, davet edecektir. Bazı kişiler Moskova Hükûmetinin, Doğu'da kendi hâkimiyet alanını genişletmek arzusunda olsa bile, Anadolu'ya asker gönderme konusunda tereddüt yaşayacağını söylemektedir. Çünkü Ankara Hükûmeti, hem Yunanistan'ın hem de bazı İtilaf Devletlerinin düşmanlığını üzerine çekmek istemeyecektir. Üstelik Rus halkı da açlık çekerken böyle bir girişimde bulunmak, kendileri tarafından da olumlu karşılanmayacaktır.[1524]

İstanbul'daki siyasal çevrelerin vardığı bu hükümlerden, Türk-Rus ilişkilerinin henüz açıklığa kavuşmamış olduğu anlaşılmaktadır. Rusların yapacağı yardımlarla ilgili görüşmeler devam etmektedir. Yapılacak yardımın niteliği ve miktarı ortaya çıkmalıdır ki, Millî Mücadelecilerin bunu yeterli bulup bulmayacakları anlaşılmalıdır. Rusya ile ilişkiler buna göre mesafe kat edecektir.[1525]

[1520] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 2 Ağustos 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35-g.

[1521] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35.

[1522] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35.

[1523] Doğru bir tespittir. Cebesoy da aynı kanaati taşımakta ve şöyle demektedir: "Birinci Cihan Harbi'nden sonra, garp devletlerinin Türkiye aleyhindeki emperyalist siyasetleri ve Türkiye'yi parçalamak emelleri karşısında Türkler, ister istemez Rusya ahvalini hoş görmek istemişler ve Bolşeviklerle hakiki dost olmaya çalışmışlar, onların yardımlarına arzı iftikar etmişlerdi." General Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, ss. 15-16.

[1524] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35-g.

[1525] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35-g.

3- Sovyet Rusya'nın Millî Mücadele'ye Yardımları

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi, Maliye Bakanlığı çevrelerinden edindiği, Bolşevik propagandası ve Rus altınlarının İstanbul piyasasına sokulması konusundaki bilgilerini paylaşmıştır.[1526] Ona göre Bolşevikler, Vrangel ordusunu hezimete uğrattıktan sonra, Türkiye'ye mal getirip götürmenin kolaylığından da faydalanarak, İstanbul'a kayda değer miktarda altın getirmişlerdir. Keza ithalat-ihracat yapmanın yanında esir kamplarında, Vrangel ordusu askerleri arasında ve Türk başkentinde komünist fikirleri yaymaya da başlamışlardır.[1527]

Rus altınının ithalatı Batum üzerinden yapılmaktadır. Bazen Trabzon, bazen Köstence limanları da kullanılmaktadır. Bu taşımalar genellikle 10-15 bin Ruble miktarı kadardır. Yabancı güçlerin dikkatini çekmemek için bu miktar aynı tutulmaktadır. Ayrıca aynı güzergâhtan İngiliz ve Rus sahte paraları da taşınmaktadır. Bolşevikler en son olarak İstanbul'a 250 bin altın ruble getirmiştir. Bunlar pazarda küçük paralara çevrilmiştir. Bu paralar, tahvil ve hisse senedi ticareti yapan sahte pasaportlu dört Bolşevik tarafından, "Ankona" isimli bir gemiyle İtalya'dan getirilmiştir. Bu Rusların aynı zamanda, Rus göçmenler ve Vrangel ordusu askerleri arasında ajitasyon yapma görevleri de olduğu bilinmektedir.[1528]

Ruslar tarafından İstanbul'a getirilen altınlar, Türkler tarafından Anadolu'ya da götürülmektedir. 20 bin rubleden oluşan bir miktar, Mustafa Kemal Hükûmetinin ihtiyacını karşılamak için, Ankara'ya götürülmüştür. Paralar İtalyan bankası "İtaliana di Sconto" tarafından çevrilmiştir. Ankara Hükûmeti içinde olduğu gibi, Ege bölgesinde faaliyet yürüten bazı Türk tüccarlar da yüklü miktarda ruble ticareti yapmaktalar. Bu paralar Sovyet Hükûmeti tarafından Anadolu'daki Milliyetçilere gönderilmektedir. Altının, İstanbul pazarında değeri çok yüksektir. Kemalistler, siyasal durumlarını da kullanarak, ödemelerini Rus altınları ile yapmaya başlamışlardır. Para ve altın değişimi, kolaylık gösteren İtalyanların gözetiminde yapılmaktadır.[1529]

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Rusya Hükûmeti Temsilcisi Albay Budiyeni arsında gizli bir görüşme Havza'daki Ali Baba otelinde yapılmıştır. Bu görüşme Mustafa Kemal Paşa'nın bir Sovyet heyetiyle yaptığı ilk gizli görüşmedir. Burada karşılıklı işbirliği ve Rusya'nın Türk ordusuna askerî yardım yapılması konuları konuşulmuştur. Her iki heyet de samimi ilişki kurmak ve güven sağlamak için birbirlerine güvence vermiştir.[1530]

[1526] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 27 Nisan 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 144-g.

[1527] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 144.

[1528] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 144-g.

[1529] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 144-g.

[1530] Dimitır Vandov, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47.

Sovyet Rus Heyeti Başkanı Albay Budiyeni, Sovyetlerin yapacağı yardımın kardeşçe bir yardım olduğunu, İtilaf Devletlerine karşı yürütülen ortak savaş dışında hiçbir siyasal şart ileri sürülmediğini Mustafa Kemal Paşa'ya söylemiştir. Ayrıca şunları eklemiştir: *"Sovyetler, bütün imkânlarıyla yanınızda olmaya kararlıdır paşam.. hükûmetim, bu ulusal ihtilâlinizde ve emperyalistlere karşı sürdürülecek savaşta, gereken her yardımı yapacak, para-silâh-cephane, gerekirse deniz gücü ve çeşitli malzeme verecektir."*[1531]

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra yardım konusunu görüşmek üzere Halil Paşa'yı Moskova'ya göndermiştir.[1532] Yapılan ikili görüşmeler sonunda Sovyetler Birliği, Türkiye'nin Millî Mücadelesine maddî yardımlarda bulunmuştur.[1533] Sovyet belgelerine göre yapılan yardımlar şöyledir: 1920 yaz aylarında 6 bin tüfek, 5 milyon kadar tüfek mermisi, 17.600 top mermisi; 1920 Eylül ayında Erzurum'da teslim edilmek üzere 200.6 kilogram külçe altın (100 bin lira değerinde); 1921 Ocak-Şubat aylarında bin atımlık top barutu, 4 bin el bombası, 4 bin şarapnel mermisi ve bazı askerî malzeme; 1921 yılının diğer aylarında 33.275 tüfek, 57.986.000 tüfek mermisi, 327 makineli tüfek, 54 top, 129.479 top mermisi, 1.500 kılıç, 20 bin gaz maskesi; 3 Ekim 1921'de Jivoy ve Jutkly isimli iki destroyer Trabzon'da teslim edilmiştir. Ayrıca Moskova Antlaşmasından önce peyderpey verilmek üzere 10 milyon altın rublelik akçalı yardım anlaşması da yapılmıştır.[1534]

İstanbul'daki Bulgar elçisinin raporundan,[1535] Bolşevik Hükûmetinin Ankara'ya atanan temsilcisinin, Mustafa Kemal Paşa'ya, 27 Haziran 1921 tarihinde güven mektubunu sunduğu öğrenilmiştir. Güven mektubunun sunuş töreninde Rus temsilci bir konuşma yapmış:

> *"16 Mart 1921 tarihinde imzalanan antlaşma, Türk ve Rus halklarının esareti kabul etmeyeceğinin garantisidir. Kapitalizmin zincirlerini kıran Ruslar, ahlaksızlık ve kanla dolu miraslarını geride bırakmışlardır. Ruslar, dış politikalarında tamamen değişikliğe gitmişler ve Rus Çarlığının imzaladığı bütün antlaşmaları fesih etmişlerdir"* demiştir.[1536]

Ruslar, halkların sırtına taşıyamayacağı kadar ağır yük bindiren bu antlaşmaların yerine bağımsızlık bayrağını dikmeyi tercih etmişlerdir. Kolonyal devletler yerine bağımsız devletlerden yana olduklarını haykırmışlar, kapi-

---

[1531] Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969, s. 238.

[1532] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 339.

[1533] Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 78.

[1534] Kayra, *Sevr Dosyası*, s. 117; Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, ss. 281-282, dipnot 23; Ayrıntılı bilgi için bk.; Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, ss. 292-297.

[1535] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Temmuz 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111-g.-112.

[1536] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111.

tülasyonlar yerine halkların eşitliğinin sağlanmasını istemişlerdir. Onlara göre, (Ortodoks) Haçı Ayasofya'nın tepesine dikmek hayali Rus halkının değil, despot Rus Çar'ının isteğidir. Rus temsilci sözlerini şöyle bitirmiştir:

"Türk ve Rus halkları bundan sonra başka zorluklarla karşılaşacaklardır. Ancak artık zincirlerinden kurtulmayı başarmış olan Türk halkının kahramanlığı sayesinde zafer kazanılacaktır. Türk halkının bağımsızlığını elde etmesi ve millî hedeflerini gerçekleştirmesi çok yakındır."[1537]

Mustafa Kemal Paşa, Rusya temsilcisine yönelik yaptığı konuşmada:

"Sizi ve sizin aracılığınızla dost Rusya'yı selamlıyorum. Birliğimizin daim olmasını ve savaş taraftarı herkese karşı bir garanti olmasını arzularım. Halkımız, hayatına kastedenlere karşı meşru müdafaasını yapmaktadır. Aynı sebepler Rus halkı ile Türk halkını dost olarak bir araya getirmiştir. Baskılara karşı verdikleri mücadele ile her iki halk başkalarına örnek olmuştur.

Rus halkının kendi politikasını uygulamaya koyarak, eski rejimin imzaladığı antlaşmaları feshetmesi ve halkının özgürlük haklarını tanıması Türk halkı tarafından da takdirle karşılanmıştır. Rus halkının Çarlık rejiminin mantalitesini reddetmesi ve özellikle Türk halkı aleyhine imzalanan antlaşmaları geçersiz kılması, şimdiki dostluğun kurulmasına vesile oldu. 16 Mart 1921 tarihli antlaşmada Çarlık Rusya'sının hiçbir kalıntısı yoktur. Gerçek anlamda Rus-Türk dostluğunu temsil eden bu antlaşmanın bizim için büyük önemi vardır" demiştir.[1538]

Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında, Sevr Antlaşmasının Türk Milleti için bir ölüm belgesi olduğunu, Türklerin bu antlaşmayı ortadan kaldırmak için sonuna kadar savaşacağını söylemiş ve şunları eklemiştir:

"Meşru müdafaa hakkımızı kullandığımız bu savaşta bize başarı dilemenize çok sevindim. Sizin misyonunuzun iki ülke halkları arasındaki dostluğu pekiştirmede önemli mesafeler kat etmesini temenni ediyorum. Şuna emin olunuz ki, işinizi yapma konusunda bizim taraftan size her türlü kolaylık gösterilecektir."[1539]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinin hazırladığı rapordan,[1540] Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'nin mecliste yaptığı konuşmasının

[1537] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111-g.

[1538] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111-g.

[1539] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111-g.-112.

[1540] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Temmuz 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37-g.

"İkdam" gazetesinde, "Bulgaristan'ın Trakya Sorununa Bakışı" başlıklı bir makale ile yer aldığı öğrenilmiştir.[1541] Stamboliyski'nin konuşması gazetede özetlenmiş ve yorumlarla şöyle analiz edilmiştir:

"Bulgaristan Başbakanının konuşmasından anladığımıza göre; Bulgaristan'ın bir Trakya sorunu varmış. Bu Trakya, Büyük Devletlerin Neuilly Antlaşması ile Bulgaristan'dan aldığı Trakya'dır. Bulgaristan, düzenlenen konferansta Ege'ye çıkış hakkında alınacak karara ilaveten Trakya için de bir karara varılmasını istiyor. Sofya, Atina'yı kendisine düşman olarak görmüyor ve bu sorunun Büyük Devletler tarafından Sofya'nın millî çıkarları çerçevesinde çözülmesini istiyor.[1542]

Ayrıca Bulgaristan'a göre Trakya Yunanistan'a verilmemiştir. Büyük Devletlerin himayesine bırakılmıştır. Trakya sorununda sadece Türkiye değil, Bulgaristan da memnun edilmelidir. Sofya memnun edilmezse gelecekte bir Bulgar-Yunan dostluk ve işbirliğinden söz edilemez. Başbakan Aleksandır Stamboliyski'nin konuşması analiz edilirse, Bulgaristan'ın Trakya sorunundaki düşüncesi anlaşılacaktır."[1543]

Gazete yorumuna devam etmektedir:

"Bulgaristan Çiftçi Partisinin Trakya sorununa yaklaşımı, Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış hakkı verilmesi doğrultusunda şekillenmektedir. Sofya'ya bu hak verilirse, Büyük Devletlerin Neuilly Antlaşması ile kendisine bıraktığı Trakya topraklarını yeterli görecektir. Bu da Batı Trakya'yı kapsamaktadır. Bulgaristan Devleti, bugüne kadar Trakya sorununda açık bir şekilde tavır sergilemezken ilk defa Başbakan Stamboliyski bu konuşmasında düşüncesini net bir şekilde açıklamıştır. Böylece Sofya'nın Trakya'dan ne istediği ortaya çıkmıştır."

Gazete, yazısının sonuç kısmında *"Stamboliyski'nin açıklamalarına teşekkür ederiz. Sofya'nın Trakya sorunundaki yaklaşımını net bir şekilde öğrenmiş olduk"* demiştir.[1544]

Yine İstanbul Elçiliğinden öğrenildiğine göre:[1545] İstanbul'daki "Turque, Havas, Reuters" ajansları, İngiliz Yüksek Komiserliğinin hazırladığı bir bildiriyi yayınlamışlardır. Bildiriden İngiliz güçleri ile Ankara güçleri ara-

[1541] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37.

[1542] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37.

[1543] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37-g.

[1544] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37-g.

[1545] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 13 Temmuz 1921 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38-g.-39.

sında temas olduğuna dair haberlerin yayıldığı anlaşılmıştır. İngiliz güçleri, Anadolu'da olmadı ve olmayacaktır. Ama General Harington, İnebolu'dan gelen güvenilir kişilerin verdiği bilgilerden hareketle, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi inisiyatifi ile bu bölgede askerî hazırlıklar yaptığına inanmaktadır.[1546]

Bu gelişmeler üzerine İngiltere Hükûmeti, Fransa ve İtalya Hükûmetlerinden de destek alarak, Mustafa Kemal Paşa'nın ne yapmak istediğini bizzat kendisinden dinlemek arzusunda olduğunu belirtmiştir. General Harington Mustafa Kemal Paşa'ya, Anadolu'nun herhangi bir limanındaki bir İngiliz gemisine davet ederek neler düşündüğünü ve neler yapmak istediğini bizzat kendisinden dinlemek istediğini iletmekle görevlendirilmiştir. Bu amaçla, 5 Temmuz 1921'de Mustafa Kemal Paşa'ya haber gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa bu çağrıya hemen cevap vermiştir. Paşa'nın cevabı çok nazik olmasına rağmen Müttefik Devletlerin beklentisi doğrultusunda olmamıştır.[1547]

Mustafa Kemal Paşa, cevabında karşı tekliflerde bulunmuş, güncel konuların da konuşulmasını önermiştir. General Harington ise siyasî konular yerine sadece askerî konuların konuşulmasını istemiştir.[1548]

Mustafa Kemal Paşa ile General Harington arasında yapılması düşünülen görüşmeyi bir gizli kaynağından öğrenen İstanbul'daki Bulgar elçisi şu bilgileri vermektedir:

"Karşılıklı bir araya gelme fikrini General Harington'a söyleyen kişi, öteden beri Anadolu'ya giden ve esir değişimi konularını görüşen Binbaşı Henris olmuştur. Binbaşı Henris, İnebolu yakınlarındaki bir köyde Refet Paşa ile görüşmüş. Paşa kendisine, Ankara yönetiminin ciddi bir şekilde İngiltere ile anlaşmak istediğini söylemiş. Refet Paşa, İngiliz Binbaşıyı ikna etmek için bizzat Mustafa Kemal Paşa ile bir görüşme ayarlamış. Bu görüşmeden sonra Binbaşı Henris olumlu kanaate varmış. Ayrılmaları sırasında Refet Paşa yine General Harington ile Mustafa Kemal Paşa arasında bir görüşme ayarlamasının çok iyi olacağını söylemiş.[1549]

İstanbul'a gelen Binbaşı, görüşmesi hakkında General Harington'a bilgi vermiş. Bunun üzerine General de İngiltere Hükûmetinden Mustafa Kemal ile yapacağı görüşme için gereken iznin verilmesini istemiş.[1550]

[1546] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38.

[1547] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38-g.

[1548] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38-g.

[1549] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38-g.-39.

[1550] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 39.

General Harington'un, Ankara'ya bir davet göndermesinden sonra bilgilendirilen Fransa ve İtalya Hükûmetleri derhâl olumlu cevap vermişler. Mustafa Kemal Paşa da cevap vermiş. Ancak bunda da bir şart varmış. Paşa, görüşmelerin Misak-ı Millî'de belirtilen konular çerçevesinde yapılmasını istiyormuş.[1551] *İstanbul'daki İngiliz çevreleri ise bu ikili görüşmenin arkasında Bolşevik Rusya'nın olabileceğini veya Binbaşı Henris'in kendisini Ankara'daki Kemalistlere çok sevdirdiğini düşünüyorlar."*[1552]

Bulgar elçisinin Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği raporu Bulgaristan Bakanlar Kuruluna da bilgi için sunulan, İstanbul elçisinin raporuna göre:[1553] Ankara'daki Mustafa Fevzi Paşa, İstanbul gazetesi "Tevhid-i Efkâr'a" bir açıklamada bulunmuştur.[1554] Mustafa Fevzi Paşa'ya İngiliz esirlerinin tamamının serbest bırakılıp bırakılmayacağı sorulmuştur. Fevzi Paşa;

"Esirler konusu önemlidir ve yoruma açıktır. Bekir Sami Bey, daha önce Malta'da tutuklu bulunan 115 Türk'ten 63'ünün serbest bırakılmasını sağlamıştı. Geriye kalanların, Birinci Dünya Savaşı'nın suçluları olarak tutuklulukları devam edecekmiş. Hâlbuki diğer devletlere yönelik uygulamalara baktığımızda, onlar kendi vatandaşlarını yargılıyorlar. Bu işi üçüncü bir devlete bırakmıyorlar. Bizimkiler ise Malta'da tutuluyorlar. Bu bizim için kabul edilemez bir durum. Açıklama istedik. Malta'dan 40 Türk daha bıraktılar. Biz de barış istemeyen taraf olarak görülmemek için 10 esiri bıraktık. Bizdeki geriye kalan esirleri serbest bırakmamız için Malta'daki bütün esirlerin serbest bırakılmasını istiyoruz. Son esir bırakıldığında biz de elimizdekileri bırakacağız" demiştir.[1555]

Fevzi Paşa ayrıca, Ankara Hükûmetinin, "Misak-ı Millî"de belirtilen istekleri kabul etmeye hazır olan her hükûmetle karşılıklı görüşmeye hazır olduğunu sözlerine eklemiştir. Yunanlılarla ilgili ise *"Yunanlılar barış istiyorlarsa, Trakya'dan ve İzmir'den çekip gitmelidirler. Yoksa çözüm olmayacaktır. Biz, sabırsızlıkla Yunanlılarla savaşacağımız anı bekliyoruz ki tartışmalı olan konulara bir son verelim,"* açıklamasında bulunmuştur. Fevzi Paşa'ya Bolşevik Rusya ile olan ilişkiler de sorulmuştur. Fevzi Paşa, Ankara'ya gelen Bolşevik Rus temsilcisi ile Mustafa Kemal Paşa arasında olan konuşmayı hatırlatmış ve eklemiştir: *"Rus Çarlığının savaş kararını ret eden Bolşevikler, bütün halkların*

[1551] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 39.

[1552] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 39.

[1553] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 14 Temmuz 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 113-g.

[1554] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 113.

[1555] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 113-g.

eşitlik ve bağımsızlığını tanımaktadırlar. Biz, bizim haklarımızı tanıyan bütün devletlerle dostluk kurmak istiyoruz. İşte gerçek dostluğu da Ruslarla yaptık."[1556]

Diğer taraftan, Dışişleri Bakanı Mareşal İzzet Paşa, 13 Temmuz'da İstanbul'daki "Havas" Ajansı temsilcisi Motü'yü kabul etmiştir.[1557] Röportaj vermeyi ret etmesine rağmen Paşa, gizli kalması kaydıyla bazı önemli bilgiler açıklamıştır. Bilindiği gibi İzzet Paşa, Türk ordusunun önemli komutanlarından biridir ve Ankara'daki yöneticilerin de güvenini kazanmıştır. İzzet Paşa, *"Anadolu'da meydana gelen savaşların ve ölümlerin sebebi Yunanistan'dır. Yunanistan hastalıklı bir Kraliyet ve düşüncesiz idareciler tarafından yönetilmektedir"* demiştir.[1558]

İzzet Paşa konuşmasında, Avrupa'da bulunan Bekir Sami Bey'in misyonuna da değinmiş ve şunları söylemiştir:

> *"Bekir Sami Bey'in ilk yaptığı antlaşmalar iyi niyetliydi ve ilgili devletlerin çıkarlarını gözetiyordu. Ama bunların yanında Türklerin hoşuna gitmeyen tavizler de verilmişti. Ankara ilk yaklaşımları kabul etti ama ikinci tavizlerin olduğu kısmı reddetti. Şimdi Bekir Sami Bey'den, bu tavizlerin olduğu hükümlerin çıkarılarak antlaşmaların yeniden imzalanmasını sağlaması isteniyor."*[1559]

Bu arada İzzet Paşa, Bekir Sami Bey'in Roma ve Paris'teki görevinin başarıyla sonuçlanacağına inanmaktadır. İzzet Paşa, Yunan taarruzu hakkında da bilgi vermiştir. Ona göre bu taarruz akıllıca değildir. Yunanlılara zarar olarak dönecektir. Yunan birlikleri geçici başarılar elde etseler bile onları yavaş yavaş merkezden uzaklaştıran ve Anadolu'nun içlerine çeken, böylece lojistik ihtiyaçlarından mahrum bırakan Kemalist Kurmaylığı başarı sağlayacaktır. İzzet Paşa, Yunanlıların başlattığı bu taarruzun kısa zamanda çökeceğini de dile getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın planının, kendi güçlendirilmiş geri savunma hatlarına kadar Yunan ordusunu çekmek ve tıpkı bir önceki Yunan saldırısında yapıldığı gibi, karşı bir hücumla dağıtmak olduğunu sözlerine eklemiştir.[1560]

[1556] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 113-g.

[1557] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 16 Temmuz 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 114-g.

[1558] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 114.

[1559] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 114-g.

[1560] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 114-g.

4- Millî Mücadele Sırasında Dış Politika

Londra Konferansı heyetinde bulunan Yunus Nadi Bey'in müdürü olduğu, Ankara'da çıkan "Yeni Gün" gazetesi, 8 Nisan'da yayınladığı bir makalede, Türkiye'nin yabancı devletlerle olan ilişkileri üzerinde durmuştur.[1561] Milliyetçilerin dış politika konusunda ne düşündüklerini açıkça ortaya koyan bu makaleye göre:

1. Anadolu halkı, Emperyalistlerin kendisine yönelik planlarını boşa çıkarmış, organize bir siyasi güç olduğunu ispatlamıştır. İstanbul ise zaaf içinde kalmış ve devletin merkezî olma özelliğini artık kaybetmiştir.
2. Anadolu halkı, Türk Devletinin hukukunu korumaya ve kendisine saygıyla yaklaşan tüm devletlerle diplomatik ilişkiler kurmaya hazırdır.[1562]

"Yeni Gün" gazetesi bu çerçevede, yabancı devletleri dört kategoriye ayırmıştır. Buna göre:

1. Düşman ülkeler,
2. Birinci Dünya Savaşı'nın eski İttifak Devletleri,
3. Tarafsız devletler,
4. Dost devletler.[1563]

Makale şöyle devam etmektedir:

"Düşman ülkelerle olan ilişkilerimizde esas belirleyici faktör bizim silahlı gücümüzdür. Bu devletlerle doğrudan diplomatik ilişkiler kurmamız için onların işgal ettikleri topraklarımızdan çıkması gerekmektedir. Dün müttefikimiz olan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan ile diplomatik ilişki kurmamız bir zorunluluktur. Bu devletler yenilgiyi kabul ettiler. İtilaf Devletlerinin, onları köle yapan Versailles, Saint Germain, Neuilly Antlaşmalarını imzaladılar.[1564] İstemeyerek boyun eğmekten başka çareleri kalmadı.

Ancak son zamanlarda, Paris Antlaşmasının ağır şartlarının getirdiği teslim olma hâlini reddeden Alman halkının uyanması, Avusturya'da sosyal ve ekonomik krizin ortaya çıkması, Macar halkının İtilaf Devletlerine karşı çıkmaya başlaması, Bulgaristan'ın imzalanan antlaşmanın yeniden gözden geçirilmesini arzulaması, savaştan yenik çıkan devletlerin uğradıkları haksızlığa

[1561] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 29 Nisan 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54-g.-55.

[1562] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54.

[1563] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54.

[1564] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54-g.

karşı yüksek ses çıkarmaya başladıklarını gösteriyor.[1565] *Anadolu'nun elbette bu devletlerle siyasi ilişkileri ve karşılıklı çıkarları söz konusudur. Mesela:*

1-Bizim varlığımızı kim kabul ediyorsa onlar dost ülkelerdir. Bu devletler; Sovyet Rusya, Afganistan ve Kafkasya Hükûmetleridir. Anadolu, bu devletlerle diplomatik ilişkilerini sürdürmeye devam etmektedir.

2-Diplomatik ilişkiler çok önemlidir. Anadolu tarafsız devletlerle bu ilişkileri kurmak istemektedir. Okyanus ötesi devletleri bir kenara bırakır ve Avrupa devletlerine bakarsak, eski yeni birçok tarafsız devlet görebiliriz. Bunlar; İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya gibi yeni Baltık devletleri; İsviçre, İspanya, Çekoslovakya gibi İtilaf Devletlerine düşmanca yaklaşan, onlarla savaşma ihtimali olan devletlerdir. Anadolu bu devletlerle doğrudan, açık, anlaşılabilir diplomatik ilişkiler kurmalıdır. Biz, bütün bu devletlerin Anadolu'nun bağımsızlığını tanıdıklarını, bizimle de siyasi ve ticari ilişkiler kurmak istediklerine inanıyoruz."[1566]

"Yeni Gün" deki makale şöyle bitmiştir: *"Anadolu bu devletlerle siyasi ilişkiler ve yeni bağlantılar kuracaktır. Bu yaklaşım onun bağımsızlıkçı, barışsever ve medeni dünya içerisinde yer almayı ne kadar çok istediğini göstermektedir."*[1567]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden alınan bilgiye göre:[1568] Geçen ayın (Nisan) son haftasında Veliaht Prens Ömer Faruk Efendi, gizlice Ankara'ya gitmiş ve daha sonra İstanbul'a dönmüştür. Başlangıçta Ömer Faruk Efendi'nin, kendi kararıyla, Padişah'tan habersiz bir şekilde Ankara'ya doğru yola çıkması Sarayı telaşlandırmıştır. Çünkü Ankara'daki Milliyetçiler Ömer Faruk Efendi'yi onun yerine padişah olarak getirebilirlerdi. Fakat sonradan elde edilen bilgilerden, Veliaht'ın Ankara'ya, Padişah'ın bilgisi dâhilinde ve İngiliz askerî makamlarının oluruyla yollandığı anlaşılmıştır.[1569]

Ankara'daki Millî Mücadeleciler, Ömer Faruk Efendi'nin Ankara'ya gelişini ret etmişlerdir. Bu şöyle gerçekleşmiştir: Prens Ömer Faruk Efendi, aynı zamanda öğretmeni olan Genelkurmay Karargâhında görevli Albay Asım Bey'le birlikte İnebolu'ya kadar gitmiştir. Buradan Ankara'ya, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf göndermiştir. Veliaht bu telgrafında, Millî Türkiye'nin çıkarları için hizmet etmeye hazır olduğunu, Batı Cephesi'nde kendisine bir görev verilmesini istemiştir.[1570]

[1565] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54-g.

[1566] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54-g.-55.

[1567] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 55.

[1568] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 7 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59-g.

[1569] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59.

[1570] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59.

Mustafa Kemal Paşa, karşı bir telgraf göndermiş ve yaşanan olağanüstü siyasal gelişmeler sebebiyle Veliahdın işgalden kurtarılmış topraklara girmesine, Büyük Millet Meclisi adına izin vermediğini bildirmiştir. Mustafa Kemal ayrıca, Ömer Faruk Efendi'nin İstanbul'a dönmesini rica etmiş ve dönüşü için gerekli kolaylıkların gösterilmesini liman başkanlığına söylendiğini de iletmiştir.[1571]

İstanbul'daki Kemalist çevreler, Ömer Faruk Efendi'nin İstanbul'dan kaçmasını, Padişah'ın Ankara'daki Milliyetçilerle yakınlaşmak için yaptığı denemelerden biri olarak görmüşlerdir. Keza İngilizlerin de böyle bir teşebbüste bulunarak, bir İmparatorluk Veliahdının Millî kuvvetlere katılmasının subaylar, askerler ve halk arasında ikilik çıkarıp dağılmaya sebep olabileceğini düşündüklerine inanılmaktadır.[1572]

C- Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

1- Bulgaristan Heyetlerinin Ankara'yı Ziyaretleri

1921 yılı Mayıs ayının ikinci yarısında, Çiftçi Partisi Hükûmeti gizli diplomatik görevle üç kişiyi Ankara'ya göndermiştir.[1573] Bunlar, Çiftçi Partisi Parlamento Grubundan Milletvekili Angel Grozkov, Emir Subayı Jandarma Yüzbaşısı Grigor Pisarev ve Tüccar Paskal Ençev'dir.[1574] Angel Grozkov, Mustafa Kemal tarafından kabul edilmiş, diğerleri ise İsmet Paşa ve Ankara Hükûmetinin bazı üyeleri ile görüşmüşlerdir. Ancak gizli olması gereken bu görev Bulgar parlamentosunun diğer bazı üyeleri tarafından İtilaf güçlerine sızdırılmıştır.

İtilaf Devletlerinin Bulgar Hükûmeti üzerinde zaten var olan baskısı daha da arttırılmış, bu defa Avrupa basını da devreye girmiştir.[1575] Özellikle İngiliz gazetelerinden "Deyli Telgraf", Ankara'ya yapılan bu ziyaretin gerçek amacını öğrenmeye çalışmış, "Suçlamalar ve Cevapları" adı altında bir dizi röportajlar yayınlayarak Bulgar Hükûmetini sıkıştırmıştır.[1576] Bulgar Parlamentosu'ndaki siyasal partiler de iki gruba ayrılmıştır. Muhalefette olan Demokrat Parti lideri Aleksandır Malinov, Radikal Parti lideri Stoyan Kosturkov ve Geniş Sosyalistler, Ankara'ya gidişi şiddetle eleştirmişlerdir.

[1571] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59-g.

[1572] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59-g.

[1573] Hakov, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı", s. 36.

[1574] Velikov, Kemalistkata Revolutsiya, s. 66.

[1575] Söz konusu bilgiyi, özel bir görevle Bulgaristan'a giden ve oradan Mustafa Kemal'e rapor gönderen Cevat Abbas Bey veriyor, Bilâl N. Şimşir, Atatürk ile Yazışmalar, s. 432.

[1576] Velikov, Kemalistkata Revolutsiya, ss. 66-67.

Hatta daha da ileri gidilmiş, Geniş Sosyalistlerin yayın organı "Narod (Halk)" gazetesinde Bulgar heyeti için "Bir Manyağın Anadolu Gezisi" şeklinde başlık atılmıştır.[1577]

Yine 1921 yılında Bulgar Milletvekili Angel Grozkov, Kırcaali Milletvekili Selim Ağa ve Yüzbaşı Pisarev'den oluşan bir komisyon Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmuştur. Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nın bu görüşmelerin resmî bir nitelik taşımadığını bildirmesi gecikmemiştir. Bakanlığın ifadesine göre Bulgar yönetiminin Ankara'daki milliyetçilerle bir ilişkisi yoktur ve Türkiye-Yunanistan savaşında tarafsızlıklarını korumuşlardır.[1578] Bulgar Başbakanı Aleksandır Stamboliyski de Bulgar Parlamentosu'nda bir konuşma yapmış, Bulgaristan'ın Ankara ve Moskova ile bir ilişkisi olmadığını, İstanbul'a giden bazı kişilerin faaliyetlerinin Bulgar Hükûmetini bağlamadığını açıklamak zorunda kalmıştır.[1579]

İngiliz belgelerine göre, Ankara Hükûmetinin Bulgar Başbakanı'nın bu tavrından hoşnut olmadığı ve Türkiye ile Bulgaristan arasındaki işbirliğin sağlanabilmesi için Stamboliyski'nin görevden uzaklaştırılması gerektiğine inanıldığı ortaya çıkmıştır.[1580] Mustafa Kemal Paşa da Ankara Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmada Bulgaristan yönetiminin bu tavrı dolayısıyla onlarla işbirliği yapılamayacağını, hükûmetin tarafsız olmasına rağmen Bulgar halkının Türklerle ortak çıkarları bulunduğunu ve buna ilgisiz kalınamayacağını ifade etmiştir.[1581]

1922 yılında Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri başkentlerine yaptığı geziden dönerken Sofya'ya uğramış, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Başbakan Stamboliyski ile görüşmek istemiş ancak reddedilmiştir. Buna rağmen Bulgar Parlamentosu'na giden Yusuf Kemal Bey, Meclis Başkanı ve Maliye Bakanıyla görüşmüş, Ankara Hükûmeti ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin iyi seyrettiğini, hiçbir şeyin iki ülkeyi birbirinden ayıramayacağını ve bazı çevrelerin iki iyi komşu olmalarını istemediklerini anlatmış ve bunları Bulgar basınına da açıklamıştır.

Yusuf Kemal Bey'in Ankara'ya döndükten birkaç ay sonra, Bulgar yönetiminin bazı yetkilileri ile bir anlaşma yaptığı söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Bu söylentilere göre, Türk Dışişleri Bakanı Sofya'yı ziyaret ettiğinde Trakya konusunda iki ihtimalli bir çözüm olabileceğini söylemiştir. Yusuf Kemal Bey'e göre, ya Trakya'nın tamamına özerklik tanınmalı veya Batı Trakya'nın

---

[1577] Velikov, Kemalistkata Revolutsiya, ss. 66-67.

[1578] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, s. 235.

[1579] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, 1. 1-g.

[1580] Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı, C. II, s. 236.

[1581] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, s. 238.

Bulgaristan'a, Doğu Trakya'nın ise Türkiye'ye verilmesi sağlanmalıdır.[1582] Bu bilgiler İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından ancak bir tasarı olabileceği şeklinde değerlendirilmiş ve ciddiye alınmamıştır.[1583] Yine de Ankara Büyük Millet Meclisi, Bulgaristan yönetimi ile işbirliği kurma yolları bulmuş, Bulgaristan Trakya ve Makedonya Komitelerinin yardımlarıyla bölgede olaylar çıkarttırmış ve Yunan ordusundan üç tümenin Trakya'da kalmasını sağlayarak Anadolu'ya geçmelerini engellemiştir.

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlandırılmasından sonra toplanan Lozan Konferansı sırasında Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski, İsmet Paşa ile yaptığı görüşmede Sofya veya İstanbul'da bir konferans düzenlenmesini istemiştir. İsmet Paşa'nın kabul etmesi üzerine Stamboliyski, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na emir vererek ticaret ve gümrük işleri ile ilgili tasarılar hazırlanması ricasında bulunmuştur.[1584] Bulgaristan ile Türkiye arasındaki işbirliğinin, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi şeklinde de devam etmesi iki tarafça kararlaştırılmıştır.

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Başbakan Vekili Daskalov'a gönderilen rapora göre:[1585] İstanbul'daki siyaset çevrelerinde, Ankara Hükûmetinin Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in istifası ile ilgili yorumlar yapılmaya devam edilmektedir. İstifa hakkında Ankara'dan henüz yeterli bilgi alınamamasına rağmen farklı yorumlar ileri sürülmektedir. Bekir Sami Bey'in istifasına Ankara'daki aşırı milliyetçilerin sebep olduğu konuşulmaktadır.[1586]

Aslında Bekir Sami Bey'in istifasına[1587] neden olan birden fazla gerekçenin varlığına inanılmaktadır. Daha Bekir Sami Bey Londra'da iken Müttefik Devletler heyetleri ile arasındaki ilişkiler Anadolu'daki milliyetçilerin tepkisini çekmiştir. Bekir Sami Bey, Londra'dan dönüp Ankara Büyük Millet Meclisinde konuşma yaptığında birçok milletvekili tarafından protesto edilmiştir. Onun Londra'da Fransa ve İtalya ile imzaladığı antlaşma tepki görmüş, antlaşmadaki bazı maddelerin Türk halkının çıkarlarına aykırı olduğu ileri sürülmüştür.[1588]

[1582] Rumyana Komsalova, "I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)", Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı, Odunpazarı Belediyesi, İstanbul, 2005, s. 130.

[1583] Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı, C. II, s. 237.

[1584] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 51.

[1585] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı Rayko Daskalov'a gönderilen, 19 Mayıs 1921 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64-g.

[1586] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64.

[1587] Bekir Sami Bey'in yerine Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşmasını imzalayan Yusuf Kemal Bey getirilmiştir. Yazoğlu, *Osmanlı'nın Tasviyesi*, s. 653.

1588 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64.

Bu arada belirtmek gerekir ki Ankara Meclisinde iki ayrı grup bulunmaktadır ve bunlar sürekli birbirlerine muhalefet etmektedir.[1589] Bir taraf, diplomatik anlamda başarılı olmak için, İtilaf Devletlerinin provokasyonlarına karşı elde silah beklemek gerektiğini ileri sürerken, diğer taraf Bolşevik Rusya ve Müslüman devletlerle sıkı bir işbirliğine gidilmesini savunmaktadır.[1590]

Ayrıca Ankara Meclisinde, "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk" adında yeni bir grup kurulmuştur. Grubun başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Bu grubun, diğer iki grup arasında meydana gelen anlaşmazlıkları azaltmaya ve hoşnutsuz olan milletvekillerini yeni grupta toplamak için, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dâhilinde kurulduğuna inanılmaktadır. Bekir Sami Bey'in yerine henüz bir atama yapılmamıştır. Savunma Bakanı Fevzi Paşa'nın geçici olarak bu görevi üstleneceği söylenmektedir.[1591]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisine göre:[1592] Birkaç gün önce Ankara Hükûmeti istifa ederken Bekir Sami Bey de istifa etmiştir. Dolayısıyla bir kriz meydana gelmiştir. Kriz, 16 Mayıs'taki Meclis oturumunda Bütçe Komisyonu üyeleri ile Mustafa Kemal Paşa arasında yaşanmıştır. Krizin gerçek ve derin sebebi şöyledir; Ankara Büyük Millet Meclisindeki milletvekilleri arasında iki büyük grup hâlinde ayrışma baş göstermiştir. Hükûmet istifa etmiş olmasına rağmen, yenisi kurulana kadar görevini yapmaya devam edecektir. Yeni Hükûmet kurulduğunda da Ankara'da hangi tarafın hâkimiyeti eline aldığı anlaşılacaktır.[1593]

Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa taraftarları, kendi planlarını gerçekleştirmek için daima desteğe ve yardıma ihtiyaç duymuşlardır.[1594] Ama Müslümanlar arasındaki işbirliğini hiçbir zaman Panislamist bir hareket hâline getirmeyi düşünmemişlerdir. Şimdi, en son olarak farklı Müslüman devletler arasındaki işbirliğini bir "İslam İşbirliği Örgütü" adı altında birleştirmeye çalışmaktadırlar. Ankara'da bir İslam Şurası toplama projesi üzerinde hemfikir olunmuştur.[1595] Anadolu gazetelerinin yazdıklarına inanacak olursa, bu İslam Şurası sürekli bir organizasyon olacak ve Müslüman

[1589] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64.

[1590] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64-g.

[1591] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64-g.

[1592] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 21 Mayıs 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 66.

[1593] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 66.

[1594] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 22 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68-g.

[1595] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68.

devletlerin işbirliğini gösteren sembol hâline getirilecektir. Ayrıca üye Müslüman ülkelerin karşılaştığı sorunların görüşüldüğü bir ortak parlamento gibi çalışacaktır.[1596]

İslam Şûrasının toplantı tarihi henüz belirlenmemiştir. Farklı Müslüman devletler ile Ankara arasında ikili antlaşmaların imzalanması beklenmektedir. Bugüne kadar böyle bir antlaşma Afganistan ile imzalanmıştır. Bu antlaşma sayesinde Afganistan Türkiye'nin moral himayesine girmiştir. Yabancı devletlerle bir sorun yaşandığında veya Afganistan, başka bir devletle ikili antlaşma imzalamaya kalktığında Türkiye'ye haber verecek, onun oluruyla bu adımı atacaktır.[1597]

Azerbaycan, İslam Şurasına katılmayı kabul etmiştir. Ankara'dan yola çıkan özel heyetler aynı amaç doğrultusunda İran, Hive, Buhara ve Sovyet Rusya'nın bağımsızlık verdiği yerlere gitmişlerdir. İngiliz işgaline şiddetle karşı çıkan Mezopotamya'daki Araplar da Ankara ile temasa geçmiştir. Bu çerçevede Mısır, Tunus, Suriye ve diğer Müslüman devletlerdeki Milliyetçi hareketleri hatırlamakta yarar vardır diyen Bulgaristan'ın İstanbul'daki elçisi raporuna şöyle devam etmektedir:

> *"Bu devletlerin durumu hakkında ayrı bir rapor yazacağım. Burada sadece şunu belirtmek istiyorum; (Anadolu'daki) Türk Milliyetçileri, Müslüman halkların millî ve dinî duygularını uyandırmaya ve bunlar üzerinde manevî hegemonya kurmaya çalışıyorlar. Bu faaliyetlerden, yönetimi altında milyonlarca Müslüman olan İngiltere etkileniyor. Bunun yanında bir de tamamen bağımsız hareket eden bir Türk Devleti kurulursa bu etki daha da artacaktır."*[1598]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin, bir Kemalist kaynağından, Mezopotamya'daki son gelişmeler hakkında edindiği bilgilere göre:[1599] Bağdat, Musul ve Basra şehirlerini de içine alan bölgede İngiltere mandasında bir yerel hükûmet kurulmuştur. Silahlı gücü olan bu hükûmet, bölgedeki kabileleri yönetimi altına almaya çalışmaktadır. Bu kabileler ise bağımsız kalmayı tercih etmişlerdir. Bu hükûmetin silahları İngilizler tarafından temin edilmektedir. İngilizlerin Mezopotamya bölgesinde kendi askerî birlikleri de bulunmaktadır.[1600]

[1596] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68.

[1597] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68.

[1598] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68-g.

[1599] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 23 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70-g.-71.

[1600] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70.

Söz konusu yerel hükûmet, devlet olmak için gerekli çalışmaları yapmakta, ihtiyaç olan kamu kurum ve kuruluşlarını oluşturmaktadır. Ancak adlî ve malî konularda hâlen Osmanlı Devletine bağlıdır ve onun kanunlarını uygulamaya devam etmektedir. Yerel hükûmetin kontrol altında tutulması için İngiltere buraya bir Yüksek Komiser görevlendirmiştir. Her kurumda birer İngiliz danışman da bulunmaktadır. Hükûmetin jandarma ve polis güçleri İngiliz subayların emri altındadır. Hükûmet, alacağı idari kararları önce İngiliz Yüksek Komiserine sormakta, olur alındıktan sonra uygulamaya başlamaktadır.[1601]

Mezopotamya'daki Arap kabileleri ve bunların Abdül-Hadim, Cabbarül Ali, Kazım-Ali Gazi gibi şeyhleri, silahlarını teslim ederek yerel hükûmete katılmışlardır. Müttefik bölgesi halkı ise yerel hükûmete ve İngilizlere karşı çete savaşı yapmaya devam etmektedir. Bu bölge güçlerinden sadece Şeyh Han-Hayrullah, yerel hükûmete katılmıştır. Hasriye taşrasında da devamlı isyanlar yaşanmakta ve bu yerel hükûmeti endişelendirmektedir. Mezopotamya'daki bu yerel hükûmet Musul'u üç bölgeye ayırmıştır:

1. Musul'un güneyi, Aşağı Efrat bölgesi,
2. Orta Efrat bölgesi,
3. Musul'un kuzey bölgesi.[1602]

Birinci bölgede, isyan eden kabilelerle sürekli bir savaş yaşanmaktadır. Yerel hükûmet, nehrin iki yakasına tel örgüler çekmiş olmasına rağmen kabillerin bunu ihlal etmesini engelleyememektedir. İkinci bölge şu sıralar sakin görünmektedir. Yerel hükûmet, üçüncü bölgede yer alan Musul'un kuzeyinde altı saatlik mesafedeki Garbı-Han civarına siperler kazmıştır. İsyancı kabileler alınan önlemler sayesinde durdurulmaktadır. Ancak İran sınırındaki kabileler bir araya getirilmeye, isyana katılmaya çağırılmakta ve Musul'a yönelik bir harekât hazırlanmaktadır. Bunu önlemek için yerel hükûmet ve İngiltere Yüksek Komiserliği ağır topçu birlikleri hazırlamış ve savunma hatlarını güçlendirmiştir.[1603]

Bulgar elçisinin raporuna göre:

"Bu tedbirler alınırken bir olay yaşanmış ve tarafların sinirlerini germiştir. Ayyaş bir İngiliz subayı yanındaki Arap kadınıyla sarmaş dolaş Musul pazarından geçerken, bunu kendilerine hakaret sayan Arap kalabalık tarafından linç edilmiştir. Katiller yakalanmışlar ancak halk bunların serbest bırakılmasını istemiştir. İngiliz askerleri ile çıkan çatışmada her iki taraftan

[1601] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70.

[1602] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70-g.

[1603] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70-g.

yaklaşık 300 kişi ölmüştür. Ölenler arasında birkaç tane de İngiliz subayı varmış. Bir İngiliz albayı da yaralıymış.[1604] *Bu olay üzerine İngiliz Yüksek Komiserliği yerel hükûmet yetkililerinden yardım istemiş ama onlar Araplara yardım etmeyi tercih etmişler. Bu olay üzerine Musul'da gerginlik gittikçe artmaktaymış."*[1605]

Bu arada Bulgar elçisi bazı bilgilere ulaşmıştır. Buna göre:[1606] Ankara'daki bakanlık krizi, eski Bakanlar Kurulunda yapılan ufak değişikliklerle çözülmüştür. Bekir Sami Bey'in bulunduğu Dışişleri Bakanlığına, vekâleten Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey getirilmiştir. Yusuf Kemal Bey, son olarak Moskova'da düzenlenen konferansta Türk heyetinin başkanı idi. Ayrıca Maliye Bakanı Ferit Bey'in yerine Trabzon Milletvekili Hasan Bey atanmıştır. Adalet Bakanlığına ise Bakan Hafız Mehmet Bey'in yerine Saruhan Milletvekili Refik Şevket Bey görevlendirilmiştir. Bakanlar Kurulunun diğer üyeleri yerlerinde kalmıştır. Buna göre:

Fevzi Paşa: Savunma Bakanı,

Ata Bey: İçişleri Bakanı,

Fehmi Bey: Diyanet İşleri Bakanı,

Refik Bey: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı,

Ömer Lütfi Bey: Şehircilik Bakanı,

Hamdullah Suphi Bey: Milli Eğitim Bakanı olarak görevlerine devam etmişlerdir.[1607]

Savunma Bakanlığına getirilen Fevzi Paşa aynı zamanda Başbakan olarak atanmıştır. Ankara Büyük Millet Meclisinin yaptığı bu düzenleme Meclisin önerdiği adaylar arasından doğrudan seçilmektedir.[1608] Yeni Bakanlar Kurulunun listesi henüz TBMM'ne sunulmamıştır. Meclis, 26 Mayıs'ta toplanacaktır. Bu toplantıda Hükûmet çalışma programını sunacaktır. Buradan da Hükûmetin iç ve dış politikada ne yapmayı düşündüğü öğrenilecektir. Fakat şimdiden Dışişleri Bakanlığına Yusuf Kemal Bey'in atanması sebebiyle Hükûmetin Moskova ile daha yakın ilişkiler kuracağı anlaşılmaktadır.[1609]

[1604] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70-g.-71.

[1605] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 71.

[1606] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 25 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72-g.

[1607] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72.

[1608] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72.

[1609] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72-g.

Diğer taraftan başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun" mecliste büyük çoğunluğu oluşturduğu bilinmektedir. Ayrıca Hükûmetin sunduğu bu programın on gün önce bu grup tarafından onaylandığını hatırlatmak gerekmektedir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, TBMM'nin de desteği ile ülkenin millî sınırlarını gerçekleştirmek ve bağımsızlığını elde etmek için, Erzurum ve Sivas Kongrelerince onaylanan, İstanbul Hükûmeti ile Ankara Meclisinde de kabul edilen "Misak-ı Millî" kararlarını hayata geçirmek için çaba sarf etmektedir. Bu grup, hedefe ulaşmak için Türk halkının maddî ve manevî here türlü varlığını kullanacak, bütün gücünü buna adayacaktır. Ayrıca söz konusu grup, kanunlar çerçevesinde devletin var olabilmesi için gerekli kamu kurum ve kuruluşlarını da oluşturacaktır.[1610]

Bulgar elçisinin raporundan anlaşıldığına göre:[1611] İtilaf Devletleri kuvvetleri, Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsız olduklarını ilan etmiş olsalar da Mustafa Kemal taraftarları, İngilizlerin Yunanlılara maddî ve manevî olarak destek verdiğini, bunun da Anadolu'da kan akmaya devam etmesinin tek sebebi olduğunu söylemekte ve İngiltere'yi suçlamaktadırlar. İstanbul'daki Kemalist çevreler de İngilizlerin Yunanlılara silah, mühimmat, tank vb. yardımlarda bulunduğunu iddia etmekteler.[1612]

Yarı resmî "Anadolu Ajansı" bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiriye göre: İngilizler Yunanlılara verilmek üzere Mudanya'ya silah, mühimmat ve ağır topçu bataryaları getirmişlerdir. Ajansın bir diğer bildirisine göre ise, İzmir'deki Yunanlı askerlere destek olmak amaçlı İngiliz askerleri gönderilmiştir.[1613]

Ankara Hükûmetinin yayın organı "Hâkimiyeti Milliye" gazetesi, Anadolu Ajansı'nın bu bildirisini, 9 Mayıs tarihindeki sayısında "İngiliz Alçaklığı" başlıklı haber olarak yayınlamıştır. Gazete:

> *"Yunan ordusu ile Anadolu'nun ele geçirilmesini başaramayan İngilizlerin, Yunanlılara açık veya gizli bir şekilde yardım etmediklerini söylemelerine ve kimsenin buna inanmadığını bilmelerine rağmen, Yunanlılara yardım etmeye devam etmektedirler. Bu yardımın süreceği görülmektedir. Biz buradan, her gün çeşitli kılıflar altında bu yardımın yapıldığını görüyoruz" diye yazmıştır.* [1614]

[1610] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72-g.

[1611] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 26 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84-g.

[1612] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84.

[1613] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84.

[1614] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84-g.

Aynı bildiriden hareketle Yunus Nadi Bey, "Yeni Gün" gazetesinde, 10 Mayıs tarihinde İngilizleri eleştiren çok sert bir makale kaleme almıştır. Yunus Nadi yazısında:

"Barış konferansında bizden beklenen cevap hazır. İngilizlerin Yunanlılara yaptıkları yardımları hatırlatacağız. İngiltere, bilinen ve bugüne kadar takip ettiği Doğu politikasından vazgeçmediği sürece Batı'da barışın sağlanması mümkün olamaz. İngiltere, takip ettiği bu yolun yanlış olduğunu kabul etmedikçe, bizim için Batı demek esaret demektir. Biz kendi özgürlüğümüz ve bağımsızlığımız için savaşıyoruz. Savaşacağız. Savaşmaya devam edeceğiz. Bu savaşta yalnız değiliz. Bütün Doğu halkları bizimledir. İngiltere'deki yöneticiler dışında bütün dünya bizim için çalışıyor, gelişmeler bizim lehimizedir" demiştir.[1615]

İstanbul gazeteleri, Dağıstan Prensi Şamil'in Anadolu cephesinde Türklerin yanında savaşa katılacağını yazmışlardır. Bulgaristan elçisi Türk kaynağından elde ettiği bilgileri rapor hâlinde Sofya'ya göndermiştir. [1616] Buna göre:

"Prens Şamil veya Mehmet Kâmil, Dağıstanlı Şeyh Şamil'in torunudur. Prens 20 bin kişilik düzenli bir ordu kuruyormuş. Anadolu'ya, Mustafa Kemal'in ordusuna katmak için şu anda Bolşeviklerle görüşmeler yapıyormuş. Ayrıca izin verilir verilmez savaşa katılmak için geleceği bilgisini Mustafa Kemal'e de ulaştırmış. Prens Şamil izin görüşmelerinin kısa zamanda biteceğine inanıyormuş. Böylece Türk Milliyetçileri safında vatanın kurtarılmasına katkı sağlayacağını düşünüyormuş. Bu sebeple Türk ordusuna başarı dileklerini iletmiş ve yola çıkma vaktini ayrıca bildireceğini söylemiş.[1617]

Şunu belirtmekte fayda var; Dağıstanlı Şeyh Şamil çok sevilen, ülkesinde kendisine büyük saygı duyulan, zengin bir kişidir. İstanbul'da Harbiye'yi bitirmiş ve Türk ordusunda subay olarak görev yapmıştır. Mondros Ateşkesinden kısa bir süre önce ordudan ayrılarak Dağıstan'a dönmüştür."[1618]

Bulgar elçisinin Sofya'ya gönderdiği gizli raporunda,[1619] İstanbul'daki Kemalistler ile Mısırlı çevrelerden edindiği bilgiler yer almıştır. Bu rapora göre: Türk Kızılay'ının, Mısırlı Milliyetçiler vasıtasıyla yardım toplamasına

[1615] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84-g.

[1616] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 26 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 76-g.

[1617] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 76.

[1618] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 76-g.

[1619] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 28 Mayıs 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78-g.

İngilizler engel olmaya çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Mısırlılar, toplanan bu yardımın ilk bölümünü Ankara'ya göndermişlerdir. Mısır Kızılay'ı, Türk ordusu için yardım toplamaya devam etmektedir. Mısır basını Anadolu'daki Kemalistlerin başarılarını yazmıştır. Türklerin yüzyıllardır İslam'a yaptıkları hizmetler hatırlatılmıştır.[1620]

Mısır Milliyetçilerinin lideri Seyid Zağlul Paşa, ülkesine döndüğünde büyük törenlerle karşılanmıştır. 4-5 milyon Mısır bayrağı hazırlanmış ve evlere tek tek asılması için halka dağıtılmıştır. Ayrıca Kahire'de okuyan öğrenciler bir yardım listesi yapmışlardır. Bununla 80 bin İngiliz lirası toplanmış ve Zağlul Paşa'nın daha önce satmak zorunda kaldığı villası geri alınmıştır.[1621] Mısır Hükûmetinin iktidarını devam ettirmesi için uygulaması gereken politikalar belirlenmiştir. Buna göre:

1. Şart koşulmadan Mısır basınına tam özgürlük verilmelidir.
2. Siyasî mahkûmlara ve tutuklulara genel af çıkarılmalıdır.
3. Tutuklu insanla tazminat ödenmesi için bir kanun yapılmalıdır.[1622]

Avrupa telgraf ajanslarının bildirdiğine göre: Mısır'da devam eden iç kargaşa hakkında İstanbul'a henüz bilgi ulaşmamıştır. Padişah Vahdettin tarafından, Mısır'daki karışıklıkların ciddi bir hâl aldığı, ölümlerin olduğu ve ölenler arasında fazla miktarda İngiliz askerinin bulunduğu bildirilmiştir.[1623]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan Vekili Daskalov'a gönderilen ikinci bir yazıdan, İstanbul'da çıkan "İkdam" gazetesinin dünkü sayısında Sırp-Bulgar ilişkileri hakkında bir makale yayınlandığı öğrenilmiştir.[1624] Gazete, Dimitrov ile Pasiç'in görüşmesinden bahsetmiş ve yorumlamıştır. *"Bu görüşme Sırp-Bulgar ilişkilerinde önemli gelişmelere ve günümüzde yaşanan Balkan sorunlarına çözüm olabilir. Bu sebeple bu görüşme iyi analiz edilmelidir"* diye yazmıştır.[1625]

Makale şöyle devam etmektedir:

"Şu anda iktidarda bulunan Bulgaristan'daki hükûmet Sırbistan ile dostluk ilişkilerini geliştirme konusunda her zaman istekli olmuştur. Ancak Belgrad'ın Sofya'ya yönelik şüpheci, güvensiz yaklaşımını da göz önünde

[1620] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78.

[1621] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78-g.

[1622] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78-g.

[1623] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78-g.

[1624] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı Rayko Daskalov'a gönderilen, 30 Mayıs 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.-26.

[1625] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25.

bulundurmaktadır. Belgrad'ın özellikle son zamanlarda, Bulgar çeteleri, Makedon komitelerinin faaliyetleri ve Yunanistan'ın tahrik eden davranışları yüzünden Bulgaristan Hükûmetinin zor durumda olduğunu ima etmesi dikkate değer görülmüştür."[1626]

İkili görüşmenin Sırp ve Bulgar taraflarında değişikliğe sebep olduğunu hatırlatan yazar, bunun iki sebebini dile getirmiştir:

1. Sırbistan'ın, Yugoslavya Devleti içerisindeki konumunu güçlendirmesi,
2. Yunanistan'ın bütün güçlerini Anadolu işgalinde kullanması üzerine zayıflaması, Sırbistan'ın Akdeniz'e inmesine yönelik arzularını körüklemiştir.[1627]

Yazar ayrıca,

"Yugoslavya Anayasasının kabul edilmesi ve anayasada belirtilen haklar itibarıyla Hırvatların ön plana çıkması üzerine Sırbistan da pozisyonunu güçlendirmek için desteğe ihtiyaç duymuştur. Bunu da Makedonya ile sıkı işbirliğine girerek yapabilir. Makedonya'nın güvenliğini sağlamak amacıyla güneye indiğinde ise Akdeniz'e çıkışını garanti altına alacaktır.[1628]

Sırbistan'ın bu hedefe ulaşabilmesi için ise Bulgaristan'ın dostluğuna ihtiyacı vardır. Belgrad, Sofya'nın dostluğunu kazanmadığı müddetçe Makedonya'da ve Sırbistan'ın güney kesimlerinde güvenli olamayacaktır. Ayrıca bu dostluğu sağlamadığı zaman Sırbistan'ın Yugoslavya Krallığındaki konumu zayıflayacak, millî hedefi olan Akdeniz'e çıkma arzusu sürekli ertelenecektir" analizini yapmıştır.[1629]

Yazar yorumuna devam etmekte, Bulgaristan'ın bugünkü durumunun Sırbistan için önemli olduğunu, iktidarda bulunan Çiftçi Partisinin de zaten Sırpsever olarak Belgrad'a yakın durduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca Neuilly Antlaşmasının getirdiği ağır hükümler sebebiyle Bulgaristan da barıştan yana olmuştur. Bu sebeple Sırbistan, Bulgarların Makedonya üzerindeki iddia ve haklarından vazgeçebileceğini hesaplamakta ve kolayca anlaşabileceklerini düşünmektedir.[1630]

Gazetedeki makale şöyle devam etmektedir:

"Makedonya topraklarındaki bölüşüm anlaşmazlıkları Sırpların ve Bulgarların sorunudur. Ancak bu anlaşmazlıkları daha sonra Trakya'ya yönelecektir.

[1626] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25.

[1627] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25.

[1628] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.

[1629] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.

[1630] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.

Özellikle Bulgarların Ege'ye çıkış arzuları ve Yunanistan'ın zayıf kalması dikkate alınırsa, üstüne Anadolu'daki savaşta Atina bir belaya rastlarsa, Sırbistan'ın Ege çıkışı konusunda Bulgaristan'ı destekleyeceğini düşünmek mümkündür. İşte Sırp-Bulgar buluşmasının gerçek sebebi budur."[1631]

Bulgaristan Meclisi Eski Milletvekili ve gazetenin siyaset redaktörü olan Tahir Lütfü Bey'in "İkdam" gazetesindeki makalesi şöyle sona ermiştir:

"Bulgaristan'daki milliyetçi partiler Makedonya konusunda dikkatli olunmasını ve Sırbistan'a güvenilmemesi gerektiğini söylüyorlar. Çiftçi iktidarının da bu uyarıları dikkat alma taraftarı olduğu anlaşılıyor."[1632]

Başbakan Vekili Rayko Daskalov'a İstanbul'dan gönderilen bir başka yazıdan,[1633] Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Fevzi Paşa'nın, yeni bakanlar kurulu listesini meclise sunduğu anlaşılmıştır. Mecliste bir konuşma yapan Fevzi Paşa şunları söylemiştir:

"Genel hatları itibarıyla iç ve dış politikamızda değişen bir şey yok. Bugüne kadar takip ettiğimiz yoldan ayrılmadan devam ediyoruz. Meclisin verdiği destek sayesinde politik, ekonomik, malî ve askerî mücadelemizi sürdüreceğiz. Düşmanlarımızın kısa zamanda topraklarımızı terk edeceğini görüyoruz. Tarihsel fırtınalardan çok çekmiş olan milletimiz moralini hiçbir zaman bozmamıştır. Şimdi de yaptığımız mücadele bizi yeni başarılara götürüyor. Dün haklarımızın teslimi konusunda nasıl bir barış antlaşması kabul etmişsek, bugün de aynı şekilde haklarımızı ve özgürlüğümüzü korumak için barış yapılmasına katkı sağlayacağız. Ancak o zamana kadar maddi, manevi bütün varlığımızla kendimizi savunacağız.[1634]

Dış ilişkilerimizde Sovyet Hükûmetiyle bir dostluk antlaşması imzaladık. Bu gelişme yürüttüğümüz Doğu politikamızda memnunlukla karşılandı. Komşumuz İran ile de iyi ilişkiler kurma hazırlığındayız. Tabii millî çıkarlarımız doğrultusunda Fransa ve İtalya ile de ilişkilerimizi geliştireceğiz."[1635]

Fevzi Paşa konuşmasının sonunda: *"Bağımsızlığımızı kazanma doğrultusunda yaptığı kahramanca savaşlar için ordumuzu gönülden kutluyorum.*

[1631] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.-26.

[1632] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 26.

[1633] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı Rayko Daskalov'a gönderilen, 2 Haziran 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 82-g.

[1634] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 82.

[1635] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 82-g.

Halkımıza ve onun fedakârlığına da teşekkür ediyorum" demiştir. Bu konuşmadan sonra TBMM, kendisine sunulan Bakanlar Kurulu listesini görüşmüş ve kabul etmiştir.[1636]

İstanbul'dan Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazıdan[1637] Mayıs ayında Bekir Sami Bey'in istifasıyla yaşanan krizin atlatıldığı ve yerine yeni bakan atandığı anlaşılmaktadır. Anadolu'daki mücadele böylece daha güçlü bir hâle gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa taraftarları ile TBMM, Bekir Sami Bey'in Kilikya ile Adana hakkında Fransa ve İtalya ile yaptığı antlaşmaları, verdiği tavizleri reddetmiştir. Zaten iki ülke arasında antlaşma görüşmeleri yapılırken orada bulunan Türk heyeti arasında dahi görüş birliği olmadığı bilinmektedir. Başta Yunus Nadi Bey olmak üzere heyetteki diğer üyeler de yapılan bu antlaşmalara karşı çıkmışlardır.[1638]

"Hâkimiyeti Milliye" gazetesi ile Yunus Nadi Bey'in "Yeni Gün" gazetesi Fransa, İtalya ve İngiltere aleyhine yazılar yayınlamaya başlamışlardır. Gazeteler yazılarında Mezopotamya, Arabistan, Afganistan, Mısır Müslümanlarının uyanışı ve Ankara'da bir "İslâm Meclisi" açılması ile "İslâm Federasyonu" kurulması çalışmaları yapılmasını da istemişlerdir. Bu gelişmeler, Fransa ve İtalya'da hatta Avrupa'da kamuoylarını etkileyecek, belki de Türklerin Sevr Antlaşmasında istedikleri değişikliklerin yapılmasını sağlayacaktır.[1639]

İstanbul'daki Saray çevreleri, Bekir Sami Bey'in imzaladığı antlaşmaları büyük bir diplomatik başarı olarak yorumlamışlardır. Onlara göre, bu antlaşmalar sayesinde İtalya'nın ve Fransa'nın hatta İngiltere'nin tarafsızlığı sağlanırsa Türkler bütün güçleriyle Yunanlılara yükleneceklerdir. Şimdi ise Ankara Hükûmeti yüzünden bu imkânsız hâle gelmiştir. Bekir Sami Bey'in tasfiyesini fırsat bilen İngiliz diplomasisi, Fransa ve İtalya ile temasa geçerek Ankara'ya karşı sert tedbirlerin alınmasını istemiştir. Çünkü Ankara'nın yaptığı İslâm ve Bolşevik propagandası İngiltere'nin Müslüman sömürgelerinde, İtalya ve Fransa'nın Asya ile Afrika'da bulunan sömürgelerinde isyan ateşlerinin yanmasına sebep olacaktır.[1640]

İngiltere'nin kendi açısından tarafsızlığını Yunanistan lehine bozacağı tahmin edilmektedir. Sağlıklı bir politika belirlenebilmesi için, son gelişmele-

[1636] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 82-g.

[1637] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 7 Haziran 1921 tarihli "Gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 126-127-128; İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 7 Haziran 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 86-87-88.

[1638] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 126.

[1639] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 127.

[1640] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 127.

ri aktarmak üzere on gün önce İstanbul'dan Londra'ya giden İngiliz Yüksek Komiserinin İstanbul'a dönmesi beklenmektedir. Atina ve İstanbul'daki Yunan gazeteleri bu gelişmeleri memnuniyetle yazmaktadırlar.[1641]

İstanbul'da savaş olma ihtimali güçlenmiştir. Bu sebeple hazırlık amaçlı işgal bölgesi genişletilmektedir. Buna karşı çıkan yoktur. Çünkü Padişah İngilizlere tamamen bağımlıdır. Tevfik Paşa Hükûmetinin de İngilizler aleyhine bir faaliyeti olmadığı için görevlerinin başında kalmalarına göz yumulmaktadır. İngilizler, hükûmetten memnun kalmadıkları anda onu Damat Ferit Paşa ve İtilaf Partisinden kişilerle değiştirmeleri kolaydır. Tabii ki yeni gelecekler, İngiltere'ye bağlı ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olan kişiler olacaktır.[1642]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin edindiği[1643] ve Ankara'dan İstanbul'a ulaşan son birkaç günlük haberlere göre, Mustafa Kemal Paşa taraftarları, İngilizlerin Yunanlılara yaptıkları ve yapmaya devam ettikleri yardımlar sebebiyle daha aktif tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. Millî Mücadeleciler, öncelikle İngilizlerden, faaliyetlerine yönelik tatmin edici cevaplar vermelerini istemişler, alacakları bu cevaplara göre, gittikçe tehlikeli bir hâl alan Türk-İngiliz ikili ilişkilerini düzenleyeceklerini belirtmişlerdir. Türk tarafı iyi niyet göstergesi olarak şunları yapma kararı almıştır:

1. Ankara Hükûmeti, elindeki İngiliz esirlerinin bir kısmını Antalya ve Trabzon üzerinden ülkelerine göndermeye başlamıştır.
2. Ankara Hükûmeti, İngiltere bayrağı taşıyan gemilerin Anadolu limanlarına girişine izin vermiştir.
3. Ankara Hükûmeti, Mezopotamya bölgesinde yürüttüğü askerî faaliyetleri durdurmuştur.[1644]

Londra'nın, Ankara Hükûmetinin aldığı bu kararlardan sonra nasıl bir yol takip edeceği merak edilmektedir. Londra, tarafsızlığı mı seçecektir yoksa Türk-Yunan savaşında Yunanistan'ı desteklemeye devam mı edecektir. İstanbul'daki Padişah çevreleri, Ankara'nın İngilizlerle ilişkilerini yumuşatma yönünde attığı bu adımları Londra'nın göreceği ve tarafsız kalmayı tercih edeceği şeklinde yorumlamıştır. Bu yaklaşımda Fransa ve İtalya'nın tavrı da rol oynamıştır. Çünkü bu iki devlet, İtilaf Blokunun Türkiye'ye yönelik yaptığı baskıya sıcak bakmamaktadırlar.[1645]

[1641] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 127-128.

[1642] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 128.

[1643] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 14 Haziran 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 132-133.

[1644] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 132.

[1645] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 133.

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakanı Stamboliyski'ye gönderilen bir başka yazıdan,[1646] Edirne Milletvekili Faik Bey ile Şeref Bey'in Malta'daki Türk siyasi mahkûmları ile ilgili Ankara'daki TBMM Başkanlığına bir mektup verdikleri anlaşılmıştır. Türk milletvekilleri bu mektupta, İngiltere'nin çevirdiği entrikalarla dünyayı ateşe sürüklediğini yazmışlardır.

Faik Bey ile Şeref Bey, Malta'da sürgünde bulunan Türklerin serbest bırakılmasını istemişlerdir. Esir tutulan Türklerin sadece kendilerine verilen emirleri yerine getirdiklerini, herhangi bir yolsuzluğa karışmışlarsa zaten Türk halkının onlara gereken cezayı vereceğini belirtmişlerdir.[1647] Ayrıca Malta'daki Türk esirleri serbest bırakılmadıkça Anadolu'daki, başta Ravelton olmak üzere hiçbir İngiliz esirin serbest bırakılmaması gerektiğini de mektuplarına eklemişlerdir.[1648]

Bu arada Mısır'da esir tutulan 15 binden fazla Türk askeri, dezenfeksiyon için gerekenden fazla atılan klor havuzlarına girmeye zorlanmış ve kör olmalarına sebep olunmuştur. Bu yüzden İngiliz doktorlar, garnizon komutanı ve oradaki subayların yargılanması istenmiştir. Faik ve Şeref Beylerin verdiği dilekçe "Hâkimiyeti Milliye "gazetesi tarafından fotokopi olarak da basılmıştır.[1649]

Bulgar elçisinin raporuna göre:[1650] Anadolu'daki Türk Milliyetçileri, Müslüman halkta uyanan galeyanı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Şimdi de bu politikaya devam etmektedirler. İtilaf Devletleri ile Kemalistler arasındaki ilişkiler daha kötü bir hâl aldığı için Ankara Hükûmeti Sovyetler Birliği ile ikili ilişkilerini sıkılaştırmıştır.[1651]

Bu iki farklı yaklaşım değerlendirildiğinde, Ankara Hükûmetinin bayramın üçüncü günü, Afganistan Büyükelçiliğinin açılması vesilesiyle düzenlediği miting daha bir önem kazanmıştır. Mitingde bizzat Mustafa Kemal Paşa da bulunmuştur. Ayrıca bakanlar, milletvekilleri, eski yöneticiler, Sovyet Rusya büyükelçisi ve Afganistan temsilcisi Sultan Ahmet Han da katılmıştır. Sultan Ahmet Han, mitingde bir konuşma yapmıştır. Ahmet Han şöyle demiştir:

[1646] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 27 Haziran 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 100-g.

[1647] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 100.

[1648] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 100-g.

[1649] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 100-g.

[1650] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 27 Haziran 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 101-g.

[1651] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 101.

"İki halkın dostluk duygularıyla bir araya gelmesi Müslüman dünyasına umut vermektedir. İnsan haklarımızı çiğneyen Batılı emperyalistler bütün Müslümanları ezmek için de hiçbir engel tanımıyorlar. Batılı emperyalistler, Türk-Afgan-Rus işbirliği sayesinde ve Allah'ın yardımıyla Doğu'yu işgal etmeyi başaramayacaklar, elleri kırılacaktır. Birlik ve beraberlik içinde olan Müslümanların bir gün haklarını alacaklarına ve Hilâl'i göndere dikeceklerine inanıyorum. Türkiye yüzyıllardan beri tek başına İslam için savaşmıştır. Bundan sonra Afganistan ile olan dostluğu için de mücadele edecektir. Müslüman dünyası kendi bağımsızlığını istemektedir. Biz bütün Müslüman halkların Afganistan halkı gibi özgür olduğunu görmek istiyoruz. Doğuda aynı istediğimiz şekilde Türkiye-Afganistan-Sovyet Rusya ittifakı kurulmuştur. Allah'ın izniyle bu ittifak çok faydalı olacaktır..."[1652]

Kısa bir süre önce Kafkasya'da bulunan Türk ordusu, Rus Bolşevik askerlerine kırmızı bayrak hediye etmiştir. Karşılığında Rus tarafından bir telgraf gönderilmiştir. Bu telgrafta, zafer kazanılıncaya kadar emperyalizme karşı birlikte savaşılacağı belirtilmiştir.[1653]

Bulgaristan elçisi,[1654] Sovyet Rusya'nın İstanbul'daki ticaret ataşesine yakın olan ve İstanbul'da yayınlanan dergilerden birisinin yöneticisiyle görüşmüştür. Gazeteci Ankara Hükûmetinin, Sovyet Rusya'dan para, silah ve mühimmat almaya devam ettiğini söylemiştir.[1655]

Türkiye ile Rusya arasında imzalanan gizli antlaşma gereğince Moskova Hükûmeti, bir üçüncü devletin müdahale ederek Anadolu'daki savaşı Yunanistan lehine çevirmesini engellemek için, Türkiye'ye askerî malzeme yardımı yapmaya devam etmektedir.

Kısa bir süre önce İngiltere'nin tarafsız kalmaktan vazgeçip Türkiye'ye müdahale ihtimali ortaya çıktığında Rusya, 10 Bolşevik tümenini İzmir cephesine göndermek üzere Kafkasya sınırına yığmıştır. İngiltere ile Millî Mücadeleciler arasındaki ilişkiler yumuşama emaresi gösterince, Kafkasya'daki bu tümenler Anadolu'ya girmemişlerdir. Tümenlere şimdilik İngiltere'nin, Ankara Hükûmeti aleyhine halkını isyana teşvik ettiği Kürdistan tarafından gelecek tehditlere karşı Türklerin arkasını kollama görevi verilmiştir. Bu gelişmeler sona erdikten sonra Kafkas cephesinde bulunan Türk birliklerinin Batı cephesine sevk edilmesine başlanacaktır.[1656]

[1652] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 101-g.

[1653] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 101-g.

[1654] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 29 Haziran 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 102-g.

[1655] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 102.

[1656] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 102-g.

Bulgar elçisinin Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği rapor[1657] bilgi için Bulgaristan Bakanlar Kuruluna da sunulmuştur. Rapora göre, Ankara Hükûmetinin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, TBMM önünde Türk Dış Politikası hakkında bir konuşma yapmıştır. Anadolu Ajansının yayınladığı bu konuşmanın özeti şöyledir:[1658]

"Ankara Hükûmetinin Rusya ile olan ilişkileri, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan dostluk antlaşması çerçevesinde devam etmektedir. Sovyet Rusya'nın TBMM görüşmelerine katılmak üzere gönderdiği temsilciler birkaç gün önce Ankara'ya gelmişlerdir. Biz onlarla barış ve işbirliği içerisinde dostluğumuzu daha da güçlendirmek için çalışıyoruz. Bugünlerde onayımıza sunulacak olan antlaşma, iki halkın karşılıklı ilişkilerini kolaylaştıracak olan başka antlaşmaların imzalanmasının yolunu açacaktır. Güney Kafkas Cumhuriyetleri ile de siyasal ilişkilerimizi geliştirmek amacıyla görüşmeler yapıyoruz."[1659]

Yusuf Kemal Bey konuşmasına devam etmiştir:

"Bazı kesimler bizi sözümüzde durmamakla eleştiriyorlar. Verilen söz Türk ve Müslümanlar için mukaddestir. Bizim dış politikamızın takip ettiği ana yol hangisidir? Bu yol Bakanlar Kurulunun 30 Mayıs'ta yaptığı toplantıda açıklandı. O toplantıya atıf yaparak şunu söyleyebilirim; Yürüttüğümüz ve yürütmeye devam edeceğimiz politika, TBMM'nin ve bütün Türk Milleti'nin onayladığı doğrultuda olmaktadır. Bu politikamız, Misak-ı Millî sınırlarımız elde edilene ve tam bağımsız olana kadar devam edecektir. Bu sebeple bizim karşılaştığımız zorlukları anlayan ve hedeflerimizi onaylayanlarla işbirliğine girmemizin sebebi budur. Biz, bizim haklarımızı çiğnemeye kalkanlarla savaşıyoruz" demiştir.[1660]

Yusuf Kemal Bey sözlerini şöyle bitirmiştir:

"Özgürlük ve bağımsızlığın ne olduğunu bilenler, erken veya geç bizim haklarımızı teslim edeceklerdir. Biz medeniyet yolunda ilerlemek istiyoruz. Ama hepsinden önce Türk Milleti, kendi vatanının sahibi olmak istiyor."[1661]

Bu konuşmadan sonra, beş milletvekilinin sunduğu gündem çerçevesinde, güven oylaması yapılmış ve TBMM, hükûmete olan sonsuz güvenini tazelemiştir.[1662]

[1657] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 4 Temmuz 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103-g.

[1658] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103.

[1659] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103.

[1660] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103-g.

[1661] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103-g.

[1662] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103-g.

Bu arada Ankara Hükûmetinde değişiklikler olmuştur.[1663] İçişleri Bakanı Ata Bey istifa etmiş, yerine Batı Cephesi Güney Ordusu Komutanı Refet Paşa atanmıştır. Ata Bey'in istifasına sebep olan konu, Bütçe Komisyonu üyeleri ile yaşadığı anlaşmazlık olmuştur. Komisyon, İçişleri Bakanlığı bütçesinde kısıntıya gitmek istemiş, Ata bey razı olmamış ve tepki olarak istifa etmiştir. İstanbul'daki siyaset çevreleri, Refet Paşa'nın İçişleri Bakanlığına getirilmesini Mustafa Kemal Paşa'nın istediğini söylemişlerdir. Bu değişiklikle Mustafa Kemal, hükûmete bir asker daha sokmuştur. Ayrıca Refet Paşa'nın yerine, Kuzey Batı Cephesinde bulunan İsmet Paşa'ya Güney Cephesini de vererek orduyu tek bir komutan emrine bırakmıştır.[1664]

Başbakan Stambolisyki'ye ulaştırılan yazıdan,[1665] Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen bir Türk heyetinin Roma ve Paris'e gittiği anlaşılmıştır. Heyette, bir süre önce Londra'daki Türk heyetinin başında bulunan ve şimdi de yeni Dışişleri Bakanı olarak atanan Bekir Sami Bey de yer almıştır.[1666] Heyetteki diğer üyeler; Kemalist Hükûmetin Roma'daki temsilcisi Cami Bey, Ankara Büyük Millet Meclisi Başkan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanları Parlamento Komisyonu Başkanı Celâleddin Arif Bey, Kemalist Hükûmetin Paris'teki Temsilcisi Dr. Nihat Reşat Bey'dir.

Dr. Nihat Reşat Bey, Bekir Sami Bey'in bakanlıktan ayrılması sonrası istifasını sunmuş ancak Türk heyeti Roma'ya hareket etmeden önce istifasının kabul edilmediği, heyetle birlikte Türk millî çıkarlarını savunmak ve bu doğrultuda çalışmak üzere görevlendirildiği kendisine telgrafla bildirilmiştir. Bu Türk heyetinin, İtilâf Devletleri heyetleriyle başta Trakya sorunu olmak üzere önemli konuları görüşeceği açıklanmıştır. Bu sebeple Türk heyetinin Roma, Paris, Londra'daki Bulgaristan temsilcileri ile de görüşmelerinin sağlanması önem arz etmektedir.[1667]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi, Avrupa'ya giden Türk heyetindeki üyeleri önceden iyi tanıdığını belirterek kendileri hakkında bilgiler vermiştir. Buna göre:

Cami Bey; Eski süvari subayıdır. Yüzbaşılığa kadar yükselmiştir. Bundan yirmi yıl önce Gelibolu'da bulunmuştur. O zamanki askerî okul-

---

[1663] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 4 Temmuz 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 104.

[1664] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 104.

[1665] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 6 Temmuz 1921 tarihli "Gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.-106.

[1666] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105.

[1667] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.

da Fransızca ve Askerî Tarih öğretmenliği yapmıştır. Çok iyi Fransızca ve İtalyanca bilmektedir. Askerî konularda da uzmandır. Gelibolu'da öğretmenlik yaparken öğrenciler tarafından çok seviliyormuş. Aynı zamanda Genç Türklerin bölgedeki başkanı ve eylemcisi olarak ün salmış. O zamanlar Gelibolu orduları komutanı ve Gelibolu Valisi Recep Paşa'nın güvenilir adamıymış. Recep Paşa, 1908'den sonra Savaş Bakanı olarak atanınca Cami Bey İstanbul'a gelmiş ve Paşa'nın emir subaylığını yapmıştır.[1668]

Cami Bey, 1909 yılında askerliği bırakmış ve siyasete atılarak Gelibolu milletvekili olmuştur. 1918 Mondros Ateşkesinden sonra, İngiliz aleyhtarlığı bilindiğinden tutuklanmamak için Anadolu'ya geçmiş ve Millî Mücadele'ye katılmıştır. Mustafa Kemal'in en güvenilir adamlarından biri olmuştur.[1669]

Cami Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı ve Ankara Hükûmetini temsil etmek üzere geçen yıl Roma'ya gönderilmiştir. İstanbul'daki İtalyan çevrelerinde Cami Bey'in Roma'da çok sevilen bir şahsiyet olarak kabul gördüğü konuşulmaktadır. Özellikle yüksek düzeydeki askerî ve siyasi ortamlarda saygın bir yer edindiğinden bahsedilmektedir. Cami Bey'in İtalya'daki Türkofiller ve özellikle Kont Sforza ile yakın ilişki içerisinde olduğu söylenmektedir. Ankara Hükûmeti, Cami Bey'in İtalya'daki başarılı çalışmaları sayesinde bu duruma gelmiştir.[1670]

Celâleddin Arif; Ünlü Türk hukukçu ve avukattır. Uzun yıllar Paris'te okumuştur. Hukuk ve Siyaset Bilimi doktorudur. İstanbul Barosuna birkaç defa başkanlık yapmıştır. Ankara'ya geçmiş, Millî Mücadele'ye katılmış, milletvekili olmuş ve dışişleri bakanlığı heyetlerinde başkanlık yapmıştır. Ankara Hükûmetinin Avrupa'da temsil edilmesine yönelik oluşturulan heyete İsveç'ten gelerek katılmıştır. Bekir Sami Bey ve Türk heyetini Roma'da beklemiş, Cami Bey'le bir görüşme yaptıktan sonra Paris'e hareket etmiş, orada Dr. Reşat ile buluşmuşlardır.[1671]

Cami Bey gibi Celâleddin Arif Bey de İngiliz aleyhtarı görüşlere sahiptir. İkisi de Türk halkının İngilizlerden daha büyük ve tehlikeli düşmanı olmadığını düşünmektedir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği ve İtalyan çevreleri de bunu bilmektedir.[1672]

İtalyan çevrelerine yakın bir kişiden alınan bilgilere göre, Türk Hükûmetinin oluşturduğu bu heyetten Londra hiç memnun olmamıştır. İngilizler özellikle Dr. Nihat Reşat Bey'den hoşnut değillermiş. Dr. Reşat,

[1668] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.

[1669] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.

[1670] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.-106.

[1671] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 106.

[1672] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 106.

Fransız hayranı olarak haklı bir üne sahipmiş. Londra, Bekir Sami'den de memnun kalmamış. Bekir Sami İngiltere karşıtı, İtalya yanlısı olarak nam salmış. Londra'ya gönderilen Türk heyetinin inanılmaz kişilerden oluşturulduğu ve problem yaratabilecekleri düşünülmektedir.[1673]

2- Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski'nin Bildirisi

İstanbul'daki Bulgaristan elçiliğinin, Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği rapor endişeli ifadeler içermektedir.[1674] Çünkü İngiliz Yüksek Komiserliği, Bulgaristan'daki Bolşevik ve Komünist hareketleri yakından takip etmeye başlamıştır. Bu hareketlerin Moskova tarafından desteklendiği düşünülmektedir.[1675] Ayrıca Bulgaristan Hükûmetinin, Moskova ile Ankara arasındaki iyi ilişkiler değerlendirildiğinde, ülkesindeki bu faaliyetleri desteklediği görülmektedir.[1676] Bulgaristan'ın Bolşevik ve Komünist faaliyetleri desteklediğini amaçlı olarak yayanların, Sofya'yı İngiltere'nin gözünden düşürmek isteyen Sırbistan'ın ve Yunanistan'ın olduğu tahmin edilmektedir.[1677]

Ayrıca İngiliz Yüksek Komiserliği, Varna'dan gemilerle Anadolu'daki Mustafa Kemal taraftarlarına silah ve mühimmat gönderildiği bilgisine ulaşmıştır. Bulgaristan Büyükelçiliğinden konunun araştırılıp soruşturulması ve sonuç hakkında İngiliz Yüksek Komiserliğine bilgi verilmesi istenmiştir.[1678]

Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'nin, Sofya'daki İtilâf Devletleri temsilciliklerine, 26 Temmuz 1921 tarihli bir yazı ve ekinde bir nota gönderdiğine dair bilgi İstanbul'a iletilmiştir.[1679] Yazının ekinden son zamanlarda Bulgaristan'a yönelik iftiraların atılması üzerine, 20 Temmuz 1921'de başta Sofya'daki İtilaf Devletleri Temsilcileriyle, Bulgaristan'ın diplomatik misyonlarının bulunduğu ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarına, Fransızca bir bildiri ve ekli nota gönderildiği anlaşılmaktadır.[1680] Başbakan Stamboliyski'nin imzalı bildirisi şöyledir:

[1673] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 106.

[1674] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 23 Temmuz 1921 tarihli "çok gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 27-g.-28.

[1675] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 27.

[1676] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 27-g.

[1677] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 27-g.-28.

[1678] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 23 Temmuz 1921 tarihli "ivedi, gizli" ibareli bilgi, Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 6-g.

[1679] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 7-8-9-10-11-12-13-14-15.

[1680] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 7.

"Sayın Bakan,

Bir süreden beri Bulgaristan; Yunanistan'a karşı beslediği iddia edilen agresif projelerle ilgili olmak üzere Ankara devrimci hükûmetiyle ve Moskova Sovyet hükûmeti ile görüştüğüne dair iddialar ileri sürerek, kendisine karşı bir şüphe akımının çizilmeye başladığını görmektedir.[1681] *Bu iddialar şunlardır:*

1- Bulgaristan Ankara'ya ve Moskova'ya heyetler göndermiştir.

2- Bolşevikler, Rus ve Türk sığınmacılara barınak vermiştir.

3- Devrimci grupları Yunanistan'a karşı teşvik etmektedir.

4- Bulgaristan, kendi topraklarında Bolşevikliğin gelişmesine hoşgörü ile yaklaşmaktadır.

5- Bakanlarından birisi aracılığı ile eski Kral Ferdinand ile görüşülmüş ve onun tekrar tahta çıkması için destek olacağını söylemiştir.

6- Neuilly Barış Antlaşmasının maddelerinin uygulanmasına son verecektir.

7- Ege Denizi'ne kıyısı olan bölgelerde özerk bir rejimin kurulmasıyla bu denize Bulgaristan'ın ekonomik erişimi ve etnik azınlıklar için aktif bir propaganda geliştirecektir."[1682]

Bu iddialara cevap anlamında Bulgaristan Başbakanı şunları söylemiştir:

"Bana öyle geliyor ki dış dünya, Bulgaristan'a yakın olsun ya da olmasın, ülkemizin hem kendi iç idaresinde hem de fikir ve isteklerinde, temel bir değişikliğe gitmek istediğinin ve önceki hâlinden hiçbir eser kalmadığını görmektedir. Bazı siyasi partiler ve hatta bazı yabancı devletler tarafından desteklenen otokrat bir kral ülkeyi kendi istediği şekilde yönetirken, eğer bu kökten değişiklik devam etseydi, bu tür şüpheler herhangi bir şekilde ortaya çıkmazdı.[1683]

Bir kez daha, ülkenin büyük bir çoğunluğunu oluşturan Bulgar tarım işçilerinin ülkenin kaderini kendi ellerinde tuttuklarının altını çizerek bu halk, Hükûmeti ve yeni Bulgaristan Hükûmeti adına en resmî şekilde ve ciddiyetle aşağıdaki hususları beyan ederim:

1- Yeni Bulgaristan Hükûmeti, hiçbir zaman Yunanistan veya herhangi başka bir devlete karşı bir savaş başlatmak amacıyla onlarla ittifak yapmak için ne Ankara ne de Moskova'ya heyetler göndermemiş ve böyle bir şeye niyet de etmemiştir. Yine hiçbir zaman savaşan devletlere,

[1681] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 8.

[1682] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 8.

[1683] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 8-9.

Yunanistan ve Türkiye'ye gıda satışını kınanması gereken bir hareket olarak kabul etmediği gibi sefalet içerisinde hâlihazırda Rusya'da tutulan Bulgarların özgür bırakılmaları için çalışarak bir suç da işlememiştir. Öte yandan, Bulgaristan şu ana kadar Yunanistan'a sadece bu sonuncu gücün talebi üzerine satış yapmıştır. Öte yandan, Bulgaristan Elçiliği'nden İstanbul'a vize onaylı pasaportları olmadan Bulgar milletvekili Grozkov'un, eski teğmen Pisarev'un ve tüccar Ençev'in İstanbul'a yolculuğu ve Ankara'ya yola çıkmak üzere Türk başkentinden hareket etmeleri tamamen ticari bir özellikte olup, onların şahsi bir hareketini teşkil etmektedir. Üstelik bir kez daha en resmî şekilde Bulgaristan Hükûmeti'nin bu kişilere herhangi siyasi bir görev yüklemediğinin de altını çizmek isterim. Hâlihazırda Rusya'da tutulan Bulgar floristler ve savaş tutuklularının ülkeye iadesini görüşmekle görevli Bulgar milletvekiline gelince, bu milletvekili hiçbir zaman Moskova'da bulunmamıştır. Evi Prag'dadır.[1684]

2- *Sadece iki kişi, Varna limanı yetkililerine kendilerini tüccar olarak tanıtmışlar ve Rusya'dan geldiklerini söylemişlerdir. Bu iki kişinin, polis tarafından yakından takip edilmek suretiyle ülke içerisinde dolaşmalarına izin verilmiştir. Sonrasında bir daha Bulgaristan'da bulunmamışlardır. Öte yandan, İstanbul'dan geldiğini söyleyen birkaç Türk arasından bir tanesinin Ankara'dan geldiği anlaşılmış ve polis tarafından yakın takibe alınmıştır. Böylece, Bulgar hükûmeti hiçbir zaman ne sözde Rus elçiler ne de Ankara'nın sözde elçileriyle birlikte hareket etmeyi kabul etmemiştir. Bu elçilerin Makedonya ve Trakya'daki Bulgar mülteci teşkilatları ile görüştüklerine dair yapılan söylentilerle ilgili olarak, emniyet yetkilileri bu iddiaları doğrulayan hiçbir olaya rastlamadıklarını söylemişlerdir. Yukarıda bahsi geçen kişilerin suçlu olmasını gerektirebilecek türde bir eylem ileri sürülmemiştir. Bulgar hükûmeti, hiçbir şekilde yabancı unsurların kendi barışçı politikasına zarar vermesine göz yummayacaktır.*[1685]

3- *Aşağıda belirtilen üç olay Bulgar hükûmetinin hiçbir zaman devrimci grupların mücadelesini desteklemediğini ortaya koymaktadır:*

   a- *Bulgaristan Hükûmeti, komitacılar ve soyguncular karşı Romanya Hükûmeti'nin kendisine önerdiği tüm önlemleri uygulamayı kabul etmiştir. Diğer komşu devletlerin hükûmetlerinin de kendisine önerecekleri önlemleri uygulamaya da hazırdır. Öte yandan, geçen sene Sırbistan- Hırvatistan- Slovenya Devletine sınırın karşılıklı olarak kontrol edilmesini de teklif etmiştir.*

[1684] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 9-10.

[1685] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 10.

b- Bulgaristan Hükûmeti, Komitacıları soyguncular gibi gören ve onlara aynı cezaları uygulayan önlemleri uygulamaktadır. Yetkili makamlar sınırlarda bulunan şüpheli tüm kişileri durdurmak için talimat almışlardır. Direnmeleri hâlinde de kendilerine ateş açılması konusunda yetkilendirilmişlerdir.

c- Bulgaristan, o gün de bugün de yine Yunanistan-Bulgaristan sınırında meydana gelen tüm olaylarla ilgili olarak uluslararası bir soruşturma başlatılmasını önermiş ve bu önerisini yinelemiştir. Buna karşılık İngiliz Hükûmeti şu ana kadar böyle bir soruşturmaya onay verdiğini dile getirmemiştir.[1686]

4- Bulgaristan, sadece kendi topraklarında Bolşeviklerin yaptıklarını hoşgörü ile karşılamamış aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve siyasi anlamda yaptığı reformlar ve bunlarla birlikte ülke içerisinde alınan sıkı önlemler sayesinde hem Bolşevik hareketler hem de anarşist yapılanma ve bunların aşırı eğilimlerine karşı da önlemler almayı başarmıştır. Resmî olarak beyan ederim ki, mevcut halk Hükûmeti, her ne kadar Balkan Yarımadası genel bir uluslararası ayaklanmaya niyetlense de ülkenin kaderine başkanlık etmektedir ve hiçbir zaman Bulgaristan Bolşevikliğe kucak açmayacaktır.[1687]

5- Bakan Dimitrov ile diğer Bulgar bakan, Kral Ferdinand ile bir görüşme yapmamıştır. Bu koşullarda, Bulgaristan'da herhangi bir kişinin bu eski majestenin tahta geri dönmesi için çalışacak olmasını ileri sürmek asla kabul edilemez. Bulgar halkı, kral geri dönecek olursa korkunç bir iç mücadele başlatacaktır.[1688]

6- Barış Antlaşmasının uygulanması ile ilgili olarak Hükûmetim bağlılığını, iyi niyetini ve hevesini kanıtlamak amacıyla sürekli bir şekilde çaba göstermeye devam etmektedir. Öte yandan olayların kendisi en belirgin şekilde bu ifadeyi onaylamaktadır. Böylece:

a- Bulgaristan, herhangi bir ısrara gerek görülmeden, Neuilly Antlaşması'nın kendisinden aldığı toprakları tahliye etmiştir.

b- Barış Antlaşması daha onaylanmadan Bulgaristan Hükûmeti, kömür teslimatı da dâhil olmak üzere, savaş ganimetleri olarak eline geçmiş olanlar ile demiryolu malzemesinin Sırbistan'dan geçirilmesine başlamıştır.

[1686] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 10-11.

[1687] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 11.

[1688] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 11.

c- Bulgaristan, ödemeye davet edilmeden önce Sırbistan, Romanya ve Yunanistan'a ödeme yaparak büyük ve küçükbaş hayvanların teslimatına başlamıştır. Bu teslimat, büyük zorluklara rağmen bugün de aynı hassasiyetle devam ettirilmektedir.

d- Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nın kendisine dayattığı finansal yükümlülüklerle ilgili, dürüst bir borçlu olmanın en ciddi kanıtlarını da sağlamaktadır. Yapacağı ödemelerin ertelenmesi amacıyla çağrıda bulunmamıştır. Ancak savaştan ciddi anlamda etkilenen kendi ekonomik gücünü geri kazanmak arzusuyla ve borcunu ödeyebilmek için elinden gelen çabayı göstermiştir. Geçmişte olduğu gibi Müttefikler arası Komisyonun bu anlamda bize destek olmaya devam edeceğini umuyoruz.

e- Bulgaristan, Barış Antlaşmasıyla karar altına alınan askerî gücünü azaltma konusunda derhâl harekete geçmiştir. Bulgaristan, gönüllülük sisteminin uygulanması için çalışmaktadır ve bunun en iyi şekilde uygulanabilmesi için de aynı şekilde çalışmaya devam edecektir. Bununla ilgilenen sadece Meclis değil aynı zamanda Savaş Bakanı da gönüllüleri çekmek ve istihdam etmek için en geniş yetkilerini kullanmıştır. Versailles İttifaklar Arası Askerî Komitesi'ne yaptığımız ricalar, sadece bu kadar zor bir görevin yerine getirilmesinde bize verilmesi uygun görülecek kolaylıklarla ilgilidir.[1689]

7- Tüm Balkan devletleri, ülkelerindeki azınlıkların hakları ile ilgili hükmün uygulanması için çaba göstermektedirler. Bu hepimizin bir görevidir. Çünkü Trakya, Dobruca, Makedonya ve İstanbul'dan gelen ve Bulgaristan'a yerleşen ancak burada bir toprak sahibi olmadan ve doğdukların evlerini yeniden entegre etmekte sabırsızlanan yaklaşık yarım milyon mültecinin hesabını tutabilmemiz mümkün değildir.[1690]

Ege Denizi'ne çıkış hakkımızla ilgili olarak, Barış Antlaşmasının 48. maddesinin hükümlerini esas alıyoruz. Bu antlaşma uygulamaya gireli neredeyse bir sene olacak ve Bulgaristan, İtilaf Devletlerinin söz verdiği ve garanti ettiği ekonomik erişimini hâlâ elde etmiş değildir. "Tartışmalı bölge" teriminden biz, Ege Denizi'ne gidişte yolumuzun geçeceği Doğu ve Batı Trakya'yı anlıyoruz. Müttefik Devletlere hem yazılı hem de sözlü olarak yaptığımız çağrımız şu şekildeydi: Trakya'nın çıkış sorunu bir kez daha gündeme gelirse, İtilaf Devletlerinin yönetimine devrettiğimiz Batı Trakya ile ilgili olarak, Neuilly Anlaşmasının 48. maddesinin hükümlerinin unutulmaması gerekmektedir. Ticari ve ekonomik geleceğimiz Ege Denizi'ne

[1689] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 11-12.

[1690] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 12-13.

erişimimizin olmasına bağlıdır.[1691] *Sonuç olarak, aşağıda belirttiğim, tarafımca zaten yapılmış olan beyanlarımı bir kez daha hatırlatmak istiyorum:*

1- Bulgaristan Hükûmeti, Neuilly Antlaşmasının uygulanmasına devam etmektedir. Ayrıca İtilaf Devletlerinin askerî ve finansal olarak kendisine yardım edeceklerine güvenmektedir.

2- Bulgaristan, Balkanlardaki barışı bozabilecek hiçbir şeyi topraklarında kabul etmemiştir. Barışçı politikasından sapmadan yoluna devam etmektedir. Müttefik Devletler ve komşularıyla dostane ilişkilerinin bozulmaması için elinden geleni yapmaktadır.

3- Bulgaristan Hükûmeti, sürdürmekte olduğu barışçı politikasına zarar verecek eylemlerde hiçbir zaman olmamıştır. Ayrıca, aşırı eğilimleri beslemeye niyetli kişileri de ülkesinde barındırmamıştır. Bulgaristan Hükûmeti, hiçbir zaman ve hiçbir durumda ne komşularına ne de başkalarına karşı haksız bir politika izlemeyecek, izleyenleri hoş görmeyecek ve barışı korumak için Müttefik Devletlerin çıkarlarına zarar verecek bir politikayı desteklemeyecektir.

En derin saygılarımla

İmza: Aleksandır Stamboliyski "[1692]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu Pavlov'un telgrafına göre:[1693]

"İstanbul'daki güvendiğim bazı Kemalistlerden öğrendiğime göre; Yunanlılara karşı eylemler başlatmak üzere Trakya'da harekete geçilmiştir. Hatta Bulgaristan'ın da destek olmasını sağlamak ve Yunan-Bulgar anlaşmazlığı yaratmak için çalışmalar yapıyorlarmış.[1694] *Türkler, Bulgar topraklarında bazı çeteler kurmak için harekete geçmişler. Bulgar-Yunan sınırı yakınlarında Yunanistan'a karşı bazı eylemler yapmayı planlıyorlarmış.*[1695]

Daha önceki raporlarımda bahsettiğim Fuat Bey, birkaç hafta önce Yunan Makedonya'sına gitmiş deniyor. Ancak Fuat Bey'in Nevrokop yakınlarında dolaştığına dair bende bilgi var. Bir başka kaynağımın verdiği bilgiye göre ise Fuat Bey Ruse'de (Rusçuk) imiş. Bugünlerde Bulgaristan toprakları içerisinde bazı eylemler olabilir.[1696]

[1691] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 13.

[1692] Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 13-14.

[1693] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu T. Pavlov'dan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 27 Temmuz 1921 tarihli "gizli" ibareli, şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4-g.-5.

[1694] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4.

[1695] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4.

[1696] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4.

Kemalistler, Bulgaristan Hükûmetinden bir şey beklemediklerini söylemiş olsalar da Yunanistan'a karşı tavır almamız için, hükûmet değişikliği dâhil, bazı operasyonlar yapabilirler. Bu sebeple Bulgar Meclisindeki Müslüman milletvekillerine dikkat edilmesi gerekmektedir.[1697]

Bununla bağlantılı olarak İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinde çalışan bir memurdan, Trakya'daki İhtilâlcilere yakın, Plovdiv (Filibe) doğumlu Binbaşı Ali Rıza Bey'in son dört aydır birkaç defa Bulgaristan'a gittiğini öğrendim. Ali Rıza Bey'in bu ziyaretleri Trakya'da hareketlenmelerin olduğu tarihlerde gerçekleşmiş.[1698]

Aynı kaynağım, Genelkurmay Karargâhında çalışan Yarbay Muğlalı Mustafa Bey'in de Trakya İhtilâl Komitesi ile bağlantıları olduğunu söyledi. Mustafa Bey'in on gün önce, Bulgar ordusundaki Yedek subay Savov ile Stranca (Yıldız) dağlarında bir yerde buluşmuş. Savov Trakya'da faaliyet yürüten bir çetenin lideridir. Stara Zagora (Eski Zağra) veya Kızanlık doğumludur.[1699]

İngiltere Yüksek Komiserliğinden öğrendiğim bir başka konu, iki ay önce iki Kemalist temsilci bazı Trakya aktivistleri ile Sofya'da buluşmuş. Bu kişilerin arasında eski bölge müdürlerinden Soflu, Vangel Georgiev varmış. Verdiğim bilgilerin doğruluğunun teyit edilmesinde fayda var. Son zamanlarda Türkiye'den Bulgaristan'a yönelik yapılan ziyaretlerin sıkı kontrol altına alınması konusunda sizi uyarmak istiyorum."[1700]

Pavlov'un Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği mektuptan öğrenildiğine göre,[1701] Bulgaristan'a silah gizlendiğine dair Yunanlılar tarafından İstanbul'daki İngiltere Yüksek Komiserliğine devamlı bilgiler gelmektedir. (Türkler) silahları daha çok Deliorman ve Transbalkan demiryolu hattının kenarlarına saklamıştır. İngiltere Yüksek Komiserliği bu tür haberleri pek önemsemese de Yunanlılar, Bulgaristan'a silah saklandığına dair sürekli rapor ve haberler getirerek Bulgaristan'ın Barış Antlaşması hükümlerine uymadığını ve Balkanlardaki barışı tehdit ettiğini ısrarla söylemektedirler.[1702]

Bulgar elçisinin gizli raporunun[1703] Bakanlar Kurulu, Savaş Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığına da gönderilmesi istenmiştir. Elçinin güvenilir bir Kemalist kaynaktan aldığı bilgiye göre:

[1697] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4-g.

[1698] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4-g.

[1699] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 5.

[1700] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 5.

[1701] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu T. Pavlov'dan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığı ile Başbakana gönderilen, 3 Ağustos 1921 tarihli şifreli mektup, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 42.

[1702] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 42.

[1703] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 4 Ağustos 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 14-15.

"Ankara Hükûmetinin büyük miktarda makinalı tüfek, silah, mühimmat ve teçhizata ihtiyacı varmış. Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki temsilcileri bu miktar malzemeyi bulmak için inanılmaz çaba sarf ediyorlar. Temin edilen silahların da Anadolu'ya geçirilmesi gittikçe riskli hâle geliyor ve zorlaşıyor. Çünkü Anadolu sahillerinde sürekli Yunan gemileri devriye geziyorlar. En son bir Türk gemisi olan "Girit", Anadolu'daki Kemalistlere altın, giyecek ve teçhizat götürürken bir Yunan torpido gemisi tarafından yakalanmış ve Pire limanına götürülmüştür.[1704]

Mustafa Kemal Paşa taraftarları, İtalyan silah fabrikalarından önemli miktarda silah siparişi önerisi almışlar. Ama bunları Anadolu'ya geçirmek zor olduğu için, riski üretici firmanın üstlenmesini istemişlerdir. İtalya'ya verilecek siparişler engellere ve gecikmeye yol açacaktır. Bunların yanında Kemalistler Rusya'nın yardımına da gittikçe artan bir şekilde ihtiyaç duymaya başlamışlardır.[1705]

Kafkasya'da bulunan 13. Kolordu Ankara'ya getirilmiş, buradan Batı cephesindeki savaş hattına yönlendirilmiştir. Kafkas ordusunun diğer birlikleri de yoldadır ve gelir gelmez Batı cephesine yollanacaklardır. Son zamanlarda bu cepheye verilen desteğin miktarı 20-25 bin askerdir."[1706]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi, İngilizlerden edindiği bilgiyi gizli raporuna koymuştur. Buna göre:

"Trabzon'da 15-20 bin kişilik küçük bir birlik varmış. Bu birlik Enver Paşa tarafından düzenlenmiş ve amcası Nuri Paşa'nın komutasında bulunuyormuş. Bu birliğin Batı cephesine gönderilmesi konusunda Mustafa Kemal Paşa ile yapılan görüşmeler, İttihatçıların ve bazı Rusların isteğine rağmen, henüz olumlu sonuç vermemiş. Bu birlik Batı cephesine gönderilse bile, Yunan ordusundaki asker sayısı, Türk ordusundaki toplam asker sayısından hayli fazladır.

Yine İngilizlerin verdiği bilgiye göre: Şu sıra Yunanlılar, her biri 10-12 bin kişiden oluşan 14 Tümeni Ankara'ya doğru sevk ediyorlarmış. En son, bir Tümen askeri İzmir'e getirmişler. Ayrıca Rodos adasında bulunan Yunan askerleri de hazırlık yapıyorlarmış. Gelen haberlere göre Yunanlılar, askerî ve diplomatik gelişmelerin izin verdiğini ileri sürerek, İstanbul'u da işgal etmek istiyorlarmış."[1707]

[1704] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 14.

[1705] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 14.

[1706] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 14-15.

[1707] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 15.

3- Bulgaristan'ın Millî Mücadele'ye Yardımı İddiaları

Millî Mücadele sürerken, Bulgaristan Hükûmetinin Anadolu'ya silah yardımı yaptığına dair iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddialara göre, yüklü miktarlarda silah ve mühimmat Bulgaristan'ın Varna ve Burgaz limanlarından yüklenmiştir. Bu silahların, Bulgar ordusunun depolara kaldırması zorunlu olan silahlar olduğu ileri sürülmüş, Sofya'daki Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu, Aleksandır Stamboliyski Hükûmetini sıkıştırmıştır. Bu baskılar üzerine Hükûmet, Varna ve Burgaz limanlarında soruşturma başlatmıştır.

Bu çerçevede, Maliye Müfettişi M. Lefterov'dan, Maliye Bakanına, 6 Ağustos 1921 tarihinde yapılan soruşturmanın tutanağı gönderilmiştir.[1708] Tutanak aynen şöyledir:

"Sayın Bakan

Gönderdiğiniz telgraf üzerine yaptığım soruşturmanın tutanağını arz ediyorum;

Tarafımca yapılan araştırma-inceleme sonucu, gümrük ve liman bölgesinden hiçbir askerî silah ve mühimmatın taşınmadığına yönelik kanaatimi de içeren soruşturma tutanağını ekte gönderiyorum.[1709]

TUTANAK

Maliye bakanının, 2 Ağustos 1921 tarih ve 3683 numaralı telgrafı üzerine, 5 Ağustos 1921 tarihinde ben Maliye Müfettişi M. Lefterov olarak, Burgaz Liman Komutanı Yüzbaşı Aleksandır Targov'u sorguya çektim. Şunları sordum;

-Sen veya bir başkası Bulgaristan ordusundan Kemalistlerin ordusuna silah, mühimmat veya başka askerî materyaller gönderilip gönderilmediğini biliyor musun?

Cevapladı;

-Kemalistlerin ordusuna veya bir başka orduya Bulgar yetkilileri veya sivil şahıslar tarafından hiçbir askerî malzeme gönderilmediğine kesinlikle eminim. Buradan bunlara benzer hiçbir şey geçirmedim ve geçirmeyeceğim.

26 Temmuz 1921 tarihinde Burgaz limanına "Leopolis" isimli bir İtalyan gemisi demirledi. Aynı gün gemiye yeni ve hiç kullanılmamış Bulgar ordusunun makineli tüfekleri yüklendi. Bu silahlar İtilaf Devletlerine teslim edilen silahlardı. Gemi yükünü aldıktan sonra İstanbul'a doğru hareket etti.

[1708] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 54-55-56.

[1709] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 54.

Bu makineli tüfekler, Bulgar yetkilileri tarafından görevlendirilen Binbaşı Dobrovolski'nin, Müttefik Devletler subaylarına teslim edilmek üzere toplattığı ve denize atılacak silahlardı. Başka bir şey bilmiyorum. Başka söyleyeceğim yoktur.

Liman Komutanı Yüzbaşı A. TargovMaliye Müfettişi M. Lefterov"[1710]

Burgaz limanından Anadolu'daki Millî Mücadelecilere silah ve mühimmat yardımı yapıldığına dair ileri sürülen iddialar üzerine, Burgaz Gümrük Müdürü Matey Popov da sorgulanmıştır. Bu sorgu şöyledir:

"Popov cevapladı;

Ben devamlı gümrükte duruyorum. Benim bilgim dışında limandaki bir gemiye hiçbir şey yüklenemez. Bu sebeple, Bulgar ordusuna ait herhangi askerî bir malzemenin Kemalist ordusuna gönderildiğine inanmıyorum.

Sadece şunu söyleyebilirim; 15-20 gün önce bir İtalyan gemisine Bulgar ordusundan toplatılan ve Müttefik Devletler subaylarına teslim edilmek üzere 100 kadar makineli tüfek yüklendi. Bu yükleme işi Bulgar yetkilileri tarafından yapılmadı. Görevlendirilen bir İtalyan subay tarafından yapıldı.

Başka bir şey bilmiyorum ve söyleyecek başka sözüm yoktur.

Burgaz Gümrük Müdürü M. PopovMaliye Müfettişi M. Lefterov"[1711]

Varna'daki Maliye Başmüfettişi Yu. Totev'den Maliye Bakanına, 16 Ağustos 1921 tarihinde bir gizli ibareli yazı gönderilmiştir.[1712] Yazının bir soruşturma tutanağı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre:

"Özel amaçlı veya gizli olarak Varna limanından Kemalistlere silah yardımı yapıldığına dair iddialar üzerine ayrıntılı bir araştırma yaptım. Varna limanı çalışanları ile "Sveti Yani", "Erekli" ve "Byala" bölgesindeki kapılarda görevli gümrük memurlarını sorguladım. Bu soruşturmadan şu anlaşıldı;

Varna limanı ile Varna gümrük bölgesindeki kontrol kapılarının hiçbirisinden, özel veya gizli şekilde Mustafa Kemal ordusuna veya başka yerlere askerî malzeme gönderilmemiştir. Soruşturma sırasında bu konu ile ilgili soru sorduğum kişiler büyük şaşkınlık yaşıyorlardı. Konudan haberleri yoktu. Bilgileri de yoktu.

[1710] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 55.

[1711] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 55-56.

[1712] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 52-53.

Sadece, Varna limanının VII. bölgesinde Müttefik Devletleri subaylarının gözetiminde, denize atılmak üzere küçük teknelere silah yüklendiğini görmüşler. Liman ve dalgakıranda yapılan bu işlemi oradaki bütün sivil vatandaşlar da takip etmişler.

Gendo Donev, İliya Boyadjiev ve Dr. İvan Raçev'i sorgularken, onlar da Varna limanının VII. bölgesindeki hareketliliği gördüklerini, birtakım silahların denize atılmak üzere küçük teknelere yüklendiğini ifade ettiler. Liman ve dalgakıran bölgesindeki halkın da bunu gördüğünü söylediler. Zaten, toplatılan silahların açık denize götürülüp atılması işinden sonra, Kemalistlere silah götürüldüğüne dair şehirde dolaşan dedikodular son bulmuştur.

Varna gümrüğünü, özellikle "Byala" kapısını ve liman yönetimini teftiş ettim. Limanda kayda girilen defterden, 1920-1921 yılları arasında giriş-çıkış yapan gemileri inceledim ve şu kanaate vardım; Hiçbir gemi, tekne veya bunlara benzer başka bir deniz aracı, silah yüklü olarak Mustafa Kemal'in ordusuna yardım amaçlı, Varna limanına demir atmamıştır.

Maliye Başmüfettişi Yu. Totev."[1713]

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgar Elçiliğine gönderilen yazıdan,[1714] Varna ve Burgaz Bölge Müdürlüklerinin soruşturması sonucu, kaçakçılık amaçlı Varna ve Burgaz limanlarından herhangi bir silah yüklemesi yapılmadığı anlaşılmıştır. Varna Bölge Müdürünün ifadesine göre; bir ay kadar önce İngiliz askerî yetkilileri Albay Milner ile Yüzbaşı Peters'in gözetiminde denize bazı silah ve mühimmatlar atılmıştır.

Burgaz bölge müdürü de 15 Ağustos 1921'de Burgaz limanından bir vagon makineli tüfeğin bir İtalyan gemisine yüklendiğini ve bilinmeyen bir yöne gittiğini söylemiştir. Bu yükleme sırasında Bulgaristan'da görevli Müttefik Devletler görevlileri hazır bulunmuşlardır. Hatta gözlemci olarak Yunan istihbarat ajanları da yer almıştır.[1715]

Sofya'dan, İstanbul'daki Bulgaristan elçiliğine gönderilen bir başka yazıdan,[1716] Burgaz ve Varna limanlarından Mustafa Kemal Paşa'ya silah ve mühimmat gönderildiğine dair ileri sürülen iddialar üzerine konu hakkın-

[1713] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 52-53.

[1714] Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğine gönderilen, 3 Eylül 1921 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 57.

[1715] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 57.

[1716] Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğine gönderilen, 9 Eylül 1921 tarihli "acil" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 51.

da inceleme yapıldığı, Burgaz ve Varna Maliye müfettişlerinin raporları ile Burgaz liman başkanı ve gümrük müdürünün soruşturma tutanaklarının bilgi için İstanbul'a gönderildiği anlaşılmıştır.[1717]

Dışişleri Bakan Vekili Daskalov'a, İstanbul'daki Bulgar elçiliğinden gönderilen rapordan,[1718] 3 ve 9 Eylül'de Varna ve Burgaz limanlarından Mustafa Kemal'e silah yardımı yapıldığına dair iletilen bilgiler çerçevesinde başlatılan soruşturmalar sonucu, böyle bir yardımın gönderilmediği, bu bilgilerin sadece İtilaf Devletlerini tedirgin edici dedikodular olduğu sonucuna ulaşılmıştır.[1719]

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğine gönderdiği yazıyla elçiliğin,[1720] Bulgaristan Genelkurmay Başkanlığının yayınladığı bildiri doğrultusunda hareket etmesi arzu edilmektedir. Buna göre:

> *"Bulgaristan Hükûmeti, kendisi veya kendisi üzerinden başka birinin Kemalistlere silah yardımı yaptığına dair her türlü iddiayı şiddetle ve derhâl reddetmektedir. Bu durum hükûmetin yürüttüğü politikaya da tamamen terstir. Halka yönelik bu yalan ve iftiraları atan hainlerin en kısa zamanda bulunması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Ayrıca şu konu da açıklığa kavuşturulmalıdır; Bulgaristan'da silah üreten fabrika yoktur. Bulgar ordusunun silahları Müttefik Devletler Askerî Kontrol Komisyonunun gözetimi altındadır. Bu sebeple herhangi bir yerden silah taşınması mümkün değildir."*[1721]

Ancak bütün bu iddialara, iddialara verilen cevaplara, Burgaz ve Varna limanlarında yapılan incelemelere rağmen; Neuilly Antlaşması çerçevesinde, Bulgar ordusunun silahsızlandırılması ve mevcut silahlarının İtilaf Devletlerine teslim edilmesi şartı çerçevesinde, Karadeniz'de batırılmak üzere ayrılmış olan büyük miktardaki silah ve mühimmat ile ilk yardım malzemesi gizlice Anadolu'ya, Sakarya'ya sevk edilmiştir.[1722] Yine kiralık "Leopolis" isimli İtalyan gemisine denize atılmak üzere yüklenen Bulgar ordusunun askerî malzemeleri, 2 bin adet "Manliher" marka makineli tüfek, bu tüfeklere ait yüzlerce sandık mermi, 150'den fazla "Şvarts Loze" marka ağır mitralyöz

[1717] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 51.

[1718] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı ile Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 26 Eylül 1921 tarihli "çok gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 46-g.

[1719] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 46.

[1720] Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğine gönderilen, 12 Ağustos 1921 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 58.

[1721] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 58.

[1722] Grozü Grozev, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya v Periyoda 1920-1922", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 74.

ve 50 ton kadar gıda malzemesi, gizlice Şile açıklarına götürülmüş ve Millî Mücadelecilere teslim edilmiştir.[1723] Bu gemilerden birinin güvertesinde Bulgaristan Parlamentosunda Milletvekili olan Türk asıllı Şakir Zümre de vardır ve özel bavulu olarak kaydettirdiği eşyasının arasında bulunan 60 kg. patlayıcıyı Anadolu'ya getirebilmiştir.[1724]

D- Anadolu'da Gelişmeler ve Ankara Antlaşması

1- Anadolu'da Gelişmeler

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği gizli rapordan öğrenildiğine göre:[1725] Ankara ve İstanbul'daki Mustafa Kemal Paşa taraftarları, İngilizlerin teşvik ettiği, yardımlarda bulunduğu Konya ve Kürdistan Vilayetlerinde, Ankara Hükûmeti aleyhine geniş bir isyan hazırlığı yapıldığı bilgisini almışlardır. Bu isyan hareketine önemli sayıda Türk ve Kürtler de katılmıştır. İstanbul Askerî Mahkemesi Eski Başkanı Kürt Mustafa Paşa, Kürdistan bölgesindeki isyanları teşvik etmek üzere İran'dan yola çıkmıştır.[1726]

Aynı ülke ve grupların desteklediği isyanlar geçen sonbaharda da Konya'da ortaya çıkmış ve Ankara Hükûmeti bunu bastırmada zorlanmıştı. Ayrıca her iki bölgede yeterli sayıda asker de kalmamış, cepheye Yunanlılarla savaşmak üzere gönderilmişlerdi. Ama şimdi, bu tür beklenmeyen olaylar karşısında gerekli tedbirleri almak üzere Ankara Hükûmeti, Kürdistan bölgesini bir miktar asker ile güçlendirmek zorunda kalmıştır.[1727]

[1723] Grozev, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya", s. 74.

[1724] Grozev, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya", s. 74; Şakir Zümre Bulgaristan Türklerindendir. 1885 Varna doğumludur. Avrupa'da eğitim görme imkânı bulmuş, Cenevre'de hukuk okumuştur. Bulgar Parlamentosunda Varna milletvekili olarak görev yapmıştır. Mareşal Fevzi Çakmak'ın akrabasıdır. O yıllarda Sofya'da Askerî Ataşe olan Mustafa Kemal ile tanışmış, yakın arkadaş olmuşlardır. Bu dostluk Millî Mücadele sırasında ve sonrasında da devam etmiştir. Yurt dışından Millî kuvvetlere silah ve cephane göndermiş, savaş araç gereçleri üretmede uzman, usta ve teknisyenler bulmuştur. Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç etmiştir. Atatürk'ün uygun görmesiyle Türkiye'nin Savunma Sanayi'nde ilk özel sektör fabrikasını 1925 yılında Haliç'te açmış, Türk ordunun ihtiyacı olan silah ve cephane üretimi yapmıştır. Bu hizmetlerinin karşılığında TBMM tarafından İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Atilla Oral, Şakir Zümre, Türk Savunma Sanayii'nde Öncü, İlk Türk Girişimcisi, İlk Silah Fabrikatörü, İstanbul, 2012, s. XI.

[1725] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 6 Ağustos 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 115-g.

[1726] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 115.

[1727] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 115.

İsyanlara karşı alınan bazı tedbirlere ilaveten Mustafa Kemal Paşa, Kürt aşiretlerinin liderleri ile görüşmek için Tunceli Sancağına üç kişiden oluşan bir heyet göndermiştir. Mustafa Kemal'in amacı, bu Kürt aşiretlerini Yunanlılara karşı savaşmaya ikna etmektir.[1728]

Bulgar elçisinin gizli raporuna göre:[1729] Bir süreden beri Ankara Hükûmeti ile İtalya arasındaki ilişkiler yumuşama göstermektedir. Bu Kemalistler, İtalyanlar ve başka kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. İtalya'nın Türklere yakın ve sempatik davranması, Mondros Ateşkesinden beri bilinen ve gözlemlenen bir durumdur. Bu dönemde Roma Hükûmetinin Ankara'ya yardımı sadece diplomatik anlamda değildir. Kemalistler kendi açılarından bunu olumlu bulmuşlardır. İtalyanları, diğer İtilaf Devletleri arasından kendilerine yakın ve geleceklerine yönelik tehlikesiz ve dostça görmüşlerdir.[1730]

Ancak Bekir Sami Bey'in Londra'da imzaladığı Türk-İtalyan Antlaşmasının, TBMM tarafından reddedilmesinden sonra[1731] Roma, hoşnutsuzluğunu göstermeye başlamıştır. Bu yüzden Antalya ve civarının İtalyan askerleri tarafından boşaltılması ertelenmiştir. Bu durum Anadolu'daki yöneticileri öfkelendirmiş, İtalya ile Türkiye arasındaki ilişkiler soğumaya başlamıştır.[1732]

Bu arada İtalyan Hükûmetinde yaşanan kriz ve bakan değişikliği de ilişkileri daha da soğutmuştur. Türk-İtalyan ikili ilişkileri karşılıklı ağır suçlamalara dönüşmüştür. İstanbul'daki Kemalist çevreler de İtalya hakkında kötü konuşmaya başlamışlardır. Onlara göre İtalyanlar ikiyüzlü politika yapmakta, Anadolu ordusu için verilen uçak siparişini teslim etmede de yavaş davranmaktadırlar.[1733]

Bu arada İtalya Dışişleri Bakanı değişmiş, yerine Dola Toreta gelmiştir. Yeni bakanın İtalyan Parlamentosunda yemin edip görevine başlaması beklenmiştir. Bakan değişikliği İtalya-İngiltere ilişkilerinde olumlu bir hava estirmiştir. Çünkü İtalya, yeni dönemde Londra'dan büyük miktarda borç almak istemektedir. Bu çerçevede İtalya ile Türkiye arasında da yumuşama meydana gelmeye başlamıştır.[1734]

[1728] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 115-g.

[1729] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 12 Ağustos 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116-g.

[1730] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116.

[1731] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 21.

[1732] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116.

[1733] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116-g.

1734 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116-g.

İstanbul'daki Bulgaristan elçisinin,[1735] güvenilir Kemalist kaynağından öğrendiğine göre Ankara Hükûmeti, Ali Rıza Paşa'yı özel bir görevle Arnavutluk'a göndermiştir. Ali Rıza Paşa, önceki yıllarda Arnavutluk ve Makedonya'da önemli işler başarmıştır. Bölgeyi çok iyi tanımaktadır.[1736]

Ali Rıza Paşa, Arnavutluk ve Makedonya bölgesinde, Yunanistan'a karşı eylem yapılmasına yönelik her türlü destek verilmesine rağmen yeterli başarıya ulaşılamamasının sebeplerini araştıracakmış. Kemalistler, Arnavutluk ve Makedonya'da faaliyet yapması için Türk ordusu subaylarından Selahattin Bey ile Vehip Paşa'yı da görevlendirmişlerdir. Ancak bugüne kadar istenen başarı sağlanamamıştır. Ali Rıza Paşa, yeni bir strateji belirlemek için bölgeye gitmiştir.[1737]

Bulgar elçisinin yorumuna göre:[1738]

"Tevfik Paşa Hükûmetine eski başbakanlardan İzzet Paşa ve Salih Paşa'nın getirilmesinde iki önemli amaç vardır. Birincisi, Hükûmetin İstanbul ve Anadolu'daki halk üzerinde otoritesinin artmasına sebep olacaktır. İkincisi de İstanbul ile Ankara Hükûmetleri arasında yakınlaşmanın başlatılması istenmiştir.[1739]

Oluşturulan bu bakanlar kurulunun, Fransa ve İtalya tarafından da desteklenmesi önemli görülmüş ve bu tercih milliyetçi yaklaşımların artmasına sebep olmuştur. Bu gelişme İngilizlerin hoşuna gitmemiştir. *Yine de İngilizlerin elinde Padişah ve ona yakın adamları vardır.*[1740]

Padişah ile Anadolu arasında devam eden ikilik bazı istenmeyen olayların yaşanmasına da sebep olmuştur. Böyle bir olay, 12 Ağustos'ta Saray'da meydana gelmiştir. Saray'a özel bir işi için giden Savaş Bakanı Ziya Paşa, Padişah'ın Birinci Yaveri Avni Paşa tarafından kabul edilmiştir. Aralarındaki konuşma sırasında, İngilizlere karşı politika yürüttükleri iddiasını ileri süren Avni Paşa, Ziya Paşa'yı azarlamış ve bütün Türk Milliyetçilerini suçlamıştır.[1741] *Avni Paşa'ya göre İngiltere'ye yardımcı olmak Türkiye'nin kurtuluşu demekmiş. Hâlbuki Anadolu'daki*

[1735] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 12 Ağustos 1921 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 120.

[1736] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 120.

[1737] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 120.

[1738] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 14 Ağustos 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121-122-123.

[1739] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121.

[1740] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121.

[1741] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121.

Milliyetçiler ile İstanbul'daki Hükûmet, İngilizlerin Doğu politikasına sistemli bir şekilde zorluk çıkarıyorlarmış. Üstelik İran, Afganistan, Belucistan ve diğer Müslüman halkı da İngiltere'ye karşı kışkırtıyorlarmış.

Avni Paşa'nın bu sözlerine, Savunma Bakanı Ziya Paşa çok şiddetli tepki göstermiştir. İki Paşa arasında tartışma yaşanmıştır.[1742] *Bu duruma gücenen Ziya Paşa, Saray'dan ayrılarak doğruca Bakanlar Kuruluna gitmiştir. Burada, Avni Paşa Saray'dan uzaklaştırılmazsa bir daha Bakanlar Kuruluna gelmeyeceğini söylemiştir. Kuruldaki bütün bakanlar Ziya Paşa'yı desteklemişlerdir. Başbakan Tevfik Paşa, Padişah'ın huzuruna çıkmış ve Avni Paşa'nın Saray'dan ve yaptığı görevlerden uzaklaştırılmasını istemiştir. Bu olmazsa Bakanlar Kurulunun istifa edeceğini söylemiştir. Padişah Vahdettin ise, Bakanlara olduğu kadar Avni Paşa'ya da ihtiyacı olduğunu söylemiş ve Başbakandan, yaverinin uzaklaştırılması işinde ısrarlı olmamasını istemiştir. Padişah daha sonra yaverlerinden birini çağırarak, Avni Paşa'ya bir süre Saray'dan uzaklaşmasını, adalara veya Boğazdaki yalılardan birine geçici olarak dinlenmeye gitmesini söylemesini istemiştir.*[1743]

Bakanlar Kurulu krizi böyle atlatılmıştır. İstanbul'daki diplomatik çevreler, Padişah'ın Avni Paşa'yı cezalandırmayı reddetmesini İngiliz taraftarları ile Mustafa Kemal taraftarlarına verilen bir mesaj olarak yorumlamışlardır. Böyle bir olayla yaverini değiştirmeyeceğini Padişah hem Anadolu'daki Milliyetçilere hem de İstanbul Hükûmetine göstermiştir. Bu çevreler Avni Paşa'yı geleceğin başbakanı olarak gördüklerini dillendirmeye başlamışlardır. Türk siyasi tarihini az da olsa tanıyanlar ve yarım yüzyıldır Türk diplomasisini takip edenler, Padişah ile Hükûmet arasındaki bu iki başlılığı zorunlu görmektedirler. Yaşanan ikilik olayın sadece görünen tarafıdır. Bu davranış biçimi Türk politikasının geleneği hâline gelmiştir.[1744]

Türkler, büyük devletler arasında rekabetin yaratılması için çaba sarf etmişler ve bu ayrılıkları kendi çıkarları için kullanmayı öğrenmişlerdir. Hatta kendi aralarındaki ikilikleri de körüklemişlerdir. Bundan 50 yıl önce Başbakanlar Ali Paşa ile Nedimov lakaplı Mahmut Nedim Paşa arasında Rus yanlılığı tartışması ile Kâmil, Küçük Said ve Ferit *Paşalar arasındaki anlaşmazlıklar örnek gösterilebilir. Ne zaman ki Türkiye'de ikilik yaratılmak istenirse, İngiliz-Rus veya İngiliz-Alman yanlısı suçlamalar yapılmakta ve anlaşmazlıklar körüklenmektedir. Mesela, İngilizsever Kâmil veya Almansever Ferit gibi.*[1745]

[1742] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121-122.

[1743] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 122.

[1744] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 122-123.

[1745] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 123.

Bu arada Anadolu'daki Mustafa Kemal Paşa taraftarları bir başarı sağlarlarsa, Tevfik Paşa Hükûmeti daha fazla Milliyetçi motiflerle güçlenecektir. Padişah düşene kadar bu Hükûmet iktidarda kalabilir. Eğer tersi olur ve Anadolu'daki Millî Mücadele başarısız olursa sahneye Padişah'la birlikte derhâl Damat Ferit, Avni, Ali Kemal vb. İngilizseverler çıkacaklardır."[1746]

Dışişleri Bakan Vekili Radolov'un İstanbul'dan aldığı bilgilerden[1747] Tevfik Paşa kabinesinde küçük değişiklikler yapıldığı anlaşılmaktadır. Adalet Bakanı Arif Hikmet Paşa, Vakıflar Bakanı Hüseyin Kâzım Bey, Maliye Bakanı Abdullah Bey ve Meclis Başkanı Mustafa Arif Bey istifa etmişlerdir.[1748] Kısa zamanda yerlerine yenileri atanmıştır. Buna göre:

Meclis vatandaşlık bürosu çalışanı Kâzım Bey; Adalet Bakanlığına,

Daha önceki Ali Rıza Paşa Hükûmetinde de aynı görevi yapan Faik Nüzhet Bey; Maliye Bakanlığına,

Eski Eğitim Bakanı Said Bey; Yeniden Eğitim Bakanlığı ile Vakıflar Bakan Vekilliğine,

Eski İmar ve İskân Bakanı Senatör Tevfik Bey; Meclis Başkanlığına getirilmiştir.

Hükûmette yapılan bu değişiklik, muhalefetin veya herhangi başka siyasi çevrelerin baskısı yüzünden gerçekleşmediği için halkta bir heyecan yaratmamıştır. Hükûmetin genel politikasında bir değişiklik olmamıştır. Konuşulanlara göre, bu kadar bakanın yer değiştirmesinin sebebi, Faik Nüzhet Bey'i Maliye Bakanlığına getirebilmek içindir.[1749]

İstanbul'daki Bulgaristan elçisi[1750] Kafkasya'daki Türk ordusu ve ordunun Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın durumu, Paşa'nın Rus ve Ermeni Bolşeviklere yaklaşımı, Ankara Hükûmeti ile ilişkileri konularını rapor hâline getirmiştir. Bu rapora göre: Kâzım Karabekir Paşa'nın kumandanlığını yaptığı ordu beş Tümenden oluşmuştur. Bu Tümenlerin dördü düzenli ordu konumundadır. Her Tümende üç bin asker, her birinde dört top olan üç batarya vardır. Her Taburda dört makineli tüfekten oluşan birer makineli tüfek Takımı bulunmaktadır. Süvari Birliği sadece Ordu karargâhında vardır.[1751]

[1746] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 123.

[1747] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 22 Ağustos 1921 tarihli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 124-g.

[1748] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 124.

[1749] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 124-g.

[1750] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Al. Radolov'a gönderilen, 31 Ağustos 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.-17-g.

[1751] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16.

Tümenler üç Alaydan, Alaylar üç Taburdan, Taburlar dört Bölükten oluşmaktadır. Takım yapılanması yoktur. Her Bölük 50-60 askerden oluşmaktadır. Karabekir Paşa'nın ordusunun yaklaşık 15 bin kişiden oluştuğu tahmin edilmektedir. Bir ara yeni asker alımları olmuştur. Bu sebeple bu sayının 20 bine çıkmış olma ihtimali vardır.[1752] Karabekir Paşa'nın ordusunun silahları iyi durumdadır. Rus askerlerinin, 1917 yılında çekilmesi sırasında Anadolu ve Kafkasya'da silahlar bırakılmıştı. Bunlar Karabekir ordusuna verilmiştir. Ayrıca geçen sonbaharda Ermenistan alınırken önemli miktarda top, makineli tüfek ile tüfek de ele geçirilmiştir.

Karabekir Paşa, sadece Kars ve Gümrü'den 30 kale topu, 100 makineli tüfek ve çok miktarda mühimmat almıştır. Askerleri iyi giyimlidir. İyi beslenmişlerdir. Gıda boldur. Özellikle Erzurum Vilâyeti, ordunun yiyecek ihtiyacını bolca karşılamaktadır. Kafkas Türk ordusunun Karargâhı Sarıkamış'tadır. Ordu Kurmay Başkanı Albay Kadri Bey'dir. Albay yetenekli ve iyi eğitimlidir.[1753]

Bazı gazetelerin, Kafkas ordusunun Anadolu'da Batı cephesine gönderildiğine dair yazdıkları doğru değildir. Sadece 9. Tümenden bir Alay Tunceli'ye, Kürtlerin isyanını bastırmak için gönderilmiştir. Olası gelişmeler için bir Alay da Erzincan'da hazır bekletilmektedir. Kâzım Karabekir, Rus Bolşevikleri ile dostluğu devam ettirmeye dikkat etmektedir. Ruslar da aynı şekilde davranmaktadırlar. İki taraf da karşılıklı olarak birbirlerine saygılarını iletmektedirler. Moskova Hükûmeti, Kâzım Karabekir Paşa'ya tam donanımlı bir tren vagonu hediye etmiştir.[1754]

Aslında iki taraf arasında, eskiden olduğu gibi, şimdi de bazı anlaşmazlıklar çıkmaktadır. Mesela, bu yılın Ocak ayında Ruslar, Nahçivan'da konuşlanmış bulunan iki Türk Taburunun şehri terk etmesini istemişlerdir. Tabur Komutanı Yüzbaşı Şevket Bey bunu reddetmiştir. Karşılıklı çatışmaya kadar iş ilerlemiş ve son anda Karabekir Paşa'dan gelen bir telgraf bunu önlemiştir. Ama Yüzbaşı'dan, Taburları geri çekmesi de istenmiştir.[1755]

Kâzım Karabekir Paşa, Bolşevizm'in Türk halkı arasında yayılmasını önlemek için sert tedbirler almaktadır. Tespit ettiği Türk Komünistlerini derhâl tutuklatmaktadır. Ayrıca olası bir anlaşmazlık durumunda hazırlıksız yakalanmamak için Rus ve Ermeni Bolşeviklerini de yakından takip ettirmektedir. Rusların Kafkaslarda sadece bir ordusu vardır. Sayısı 35 bin kişidir. Askerler disiplinsiz, kötü giyimli ve kötü beslenmiş durumdadırlar. Silahları, Karabekir Paşa'nın ordusundaki toplara ve makineli tüfeklere göre daha zayıftır.[1756]

[1752] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16.

[1753] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.

[1754] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.

[1755] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.

[1756] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.17.

Ermeni Bolşevik ordusu altı Alaydan oluşmaktadır. Her Alayda bin kişi vardır. Topçu Birliğinin yaklaşık 10 bataryası bulunmaktadır. Şu sıralar bu ordu güçlendirilmektedir. Gürcistan'ın, her biri bin kişiden oluşan on Alayı vardır. Karabekir Paşa, kendisine Bolşevik askerlerinin konuşlanması, durumu ve düzenlenmesi hakkında bilgi getirecek temsilcilerini Erivan, Bakü ve Tiflis'te bulundurmaktadır. Karabekir Paşa'nın Sarıkamış'taki Karargâhında 12 kişilik Rus askerî heyeti görev yapmaktadır.[1757]

Karabekir ve genellikle Türkler, geçici dostluklarına rağmen, Ruslara güvenmiyorlar. Onları en tehlikeli düşman olarak görmeye devam ediyorlar. Karabekir Paşa, Rusya ve Türkiye sınırları arasına Kafkas devletlerinden birini koyarak, duvar çekmek istiyor. Bu amaçla iki Ermeni ayaklanmasını desteklemiş ve Erivan'da Bolşevik olmayan bir hükûmetin iş başına gelerek Gümrü Barışının gereklerinin yerine getirilmesini istemiştir.[1758]

Kazım Karabekir başkanlığındaki Türk heyeti ile Aleksander Hatisiyan liderliğindeki Ermeni heyeti arasında,[1759] 3 Aralık 1920 tarihinde Gümrü Antlaşması imzalanmıştır.[1760] 18 maddeden oluşmuştur.[1761] Gümrü Antlaşması, Taşnak Hükûmetinin, 29 Kasım 1920'de yıkılması ve Ermenistan'da Bolşeviklik ilan edildiği için yürürlüğe girmemiştir.[1762] Buna rağmen Gümrü Antlaşmasıyla Sevr Antlaşması hükümsüz sayılmış ve Sevr'de Ermenistan sınırları içerisinde gösterilen Doğu Anadolu vilayetlerinin Türk toprağı olduğu kabul edilmiştir.[1763]

Bulgar elçisinin raporu şöyle devam etmektedir:

"Moskova'dan destek almakta olan Ermenistan Bolşevik Hükûmeti, daha Ocak ayında Kars ve Gümrü'nün Türklerden temizlenmesi için tedbir almaya başlamıştı. Uzun görüşmeler ve tereddütlerden sonra Kâzım Karabekir Paşa, 24 Nisan 1921'de Gümrü'yü Ermenistan'a bırakmak zorunda kalmıştır. Ama Kars ve Sarıkamış'tan bir adım dahi geri gitmemeye karar vermişlerdir. Ermenistan ile Türkler arasında yeni bir savaş kaçınılmaz gibi görünmektedir.[1764]

[1757] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 17.

[1758] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 17.

[1759] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 305.

[1760] Hikmet Öksüz, "Misak-ı Millî'de Belirlenen Sınırların Jeopolitik Açıdan Değerlendirilmesi", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II,* (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, s. 897.

[1761] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 305.

[1762] Kenan Olgun, "Rus Belgelerine Göre Moskova Konferansı ve Batum'un Statüsü", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II,* (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, s. 923.

[1763] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında,* ss. 144-145.

[1764] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 17.

Türk ordusundaki birçok subay, Azerbaycan, Türkistan, Dağıstan ve diğer yerlerdeki Müslüman halkları organize etmeye gitmişlerdir. Kâzım Karabekir Paşa, Ankara Hükûmetine tabi ve onun emriyle hareket ediyor olsa bile bazen kendi inisiyatifiyle işler yapmaktadır. Anadolu'daki birçok kişi, eğer Mustafa Kemal Yunanlılarla yaptığı savaşı kaybederse, hiç olmazsa geriye kalanları kurtarmak amacıyla Kâzım Karabekir Paşa ile Kurmay Başkanı Albay Kadri Bey, İngiltere'yle görüşmeler yapacaklardır."[1765]

Bulgar elçisinin gizli raporundan,[1766] 26 Ağustos 1921'de Ankara halkının katılımıyla Kemalist ordusunun başarısı için bir tören yapıldığı ve dualar edildiği öğrenilmiştir. Bu törene, Türk Milliyetçileri ile Afganistan arasındaki teması sağlayan Afganistan'ın Ankara Elçisi Ahmet Han da katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Ahmet Han:

"Bizi yok etmek istemelerinin tek sebebi Müslüman olmamızdır. Medeniyet maskesi altında, vahşilerin bize yapmadıklarını yapıyorlar. Şuna emin olunuz, düşmanlarımız İslamiyet'i yok etmeyi başaramayacaklar. Kur'an ebediyen var olacak. İslam inancı hiçbir zaman kaybolmayacaktır.[1767]

Bugün Anadolu'da süren savaş, sadece Türkiye'nin savaşı değildir. Bu savaş bütün Müslüman dünyasına karşıdır. Zafer sadece buranın değil, tüm Müslümanların zaferi olacaktır. Maalesef ülkelerimiz arasındaki büyük mesafe dolayısıyla size doğrudan yardım yapamıyoruz. Yollar kapalı. Ancak manevî anlamda bütün Müslümanlar Anadolu ile birliktedir. Gün gelecek maddî olarak da birbirimize yardım edeceğiz. Müslümanlar artık uyandı.[1768]

Avrupalılar bize ne kadar çok saldırırlarsa biz o kadar çok birleşiyoruz. Şimdi de ortak tehlikeye karşı birleştik. Birinci Dünya Savaşı ile şimdi arasında Müslümanlarda değişim var. Afganistan, Hindistan, Mısır, Tunus, Cezayir gibi bütün Müslüman ülkelerde uyanış hareketleri görülüyor. Bu uyanış her gün daha da güçlü hâle geliyor. Biz İslâmiyet'in kazanacağından eminiz" demiştir.[1769]

Afganistan'ın Ankara elçisi Ahmet Han, konuşmasının sonunda yaralı askerlere bin lira ve savaşta şehit düşen askerlerin ailelerine de bin lira olmak üzer iki bin lira bağışta bulunmuştur.[1770]

[1765] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 17-g.

[1766] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Rayko Daskalov'a gönderilen, 14 Eylül 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 68-69.

[1767] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 68.

[1768] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 68-69.

[1769] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 68-69.

[1770] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 69.

2- Türkiye-Fransa Arasında İmzalanan Ankara Antlaşması

Ankara Hükûmetinin, 16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması'nı imzalamış olmasının itici etkisiyle Fransızlar, Bekir Sami Bey'in kendi hükûmetine danışmadan ve TBMM'nin onayını almadan,[1771] Londra'da Fransa ile imzaladığı antlaşmanın Ankara Hükûmeti tarafından kabul edilmemesine rağmen,[1772] Mustafa Kemal Paşa ile anlaşma arayışını sürdürmüşlerdir.[1773] Çünkü Fransız birliklerinin işgal ettiği Güneydoğu Anadolu bölgesinde, Toroslar ve Adana ovasında, özellikle Maraş ve Antep'te sert direnişler olmuş, zaman geçtikçe Anadolu'da kalmanın kendileri için maliyetli olacağının farkına varmışlardı.[1774] Keza yıllardır savaşmakta olan Fransa ekonomik sıkıntılar yaşamaya, Fransız kamuoyu da uzak diyarlarda askerlerinin ölmesine tepki göstermeye başlamıştı. Üstelik Fransa'nın İngiltere ile olan ilişkileri eskisi kadar iyi değildi ve Almanya gittikçe güçlenmekteydi.[1775] Fransa, ayrıca Anadolu'da etkisini gittikçe arttıran Bolşevizm'den, Mustafa Kemal Paşa'nın emperyalizme karşı verdiği savaşa Müslüman dünyasının sempati duymasından yakınmaya başlamış, bu sebeplerin üstüne Yunan birliklerinin Anadolu'da başlattıkları ikinci saldırıda başarısız olmaları da eklenince Ankara'yla uzlaşma arayışına hız verilmiştir.[1776]

Fransa siyasal yönetimi bu gelişmeleri dikkate almış, 9 Haziran 1921 tarihinde Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon'u Ankara'ya göndermiştir.[1777] Bouillon, Türkiye'de iki hafta kalmış,[1778] başta Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve çoğunlukla Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile görüşmüştür.[1779]

[1771] Mustafa Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 249; Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, ss. 32-33.

[1772] Ankara Hükûmeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey ile Fransa Başbakanı Briand arasında Londra'da, 11 Mart 1921'de imzalanan antlaşmadan, Ankara Antlaşmasının imzalandığı 20 Ekim 1921'e kadar iki hükûmet temsilcileri arasında defalarca uzun görüşme ve tartışmaların yapıldığı, bir antlaşma taslağının bu süreçte şekillendiği anlaşılmaktadır. Bige Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 209.

[1773] Selek, *Millî Mücadele II*, s. 289: Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 309.

[1774] Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", s. 211.

[1775] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", ss. 309-310.

[1776] Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", ss. 216-217.

[1777] Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 36; Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", s. 86.

[1778] Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, s. 91.

[1779] Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, s. 92; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 310.

Bu görüşmelerde Bouillon önce Sevr'e, sonra Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı sırasında imzaladığı antlaşmalara benzer bir antlaşma yapmak istemiş, Misak-ı Millî'yi temel almayan hiçbir antlaşmanın imzalanmayacağını söyleyen Mustafa Kemal Paşa tarafından reddedilmiş ve görüşmeler kesilmiştir.[1780]

Fransa'ya geri denen Franklin Bouillon, Millî Mücadele'cilerin Sakarya Savaşı'nı kazanmasından sonra, 20 Eylül 1921'de tekrar Ankara'ya gelmiştir.[1781] Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen bilgiye göre:[1782]

> *"Fransız Yüksek Komiserliğindeki yakın bir tanıdık şunları anlattı. Fransız siyasetçi Franklin Bouillon, bir hafta önce İnebolu üzerinden tekrar Ankara'ya gitmiş. Bouillon, bu yaz da toplam birkaç hafta Anadolu'ya geçmişti. Bouillon, Ankara'ya giderken Paris'te ön çalışmaları yapılan Türk-Fransız Antlaşmasını yanında götürmüş. Bu bilgiyi teyit etmek için İngiliz kaynağıma da sordum. Doğruymuş.*[1783]
>
> *İstanbul'daki Fransız çevreleri, Ankara Hükûmetinin Fransa ile yapılacak antlaşmayı kabul edeceğine inanıyorlar. Bazılarına göre ise, Anadolu'daki milliyetçiler atağa geçip kısa sürede bazı başarılar elde etmeye ve bunları antlaşma maddeleri içerisine koydurmaya çalışacaklarmış.*[1784]
>
> *Bu bilgiler çerçevesinde ben de Fransız-Türk ilişkilerinin son zamanlarda çok iyiye gittiğini gözlemliyorum. Türk-İtalyan ilişkilerine göre daha çok mesafe kat ettikleri anlaşılıyor. Franklin Bouillon dışında, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle ve yardımcıları da bir antlaşma imzalanması için var güçleriyle çalışıyorlar."*[1785]

Rayko Daskalov'a iletilen rapordan,[1786] Franklin Bouillon ile Ankara Hükûmeti arasında bir antlaşma imzalanmasına yönelik görüşmelerin devam ettiği öğrenilmiştir. Fransa, Ankara Hükûmetinden Anadolu'da esir

---

[1780] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 310; Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı", s. 252.

[1781] Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı", s. 255; Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", s. 225.

[1782] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili, Rayko Daskalov'a gönderilen, 22 Eylül 1921 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 25-26.

[1783] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 25.

[1784] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 25.

[1785] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 25-26.

[1786] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Ticaret, Sanayi ve Çalışma Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili, Rayko Daskalov'a gönderilen, 11 Ekim 1921 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 22-23.

alınmış bütün Fransız askerlerinin salıverilmesini istemektedir.[1787] Ayrıca İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliğinin verdiği bilgilere göre:

> *"Esir tutulan Fransızların sayısı 780 kişi imiş. Bunların arasından 180 kişi hastalık vb. sebeplerle daha önce Kızılhaç tarafından serbest bırakılmıştır. Geriye kalan 600 Fransız esirin durumuna Ankara Hükûmeti karar verecekmiş. Bunların birkaç defada iadesi bekleniyormuş. Esirler arasından 5 subay ve 95 er Alanya'da Fransızlara teslim edilmiş bile. Karşılık olarak ise Fransız Generali Guro, Suriye'deki esir Türklerin tamamının serbest bırakılmasını emretmiş.[1788]*
>
> *İstanbul'daki Fransız çevrelerinde olduğu gibi, Türk resmî çevreleri ile Kemalistler de Mustafa Kemal'in bu esir değişiminden memnun olduklarını gizlemiyorlar. Bu sebeple Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon arasında imzalanacak olan Türk-Fransız Antlaşmasından da hoşnutlar.[1789]*
>
> *Fransızlar imzalanacak bu antlaşmadan duydukları sevinci göstermek için, parası karşılığında Kemalistlere 4500 mavzer marka tüfek vermişler. Bu tüfekler, Mondros Ateşkesi sonrası İstanbul'da toplatılan Almanların silahları imiş."[1790]*

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gizli bir rapor gönderilmiştir.[1791] Elçinin verdiği bilgiye göre: 20 Ekim 1921 tarihinde Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey ile Fransız Hükûmeti Heyet Başkanı Franklin Bouillon, Türkiye-Fransa Ekonomik-Siyasi Antlaşmasını imzalamışlardır.[1792] Uzun görüşme ve tartışmalardan sonra imzalanan bu antlaşmanın iki taraf devletlerinin parlamentolarında da kısa zamanda onaylanacağına inanılmaktadır.[1793] Türk-Fransız Antlaşması şunları gerektirmiştir:

[1787] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 22.

[1788] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 22.

[1789] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 22.

[1790] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 23.

[1791] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 23 Ekim 1921 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 19-20.

[1792] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 19; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 50-60; Selek, *Millî Mücadele II*, s. 289; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 131; Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı", s. 256; Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 39; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 311.

[1793] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 19.

1. Esir değişimi yapılması. Bu sorun artık çözülmüş durumdadır.
2. Türkiye-Suriye sınırı kesinleştirilmiştir.
3. Kilikya'da bulunan azınlıkların güvenlik garantisi karşılığında Fransız askerleri bölgeyi boşaltacaklardır.
4. Bağdat demiryolu hattı dâhil, Fransa'ya verilen ekonomik imtiyazlar kaldırılacaktır.[1794]

İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği bu ikili antlaşmanın imzalanmasında Fransa Başbakanı Briyan'ın ısrarcı olduğunu söylemiştir. Bu da yeni oluşturulan Fransız Hükûmetinin Ortadoğu politikasındaki değişikliği göstermektedir. Biraz da muhalefetin baskılarından kurtulmak için yapılan bir aksiyon olarak da yorumlanmaktadır.[1795] İstanbul'daki Saray çevreleri ve Türk gazeteleri de antlaşma sayesinde Kilikya sorununun çözülmüş olmasından memnun olmuşlardır.[1796]

Arkasından İtalya da bir antlaşma yapma arayışına girmiştir. Devamında TBMM Hükûmeti, Fransa ve İtalya arasında temsilcilik düzeyinde diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Türk Diplomatik Misyonu; Eylül 1921'de Roma'da ve iki ay sonra Paris'te görevine başlamıştır.[1797]

Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması; taraflar arasında ateşkes yapılmasını, İskenderun'da özerk bir yönetimin kurulmasını ve Türkiye-Suriye sınırının belirlenmesini kararlaştırmıştır.[1798] Antlaşmanın 3., 7., 8., 9. maddeleri toprak ve sınırlarla ilgilidir. 3. maddeye göre antlaşmanın imzalanmasını izleyen iki ay içinde belirlenen hattın kuzeyine Türk birlikleri, güneyine ise Fransız birlikleri çekileceklerdir. Belirlenen hat ise 8. maddede şöyle açıklanmıştır: Sınır hattı İskenderun Körfezi üzerinden, Payas'ın güneyinden Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecek, oradan Suriye'ye Kamaba ve Kilis Türkiye'de kalacak şekilde Çobanbey istasyonundan itibaren demiryolunu izleyecek ve demiryolu Nusaybin'e kadar Türk topraklarından devam edecektir. Nusaybin ile Cezine-i İbn Ömer arasındaki eski yol Türkiye'de kalacak şekilde Dicle'ye kadar devam edecektir. Bu hattın belirlenmesi için bir komisyon kurulması kararı alınmış ancak Fransa bunu 1925 yılına kadar geciktirme yoluna gitmiştir.[1799]

[1794] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 19.

[1795] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 20.

[1796] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 20; 13 maddeden oluşan antlaşma için bk. Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası*, ss. 177-180.

[1797] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 133.

[1798] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 310.

[1799] Haydar Çakmak, "1923-1938 Türk-Fransız İlişkileri", *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, s. 90.

Bulgar elçisi Pavlov'un gizli raporundan anlaşıldığına göre:[1800] İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle "Jurnal d'Orion"na, 20 Ekim 1921'de imzalanan Türk-Fransız Antlaşmasının ana esaslarını açıklamıştır.[1801] Buna göre Antlaşmayı imzalayan iki devlet:

1. Gelecekteki Türk-Fransız dostluk ilişkilerinin kurulması ve geliştirilmesi için çalışacaklarını,
2. Esirlerin karşılıklı değişimi için görüşmeleri başlatacaklarını,
3. Fransız askerlerinin iki ay içerisinde, işgal edilmiş yerlerden çıkmalarını kararlaştırmışlardır.[1802]

General Pelle bu açıklamasında ayrıca, antlaşmada yer alan hükümler dışında Fransa'nın başka bir şey kabul etmediğini belirtmiştir. Generalin, Türkiye'nin Avrupa sınırları hakkında ne söylediğine, Bulgaristan'ın çıkarlarını ilgilendirdiği için bakmak lazımdır. General Pelle bu konuda şunları söylemiştir: *"Mondros Ateşkesi ile Fransa ve Türkiye arasında başlayan savaş bu antlaşma üzerine sona ermiştir. Biz aslında genel barışın bozulması taraftarı değildik. Şimdi ise Türkiye ile kesin bir antlaşmaya varmış olduk."*[1803] Fransa, Doğu sorununun çözümüne yönelik Türkiye'ye diplomatik destek sözü vermiş olmasına rağmen, General Pelle'nin konuşmasından Paris'in yazılı bir vaatte bulunmadığı anlaşılmaktadır.[1804]

Ankara Antlaşmasının 9. maddesi ile Caber kalesi ve çevresi Türkiye'ye verilmiş, Ankara'nın kalede koruyucular bulundurup Türk bayrağı çekmesi sağlanmıştır.[1805] Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile TBMM Hükûmeti büyük bir siyasî zafer kazanmıştır.[1806] Sonuçları itibarıyla Ankara Antlaşması:

1. İtilaf Devletleri blokunu ayrıştırmıştır.[1807]
2. Fransa, Misak-ı Millî'yi ve Ankara Hükûmetini tanımıştır.[1808]
3. Sevr Antlaşması'nın Fransa tarafından da geçersiz kılındığı görülmüştür.

[1800] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 4 Kasım 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 17-18.

[1801] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 17.

[1802] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 17.

[1803] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 18.

[1804] Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 18.

[1805] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, s. 51; Budak, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı", s. 256.

[1806] Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", s. 86.

[1807] Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", s. 86.

[1808] Yavuz, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", s. 230.

4. Güneydoğu Anadolu'daki Fransız işgali sona ermiş, bu bölgedeki Türk birlikleri Batı cephesine kaydırılmıştır.[1809]
5. Fransızlar işgali sona erdirirken, satış ve hibe yoluyla da olsa silah ve cephanelerini bırakmışlardır.[1810]
6. Fransa, Kuzey Suriye'nin önemli bir kısmını, çoğu Bağdat demiryolu hattını izleyen kısmını Türkiye'ye teslim etmiştir.[1811]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen rapordan,[1812] 24 Ekim'de Roma Hükûmeti tarafından özel olarak görevlendirilmiş bir İtalyan heyetinin Ankara'ya geldiği anlaşılmıştır. Bu heyetin görevinin, kısa süre önce Fransa ile Ankara Hükûmeti arasında imzalanan antlaşmaya benzer bir Türk-İtalyan Antlaşması görüşmesi yapmak olduğuna inanılmaktadır.[1813]

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinden, üç ayrı İngiliz heyetinin de Ankara'ya doğru yola çıktığı tespit edilmiştir. Bu heyetlerin Türk milliyetçileri ile bir antlaşma yapmayı yeniden deneyecekleri anlaşılmaktadır. Bu gelişme İstanbul'daki diplomatik çevrelerde çok önemli görülmüştür. İngilizlerin bu yeni teşebbüsünün henüz sonucu belli olmasa da kısa zaman önce karşılıklı esir değişimi konusunda Ankara ile Londra arasında varılan anlaşma, yumuşama olarak değerlendirilmiştir. Bunun iki ülke arasında yaşanan sorunların, çıkarlar çerçevesinde çözüme yönelik bir antlaşmanın imzalanmasına yol açabileceği değerlendirilmektedir. Böyle bir antlaşma imzalanırsa, bunun olumlu sonuçları görülecek, Doğu halkları ve özellikle Yunanistan için iyi olacaktır. Çünkü böyle bir yumuşama savaşta zor durumdaki Yunanistan'a, İngiltere'nin yaptığı başka bir türlü destek olarak dönecektir.[1814]

İstanbul'daki Bulgaristan diplomatik misyonunun raporundan,[1815] Ankara Hükûmeti ile Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Bolşevik

[1809] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 311.

[1810] Şenel, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", s. 87; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 311.

[1811] L. Bruce Fulton, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 189.

[1812] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 29 Ekim 1921 tarihli çok gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 63.

[1813] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 63.

[1814] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 63.

[1815] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 31 Ekim 1921 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 128-g.

Rusya arasında Kars'ta, 13 Ekim 1921 tarihinde bir Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalandığı öğrenilmiştir.[1816] Bu antlaşmayla Türkiye'nin Doğu sınırı kesinleşmiştir.[1817]

Kars Antlaşması, Moskova Antlaşmasının hemen hemen aynısıdır.[1818] Antlaşmanın Türkiye açısından önemi, Türk sınırının Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan tarafından da kabul edilmiş olmasıdır. Bu gelişme Türk-Ermeni ilişkileri açısından da önemli görülmüş, Gümrü Antlaşmasından sonra, bu antlaşmayla da Sevr'in Ermenistan'a ilişkin hükümlerinin geçersizliği Ermeniler tarafından bir kez daha onaylanmıştır.[1819]

Kars Antlaşması hükümleri arasında sadece dört madde Moskova Antlaşmasında yoktur. Bunlar sınırlarda yaşayan halkın karşılıklı olarak otlaklardan faydalanmasına ilişkin 7. ve 8. maddeler ile mültecileri ve cinayet işleyenlerin durumuna ilişkin 14. ve 15. maddelerdir. Antlaşmanın 18. maddesinde ise, Mart 1922 yılında Tiflis'te Kafkaslar ötesi-Türkiye ekonomi konferansı yapılması kararlaştırılmış, bu konferans ile iki taraf arasında yaşanan ticarî, malî vb. konular çözüme kavuşturulmuştur.[1820] Antlaşmanın diğer maddeleri, imzacı tarafların esir alınmış vatandaşlarını ve karşılıklı ticareti düzenlemektedir.[1821]

Millî Mücadeleciler, daha önce yaptıkları antlaşmayla Batum üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve taviz vermiş olmalarına rağmen Kars Antlaşmasıyla yeni bir fedakârlıkta bulunmamışlardır. Hatta yeni haklar elde etmişlerdir. Bu haklar şöyledir:

1. Batum'a özerklik verilecektir.
2. Batum limanında Türkiye'ye ayrıcalık tanınacaktır.
3. Ardahan ve Kars üzerindeki Türk hâkimiyeti kabul edilecektir.
4. Sarıkamış ve Oltu'da Ermenilere ekonomik haklar verilmeyecektir.
5. Ani kasabası Ermenistan topraklarında olmayacaktır.
6. Ermeni savaş esirleri ülkelerine geri gönderilecektir.[1822]

[1816] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 128; Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası*, s. 76.

[1817] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 309; Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 41.

[1818] Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 41.

[1819] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, s. 253.

[1820] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, s. 253.

[1821] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 128-g.

[1822] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, s. 185.

Kars Antlaşması ile Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadeleciler Kafkasya'daki durumu lehlerine çevirmiş, Misak-ı Millî'yi Sovyet Rusya'dan sonra, üç devlete daha kabul ettirmişlerdir. Bu Kemalist diplomasisi için büyük bir başarıdır.[1823] Moskova açısından ise Kars Antlaşması, Sovyetler Birliği'nin Kafkaslar ötesi haklarıyla ilişkilerini düzenlemesine sebep olmuştur.[1824]

Bulgar elçisinin İstanbul'dan ilettiği gizli raporu[1825] Bakanlar Kuruluna, Savaş Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığına bilgi için gönderilmiştir. Elçinin bildirdiğine göre:

"Birkaç gün önce, Türklerin elinde esirken serbest bırakılan Albay Georgi V. Babacanov İstanbul'a geldi. Bana, bir yıldır bulunduğu Doğu Anadolu'daki durum hakkında bilgiler verdi. Ona göre, Doğu cephesindeki Kâzım Karabekir Paşa'nın emrinde bulunan ordunun sayısı 10 bin kişiden azmış. Askerler bakımlı imişler ve iyi besleniyorlarmış. Bütün rütbelilerin maaşları altın ile ödeniyormuş. Ülkenin iç kesimlerinde, özellikle Sivas'ta ağzına kadar dolu gıda depoları varmış. Askerlerin disiplini ve eğitimi çok sıkıymış. Karabekir Paşa, askere ve halka yönelik Bolşevik propagandasının yapılmasını istemiyormuş.[1826]

Türk yetkililerin, Rum halkı ile ilişkileri gerginliğe yol açmaya başlamış. Samsun ve Trabzon gibi diğer Karadeniz şehirlerindeki Rum aileler ülkenin iç kesimlerine gönderilmiş. Rum erkekler yol ve köprü inşatlarında çalıştırılıyormuş. Türklerin Ermenilerle olan ilişkileri ise daha yumuşakmış. Özellikle Gümrü'de imzalanan Kars Antlaşması sonrası yumuşama görünür hâle gelmiş.[1827]

Babacanov'un verdiği bilgilere göre, Mustafa Kemal Paşa'nın ordusu 80 bin kişi kadarmış. Rusların Türklere yaptıkları yardım çoğunlukla altınmış. Mustafa Kemal'in adamları bu altınlarla silah ve mühimmat satın alıyorlarmış. Bu alımları belli bir yerden değil, buldukları her yerden hatta İngilizlerden bile yapıyorlarmış.[1828]

Türkiye'nin Sovyet Rusya ile ilişkileri, gönülden olmasa da çok iyi görünüyor. Türkiye'nin Fransa ile yaptığı antlaşma Sovyetlerle olan ilişkilerine gölge düşürmüş gibi. Dolayısıyla Moskova, Enver Paşa ile adamlarına yaptığı yardımı ve desteğini arttırmış. Türk-Sovyet ilişkileri karşılıklı güvensizliğe dönüşmüş durumdadır."[1829]

[1823] Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı, C. II*, s. 186.

[1824] Yüceer, *Milli Mücadele Yıllarında*, s. 253.

[1825] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 29 Kasım 1921 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131-g.

[1826] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131.

[1827] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131-g.

[1828] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131-g.

[1829] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131-g.

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgaristan Büyükelçiliğine, 22 Aralık 1921 tarihli bilgi notu gönderilmiştir.[1830] Buna göre:

"27 Temmuz 1921 tarihli, yeni toprakların taksimatına yönelik kanun çerçevesinde Bulgaristan Hükûmeti, Türkiye'ye göç eden Türklerin taşınmaz malları ile diğer harcamalarını karşılamakta, Çatalca ve Batı Anadolu'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarların taşınır ve taşınmaz haklarının Türkiye tarafından karşılanacağından da şüphe etmemektedir.[1831]

Yine de Bulgaristan Adalet Bakanlığı, Türkiye'ye göç eden Türklerin sorunlarıyla ilgilenen komisyonlara telgraf çekerek, Bulgaristan'a göç etmekte olan Bulgarların bazı eşyalarına ve taşınmazlarına el konulduğuna dair haberler geldiğini, konu ile ilgilenilmesini istemektedir."[1832]

[1830] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1939, l. 21-22-23.

[1831] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1939, l. 21.

[1832] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1939, l. 22-23.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A- Millî Mücadele'de 1922 Yılı Gelişmeleri

1921 yılında meydana gelen olaylar Millî Mücadeleciler lehine gelişmiştir. Birinci ve İkinci İnönü Savaşları kazanılmıştır. Millî Hükûmetin temsilcileri Londra Konferansına çağrılmıştır. 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla Sovyet Hükûmeti Misak-ı Millî'yi tanımıştır. 10 Temmuz 1921'de başlayan Yunan saldırısı, 13 Eylül 1921'de Sakarya zaferiyle sonuçlanmıştır. 13 Ekim 1921 tarihinde Kars'ta bir antlaşma imzalanmış, Moskova Antlaşmasındaki Azerbaycan ve Ermenistan'ı ilgilendiren bölümler yeniden belirlenmiştir. 20 Ekim 1921'de Fransa ile Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Paris, Ankara'daki Millî Hükûmeti tanımış, Türk Milleti'ni ilgilendiren bütün işlerde yardımcı olmaya söz vermiştir.[1833]

1922 yılı başında ise Millî Mücadelecilerin en önemli görevi, Yunanlıları Batı Anadolu ve Trakya'dan çıkarmak ile Misak-ı Millî esaslarına göre barışı sağlamak olacaktır. Uluslararası arenada haklı görülmenin ve hakkını alabilmenin yolunun zafer elde edilmiş bir savaş sonrasında mümkün olduğunu bilen Mustafa Kemal Paşa, Yunan işgal kuvvetlerine karşı hazırlıklarını tamamlamıştır.[1834]

10 Ocak 1922 tarihli Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına şifreli telgraf gönderilmiştir.[1835] Telgrafa göre:

> *"Yetkili kişilere yakın güvenilir kaynağımdan aldığım bilgilere göre; Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığının ayrıntıları Paris Barış Antlaşmasını hazırlayan komisyonlarca tekrar görüşülecekmiş. Şu ana kadar bir uzlaşmaya varılamamış.*[1836]

[1833] Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 60.

[1834] Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 42.

[1835] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6-g.

[1836] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6.

İngilizler bütün Trakya'yı Yunanistan'a vermek istiyorlar. Fransızlar ise buna karşılar. Telkin edilen ise şöyle; Trakya Yunanlılardan tamamen temizlensin. Yerine 3-4 yıllığına İtilâf Devletlerinin oluşturacağı uluslararası bir yönetim getirilsin. Bu sürenin sonunda da referandum yapılsın. Bu teklifin İngilizler tarafından kabul edilme şansı yok. Üçüncü bir seçenek var diyorlar; Doğu Trakya ve Edirne Türklere, Batı Trakya Yunanlılara verilsin.[1837]

Bu seçenek Ankara, İstanbul ve Fransızlar tarafından kabul görecek. Zayıf ihtimalle İngilizler bile kabul edebilirler. Bu durumda bizim (Bulgaristan'ın) Ege Denizi'ne çıkışımız iki devlet sınırları arasından olacak. Ya Dedeağaç'tan ya da Yunan toprağı olan Kavala'dan geçilecek. Şu anda en güvenilir çözüm hem İngilizlerin hem de Fransızların bizim Ege'ye çıkışımıza ikna edilmesi. [1838]

Eğer üçüncü seçenek gerçekleşmez, Trakya'nın tamamı veya bir bölümü Türklere verilmezse Atina ile Ankara arasında barış olmayacak. Sorunun çözümü de ertelenmiş olacak. Şu anki durum biz Bulgarlar için iyi bir fırsat ve üzerinde durmalıyız."[1839]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliği Başkonsolosu Pavlov'dan, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen telgrafa göre:[1840]

"Nüfus kaydı Sofya olan Dimitır Açkov 10 günden beri İstanbul'da bulunmaktadır. Ankara'ya gitmek için fırsat kolluyor. Herhangi bir görev üstlenmediğini söylemesine rağmen Açkov'un konuşmalarından, Ankara'da yapması gereken bir iş için görevlendirildiği anlaşılıyor.[1841]

Açkov ile bir görüşme yaptım. Bana Mustafa Kemal Paşa'yı eskiden tanıdığını, onun yanına gittiğini ve Trakya sorunu hakkındaki gerçek düşüncelerini öğrenmek istediğini söyledi.[1842] *Ayrıca Bulgaristan'ın, Trakya sorununun aleyhine çözüme kavuşmasına razı olmayacağını kendisine iletmek için gittiğini ekledi.*[1843]

Bu konu ile ilgili, yani Açkov'un Ankara'ya gidişi ile ilgili İngilizler beni sorguya çekerlerse, onun herhangi bir resmî görevi olmadığını,

[1837] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6.

[1838] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6-g.

[1839] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6-g.

[1840] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu T. Pavlov'dan, Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Ocak 1922 tarihli "gizli" ibareli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1-g.

[1841] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1.

[1842] Velikov, *Kemalistkata Revolütsiya*, ss. 80-81.

[1843] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1-g.

Bulgar Hükûmeti ile bir bağlantısı bulunmadığını, her sıradan vatandaş gibi Avrupa ve İstanbul'da gezme hakkını kullandığını söylemeyi düşünüyorum. Bu yaklaşımımı uygun buluyorsanız telgrafla bana bildiriniz."[1844]

2 Ocak 1922 tarihli bir İngiliz Gizli İstihbarat raporunda Dimitır Açkov'dan bahsedilmiştir. Bu raporda Açkov, Bulgar ajanı olarak tanımlanmış ve Trakya'da Yunan işgaline karşı mücadele vermekte olan Mustafa Kemal taraftarları ile temasta olduğundan söz edilmiştir.[1845]

Başkonsolos Pavlov imzalı, Başbakan Stamboliyski'ye iletilen[1846] ve bilgi için Bulgaristan Hükûmeti Bakanlar Kuruluna da gönderilen yazıya göre:

"Briyan Hükûmetinin iktidardan düşüşü ve Can'da devam eden konferans gibi gelişmeler Padişah çevrelerinde takip edildiği gibi Kemalistleri de yakından ilgilendiriyor. Özellikle sürmekte olan savaşa taraf olanlar, olumsuz gelişmelerin Türk-Yunan anlaşmazlığında çözüm üretmek yerine engel olduğunu ve daha da geriye gidildiğini düşünüyorlar.[1847] *Bu sebeple, 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Türk-Fransız Antlaşmasının taraf ülke parlamentolarında onaylanmaması veya geciktirilmesi ihtimali konuşuluyor.*

İstanbul çevreleri bu antlaşmanın onaylanmaması konusunda heyecanlı değiller. Çünkü Fransa-Türkiye ilişkilerinde yeni Başbakanın "Tan" gazetesine verdiği demeç ve yayınlanan "Serbest Mektuplar"dan fikirlerini öğrenmişlerdi. Şunun belirtilmesi gerekiyor; Gün geçtikçe savaşı kazanacaklarına dair Anadolu halkının morali ve ümidi artıyor. Yeter ki bu duygular daima diri tutulabilsin.[1848]

İngilizler, Doğu Anadolu'daki Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kışkırtmaya devam ediyorlar. Bu kışkırtmalar yüzünden özellikle ilkbahardan itibaren, Türk ordusunun zorluklarla karşılaşacağı anlaşılıyor.[1849]

Diğer taraftan, Ankara Meclisinde meydana gelen tartışmalar yüzünden de Mustafa Kemal zor durumda kalabiliyor. Kısa bir süre önce Mustafa Kemal, istediği bir kanunu meclisten geçiremedi ve bu sorun teşkil etti.

[1844] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1-g.

[1845] Sonyel, *Kaygılı Yıllar*, ss. 317-318.

[1846] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği Başkonsolosu Pavlov'dan, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 17 Ocak 1922 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1-g.

[1847] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1.

[1848] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1.

[1849] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1-g.

Aldığı tedbirlerden sonra, daha güçlü bir şekilde meclise hâkim oldu ve yeni kanunları çıkarmayı başardı. Ayrıca Enver Paşa ve adamlarının çevirdiği entrikalarla da uğraşılıyor. Bu arada yaşanan ekonomik ve mali sıkıntılar yeni yılda Ankara Hükûmetini zorlayacak gibi görünüyor."[1850]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Sofya'ya gönderilen rapordan,[1851] Büyükelçinin Doğu Sorunu ile ilgili üç devlet bakanının Paris'te yaptıkları görüşmelere katıldığı anlaşılmaktadır. Burada bir konuşma yaparak Bulgar tezlerini anlattığı, çoğunlukla İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerine hitap ettiği görülmektedir. Onlar da bir "Bulgar'ın" bu kadar çok konuşmasını hayretle karşılamışlardır. Üç bakanın görüşmeleri aslında o kadar acil değil ve zamanı da değildir. Bunu kendileri de ifade etmişlerdir. Şu sıra yapılan görüşmeleri, Kasım 1920 ve Mart 1921 tarihlerinde yapılan görüşmeler kadar ciddiye almamışlardır. Yine de yaptıkları toplantılarda Doğu Sorununun çözümü konusunda fikirlerini söylemektedirler.[1852] Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisinin son yirmi gündür yaptığı çalışmaların özeti şöyledir:

"Midye-Çorlu-Tekirdağ hattı için konuştuğumda, aslında bu hattın İngiltere'nin fikri olduğunu söylediler. Bu çizginin etnik, ekonomik, jeopolitik, stratejik ve tarihî olarak bizim için çok önemli olduğunu anlattım. İngilizler başka bir çözüm yolu bulduklarını söylediler. İngilizlere bu hattın onların çıkarları için uygun olmadığını söyleyecektim ama çabuk sinirlendiklerini bildiğimden sustum.[1853] *Onlara kendi önerilerinin sebeplerini sordum.*

Bana İngiltere'nin Türkiye'ye, Avrupa topraklarından hiçbir şey vermek istemediğini söylediler. Çünkü Türkiye onlarla savaş hâlindeymiş. Üstelik Türkiye'nin, Eylül-Ekim 1914'te kendilerine katılmasını istemelerine rağmen onlar, Almanya safında yer almışlar. Keza Birinci Dünya Savaşı'nda en fazla İngilizlerle savaşmışlar. Londra Türkiye'ye iyi davranırsa, sömürgelerden getirdikleri ve Türklere karşı Batı Ege ile Gelibolu'da savaşan askerler onları hiçbir zaman affetmeyeceklerini söylüyorlarmış. Gelibolu'daki İngiliz mezarları Türklere bırakılamazmış. Avusturalyalılar da buna razı olmazlarmış.[1854]

Tespitlerime göre, İngiliz İmparatorluğu sömürgelerinde çok fazla

[1850] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1-g.

[1851] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 30 Ocak 1922 tarihli "çok gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 11-12-13-14-15-16.

[1852] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 11.

[1853] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 11.

[1854] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 12.

Müslüman var. Bunlar Türkiye'ye sempati ile bakıyorlar ve Sevr Antlaşmasının değiştirilmesini istiyorlar. İngilizler ise Küçük Asya'daki (Ege'deki) savaş da Türklere karşı savaşan sömürgelerin çıkarları da önemlidir diyorlar.[1855]

Albay Kenworthy, Lloyd George'un karakteri hakkında beni bilgilendirdi. Lloyd George'un Türk düşmanlığının çok eskilere dayandığını, daha ilkokuldan itibaren üç şeyi kendine düşman belledeğini söyledi. Bunlar Şeytan, Türk ve Papa imiş.[1856]

Ancak Lloyd George'un gözünde bu üç düşmanın siyasal bir anlamı yokmuş. Mesela, geçenlerde Rum Patriği Meletios Mestaksakis ile görüşmüş. Patrik Newyork'tan dönerken (Londra'ya) uğramış. İstanbul'a gidiyormuş. Patrik Mestaksakis İstanbul Rumları tarafından seçildi. Venizelos taraftarı, Kral Konstantin'e muhalif birisi. Patrik, Küçük Asya'nın (Ege'nin) kaybedilmesine ağladı. Bütün bunların suçlusu olarak Kral Konstantin'i görüyor.[1857]

Bu bilgilerden sonra asıl konuya dönüyorum. İngiltere Dışişleri Bakanlığında "Trakya Sorunu" konusunda Türklerin lehine bir yaklaşım yok. Sorunun çözümü zaten İngilizlere bağlıdır. Şimdilik Küçük Asya (Ege), İzmir, Midye-Çorlu-Tekirdağ hattı gibi konularda bir değişiklik yok.[1858]

İngilizlere, madem Türklere bu kadar karşısınız neden ülkeyi silahsızlandırmadınız. Hâlbuki Bulgaristan'a bunu yaptınız, dedim. Bana, bu konuda isyan etmekte haklısınız. Mondros Ateşkesindeki silah bırakılması ile ilgili konulan madde hatalı oldu. Ateşkesi generaller aceleyle imzaladılar. Londra'dan talimat almaya vakitleri olmadığını söylediler, dendi.[1859]

Sordum; Balkanlarda ve Yakın Doğu'da sadece Türklerin ve Yunanlıların çıkarları gerçekleşirse ne olacak? Neden diğerlerine nazaran Yunanistan'ın çıkarları öncelikli oluyor? Bulgaristan'a vaat edilen "Ege'ye Çıkış" nerede kaldı? Azınlık haklarının savunulmasına ne oldu?[1860]

Cevap verdiler; Sizin (Bulgaristan'ın) "Ege'ye Çıkış" hakkı gerçekleşmedi çünkü Sevr Antlaşması henüz onaylanmadı. Ama yine de Bulgaristan'ın Ege'ye ekonomik çıkışı olacak. Bunu gerçekleştirmek için, İtilaf Devletlerinin önderliğinde bir Uluslararası Kontrol Komisyonu kurulacak dediler. Tuna nehrine kıyısı olan devletlerin ticaret hakları garanti edildiği gibi, Bulgaristan'ın "Ege'ye Çıkış" hakkı bu komisyon

[1855] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 12.

[1856] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 13.

[1857] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 13.

[1858] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 13.

[1859] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 14.

[1860] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 14.

sayesinde garanti altına alınacak. Hiçbir devlet Tuna nehri üzerinde düzenlenen ticaret yolu için itirazda bulunmadı. Bunun gibi Ege'ye çıkış düzenlendiğinde de kimse karşı çıkmayacak, diye eklediler.[1861]

Tuna nehri düzenlemesi ile Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış arasında bir benzerlik görmediğimi, bunun anlaşılabilir olmadığını söyledim. Bana, Ege'ye çıkış konusu kararlaştırılırken buna bir açıklık getirileceğini söylediler. Ben tekrar eski tezimize döndüm. Batı Trakya'da bir uluslararası yönetim kurulmadıkça sorunun çözülemeyeceğini ve Neuilly Antlaşmasının 48. maddesinin ihlal edileceğini hatırlattım.[1862]

İngiltere Dışişleri Bakanlığına söz anlatmak, ikna etmek mümkün olmuyor. Onlara göre, Yakın Doğu Sorununun çözümü için üç devlet dışişleri bakanlarının Paris'te yapacakları konferans önemli olacak. İngiliz bakanlardan hiçbiri, konular görüşme aşamasında olduğu için karar verecek durumda değil.[1863]

Bana da aynı cevapları verdiler. Henüz bir karar verme aşamasında olmadıklarını söylediler. Paris'te İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanları tarafından sorunlar görüşülüp kararlaştırılacakmış. Türkiye ve Yunanistan bu görüşmelere gözlemci statüsünde katılacakmış.[1864]

Paris'te Sevr Antlaşması oturumlarına başlanmadan tarafların yetkilileri ile görüşmeye çalışacağım. Özellikle, Trakya'ya özerklik verilmesini açık sözlülükle dile getiren İtalyan temsilcisi Kont Sforza ile görüşeceğim.[1865]

Tarafların, Sevr Antlaşması hükümlerinde düşündükleri değişiklikler hakkında sorduğum sorulara İngiltere Dışişleri Bakanlığı cevap vermedi. Ben de üstelemedim. Çünkü özellikle Trakya sorunu ile ilgili ısrarım öğrenilirse, Yugoslavya ve Romanya da devreye girip isteklerde bulunmaya başlayacaklar. Sorunlara Yugoslavya ve Romanya'nın dâhil olmasına Yunanistan sıcak bakıyor. Bu üç devlet birbirlerine yakınlaşıyor. Bu işbirliğine ise Macaristan, Bulgaristan ve belki de Türkiye endişeyle yaklaşıyor.[1866]

Ben her şeye rağmen Lord Curzon'un danışmanı Vansifort'a uğradım. Ona bizim (Bulgaristan'ın) tezlerimizi anlattım. Vansifort, Curzon'a iletmek üzere not aldı. İngiltere Dışişleri Bakanlığının "Doğu Sorunu" ile ilgili ileri sürdüğü tezlere, İngiliz parlamentosunda ve diğer siyasi çevrelerde farklı yaklaşımlar var."[1867]

[1861] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 14.

[1862] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 15.

[1863] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 15.

[1864] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 15.

[1865] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 16.

[1866] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 16.

[1867] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 16.

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisinin, Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği gizli rapordan,[1868] Doğu sorunu ile ilgili Paris, Roma ve Londra arasında büyük anlaşmazlıkların var olduğu anlaşılmıştır. Büyükelçinin raporu şöyledir:

"Milletvekili Obrayt Herbert bu konu hakkında şunları söyledi; Başbakanlar veya Dışişleri Bakanları, Doğu sorununu görüşmek üzere ne zaman bir araya gelseler acele ediyorlar ve hemen kendi siyasi çevrelerine geri dönmek istiyorlar. Bu sebeple de aralarında ayrıntılı bir görüşme yapamıyorlar. Her görüşmede henüz açıklığa kavuşturulmamış konular üzerinde duruluyor ama yine çözümsüz kalınıyor. İngiltere Dışişleri Bakanlığı ise Yakın Doğu'da bir an önce barışın sağlanmasını istiyor.[1869]

Lloyd George göre Yunanistan ve Türkiye, Büyük devletlerin arabuluculuk tekliflerini kabul etmezlerse İngiltere, kendisinde hazır bulunan çözüm önerilerini, Lord Curzon ile birlikte, uygulamaya koyacaktır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı şu düşünceyi ileri sürecektir; Madem İstanbul'u İngiltere yönetiyor, o hâlde gücünü ve kararlılığını ortaya koyma hakkı var. Dolayısıyla bu karar İstanbul Hükûmetine zorla kabul ettirilecektir. Ankara Hükûmetine sormaya bile gerek yoktur.[1870]

Fransa Başbakanı Poincare ise harekete geçmeden önce belgeler toplamak gerektiğini söylüyor. O, her sorunla ilgili farklı görüşleri bir araya getirmek istiyor. Paris'te askerleri, siyasetçileri, maliyecileri, ekonomistleri, coğrafyacıları toplamış ve Sevr Antlaşmasının yeniden gözden geçirilmesini konuşmuş. İngiltere Dışişleri Bakanlığı ise buna çıldırıyor ve onaylamıyor. Toplantı için Paris'e, İstanbul Yüksek Komiseri General Pelle dahi çağrılmış. Paris'teki toplantının, 9 Şubat 1922'de yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat bugün İtalyan Hükûmeti iktidardan düşünce toplantı bir başka tarihe ertelendi..."[1871]

Büyükelçinin, Doğu sorunu ile ilgili Fransa, İtalya ve İngiltere Dışişleri bakanlıkları arasında var olduğunu düşündüğü anlaşmazlıkların bazıları şunlardır:

1- *"Üç Büyük Devletin kararlarını Türkler veya hem Türkler hem de Yunanlılar kabul etmezse ne yapılacaktır?*

[1868] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 2 Şubat 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 42-43-44-45.

[1869] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 42.

[1870] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 42.

[1871] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 43.

a- İngiltere, İstanbul Hükûmeti üzerinden Kemalistlere askerî güç kullanarak baskı yapmayı düşünmektedir. İngiltere parlamentosu ise buna karşıdır. Çünkü bu politika Hindistan Müslümanlarını Londra'ya karşı ayaklandıracaktır. Şimdiden İngiltere'nin Hindistan Bakanı Montegü, Krala karşı Hindistan Müslümanlarını savunmak durumunda kalmıştır.

b- Fransa'nın, Ankara ile iyi ilişkilerini sürdürmekte olduğundan, üç Büyük Devletin isteklerini Ankara'ya söylemesi mümkün değildir.

2- İzmir'in durumu ne olacaktır?

a- İngiltere, İzmir'in güvenliğini sağlayacak bir özerk bölge kurulması için proje hazırlamıştır.

b- Fransa, İzmir'e Türklerin hâkim olmasını istemektedir.

3- Avrupa Türkiye'sinde (Trakya'da) Türk-Yunan sınırı nasıl olacaktır?

a- İngiltere, Midye-Çorlu-Tekirdağ hattı üzerinde durmakta ve Türklerin Balkan Yarımadasına girmesini istememektedir.

b- Fransa, Trakya'da Türkiye'ye daha geniş sınırlar tanınmasından yanadır. Edirne konusunda Türklerin isteklerini desteklemektedir.[1872]

Hâlbuki 1913 yılında yapılan Londra Büyükelçiler Konferansında Trakya, Türkiye'ye değil Bulgaristan'a verilmiştir...[1873] *Sürdürülen görüşmelerden Yakın Doğu sorunu ile ilgili bir karar çıkmamıştır. Londra, Paris ve Roma, Türkler ile Yunanlılar önünde anlaşamadıklarını gösterirlerse yaşanan Türk-Yunan sorununda uluslararası güçlerin barışı sağlaması mümkün olamayacaktır."*[1874]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisi raporunda bilgi vermeye devam etmektedir. Buna göre:

"Bugün İngiltere Dışişleri Bakanlığında Fransa Büyükelçisi ile görüştüm. Büyükelçi bana, Doğu sorununun çözümüne yönelik Büyük Devletler arasında henüz fikir ayrılıkları olduğunu, kendisinin bu durumu değerlendirerek onlara Bulgaristan'ın Trakya sorunundaki görüşlerini anlattığını söyledi."[1875]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinin, Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği rapordan,[1876] son günlerde İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri

[1872] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 43-44.

[1873] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 44.

[1874] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 45.

[1875] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 45.

[1876] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Şubat 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1-g.-2-g.

ile Türkler arasındaki ilişkilerde belirgin bir şekilde değişikliklerin göze çarpmaya başladığı öğrenilmiştir. Yüksek temsilcilik ve askerî yönetimin inisiyatifi ile Müslüman göçmenlere yardım amaçlı konserler ve balolar düzenlenmektedir.[1877]

İtilaf Devletleri Askerî Temsilcisi General Harington, Yüksek Komiserin eşi Leydi Rumbold ve yüksek rütbeli İngiliz subayları, İstanbul'a perişan vaziyette gelen göçmenlerin yerleştirildiği çadırları, kışlaları, camileri ve yetimhaneleri ziyaret etmişlerdir. Buralardaki göçmenlere yardımlarda bulunmuşlar, giysi ve yiyecek dağıtmışlardır. İngilizlerin organizasyonunda geçen hafta "Yakın Doğu Dostları Arasında Yakın Dostluk" adıyla bir dernek kurulmuştur. Derneğin açılışında General Harington bir konuşma yapmıştır.[1878]

General Harington, Türkiye ve Yakın Doğu'da sürmekte olan savaşların kötülüğünden bahsettikten sonra kesinlikle barışın kurulması gerektiğini söylemiş:

"Böyle bir barışın sağlanması kaçınılmazdır. Washington'u örnek alalım. Orada, öncelikle savaşların sona ermesi ve halklar arasında genel barışın sağlanması için ilk adım atıldı. Ben politika ile uğraşmıyorum. Benim görevim, burada güvenliği ve düzeni sağlamak. Kimse arasında ayırım yapmıyorum. Bütün şikâyetleri dinliyorum. Devletlerarasında köprülerin kurulması gerekiyor. Biz de İstanbul'da insanlar arasında adalet ve sevgi köprüleri kurmak istiyoruz" demiştir.[1879]

General Harington konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"Ben göçmenlerin yerleştirildiği bütün yerleri ziyaret ettim. Oralardaki yoksulluğu, pisliği gördüm. Biz elimizden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyoruz. Ancak muhtaçların sayısı çok fazladır. Bundan kurtulmanın yolu savaşı sonlandırıp barış yapmaktır. O da yakındır. Barış için çalışanları hayranlıkla izliyorum. Onlar benim burada yaptığım işi de kolaylaştırmaktalar."[1880]

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinin haftalık yayın organı "Aurore" son sayısında "Hayaller" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makalede:

[1877] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1.

[1878] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1.

[1879] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1-g.

[1880] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1-g.

"Rum halkını gücendirmek istemeyiz ama şunu belirtmek mecburiyetindeyiz. Türk-Yunan anlaşmazlığı Yunan Helenizm'i (Megali İdea) Küçük Asya'daki (Ege'deki) emellerinden vazgeçmedikçe sona ermeyecektir. Helenizm tarihî bir idealdir. Yunanistan tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu yolda çok kan akmıştır. On kat daha fazla kan aksa bir sonuç alınamayacaktır. Çünkü Yunanlıların bu emelleri iki halk arasında barışın sağlanmasını engellemektedir" bilgisi yer almıştır.[1881]

Gazetedeki makalenin devamında, *"hesap vermeden ateşe körükle gidiyorlar"* denilmiş:

"Bir yüzyıldan beri büyük ve küçük Balkan devletleri, Batı medeniyeti ile ilişkilerini geliştirdiler. Aralarından Yunanistan, 1820'den itibaren ön plana çıktı. Buna rağmen Atina'nın medenî gelişmesi Bükreş, Belgrad ve Sofya'dan daha ileri durumda değil. Yunanlılara sormak lazımdır. 100 yıldan bu yana ne yaptınız? Avrupa medeniyetine katkısı olması bakımından bilim ve sanatta neler ürettiniz" sorusu sorulmuştur.[1882]

Gazete yazının sonunda, Anadolu'da yaşayan Ortodoks Hıristiyanlara ve Fener Patrikhanesinden ayrılmak isteyen 56 kiliseye değinmiş ve bunların Yunan Kralı'nın eline geçmesinin iyi olmayacağı yorumunu yapmıştır.[1883]

Türkler ve Yunanlılar arasında savaş devam ederken bir İngiliz gazetesinde böyle bir makalenin yayınlanmasının birkaç sebebi vardır. Bunlar:

1- "Yunan askerî ilerlemesinin Anadolu'da hüsrana uğraması.

2- Tayms nehri kenarında yaşayanlarda değil, bizzat İstanbul'daki İngilizlerde, Yunanistan'ın kendisine verilen görevi (Anadolu'yu işgal) yerine getiremeyeceğine dair kanaatin oluşması.

3- Mısır ve Hindistan'daki Müslümanların, İngiltere yönetimine karşı hareketlenmeye başlaması. Bunların Fransız ve Rus ajanları tarafından olumsuz bir şekilde kullanılma tehlikesi.

4- Fransa'nın bölgedeki gücünün artması. Özellikle Fransa'nın Ankara ile bir antlaşma imzalamasından sonra, Paris'in Türkler ve Araplar arasında daha çok sevilmeye başlanması.

5- Doğu Anadolu'da yaşayan Hıristiyanların Suriye'ye kabul edilmesinde Fransa'nın önemli bir rol kapması.

[1881] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1-g.

[1882] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 2.

[1883] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 2.

6- Doğu Anadolu'daki Hıristiyanların Mısır'a gitmesinin İngiltere tarafından engellenmesi. Bu durum Küçük Asya (Ege), Suriye ve Filistin Hıristiyanlarını İngilizler aleyhine çevirmiştir. İngiltere'nin Yakın Doğu'daki politikasının nereye varacağını şimdiden anlamak mümkün değildir."[1884]

İstanbul'dan Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazıdan,[1885] Yusuf Kemal Bey başkanlığındaki Ankara Hükûmeti Heyetinin, Avrupa'ya gitmek üzere İstanbul'a geldiği anlaşılmıştır. TBMM'nin onayıyla oluşturulan heyetin Roma, Paris ve Londra'daki Müttefik Devletler kamuoylarına açıklamalarda bulunacağı bilgisi verilmiştir. Daha çok, 28 Ocak 1920'de İstanbul'daki Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilen "Misak-ı Millî" kararlarını ve Türkiye'nin hedefleri ile çıkarlarını anlatmak amaçlanmıştır.[1886] Ankara Meclisi, heyetin Avrupa'daki harcamaları ve kendi masrafları için 100 bin lira kredi kullanmasına izin vermiştir.[1887]

Haydarpaşa-İzmit demiryolunu elinde bulunduran İngiliz işgal kuvvetleri, Türk bayrakları ile süslenmiş özel bir trenle yolculuk yapan Ankara Heyetinin İstanbul'a kadar böyle gelmesine izin vermişlerdir. İstanbul'daki diplomatik çevreler işgal kuvvetlerinin bu yaklaşımını İngiltere'nin Türklere yönelik politikasında değişikliğe gitmesi şeklinde yorumlamıştır.[1888] Ankara Heyeti Başkanı Yusuf Kemal Bey, İstanbul gazetelerine bir açıklamada bulunmuştur:

"Heyetimiz millî çıkarlarımızı savunmak üzere Avrupa'ya gidiyor. Görüşmelerimiz, Misak-ı Millî kararlarımızda belirtilen hedefler doğrultusunda yapılacaktır. Amacımız Misak-ı Millî'de belirtildiği şekilde, siyasi ve ekonomik olarak sınırları belirlenmiş, bağımsız bir Türkiye'yi kurmaktır. Bu amacımıza ulaşmak için savaşa hazır olduğumuz gibi barış yapmaya da hazırız. Elbette barış istiyoruz. Ama bu barış, bizim millî çıkarlarımız ve isteklerimiz doğrultusunda olmalıdır."[1889]

Ankara heyetinin iki-üç gün İstanbul'da kalması beklenmektedir. Heyet, aşağıdaki isimlerden oluşturulmuştur:

[1884] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 2-g.

[1885] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 16 Şubat 1922 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50-g.

[1886] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50.

[1887] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50.

[1888] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50-g.

[1889] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50-g.

- Yusuf Kemal Bey; Dışişleri Bakanı ve Heyet Başkanı,
- Hikmet Bey; Dışişleri Bakanlığı Sekreteri,
- Ferit Bey; Maliye Bakanlığı Danışmanı,
- Fuat Bey; Genelkurmayda Görevli Binbaşı Tevfik Bey'in Askerî Danışmanı,
- Birkaç sekreter ve yazıcı.[1890]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazıya göre:[1891]

"Doğu Sorunu (Türk-Yunan Anlaşmazlığı) ile ilgili sürdürülen görüşmelerde bir ilerleme kaydedilemedi. İtalya'da yeni hükûmetin kurulması bekleniyor. Gunaris Londra'da. Dün İngiltere Dışişleri Bakanlığına geldi. Lord Curzon kendisine randevu vermedi. Üçüncü adamı devlet sekreteri Lindsey ile görüşmesini istedi. Lindsey ise Anadolu'ya gidiyor.[1892]

Kemalistlerin istekleri her gün daha da artıyor. Kemalistler; kapitülasyonların konuşulmasına izin vermiyorlar. İzmir'e özerklik verilmesi ihtimalini duymak istemiyorlar. Çünkü İzmir'in tamamen Türk egemenliğinde kalması gerektiğini ileri sürüyorlar. Ayrıca Hıristiyanların haklarının korunmasına yönelik garanti vermek istemiyorlar. Türkler, eğer Doğu Trakya sınırlarına İstanbul ve Gelibolu yarımadası dâhil edilmezse Yunanlılarla pazarlık bile yapmayı düşünmüyorlar. Bu bölgeler Türk hâkimiyetinde kalmalıdır diyorlar.[1893]

İngiltere Dışişleri bakanlığına arka kapılardan girse ve sadece sekreterlerle görüşme imkânı bulsa bile, Ankara'dan buraya özel misyonla gelmiş olan Reşit Paşa, dün bana şunları söyledi; Paşa, Fransa Büyükelçisi ile görüşmüş. Büyükelçi, görüşmelerde Trakya konusunu açmamasını yoksa Balkan sorununun gündeme geleceğini söylemiş. O da büyükelçiye Balkan sorununun zaten var olduğunu, açık bulunduğunu, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sorunlar çözülmedikçe de açık kalacağını söylemiş.[1894]

Reşit Paşa, Fransız Büyükelçisi ile eskiden tanışırmış. Viyana'da Büyükelçi iken bu Büyükelçi Fransız elçiliğinde sekretermiş. Onunla yaptıkları görüşmelerde sık sık Balkan işleri hakkında konuşurlarmış. Reşit Paşa, Fransız

[1890] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50-g.

[1891] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 17 Şubat 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 51-52-53.

[1892] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 51.

[1893] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 51.

[1894] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 51-52.

Büyükelçisine Dedeağaç ve Bulgaristan konularında bazı sorunlar yaşandığını ve çözülmesi gerektiğini söylemiş. Büyükelçi ise bu konuların çözümünün çok zor olduğunu, Romanya'nın Balkan sorunlarının dile getirilmesine karşı tavır takındığını belirtmiş. Hatta Romanya'nın Bulgaristan'a, Ege'ye çıkış hakkı verilmesine bile kesinlikle karşı olduğunu da eklemiş.[1895]

Ben, Reşit Paşa'nın bana anlattıklarını teyit etme imkânı bulamadım. Ancak Paris görüşmelerinde bu konularda daha net bilgi alma fırsatı olacaktır. Bu arada Londra'daki Fransız Elçiliğinden bazı görevliler bana, Paris görüşmeleri için yapılan hazırlıklar sırasında Batı Trakya ve bu bölgeye özerklik verilmesi konularının konuşulmadığını söylediler.[1896]

Diğer taraftan, Romanya ve Yugoslavya'nın kalabalık ordulara sahip olması sebebiyle Fransa'nın sessizce onları desteklemeye devam ettiğini düşünüyorum. Gerçi Yakın Doğu'daki Fransız politikasını takip etme görev ve imkânım yok. Ama şunu görüyorum; Fransa, Batı'dan destek alırken Güney ve Doğu'daki küçük devletlerden de işbirliği imkânları arıyor. Çünkü Fransa'nın Almanlara karşı koyması için İtalya gibi Alp dağları yok. Ama aklımdan şunlar da geçiyor; Fransa, Romanya'nın hatırı için Balkan sorununu gündeme getirmiyorsa, İtalya niçin Avusturya ve Macaristan arasında hakem oldu? Bulgaristan da Ege Denizi'ne çıkış hakkı konusunda kendisine bir hakem atanmasını isteyemez mi? Üstelik "Trianon" antlaşmasının sessizce ve bir uluslararası konferans düzenlenmeden revize edilmesi konusunu bugüne kadar dile getirmedik. Bu benim düşüncem...[1897] *Lord Curzon, Türk-Yunan anlaşmazlığı konusunda bir görüş bildirmedi. Ben buradaki bazı milletvekilleri ile görüşüp Balkanlardaki son durumu anlattım."*[1898]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisi, Bakanlık yetkilisi Sir Eyre Crowe ile görüşmüştür.[1899] Büyükelçi, Bulgaristan'ın Neuilly Antlaşması Türkiye'ye dayatılan Sevr Antlaşmasını karşılaştırarak Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış hakkının verilmesini istemiştir.[1900] Bu ikili görüşmede Türk-Bulgar ilişkileri gündeme gelmiş, ABD Sekreteri, Ankara Hükûmetinin temsilcisi olan Fuat Bey'in Sofya'da bulunmasını ve Bulgar yetkilileri ile görüşmeler yapmasını eleştirmiş, Fuat Bey'in Bulgaristan'dan neden sınır dışı edilmediğini sormuştur.[1901]

[1895] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 52.

[1896] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 52.

[1897] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 52-53.

[1898] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 53.

[1899] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 23 Şubat 1922 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 62-63.

[1900] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 60.

[1901] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 62-63.

Bu arada, 21 Şubat 1922 tarihinde Paris'te bir konferans toplanmıştır. Toplantıya İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon ile Fransa Başbakanı Raymond Poincare katılmıştır. İki devletin başlıca amacı Türkiye ile Yunanistan arasında bir ateşkesin sağlanması olmuştur. Ancak Ankara Hükûmetinin Fransa ile bir antlaşma imzalamış olması Paris ile Londra'nın arasını açmış, Roma da henüz çıkarlarını elde edememekten şikâyet edince anlaşmazlık yaşanmıştır. Curzon ile Poincare'nin uzlaşmasından sonra, 22 Mart 1922 tarihinde verilen bir nota ile Türk ve Yunan Hükûmetlerine ateşkes yapılması önerilmiştir.[1902] Mustafa Kemal Paşa bu konuyu şöyle açıklamıştır:

> *"Yunanlılar bu ateşkesi derhâl kabul ettiler. Yunan ordusu Sakarya'da maddeten ve manen yenilmişti... Müttefik Devletlerin ateşkes önerisini iyi karşılamak gerekir. Bu nedenle vereceğimiz karşılık olumsuz değil, olumlu olacaktır. İtilaf Devletlerinde iyi niyet yoksa olumsuz davranış onlardan gelmelidir. Ancak biz onların önerdikleri koşulları kabul edemeyeceğimizden, karşı koşullar ileri süreceğiz."*[1903]

Paris'te bulunan İtilaf Devletleri yetkilileri, 26 Mart 1922 tarihinde ikinci bir nota daha vermişlerdir. Bu notada önerdikleri konular şunlardır:

1. Türkiye ve Yunanistan'da bulunan azınlıkların hakları korunmalıdır.
2. Bu amaçla konulacak kurallara Milletler Cemiyeti de katılacaktır.
3. Milletler Cemiyeti gözetiminde Doğu'da bir Ermenistan kurulacaktır.
4. Boğazlardan serbest geçişin sağlanması için Gelibolu Yarımadası ve Boğazlar çevresinde askersiz bölge oluşturulacaktır.
5. Tekirdağ Türkiye'ye verilecek Kırklareli, Babaeski ve Edirne Yunanistan'da kalacak şekilde Trakya sınırı belirlenecektir.
6. İzmir'deki Rumlara ve Edirne'deki Türklere, şehir yönetimine katılım sağlayacak şekilde adil davranılacaktır.
7. Barış yapılır yapılmaz İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından boşaltılacaktır.
8. Sevr Antlaşmasıyla 50 bin olarak sınırlanan Türk asker sayısı 80 bine çıkartılacak ve paralı asker statüsüne alınacaktır.
9. Malî komisyonlar kaldırılacak ancak İtilaf Devletlerinin ekonomik çıkarları gözetilmeye devam edecektir.
10. Devlet borçları ile savaş tazminatı Türkiye'ye yüklenecek ve bir ödeme planı çıkarılacaktır.
11. Adlî ve ekonomik kapitülasyonlarda değişiklik yapılması için bir komisyon kurulacaktır.[1904]

[1902] Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, (Yay. Haz.) Sabahattin Özel, Erol Şadi Erdinç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 436; Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 62.

[1903] Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 62. Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, ss. 436-437.

[1904] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, ss. 438-439.

Mustafa Kemal Paşa bu notayı analiz ettiğinde: İtilaf Devletlerinin İstanbul Hükûmeti ile birlik olarak Türkiye'yi yok etme amacına dayanan girişim ve çalışmalarda yeni bir dönem açtıkları kanaatine varmıştır. İtilaf Devletlerinin notası Bakanlar Kurulu ile durumu paylaşıldıktan sonra TBMM adına dünya kamuoyuna bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu nota, 5 Nisan 1922 tarihinde cevaplandırılmıştır. Buna göre: Ateşkes Türk tarafınca ilke olarak kabul edilmiştir. Fakat ateşkesle beraber boşaltma işine bir an önce başlanması temel şart olarak ileri sürülmüştür. Ateşkes süresinin, Anadolu'nun boşaltılması için gerekli olan dört ay ile sınırlı olması önerilmiş, süre bittiğinde barış sağlanmamış olursa ateşkesin kendiliğinden üç ay daha uzatılması kabul edilmiştir.

Ankara'ya göre, Ateşkesin yürürlüğe girmesinden itibaren ilk 15 gün içinde Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar hattında kalan yerler ile İzmir dâhil işgal edilmiş topraklar dört ay içerisinde Yunanlılardan temizlenecektir. Bu önerilerin İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmesi durumunda derhâl barış şartlarının konuşulabileceği, bunun için Türk tarafının bir heyet oluşturarak üç hafta içinde kararlaştırılacak bir şehre gönderileceği bildirilmiştir.[1905] Türkiye'nin bu notasına İtilaf Devletleri, 15 Nisan 1922 tarihinde olumsuz cevap vermişlerdir.[1906]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen yazıya göre,[1907] Başbakan liderliğinde İstanbul'daki Meclis-i Mebusan olağanüstü toplanmış ve Dışişleri Bakanı İzzet Paşa başkanlığında bir heyetin Avrupa'ya gönderilmesine karar verilmiştir.[1908] Yakında başlayacak olan Ortadoğu konusundaki konferansa, "Tadla" gemisiyle önceki gün Marsilya'ya hareket eden Ankara heyetine İstanbul heyeti de katılacak ve birlikte gideceklerdir.[1909]

İzzet Paşa, 4 Mart 1922'de trenle Londra'ya hareket edecektir. Kendisine konsolos danışmanı Ethem Bey ile Haydar Bey eşlik edeceklerdir. Haydar Bey, Bulgaristan'ın İstanbul Elçisine, görüşmelerde her iki heyetin birlikte hareket edeceğini ve Misak-ı Millî kararlarının yerine getirilmesini öne süreceklerini söylemiştir. Bilindiği gibi Misak-ı Millî kararlarında, Meriç nehrine kadarki Doğu Trakya Türkiye'ye iade edilmeli, Batı Trakya için ise referanduma gidilmeli denilmektedir.[1910]

[1905] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, s. 439.

[1906] Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, s. 63.

[1907] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 2 Mart 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 2.

[1908] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 2.

[1909] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 2.

[1910] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 2.

1- İsviçre'deki Türklerin Millî Mücadele'ye Yönelik Faaliyetleri

Mondros Ateşkesinin imzalanmasından sonra Avrupa basınında Türkiye hakkında ağır ve suçlayıcı yazılar yayınlanmaya başlanmıştır. Ayrıca İstanbul'dan da kötü haberlerin gelmesi İsviçre'de yaşayan Türkleri üzmüştür. Buradaki Türkler aralarındaki fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak millî şerefi ve millî varlığı kurtarıp korumak azmi ile bir araya gelmişler, bir kongre yapılmasını kararlaştırmışlardır.[1911]

Dolayısıyla, öncelikli olarak Sabahattin Bey, Cenevre'ye gelmiştir. Onun başkanlığında bir toplantı yapılmış, Wilson Prensipleri incelenerek, millî çıkarların korunması için Türkler arasında birlik oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla Paris'ten Şerif Paşa Cenevre'ye davet edilmiştir. Kongre "Metropol" otelinde yapılmıştır. Şehirdeki Türklerin neredeyse tamamı toplantıya katılmıştır. Kongre başkanlığına Sabahattin Bey, ikinci başkanlığa eski İçişleri Bakanı Reşit Bey seçilmiştir.[1912]

Önceden hazırlanmış olan karar metni kongreye katılanlara okunmuş ve oybirliği ile kabul edilmiştir. Bu kararların bazıları şöyledir:

1. Haksız yere Türk Milletine mal edilmeye çalışılan savaşa katılma sorumluluğu reddedilmiştir.
2. Türklerin çoğunlukta olduğu vatan toprakları, Wilson Prensipleri çerçevesinde, sahiplenilmiştir.

Bu kararların birer kopyası Wilson'a, İtilaf Devletleri Başbakanlarına, Dışişleri Bakanlarına, İsviçre'deki yabancı misyonlara verilmiştir. Ayrıca bütün dünya gazete ve radyolarına da gönderilmiştir. Türk Kongresi adıyla düzenlenen bu toplantıda Kongre, Türk haklarının savunulması için her türlü fedakârlığın yapılmasını siyasi parti ve fikir ayrılıklarının bir kenara bırakılarak Türklük adına ortak bir cephenin kurulmasını tavsiye etmiştir. Bu konuda yetki Sabahattin Bey'e verilmiştir. Ayrıca Şerif Paşa'nın aynı hedef doğrultusunda Paris'te kongre heyetini temsil etmesi kararlaştırılmıştır. Bu faaliyetler devam ederken, Mondros Ateşkesinin ilgili hükümleri doğrultusunda İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgale başlamışlar, İstanbul'a asker göndermişler ve İzmir'e Yunanlıların çıkmasına izin vermişlerdir.[1913]

Özellikle İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi, Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Cenevre'deki Türkler arasında da heyecan ve

[1911] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 694.

[1912] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 694.

[1913] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 694-695.

üzüntü yaratmıştır. Türkler, Ahmet Bedevî Kuran'ın önderliğinde toplanmışlar, "Türk Menfaatlerini Koruma Cemiyeti" adında bir teşkilât kurmuşlardır. Teşkilâtın üyeleri arasında Harun Alişe, Dr. Fahri Arel, Dr. Sedat Tavat, Sabri Celâl, Cevat, Hamza Osman Erkan, Hasan Sadi Birgök ve Yusuf Tavat yer almıştır.[1914] Bu teşkilât, önceden kurulmuş olan derneğin icra komitesi görevini üstlenmiştir.

Komitenin görevi; Türk millî çıkarlarını Avrupa kamuoyuna karşı yayın yoluyla anlatmak ve savunmak şeklinde belirlenmiştir. Nitekim komite, ilk faaliyet olarak Fransızca bir broşür yayınlamıştır. Türkçe karşılığı "Türkün Hakkı" başlığını taşıyan bu broşürde, İttihat ve Terakki Hükûmetinin yürüttüğü siyaset eleştirilmiş, Türklere leke olarak sürülmeye çalışılan savaşı başlatan taraf olma, yaklaşımı reddedilmiştir. Ayrıca Türk Milletinin İzmir'in yabancı eline geçmesini kesinlikle kabul etmeyeceği, İzmir'i ve Anadolu'yu kurtarmak için gerekirse tek kişi kalıncaya kadar savaşacağı dünyaya duyurulmuştur.[1915]

Bu broşür dışında Avrupa'daki Türkler başka yayınlar da yapmışlardır. Reşit Saffet Atabinen, "Kara Şemsi" imzasıyla Türk haklarını savunan başka bir broşür daha yayınlamıştır. Şeyh-ül İslâmzade Muhtar Bey ile o sıralarda Cenevre'ye gelen Mehmet Ali Tevfik Bey de yayınlar yaparak Avrupa'daki Türklerin sesini duyurmaya çalışmışlardır. Avrupa'daki Türk vatandaşları yanında Hindistan Müslümanları da Londra'da bir İslâm İstihbarat Bürosu kurarak "Müslim Outlook" adıyla dergi çıkarmışlardır. Keza bu çalışmalara destek amaçlı Lozan'da bulunan Harun Alişe ve Mükdim Osman Bey bir irtibat ve propaganda ofisi açmışlar, on beş günde bir olmak kaydıyla İngilizce "TURKEY" adında bir dergi yayınlamaya başlamışlardır.[1916]

Bulgaristan'ın Bern Elçiliği, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 3 Mart 1922 tarihli bir raporla bu derginin Şubat 1922 tarihli II. sayısını göndermiştir.[1917] Dergide Doğu ve Batı Trakya'nın etnik durumu harita ile gösterilmiş ve Türkiye'nin tezleri anlatılmıştır.[1918] Ayrıca çeşitli bilgi ve haberlere de değinilmiştir.

"TURKEY" dergisi editörünün yazısı ana sayfada şöyle yer almıştır:

"Zaman zaman Yunan işgaline uğrayan bu ülkenin içinde bulunduğu zor durumu dünya kamuoyuna duyurmak için çaba gösterdik. İşgallerin başlangıcından beri, Yunanlılar Türk ve Bulgar nüfusuna karşı mümkün

[1914] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, ss. 695-696.

[1915] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 696.

[1916] Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri*, s. 697.

[1917] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 64-65-g.-66-g.-67-g.-68-g.

[1918] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 64.

olan her türlü zulüm yöntemini kullanıyorlardı. Bunların büyük bir kısmı vatan dışına sürüldü. Ne can güvenliği ne de saygınlık kaldı.[1919]

Trakya'nın Helenizm ile etnik ya da kültürel açıdan hiçbir ilgisi olmadığı kesin olarak tespit edilmiştir. Kamuoyu bunu açıkça görmeye başladı. Tersi söylemlerin Yunanlılardan kaynaklı olduğunu anladı. Trakya'nın işgali emperyalizmi amaçlamaktadır. Bulgaristanlı Ferdinand da bir zamanlar Trakya'nın fethini istemişti. Ancak bu hırs Bulgaristan'a çok pahalıya mal oldu. Şimdi Yunanistan aynı macerayı sürdürüyor.[1920] *Yunan işgalini savunmak imkânsızdır. Yunanistan, kendisini büyük felaketlere sürükleyebilecek delice kaprisler ve kuruntuların peşinde koşmaya devam ediyor.*

Trakya'daki şehitlerin sorumluluğu, Yunanistan için Doğu'daki bütün Asya'yı tehdit eden devletlerin savaşlarına devam etmesi sebepli oluşacak tehlikeler ile birlikte İngiltere Dışişleri Bakanlığına düşüyor. Çünkü bu tür şeyler, İngilizlerin izlemeye devam ettiği yanlış ve zararlı politikanın bir sonucudur.[1921]

Bize verilen cevaplarda bu yükümlülüğün mevcut İngiliz Hükûmetine ait olduğu belirtilmiştir. Yunanlıları desteklemek ve böylece İzmir ile ilgili elverişsiz bir tutum takınmak, Trakya'yı tahliye etmelerini isteyememek anlamına gelecektir. Lord Curzon'un beyanları hakkındaki yazımızda bu fikrin ne kadar yanlış olduğunu açıkladık. Burada sadece Türk meselesinin Büyük Britanya'nın da yararına olduğunu hatırlayalım. Hâlen iktidarda olan İngiliz devlet adamları, Müslüman ile dolu Trakya topraklarını Türklere bırakmaları için Hindistan'a ve Müslüman meselelerine ihtiyatlı yaklaşacaklarına dair ciddi ve açık bir şekilde söz verdiler. Aynı devlet adamlarının, yukarıda belirtilen, ciddi angajmanların aksine bir çözüm dayatması İngiltere'nin yararına olabilir mi? Büyük savaş sırasında Hintlilerin, Büyük Britanya'ya verdiği hizmetler, Yunanistan'ın ihanetiyle çarpıcı bir tezat oluşturuyor.[1922]

Üstelik Türkler, Boğazlara ilişkin olarak yetkililere gerekli garantileri vermeye hazırdır. Bu nedenle, İngiliz Hükûmetinin bugünkü tutumunda ısrar etmesi büyük bir haksızlık olur. Londra basınının önemli bir bölümünün bu gerçeğin farkına vardığını ve duyurduğunu görmekten mutluluk duyuyoruz. Bu açık görüşlü yayınların kan dökülmesini sona erdireceğini umuyoruz."[1923]

[1919] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1920] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1921] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1922] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1923] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

Derginin ikinci sayfasında Lord Curzon'un, Yunanlılar ve Anadolu'daki Millî Mücadele hakkında vermiş olduğu röportaja değinilmiş ve önemli eleştiriler getirilmiştir. Buna göre:

"Avam Kamarasındaki Lord Curzon'un son bildirimleri özellikle dikkatimizi çekti. Bugüne kadar İngiltere Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin tamamen yok edilmesini amaçlayan bir politika izlemiştir. Şimdi, Türk Milleti'nin yaşama hakkını kabul etmektedir. Elindeki her türlü imkânı kullanan Türkiye, kaybettiği toprakları geri almaya başlamıştır. Türkiye'nin, medeniyetin beşiği olan Asya'dan, başkent İstanbul'la birlikte gücünün ve refahının temel unsurlarını ortaya çıkaran bir ulusal birlik oluşturmasına izin verilmelidir.[1924]

Lord Curzon gibi dünyanın kaderini belirlemede çok önemli rol oynayan bir devlet adamının, Türklerin birliğini ve özgürlük hakkını kabul ettiğini görmekten mutluluk duyuyoruz. Bununla birlikte, konuşmasında bir şeylerin eksik olduğu açıktır; Türk İmparatorluğu›nun başkenti olarak İstanbul'a sahip olma ilkesini ilan ederken, Türk anavatanlarını ikiye bölmektedir. Curzon, Türkiye›nin Asya kesiminde yaşayan Türklerin bağımsızlık hakkını tanırken, Avrupa'daki Türkler hakkında sessiz kalmıştır.[1925]

Eğer Asya'da Türk Birliği kurulması gerekiyorsa, Çatalca'dan Makedonya'ya kadar ezici çoğunluğu oluşturan Türkler ne olacak? Bu Türkler Anadolu'daki kardeşleriyle aynı haklara sahip değiller mi? Onlar diğerleri kadar saf Türklerdir. Geleneklerini ve göreneklerini millî bir bütünlük içinde korumuşlardır. En zalim ve vahşi rejimin boyunduruğu altında yaşamış olan bu halkların, azınlıklarla aynı özgürlüğe sahip olmaları hangi ilke ve hak adına engellenebilir? Türkler defalarca tüm garantileri İtilaf güçlerine vermeye hazır olduklarını ilan ettiler, Trakya'yı ana karadan ayırmak ve her türlü kanlı zulme maruz bırakmak için acil ve meşru bir neden olabilir mi? İngiliz kamuoyunun gerçekleri anlayacağını ve bu konunun onların ilgisini çekeceğini umuyoruz. Lord Curzon›un Türklerin lehine konuşmaları bile onları tatmin etmemiştir."[1926]

Doğu Sorunu ile ilgili açıklamaların ikinci bölümünde Lord Curzon, Yunanlıların savunmasını üstlenmiş ve devam etmiştir:

"Ancak İngiltere, adaletin Yunanistan'a da sağlanmasını istiyor. Atina aslında, savaşın son aşamalarında Müttefiklere temel hizmetler verdi. Unutulmamalı ki Paris'te Müttefikler, Yunanistan'ı İzmir'e davet etti. Bu davetiye kötü tavsiye edilmiş olsun ya da olmasın, Yunanistan makul bir şekilde, verdiği mükemmel hizmetler için tazminat almalıdır."[1927]

[1924] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1925] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1926] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.-66.

[1927] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66.

Bu ifadeler Türk topraklarının, üzerinde hakkı olmayan ama savaş sırasında verdiği hizmetler için Yunanistan'a bırakılacağı anlamına gelir. Bunun üzerinde durmak gerekmektedir:

1- *"Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan'ın Müttefiklere ne gibi değerli hizmetler verdiğini görmüyor muyuz? Müttefiklerin tüm iknalarına ve parlak vaatlerine rağmen, Yunanistan onlarla birlikte olmayacaktı. Güya tarafsızlığını ilan etti. Atina, Müttefiklere karşı her türlü ihanet etmeyi bırakmadı. Bu korkak hareketler Müttefikleri, Makedonya'daki beklenmedik Yunan saldırısına karşı korumak için çeşitli Yunan yerlilerinin askerî işgalini göz önünde bulundurmaya zorladı. Yunanistan'ın ordusunun bir kısmını gönüllü olarak Merkezî güçlere teslim ettiği unutuluyor mu? Yunanlıların Atina'daki Fransız denizcileri katlettikleri unutuldu mu? Bu suikast Müttefik işgal güçlerine karşı açıkça yönlendirildi. Denizciler Fransız değil İngiliz olsaydı, aynı sonuçla karşılaşacaklardı. Müttefik askerî kaynaklardan aldığımız bilgilere göre: Yunanlıların ateşkese kadar olan toplam kaybı üç bin altı yüz kişiydi. Peki, Yunanlıların genel savaş sırasında Müttefiklere büyük hizmet sundukları nasıl iddia edilebilir? Gerçek şu ki, Yunanistan Müttefik kuvvetlerin önemli bir kısmı harekete geçirdi ama kendisi başarısızdı. Savaşın sonuna doğru ve Müttefikler tarafından uygulanan askerî baskı altında Makedonya'da oluşturulan Yunan ordusunun "hizmetlerine" gelince, bunları abartmak büyük bir hata olur. Müttefik subaylar, bazı yerlilerin yardımıyla bir ordu kurdular. Bunun yanı sıra, sözde Yunan ordusu bile yerli Müslümanlardan ve Türklerden oluşuyordu. Müttefik subayların zorlamasıyla yapılan eylemleri bu orduya atfetmek ve milyonlarca Türk'ün hizmetlerinin ödenmesinde köleliğe indirgemek en büyük adaletsizlik olurdu.*

2- *Burada Yunanlıların İzmir'i nasıl işgal ettiğini hatırlamanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Sayın Venizelos, İzmir'deki Hıristiyan azınlıklarının Türkler tarafından toptan katliamdan geçirileceğini, bu sebeple Yunanistan'ın Hıristiyanların korunmasını "güvence altına almaya" hazır olduğunu ilan ederek, acil işgal gerekliliğini anlattığı Yüksek Kurul'a yalanlarla dolu bir rapor sunmuştu. Bunun üzerine Yüksek Kurul, Yunan güçlerinin "Hıristiyanların hayatını korumak için" İzmir'i geçici olarak işgal etmelerine izin verdi. Koruma misyonu ile görevlendirilen bu işgal güçleri, masum halka her türlü barbarlığı ve zulmü yaptılar. Onları katletmeye ve yağmalamaya başladılar. Sonunda Müttefikler, gerçekleri soruşturmak için bir komisyon kurmak zorunda kaldılar. Neyse ki bu komisyon, soruşturmasını mutlak tarafsızlık temelinde gerçekleştirdi. Hazırladığı rapor, Venizelos tarafından sunulan iddiaların temelsiz olduğunu, Yunan güçlerinin Türkleri katlettiğini ve*

Yunanlıların İzmir'in tahliye edilmesi gerektiği hususunda ısrar ettiğini gösterdi. Soruşturma Komisyonu raporunun bir paragrafı şöyledir: Soruşturma, ateşkesten beri Aydın Vilâyetindeki Hıristiyanların genel durumunun tatmin edici olduğunu kanıtladı. Onların güvenliği tehdit edilmedi. İzmir'in işgali emri, kesin olmayan bilgilerin bir sonucu olarak Barış Konferansı tarafından verildiyse, sorumluluk olaylar doğrulanmadan bu tür bilgileri uyduran veya ileten bireylere veya hükûmetlere aittir. Bunun üzerine Yüksek Kurul, aldatılmış olduğunu anladı ve Bay Venizelos'a İzmir'in işgalinin geçici olduğunu hatırlatan bir mektup gönderdi.

3- *Yunanlıların Müttefik güçler tarafından gönderildiği dikkate alınsa bile, İzmir'in geçici olarak işgal edilmesine izin verildiği unutulmamalıdır. Bu işgali bir fethe dönüştürmek için bir neden yok. Fransa da geçici olarak Ren'in sol yakasını işgal ediyor. Bu işgal Müttefikler tarafından izin verildiğinden, Lord Curzon bu bölgenin Fransa'ya ilhak edildiğini iddia edecek mi? Müttefikler şimdiye kadar bireysel veya toplu olarak farklı bölgelerin işgaline geçtiler ve daha sonra onları tahliye ettiler. Banat, Silezya, Dantzig ve daha pek çok yer ile örneklendirebiliriz. Yunanistan neden aynı örneği izlemesin? Müttefikler, Sırpları Arnavutluk'u boşaltmaya mecbur etmekte tereddüt etmediler.*

4- *Yunanistan'ın ilk eylemi Müttefikler adına yapılmış olsa bile, o zamandan beri işgal ettiği bölgeler üzerindeki İtilaf Devletlerinin hakları sona ermiştir. Aslında, Mart 1921 Londra Konferansı'nda Müttefikler, Türk ve Yunan heyetlerine, tartışmalı bölgelerin etnik kompozisyonunu araştırmak üzere bir soruşturma komisyonu göndermeyi önermişti. Türkler bunu hemen kabul ederken, Yunanlılar reddetti. Dört ay sonra, Lord Curzon Paris'e gitti ve Bay Briand ile yapılan görüşmelerden sonra, Yunanistan güçlerine arabuluculuk teklif etmeye karar verildi. Kral Konstantin hükûmeti tekrar reddetti. Müttefik güçler, önerilerinde Yunanistan'ın reddi ve savaşın devam etmesi durumunda tüm sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını ifade etmişti. Yunan Hükûmeti, arabuluculuk eylemlerinden kaynaklanacak hiçbir sorumluluğu üstlenmeyeceğini bildirdi ve sonuçlarını kabul etti.*

5- *Anadolu'daki Yunan seferi, Doğu'da barışın tesis edilmesine herhangi bir şekilde hizmet etti mi? Hiçbiri bu soruya olumlu cevap vermeyecektir. Yunanistan bu maceraya gönüllü olarak kendini sokmasaydı, iki yıl önce Yakın Doğu'da barış kurulmuş olacaktı ve Asya'da tedirginlik olmayacaktı. Ayrıca, Yunanlıların girdikleri her yerde işledikleri isimsiz vahşetler, onların Müttefikler adına herhangi bir görevi yerine getirme konusunda tamamen başarısız olduklarını kanıtladı. Yunanistan, tazminattan ziyade cezalandırılmayı hak ediyor.*

6- Yunanistan tehlikeli bir yoldadır. İşgal ettiği bölgeler nüfusun milliyeti, kültürü ve ekonomik konumu bakımından Yunan değildir. Ne İzmir ne de Trakya'da Yunanistan için uygun coğrafi ve finansal durum söz konusu değildir. Yunanistan bu işgal bölgelerindeki egemenliğini sürdüremez. Bu nedenle, Lord Curzon'un yaptıklarının amacı eğer zaman kazanmak ya da bir şeyleri "telafi etmek" ise; Yunanistan bu durumdan çok ciddi zarar görecek ve kaçınılmaz olarak kan dökülecektir.

7- Son olarak, 5 Ocak 1916'da Avam Kamarası'nda Bay Lloyd George gibi İngiliz devlet adamlarının beyanları ve resmî vaatlerini hatırlayalım. İngiltere'nin onurunun bu vaatlerle ciddi bir şekilde ilişkili olduğunu düşünüyoruz.[1928] Milyonlarca masum Türk'ün şehit düşmesinin yeterli görülmesini ve İngiliz devlet adamlarının Türk karşıtı politikalarında ısrar etmemesini umuyoruz. İki ülke arasında karşılıklı anlayışa dayanan bir Türk-İngiliz dostluğunun taraftarıyız. Ama önce Türklere karşı adaletli davranılmalı. Doğu'daki tüm gözler şimdi Paris'te yapılacak konferansta İngiliz Hükûmeti'nin tutumuna yönelmiştir. İngiliz prestijinin ve İngiliz menfaatlerinin güvenliği Lord Curzon'un davranışlarına bağlıdır. Curzon'un, Doğu Sorununda doğru ve adil bir çözüm getirecek yolu görmesini diliyoruz.[1929]

"TURKEY" dergisinde Türk Millî Mücadele'sine de değinilmiş, Anadolu ve Trakya'dan aralıklarla da olsa gelen haberlere yer verilmiştir. Buna göre: Bir haber başlığında "Pontus" bölgesinde Rumların yanlış davranışlarına değinilmiş,

"Anadolu gazetelerinde bazı Rum çetelerinin Çaylık-Dere, Arslan-Köpek köylerine saldırdığını okuduk. Rumlar, Muş ve Tokat yakınlarındaki Hatunoğlu'nu yağmaladıktan sonra bu köyleri yok etmeye çalıştı. Ayrıca yolda karşılaştıkları sekiz Türk'ü de öldürdüler. Onların peşine düşen jandarma kuvvetleri haydutların çoğunu yakalamayı başardı, diğerleri kaçtı ve ormana sığındı. Samsun yakınlarındaki Taşpali köyüne yapılan baskınlara karşı gerekli tedbirleri alan bir jandarma müfrezesi Rum çetelerini engellemiştir. Çeteler sadece Çayır Mahallesi'nde bir eve ateş açtıktan sonra kaçmak zorunda kalmışlardır.[1930]

Kara-Kavuk'ta Ali Kermanoğlu'nun evine saldıran ve kendisine ait olan sığırları taşıyan Rum haydutları aktif olarak takip ediliyor. Moscokurd (Samsun) köyünü yağmalamaya ve Ömer Kahya'ya ait 400 koyunu kaçırmaya çalışan bazı Rum çeteleri köylüler tarafından sürülmüş ve büyük kayıplar vermiştir.

[1928] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66-g.

[1929] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66-g.

[1930] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

İki tütün kamyonunu Bafra'dan Samsun'a taşıyan iki Türk, bir Rum pususunun kurbanı oldu. Biri kaçmayı başardı ancak diğeri haydutlar tarafından içi tütün dolu bir kamyon ile birlikte götürüldü.[1931] *Jandarmalardan oluşan bir müfreze, bazı Rum çetelerin bulunduğu bir değirmeni kuşattı ve onları ele geçirdi. Başka bir müfreze de Gürcü-Oushagi'de (Bafra) bir Rum çetesini engelledi.*

Öte yandan Türk müfrezeleri Çarşamba, Armanoff, Göcekdere bölgesindeki Rum çetelerini dağıttı. Bütün bu Rum eşkiyaları Türk halkı üzerinde sayısız suç işlemiş ve birçok Türk köyünü yağmalamış ve yakmıştır."[1932]

Paris'teki Türkiye Bilgi Bürosu, Avrupa kamuoyuna açıklamalarda bulunmuş, Samsun yakınlarındaki Rumların faaliyetlerine değinmiştir. Buna göre: Yunan kaynaklarında abartılan Samsun bölgesindeki olaylar, aslında şu şekilde gelişmiştir:

"Yunan propagandası ve özellikle Patrikhane tarafından fanatikleştirilen belirli sayıda Rum, köylerini terk etmiş ve Samsun'un mahallelerinde ve dağlarda silahlı gruplar oluşturmuştur. Bu Rum çeteler, Türk köylerini yağmalamak ve burada yaşayanları katletmek için dağlardan iniyorlardı. Millî Türk Hükûmeti, ülkede güvenliği sağlamak ve bu grupları dağıtmak için jandarma kuvvetleri gönderdi."[1933]

Yine Lâdik'teki Rum çetelerinin barbarlıkları haber yapılmıştır. Buna göre:

"Bir Rum çetesi, Lâdik'in Kaltadja-Gheuz köyüne saldırdı. Bunlar aynı akşam Kara-Abdal köyüne de saldırdılar. Onların peşinden birkaç müfreze gönderildi. Haydutlar büyük kayıplar verdikten sonra kaçtılar. Şu anda geri çekilen haydutların bir kısmı köyün neredeyse çeyreğinin evlerine ateş açtı ve katlettikleri Türklerin cesetlerini yaktılar.

Türk müfrezelerinin, bir süredir dağlarda anavatana karşı açık bir isyan içinde yaşayan, köylere saldıran ve masum Türklere dehşet saçan Rum haydutları kuşatmayı başardığını öğreniyoruz. Çok kısa sürede bu haydutların yakalanacağı kesindir."[1934]

"TURKEY" dergisindeki haberler devam etmektedir: İstanbul'daki İsveç Büyükelçisi, Türkiye'de Bulgarların çıkarlarını korumak adına, Bulgar Hükûmetine İzmir'deki İsveç konsolosundan gelen ve Bulgarların Yunan ordusu tarafından zorla tutulmasına dikkat çeken bir mektup göndermiş-

[1931] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

[1932] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

[1933] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

[1934] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

tir. Konsolos, büyükelçiye acilen ve dinamik bir şekilde protesto etmelerini rica etmektedir. Konsolos kendisini temsil edememektedir. Bulgar kişilere verilen İsveç koruma belgeleri bile onlardan alınmış ve Yunan makamları tarafından imha edilmiştir."[1935] Dergiye göre:

"İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı General Sir Charles Harington, mültecilerin yürek sızlatan durumundan çok etkilendi. Mevcut sayıdaki "Türkiye" yazılarımıza eklediğimiz bildirilerden de anlaşılacağı gibi, hem bir yardım kampanyası başlattı hem de Lady Harington'un himayesinde mültecilerin yararına büyük bir balo düzenlendi.[1936] İngiliz generalin yardım çalışmaları için samimi şükranlarımızı sunmayı bir borç biliriz.

Ancak bu sıkıntıların kökenlerini araştırdığımızda, öfkelendiğimizi söylemek isteriz. İngiliz Hükûmetinin izlediği Yunan yanlısı ve Türk karşıtı politikanın sonucu olarak, açlık ve soğuktan etkilenmiş veya vahşi ve acımasız bir işgalin boyunduruğu altında yaşamaya çalışan milyonlarca Türk'ü görmek, gerçekten de Türklerin, İngiltere ile dostluk kurma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Saldırganı tarafından veriliyor olduğunu bilmemize rağmen, bu yardımı kabul etmemek tabi ki bizim açımızdan mümkün olmayacaktır.[1937]

İngiltere'den ve İngiliz halkından beklediğimiz şey bu değildir. Beklediğimiz, hem İngilizlere hem de Türk çıkarlarına ve Asya barışına zararlı olan mevcut İngiliz Yakın Doğu politikasının sona ermesidir. Bu Türk karşıtı politika izlendiği sürece, General Harington ne yaparsa yapsın, bu talihsiz insanların sıkıntılarının üstesinden gelmek mümkün olmayacaktır. Doğal olarak, İngiliz Hükûmetinin politikası, savaşın devamı için Yunanistan'a karşı sergilenen destekleyici tutum ve maddi yardımı, bu kötülüğün nedeni olmaya devam ettiği sürece, birkaç İngiliz'in insani eylemleri, İngiliz Hükûmeti ile ilgili Türklerin görüşlerini pek değiştiremeyecektir."[1938]

İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Komutanı'nın bir bildirisi dergi içerisinde yer almıştır. Dergi editörünün verdiği bilgiye göre:

"Aslında General Sir Charles Harington beni, İstanbul'daki ve çevre bölgelerdeki tarif edilemez sıkıntılar çeken Türk ve Müslüman mülteciler hakkında sizi bilgilendirmekle yetkilendirdi. Acil olarak yardım isteyen 25 bin mülteci var ve bunlardan sadece bin tanesine geçici olarak İngiliz Yardım Komitesi tarafından yiyecek desteği yapılıyor.

[1935] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66-g.

[1936] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66-g.-67.

[1937] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67.

[1938] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67.

Binlerce mülteci kelimenin tam anlamıyla açlık ve soğuktan birer birer ölüyor. Birçoğu kış şartlarına uygun olmayan kıyafetler giymektedir. Bu kıyafetler vücutlarını zorlukla kapatmakta ve onları sıcak tutmak için kesinlikle yetersiz kalmaktadır.

Bu talihsiz insanlar, Avrupa ve Asya'daki büyük savaştan kaynaklanan olayların sonrasında istemeden göç etmek zorunda kalan mağdurlardır. İstanbul›daki Türk mülteciler hiçbir şekilde büyük savaşın kurbanı değildir. Ateşkes sonrasında Yunanlıların işgal ettiği bölgelerden ve maruz kaldıkları zulümlerden dolayı göç etmek zorunda kaldılar."[1939]

"TURKEY" dergisinde, Kızılay'dan Uluslararası Kızılhaç Komitesinin Karma Komisyonuna ve Cenevre'deki Rus Yardım Komitesine gönderilen, 27 Ocak 1922 tarihli bir mektuba da yer verilmiştir. Buna göre:

"Osmanlı Kızılay Derneği Rusya'nın, yardıma muhtaç vatandaşlar için yaptığı yardım çalışmalarının içtenliğine yürekten inanıyor ve Dr. Nansen'in çabalarının başarısı için en iyi dileklerini sunuyor. Bununla birlikte dernek, etik olarak maddi bir katkıda bulunmasının imkânsız olduğunu beyan etmekle yükümlüdür.

Aslında, 10 yıldır savaş hâlinde olan ve gelir kaynaklarının giderek azaldığını gören Osmanlı Kızılay Derneği artık yetemeyeceği, sürekli büyüyen bir görevle karşı karşıya kalmıştır. 60 binden fazla mülteci, evlerinden sürüldü ya da korkunç sonuçlarını çok iyi bildikleri istilalardan (1913'teki Balkanlar'daki Carnegie Komisyonu ve 1921'de İzmir'deki Uluslararası Müttefik Sorgulama Komisyonu ile 1921'de Anadolu'daki Uluslararası Müttefik Komisyonu tarafından doğrulandı) kaçarak başkentte cami bahçelerinde ve yakılmış mahallelerinin kalıntılarında yaşamaya başladılar.

Osmanlı Kızılay'ının kaynakları, her zamankinden daha sınırlı durumdadır. Bu talihsiz insanların acılarını hafifletmek için yetersizdir ve evrensel hayır kurumuna başvurmak zorunda kalmıştır.

Uluslararası Rus Yardım Komitesi, Osmanlı-Kızılay'ının yardımları kabul etmediğini ilan etmesi hususunu zorunlu kıldığını bildirmemiz, durumun ciddiyeti hakkında daha net bir fikir oluşturacaktır. Osmanlı Kızılay Derneği, Uluslararası Kızılhaç Komitesine, Uluslararası Rus Yardım Komitesine ve genel anlamda dünyaya, Müslüman mültecilere yardım etmek üzere harekete geçmesi çağrısında bulunmaktadır."[1940]

Arnold J. Toynbee, 31 Aralık 1921 tarihinde Atina'da bir analiz kaleme almıştır. Toynbee'nin yazısı şöyledir:

[1939] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67.

[1940] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67.

"Türkler ve Yunanlılar

Anadolu'daki Yunan vahşetinin Türklere yapıldığını daha fazla tekrar etmem gerekir mi? Sadece Yunan askerlerinin ya da sivillerinin Türk sakinlerine karşı davranışlarını söylemiyorum. Müttefikler arası Soruşturma Komisyonu ve ilk mektubumda bildirilerini yayınladığım "Croix Rouge Internationale" temsilcisi gibi, Yunan ordusu tarafından Anadolu'da işlenen organize zulümlerin de silahlı gruplar tarafından yapıldığına tanıklık ediyorum. Bay O'Connor, 1915'teki Türklere ilişkin suçlamalara ismimin hatalı bir şekilde geçirilmiş olmasına ikna olsaydı, tamamdı. O'Connor, beni en azından şimdi tatmin edici bulmalıdır. Ben ne kişisel soruşturma yapabilirim ne de başka bir şey. Ayrıca yüksek otoritenin bağımsız tanıkları mevcuttur. Adalet duygumun hatalı olduğunu düşünmüyorum.[1941]

Elbette, modern Yunanlılar şimdiye kadar iktidarları altındaki yabancıları çağdaş Türklerden çok daha az katlediyorlardı. Türkler, sadece M. S. 1300'lerden 1911'lere kadar, Yunanlılardan daha fazla yabancı nüfusa sahiptiler. Yunanlıların fırsatları olduğunda sergiledikleri davranışların en az Türkler kadar kötü olduğunu iddia ediyorum. Bu önemlidir çünkü *Yunanlılar, Sevr Antlaşması ile elde edecekleri topraklarda Türkleri yöneteceklerdir (Muhtemelen Yunanlıların yönettiği ve yabancıları geçmişte Türklerden daha adil ve insancıl olarak yönetecekleri teorisi üzerine dayalı şekliyle). Bu teori hep imkânsızdı ve bunun zaten doğru olmadığını* kanıtladım. Sevr Antlaşması'*nın revizyonu yaklaşıyor gibi göründüğüne göre, bu noktayı vurgulamak gerekiyor."*[1942]

"TURKEY" Dergisinde Yusuf Kemal Bey'in Ermeni gazetecilere açıklamaları yer almıştır.

"Milliyetçi Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İstanbul'da yayın yapan Ermeni gazeteleri "Jogowurt" ve "Jaghada-mard" ın muhabirlerine şu açıklamayı yapmıştır:

Soru- Ankara Hükûmetinin eskiden göç etmek zorunda olan Ermenileri geri kabul ettiği doğru mu?

Cevap- Öncelikle şunu söyleyeyim, Ermeniler Anadolu'dan göç etmek zorunda kalmadılar. Sadece savaş bölgelerindeki Hıristiyanlar iç kısımlara taşınmıştı. Bunun nedeni ihanet korkusuydu. Aslında tehlike altındaki bölgelerde yaşayan Hıristiyanlar evlerine geri gönderiliyor.

Soru- Bazı gazeteler Ermenilerin Anadolu'da boykot edildiğini bildiriyor. Bunun için bize biraz bilgi verebilir misiniz?

[1941] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67.

[1942] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67-g.

Cevap- Türkler, ülke için çalışan ve gerekli olan Ermenileri hiçbir zaman dışlamadılar. Hatta giydiğim elbisenin Ermeni bir terzi tarafından yapıldığını bile söyleyebilirim.

Soru- On beş yaşındaki Ermenilerin Anadolu'da askere alındıkları doğru mu?

Cevap- Anadolu'da on beş yaşındaki hiçbir erkek çocuk askere alınmadı. Yasa bunu Hıristiyanlar için olduğu kadar Müslümanlar için de resmî olarak yasaklamaktadır. Sadece askerlik yaşı gelen erkekler orduya alınır.

Soru- Gazeteler ayrıca Doğu illerinden gelen Müslüman mültecilerin evlerine geri gönderildiklerini ve Ermenilere ait binaların bölge Kürtleri arasında dağıtılmasının planlandığını bildirmiştir. Bize gerçekleri açıklar mısınız?

Cevap- Doğu illerinden gelen Türk mültecilerin evlerine geri gönderildiği doğrudur ancak hiçbir zaman Ermenilerin mallarının Türkler ve Kürtler arasında dağıtılacağı konusunda herhangi bir düşünce olmamıştır.

Soru- İstanbul'da veya yabancı ülkelerde yaşayan Ermenilerin mallarını elden çıkarmaya karar verildi mi?

Cevap- Yalan yanlış yayılan bu tür haberlerin tamamının gerçeği yansıtmadığını söyleyebiliriz. Soru oldukça taraflıdır. Son zamanlarda Millet Meclisi'nde, İstanbul'da ya da yurt dışında yaşayan Hıristiyanların Anadolu'daki mülklerini bir savcı aracılığıyla satabilecekleri ya da satamayacaklarını belirlemek için tartışmalar yapıldı. Hıristiyan mallarına el koymaya yönelik böyle bir karar alınmadı.

Soru- Anadolu'daki Ermenilerin gerçek durumu nedir?

Cevap- Ermenilerin Anadolu'daki durumu iyidir. Türklerle tam olarak aynı konumdalar.

Soru- Ermenistan ile ilişkileriniz nasıl?

Cevap- Son derece dostça. Bütün Ermeni mahkûmları teslim ettik.

Soru- 10 bin mahkûmdan sadece 632'sinin ülkesine geri gönderildiği doğru mu?

Cevap- Hayır. Bütün Ermeni mahkûmları geri gönderdik. Sizdeki sayılar yanlış.

Soru- Doğu illerine ilişkin görüşleriniz nelerdir. Ermenilere bölgesel taviz vermek istiyor musunuz?

Cevap- Bu soruna ilişkin Ermenistan ile iki anlaşma yaptık. Birincisi Taşnak Hükûmeti ile Gümrü Antlaşması ve ikincisi Sovyet-Ermenistan Antlaşması'ydı. Bölgesel sorun Kars Antlaşması ile çözüldü. Artık taviz veremeyiz. Ayrıca Ermenistan, nüfusunun tüm ihtiyaçlarını karşılayacak durumdadır. Sadece mülteci değişimi sorunu devam ediyor.

Kars Antlaşması'nın şartlarına göre bu sorun, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile Ermenistan Hükûmeti arasındaki bir anlaşma ile çözülecektir. Ermenilerin bizimle olmasını istiyoruz. Ancak iyi vatandaşlar olarak. Vatandaşlarımız olmak istemeyenler Ermenistan'a gidebilir. Türkler geçmişi geçmişte bırakmaya hazırdır. Ermeniler de aynısını yapmalı ve Türklerle kardeşlik içinde yaşamanın gerekliliğini dikkate almalıdır.

Ankara Hükûmeti yeni bir temel yasa üzerinde durmuştur. Buna göre Ermenilerin yaşadığı bölgelerin yetkilileri onlardan seçilecek. Bu yeni temel yasayı okumanızı tavsiye ederim. O zaman ikna olacaksınız. Düşmanlarımız tarafından iddia olarak ileri sürülen Merzifon'da Ermeni katliamı olmadı.

Son soru- Şu anda Kilikya'da kaç Ermeni var ve durumları nedir?

Cevap- Öncelikle size Kilikya Ermenilerinin anlamsız yere göç ettiklerini söyleyeyim. Aslında Kilikya'da yaklaşık altı bin Ermeni var ve gayet iyi durumdalar. Hükûmet göç edenlerin mallarını bir yıl daha koruyacak. Bunların Kilikya'da kalması daha iyi olacaktır. Açıkça kanıtlanabileceği gibi Kilikya'da hiçbir Ermeni kötü muamele görmemiştir ve onlara dokunulmamıştır."[1943]

"TURKEY" dergisi, Türklerin Ermenilere yaptığı yardımları haberleştirmiştir.

Buna göre:

"Ermenistan çok ciddi bir kıtlık çekmektedir. Kadınlar ve çocuklar soğuğa uygun olmayan kıyafetlerle karda yiyecek aramaktadırlar. Ankara Hükûmeti yakın zamanda Ermenistan'a 24 vagon gıda gönderdi. Küçük Asya'dan yardım gelmemiş olsaydı, *kış boyunca kıtlık sebebiyle binlerce kişi ölecekti."*[1944]

"TURKEY" dergisi, Türk Ortodoks Kilisesi hakkında uzunca ve açıklayıcı bir yazı yayınlanmıştır.

Yazı şöyledir:

"Son zamanlarda çok sayıda kişiden Türk Millî Ortodoks Kilisesi ile ilgili bilgi talep ettiklerini bildiren mektuplar alıyoruz. Bu konuda okuyucularımıza tamamlayıcı bilgiler vermek için burada bir İngiliz'e gönderdiğimiz mektubu yeniden yayınlıyoruz:

Dinin Doğu'da daha yoğun olduğu bilinen bir gerçektir, diğer yerlere göre nispeten daha büyük ve daha önemli bir parçadır. Doğu halkları

[1943] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 67-g.-68.

[1944] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 66-g.

geç zamanlara kadar dine milliyetten çok daha fazla önem vermişlerdir. Farklı dinlerin takipçileri birçok ulusta toplanmıştır. Bizans İmparatorları döneminde Hıristiyan ve Ortodoks olmayanlar Bizans vatandaşı olamazdı. Ortodoksluk, gerçek milliyeti ne olursa olsun İmparatorluğun iktidar unsuruydu. Anadolu'nun Bizans egemenliğinde olduğu zamanlarda, Asya'nın farklı yerlerinden göç eden ve Bizans ordusunun hizmetine giren Türkler, vatandaşlığa hak kazanabilmek için Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kaldılar. Böylece Ortodoks oldular ve İncil'i ilk defa Türkçeye çevirdiler. Aynı şekilde, Liturya'yı Yunancadan (zamanın Ortodoks Kilisesi'nin dili) Türkçeye çevirdiler ve topluluklarının ulusal Ortodoks kilisesini kurdular. Mukaddes Kitap ve Liturya, Türkçe yazılmış ancak bir şekilde dönüştürülmüş Yunan karakterleriyle yazılmıştır. Çünkü daha sonra Müslüman Türkler tarafından benimsenen Arapça karakterler henüz Türkler tarafından kullanılmamıştır.

Anadolu'daki Bizans yönetiminden sonra Müslüman Türkler ve daha sonra din konusunda kesinlikle hoşgörülü olan Osmanlı Devleti, Hıristiyan Türklerini diğerleri kadar korumadı. Bununla birlikte, Müslüman ve Hıristiyan Türkler din farkının etkisi altında iki farklı ulus olarak yaşamışlardır. Bunun başlıca iki nedeni vardır:

1-Müslüman Türkler Hıristiyan kardeşlerini Türk saymıyorlar ve neredeyse yabancı olarak görüyorlardı.

2-İstanbul'un Türkler tarafından alınmasıyla, Yunan Patrikhanesi tüm Doğu Ortodoksların dinî kurallarına uygun yaşayabilecekleri bir ortam sağladı. Bu Patrikhanenin gücü tuhaf bir şekilde, Türk Hükûmetinin ittifakından kaynaklanıyordu. Yunan Patrikhanesi, tüm Ortodoks kiliselerini Yunan dilini benimsemeye zorladı. Kısmen başarılı oldu ve Doğu'daki Yunan olmayan bir Ortodoks topluluğu bir şekilde "Helenleşmiş" oldu. Fakat genel olarak, İstanbul Rum Patrikhanesi'nin egemenliği, Hıristiyan Ortodoks Türklerinin yanı sıra Hıristiyan Araplar, Suriyeliler ve Arnavutların Müslüman kardeşleriyle birleşmelerini engelledi.

İstanbul'daki Yunan Patrikhanesi, farklı Ortodoks cemaatlerini Helen olmaya zorlamak ve Yunanca dışında herhangi bir dilin kilisesinde kullanılmasını önlemek için güç kullanacak kadar ileri gitti. Hıristiyan Türklerin yanı sıra, diğer tüm Ortodoks milletleri Yunanca kullanımını kabul ettiler. Ancak milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte, İstanbul'daki Fener Patrikhanesi hâkimiyetini kaybetmeye başladı.

Kırk yıl önce, Ortodoks Bulgarlar kendi kiliselerinin bağımsızlığını ilan ettiler ve Yunancanın dinî hizmetlerinde kullanılmasına izin vermediler. Daha sonra Ortodoks Arnavutlar Yunan Patrikhanesi'nden ayrıldı ve Arnavutluk birliğini ilan ettiler. Ortodoks Suriyeliler de aynısını yaptı

ve Yunanlı değil, Suriyeli olduklarını belirttiler. Şimdi kiliselerinde Türk dilini kullanmayı sürdüren ve İncil'i Türkçe olan Anadolu Ortodoks Türkleri de aynı şekilde hareket ediyor. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Yunan Patrikhanesi, Ortodoks Türkleri Yunanca kullanmaya zorlama konusunda başarılı olamamıştır. Bu Türkler, şimdi uyruklarını yavaş yavaş fark ettiler ve kendilerini Osmanlı yönetimi altında, şimdiye kadar bağlandıkları Ekümenik Patrikhanesi'nden ayırarak bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi kurdular.

Bu hareketin baş liderlerini Ankara Hükûmeti coşkuyla karşıladı. Ortodoks Türklerin iradesiyle bir yasa tasarısı hazırladı. İstanbul Patrikhanesi ise bu durumdan bir kargaşa yaratmaya çalıştı. Hareketin ulusal karakterini politik bir karaktere dönüştürmek için Yunanca konuşan Ortodoksların yeni dinî organizasyona girmesini ve katılmasını emretti. Böylece, Türk ve Yunan Ortodoksluğunu içeren Ortodoks kilisesi ulusal karakterini kaybedecek ve olay Anadolu Hıristiyanlarının İstanbul Patrikhanesinden ayrılmasıyla sınırlı kalacaktı.

Bu manevra karşısında Ankara Hükûmeti tereddüde düştü. Yunan siyasi entrikalarının yuvası hâline gelen İstanbul Patrikhanesi önünde Anadolu Hıristiyanlarının tamamen ayrılması, coşku ve sevgiyle bağımsız bir Türk Ortodoks kilisesinin kurulması kabul edildi. Anadolu'dan bir Patrik seçilmesinin nedeni budur. Bu arada Türk Ortodoks cemaatlerinin başkanları ve üyeleri faaliyetlerini sürdürüyor.

Yunanlıları dışarıda tutmayı başarabilirlerse Ortodoks ve ulusal kiliselerinin bağımsızlığını sağlayacaklardır. Sorun aslında böyle. Türk milliyetçiliğinin gelişimi engellenmemiştir ve Türk Ulusal Ortodoks Kilisesi fiilen kurulmuştur. Ancak henüz TBMM'nin onayından geçmediğinden resmî bir karakter kazanmamıştır."[1945]

"TURKEY" dergisinde, Türk Ortodoks Kilisesi sorununu özel olarak inceleyen bir Türk tarafından yazılmış Hıristiyan Türklere dair kısa bir açıklama yer almaktadır. Açıklama şöyledir:

"Türk Ortodoks cemaatlerinin önemli bir kısmı aslında Helen işgali altındaki bölgelerde yaşamaktadır. Bunlar arasında Alaşehir, Akhisar, Şirince*'deki topluluklar vardır. Ayrıca Karaburun da çok* önemli*dir. Anadolu'nun iç kısmında Konya ve Kayseri, Türk Hıristiyanlarının iki önemli merkezidir. Bu merkezlerden biri güneyden Antalya'ya, diğeri*

[1945] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68.

kuzeyden Samsun'a olmak üzere iki kolda uzanır. Bu Türklere iyi bilindiği gibi Karamanlı denir. Tüccarlar ve işadamları çoğunlukla bu topraklardan tüm Türkiye'ye yayılır. Toplam sayıları yaklaşık 500 ila 600 bine ulaşmaktadır. Bununla birlikte, bunun sadece kişisel bir yaklaşım olduğunu eklemeliyim.[1946]

Kişisel araştırmalarıma göre: Türkçe konuşan Trakya Hıristiyanları ve Anadolu Karamanlıları, Kumanlar ve özellikle de Peçeneklerin soyundan geliyor. Bizans tarihçileri, bu Türklerin Araplara ve Perslere karşı Anadolu'ya gönderildiğini ve Peçeneklerin Selçuklular istilası sırasında Bizanslılar tarafından Müslüman Türklere karşı kullanıldığını kaydediyorlar. Anadolu'ya gönderilmeden önce, Peçenekler Balkanların kuzey yamaçlarında yaşamaktaydı ve Ortodoks Hıristiyanları olarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. -Bunlar hakkında ve (Ganhaverni) hakkında (Trakya Hıristiyan Türklerinin adı olan kelimeyi okuyamadık) Encyclopaedia Britannica'nın 1910-11 baskısında önemli bir paragraf var (Bulgaristan kelimesi, -sayfa 777). Britannica, Hıristiyan Türk olduklarını doğrular ve onları Kumanlar olarak tanımlar.[1947]

Bu Türk Hıristiyanlarının Türkçe konuşup yazdıklarını ancak özellikle Türkçeye uyarlanmış Yunanca karakterleri kullandıklarını biliyorsunuz. Yunanca karakterlerin bu adaptasyonunun Türkçe konuşan halklara vaaz veren Hıristiyan misyonerlerin çalışması olduğu kesindir. Yani bunlar Kumanlar, Hunlar, Hazarlardır. Bu misyonerler, Hıristiyanlığa döndürdükleri halkların ulusal dillerini kiliseye tanıtmış ve bu dilleri yazmak için farklı karakterler yaratmışlardır. Aynı şekilde Rusça, Sırpça ve Bulgarca yazıları da oluşturdular. Yunanca yazıyı bu dillere uyarlamaları doğaldı ve aslında Yunan karakterleri yeni yazıların temelini oluşturdu. Bu amaçla, Charles Diehl kitabından "La civilization bizans au IV siècle el Justinien" adlı bir alıntı ekledim.[1948]

379 ve 377. sayfalarda yazar, Kutsal Yazıların ilk Türkçe çevirisinden söz eder. Charles Diehl, edindiği bilgileri Zacharias Rbetor Kilisesi tarihinden almıştır. Diğer kitaplarda, Bulgar Ulusal Kilisesi'nin Aziz Kiril ve Metodiy'in alfabesini kullanarak, Türk-Hazar İmparatorluğu'nda İncil ile ilgili vaaz etmeye gittiklerini okudum. Bu ayrıntıları, sorunumuza ışık tutacağını düşündüğüm için verdim."[1949]

[1946] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68.

[1947] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

[1948] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

[1949] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 68-g.

"TURKEY" dergisinde Anadolu'dan haberlere de yer verilmiştir.

Buna göre:

"Ankara ve İzmit arasında motorlu kamyonlarla bir ulaşım hattı oluşturuldu. Bu hizmet Ankara ve İstanbul arasındaki iletişimin hızını arttıracaktır. Erzurum-Erzincan -Ankara-Sivas demiryolu ve Havsa-Samsun hattı sona ermek üzeredir. Resmî açılış Nisan ayında yapılacaktır. Ankara Hükûmetinin, Türk Hükûmeti yerine bu demiryolunun çalışmasına yardımcı olmak için Fransız mühendisleri görevlendirmeye karar verdiği bildirildi."[1950]

Dergide Anadolu'daki Amerikalılar ve faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Buna göre:

"Amerikan ticari temsilcisi Sayın Bay Gillepsie, Anadolu'da gerçekleştirilecek farklı işletmelerin çalışmalarını sonlandırarak kısa bir süre sonra İstanbul'a geri dönecektir. Bir Amerikalı grup, imtiyaz talep etmeden ve Osmanlı yasalarına ve düzenlemelerine uyarak, farklı limanlarda mağaza inşa etme ve işletmelerini motorlu kamyonlarla kurma izni talep etti. Ankara Hükûmeti bu talepleri inceliyor. Bay Gillepsie'nin İstanbul'a dönmesinden sonra, Amerikalı kapitalistler adına hareket eden temsilciler, kesin anlaşmaya varmak için Ankara'dan ayrılacaklardır."[1951]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen rapordan,[1952] 1 Mart 1922 tarihinde[1953] Ankara'daki TBMM'nin seçime gittiği ve yeni yönetim kadrosunun belirlendiği öğrenilmiştir.[1954] Buna göre:

Mustafa Kemal Paşa: Birinci Başkan, Cumhurbaşkanı,

Rauf Bey: Eski deniz subayı. Balkan Savaşları sırasında Hamidiye'nin komutanı, İkinci Başkan,

Hasan Fehmi: Milletvekili, Birinci alt başkan,

Musa Kâzım: İkinci alt başkan.

[1950] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1951] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 65-g.

[1952] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 6 Mart 1922 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 4-g.-5.

[1953] Turgut Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015, s. 136.

[1954] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 4.

Bu görevlendirmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, iki saat süren çok önemli bir konuşma yapmış, gündemde olan konulara değinmiş, iç ve dış gelişmeleri anlatmıştır.[1955]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye iletilen rapora göre:[1956] Üç Büyük Devletin Dışişleri Bakanlarının, 22 Mart'ta Paris'te görüşmesi beklenmektedir. Bulgar elçisine, Türk-Yunan anlaşmazlığı konusunda Paris'te görüşülmek üzere bir plan hazırlanacağı ve bu planın daha sonra başka bir konferansta karar altına alınacağı söylenmiştir.[1957] Elçinin yorumu şöyledir:

"Bu ikinci konferans Roma veya İstanbul'da olacakmış. Roma'da olmasının istenmesinin sebebi, konferansa katılacak Büyükelçilerin, Cenevre'de bulunacak olan bakanlara bilgi verip almasının daha kolay olacağındanmış. Konferansın İstanbul'da yapılmasının arzulanması, Türklere buradan daha kolay etki edilebileceği düşüncesindenmiş. İngiltere Dışişleri Bakanlığı zaman zaman bana, Sofya'dan gelen haberlere göre Bulgaristan'ın Ankara Hükûmeti ile yakın ilişkilerde olduğunu öğrendiklerini söylüyor. Ben de sırf bu sebeple Londra'ya gelen Ankara Hükûmeti heyetiyle görüşmekten uzak durdum.[1958]

Türk heyeti ile yapılan görüşmeye ABD Büyükelçisi Lindsey katılmıştı. Bana Türklerin barışa henüz hazır olmadığını ve pazarlık yapmak istediklerini söyledi.[1959] Türkler bütün Doğu Trakya'yı istiyorlar. İzmir ile Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına özerklik verilmesini, İstanbul'un Halife olarak Padişah'ta kalmasında ısrar ediyorlar. Bulgaristan'ın çıkarları konusunda ise, özellikle Ege Denizi'ne çıkış hakkında İngiltere meclisindeki milletvekilleri hâlen çeşitli sorular soruyorlar.[1960]

6 Mart 1922'de Obrayt Herbert ile görüşmüştüm ve ona Bulgaristan'ın istekleri konusunda ikinci kez bilgi verdim. Dün de Eyre Crowe, bana antlaşmanın 48. maddesinde vaat edilenlerin yerine getirileceğini söyledi. Eyre Crowe'nun sekreteri de beni ikna etmek için eski söylediklerini tekrarladı ve 10 Ağustos 1920 tarihinde Büyük Devletler ile Yunanistan'ın davetli olarak katıldığı antlaşmada, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış

[1955] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 4.

[1956] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 18 Mart 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81-82.

[1957] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81.

[1958] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81.

[1959] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81.

[1960] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81-82.

hakkı garanti altına alınmıştı, dedi. Yeter ki Sevr Antlaşması taraf ülkelerin parlamentolarında onaylansın diye de ekledi.[1961]

Ben sürekli yakın temastayım ve Bulgaristan'ın isteklerini tekrarlıyorum. Siyasetçiler bu ısrarımın sonuç vereceğinden şüphe etmememi söylüyorlar. Ancak İngiltere Dışişleri Bakanlığı da Poincare'nin düşünceleri ile Lloyd George ve Lord Curzon'un görüşlerinin farklı olduğunu gizlemiyor.[1962]

İtalya'nın tavrı henüz belli değil. Yeni atanan bakanın ne düşündüğü bilinmiyor. Kont Sforza ise Türkiye'nin dostudur. Bana sık sık, Paris konferansında gündeme gelmese bile, Bulgaristan'ın imzaladığı barış antlaşması (Neuilly Barış Antlaşmasını kastediyor) olduğu gibi kalmayacak diyor. Ben ise yeni dışişleri bakanının Kont Sforza'yı yanıltabileceğini düşünüyorum. Paris'teki barış konferansına katılan buradaki (Londra'daki) İtalyan Büyükelçisi Di Martino bana, İtalya Dışişleri Bakanlığına yeni atanan bakana Bulgaristan'ın isteklerini iletebileceğini söyledi."[1963]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen telgrafa göre,[1964] Üç Büyük Devletin Dışişleri Bakanlarının Yakın Doğu konusundaki görüşmeleri başlamıştır. Savaşın durdurulması ve üç aylık ateşkes olması kararlaştırılmıştır. Bu üç ay bittikten sonra, tıpkı İkinci Balkan Savaşı sonrasında olduğu gibi, ateşkes yeniden uzatılacaktır. Bunun devam etmesini istemeyen taraf, ateşkesin bitiminden 15 gün önce diğer tarafa bilgi verecektir. İki taraf arasında 10 km. derinliğindeki bir alan tarafsız bölge ilan edilecektir. Müttefik Devletler askerî birimleri, ateşkesin her iki tarafça da uygulanıp uygulanmadığını denetleyeceklerdir.[1965]

Ateşkes süresi sona erdikten sonra İstanbul'da bir Müttefikler arası Komisyon kurulacaktır. Bu komisyon, Türkiye ile Müttefik Devletler ve Türkiye ile Yunanistan arasında bir barış antlaşması imzalanması için çalışmaya başlayacaktır.[1966]

Üç bakan tarafından alınan bu kararlar Ankara, İstanbul ve Atina'ya telgrafla bildirilmiştir. Bu kararların Yunanistan tarafından kabul edileceği tahmin edilmektedir. Atina için oldukça iyi kararlar alınmıştır. Paris'teki Türk çevreleri ise kararların Ankara tarafından kabul edilmeyeceğini düşünmektedirler. Çünkü Ankara, baştan beri Ege bölgesinin Yunanlı askerler

[1961] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 82.

[1962] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 82.

[1963] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 82.

[1964] Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 23 Mart 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 97.

[1965] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 97.

[1966] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 97.

tarafından boşaltılmasını istemektedir. Üç bakanın Yakın Doğu ile ilgili görüşmelerine devam edecektir.[1967]

Paris Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen telgrafa göre,[1968] üç devleti temsilen bakanların yaptığı toplantıdan sonra aşağıdaki kararlar alınmıştır:

1- *"Barış antlaşması taraflarca onaylanır, Yunan ordusunun Küçük Asya'dan (Ege'den) çıkması istenirse, bu İtilaf Devletlerinin kara ve deniz birimleri tarafından beş ay gibi bir sürede gerçekleştirilecektir.*

2- *İzmir Vilâyeti, üç devletin anlaşması ile İstanbul'daki Padişah'ın göndereceği heyetin denetimine bırakılacaktır.*

3- *Türklerin ve Yunanlıların hâkimiyetine giren topraklarda azınlık durumundaki Rum, Ermeni ve Türklerin hakları korunacaktır. Koruma işi Milletler Cemiyeti'ne bırakılacaktır. Bu amaçla Cemiyet'in İstanbul'da bir komiseri bulunacaktır.*

4- *Trakya sınırı sorunu, Boğazlar rejimi ve İstanbul'da işgalin sona ermesi konuları henüz açıklığa kavuşturulmamıştır.*[1969]

Özellikle 4. maddedeki sorunların görüşülmesine devam edilecektir. Bu sorunların çözümünde büyük zorluklarla karşılaşılacağı tahmin edilmektedir. Sınırlar görüşülürken anlaşmazlıklar daha da artacaktır. Türklerin Edirne'den taviz vermeyecekleri düşünülmektedir. Ege'den çekilmekte olan Yunanlıların da Doğu ve Batı Trakya'yı terk etmek istemeyecekleri bilinmektedir.[1970]

Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış konusu henüz gündeme gelmemiştir. Taraflar bu konunun çözümünde isteksiz görünmektedir. Yine de Doğu Trakya'ya özerklik verilmesi konusu masadan kalkmış değildir."[1971]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliği üç devlet temsilcisinin katıldığı görüşmelerin bu gece sona ereceğini bildirmiştir. Büyükelçiliğe göre:

"Dün yapılan görüşmelerde malî konulardaki sorunlar çözülmüş ve Sevr Antlaşmasındaki malî hükümler değiştirilerek Türkler lehine yeniden düzenlenmiştir.[1972] *Türk borçları ile ilgili komisyon gelecekte de görevi-*

[1967] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 97.

[1968] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 24 Mart 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 98-g.

[1969] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 98-g.

[1970] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 98-g.

[1971] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 98-g.

[1972] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 26 Mart 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 99.

ne devam edecektir. Boğazlar sorunu da çözülmüştür. Müttefikler arası Komisyon, Boğazların Asya bölgesinde görev yapamayacaktır. Komisyon Gelibolu'dan Karadeniz'e kadar denetimini sürdürecektir.[1973]

Gelibolu Yarımadası ile birlikte Doğu ve Batı Trakya Yunanistan'a verilecektir. Yunanistan-Türkiye sınırı bugünkü görüşmelerde belirlenecektir. Büyük ihtimalle Mürefte-Tekirdağ-Midye hattı kabul edilecektir. İtalya 1920'lerde Küçük Asya'da (Ege'de) elde ettiği haklarını korumaktadır. Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış konusu yine gündeme alınmamıştır."[1974]

Paris'ten gelen bilgilere göre, görüşmelere dün de devam edilmiş Ege Denizi, İstanbul, Boğazlar Sorunu ve Trakya'daki Türk Sınırı konuları gündeme alınmıştır. Bu sorunlar ile ilgili İtilaf Devletleri temsilcileri arasında görüş birliği ve çözüme yönelik yaklaşımların olmadığı bilinmektedir. Görüşmelere bugün de devam edilecektir. Bir sonuç alınması beklenmemektedir.[1975] Ayrıca:

"Dün konferansta olanlar yüzünden artık basına bilgi verilmemesi, yorum yapılmaması kararlaştırılmıştır. Artık her şey çok gizli tutulmaktadır. Trakya sorunundaki anlaşmazlık, Yunanistan'a bırakılan Batı Trakya ile ilgili değildir. Batı Trakya'nın statüsü iki tarafça da kabul edilmiştir. Ancak sınırlar konusunda anlaşmazlık devam etmektedir.[1976]

İngilizler, Türk-Yunan sınırının yani Midye-Tekirdağ hattının Türkiye'ye, Gelibolu Yarımadasının Yunanistan'a verilmesinde ısrar etmektedirler. Fransızlar Marmara Denizi, Edirne ve Meriç nehrinin Türklere bırakılmasını, Gelibolu Yarımadasının Müttefikler arası Komisyonun denetimine verilmesini istemektedirler. Görüşmeler henüz sonuçlanmamıştır."[1977]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye iletilen bir başka rapora göre:[1978]

"Bu hafta, İngiltere Dışişleri Bakanlığı, *devam etmekte olan görüşmeler ve Doğu Sorunu hakkında bizi bilgilendirmekle görevlendirildi. Bu konuya girmeden önce, Londra izlenimlerimi size aktarmak istiyorum. Türk sorunu üçüncü defadır masada ve tartışılmaya devam ediyor. Kanaatler şöyledir:*

[1973] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 99.

[1974] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 99.

[1975] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 26 Mart 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 100.

[1976] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 100.

[1977] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 100.

[1978] Londra'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 27 Mart 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 101-102.

1- Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma Kemalistlerin ve Rusya'nın işine yaradı. Ruslar Bolşevik propagandası yaptılar.

2- Şubat 1921'de Yüksek Askerî Meclis (Türklerle Yunanlılar arasındaki) çatışmaları durdurmak istedi ancak başarılı olamadı.

3- Şimdi Paris'te üç bakan düzeni sağlamak için uğraş veriyorlar.[1979]

(İngiltere tarafından) Ege'deki ve Trakya'daki azınlıkların korunması, güvenli yerlere nakledilmesi konularında İstanbul, Ankara ve Atina'ya telgraflar gönderildi. Görüşmeler bunlardan ibaret. Devam edecek. Yine de Lord Curzon'un Londra'ya diplomatik bir başarı ile döneceğine pek inanılmıyor. Buradaki siyasetçiler şundan emin; Paris görüşmelerinde öne çıkan teklifleri Yunanistan kabul edecek, Kemalistler ise ret edecektir.[1980]

Paris'te bulunan İtalyan elçisi bana, Paris'teyken öğrendiğine göre Anadolu'daki Kemalistler Yunan ordusuna saldıracak kadar güçlü değillermiş. Yunanlıların savunması ise çok güçlüymüş, dedi.[1981]

Buradaki (Londra'daki) Türkleri seven askerî çevreler, Yunan Genelkurmayı Ege'de kendisini güçlü görse derhâl askerlerinin bazılarını Doğu Trakya'nın tahkimi için gönderecektir, yorumlarını yapmaktadırlar. Yunan birlikleri Türkleri huzursuz etmek için Ege'de yaşayan Rumlardan gönüllü birlikler kuracaklarmış. Cumartesi (dün) itibarıyla Trakya'daki Türk sınırı konusunda hem İngiltere Dışişleri Bakanlığında hem de Paris'teki diplomatik misyonlarda yeterli bilgi yoktu."[1982]

Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından Londra, Washington, Roma, Berlin, Viyana, Prag, Varşova, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Atina ve İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliklerine, 28 Mart 1922 tarihli uzun ayrıntılı bir yazı gönderilmiştir.[1983] Yazıdan anlaşıldığına göre İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanlarının, Yakın Doğu sorunu ile ilgili Paris'te yaptıkları görüşmeler sonucu Fransızca bir rapor hazırlanmış, Türkiye ve Yunanistan'a gönderilmiştir. Bu raporun Bulgarcaya çevirisi yapılarak Bulgaristan'ın belirtilen ülkelerdeki temsilciliklerine bilgi için gönderilmiştir.[1984] Rapor şöyledir:

[1979] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 101.

[1980] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 101.

[1981] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 102.

[1982] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 102.

[1983] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 103-113.

[1984] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 103.

"Yakın Doğu Konferansı:

İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanlarının yaptıkları görüşmeler sonucu hazırlanan bu metin, 26 Mart 1922 tarihinde Atina, İstanbul ve Ankara'ya gönderilmiştir.[1985]

Müttefik Devletlerden olan İngiltere, Fransa ve İtalya Dışişleri Bakanları, Türkiye ve Yunanistan temsilcileri ile görüşmelerde bulunmuşlar, Yakın Doğu sorunu konusunda beş gün devam eden bu görüşmelerin her anında askerî ve malî konularda uzmanları bilgilendirmişlerdir.

Üç Dışişleri Bakanı, Yakın Doğu konusunda vardıkları sonuçlarda hemfikirdirler. Bu çerçevede ileri sürdükleri teklifler şöyledir:

1- Büyük Devletler, Türkiye ve Yunanistan orduları arasında barışın sağlanmasını istemektedirler. Bunun için iki tarafın çatışmaları durdurması gerekmektedir.

2- Büyük Devletler, İstanbul ve çevresinin Türk Milleti'nin şanlı tarihinin merkezi olduğunu bilmekte ve Türkiye'nin millî bağımsızlık arzusunu anlayışla karşılamaktadır.[1986]

3- Büyük Devletler, Müslümanlar için iyi bir rejim oluşturmayı, Türk Padişah'ının çağdaş ve dinî yönetimini kabul etmektedirler.

4- Büyük Devletler, İkinci Balkan Savaşı'nda verdiği kayıplar dolayısıyla Yunan halkına taziyelerini bildirmekte ve Yunanistan'ı millî ve ekonomik gelişme sürecinde serbest bırakmak istemektedirler.

5- Büyük Devletler, her iki halkın (Türk ve Rum) karışık bir hâlde bulundukları bölgelerde gelecek zamanlarda karşılıklı güven ve gurur içerisinde yaşamalarını arzu etmektedirler.

6- Büyük Devletler, Müslüman ve Hıristiyanlar dâhil diğer azınlıkların ve farklı inançların Avrupa'da olduğu gibi, güvenlik ve eşitlik içerisinde olmalarını istemektedirler.

7- Büyük Devletler, Avrupa güçleri ile Türk Milleti arasında yakın zamana kadar devam eden savaşı sonlandırmak ve yeni bir anlaşmazlık çıkmasını engellemek arzusundadırlar.

8- Büyük devletler, aldıkları kararları ilgili taraflara bildirirken, herhangi bir taraf lehine veya aleyhine sonuçlanacak kararlar almadıklarını, tamamen tarafsız ve dengeli davrandıklarını belirtmektedirler.[1987]

[1985] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 104-113.

[1986] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 104.

[1987] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 105.

Müttefik Devletler Dışişleri Bakanları, öncelikli olarak Ege bölgesinde savaşmakta olan iki taraf ordularının silah bırakmasını amaçlamışlar, barış ve dostlukla sorunun çözülmesini istemişlerdir. Bu sebeple Türkiye ve Yunanistan Hükûmetlerine, Mareşal Ferdinand Foch önderliğindeki görüşmeler sonucu her iki tarafın yararına olacak bir ateşkesin imzalanmasını teklif etmişlerdir. Yunanistan Hükûmeti bu teklifi kabul ettiğini bildirmiştir. Türkiye'nin kararı beklenmektedir.[1988]

Ateşkes yapılması teklifi, Ege bölgesindeki işgalin barışa dönüşmesi ve bölgede Türklerin hâkimiyetinin sağlanması için yapılmıştır. Bölgenin Yunan askerlerinden boşaltılması için alınması gereken tedbirler ile ilgili ilk çalışmalar devam etmektedir. Buna göre Mareşal Foch komutasında taraflar silah bırakmalıdır. Yunan güçlerinin bölgeden tamamen çekilmesinin dört aydan fazla süreceği tahmin edilmektedir.

Ayrıca şu bilinmelidir: Bu teklifleri her iki taraf kabul ettikleri zaman Türkler, önceden belirlenen Anadolu'daki bütün toprakları geri alacaklardır. Aynı zamanda Yunan askerlerinin çekilmesi de sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilecektir. Bu operasyon sonuçlanırsa, Akdeniz'den Karadeniz'e, oradan Transkafkasya sınırına, İran ve Mezopotamya'dan (Irak ve Suriye) Ege Denizi kıyılarına kadarki topraklarda Türklerin bağımsızlığı tanınacak ve garanti altına alınmış olacaktır.

Büyük Devletler, bölgenin tarihî ve coğrafî nedenlerinden dolayı Anadolu'da Türklerin yönetiminde, Avrupa'da Yunanistan'ın yönetiminde kalan topraklar üzerinde yaşayan etnik ve dinî toplulukların varlığını kabul etmektedir. Büyük Devletler, söz konusu bu halkların hak ve menfaatlerinin garanti altına alınmasını istemektedir. Bu konuda her iki tarafın (Türkiye ve Yunanistan'ın) gerekli tedbirleri alacaklarına, kanunlarında buna göre düzenleme yapacaklarına dair antlaşmaya hükümler konacaktır.[1989]

Büyük Devletler Dışişleri Bakanları, Milletler Cemiyetini bu konuya dâhil olması için davet etmeye karar vermişlerdir. Milletler Cemiyetinden, alınan kararların her iki tarafça uygulanmasını denetlemek üzere gerekli düzenlemeleri yapacak olan bir komisyon kurması istenecektir."[1990]

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığının yorumuna göre:

"Ermenilerin durumu daha dikkatlice ele alınmalıydı. Büyük devletler önceden Ermeniler konusunda gösterdikleri hassasiyeti şimdi de göstermeliydiler. Bu sebeple Ermeni halkının haklarını gözetmek için Milletler Cemiyetinin yardımı isteniyor..."[1991]

[1988] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 105.

[1989] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 106.

[1990] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 106-107.

[1991] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 107.

Üç Dışişleri Bakanının hazırladığı rapor devam etmektedir:

"Marmara bölgesinde askerî güç bulundurmadığı sürece Türklere İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının Asya yakası verilecektir. Fakat boğazlardan serbest geçişi sağlamak üzere bir Müttefik askerî işgal birliği Gelibolu yarımadasında konuşlandırılmalıdır. Gelibolu Yarımadası da askersizleştirilmelidir. Boğazlardan serbest geçişi garanti altına almak için Müttefiklerden oluşturulacak bir birlik yeterli olacaktır.

Gemilerin boğazlarda demirlemesi serbest bırakılmıştır. Sadece başkanlığını bir Türkün yapacağı Uluslararası Komisyon kurulacaktır. Bu komisyonun, Büyük Devletlerin ticaret gemilerinin boğazlardan geçişi konusunu düzenlemesi umut edilmektedir.[1992]

Boğazların Asya yakasının askerden arındırılması Çanakkale sancağının tamamını kapsayacaktır. Gelibolu yarımadası dışında Marmara Denizi'nin güney sahilleri de askersiz hâle getirilecek, başka bir bölgeye müdahale edilmeyecektir. İstanbul'un Asya yakasındaki askersizleştirilmiş bölge şu anda kullanılan tarafsız bölgeye kadar genişletilecektir. Boğazlar dışında Marmara Denizi'ndeki adalar ile İmroz, Tenedos, Lekonos, Samotraki ve Midilli adaları da askersizleştirilecektir. Büyük Devletlerin Dışişleri Bakanları, Boğazlar ile Marmara Denizi'nin Avrupa yakası da dâhil olmak üzere uğraştıkları sorunlara bir de Doğu Trakya'yı eklemişlerdir."[1993]

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı raporun bu kısmına yorumunu eklemiştir. Bakanlığa göre:

"Bir taraftan Gelibolu Yarımadasının Türklere bırakılması kabul edilmişken, diğer taraftan Türklerin Avrupa topraklarında yaptıkları savaşın hesabını vermeleri istenmeliydi. İstanbul'un kuzeyi ve batısı ile Doğu Trakya bölgesini işgal eden Yunan birlikleri başkent İstanbul'a yaklaşmışlardı. İstanbul Yunanlılar tarafından alınsaydı, hâlihazırda onlarla savaşmakta olan Türkiye ile sınırdaş olacaklardı. Bu da çok tehlikeli bir durum yaratacaktı. Ancak Yunanlıların İstanbul'u alması önlendi ve tehlike ortadan kaldırıldı. Bu tehlike şu sebeplerle önlendi:

1- *Yunanistan'ın İstanbul'dan uzak tutulması için Midye-Enez hattı bir proje olarak ortaya atıldı.*

2- *Türkiye ve Yunanistan'ın karşılaşma ihtimaline karşı sınır hattına bir de tarafsız bölge ilave edildi.*

[1992] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 107.

[1993] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 107-108.

Büyük Devletlerin Dışişleri Bakanları tartışmalı konulardan uzak durmaya çalışarak şu anki durumu kurtarmaya çalışmaktadırlar. Henüz onaylanmamış Sevr Antlaşması hükümleri çerçevesinde Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi hukukî sayılabilir mi? Ama şu gerçek: Yunan askerleri Doğu Trakya'yı işgal ediyorlar. Yunanistan Hükûmeti bölgenin idarî düzenlemesi için hazırlıklara başladı...[1994]

Bunlarla birlikte Üç Büyük Devletin Dışişleri Bakanları Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmesini istediklerini reddetmelerine rağmen, 1919 yılında Doğu Trakya'yı işgal etmeleri için yine bu devletler Yunanlıları davet etmişlerdir. Bir taraftan İstanbul'un Yunanistan tarafından işgalini engellemeye çalışırken, Büyük Devletler diğer taraftan Yunanlı askerlere teknik yardımda bulunmuşlardır."[1995]

Rapora göre Büyük Devletler, Trakya'da sınır belirleme çalışması başlatmışlardır. Marmara Denizi'nden başlayıp kuzeye ve kuzeybatıya doğru Bulgaristan sınırına yakın Stranca (Yıldız) dağlarının batı eteklerine kadar bir hat çizmişlerdir. Bu sınır çizgisi Tekirdağ'ı Türklere bırakmaktadır. Babaeski ile Kırklareli Türk-Yunan sınırının Yunanistan tarafında kalmaktadır. Eski topografik haritalar ve bunlara göre hareket etme yaklaşımı bir kenara atılmıştır. Belirlenecek olan Türkiye-Yunanistan sınırının her iki tarafında askersizleştirilmiş bölge oluşturulacaktır. Doğu Trakya'nın da askersizleştirilmesi düşünülmektedir. Böylece Yunanlılar İstanbul'u işgal edemez, Türkler de Yunanlılara saldıramaz duruma geleceklerdir.[1996]

Trakya'nın bu bölgesi ile diğer askersizleştirilmiş yerleri denetleme görevini, karargâhını Gelibolu Yarımadasından Tekirdağ tarafına konuşlandıracak olan işgal kuvvetlerinin subayları yürütecektir.

Edirne:

Rapora göre: Doğu Trakya bölgesinden hatta Türkiye'ye geri verilecek olan İzmir'den stratejik olarak ayrı tutulması mümkün olmayan Edirne'nin, Yunanlılar tarafından yönetilmesi veya şehre ayrı bir statü verilmesi mümkün olabilir mi acaba?[1997]

Büyük Devletlerin üç Dışişleri Bakanı bu konuyu dostluk ve tarafsızlık duyguları içinde Türk ve Yunan Hükûmetleri ile görüşmeyi, İzmir ve Edirne'de yaşayanların faydasına bir sonuç almayı istemektedirler. Bakanlar, Trakya sorununu çözmeye yönelik bu teklifin taraflarca reddedileceğini düşünmek istemiyorlar. Elbette bu sorun çok kolay bir şekilde

[1994] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 108.

[1995] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 109.

[1996] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 109.

[1997] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 109.

çözülmeyecektir. Bakanlar iyi niyetli olduklarını, ileri sürdükleri çözüm önerilerinin tamamen tarafların lehine olmasını arzuladıklarını dile getirmektedirler. Büyük Devletlerin hükûmetleri, ileri sürdükleri bu tekliflerin Sevr Antlaşmasının maddeleri arasında bulunmadığını ve teklifler kabul edilirse Türk halkının İstanbul'a dönüşünün çabuklaşacağını düşünmektedirler. İstanbul'un Padişah'ın hâkimiyetine bırakılacağına inanmaktadırlar.[1998]

Ayrıca Barış Antlaşması onaylandığı andan itibaren İstanbul'u işgal etmiş olan İtilaf Devletleri askerleri şehri terk edeceklerdir. Türk Hükûmetinin İstanbul'a bir askerî garnizon yerleştirmesine izin verilecek, bu birliğin Sevr Antlaşmasında kararlaştırılan birlikten daha büyük olması sağlanacaktır.[1999] Geriye aşağıdaki sorular kalmaktadır:

1. Gelecekte Türkiye'nin ne gibi askerî gücü olacaktır?
2. Malî bağımsızlığını nasıl sürdürecektir?
3. Yabancıların faydalandığı kapitülasyonlar kaldırılacak mıdır?[2000]

Bu sorulara rağmen Müttefik Devletler Hükûmetleri, Sevr Antlaşmasında Türkiye hakkında yer alan hükümlerin yumuşatılması veya değiştirilmesini istemiyorlar ve prensiplerinden vazgeçmiyorlar.[2001]

Yine de Büyük Devletlerin Dışişleri Bakanları tüm iyi niyetleri ve dostluk yaklaşımlarıyla asker alma sistemini Türklerle görüşmek ve bir karara varmak istiyorlar. Bakanlar, Türk ordusundaki asker sayısını, Sevr Antlaşmasında belirlenen sayıdan vazgeçilerek arttırılmasını teklif ediyorlar. Hatta 1921'de Londra'da belirlenen sayının da üstüne çıkılabileceğini kabul ediyorlar. Türk ordusunda bulunmasını istedikleri asker sayısını şöyle teklif ediyorlar:

- Jandarma: 45 bin kişi,
- Düzenli ordu: 40 bin kişi. Toplam 85 bin asker demektir. Sevr Antlaşmasında bu sayı 50 bin olarak kabul edilmişti. Ayrıca Türk Hükûmeti, jandarma birimlerinin organizasyonu için yabancı subayların yardımcı olmasını isterse, üç Dışişleri Bakanı bunu sağlamakla görevli olacaklardır.

Kurulacak bir komisyon, Sevr Antlaşmasının malî hükümleriyle ilgilenecek ve Türklerin malî özerkliğine dikkat edilecektir. Büyük Devletlerin alacaklarının tahsili konusunda, oluşturulan bu komisyon yetkili olacak ve Türk tarafının borçlarını ödemesinde kolaylıklar sağlayacaktır.[2002]

[1998] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 110.

[1999] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 110.

[2000] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 110.

[2001] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 110-111.

[2002] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 111.

Üç Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin malî yükümlülüklerini yerine getirmesi için kapitülasyonların hafifletilmesi arzusunda olduklarını belirtmişlerdir. Bu amaçla üç ay gibi kısa bir zamanda İstanbul'da göreve başlamak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye'den temsilcilerin katılacağı bir komisyon oluşturulacaktır. Bu komisyon kapitülasyonların yumuşatılması için çalışacaktır.[2003]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğinden alınan bilgiye göre:[2004] Üç bakanın yaptığı görüşmeler akşam geç saatlerde sona ermiştir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Alınan kararlar bir Barış Antlaşması imzalanırsa yürürlüğe girecektir. Kararlar önce telgrafla İstanbul, Ankara ve Atina'ya bildirilecek, sonra basına verilecektir.[2005]

İtilaf Devletleri temsilcileri de iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yönelik alınan kararların kabul edilip edilmemesini bu ülkelere bırakmışlardır. Barış imzalanır ve yürürlüğe girerse şunlar kabul edilmiş sayılacaktır:

1. Marmara Denizi'nden Karadeniz'e, Transkafkas sınırlarından İran'a, Batı Asya'dan Ege Denizi'ne kadar olan sınırlar içinde Türkiye'nin bağımsızlığı kabul edilmektedir.
2. Avrupa topraklarında; İstanbul ile Trakya'nın önemli bir bölgesi-Midye veya Kırklareli sınırı-olmak üzere, Padişah'ın hâkimiyetine bırakılmaktadır.
3. Doğu Trakya'nın kalan kısımları, Gelibolu Yarımadası ve Batı Trakya Yunanistan'a verilecektir.
4. Türkiye ve Yunanistan'ın egemenliğinde Boğazların iki kıyısı ile İstanbul Boğazı askerden arındırılacaktır.
5. Gelibolu Yarımadasında İtilaf Devletleri askerleri bulunacak, Boğazlar rejiminin uygulanmasını denetleme görevi Müttefikler arası Kontrol Komisyonuna bırakılacaktır.
6. Türklerin Trakya'da askeri bulunmayacaktır.
7. Müttefikler arası Kontrol Komisyonunun merkezi İstanbul'da olacaktır. Komisyon güvenliği sağlamakla birlikte havaalanını, boğazları ve geçiş yapan ticaret gemilerini denetleyecektir.
8. Malî konularla ilgili oluşturulan Uluslararası Komisyon değiştirilmiştir. Yerine Maliyeyi Tasfiye Komisyonu kurulmuştur. İtalya tarafından kurulması istenen bu komisyon tarım ürünleri ile ilgilenecektir.

[2003] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 112.

[2004] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 28 Mart 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 125-g.-126.

[2005] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 125.

9. Uluslararası Borçlar Komisyonu görevine devam edecektir.
10. Kapitülasyonlar daha da arttırılacaktır.
11. Ermenilere toprak verilmesi konusu Milletler Cemiyeti'nin kararına bırakılmıştır.[2006]

Antlaşmaya taraf olan devletler, temsilcilerini üç hafta içerisinde Paris'e gönderecekler ve konuların ayrıntılarını görüşeceklerdir. Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış konusu karara bağlanmamıştır. Bu konunun barış imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri ile Yunanistan arasında görüşülmesi beklenmektedir. Büyük Devletlerin aldığı bu kararları Türklerin kabul etmeyeceği görüşü vardır. Yusuf Kemal Bey'in Paris'ten moralsiz ayrıldığı konuşulmaktadır. Üç bakanın konferanstaki görüşmeleri ve alınan kararlar üzerinde Fransa'dan çok İngiltere'nin etkili olduğu söylenmektedir.[2007]

Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraftan,[2008] Türklerin Yunanlılarla görüşmelere başladığı öğrenilmiştir. Bulgaristan'ın Paris Büyükelçisine göre:

"Yunanlılar Küçük Asya'yı (Ege'yi) boşaltıyorlar. Verdikleri zararları karşılayacaklarmış. Trakya sınırı, en son İngilizlerin teklif ettiği şekilde olacakmış. Trakya'daki Yunan birlikleri azaltılacak ve ayrılanlar Ege'deki orduya katılacakmış."[2009]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisi, Başbakan Stamboliyski'ye, Hamid Bey ile yaptığı görüşmeyi arz etmiştir.[2010] Elçiye göre:

"Hamid Bey, İstanbul'daki Müttefikler Yüksek Komiserliği nezdinde Ankara Hükûmetinin temsilcisidir. Aynı zamanda yeri Ankara'da bulunan Kızılay'ın da başkanıdır. Bu sebeple Müttefikler ile Ankara arasındaki haber akışı ve nota alışverişi konularında görevlendirilmiştir.[2011]

Hamid Bey ayrıca Yusuf Kemal Bey'in heyetinde yer almaktadır. Yusuf Kemal Bey çok sık Avrupa'ya giden ve oralarda çalışmalar yapan bir kişidir. Hamid Bey benimle, yakında Londra'da başlayacak görüşmelerden

[2006] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 126.

[2007] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 126.

[2008] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 1 Temmuz 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 153.

[2009] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 153.

[2010] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 5 Temmuz 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6-g.

[2011] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6.

nasıl bir sonuç çıkacağına dair görüşlerini paylaştı. Bu görüşmelerin, savaşan taraflar açısından, zor geçeceğini söyledi.[2012]

Londra Konferansı öncesi Ankara Hükûmeti, Hamid Bey aracılığıyla, kendi tezlerini anlatan bir bildiriyi İngiltere, Fransa ve İtalya Başbakanları ile İstanbul'daki Müttefikler arası Yüksek Komiserliğine göndermiş. Bu bildiride diğer konuların yanında, Boğazlar rejiminde görev alacak ülkeler arasına Bulgaristan'ın da alınması teklif ediliyormuş. Bulgaristan'ın varlığı Boğazların kaderinde önemli görülmüş.[2013]

Bildiri doğrultusunda yapılacak bir konferansa İstanbul Hükûmeti yanında Ankara Hükûmetinin de bağımsız olarak katılacağı anlaşılıyor. Hamid Bey görüşmelere Ankara Hükûmetinin katılacağına inanmış görünüyor. Hamid Bey, eğer görüşmelere Bulgaristan Hükûmeti de katılırsa Ankara ve Sofya'nın işbirliği yapacaklarını ve tezlerini daha iyi savunabileceklerini söylüyor."[2014]

2- Yunanistan'ın İstanbul'u İşgal Etme Teşebbüsü

Bulgaristan'ın Atina Büyükelçiliğine göre,[2015] Yunanistan Hükûmeti Büyük Devletlere bir nota göndermiştir. Bu notada Atina, Yunan birliklerinin İstanbul'u işgal edeceğini, bu sebeple orada bulunan Müttefik askerlerinin gerekli kolaylıkları göstermesini Büyük Devletlerden rica etmiştir.

Yunan birliklerinin, Büyük Devletlerden haber gelmeden harekete geçmeyecekleri anlaşılmaktadır. Fransız askerî makamları, İstanbul'a doğru hareket edecek Yunan birliklerini durdurmak için gerekli tedbirleri aldıklarını belirtmişlerdir.[2016]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliği Anadolu ve Trakya'da meydana gelen gelişmeleri gizli bir rapor hâlinde, Başbakan Stamboliyski'ye göndermiştir. Söz konusu rapor şöyledir:[2017]

"Sayın Başbakan,

Son günlerde Türkiye'de meydana gelen olaylar ve bazı önemli konularda edindiğim bilgileri size arz ediyorum: Şu anda en önemli konu yakında

[2012] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6.

[2013] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6-g.

[2014] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6-g.

[2015] Atina'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 30 Temmuz 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 158.

[2016] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 158.

[2017] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 1 Ağustos 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.-165-g.-166-g.

başlayacak olan konferanstır. Bu konferans İstanbul'un Asya yakasında bulunan sayfiye yeri Beykoz'da yapılacaktır. Yunan tarafı burada yapılacak konferansla ilgili bir görüş bildirmemiştir. Kemalistler yerin uygun olduğu kanaatindeler.[2018]

Kemalistler için yerin önemi yoktur. Daha önce İzmit'te bir Fransız gemisinde konferans düzenlenmesi konuşulmuştu. Ya da başka bir yerde yapılabilirdi. Kemalistler için fark etmezdi. Önemli olan bir konferansın düzenlenmesiydi. Daha çok Beykoz'da yapılacak bir konferansa sıcak bakıyorlar. Çünkü bu konferansa bizzat Mustafa Kemal'in katılmak istediği, sorunları doğrudan dile getirerek karşısındakilerin görüşlerini değiştirme imkânı bulacağı konuşuluyor. Beykoz'un bir konferans için uygun olduğu, Kemalistlerin burada Anadolu'daki başarılarını anlatmak için zemin bulacağı hesaplanıyor.[2019]

Bu konferans işi çok gündemde tutuldu. Üzerinde çok konuşuldu ve toplantının olumlu olacağı, başarıyla sonuçlanacağı konusunda etrafta iyimser bir hava oluştu. Dışişleri Bakanı Ali Haydar Bey, söz konusu konferansın büyük ihtimalle Ağustos ayının ilk günlerinde toplanacağını belirtmektedir.[2020] *Ancak Doğu sorunu ile ilgili önemli bazı kişiler, Ali Haydar Bey'in bu görüşüne katılmıyorlar. Konferansın daha geç bir tarihte toplanabileceğini ileri sürüyorlar.*

Maliye eski Bakanı Cavit Bey, konferansın en erken Eylül'de toplanabileceğini düşünüyor. Ona göre; İtalya'da yaşanmakta olan bakanlık krizinin sonuçlanması beklenmelidir. İtalya'da oluşacak yeni bakanlar kurulu ve atanacak yeni Dışişleri Bakanının sorunları incelemesi ve hazırlanması için zaman gerekir. Ayrıca Almanya'dan alınacak savaş tazminatı ile ilgili Lloyd George ile Poincare'nin yapacakları görüşmenin sonuçları da beklenmelidir. Keza yapılacak konferansa kimlerin katılacağının belirlenmesi için de zamana ihtiyaç olacaktır. Üstelik daha konferans programı hazırlanmadı. Bütün bunların konuşulması lazımdır. Bu sebeple Doğu sorunu hakkında düşünülen konferansın Eylül'den önce olması mümkün değildir.[2021]

Son günlerde Yunan askerlerinin Anadolu'da işgal ettiği bölgelerle ilgili Atina Hükûmetinin aldığı bazı kararlar gündemi meşgul ediyor. Bu kararların alınması için yapılan toplantıya katılan İyonya Yüksek Komiseri Sterkiyadis ile Genelkurmay Başkanı Hacı Anesti hiçbir bilgi vermiyorlar. Kararları sır gibi saklıyorlar.[2022]

[2018] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164.

[2019] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.

[2020] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.

[2021] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.

[2022] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.

Ancak kararlarla ilgili sızan bilgilere göre, Anadolu'da işgal edilen bölgelerin yönetim şeklinin Girit'te uygulanmakta olan özerk yönetime benzer olması isteniyormuş. Anadolu'daki yerel yönetimlerden Sterkiyadis sorumlu olacakmış. Kendisi, Yunan Meclisinde bağımsız hareket edebilecek bir konuma getirilecekmiş. Yunan işgal bölgelerinde özerklik statüsü oluşturulduğu andan itibaren gelişmeler konusunda Atina Hükûmeti bilgilendirilecek, süratle bölgenin askerî ve idarî yapısının kurulmasına gidilecekmiş.[2023]

Atina'da alınan bu kararlar tam olarak öğrenilememiştir. Özellikle Trakya'da bulunan Yunan birliklerinin İstanbul'u işgal etmek için harekete geçmesi konusu soru olarak kalmıştır. İstanbul çevrelerinde bu konu hakkındaki yorumlar daha çok, Trakya'daki Yunan birliklerinin İstanbul'u işgal etmek istemesinin siyasî bir konu olduğu şeklinde idi. Görgü tanıkları ise Trakya'daki Yunan askerî varlığının takviye edildiğini konuşuyorlar. Asker sayısı özellikle Çatalca hattında 22 bin daha artırılmış.[2024]

Trakya'daki Yunan birlikleri yakın zamanda Yunanistan Genelkurmay Başkanı Hacı Anesti tarafından teftiş edildi. Yine de İstanbul'un Yunan birlikleri tarafından işgal edilmesi için daha fazla askerî birliğe ihtiyaç olduğu söyleniyor.[2025]

Bir hafta önce, Bulgar dostu ve Yunanlıları sevmediği belli olan ve daha önce de değerli bilgiler veren, İngiltere'nin İstanbul'daki istihbarat şefi, Yunanlıların İstanbul'u işgal etme ihtimalini ortadan kaldıracaklarına dair bana güvence verdi.[2026]

Yine de son günlerde Çatalca hattında önemli askerî gelişmeler olmuş. Yunan askerleri İstanbul'a doğru gitmek için tarafsız bölgeyi ihlal etmişler. Daha önce verdiği bilgilerin doğru çıktığı İstanbul Yüksek Komiserliğindeki bilgi kaynağım şunları söyledi:

Geçen ayın 23'ünde (Temmuz 1922) Pazar sabahı Çatalca önlerinde konuşlanmış olan Yunan birlikleri İstanbul'a doğru harekete geçmişler. Bu önceden tahmin edildiğinden bölgedeki Fransız birlikleri takviye edilmiş ve olası ihlalleri engellemekle görevlendirilmişler. Yunan birlikleri İstanbul'a doğru yürümeye devam edince, Fransız askerleri müdahale etmişler ve aralarında yaklaşık üç saat süren bir çatışma yaşanmış. Ertesi gün Yunanlılar yine İstanbul'a doğru hareketlenmişler ve yine durdurulmuşlar.[2027]

[2023] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.-165.

[2024] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165.

[2025] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165.

[2026] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165.

2027 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165-g.

İlk gün Fransız ve Yunan askerleri arasında meydana gelen çatışmalar sırasında Fransızların bölgede 6 bin askeri bulunduğu tesit edildi. Yunan birliklerindeki asker sayısı ise öğrenilemedi. Ancak görgü tanıkları, her iki taraftan çok fazla ölü ve yaralı olduğunu söylüyorlar. Bir ilk yardım treni İstanbul'dan Çatalca hattına gönderilmiş. Yaklaşık 150 Fransız askeri yaralıymış.[2028]

Bu olaylar gizli tutuluyor. İstanbul basınına olaylarla ilgili haber yapması yasaklandı. Haber ve dedikoduların öğrenilmesini önlemek için İstanbul İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiseri General Harington'un, 28 Temmuz'da verdiği bir röportaj yayınlanmaya başlandı. General Harington şunları söylemiş:

"Dedikoduların yayılması sebebiyle bir açıklama yapmak mecburiyeti doğdu. Türkiye'deki İşgal Kuvvetleri Yüksek Komiserliği, İstanbul ve civarında oluşturulan tarafsız bölgeyi ihlal eden veya etmeye çalışan her türlü güce karşı Müttefik askerleri gerekli tedbiri almıştır. İhlal edenlere karşı zor kullanarak onları uzaklaştıracaktır."[2029]

Doğu sorunu konusunda, sorunla doğrudan ilgili olan üç Büyük Devletin takip ettikleri politikalar bir kenara bırakılacak olursa, Yunan birliklerinin İstanbul'u işgal etme teşebbüsü onlar için şu anlama geliyor:

1- İngiltere, İstanbul'un Yunanistan tarafından işgal edilmesini istiyor.

2- İtalya bu olayı önemli görmüyor. Yunanistan'a karşı bir tavır almıyor. Bu konuda İtalya'nın görüşleri Fransa yerine İngiltere'ye daha yakındır.

3- ABD, İngiltere'nin tutumunu destekliyor.

4- Fransa, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesine şiddetle karşı duruyor. Ölü ve yaralı vermesine rağmen karşı tavrını sürdürüyor.[2030]

Ankara Hükûmetinin İçişleri Bakanı Fethi Bey, Paris'te Franklin Bouillon ile bir görüşme yapmış. 21 Ağustos'ta İzmit'te bir konferans yapılması düşüncesini iletmiş ama cevap alamamıştır."[2031]

Rapora göre: Kut'ül Amare'de savaşmış, şimdiki İngiltere parlamentosunda milletvekili olan General Townshend, Anadolu seyahatine çıkmıştır. Sadece Polonya'ya kadar vize almış olduğu bilinen generalin bu görevi İngilizler tarafından gizli tutulmaya çalışılmaktadır. General Townshend Anadolu'nun her yerinde saygı ile karşılanmıştır. İçişleri Eski Bakanı Refet Paşa başkanlığındaki bir heyet onu Ankara girişinde karşılama nezaketi

[2028] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165-g.

[2029] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165-g.

[2030] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 165-g.-166.

[2031] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166.

göstermiştir. General Townshend, Konya'da Mustafa Kemal ile uzun bir görüşme yapmıştır.[2032]

Townshend, Ankara'da yayınlanan "Yeni Dünya" gazetesine bir demeç vermiş, *"Türklerin en büyük destekçilerinden biri olmakla gurur duyuyorum. Zaman geçtikçe Türk Millî Mücadelesi İngiltere tarafından çok daha iyi anlaşılmaktadır. Türk Millî Mücadelesine inananların sayısı muazzam hâle geldi"* demiştir.[2033]

Rapor şöyle devam etmektedir:

"İstanbul'daki Yüksek Komiserlerden birinin söylediğine göre General Townshend, gösterdiği bu yaklaşımla Kemalistlerin büyük saygısını kazanmıştır. General, bu ziyaretin yanında İstanbul'un durumunu açıklığa kavuşturmak için de çalışacakmış.[2034]

21 Temmuz'da 1922 tarihinde, eskiden Filistin'de savaşan Türk askerlerinin komutanı Denizcilik Eski Bakanı Cemal Paşa iki yaveriyle birlikte Tiflis'te öldürülmüştür. Cemal Paşa, Afganistan'dan Moskova'ya gidiyormuş. Amacı, Enver Paşa'nın Sovyetlere karşı Türkistan'da yürüttüğü faaliyetlerle kendisinin hiçbir ilgisi olmadığını Moskova'ya anlatmakmış.[2035]

İstanbul'da Ermenice yayınlanan "Jardamard" gazetesine göre: Sovyetler Cemal Paşa'yı, Enver Paşa'nın Türkistan'da yaptıklarını onun Afganistan'da yapma ihtimali dolayısıyla öldürmüşlerdir. İstanbul'daki Türk çevrelerinde her türlü sempatisini kaybeden Enver Paşa, etrafında topladığı bir avuç destekçisi ile kendisini Türkistan'da Emir olarak ilan etmeyi denemiş, oradaki Sovyet birlikleriyle girdiği çatışmada yenilerek kaçmak zorunda kalmıştır."[2036]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden Başbakan Stamboliyski'ye, 1 Ağustos 1922 tarihli rapora ek olarak ikinci bir rapor daha gönderilmiştir.[2037] Buna göre, 23 Temmuz'da Çatalca hattında Yunanlı askerler ile Fransız askerleri arasında meydana gelen çatışmadan sonra, Yunanlılar tarafından şu ana kadar yeni bir olay çıkartılmamıştır. Her iki taraf, 24 Temmuz'da aldıkları savaş pozisyonlarını değiştirmemişlerdir. Bulgar elçisi, bazı İngiliz ve İtalyan birliklerinin dün ve bugün itibarıyla Çatalca hattına gittiklerini,

[2032] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166.

[2033] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166.

[2034] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166.

[2035] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166-g.

[2036] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 166-g.

[2037] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 2 Ağustos 1922 tarihli "gizli, çok acil" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 180-g.

yanlarında iki topçu bataryası götürdüklerini yazmıştır.[2038] Ayrıca elçiye göre:

"Bugün İstanbul Boğazı'na gelen iki yeni İngiliz drentnotu ile altı hafif kruvazör demir attı. Tespitime göre; Yunanlılarla Çatalca'da yaşanan çatışmada 150 Fransız askeri yaralanmış. Bu yaralılar İstanbul'a getirilerek "Fatih" hastanesine yatırılmışlar.

Yüksek Komiserlikte çalışan güvenilir bir kaynağıma göre: Franklin Bouillon, Yunanlıların her İstanbul'u işgal etme hareketini durdurma görevini Fransızlar adına üstlenmiştir. Zaten şu andaki ortama göre Yunanlıların İstanbul'u işgal etmek için yapacakları her hareket tepkiyle karşılanacaktır. Geçen ayın (Temmuz) 30'unda Yunanistan, Anadolu'da işgal ettikleri bölgelerde özerklik ilan etmelerine yönelik İzmir'de bir bildiri yayınlamıştır.[2039]

İsveç Elçiliğinde de Yunanlıların Ege bölgesinden (Küçük Asya'dan) biraz geriye doğru çekilmeye meyilli olduklarına dair yorumlar yapılmaya başlandı."[2040]

Bulgaristan'ın Atina Elçiliğinden Stamboliyski'ye gönderilen rapordan,[2041] 22 Temmuz'da Yunanistan Hükûmetinin Büyük Devletlere bir nota verdiği öğrenilmiştir. Atina iki-üç gün sonra bir nota daha vermiştir. İkinci notada, Türklere boyun eğdirmek için Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesi gerektiği yazılmıştır. Yunanistan Hükûmeti; Mustafa Kemal Paşa'nın maddi ve manevî anlamda İstanbul yönetimi tarafından desteklendiğini söylemektedir. Bu yardımın Yunanistan zor durumda kalana ve Türkler karşısında yenilgiye uğrayana kadar devam edeceğini düşünülmektedir.[2042]

Yunanistan için genel durum daha da zorlaşmıştır. Yunan ordusunun Kemalistlerin ordusundan çok daha güçlü olduğu görülmektedir. Yunanlıların asker, silah ve mühimmat konusunda hiçbir eksiği yoktur. Bu güç karşısında Türk ordusunun herhangi bir çatışmaya girmeden çekilmesi beklenmektedir. Yunanistan Hükûmetinin İstanbul'u işgal etmek isteyişi ile ilgili verdiği notalara Büyük Devletlerden ret cevabı gelmiştir. Üstelik Yunanistan uyarılmıştır. İtilaf Devletleri, olası bir İstanbul'un işgaline yönelik harekâtta sadece Yunan ordusu darmadağın edilmeyecek, Yunanistan'ın uluslararası prestiji de önemli zarar görecektir, şeklinde mesaj göndermiştir.[2043]

[2038] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 180.

[2039] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 180.

[2040] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 180-g.

[2041] Atina'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 2 Ağustos 1922 tarihli "çok gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 172-173-174-175-176.

[2042] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 172.

[2043] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 172.

Büyük Devletlerin Yunanistan'ın notasını ret ettiklerine dair duyuruyu Yunanistan Dışişleri Bakanı Baltacis yapmıştır. Baltacis, söz konusu devletlerin Yunan notasını geri çevirmelerine yönelik bilgiyi Fransa'nın Atina Büyükelçiliğinin vermesine, bu sıradaki enerjik ve kararlı tutumuna hayret ettiğini söylemiştir. Üstelik Fransız Büyükelçisi notayı ret eden yazıya, yakın zamanda Çatalca hattında Yunanlı askerlerin karıştığı çatışmaları da ima eden bir üslup katmıştır.[2044]

Baltacis de Yunanistan Hükûmetinin notasının Büyük Devletler tarafından geri çevrilmesi konusunun Atina tarafından henüz kabul edilmediğini açıklamıştır.[2045] Bulgaristan'ın Atina elçisi bu konu ile ilgili güvenilir kaynağından aldığı haberleri paylaşmıştır. Elçiye göre:

"Çatalca'daki Yunan birliklerinin gücü yaklaşık üç tümenmiş. Bu askerler Ege Bölgesi, Epir, Girit ve Batı Trakya'dan gelmişler. İyi eğitimli ve yüksek moralli imişler. Bu askerler şimdiki diğer Yunanlı askerlere nazaran çok daha güçlülermiş ve ümit vaat ediyorlarmış. Bu askerlerin karşısında yaklaşık 8-9 bin Fransız askerleri bulunuyormuş. Bunların da çoğunluğu Senegalli imiş. Müttefikler kendi açılarından yedi gün dayanabilecek bir stratejiyi uygulamaya koymuşlar.[2046]

Fransızların bir plan hazırladığı konuşuluyor. Bu plana göre bir Müttefik filosu Atina'nın karasularında Yunanlıları durdurmayı amaçlıyormuş. İşlerin bu kadar ileri gideceği beklenmiyor. Anlaşılan Müttefik Devletler, Yunanlılara boyun eğdirecek."[2047]

Atina elçisinin verdiği diğer haberler, İzmir'e özerklik verilmesi ve Ege bölgesinin Yunan birlikleri tarafından işgaline devam edilmesi hakkındadır. Ayrıca:

"Yunanistan Bakanlar Kurulunun kararına göre, Yunanistan'ın İzmir'deki Yüksek Komiseri Sterkiyadis'e İzmir halkına hitaben bir bildiri hazırlaması görevi verilmiş. Bu bildiride, kendisine Yunanistan Hükûmeti adına, Yunan ordusu desteği ile alınan kararları uygulama yetkisi verildiği yazacakmış. Bu sebeple Stergiyadis, İzmir'de bir miting düzenlemiş. Görgü tanıklarına göre, mitinge çok az kişi katılmış. İzmir'de özerklik ilan edilmiş olması, bunun daha önce uygulanan bir örneği olmadığı için fazla bir değişiklik yaratmamış.[2048]

[2044] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 173.

[2045] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 173.

[2046] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 173.

[2047] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 173.

[2048] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 174.

Yunan birliklerinin Ege'de devam eden işgalleri de bu özerkliği pek fark ettirmemiş. Sadece Türklerin ve hatta Rumların memnuniyetsizliğini arttırmış.[2049] *Bu yönetim şeklinden İzmir'deki yabancılar da memnun değil. Şu sıralar İzmir'de 12 bin İtalyan, 6 bin Fransız, 3 500 de İngiliz yaşıyormuş. Bu yabancıların çoğu başka yerlere göç etmeyi düşünüyorlarmış.*[2050]

İzmir'in statüsü ile ilgili Yunanistan Parlamentosunun başka yeni bir karar çıkarmadığına yönelik Büyük Devletlerin temsilcilerinden bilgi geldi. Bugüne kadar yapılanlar ise Mart ayında alınan kararların aksine uygulamalar olarak değerlendiriliyor. Büyük Devletler de İzmir konusunda bir karara varamadılar. Özellikle Fransa ve İtalya'nın bölgede çıkarları olmasına rağmen bir gelişme kaydedilemedi.[2051]

Birkaç günden beri, Yunanistan Bakanlar Kurulunda baş gösteren bir anlaşmazlıktan bahsediliyor. Teyit etmek için görüşmeler yaptım. Söylenenlerin bir kısmı doğrudur. Büyük Devletlerin itirazına rağmen bazı bakanlar Yunan birliklerinin İstanbul'un işgali için bir harekât başlatması düşüncesindeler. Yunanistan Bakanlar Kurulunda bu görüşü savunanlar; İçişleri Bakanı Stratos ve Savaş Bakanı Teotokis imiş. Bu iki bakanı Genelkurmay Başkanı Hacı Anesti de destekliyormuş. Büyük Devletler İstanbul'a harekât konusunda Hacı Anesti'yi heyecanlı görüyorlar. Generalin işgal için bir plan hazırladığına inanıyorlar. Hacı Anesti, uyanık bir asker olarak tanınıyor ve Çatalca hattında huzuru bozacak kişi olarak adlandırılıyor.[2052]

Bazı kaynaklarım bana, Yunanistan Hükûmetinin Büyük Devletlere nota vermeden önce İngiltere'ye danıştığını ve ondan sonra harekete geçtiğini söyledi. Bu gelişmelerden sonra şimdi Yunanistan; İngiltere'nin Fransa ve İtalya ile çıkarları doğrultusunda işbirliğine gittiğini görüyor ve hayrete düşüyor.[2053]

Çeşitli kaynaklardan edindiğim bilgilere göre, birkaç gündür Atina'da meydana gelen gelişmeler çerçevesinde, Yunanistan Hükûmetinin İstanbul'un işgaline yönelik başlattığı hareketlere kendisinin de inanmadığı kanaatine sahip oldum.[2054]

Yunanistan Hükûmetinin, 27 ve 29 Temmuz'da verdiği notaların ciddiyetine Büyük Devletlerin de inanmadığını düşünüyorum. Zaten Atina'nın,

[2049] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 174.

[2050] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 174.

[2051] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 174.

[2052] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 174-175.

[2053] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 175.

[2054] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 175.

İstanbul'u işgal etmek istediğine yönelik kararı ikinci notada ancak yer almıştı. Yine de Yunanistan Hükûmeti, peş peşe verdiği notalarla ne kadar ciddi ve istekli olduğunu hem Büyük Devletlere hem de kendi halkına göstermeye çalıştı. Yunan basını da bu algının oluşması için gereken desteği verdi.[2055]

Bana göre: Büyük Devletlere verilen ikinci nota ve orada İstanbul'un Yunan birlikleri tarafından işgal edileceğinin belirtilmesi başarısızlığı kapatma çabasıdır. Yunan halkına ve Yunan Kralına karşı mahcubiyet ve Türk-Yunan savaşında verilen binlerce ölümün boşa gitmesi endişesinden kaynaklanıyor.[2056]

Bir başka açıdan Yunanistan, böyle davranmakla yakında yapılması düşünülen bir konferansa çağırılmayı hesaplıyor olabilir. Güçlendirilmiş birkaç tümeni Çatalca önlerine gönderir ve İstanbul'u tehdit ederse davet alması mümkündür. Düşünülen bu konferansta Büyük Devletler, Atina-Ankara ilişkilerinde Yunanistan'ın tarafına yaklaşabilirler ve hatta gönderilen tümenler Mustafa Kemal'e karşı baskı unsuru bile olabilir."[2057]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçisi,[2058] Lloyd George'un özel sekreterinden Kral Konstantin hakkında bilgiler edinmiştir. Doğruluğuna inandığı bu bilgileri Başbakan Stamboliyski'ye "gizli rapor" şeklinde göndermiştir. Büyükelçiye göre:

"29 Temmuz'da Yunanistan Hükûmeti, Atina'da bulunan İngiltere Parlamentosundaki bakanlardan birine nota vermiştir. Bu notada, Türkiye ile Yunanistan arasında barışın sağlanması ancak Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesiyle mümkün olabileceği belirtilmiştir. Aynı notada Büyük Devletlerden, Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etmesi için gereken izni vermeleri istenmiştir.[2059]

İngiliz bakan, notaya aynı gün cevap vererek Yunanistan Hükûmetini böyle şeylerle uğraşmamaları için uyarmıştır. Karşılık olarak Yunanistan Hükûmeti de Büyük Devletlerin izni olmadan bölgede bulunan Yunanlı askerlerin tarafsız bölgeye geçmeyecekleri sözünü vermiştir. Yunanistan'ın cevabına, Lloyd George kabinesi memnun olmuş ve hemen İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğine, Müttefik Devletler güçlerinin Yunanlı

[2055] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 175-176.

[2056] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 176.

[2057] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 176.

[2058] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 3 Ağustos 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 151-152.

[2059] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 151.

askerlerin tarafsız bölgeye girmelerine şiddetle karşı oldukları açıklaması yapmaları için emir vermiştir.[2060]

Bu gelişmeler üzerine Lloyd George, Yunanlıların İzmir'de Türklere yönelik yaptıkları mezalim anketlerini kamuoyuna açıklayarak Kral Konstantin'in İstanbul planlarını boşa çıkarmıştır. Bu arada Yunanistan Kralı'nın planları ortaya çıkmazdan önce, 26 Temmuz'da bir İngiliz milletvekilinin, İngiltere'nin Yunanistan Kralı'nı bugüne kadar neden tanımadığını sorması üzerine, İngiltere Dışişleri Bakanlığı Parlamento Sekreteri, Yunanistan Kralı Konstantin'in tanınması konusunun siyasi bir yaklaşım olduğunu ve bu kararı Müttefik Devletlerin oybirliği ile aldığını söylemiştir. Bu kararla birlikte aslında İngiltere'nin dış politikasında bir değişiklik olmadığını da sözlerine eklemiştir. Aynı milletvekilinin, Cenevre'nin Yunanistan Devletini tanıdığını ama Monarşiyi (Kral Konstantin'i) niçin tanımadığı sorusuna İngiltere Hükûmeti cevap vermemiştir."[2061]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen raporda Türk- Yunan sorunu hakkında gelişmeler yer almıştır.[2062] Buna göre:

"İngiltere Parlamentosunun son toplantısında, Türk-Yunan anlaşmazlığı ile ilgili Lloyd George ile Bağımsız Liberallerden Kenworthy arasında tartışmalar yaşandı. Kenworthy, Lloyd George'un 1918 yılında yaptığı bir konuşmayı gündeme getirdi ve o zamanlar Hindistan'daki Müslümanları sakinleştirmek için Lloyd George'un Anadolu, İstanbul ve Trakya'nın Türklerde kalacağını söylediğini hatırlattı.[2063] *Kenworthy'ye göre, Yunanistan Birinci Dünya Savaşı sırasında iyi bir müttefik değildi. Kenarda savaşın bitmesini bekledi. Savaşın sonuna doğru katılmaya karar verdi.*

Kenworthy konuşmasında, Yunanlıların Türklere yaptığı kötülükleri anlattı. Yunanistan'ın İstanbul'u alma arzusundan nefret ettiğini söyledi ve İngiliz savaş gemilerinin Boğazlar yerine Yunanistan'ın Pire limanına gönderilmesini teklif etti. Ayrıca Yunanistan lehine İzmir'e özerklik verilmesini protesto etti.[2064]

[2060] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 151.

[2061] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 151-152.

[2062] Londra'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 6 Ağustos 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 185-186-187.

[2063] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 185.

[2064] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 185.

Lloyd George, Kenworthy'ye katılmadığını söyledi. Türkiye'nin Boğazları Fransız ve İngiliz gemilerine kapattığını, Türklerin geçmişte yapılan savaşlarda öldürülenlerin hesabını vermek istemediğini sözlerine ekledi. Lloyd George; "1878'de İngiltere Türkiye'yi korumak için seferberlik bile ilan etmiştir. Daha sonra ise Türkiye Boğazları İngiltere ve Romanya'ya kapatmıştır. Ayrıca İzmir Yunanlılara İngiltere tarafından değil, Müttefik Devletler tarafından verilmiştir. Buna sadece İtalya razı olmamıştır. Çünkü İtalya, İzmir'i kendisine istiyordu."[2065]

Lloyd George göre artık durum tamamen değişmiştir. Yunanistan'da Kral Konstantin'in tahta çıkması Fransa'nın hoşuna gitmemiştir. Fransa'ya göre Venizelos kalmalıymış ve o daha başarılı olabilirmiş. Lloyd George, Londra ve Paris'teki konferanslarda konuşulanlarla ilgili de bilgi verdi. Bu konferanslarda alınan kararları Yunanistan ve İstanbul Hükûmeti kabul ediyormuş ama Mustafa Kemal reddediyormuş.[2066]

Başbakan Lloyd George, Türklerin yaptıklarından da bahsetti. Yunanlıların garanti almadan Ege'yi boşaltmayacaklarını söyledi. İngiltere'nin İstanbul'un savunmasında öne çıkmasının sebebini İtilaf Devletleri arasında sürmekte olan rekabetten kaynaklandığını anlattı. İngilizler savunmasalarmış Yunanistan iki saatte İstanbul'u işgal edebilirmiş. Lloyd George'un konuşmasına ve yürüttüğü politikaya İngiltere Parlamentosundaki diğer partilerden de itirazlar yükseldi. Özellikle liberaller durumdan memnun değil.[2067]

Lord Grey bir konuşma yaptı ve Lloyd George ile Poincare'nin bir şey yapmayıp birbirlerine baktıklarını söyledi. Daha sonra Fransız Başbakan da İngiltere'ye doğru bakıyorum ama hep aynı adamı ve sürekli değişen politikaları görüyorum, dedi. Buna cevaben İngiltere Başbakanı, Fransa'ya bakıyorum, hep aynı politikayı ama değişik adamları görüyorum, dedi."[2068]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden Başbakana gönderilen rapora göre[2069] son zamanlarda bazı gelişmeler olmuştur. Elçinin verdiği bilgiler şöyledir:

[2065] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 185-186.

[2066] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 186.

[2067] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 186-187.

[2068] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 186-187.

[2069] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 7 Ağustos 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.-189-g.-190.

"Çatalca hattındaki Yunan askerleri ile Müttefik Devletler birlikleri arasında kayda değer bir gelişme yaşanmadı. Yeni olaylara meydan vermemesi için iki taraf arasındaki tarafsız bölgenin genişliği bir top atışı mesafesine çekildi. Son günlerde Çatalca hattına fazla miktarda Müttefik Devletler askeri konuşlandırıldı. Savunmayı güçlendirme amaçlı bu yerleştirmede daha çok İngiliz ve İtalyan askerleri kullanıldı.[2070]

İngiliz Yüksek Komiserliğinde çalışan bilgi kaynağının yaptığı özel yoruma göre; 1 Ağustos'ta Çatalca bölgesindeki Kutali köyü civarında karşılıklı çatışma olmuş. Ayrıca, Yunanistan askeri birliklerinin Trakya'ya konuşlandırılması devam ediyormuş. Yunanistan Hükûmetinin verdiği güvence çerçevesinde, bu birlikler İstanbul'a doğru harekete geçmeyecek ve güvenli bölgeyi ihlal etmeyeceklermiş. Fakat 1 Ağustos'ta meydana gelen olay sebebiyle Müttefik Devletlerin kara ve deniz birlikleri olası bir tarafsız bölge ihlaline karşı teyakkuzda bekliyorlarmış.[2071]

Yunanistan, İyonya'ya özerklik verildiğine dair bir bildiri yayınladı. Osmanlı Padişahı da 2 Ağustos'ta şu notayı Büyük Devletlerin Yüksek Komiserliklerine gönderdi; "İstanbul Hükûmeti, Yunanistan'ın İzmir temsilciliğinin, Ege bölgesinde işgal edilen yerlerde, 30 Temmuz'dan itibaren özerklik ilan ettiğine dair bilgilere ulaştı. Yunanistan'ın söz konusu bölgelerde hiçbir hakkı olmamasına rağmen özerklik ilan etmesini İstanbul Hükûmeti hayretle karşılamıştır.

Saltanat bu özerklik bildirisini protesto etmektedir. Bu karar barışa bir darbedir. Keza barış ihtimalini de ortadan kaldırmakta, özerklik ilan edilen işgal edilmiş bölgelerin her türlü tüzel ve hukukî statüsünü de çiğnemektedir. Bu bildirinin doğuracağı sonuçlardan Yunanistan'ın sorumlu olacağı hatırlatılmaktadır."[2072]

Yunanistan'ın, İstanbul'u işgal etmeye yönelik Çatalca hattından tarafsız bölgeyi ihlal etme teşebbüsleri ilk günlerde İstanbul basını tarafından görmezden gelinmiştir. Bugün ise olaylar farklı bir boyut kazandığı için Türk basını haber yapmaya başlamıştır. Mesela "İleri" gazetesi; *"Yunanlılar o kadar cesurlarsa gidip Anadolu'da bizim kahramanlarımızla savaşsınlar"* diye yazmıştır. Gazeteye göre Yunanistan, İstanbul'daki Müslüman halk üzerinde bir deneme yapmaktadır. Üç yıldır devam eden savaşla bu halkın ne ilgisi var diye sormuştur. Diğer bir Türk gazetesi "Vakit" de şöyle yazmıştır; *"Yunanistan'ın yakın dostları bile Kral Konstantin'in son jestini delilik olarak tanımlıyorlar."*[2073]

[2070] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188.

[2071] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188.

[2072] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.

[2073] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.

General Townshend, 30 Temmuz'da Ankara'dan ayrılmış, İskenderiye'ye gitmiştir.[2074] Ayrılmazdan önce "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesine bir demeç vermiştir. Townshend:

"Ben, Türkiye ile İngiltere arasında, siyasal anlamda karşılıklı işbirliğine kolayca ulaşılacağına ve bir antlaşma yapılacağına inanıyorum. Bu işbirliği konusunda tarih bize örnek oluyor. Ben size bu konuda Lord Palmerston, Lord Salisbery ve Lord Vikonsvild'in yürüttüğü politikaları hatırlatmak istiyorum. Geçmişte İngiltere için büyük işler yapan bu devlet adamları Türkiye'nin dostları idiler. Ben de onların yaptıklarını destekliyorum ve her iki taraf için de en iyisinin olacağını düşünüyorum. Benim de içinde olduğum siyasal parti, Türk halkının güçlü bir millet olduğuna inanıyor" demiştir.[2075]

İstanbul'da Yüksek Komiserlikte çalışan ve Çatalca hattındaki son durumu yerinde görmek, Müttefik Devletler birliklerinin konuşlanmasını yerinde incelemek üzere görevlendirilen kişinin anlattığına göre: Yunan birliklerinin Çatalca önlerinde durdurulması askerlerin moralini çok bozmuştur. Çünkü bu askerlere İstanbul'un hemen alınacağı vaadi verilmişken bu işin gerçekleşmeyeceği anlaşılmıştır. Bu sebeple Yunanlı askerlerin arasında memnuniyetsizlik ve galeyan meydana gelmiştir.[2076] Hatta Çatalca hattındaki üç alaydan biri olan 59. alayda büyük bir isyan çıkmış, Alay komutanı ile iki subay öldürülmüştür. Olaylara karışan ve firar eden Atinalı havacı subay Mihalopulos iki gün önce yakalanmış ve Müttefik Devletlere teslim edilmiştir.[2077]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin verdiği bilgilere göre:

"Çatalca hattındaki Yunanlı askerler arasında firar edenlerin sayısı çok artmıştır. Şimdiden bunlar arasında bulunan 20 Bulgar asıllı kaçarak yakınlardaki Makri Köye sığınmışlardır. Bu Bulgar askerleri Kostur taraflarından imişler ve Yunan ordusunda görev yapıyorlarmış.[2078]

İngiliz "Soseks" tümenleri Malta'dan İstanbul'a getiriliyormuş. Şimdilik Ege bölgesinde ve İstanbul'da durum sakindir. İstanbul'daki İsveç Büyükelçisi Valenbergdoayen şunları söyledi; "Beklenen konferansın yapılması ile ilgili meydana gelen değişiklikler sebebiyle Doğu sorununun görüşülmesi gecikti. Biraz daha beklemek gerekiyor. Fethi Bey'in Paris

[2074] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.

[2075] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.-189.

[2076] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189.

[2077] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189.

[2078] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189.

ve Londra'dan, General Townshend'in Ankara'dan getirecekleri haberler önem kazandı. Ayrıca Yunanlıların son yaptıkları olaylar doğru bir yolda ilerlememizi engelliyor. Üstelik nedense Fransa, bu gelişmelerden uzak ve ilgisiz durmaya başladı.[2079]

Fransa'nın ilgisiz kalması Bulgaristan'ın işine geliyor. Sofya, Paris'e yakınlaşarak konferansta Doğu sorunu görüşülürken Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış hakkı elde etmemizle ilgili çıkarlarımız konusunda onlardan destek alma fırsatını yakalamaya çalışıyor. Bu amaçla daha önce Bulgaristan'da görev yapmış olan ve bizim isteklerimizi gayet iyi bilen General Charpy'nin karargâhında görevli bir Fransız subayı; gelişmelerin Bulgaristan lehine devam ettiğini, Yunanlıların Fransa karşısında şansları düştükçe Bulgarların kazanma ihtimalinin yükseldiğini, söyledi.[2080]

İstanbul ve Anadolu'da meydana gelen gelişmeler çerçevesinde Fransa'nın uyguladığı politika hakkında Fransız gazetesi "Tan" bir yazı yayınladı. 2 Ağustos tarihli bu yazının son paragrafı şöyle; "Müttefik Devletlerin tekliflerini haber yaptığımız zaman onların Trakya sınırı hakkındaki tehlikeli düşüncelerinden bahsetmiştik. Endişelenmiştik. Şanssız günler bizi bekliyordu. Yunanistan'ın İstanbul'u işgal etme arzusu kendi çıkarlarından kaynaklanıyor. Bu gerçekleşirse Yunanistan'ın aynı zamanda bir elini Boğazların üstüne koymasına sebep ve Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışına engel olmak şeklinde değerlendirilecektir. Yunanistan'ın elde edeceği topraklara kesinlikle Edirne, Gelibolu ve Bulgaristan'ın ihtiyacı olan Ege Denizi kıyıları dâhil olmamalıdır.[2081]

Bu arada şunu söylemeliyim; Bugün beni, İngiltere'nin İstanbul'daki istihbarat başkanı ziyaret etti. Benden, 1912'deki Balkan Savaşı'nda Bulgar ordularının Çatalca'ya kadar nasıl geldiğini öğrenmek istedi. Terkos gölüne doğru yaptığımız harekât hakkında bilgi aldı. Çünkü Yunan askerleri de şimdi Terkos gölü civarına konuşlandırılıyormuş.[2082]

İngiliz istihbarat başkanına gerekli bilgileri verdim. Anlattıklarımı dikkatle dinledi. Kendisine, Balkan Savaşları sırasında bu cephede savaşmadığımı, bu sebeple bölgenin topografik karakterini tanımadığımı söyledim. İstihbarat başkanı da bana, Yunan birliklerinin İstanbul'u işgal tehlikesinin kalmadığını söyledi. Ancak Terkos gölü civarında meydana gelen hareketlilik sebebiyle her ihtimale karşı, İstanbul'un güvenliğini artırmak için bazı tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etti. Başkan barış sağlanana

[2079] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189-g.

[2080] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189-g.

[2081] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189-g.

[2082] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 189-g.-190.

kadar Yunan birliklerinin şu anda bulundukları çizgide kalacaklarına inanıyor. Barış görüşmeleri bitene kadar orada duracaklar diyor."[2083]

Atina'dan Bulgaristan Dışişleri Bakanlığına gönderilen "çok gizli" ibareli rapordan,[2084] Yunan birliklerinin İstanbul'a girişinin İtilaf Devletleri tarafından reddedilmesi üzerine Yunanistan Hükûmetinin üçüncü bir nota verdiği öğrenilmiştir. Nota gazetelerde yayınlanmıştır.[2085] Aslında bu notanın İtilaf Devletleri nezdinde bir önemi yoktur. Atina'daki gözlemciler Yunanlıların İstanbul'a girme tehlikesinin ortadan kaldırılmış olduğunu değerlendirmişlerdir.

Rapor şöyle devam etmektedir:

"Yunanistan Hükûmeti, Müttefiklerin izni olmadan İstanbul'a giremeyeceklerini anlamış, Yunan birliklerinin İstanbul civarına çekilerek yaklaşık üç kilometrelik bir güvenli bölge oluşturmalarını istemiştir. Yunanistan'ın Trakya'ya askerî operasyonlar yürütmesinde tek yetkili kişi Hacı Anesti'dir. Hacı Anesti'nin kurmay karargâhı Tekirdağ'a konuşlanmış durumdadır. Hacı Anesti, birkaç gün önce gizlice Atina'ya gelmiş ve Tekirdağ'daki gelişmeler hakkında bilgi vermiştir. Sınır hattında meydana gelen bir olayda ikisi bıçakla olmak üzere üç Yunanlı asker öldürülmüştür.[2086]

Müttefik Devletlerinden bir General, Hacı Anesti'nin emrinde çalışan General Vlahopulos ile yaptığı görüşmede, Trakya'daki Yunan askerlerinin olaysız durup durmayacaklarını sormuştur. Vlahopulos, bunun Hacı Anesti komutası altındayken mümkün olmadığını söylemiştir. Bundan da sınır hattında huzurun sağlanmasının yolunun, Hacı Anesti'nin başka birliğe gönderilmesinden geçtiği anlaşılmaktadır.[2087]

Elde edilen son bilgilere göre, Trakya'da bulunan Yunanlı askerler üç ayrı gruba ayrılmışlardır. Her birinin kontrol edilmesi mümkün değildir. Birkaç gün önce Atina'daki hükûmete yakın bir gazete, Trakya'ya fazla sayıda Yunan askerinin gönderilmesi en azından Bulgaristan tehlikesini ortadan kaldıracaktır, diye yazmıştır. Bundan da Yunanistan'ın aklında hâlen Bulgaristan tehdidinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Bulgaristan'ın da görevi, Trakya'daki Yunan askerlerinin her hareketini takip etmek olmalıdır.[2088]

[2083] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 190.

[2084] Atina'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 9 Ağustos 1922 tarihli "çok gizli" rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191-g.-192-g.-193.

[2085] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191.

[2086] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191-g.

[2087] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191-g.

2088 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191-g.-192.

Bulgaristan'ın Atina Büyükelçisinin edindiği bilgilere göre, İzmir Yüksek Komiserinin, İzmir halkına vereceği talimatlar gecikmiştir. Ayrıca Fransa ve İtalya'nın Atina'daki temsilcileri, Yunanistan Hükûmetini sorgulamak için kendi hükûmetlerinden emir beklemektedirler. Yunan askerlerinin İzmir'de ne işi vardı diye soracaklarmış. Atina'daki İngiliz temsilci Londra'dan henüz yeni direktifler almamıştır. Buna rağmen Yunanlıların İzmir'i işgal etmiş olmaları İtilaf Devletlerini ilgilendirmezmiş gibi şeyler söylenmektedir. Yunanistan, Doğu Sorunu ile ilgili bir konferans düzenlenmezse İzmir ve Ege konusunda bir karar almayacağını açıklamıştır.[2089]

Şu anda İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri arasında görüşmeler devam etmektedir. Ortak bir noktada buluşacakları pek beklenmemektedir. İngiliz temsilci, Yunanistan aleyhine bir karar alınmaması için çaba göstermektedir.[2090]

İtilaf Devletlerinin, Yunanlıların İstanbul'a girmesini engellemesi herkese derin nefes aldırmıştır. Aralarında Yunanistan Hükûmetini destekleyenlerin de olduğu Atina'da yayın yapan gazeteler, Hükûmetin başarısız olacağı belli olan bir eyleme kalkışmaması gerektiğini yazmışlardır. İktidarın otoritesi özellikle Girit, Epir ve Peloponez'de sarsılmıştır. Hatta Genaris'in doğum yeri Patras'ta bile hoşnutsuzluklar artmıştır. Hükûmet taraftarları da eleştirmeye başlamışlardır. Bu krizden nasıl çıkılacağı bilinmemektedir. Hâlbuki bu hükûmet kurulurken Londra'nın desteğini almıştı. İngiltere Başbakanı Yunan sever olarak biliniyordu. Zaten İngiltere, Yunanistan'ın millî çıkarlarını hep desteklemişti. Lloyd George, Kral Konstantin'in ve hükûmetin arkasında olduğunu açıkça ilan etmişti.[2091]

Savaşın uzaması Yunanistan hazinesini zora sokmuştur. Artık bir büyük devletin yardımını almadan savaşa devam edemez. Bu tür bir yardım ise şimdilik gözükmemektedir. Atina'daki diplomatik çevrelerde, Venizelos ve taraftarlarının hükûmete karşı büyük destek görmeye başladığı konuşulmaktadır. Özellikle alınan ekonomik desteği kimin verdiği belli değildir. Bugün Yunanistan Hükûmeti, İngiltere Başbakanının Yunanistan hakkında söylediği güzel sözlere teşekkür etmek için bir miting düzenlemiştir. Miting İngiltere elçiliği önünde son bulmuştur."[2092]

Londra'dan Sofya'ya iletilen gizli yazıya göre:[2093] İngiltere Başbakanı Lloyd George'un, 3 Ağustos'ta Türk-Yunan sorunu ile ilgili yaptığı konuşmanın yankıları sürmektedir. Milletvekili Obrayt Herbert, başbakanın tutar-

[2089] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 192.

[2090] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 192.

[2091] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 192-g.

[2092] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 193.

[2093] Londra'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen,19 Ağustos 1922 tarihli "gizli" yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 195-196.

sız yaklaşımlarını dile getirmiştir. Herbert'e göre Loyd George, 1917 yılında İzmir'i İtalyanlara vermeye söz vermiştir. 1918'de ise Trakya'yı Türklere verecekti. Hâlbuki San Remo'da Trakya Yunanistan'a bırakılmıştır. Ayrıca 1919'da İzmir Yunanistan'a verilmiştir.[2094]

Milletvekili Herbert, İngiltere başbakanına protesto eylemleri devam ederken Bulgaristan'ın bir memorandum verdiğini ve burada haklarını dile getirdiğini söylemiştir. Ayrıca Bulgaristan'a, Ege Denizi'ne çıkış sözü verildiğini hatırlatmıştır. Edirne ile birlikte Doğu Trakya Türklere bırakılsın ancak Batı Trakya, Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde özerk bir yönetim hâline getirilsin demiştir. İtilâf Devletleri Yüksek Komiserliği tarafından Venedik'te, Türk-Yunan sorununun çözümü için bir konferans düzenlenmesi önerisine İngiltere Dışişleri Bakanlığı olumlu yaklaşmıştır.[2095]

İstanbul'dan Sofya'ya gönderilen gizli yazıyla[2096] Türkiye'deki son gelişmeler rapor edilmiştir. Buna göre, Trakya'daki durumda bir değişiklik yoktur. Yeni olaylar tespit edilememiştir. Yunan kuvvetlerinin önemli bir kısmı Midye-Enez hattının gerisine çekilmiştir.[2097] Ayrıca:

> *"İstanbul'daki İtilâf Devletleri Kurmay Başkanlığı, 10 ve 16 Ağustos'ta iki resmî bildiri yayınlamıştır. Bildirinin ilkinde, İtilâf Devletleri askerleri ile Yunanlı askerler arasında bir tarafsız bölge oluşturulduğu ilan edilmiştir. Aslında Türk jandarmasının yetki alanında olan bu bölgenin şu anda sınırları tespit edilmektedir.*[2098]
>
> *Doğu Trakya'yı ikiye bölen tarafsız bölgenin sınırı Marmara Denizi'ndeki Kalikratiya'dan başlamaktadır. Denize uzak olmayan paralel bir sınır çizildikten sonra sola dönülerek Sürenköy ve Fener köylerinden geçmektedir. Sonra Türklerin elindeki son tren istasyonu olan Sinekli'nin dışından geçip kuzeydoğuya sapmakta ve Çingaz'dan Karadeniz'e çıkmaktadır. Sınırın yaklaşık 99 kilometresi Türk jandarması tarafından korunmaktadır. Her 4-5 kilometrede bir olmak üzere 24 kontrol noktası bulunmaktadır."*[2099]

3- Millî Mücadele'de Diğer Gelişmeler

Osmanlı Padişahı, Yunanistan'ın işgal ettiği Ege bölgesinde özerklik ilan etmesi üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserlerine bir protesto

---

[2094] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 195.

[2095] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 195-196.

[2096] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakana gönderilen, 25 Ağustos 1922 tarihli "gizli" ibareli yazı, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197-g.-198-g.-199.

[2097] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197.

[2098] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197.

[2099] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197.

notası vermiştir. Ankara Hükûmeti yetkilisi Hüseyin Rauf Bey de aynı sebeple İtilaf Devletleri yetkililerini bir notayla protesto etmiştir.[2100] Ankara'nın bu notası İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine Millî Mücadelecilerin İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey tarafından iletilmiştir.[2101]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Bakanlar Kurulu adına Dışişleri Bakanının imzaladığı bu nota ile Yunanistan'ın, Anadolu'daki işgal ettiği bölgelerde özerklik ilan etmesi üzerine İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerinin dikkati çekilmek istenmiştir. Nota şöyledir:

"Özerklik ilanı kabul edilemez. (Yunanlıların) belirttiği bölgede nüfus olarak Türklerin çoğunlukta olduğunu bütün dünya bilmektedir. Buraların bir an önce işgalci Yunanlılardan temizlenmesi için İtilaf Devletlerinin gerekeni yapması beklenmektedir.

Yunanlılar, daha şimdiden özerk bölge ilan ettikleri yerlerde yaşayan Müslümanlara baskı yapmaya, göç ettirmeye veya diğer Müslümanlara karşı savaşmaya zorlamaktadırlar. TBMM süratle harekete geçerek, işgal edilen bölgelerde uluslararası hukuk kuralları çiğnenerek özerklik ilan edilmesi kararını ve Atina Hükûmetini protesto etmektedir. TBMM, Yunanistan'ın medenî milletler önünde aldığı bu işgal kararına İtilaf Devletlerinin de karşı çıkacağını ummaktadır.

Hüseyin Rauf Bey

Meclis Başkanı"[2102]

Önceleri Çatalca önlerinde ve Ege'de meydana gelen olayların duracağı ve ilgili taraflarca bir anlaşmaya varılacağı düşünülmüştür. Ancak artık bunun olmayacağı anlaşılmış, Doğu Sorununun çözümüne yönelik bir konferans düzenlenmesi ihtimali öne çıkmıştır. İstanbul'daki günlük gazetelerin yayınlarına bakıldığında, Yunanlıların fiyaskosu manşetleri kaplamaktadır. Düzenlenecek bir konferansın da mevcut durumu kabul edeceği düşünülmeye başlanmıştır.[2103]

Bulgar elçi, İstanbul'daki İngiliz istihbaratı yetkilisi ile görüşmüştür. Elçiye göre:

"İngiltere'nin, Yunanlıların yaptığı eylemleri desteklediğini Londra'nın İstanbul'daki istihbarat yetkilisi, bana açık yüreklilikle söyledi. Fakat

[2100] İzmir'deki Yunanistan Yüksek Komiseri Stergiadis, 30 Temmuz 1922'de Ege'de İyonya Özerk Bölgesini ilan etmiştir. Bk.; Özakman, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı*, s. 144.

[2101] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197.

[2102] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197-g.

[2103] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197-g.

kötümser değil. Yakında Venedik'te yapılacak bir konferansta Bulgaristan ve Trakya konusunda gelişmeler olacağına inandığını ifade etti. İstihbarat yetkilisi, bizim bakış açımız doğrultusunda iyimserliğini sürdürüyor. Ayrıca Fransızların destek vermesiyle Yunanlıların İstanbul'dan uzak tutulacağını düşünüyor."[2104]

Yapılması düşünülen konferansla ilgili İstanbul'daki Bakanlar Kurulu bir toplantı düzenlemiştir. Konferansa gidecek heyet üyeleri belirlenmiş ve konuşulacak konular kararlaştırılmıştır. Oluşturulan heyette Başbakan Tevfik Paşa, Dışişleri Bakanı Ahmet İzzet Paşa, Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi Hadi Bey ile Roma Elçisi Osman Nizami Paşa yer almıştır.[2105]

Bu arada Ankara Hükûmetinin Londra temsilcisi Fethi Bey, bazı önerilerde bulunmuş ve bunları İngiliz yetkililer ile görüşmek istemiştir. Fethi Bey, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından kabul edilmemiştir. Fethi Bey de görüşlerini ve önerilerini kamuoyuna açıklamıştır. Fethi Bey'e göre: Boğazlar silahtan arındırılmalıdır. Boğazların her iki yakası askerden temizlenmelidir. Boğazların kontrolü Milletler Cemiyeti'nde olmalıdır. Trakya ve Edirne Türkiye'ye iade edilmelidir. Bulgaristan-Türkiye sınırında bir tarafsız bölge oluşturulmalıdır. Balkan ülkelerinde ve Polonya'da olduğu gibi, azınlıklara hakları verilmelidir. Bir Milletler Cemiyeti heyeti, bu kararların uygulanıp uygulanmadığını denetlemelidir. Mezopotamya'da barışın sağlanması yönünde İngiltere'ye yardımcı olunmalıdır. Demiryollarının yönetilmesi, madenlerin işletilmesi gibi konularda Türkiye'ye yardım amaçlı İngiltere'nin önerileri dikkate alınmalıdır. Yunanlıların işgali altında bulunan İzmir ve Trakya'nın boşaltılması için gereken yapılmalıdır.[2106]

Doğu Sorunu konusunda bir konferansın Venedik'te toplanmasına yönelik Ankara'ya davet gelmiş, Ankara Hükûmeti buna olumlu bakmış ve şu heyetle katılmaya karar vermiştir:

- Heyet Başkanı olarak, Bakanlar Kurulu Başkanı Hüseyin Rauf Bey,
- İçişleri Bakanı Fethi Bey,
- Ankara Hükûmetinin Roma temsilcisi Celalettin Arif Bey,
- Ankara Hükûmetinin İstanbul temsilcisi Hamid Bey.[2107]

Heyete Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey katılamamıştır. O sıralar ağır bir ameliyat geçirmiştir. Yerine Hüseyin Rauf Bey'in katılması kararlaştırılmıştır. Bu arada Ankara'da iç karışıklıklar ve olaylar meydana gelmiştir.[2108] Bulgaristan'ın İstanbul elçisine göre bu olayların bazıları şunlardır:

[2104] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198.

[2105] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198.

[2106] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198-g.

[2107] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198-g.

[2108] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198-g.

"Geçen ay, 15 Temmuz'da Kılıç Ali Bey öldürülmüş. Aynı gün Çerkez asıllı bir asker Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'i ağır yaralamış. Yusuf Kemal Bey hâlen tedavi altındaymış ve uzun süre görevine dönemeyecekmiş. Yine aynı gün Kastamonu Mahkeme Başkanı Necati Bey de öldürülmüş. Ankara'da, hükûmete karşı komplo kurmakla suçlanan birçok kişi tutuklanmış. Yüksek mahkeme eyleme karışanlardan yedi kişiyi ölüme mahkûm etmiş. Trabzon'da da bir isyan çıkmış. Enver'in adamı olarak bilinen Yahya Bey'in öldürülmesi olayına Trabzon valisinin de katıldığı düşünülüyormuş. Doğu illerinde de Enver Paşa taraftarları Mustafa Kemal Hükûmeti aleyhine faaliyet yürütüyorlarmış."[2109]

4- Büyük Taarruz ve İzmir'in Kurtuluşu

Büyük kayıplara yol açan Sakarya savaşından sonra Türk ve Yunan orduları yeniden toparlanmaya başlamışlardır. Yunanistan'da siyasal karışıklıklar sürmüştür. Türkiye'de ise bağımsızlığa giden yolda başarılı olacağına inanılan bir hükûmet iş başında olmuştur. Bu arada İtilaf Devletleri her iki tarafa da bir ateşkes önermişlerdir. 22 Mart 1922'de Ankara'ya ulaşan söz konusu önerilere göre:

1. İki taraf birlikleri arasında 10 kilometrelik askersiz bir alan bırakılacaktır.
2. İki tarafın orduları takviye edilmeyecektir.
3. Orduların hâlihazırdaki konumları değiştirilmeyecektir.
4. Türk ordusu ve askerî durumu, İtilaf Devletlerince oluşturulacak bir komisyonca teftiş edilecektir.
5. Çarpışmalara üç ay ara verilecektir.
6. Barış için ortam hazırlanıncaya kadar ateşkes üç ayda bir kendiliğinden yenilenecek ve taraflardan biri harekete geçmeden on beş gün önce durumu diğer tarafa bildirecektir.[2110]

Bu önerilerden de anlaşılacağı gibi İtilaf Devletleri, Sakarya Savaşı'ndan yenik çıkan, savaşma gücü kalmamış olan Yunan ordusuna zaman kazandırmak ve yaklaşık bir yıldır ülkesindeki işgalcileri kovmak için yeniden güç toplamaya çalışan Türk ordusu karşısında aciz bırakmamak düşüncesi gütmüştür. Dolayısıyla bu önerileri Yunanistan derhâl kabul etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise bunlara ihtiyatla yaklaşmış ve şöyle demiştir:

"Ateşkes önerisini ilke olarak kabul ediyoruz. Ancak ordunun eksikliklerinin ve hazırlıkların tamamlanmasından hiçbir zaman geri kalınmayacaktır.

[2109] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 198-g.-199.

[2110] Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, s. 101.

Ordumuzun içine yabancı denetleme kurulları sokmayacağız. Ateş kesmeyi düşmanın yurdumuzu boşaltması için kabul etmekle birlikte uygulanabilecek koşullar ileri süreceğiz. Ateşkes antlaşmasıyla birlikte boşaltmanın başlaması en önemli koşul olacaktır."[2111]

İtilaf Devletlerinin ileri sürdüğü önerilerin Yunanlılara nefes aldırmak amacıyla olduğu, daha sonra İngilizlerin Türkiye'ye ikinci bir nota gönderip, kabul edilmesi mümkün olmayan şartlar ileri sürmeleriyle bir daha anlaşılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun yeni ve kesin bir sonuç alması için gerekli olan çalışmaların başlatılmasını istemiştir. Aylar süren hazırlıklardan sonra büyük taarruz günü gelip çatmıştır. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, son durumu inceledikten sonra Batı cephesindeki 1. ve 2. Ordu komutanlarını çağırmış, onlara planları anlatmış ve taarruzun 26 Ağustos sabahı başlayacağını bildirmiştir. Başkomutanlık karargâhı Kocatepe'nin güneybatısına kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve Birinci Ordu Komutanı Nurettin Paşa da Kocatepe'ye gelmişlerdir.[2112]

Büyük Taarruz, 26 Ağustos 1922'de sabahın erken saatlerinde yoğun Türk topçu ateşiyle başlamıştır.[2113] Yunan tarafı için beklenen bir gelişme olmakla beraber, taarruzun kapsam ve boyutu tahmin edilemediği için, büyük bir şok yaratmıştır.[2114] Türk taarruzunu, cephedeki I. Kolordu Komutanı General Trikupis, İzmir'deki Yunan Karargâhına bildirirken dahi durumu kavrayamamış; *"Muharebe normal seyretmektedir. Düşmanın niyeti henüz net olarak anlaşılamamıştır"* demiştir.[2115]

Baskın şeklinde başlayan Türk taarruzu karşısında, kolay kolay geçilemeyeceği sanılan Yunan savunma hatları yarılmış ve Aslıhanlar yöresinde kuşatılan Yunan birlikleri yapılan "Başkomutanlık Meydan Savaşı" ile tamamen imha edilmiştir.[2116]Aralarında General Trikupis'in de bulundu-

[2111] Mustafa Kemal Atatürk, *Söylev, C. II*, Ankara, 1964, ss. 447-448; Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, s. 208.

[2112] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 190.

[2113] Veysi Akın, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler Ansiklopedisi, C. XVI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 219.

[2114] Yunan kaynaklarının kullanıldığı Büyük Taarruz hakkkında ayrıntılı bilgi için bk.: İbrahim Kelağa Ahmet, "Yunan Askerlerinin Cephe Günlükleri ve Hatıratlarından Büyük Taarruz ve Sonrasında Yaşananlara Dair Notlar", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 326-368.

[2115] Ahmet, "Yunan Askerlerinin Cephe Günlükleri ve Hatıratlarından Büyük Taarruz", s. 339.

[16] Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk II*, İstanbul, 1975, s. 280.

ğu binlerce Yunan askeri esir alınmıştır.[2117] Afyonkarahisar-Dumlupınar meydan savaşlarında da büyük yenilgiye uğrayan Yunan ordusu dağılarak çekilmiş ve Türk ordusunun karşısında savaşacak bir güç kalmamıştır. Büyük taarruz, ezici ve kesin olmuş, büyük zaferle sonuçlanmıştır.[2118]

Kaçan Yunanlıları kovalamak ve Anadolu'yu düşmandan tamamen temizlemek için Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül 1922'de *"Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir"* talimatını vermiştir.[2119] Bu talimat yerine getirilmiş, Türk orduları ilerlemeye devam etmişler ve geçtikleri yerleri yakıp yıkan [2120] Yunan kuvvetlerinin peşinden, 9 Eylül 1922'de **İzmir'e** girmişlerdir.[2121] Ardından 10-11 Eylül'de Bursa kurtarılmıştır.[2122] 18 Eylül'e kadar Anadolu'da Yunan ordusundan asker kalmamıştır. Böylece Yunanistan'ın, 15 Mayıs 1919'da başlayan ve üç yıl dört ay süren *"Anadolu macerası"*, *"Vatanın harimi ismetinde boğularak"* son bulmuştur.

Bulgaristan'ın Atina elçisi Yunanistan'daki siyasal gelişmeleri, Venizeloscular ile Kralcılar arasındaki anlaşmazlıkları özetleyen bir rapor hazırlamış ve Türkiye-Yunanistan savaşı hakkında bilgiler vermiştir.[2123] Bu bilgiler şöyledir:

> *"Yunanistan Hükûmeti, Anadolu'da devam etmekte olan Türk-Yunan savaşı ile ilgili çok az bilgi paylaşmaktadır. Yunan kamuoyu, Mustafa Kemal'in ordusunun çok zayıf olduğu yalanıyla yanıltılmaktadır. Bu arada bugün Mustafa Kemal'in bir taarruzda bulunduğu bilgisi geldi ve bu herkes için sürpriz oldu.*[2124]
>
> *Özel bilgi kaynağıma göre, Türkler Afyonkarahisar'ı geri almışlar. Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı ise, Yunan birliklerinin aldıkları emir üzerine geri çekildiklerini söylüyor.*[2125]
>
> *Yine güvenilir diplomatik kaynağımdan, Kemalist taarruzun gittikçe yayıldığını, Eskişehir'in geri alınmasının beklendiğini ve Türk ordularının 1920-1921'den beri Yunan hattı olan Uşak hattına kadar geldiğini öğren-*

[2117] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 10.

[2118] Şimşir, *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, s. 23.

[2119] Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, ss. 191-192.

[2120] Şimşir, İngiliz Belgeleri, ss. 372-373.

[2121] *Ts.D.İ.A.*, f.176, op.4, a. e. 2401, 1.7. Ayrıca bk.: Türkmen Parlak, İşgalden Kurtuluşa-2, Yunan Ege›den Nasıl Gitti, Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983, ss. 359-391.

[2122] Mert, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", s. 152.

[2123] Atina'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 29 Ağustos 1922 tarihli çok gizli ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 205-206-207-208.

[2124] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 207-208.

[2125] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 208.

dim. Aynı kaynağım, Yunan birliklerinin çok fazla ölü ve yaralı verdiğini, şu ana kadar 2 bin yaralının Yunanistan'a getirildiğini söyledi.[2126]

Türklerin ilk taarruzu 18'i 19 Ağustos'a bağlayan gece başlamış. Gelişmeler şöyle olmuş; Türkler düzenli ordularıyla güneyden, Yunan hattı olan Ortakça üzerinden saldırmışlar. Taarruza düzenli olmayan Efeler de katılmış. Efeler, tarafsız bölgeden geçerek Yunanlıları arkadan çevirmişler ve telefon hatlarını kesmişler.[2127]

Aslında Yunanlılar bir Türk taarruzunu beklemiyorlarmış. Çok ani olmuş. Kaçmakta gecikmişler. Hayatta kalanlar esir alınmış. Türkler çok fazla kayıp vermemişler. Yunanlılar kaçarken geride 500 ölü ve 20 vagon erzak bırakmışlar."[2128]

Bulgaristan'ın Atina elçisi,[2129] 29 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla Trakya'daki Yunan işgal kuvvetlerinin durumunu da paylaşmıştır. Buna göre:

1. *"General Vlahopulos komutasındaki IV. Yunan Kolordu Karargâhı Kırklareli'nde bulunmaktadır.*
2. *Topçu Birliği, Atlı Alayı ve bir hava filosundan oluşan Alfa Tümeni Marmara Denizi kıyısındaki Silivri'dedir.*
3. *Vita Alayı, Çatalca hattı merkezine yakın Çerkezköy'de konuşlanmıştır.*
4. *Edirne Alayı, yedek olarak Edirne civarında bekletilmektedir.*
5. *VI. Alay, askerî operasyonlara hazır hâlde Batı Trakya'da bulunmaktadır."*[2130]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden,[2131] bugüne kadar olan gelişmeler ile önümüzdeki günlerde meydana gelecek olası olaylar konusunda ve Ege bölgesindeki Yunan ordularına karşı Ankara Hükûmetinin başlattığı taarruz hakkında Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bir yazı gönderilmiştir.[2132] Bu "çok acil, gizli" ibareli yazı şöyledir:

"Bugün, birkaç cephede Türk hücumunun başladığının 12. günü. Bu süre bize cephede neler olduğuna ve önümüzdeki günlerde neler olacağına dair

[2126] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 208.

[2127] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 208.

[2128] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 208.

[2129] Atina'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 30 Ağustos 1922 tarihli "çok gizli" rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 209.

[2130] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 209.

[2131] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 6 Eylül 1922 tarihli "çok acil, gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 213-g.-214-g.-215.

[2132] Ts. D. A., f. 17a6, op. 4, a. e. 2299, l. 213.

yeterince fikir veriyor. Türk birliklerinin ilk etkili hücumu Afyonkarahisar yakınlarından başladı. Hareket Bilecik'e doğru gelişti ve Mustafa Kemal'in askerleri Yunan ordusunu geri doğru püskürttü.[2133]

Türk taarruzunun ilk etabı, 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar'ın kurtarılmasıyla sonuçlandı. Şehrin batı yakasındaki dağ zinciri doğal savunma hattı oluşturduğu için Yunanlılar güney taraflarına 6 alay yerleştirmişlerdi. Ancak bu savunma hattı Türk birliklerini durduramadı ve Kemal'in askerleri, Batı Anadolu'nun dağlarla kaplı tepelerini aşarak Çandarlı üzerinden Simav'a kadar ilerlediler.[2134]

Osmanlı Bankası eski müdürü Raul Roboli, iki yıl Edirne'de görev yapmış ve İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra uzun yıllar Anadolu'da yaşamıştır. Şu anda İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'nin yanında ataşe olarak çalışmaktadır. Roboli, aynı zamanda İstanbul Meclis-i Mebusanı'nda Suriye milletvekilidir. Yakında Ankara'dan döndü.[2135]

Bulgaristan Hükûmeti Roboli'yi "Sveti Aleksandır IV" madalyası ile ödüllendirdi. Bulgar Metropiliti Nikodim madalyayı bir diplomatik çanta içinde Edirne'deki Fransız Konsolosluğuna teslim etti. Roboli, kendisi için büyük değeri olduğunu söylediği madalyayı aldığını Bulgaristan Hükûmetine bildirmemi benden istedi. Bu fırsattan istifade bana bazı bilgiler verdi. O, Ankara'da III. kolordu karargâhında imiş. Ankara'daki Fransız Hükûmeti heyeti ile General Pelle arasında kuryelik yapmış.[2136]

Roboli, bugünlerde bazı Fransız subaylarla birlikte tekrar Ankara'ya gidecek. İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle, elde ettiği başarılar sebebiyle Mustafa Kemal'in rehavete kapılacağı endişesini taşıyormuş. Bu sebeple de Anadolu'daki Rum halkına yönelik olası bazı olumsuz davranışları engellemede etkisiz kalabileceğini düşünüyormuş.[2137]

General Pelle'ye göre: Mustafa Kemal Paşa Bursa'yı alırsa Mudanya'ya yönelebilirmiş. Oradan da İstanbul'a doğru harekete geçebilirmiş. Fransız heyetin görevi Mustafa Kemal'in İstanbul'a doğru olası bir harekâtını durdurmakmış. Bu arada gelişmeleri takip etmekte olan İngilizler de İstanbul'a yönelebilecek Kemalistlere karşı harekete geçecekler ve Fransa'dan da yardım isteyeceklerdir. Tıpkı Trakya'daki Yunan birliklerinin Çatalca hattını geçerek İstanbul'u işgal etmek için harekete geçtiklerinde, Fransızların İngilizlere destek olması gibi bir sonuç ortaya çıkacaktır. General Pelle'ye

[2133] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 213.

[2134] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 213-g.

[2135] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214.

[2136] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214.

[2137] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214.

göre, Fransızlar kenarda durarak olası bir Türk-İngiliz çatışmasına karışmamalıdırlar.[2138]

Roboli, kendisine verilen görevin üstesinden geleceğine inanıyor. Bana, Yunanlıların cephedeki durumunun zorlaştığını, hatta kritik hâle geldiğini söyledi. Yunanlılar her yerde geri çekilmeye başladılar dedi. En geç bir hafta içinde kaçan Yunanlı askerler İzmir'i tehdit etmeye başlayacaklar. Şu sıralar Müttefik Devletlerin gemileri tahliyeye yardım etmek için İzmir limanına doğru harekete geçmişler.

Bursa Türkler tarafından geri alındı. Yunanlılar, İstanbul'daki İngiliz filosundan kendilerine verilmiş olan bazı silah ve mühimmat ile araç ve gereçleri Mudanya yakınlarındaki gemilere yüklüyorlar.[2139]

Rum halkı panik hâlinde evlerini terk edip limana doğru kaçıyor. General Pelle'nin karargâhı, Yunanlıların en az 450 bin Rum'un tahliyesini sağlamak zorunda kalacaklarını hesaplıyor. Bu Rum kaçkınlarının tamamının Eski Yunanistan'a yerleştirilmesi gerekiyor. Özellikle Teselya'ya gideceker. Bu göç olayı Yunanistan'ı çok zor durumda bırakacaktır.[2140]

Roboli, Türklerin yaptığı taarruz ve elde ettikleri başarı, cephede tutunmaya çalışan Yunanlı askerlerin morallerini bozacak ve dağılmalarına yol açacak diye düşünüyor. Roboli bana duyduğu bir şeyi daha söyledi. Ben bu konuyu İstanbul'daki İsveç Büyükelçisi Visen'den de duymuştum. Atina'da karışıklıklar meydana gelmiş, hatta Kral'a suikast yapılmış. Kral yaralanmış.[2141]

Ankara Hükûmeti, 31 Ağustos'ta İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey vasıtasıyla Müttefik Devletler Komiserlerine bir protesto notası verdi. Notada, cepheden kaçmakta olan Yunanlı askerlerin yaptıkları zulümler anlatılmıştı. Afyonkarahisar'ın boşaltılması sırasında Yunanlılar, Müslüman mahallesindeki evleri yakmışlar. Ayrıca şehrin civarındaki bütün Türk köyleri de ateşe verilmiş ve halkı dövülmüş. Altıntaş'a yakın Oğlancık köyü ahalisi camiye kapatılıp katledilmiş ve yakılmışlar. Bunlar gibi çok daha fazla katliam ve zulümler yapılmıştır. 1 Eylül'de Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal Paşa tüm ordulara "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri" emrini verdi."[2142]

30 Ağustos'ta Yunanlılarla yapılan Başkomutanlık Savaşı ile düşmanın ana kuvvetleri yok edilmiş ve esir alınmıştır. Düşman ordusunun başko-

[2138] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214-g.

[2139] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214-g.

[2140] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214-g.

[2141] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 214-g.

[2142] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 215.

mutanlığını yapan General Trikopis de esirler arasındadır. 31 Ağustos'tan itibaren Türk ordusunun ana kuvvetleri İzmir yönüne yol almaya başlamıştır. Bu zafer bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından büyütülmemeye, gizlenmeye çalışılmıştır. Çünkü İtilaf Devletleri Yunan ordusunun dağıldığını fark ettiklerinde onu kurtarmak için müdahale edecekler, yeni girişimde bulunacaklardır. Bunu geciktirmek istemiştir. Nitekim Türk ordusunun başarıları öğrenilince, 4 Eylül 1922'de müdahale edilmek istenmiş ve İstanbul'dan bir telgraf gönderilmiştir.[2143]

Mustafa Kemal Paşa'nın, TBMM Başkanı ve Başkomutan olarak, savaşın seyri ile ilgili Ankara'daki Bakanlar Kurulu'na gönderdiği telgraf şöyledir:

"Anadolu'daki Yunan ordusu kesin olarak yenilmiştir. Yunan ordusunun artık ciddi bir direniş gösterme ihtimali yoktur. Anadolu için herhangi bir görüşmeye gerek kalmamıştır. Ateşkes ancak Trakya için söz konusu olabilir. Dolayısıyla 10 Eylül'e kadar Yunan Hükûmetinin doğrudan doğruya veya İngiltere aracılığı ile hükûmetimize resmen başvurması durumunda aşağıdaki şartlar ileri sürülmelidir. 10 Eylül'den sonra yapılacak başvurunun cevabının başka olma ihtimali vardır. Gecikme olduğunda durum bana bildirilmelidir:

1. *Ateşkes tarihinden başlamak üzere, 15 gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız TBMM Hükûmetinin sivil memurlarına ve askerî kuvvetlere teslim edilmiş olacaktır.*
2. *Yunanistan'daki esirlerimiz, 15 gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarından teslim olunacaktır.*
3. *Yunan Hükûmeti üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmaya devam ettiği yıkımı onarmayı şimdiden üstlenecektir."*[2144]

Bulgaristan'ın İstanbul Büyükelçi Altınov'dan, Başbakan Stamboliyski'ye iletilen, 6 Eylül 1922 tarihli telgrafa göre:[2145]

"2 bin atlıdan oluşan bir müfreze, demiryolu hattını takip ederek İzmir'e doğru ilerliyorlarmış. Türkler kuzeyden Manisa'ya girmişler. Yunanistan Genelkurmay Başkanı Trikupis, karargâhındaki subaylarla birlikte Uşak yakınlarında esir alınmış. Türklerin en geç iki gün içinde İzmir'e girmesi bekleniyor."[2146]

[2143] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, ss. 454-455.

[2144] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, s. 455.

[2145] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 7 Eylül 1922 tarihli "çok acil, gizli" ibareli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 10.

[2146] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 10.

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden, Başbakan Stamboliyski'ye iletilen rapordan,[2147] Londra'daki genel yaklaşımın, Lloyd George ve onu destekleyen basın dışında Türklerin lehine olduğu anlaşılmaktadır. Sadece Küçük Asya'daki (Ege'deki) Hıristiyanların güvenliklerinin sağlanması istenmektedir.[2148] Yunanistan'ın Türklere yenilmesi İngiliz politikacıları şaşırtmamıştır. Bu politikacılar aynı zamanda Lloyd George'un, 3 Ağustos tarihinde yaptığı ve Yunanlıları savunan konuşmasına da karşı tavır almışlardır.

Londra Büyükelçisinin gizli raporu şöyle devam etmektedir:

"Size, 1921 Nisan'da gönderdiğim raporumu hatırlatmak istiyorum. "Eski Yunanistan topraklarını ele geçirmek için Helen ordusunun yeni bir 'Ksenefon'a' ihtiyacı vardır" demiştim. Savaş alanındaki gelişmeler Mustafa Kemal'in askerleri lehine dönmüş durumdadır. Londra'daki Yunan sever çevreler dahi Yunan askerlerinin savaşmak istemediklerini söylüyorlar.[2149]

Diplomasinin aldığı kararlar henüz açıklanmadı. Londra, Paris ve Roma arasında nota alışverişi var ama savaşı durdurmaya yönelik bir adım atılmıyor. Hiçbir diplomat veya başbakan harekete geçmiş değil.[2150]

Şu anda her şey çok karışık görülüyor. Savaş alanı ile diplomasi alanının iyi analiz edilmesi lazım. Savaşta Türklere yapılanlar ve Hıristiyanların Anadolu'dan kovulmak istenmesi, ilgili tarafların aleyhine koz olarak kullanılacaktır. Yunanistan'ın megaloman yaklaşımı ve savaşta hiçbir başarı sağlayamamış olması eleştirilecektir.[2151]

İngiltere için en önemli sorun olarak İstanbul gözüküyor. Türkler, Boğazların Anadolu kıyılarını almak isteyecekler. Bu sebeple İstanbul ve Trakya'da karışıklıklar çıkarabilirler. Yunanistan, Küçük Asya'daki (Ege'deki) Hıristiyanları korumak için Büyük Devletlerin himayesinde savaştığını söyleyerek ahlaksızca ve yüzsüzce Trakya'yı tazminat olarak isteyecektir.[2152]

Buradaki (Londra'daki) İstanbul Hükûmeti temsilcisinde bilgi yok. Ancak Fethi Bey bana daha önce, Mustafa Kemal Paşa taraftarlarının Edirne'yi ve Meriç kıyısında sınır çizgisi isteyeceklerini söylemişti.[2153]

[2147] Londra'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 7 Eylül 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 216-217-218.

[2148] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 216.

[2149] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 216.

[2150] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 216.

[2151] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 217.

[2152] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 217.

[2153] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 217.

Londra'daki siyasal çevreler, Boğazların tamamen tarafsız olmasını istiyorlar. Müslümanları destekleyen muhalifler bile böyle düşünüyorlar. Askerî çevreler, Türklerin Trakya'yı geri almalarının tehlikeli durumlar yaratacağını, ayrıca Rusya'nın Doğu Sorununa müdâhil olmaması için Karadeniz'in kontrol edilmesi gerektiğini düşünüyorlar.[2154]

Lloyd George ve İngiltere Dışişleri Bakanlığı, ABD'nin olaya müdahale etmediğini söylüyor. Sorulduğunda ise Paris, Roma, Atina, Ankara ve Londra ile temasta olduklarını, gelişmeler hakkında ise henüz bir şey söylenemeyeceğini belirtiyorlar. Ben;

1- Trakya'ya özerklik verilmesi,

2- Trakya'nın Uluslararası bir yönetimin kontrolüne bırakılması,

3- Ege Denizi'ne çıkışımız ile ilgili, Bulgaristan'ın çıkarlarını sorduğumda, bu sorunların çözümünün tarihî, coğrafî ve ekonomik nedenleri olduğunu, bu sebeple karar verilmesinin zaman alacağını söylüyorlar. Bizim için en fazla şu cümleyi kullanıyorlar; "Olayların gelişmesini bekleyelim".[2155]

Bulgaristan'ın çıkarları gündeme geldiğinde ve Trakya sorunu konuşulmaya başlandığında Küçük Antant hatırlanıyormuş. Bu sebeple Trakya ve Bulgaristan sözcükleri bir arada kullanılmamalıymış. İngiltere, Fransa ve İtalya (Neuilly) antlaşmasının 48. maddesi 1. fıkrasının adil olmadığını, 3. fıkrasının ise (Bulgarlar tarafından) yerine getirilmediğini ileri sürüyorlarmış.[2156]

Daha önce İzmir'de yapılan bir görüşmenin değerlendirilmesi için Türk ve Yunan Genelkurmay Başkanlarının katılacağı bir konferansın Venedik'te yapılmasına İngiltere Dışişleri Bakanlığı olumlu bakmıyor. On yıldır süren savaşlar sebebiyle ortaya çıkan büyük sorunların çözümünün kolay olmayacağı açıktır. Büyük Devletlerin çıkarlarının çok farklı olması bunu geciktirecektir."[2157]

Atina'dan alınan bilgilere göre[2158] Yunanistan Hükûmeti, İngiltere'nin aracılığı ile acilen bir ateşkes imzalanmasını istemiştir. Ateşkes hemen imzalanmazsa Yunan ordusunun Türkler tarafından esir alınma riski vardır. Türklerin 4-5 gün sonra İzmir'e girmesi beklenmektedir. Yunanistan

[2154] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 217.

[2155] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 218.

[2156] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 218.

[2157] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 218.

[2158] Atina'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 7 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 221.

Hükûmeti, gemilerini Midilli yakınlarında hazır tutmaktadır. Yunanistan Genelkurmay Başkanının Türkler tarafından esir alındığı doğrulanmıştır. Yerine atanan yeni Genelkurmay Başkanı, Yunan askerlerini güvenliğin sağlanmasına yönelik sıkı bir disipline sokmuştur.[2159]

Atina'daki Bulgar elçisine göre:

"Bugün Türklerin öncü birliklerinin İzmir'e girmesi bekleniyor. Büyük Devletlerin bir ateşkes yapılması ile ilgili henüz bir teşebbüsü yoktur. Üstelik Mustafa Kemal'in bu ateşkes isteğine razı gelip gelmeyeceği de bilinmiyor.[2160]

Aslında Yunanlılar için en iyisi Türklerle doğrudan görüşüp bir ateşkes yapılmasını istemek olacaktır. Böylece Türklerin, İzmir'i almak için savaşmaları gerekmeyebilir ve Yunanlıların yapacakları yağma ve zulümleri önleyebilirler.

Yunanistan'da Hükûmetin düşme ihtimali vardır. Yerine Metaksas veya Dusmanis liderliğinde bir savaş kabinesi kurulabilir. Bu arada Yunan askerlerinin terhis edilmesi bir rahatlama sağlayabilir."[2161]

Bulgaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Altınov'un, Başbakan Stamboliyski'ye gönderdiği, 7 Eylül 1922 tarihli telgrafa göre:[2162]

"Bugün İstanbul'daki İngiltere, Fransa, İtalya Büyükelçilikleri Birinci Tercümanları, İstanbul'daki Ankara Temsilcisi Hamid Bey'i ziyaret ettiler. Müttefik Devletler Hükûmetleri aracılığı ile ona, Yunanistan Hükûmetinin Anadolu'nun boşaltılması karşılığında ateşkes antlaşması teklif ettiğini bildirdiler. Bu teklifin gecikilmeden Ankara Hükûmetine ulaştırılmasını rica ettiler. Bunun üzerine Hamid Bey, Ankara'ya acil bir telgraf gönderdi."[2163]

Bulgaristan'ın Londra Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraftan[2164] İngiltere Parlamentosunun, Türk-Yunan anlaşmazlığı ile ilgili herhangi bir müdahalenin durumu zorlaştırabileceği kararını aldığı öğrenilmiştir. Genel kanaat bir barış antlaşmasının imzalanması şeklindedir. İngiliz bakanların bu konudaki düşünceleri şöyledir:

[2159] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 221.

[2160] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 221.

[2161] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 221.

[2162] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 224.

[2163] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 224.

[2164] Londra'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanına gönderilen, 9 Eylül 1922 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 226-227-228.

1- *Savaşan tarafların kan dökmekten vazgeçmeleri kendilerinin bileceği iştir.*

2- *Türklerin Trakya ve Boğazlardan isteklerine karşı durulmalı, geri adım atılmamalıdır.*

3- *Küçük Asya'ya (Ege'ye) yapılan Yunan operasyonu nedeniyle, 1920'de eski Avrupa Türkiye'si konusunda alınan kararlar değiştirilmemelidir.*

4- *Eski Avrupa Türkiye'si konusunda Türkler ve Yunanlıların ikili karar almasına izin verilmemelidir. Bunda karar alma süreci Müttefik Devletlerin olmalıdır.*

5- *Gelibolu ve Çanakkale Boğazı hakkındaki karar yetkisi İngiltere'ye verilmelidir.*[2165]

İngiltere'deki bazı devlet adamları ve milletvekilleri Lloyd George'u, 4 Ağustos'ta yaptığı konuşmada Yunanlıları cesaretlendirdiği için eleştirmişlerdir. Ancak Mustafa Kemal'in Anadolu'daki başarılarından sonra bu konuşmanın bir önemi kalmamıştır.[2166]

İstanbul, Boğazlar ve Trakya'ya özerklik verilmesi konuları Ankara'nın kararına kalmıştır. Lloyd George ile görüşen İtalyan Büyükelçisi, Başbakanın (Savaşı kazanmaları sebebiyle) Türklerin artık uzlaşmaz tavır takınacaklarını ve çok şey isteyeceklerini söylediğini aktarmıştır. İtalyan Büyükelçisi, Fransızların Türkleri desteklediğini, Küçük Antant sebebiyle Türk çıkarlarından yana olduklarını söylemiştir. Lloyd George ve Lord Curzon, Yunanlılara yakın düşüncede olmalarına rağmen, sömürgelerdeki Müslümanların çıkarlarını korumak uğruna tavizler vermişlerdir. Bunu tespit eden İtalyan diplomat, Lloyd George'un daha ne gibi tavizler vereceğini hayretle takip ettiğini sözlerine eklemiştir.[2167]

Boğazlar, Trakya ve gittikçe Bolşevik tehlikesi ile karşı karşıya kalan Karadeniz kıyıları gibi konuların çözümü için Londra, Paris ve Roma'nın henüz aldığı bir karar yoktur. Bu sebeple diplomasi de beklemededir. Bulgaristan'ın millî hedef ve çıkarları konusunda iki yıldan beri İngilizlere bilgi verilmiş, coğrafi şartları da göz önüne alarak, reel-politik çerçevede Ege'ye çıkışın sağlanması İngiltere Başbakanından istenmiştir. Doğu Sorunu konusuna girilmemiştir. Çünkü sorunun çözümüne yönelik Büyük Devletler hazır değillerdir."[2168]

[2165] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 226.

[2166] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 226.

[2167] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 227.

[2168] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 227-228.

Bulgaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Altınov'dan, Başbakan Stamboliyski'ye gönderilen "çok acil, gizli" ibareli telgrafa göre:[2169] 9 Eylül 1922'de sabah saat 8.00'de, İzmir Türkler tarafından alınmıştır. Yunan ordusundan arta kalanlar Hios adasına sığınmışlardır.[2170]

Savaşan tarafların ateşkes istemesi konusunda bazı çevrelerde, İngiltere Hükûmetinin bu konuya doğrudan müdahale etmek istemediği kanaati oluşmuştur. Çünkü ateşkes kararı birçok zorluk ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla bunu Türk ve Yunan taraflarının vermesi ön plana çıkmıştır. Hatta Türklerin ateşkes istemesi arzulanmıştır. Buna rağmen basında İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerinin ateşkes üzerinde çalıştığı haberleri de yer almıştır.[2171]

İtilaf Devletleri donanması ortak bir harekât planı hazırlamıştır. Herkes şaşkındır. Yunanlıların uğradığı hezimet askerî tarihte eşine az rastlanır olaylardan biri olarak görülmüş, iyi organize edilip donatılmış 150 bin kişilik Yunan ordusu iki haftadan az bir sürede tam bir mülteci güruhu hâline gelmiştir.[2172]

Londra'daki Bulgaristan Büyükelçisi,[2173] İzmir'in Türkler tarafından geri alınmasının herkesin dilinde olduğunu yazmasından sonra, olası gelişmeler hakkında kendi tahmin ve değerlendirmelerini Dışişleri Bakanlığına iletmiştir.[2174] Büyükelçiye göre:

"Birinci Tahmin:

Türk-Yunan savaşı sona ermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Ege bölgesinin artık hâkimidir. Karşısında savaşacak düşman askeri yoktur. Türk ordusu Kemal'i tamamen desteklemektedir. Ordu, Yunan ordusundan kalan silah, mühimmat, kamyon vb. araç gereçlerle daha da güçlenmiştir. Bu gelişmelerden sonra şu sonuçlara varmak mümkündür:

1- Türkler, Batı Anadolu ve İzmir'i kurtardıktan sonra İstanbul'daki, Trakya'daki ve Boğazlardaki işgal edilmiş bütün yerlerden Yunanlıların çıkmasını isteyeceklerdir.

[2169] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 9 Eylül 1922 tarihli "çok acil, gizli" ibareli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 7.

[2170] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 7.

[2171] Cengiz Mutlu, "Milli Mücadele'nin Bir Başka Yönü: Anadolu'da Yunanistan'ın Vekâlet Savaşı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX/39 (2019-Güz/Autumn), s. 584.

[2172] Mutlu, "Milli Mücadele'nin Bir Başka Yönü", s. 584.

[2173] Londra'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 10 Eylül 1922 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 8-9-10-11-12-13.

[2174] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 8.

2- Yunan ordusu Ege bölgesini tamamen tahliye edecektir.

3- Türk-Yunan savaşı sona ermiştir.

4- Geriye İtilaf Devletlerinin de Türklerle barış yaparak, Birinci Dünya Savaşı'nı bitirmesi kalmaktadır.

5- Türkler, İstanbul'u ve Trakya'yı isteyecekler ama Avrupa Türkiye'sini geri alamayacaklardır.

6- Avrupa daha final kararı vermemiştir. İngiltere "Tuhaf Sevr Antlaşması" hükümleri çerçevesinde Boğazlarda ve Trakya'da durmaktadır.

7- İngilizler, Yunanlıları daima teşvik etmişlerdir. Bu konuda özellikle Lloyd George, Makyavelist bir yaklaşım sergilemiştir.

8- Fransa, başından beri Müslümanların yanında olmuştur. Zaten Fransa ve İtalya Ankara'yla antlaşma imzalamışlardır.

9- Küçük Antant devletlerinden Romanya, Türkiye'ye karşı Yunanistan'ın yanındadır. Yugoslavya, önceleri tereddüt etmesine rağmen Yunanistan'ın emperyalist politikasına karşı tavır almıştır. Ayrıca Belgrad, Selanik'i almak istemektedir.

10- Rus Bolşevikleri Mustafa Kemal Paşa'ya hayrandırlar. Rusların gözü Karadeniz'dedir. Beserabya'yı Romanya'ya vermemişlerdir. Çiçerin'in, Cenevre'de söylediği gibi, Beserabya Sovyet'tir.

11- Mustafa Kemalciler, Avrupa Türkiye'sine giremeyeceklerini anlayınca, Trakya'ya giden yol Mezopotamya'dan geçiyor demeye başlamışlardır.[2175]

İkinci Tahmin:

Yunanistan'da bir senaryo oynanması beklenmektedir. Yunan halkının gelişmeler hakkında ne düşündüğü bilinmemektedir. Türk-Yunan savaşında yaralanan askerler Yunanistan'a getirilmemiştir. Ama şimdi yenik ordunun askerleri yurtlarına dönmek zorundalar. Gelenler diğer Yunanlılara ne anlatacaklardır? "Kaçtık çünkü Kemalistlerden korktuk" diyemeyecekleri için devlet adamlarının ve siyasetçilerin kendilerini temize çıkarmasını bekleyeceklerdir. Bundan sonra Yunanistan'da devrim, anarşi, komünist yaklaşımlar olabilir.

Venizelos iktidardan düştüğünde İngilizler, "Yunan halkı Kral Konstantin'in yanında" demişlerdi. Şimdi bu halk Kral'ın yanında mıdır? Yanında olmaya devam edecekler midir? Kral Konstantin tahtta kalabilecek midir? Yunanistan sadece Kral Konstantin'i değiştirmekle mutlu olacak mıdır? Veliahdı Kral yapmayı düşünecek midir? Yoksa saltanata karşı

[2175] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 8-9.

mı olacaktır? Yunan maliyesi ne olacaktır? Bütün bu sorularla birlikte Türk-Yunan Savaşı'nda yaşanan yenilgi Yunanistan'ı karışıklığa götürecektir.[2176]

Üçüncü Tahmin:

Gelinen yeni durumda Mustafa Kemal Paşa büyük rol oynayacaktır. Bu defa devlet adamı olarak İtilaf Devletleri karşısında müzakerelerde bulunacaktır. Özellikle İngiltere ile barış konusunda tartışacaktır. Mustafa Kemal, istekleri konusunda sürprizler yapabilir. Mesela:

1- Beserabya için Bolşeviklere yakın görünecektir.

2- Selanik için Yunanistan ve Yugoslavya'nın arasını bulabilir.

3- İngiliz İmparatorluğundaki Müslümanlar için düşünülmeyen şeyler yapabilir.

4- Kürtler, Irak, Mezopotamya ve Araplar için bir şeyler isteyebilir.[2177]

Lloyd George'a yakın gazeteler hâlen Türklerin yaptığı zulümleri yazmaktadırlar. Sözde Türkler, Fransızlar tarafından silahlandırılmış. Yunanlılar, İtilaf Devletlerinin mandası altında hareket etmişlermiş gibi yazılar çıkmaktadır. İtilaf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklar ise devam etmektedir. [2178] *İngiltere Boğazlarda tam özerklik istemektedir."*[2179]

Bulgaristan Büyükelçisine göre İngiltere, Mustafa Kemal ile yapacağı görüşmelerde Boğazlar yerine Trakya'dan çok daha kolay tavizler verecektir. İngiliz ve Fransız Amiralleri, Türkiye Birinci Dünya Savaşı'nda Boğazları kapattığında ne kadar zorlandıklarını unutmamalıdırlar.[2180]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçisi Başbakan Stamboliyski'ye bir telgraf göndermiştir.[2181] Başbakan'a özel olan bu telgraf şöyledir:

"Bugün, Sevr Antlaşmasının yeniden düzenlenmesi ile ilgili Parlamento Komisyonu Başkanı Milletvekili Lenay ile görüştüm. Lenay, bu gece Türkiye'ye gitmek üzere yola çıkacak. Türkiye'de Fethi Bey ile görüşecek. Oradan Suriye'ye geçecek. Bulgaristan'da durmayacak.[2182]

[2176] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 9-10.

[2177] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 10.

[2178] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 10.

[2179] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 13.

[2180] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 13.

[2181] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bizzat verilmek üzere gönderilen, 11 Eylül 1922 tarihli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21-g.

[2182] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21.

Lenay bana, Türkiye'ye gittiğinde onlarla barışın şartlarını konuşacağını söyledi. Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak görüşmelere katılacakmış. Ona göre, savaşan bu iki ülkenin sorunları Venedik'te yapılacak bir konferansa taşınırsa, Büyük Devletler Boğazlar konusu açıldığında anlaşamayacak ve görüşmeler kesilecekmiş. İngiltere'nin yaşadığı diplomatik hezimet sebebiyle Trakya'nın özerkliği konusundaki görüşmeler gecikecek. Doğu Trakya, Türklere verilirse sorun kalmayacak.[2183]

Lenay, Bulgaristan hakkındaki iyi duygularını koruduğunu ama Türklerin Bulgaristan'ın istekleri konusundaki yaklaşımlarını merak ettiğini söyledi. Ayrıca Bulgaristan'ın yeterli düzeyde aktif bir dış politika izlemediğini, Fransa'nın Bulgaristan'daki tarımsal çıkarları konusunda bazı kararlar almasının geciktiğini, Paris'te tüm bunlara cevaplar arandığını sözlerine ekledi. Paris siyasal çevrelerine göre, Bulgarlarla çalışmak çok zormuş... Bu sebeple artık Fransa ve Bulgaristan ilişkileri daha iyi bir hâle getirilmeliymiş.[2184]

Lenay, Fransa'nın askerî yaklaşımlar ve Makedonya sorunu gibi bazı konularda farklı düşünmesine rağmen Bulgaristan'ın iç işlerine karışma gibi bir niyetinin olmadığını, zamanın iki ülke arasındaki dostluğu daha ileriye götürme zamanı olduğunu sözlerine ekledi."[2185]

Paris Büyükelçisinin gönderdiği bir başka telgrafa göre:[2186]

"Bugün, Ankara Hükûmetinin Paris temsilcisi Ferit Bey ile görüştüm. Ferit Bey bana Türkiye'nin, Çanakkale Boğazı'yla birlikte İstanbul'u, Doğu Trakya'yla birlikte Edirne'yi isteyeceğini söyledi. Batı Trakya için bir şey demedi. Zaten deseydi benden, Batı Trakya'da Bulgaristan lehine özerklik veya Sofya'nın Ege Denizi'ne çıkış, istediğimizi öğrenecekti.[2187]

Türkiye, Venedik'te düzenlenecek olan konferansa katılacak. Ferit Bey o konferanstaki Türk heyetinde temsilci olarak görev yapacak. Fakat Ferit Bey'in düşüncesine göre; Türkiye'nin eli, Türk ordusunun Anadolu'daki zaferleri sebebiyle güçlendiğinden İngiltere bu konferansın toplanmasını istemeyecek ve engelleyecek. Eğer Asya yakasında ve Boğazlarda Türk askerleri İngiliz askerleri ile karşılaşırlarsa İngilizleri ezeceklerdir. Konu ile ilgili bir rapor gönderilmektedir."[2188]

[2183] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21.

[2184] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21.

[2185] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21-g.

[2186] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 11 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 47.

[2187] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 47.

[2188] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 47.

Paris'ten gönderilen 11 Eylül 1922 tarihli telgrafın ekine söz konusu rapor konmuştur.[2189] Rapor şöyledir:

"Sayın Başbakan, gönderdiğim telgrafta, Ankara Hükûmetinin temsilcisi Ferit Bey ile görüştüğümü bildirmiştim. Onu, Türk ordusunun kazandığı başarılar için kutladım. Bağımsız, millî bir devlet kurmalarına yönelik çalışmalarından Bulgaristan Hükûmeti ile Bulgar halkının memnuniyet duyduklarını söyledim. Birkaç defa teşekkür etti.[2190]

Ferit Bey bana, Türkiye'nin Venedik'te düzenlenecek konferansa katılacağını fakat İngiltere'nin, Türk ordusunun kazandığı başarılar sebebiyle bu konferansı engellemek isteyeceğini söyledi. Türkiye, İstanbul ile Çanakkale Boğazlarını istemeye ve İngiltere'nin buralarını boşaltması gerektiğini söylemeye devam edecek. Edirne ile birlikte Doğu Trakya'yı da isteyecek. Boğazların Asya yakasında İngiliz askeri görülürse müdahale edilecek. 11 yıldır savaştan savaşa koşmasına ve askerlerinin yorgun olmasına rağmen Türkiye, bağımsızlığını ve millî çıkarlarını elde edinceye kadar savaşmaya devam edecek, dedi.[2191]

Ferit Bey, Meriç nehrinin ötesinde Batı Trakya'da Bulgaristan'ın millî isteklerinin gerçekleşmesini memnuniyetle göreceklerini, ister özerklik, ister bölgesel Ege Denizi'ne çıkış, isterse uluslararası bir statü verilsin Türkiye, Bulgaristan'ın millî çıkar ve isteklerini dostluk çerçevesinde desteklemeye devam edecektir, diye devam etti. Ben de bölgenin coğrafi konumu, komşuların ve Büyük Devletlerin yaklaşımları konularında Ferit Bey'e bilgi verdim.[2192]

Ferit Bey, Doğu Trakya ve genel anlamda her iki Trakya'ya özerklik verilmesi konusundaki Bulgaristan'ın yaklaşımını bilmiyor. Buna rağmen Bulgaristan'ın ne kadar zor durumda olduğunu bildiğini, bu sebeple hiç olmazsa gelecekteki dostluk ilişkileri ile şimdiki çıkarlarımızın elde edilmesi için birlikte hareket edilmesi gerektiğini söyledi. Ferit Bey, Doğu sorunu ile ilgili yapılacak konferansa Türk Heyetinin bir üyesi olarak katılacak. Orada Bulgaristan'ın çıkarlarını savunmaya çalışacağını ekledi.[2193]

Ferit Bey daha sonra, iki ülke arasındaki sorunlara eğildi ve Doğu ile Batı Trakya'daki azınlıkların mübadelesini, ayrıca bazı ekonomik sorunları

[2189] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Başbakan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanı Aleksandır Stamboliyski'ye gönderilen, 11 Eylül 1922 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 22-23-24.

[2190] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 22.

[2191] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 22-23.

[2192] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 23.

[2193] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 23.

görüşebileceğimizi söyledi. Ona göre Bulgaristan, çıkarları gereği İstanbul ve Boğazlara yönelmek yerine Selanik ve Makedonya'ya yönelmelidir. Çünkü Bulgaristan zayıf bir devlettir. Türkiye ise Ege Denizi'ne çıkış konusunda yeterli desteği veremese de diğer konularda Bulgaristan'ı savunabilecek güçtedir, dedi.[2194]

Ferit Bey'e göre, Misak-ı Millî kararları çerçevesinde Türkiye, bazı bölgelerde referanduma gidilmesini istemiş. Batum ve Batı Trakya'da seçime gidilmiştir. Batum halkı Gürcistan lehine, Batı Trakya halkı Yunanistan lehine karar vermiştir. Bu sonuçlara rağmen Mustafa Kemal Paşa anlayış göstermiştir. Rahatlamak, kendine gelmek ve ekonomik kalkınmasını sağlamak için Türkiye'nin uzun yıllar devam edecek bir barışa ihtiyacı var. Türk halkı savaşlardan yorgun düşmüştür, dedi.[2195]

Bu görüşmemizde Ferit Bey, Bulgaristan'ın Doğu Trakya konusundaki fikrini öğrenmek istedi. Ona, savaş dolayısıyla bugüne kadar Bulgaristan'ın çıkarlarını konuşamadığımızı, barış yapılır yapılmaz iki tarafın bir araya gelmesinin iyi olacağını söyledim. İstanbul'un Türklerin elinde kalmasının Bulgaristan için en iyi seçenek olduğunu ekledim. Bulgaristan'ın, bugüne kadar Neuilly Antlaşmasının 48. maddesinin değiştirilmesi için çaba gösterdiğini, Batı Trakya üzerinden Ege Denizi'ne çıkış hakkı istediğini, zaten önceleri bu hakkın var olduğunu anlattım. Doğu Trakya hakkında ise Büyük Devletlerin çıkarları doğrultusunda karar verilecektir dedim.[2196]

Ferit Bey; Türkiye İngiltere ile bir antlaşma yapabilir. Ancak İngiltere, Türkiye'nin Boğazları, İstanbul'u ve Doğu Trakya'yı vermeyeceğini, bunlar için sonuna kadar savaşmayı göze alacağını anlamalı dedi. İngiltere'nin Türkiye'ye savaş açabileceğine inanmadığını söyledi.[2197]

Ona göre; Türkiye Bolşeviklerle yakın ilişki içindedir. Kafkas sınırında bir barış antlaşması imzalandı ve zaferi daha da perçinlemek için Türkiye, Rusya ile iyi ilişkilerini geliştirme yoluna gidebilir. Ferit Bey, Türk halkının Bolşevik rejimini kabul etmeyeceğini, bu ideolojinin halkın psikolojik durumuna uygun olmadığını düşünüyor. Ama Türkiye, Bolşeviklerin yardımlarını kabul edebilir. Ferit Bey, Fransızların Bulgaristan'ın çıkarlarına yönelik olumlu yaklaşacaklarını ileri sürüyor. Ona göre yeter ki biz Bulgaristan ve Türkiye olarak birbirimize destek olalım."[2198]

[2194] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 23.

[2195] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 23.

[2196] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 23-24.

[2197] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 24.

[2198] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 24.

Paris'teki Petkov'dan "kişiye özel, gizli" ibareli olarak gönderilen telgraf, Başbakan Stamboliyski'ye hitap etmektedir.[2199] Buna göre: Trakya'ya özerklik verilmesi konusu gelecek konferansta gündeme alınabilir. Doğu Trakya için de Midye-Enez hattı veya başka bir hat düşünülebilir. İngiltere'nin Batı Trakya konusunda Yunanistan'ı destekleyeceği anlaşılmaktadır. Petkov'a göre:

"Buradaki (Paris'teki) siyasi çevreler, Türklerin Edirne'yi istemesinin fazla olduğunu düşünüyor. Bulgaristan'ın isteklerinin bir formüle bağlanması konusu ise daha çok, İngiltere ile Fransa arasında Boğazlar ve Doğu Trakya konusundaki diplomatik savaş sonrasında netleşecek gibi görünüyor. Bu diplomasi savaşı sırasında belki Bulgaristan konusunu da görüşürler diye düşünüyorum."[2200]

Petkov'un ilettiği bir başka telgrafa göre:[2201]

"Bugün yapılacak olan İngiltere Bakanlar Kurulu toplantısından bir konferans yapılması kararının çıkması bekleniyor. Dünkü toplantıda Poincare'nin politikasına destek verilmesi kararlaştırıldı. Türk Sorunu konusunda ise Boğazların tarafsız statüde olması ve azınlıkların haklarının korunmasında görüş birliği sağlandı. Türkiye'nin İstanbul üzerindeki hâkimiyeti kabul ediliyor. Fransa ve İngiltere daha önceki görüşlerinde değişikliğe giderek, bu senenin Mart ayından itibaren Gelibolu'nun ve Meriç nehrine kadar Edirne'nin Türklere geri verilmesini kararlaştırmışlar. Boğazlar için ise tarafsız bir statü öngörülüyormuş."[2202]

Bu arada Büyük Taarruzla Anadolu'da bozguna uğrayan Yunan ordusunun Trakya'daki uzantıları, karakol olarak kullandıkları Büyükyoncalı beldesinin okul binasına, savaş esiri adıyla sivil Türkleri toplamışlardır. Civar köylerden de getirilen Türk esirler Çerkezköy'de trene bindirilmiştir. Burada trene yeni esir vagonları eklenmiş, Lüleburgaz'a doğru yola çıkarılmıştır. Geçerken Saray ve Çorlu'dan da trene sivil insanlarla doldurulmuş yeni vagonlar ilave edilmiştir. Tren Dedeağaç limanına vardığında Türk sivil esirlerin sayısı 3.800'ü bulmuştur. Buradan esirler gemilere bindirilip Milos adasına götürülmüştür. Bu yolculuk sırasında ambarlardaki sıkışıklık ve havasızlık dolayısıyla yüzlercesi ölmüş, cesetler Yunanlılar tarafından denize atılmıştır. Ne kadar sivil Türkün adaya sağ ulaştığı ise tespit edilememiştir.[2203]

[2199] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 12 Eylül 1922 tarihli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 25.

[2200] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 25.

[2201] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 15 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 60-g.

[2202] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 60-g.

[2203] Ziya Çağlı, *Trakya'nın Tarihi Kurtuluş Gerçeği*, Uyum Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 86-104.

Edirne'deki Bulgar Metropoliti, Bulgaristan Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 14 Eylül 1922 tarihinde bir mektup göndermiştir.[2204] Bu mektup şöyledir:

"İstanbul'u işgal etmeye giden Yunan ordusu 20 günden beri Çerkezköy civarında bekliyor. Şimdi yavaş yavaş Edirne'ye dönmeye başladılar. 7 Eylül'de IV. Kolordu Komutanı General Vlahopulas, kurmayları ve karargâhıyla birlikte Edirne'ye geldi. Bu askerlerin bir kısmı daha Çorlu yakınlarında isyan etmişler. İsyan eden askerler Bulgaristan sınırına gönderilmişler. Birkaç Alay da Gümülcine ve Kırklareli yönüne gönderilmiş. İki Alay Çermev köyüne, bir Alay Maraş Yuruş köyüne bir başkası Kemal köyüne yerleşmiş. Bu köylere ağır silahlar da getirilmiş.[2205]

Türkiye-Bulgaristan sınırındaki köylere Yunanlılar tarafından sınır telleri çekilmekte olduğundan bir Bulgar-Yunan savaşı yakındır. Askerler betondan savunma hatları oluşturduğu için Edirne'de bile çimento kalmadı. Bir kadının söylediği gibi; "Yunanlılar tamamen delirmişler".[2206]

Alınan haberlere göre Bulgaristan 17 yaş grubunu askere çağırmış ve Bulgar sınırından içeriye giren Yunanlı askerlerin ülkeyi 15 gün içerisinde terk etmesi için Yunanistan Hükûmetine ültimatom vermiş. "Tayms" gazetesinin haberini yayınlayan "Elevteros Vima'ya" göre, Meriç nehri Türkiye'ye verilecekmiş. Batı Trakya ise Bulgaristan'da kalacakmış. Aynı zamanda Bulgaristan'a Ege Denizi'ne serbestçe geçiş izni tanınacakmış. Ayrıca Beneş'in "Orinion" gazetesinde yayınlanan telgrafına göre, Bulgaristan Küçük Antanta kabul edilecekmiş. Buradaki yöneticilerimiz üç yıldır stres altında bulunuyorlar.[2207]

8 Eylül 1922 gecesi Yunanistan Parlamentosundaki Trakya milletvekilleri burada (Edirne'de) kurdukları kulüpte bir toplantı yapmışlar. Venizelosçu olan bu milletvekilleri Atina yönetimini tanımadıklarını ve Trakya'da özerklik ilân edeceklerine dair İtilâf Devletlerine bir telgraf göndermeye karar vermişler. Aynı telgrafı Atina'ya da göndereceklermiş.[2208]

Aynı gece Edirne Valisi Vuzinis, Bulgaristan üzerinden Edirne'yi terk etmeye hazırlanmış. Ancak tren istasyonunda Yunanlı askerler tarafından yakalanıp geri döndürülmüş. Kulübe getirildiğinde oradaki Yunanlı subaylar tarafından dövülmüş. Bu arada Vuzinis'in üzeri aranmış ve 800

[2204] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 53-54-55.

[2205] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 53.

[2206] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 53.

[2207] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 53.

[2208] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 54.

bin drahmi para bulunmuş, diye anlatılıyor. Buna rağmen Vuzinis şu anda görevinin başında duruyor.[2209]

O gecenin ertesinde isyan edenler tutuklanmış. Çok sert tedbirler alınmış. Bu tedbirlere göre: Edirne'de iki kişi bir arada bulunmayacak. Siyaset ve askerî konularda konuşulmayacak. Gece nöbetçileri ikiden yedi-sekize çıkarılacak. Bu arada önde gelen tanınmış Türklerden 50-60 kadarı tutuklanarak Tasos adasına sürgün edildi. Toplantıyı düzenleyen ve katılan milletvekilleri gözaltına alınmışlardı. 24 saat sonra serbest bırakıldılar. Bu kargaşaya müdahale etmek için Çatalca taraflarındaki Fransız askerleri Edirne'ye doğru yola çıkmışlar. Bizler Venedik'te olması planlanan konferansı bekleyip teselli buluyoruz.[2210]

Diğer taraftan, Edirne'ye çok fazla yaralı ve göçmen gelmeye başladı. 12 Eylül'de şehirde üretilen bütün ekmekler göçmenlere verilmiş, tükenmişti. Bu göçmenler Tekirdağ yönünden geliyordu. Edirne civarına gelen Rum göçmenlerin sayısı yaklaşık 100 bin oldu. Gazetelerin yazdığına bakılırsa bu göçmenler Trakya'ya yerleştirilecekmiş. Bu olursa bizim için çok kötü olacak. Trakya bize (Bulgaristan'a) verilmezse biz de buralarda, en liberal özerklik bile ilan edilse, azınlıkta kalır ve eriyip yok oluruz. Uzaklardan buralara gelen bu göçmenlerin buralardan kovulması artık mümkün olmayacak[2211]

Avrupa gazetelerinin yazdığı gibi: Balkan Savaşlarından sonra Trakya'nın eski günlerine kavuşması için en az beş yıl geçmesi gerekiyor. Bu sürede Trakya yabancı güçler tarafından yönetilirse ve ondan sonra özerklik verilirse iyi olabilir. Buralar artık bizim (Bulgaristan'ın) sayılmayacağına göre güvenliğimiz için Bulgaristan'a gitmeliyiz.[2212]

Ben daha 1918 yılında Rum göçmenlerle karşılaştım. O zamanlar Edirne'de İngiliz Komiserliğinin askerî temsilcisi Albay Samson görevliydi. Uzun süre konsolos olarak burada kaldı ve iki iyi dost olduk. Bazı Bulgar ailelerin Edirne'ye dönmesi konusunda kendisiyle konuştuğumda bana; "Ben sizin işlerinize karışamam. Çünkü Bulgaristan ile Türkiye arasında İstanbul Antlaşması imzalanmış durumda. Bulgarlar bu antlaşma çerçevesinde Bulgaristan'a göç ediyorlar. Bunu Yunanlılar da Fransız konsolosuna aynen söylemişler" dedi. "Çok istesem de şimdilik bir şey yapamam, antlaşma dolayısıyla Bulgarlar gidiyor. Yunanlılar da bunu söylüyor" diye ekledi.[2213]

[2209] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 54.

[2210] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 54.

[2211] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 54.

[2212] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 54-55.

[2213] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 55.

Bu durumu kullanan Yunanlılar, Bulgarların göç etmesiyle boşalttıkları köyleri Kafkasya ve Anadolu'dan getirdikleri Rumlarla dolduruyorlar. Böylece Trakya'ya özerklik verilirse buralar Yunanlılara kalacak.[2214]

Türkler bu durumda bize yardım etmeyecekler. Naip Bey'in partisi, Belediye Başkanı Mustafa Efendi'nin oğlu ve Küçük İbrahim Bey'in damadı bize karşıdır. Yunanlılar bir taraftan bizim boşalttığımız köylere yerleşen bazı Türk ailelerini alıp başka Türk köylerine yerleştiriyorlar. Diğer taraftan boşalan bu köylere de Rumları getirip iskân ediyorlar. Yunanlıların arkasında güçlü bir destek var. İnşallah yanılıyorumdur."[2215]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e, 21 Eylül 1922 tarihinde "gizli-çok acil" ibareli bir rapor gönderilmiştir.[2216] Bu rapora göre:

"19 Eylül'de Ankara Hükûmetinin İstanbul'daki Temsilcisi Hamid Bey'i ziyaret ettim. Hamid Bey, gelişmeler hakkında bana bilgi verdi. Ona göre, Doğu Sorunu hakkında bir konferans yapılması çalışmalarına Yugoslavya ve Romanya'nın davet edilmesi iyi olmamış. Çünkü konferans görüşmelerinde bu iki devlet Türk tezlerini desteklemeyeceklermiş. Yine de onların çağrılmasını engellemek istememişler. İstanbul'da bulunan Sırbistan Heyeti Başkanı Şaponiç, Hamid Bey'i ziyaret etmiş. Şaponiç, konferansa katıldıkları zaman Kemalistlerin işlerini kolaylaştıracakları vaadinde bulunmuş. Ancak Hamid Bey'e göre, bu iki devletin heyetleri Ankara'dan taviz koparmaya çalışacaklarmış.[2217]

Bunlara karşılık Ankara Hükûmeti de Boğazlardan geçişlerde ekonomik çıkarları olduğu için Sovyetler Birliği ve bağımsız Kafkas devletlerinin konferansa davet edilmesini isteyecekmiş. Hamid Bey, konferansa Bulgaristan'ın çağrılmayacağını düşünüyor. Ankara Hükûmetinin yakında Müttefik Devletlere yönelik bir bildiri yayınlayacağını ve bu bildiride, yapılacak konferansa başta Bulgaristan olmak üzere Boğazlara komşu ülkelerin temsilcilerinin de davet edilmesinin isteneceğini söyledi.[2218]

Bulgaristan'ın kendi çıkarlarını savunamayacak durumda olduğunu, bu sebeple konferansta mutlaka temsil edilmesi gerektiğini düşündüğünü belirtti. Dolayısıyla Ankara Hükûmeti, Büyük Devletlere ve özellikle İngiltere'ye, Türkiye'nin Bulgaristan ile yakın ilişkiler içerisinde olduğunu ve işbirliği yaptığını çekinmeden söyleme fırsatını yakalayacaktır. Hatta

[2214] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 55.

[2215] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 55.

[2216] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.-131-g.

[2217] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130.

[2218] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.

barış antlaşması imzalanana kadar Sofya ile yakın siyasi birlikteliğini devam ettireceğini de açıklamasına ekleyecektir.[2219]

İngilizler Hamid Bey'e, Türk-Bulgar sınırının düzenlenmesi konusunu geciktirmek istemediklerini söylemişler. Eğer Türkler için önemli olan Edirne'nin kendilerinde kalması ise bunun sınır çizgisine bağlı olmadığını belirtmişler. Ayrıca Türklerin Doğu Trakya'yı geri almasını engelleme konusunda inat etmeyeceklerini belirtmişler.[2220]

Hamid Bey, kısa bir zaman önce İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold ile de görüşmüş. İngilizler de Edirne'nin Türklere verilmesini istiyorlarmış. Verilmezse Edirne'ye yakın diğer ülke sınırlarında sorunlar yaşanabilirmiş. Bence diyor Hamid Bey, İngilizler tersini düşünüyor ve ilerde işbirliğinin gelişmesini istemedikleri için Türkiye ve Bulgaristan arasında ortak sınırın olmasını istemiyorlar.[2221]

Hamid Bey, Dedeağaç'ın Türklere verileceğini düşünüyor. Ona göre burası Türklere iade edilecek olan Doğu Trakya'nın çıkış kapısı. Bundan başka Bulgaristan da burasını ekonomik anlamda Ege Denizi'ne çıkış olarak kullanacaktır. Ayrıca Batı Trakya referanduma gidecek ve kendi kaderini belirleyecektir. Bu referandum sırasında Türkiye, Balkan Savaşlarında buralardan ayrılan Müslüman ve Hıristiyanların evlerine geri dönüp oy kullanmasını isteyecek.[2222]

Doğu Trakya Türkler için ne ifade ediyor? Hamid Bey bu konudaki görüşlerini bana anlattı ve Sofya'ya iletmemi istedi. Ona göre: Ankara için Doğu Trakya millî bir meseledir ve bir adım dahi geri adım atılması mümkün değildir. Bu sebeple Doğu Trakya, şüpheye yer bırakmayacak şekilde Türklerin elinde kalacaktır. Doğu Trakya için Müttefik Devletlerle anlaşılacaktır. Anlaşma olmazsa bu yeni bir savaş demektir. Diplomatik anlamda da hazır olduklarını söyleyen Hamid Bey, yarından itibaren yeşil masaya oturmak istediklerini ekledi. Fakat savaş durmadan bir barış yapılmasına taraf olmadıklarını da belirtti.[2223]

Hamid Bey, yaptığımız görüşmenin bundan sonraki zamanında uzun uzun Yunanistan'ın savaşı kaybetmesini anlattı. Yoksullaşmış Türkiye'nin uluslararası çevrelerden kredi bulması gerektiğini söyledi. Türkiye'ye kredi vermek isteyenlerin başında İngiltere geliyormuş. Yunanlıların hezimetinden sonra artık Türkiye ile hiç kimsenin bir savaşı göze alamayacağını,

[2219] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.

[2220] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.

[2221] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.

[2222] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131.

[2223] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131.

Türk ordusunun İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına kadar geldiğini, Doğu Trakya ile birlikte Boğazları da kolaylıkla alacağını sözlerine ekledi.[2224]

Hamid Bey, Doğu Trakya'nın kendilerine bırakılması konusunda Büyük Devletlerle yapılan görüşmeler sonrası bu sorunun çözüldüğünü söyledi.[2225] *Çünkü İngiltere, Sovyetler Birliğinin Ankara Hükûmetinin yanında durduğunu artık görüyormuş. Hamid Bey, askerî harekâtla ilgili soruma cevap vermek istemedi ve bunun Genelkurmayın işi olduğunu söyledi. Ancak Büyük Devletler, Boğazların tarafsız kalması gerektiğini düşünüyorlarmış. Böyle bir durumda İtilaf Devletleri ve Yunanistan, Boğazları şu anda nasıl kullanıyorsa Türkler de öyle kullanmalıdır dedi.*[2226]

Sayın bakan; Hamid Bey ile yaptığım görüşmeyi sizlere aktardım. Onun söylediği gibi, Türk ve İtilaf Devletleri çevrelerinde gelişmelerin olağanüstü bir hâl aldığı kabul edilmektedir. Durumun, yakın zamanda Mustafa Kemal ile İstanbul'daki Fransa Yüksek Komiseri General Pelle'nin İzmir'de yapacakları görüşme sonrası daha da aydınlanacağı beklenmektedir. Bakalım Türkler, İstanbul ve Boğazlar için nasıl bir politika belirleyecekler. Bu arada İngilizler Malta'dan asker getirerek Boğazlar çevresine konuşlandırıyorlar."[2227]

Cenevre'de bulunan Bulgaristan Başbakanı Stamboliyski,[2228] Paris'te alınan kararlarla ilgili Sofya'daki Dışişleri Bakanlığı ile Bulgaristan'ın Londra Elçiliğine birer telgraf göndermiştir. Buna göre:

*"Doğu Sorunu hakkında toplanan konferansa katılabilmemiz için sözlü kulis yapınız. Size hayır dense bile gö*rüşlerimizi anlatmaya çalışınız. *Türk-Yunan Savaşı, Sevr Antlaşmasını geçersiz kıldı ve yeni bir durum ortaya çıktı. Bu yeni durum Trakya ve İstanbul'a yakın bütün devletleri ilgilendiriyor."*[2229]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğinden gönderilen telgraftan anlaşıldığına göre:[2230] Paris'te alınan kararlar Bulgaristan'ın aleyhine olmuştur. İtilaf Devletleri, Sofya'yı Moskova'nın emriyle hareket etmekle suçlamışlardır. Yugoslavya, Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne bir ekonomik çıkışının olmasını destekliyor olmasına rağmen bunun bölgesel hâle getirilmesini istemiştir.

[2224] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131.

[2225] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131.

[2226] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131-g.

[2227] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 131-g.

[2228] Cenevre'deki Başbakan Aleksandır Stamboliyski'den, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 21 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 140.

[2229] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 140.

[2230] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 21 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 141-g.

Fransa, Yugoslavya'nın bu yaklaşımına katılmamışken, İtalya ve İngiltere katılmışlardır.[2231]

Yapılan toplantıda Poincare, Doğu Trakya ile Edirne'nin Türklere verilmesini, Meriç'in sınır olmasını prensipte kabul etmiştir. Lord Curzon, eski görüşünü koruduğunu, Londra'ya dönünce bu doğrultuda rapor vereceğini ve İngiltere Hükûmetinin teklifler hakkındaki tavrını merak ettiğini söylemiştir. Sofya'dan, gerekli girişimlerde bulunması ve Moskova ile bir anlaşma yapılmadığının açıklanması beklenmektedir.[2232]

Paris'ten gönderilen bir başka şifreli telgrafa göre:[2233]

"Üç bakanın katıldığı dünkü konferanstan bir sonuç çıkmadı. Fransa ve İtalya durumu kabulleniyor ve bir barış antlaşması imzalanmasını istiyorlar. Bu ikisine göre, Türkiye'ye İstanbul ve çevresi, Boğazlar, Doğu Trakya ve Edirne bırakılmalıymış. Lord Curzon, kişisel olarak Trakya konusundaki Fransız-İtalyan teklifini kabul etmiş. Ancak İngiltere Hükûmetinin buna razı olmadığı anlaşılıyor.[2234]

Bugün Mustafa Kemal Paşa'ya, gelecek konferansa Türklerin de katılabileceğine dair, gönderilecek notanın metni görüşülecekmiş. Fransa ve İtalya, bir barış antlaşmasının imzalanması için Türkler lehine alınmış bazı kararların bu nota metnine eklenmesini istiyorlarmış. Bu isteğe İngiltere karşı çıkıyormuş."[2235]

Bir gün sonra yine Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğindeki Savov tarafından gönderilen telgraftan,[2236] üç bakanın katıldığı konferansın gece geç saatlerde sona erdiği öğrenilmiştir. Alınan kararlar şöyledir:

1. Gelecekte düzenlenecek bir konferans için üç ülke Mustafa Kemal'e bir nota gönderecektir.
2. Boğazların kontrolü Milletler Cemiyetine verilecektir.
3. Türkiye'ye; İstanbul ile Meriç nehri sınır olmak üzere Edirne dâhil Doğu Trakya bırakılacaktır.
4. Edirne, Kırklareli ve Gelibolu kaleleri boşaltılacaktır.
5. Jandarma dışında bölgede asker bulundurulmayacaktır.[2237]

[2231] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 141.

[2232] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 141-g.

[2233] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 23 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 156.

[2234] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 156.

[2235] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 156.

[2236] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 24 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 155.

[2237] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 155.

Batı Trakya konusunda İngiltere ve Yunanistan anlaşmış gibidir. Bulgaristan'ın istekleri dikkate alınmamıştır. Buna rağmen bu durum Türklerde soğuk duş etkisi yapmıştır. Çünkü Türkler, hiç olmazsa Batı Trakya'nın bir kısmının Bulgaristan'a verilmesini ve bölgede özerklik ilan edilmesini beklemişlerdir. Türkler, Yunanistan ile aralarında bir sınır olmasını istememişlerdir.[2238]

Bu arada Anadolu Savaşı'nda Türk ordusu, İzmir ve Bursa'yı kurtardıktan sonra yönünü Trakya'ya çevirmiş, buraları da Yunan işgalinden kurtarmak için Çanakkale ve İstanbul'a doğru yürümeye başlamıştır. Bunu engellemek için, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e gelmiştir. Pelle, Çanakkale ve İstanbul çevresinin tarafsız bölge sayıldığını ve Türk ordusunun buralara girmemesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ise, Millî Hükûmetin böyle bir bölge tanımadığını, Trakya kurtarılmadıkça orduların durmasının imkânı olmadığını söylemiştir. Bu görüşme sırasında, 23 Eylül 1922 tarihli İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzalı, nota şeklinde bir ateşkes ve barış konferansı yapılması önerisi gelmiştir.[2239]

Mustafa Kemal Paşa bu notaya kısa bir cevap vermiş, Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğini fakat Meriç nehrine kadar Trakya'nın derhâl Türkiye'ye verilmesini istemiştir. Bunun üzerine, 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkesi imzalanmıştır.[2240] Bu Ateşkes sayesinde Trakya anavatana katılmıştır.[2241]

Bulgaristan'ın Belgrad Elçiliğinden gönderilen telgrafa göre:[2242]

"Dün Sırbistan Dışişleri Bakanı Belgrad'a döndü. Dış politika konusunda kısa bir açıklama yaptı. Edirne ve Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi Türk-Bulgar Paktını sonuçsuz bırakacak ve ikili ilişkileri zora sokacaktır. Bu da Bulgaristan ile Yugoslavya arasındaki çete mücadelesini çözmekten uzak duracaktır, dedi."[2243]

Bulgaristan'ın Bükreş Elçiliğinden gönderilen telgrafa göre:[2244]

"İngiltere, Fransa ve İtalya'nın oluşturduğu İtilaf Devletleri ile Mustafa Kemal arasında (onun teklifleri doğrultusunda) yapılan uzlaşma Bükreş'teki siyasi çevreleri şaşırttı.

[2238] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 155.

[2239] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, ss. 456-457.

[2240] Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 63-66.

[2241] Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, s. 457.

[2242] Belgrad'daki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 26 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 172.

[2243] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 172.

[2244] Bükreş'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 27 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 195.

Bulgaristan ile Türkiye arasında kararlaştırılan sınır çizgisi Romanya'nın işine gelmedi. Romenler, Bulgaristan'ın Avrupa'ya karşı Türkiye ve Rusya ile birlikte hareket edeceğini hesaplamışlardı. Bükreş'in dış politikası zayıf bir Bulgaristan üzerine şekillenmişti ve daha çok da Rusya'dan, iç siyasetlerini karıştırması bakımından korkuyorlardı."[2245]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğinden gönderilen telgrafa göre:[2246]

"Yakın Doğu konusunda uzman olan Türk ve Fransız tanıdıklarımdan aldığım bilgiye göre, İngiliz diplomasisi Kral'a karşı Venizelos'u desteklemektedir. Trakya'yı Kral'a değil Venizelos'a teslim etmek istemekteler. Fransa ise bu oyuna düşmemiş, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesini kararlı bir şekilde desteklemiştir. Yunanistan'a ise Batı Trakya yeterlidir. Kral da böyle düşünmekte ve bu fikir Sırbistan tarafından da olumlu karşılanmaktadır."[2247]

Aldığım bilgilere göre, Bu gelişmeler üzerine Padişah'ın tahttan indirilerek yerine Fransız diplomasisine yakın birisinin getirileceği konuşulmaktadır. Aynı kaynak Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı ile ilgili en fazla Sırbistan'ın karşı çıktığını söyledi."[2248]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen telgraftan,[2249] Trakya'ya gitmekte olan ve içleri Yunan askerleriyle dolu savaş gemilerinin Boğazlar ile Marmara Denizi'nden geçişinin General Harington'un emriyle yasaklandığı, Boğazlardaki askersizleştirilmiş bölge ile Avrupa yakasının Millî Mücadelecilerin elinde bulunduğu öğrenilmiştir.[2250]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e, 29 Eylül 1922 tarihinde gizli rapor gönderilmiştir.[2251] Aynı gün elçilikten gönderilen bu şifreli telgrafa ilaveten ikinci bir rapor daha gönderilmiştir. Söz konusu rapora göre: Doğu Sorunu ile ilgili, 24 Eylül'de Poincare, Curzon ve Sforza'nın imzalayıp Ankara Hükûmetine gönderdikleri notaya şu ana kadar cevap gelmemiştir. Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon arasındaki görüşmenin değerlendirilmesi gerekeceğinden Ankara'nın cevabı gelecek haftaya kadar da beklenmediği ifade edilmiştir.[2252]

[2245] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 195.

[2246] Paris'teki Bulgaristan Büyükelçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 28 Eylül 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 197.

[2247] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 197.

[2248] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 197.

[2249] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 29 Eylül 1922 tarihli açık telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 222.

[2250] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 222.

[2251] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216-g.-217-g.

[2252] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216.

Bulgar elçiliğinin raporuna göre:

"Mustafa Kemal ile General Harington arasında birkaç defa telgraf görüşmesi olmuştur. Bu telgrafların konusu, askersizleştirilmiş bölgedeki İngiliz birliklerinin faaliyetlerini durdurmamalarıdır. General Harington, askerî faaliyetlerin herhangi bir savunma veya saldırı amacı taşımadığını, gelecekteki olası barış için gerekli diplomatik çalışmaların yürütülmesi için düzenleme yapıldığını söylemiştir.[2253]

Ankara Hükûmeti de Türk ordusu Boğazlardaki askersizleştirilmiş bölgeye geldiğinde birliklerinin ilerleyişini durdurmamıştır. Hatta Türk askerleri 3-4 gün öncesinden bölgeye girmeye başlamışlardır. Çanakkale bölgesinde ve tarafsız bölge sayılan yerlerde İngiliz askerî varlığı görünse de bölgenin gerçek hâkimi Türkler olmuştur. Bölgeden bazı İngiliz birlikleri çekilmişlerdir. Taraflar arasında henüz büyük bir olay yaşanmamıştır. Ama Kemalistlerin, kısa zamanda denize kadar olan bölgeye hâkim olacakları görülmektedir.[2254]

İstanbul yakınlarındaki ikinci tarafsız bölgenin savunması güçlendirilmiştir. Karşı kıyıdan gelebilecek olası tehditler için, Boğazın Avrupa yakasındaki Müttefik asker sayısı arttırılmıştır. İstanbul'daki İngiliz garnizonunda bulunan askerlerin sayısı da fazlalaştırılmıştır. Bu askerler dünden itibaren polisin görevini de üstlenmişlerdir. İngilizler sanki bir savaşa hazırlanmaktadırlar."[2255]

Bulgaristan elçisi ayrıca şu bilgileri vermiştir:

"26 Eylül'de Lord Newton ile bir görüşme yaptım. Newton da Mustafa Kemal'in üçlü notaya cevap vermeyeceğini düşünüyor. Hatta Mustafa Kemal Paşa cevap gönderse bile bu cevapta çok fazla istekte bulunacağı için, diplomatik çabaların durabileceğinden endişe ediyor. Ben, Lord Newton ile görüşmezden önce de İngiliz askerleri üzerinde yaptığım gözlemde onların da artık savaş yerine bir diplomatik çözüm bekledikleri kanaatine vardım.[2256]

24 Eylül'deki Paris Antlaşması Türklere fırsatlar tanıyor. Barışa giden yolda savaş tehdidinde bulunarak bazı şeyler elde edebilirler. Taraflar arasında diplomatik faaliyetlerin başlaması için Mustafa Kemal'in cevabı bekleniyor. Cevaba göre pozisyonlar belirlenecek ve belki de savaşmak için askerî hazırlıklara başlayacaklar."[2257]

[2253] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216-g.

[2254] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216-g.

[2255] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216-g.-217.

[2256] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 217.

[2257] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 217.

B- Millî Mücadele'nin Sonu ve Mudanya Ateşkesi

1- Mudanya Ateşkesi

Türk ordusunun kazandığı zaferlerden sonra Çanakkale Boğazının Anadolu yakası*nda bulunan Fransız askerleri B*oğazın Trakya kısmına geçmişlerdir. Yalnız başlarına bırakılan İngiliz askerlerinin yakınlarına kadar sokulan Türk askerlerini ***öğrenen*** İngiltere Başbakanı Lloyd George ise, yeni bir savaş olabileceği tehdidini savurmuş, Boğazların Türklere karşı savunulması için Fransa, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'dan yardım istemiştir.[2258] Lloyd George'un amacı Doğu Trakya'nın Türklerin eline geçmesini önlemektir.[2259]

Ancak istenilen yardım gelmeyince ve Lloyd George kendi kamuoyunun da karşı olduğu ikinci bir savaşı göze alamayınca, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri General Pelle'yi devreye sokarak, Mustafa Kemal ile görüşülmesini ve Türk askerlerinin hiç olmazsa İtilaf Devletlerinin belirlemiş oldukları tarafsız bölgeye girmelerinin engellenmesini istemiştir.[2260] Pelle, İzmir'e giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın, Pelle'ye verdiği cevap, böyle bir bölgenin tanınmadığı ve Doğu Trakya toprakları kurtarılmadıkça savaşın durmayacağı şeklinde olmuştur.[2261] İsteklerinin yerine getirilmeyeceğini anlayan İtilaf Devletleri bir araya gelerek ortak bir nota hazırlamışlar, Boğazlardaki tarafsız bölgeye askerlerin girmemesi şartıyla, Edirne dâhil Meriç'e kadar olan Doğu Trakya'nın verileceği ifade edilerek bir konferans düzenlenmesi fikrini ileri sürmüşlerdir. Bu isteği uygun bulan Mustafa Kemal Paşa, 28 Eylül 1922'de askerî harekâtı durdurmuş ve yapılacak konferansa İsmet Paşa başkanlığında bir heyetin katılmasını istemiştir.[2262]

Mudanya'da bir ateşkesin imzalanmasına yönelik yapılan çalışmalar ve ilgili tarafların faaliyetleri Bulgaristan diplomatik belgelerine de yansımış İstanbul, Paris, Atina gibi başkentlerdeki Bulgaristan elçilikleri, bu konu hakkında Sofya'yı bilgilendirmişlerdir.

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisi Altınov'dan Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e, 4 Ekim 1922 tarihli "Gizli" ibareli bir telgraf gönderilmiştir.[2263] Buna göre:

[2258] Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, s. 118.

[2259] *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi 1/1*, Türk İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve Türk İstiklâl Savaşı, Ankara, 1989, s. 166.

[2260] Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, s. 118.

[2261] Kayra, *Sevr Dosyası*, s. 188; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 195.

[2262] Ömer Dedeoğlu, *Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşımızın Zor Yıllarında Yaptığı Gizli Oturum Konuşmaları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 280-288.

[2263] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 234.

"Ankara Büyük Millet Meclisi, kendisine verilen notaya cevap olarak; İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yönelik askerî harekâtların durdurulması için bir ateşkesin yapılmasının uygun olacağını belirtmiştir.

Ankara Hükûmeti, Büyük Devletlere Mudanya'da bir konferans yapılmasını önermiştir. Bu konferansta Doğu Trakya sınırının belirlenmesi ve bölgedeki askerlerin terkinden sonra Türkiye'ye teslim edilmesi konusu görüşülecektir.

Mudanya'da bugün bir askerî konferans toplanacaktır. Harington, Charpy, Monbelli ve İsmet Paşa katılacaklardır."[2264]

Bulgar elçisi Altınov'un raporundan anlaşıldığına göre,[2265] İtilaf Devletlerinin notasına Ankara Hükûmeti karşılık vermiştir. Ankara'nın notası barışçı bir dille yazılmıştır. Askerî konuların, Mudanya'daki Askerî Komisyonda görüşülmesi kabul edilmiştir. Ankara Hükûmeti, barış antlaşması görüşmeleri için bir heyet göndermeye hazır olduğunu, düzenlenecek konferansın, 20 Ekim 1922'de İzmir'de toplanmasını teklif etmiştir.[2266] Bu konferans çalışmalarına Yugoslavya, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın da davet edilmesi kararlaştırılmıştır.

Ankara Hükûmeti, İtilaf Devletlerine verdiği karşı notanın değerlendirilerek Trakya'nın boşaltılması kararına teşekkür etmiştir. Türk tarafı karşılık olarak Boğazlardan serbest geçiş hakkı olmasını kabullenmiştir. İstanbul'un güvenliğinin sağlanması, millî çıkarlar doğrultusunda ülkede kalan azınlıkların haklarının korunması da kabul edilmiştir. Ayrıca yine nota ile Ankara Hükûmeti, İtilaf Devletlerinin İstanbul'dan çıkmalarına teşekkür etmiştir. Bu gelişmelerden sonra Ankara Hükûmeti barışa daha yakın durmaktadır. Mudanya görüşmelerindeki askerî konular normal seyrinde devam etmekte, Çanakkale Boğazı tarafsız bölge hâline getirilmeye çalışılmaktadır.[2267]

Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliğinden, Sofya'ya gönderilen telgraftan Mudanya görüşmelerinde Müttefikler ile Türkler arasında çok ciddi görüş farklılıklarının olduğu anlaşılmıştır.[2268] Bu anlaşmazlıklar:

1. Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından boşaltılma tarihi,
2. Doğu Trakya'nın kimler tarafından yönetileceği,
3. Türk askerinin bölgeye ne zaman gireceği, konularında yaşanmıştır.[2269]

[2264] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 234.

[2265] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e gönderilen, 6 Ekim 1922 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 238-239.

[2266] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 238.

[2267] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 238-239.

[2268] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 7 Ekim 1922 tarihli açık telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 252.

[2269] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 252.

Yine İstanbul'dan Sofya'ya gönderilen bir başka telgraftan,[2270] Mudanya Konferansı'nda görüşülmesi amacıyla Yunan Heyeti Üyesi Somopulos'un, Yunanistan Hükûmeti tarafından yazılan bildiriyi İtilâf Devletleri temsilcilerine verdiği öğrenilmiştir. Ayrıca Doğu Trakya'nın İtilâf Devletleri askerleri tarafından işgali başlamıştır. İtalyanlar Çorlu ve civarında, Fransızlar Edirne, Kuleliburgaz ve Lüleburgaz'da, İngilizler Tekirdağ, Keşan ve Uzunköprü'de garnizon kurmuşlardır.[2271]

Bulgaristan'ın Paris Büyükelçiliğinden iletilen telgrafa göre:[2272]

"Barış Konferansı görüşmelerine Kasım ayının ilk yarısında başlanacakmış. Bu konferansa sadece üçlü notada ismi geçen devletler katılacakmış. Konferansta, Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar görüşülecekmiş. Boğazların tarafsız statüde olması da gündeme gelecekmiş. Başka bir konferans da daha sonra ve Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde olacakmış. Bu Cemiyet, Boğazların kontrol edilmesi sorunu ile ilgilenecekmiş. Konferansa, Bulgaristan dâhil Karadeniz'e kıyısı olan devletler katılacakmış."[2273]

Paris'ten iletilen diğer bir telgrafa göre:[2274]

"Mudanya görüşmeleri olumlu olarak bitmek üzeredir. İngilizler ile Milliyetçiler arasında kriz yaratacak konular üzerinde anlaşmaya varıldı. Türkler tarafsız bölgeyi boşaltıyorlar. Türkler, Müttefik Devletlerin teklifini kabul ettikleri andan itibaren İngiliz askerleri de Çanakkale'den çekilecek. Yunanistan'ın, Müttefikler arası Askerî Komisyonun kontrolünde Meriç nehrine kadar Doğu Trakya'yı boşaltması için 10 gün süre verildi. Türkler barış imzalanınca Doğu Trakya'ya gelip yerleşecekler."[2275]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçisinin verdiği bilgiye göre:[2276] Mudanya Ateşkesi imzalanmıştır. Metin 14 maddeden oluşmuştur. Ateşkes kararları yürürlüğe girer girmez düşmanca hareketler son bulacaktır.[2277]

[2270] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 16 Ekim 1922 tarihli açık telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 270.

[2271] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 270.

[2272] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 8 Ekim 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 253.

[2273] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 253.

[2274] Paris'teki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 5 Ekim 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 240.

[2275] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 240.

[2276] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 11 Ekim 1922 tarihli açık telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 257.

[2277] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 257.

Anlaşıldığı kadarıyla Yunanistan, 1913 yılında belirlenen sınırlarda kalacaktır. Buradan daha geriye çekilmeyecektir. Meriç nehrinin sağ tarafı Müttefik Devletlerin askerleri tarafından korunacaktır. Yunan birliklerinin Doğu Trakya'yı boşaltması, Ateşkesin yürürlüğe girmesinden sonra 15 gün içerisinde başlayacaktır. Doğu Trakya'nın Türklere teslimi bu terk edişten sonra olacaktır. Doğu Trakya'yı teslim almaya gelecek Türk jandarmasının sayısı en fazla 8 bin olacaktır. Müttefik Devletlerin askerî birliği 7 tabur hâlinde bölgenin boşaltılmasında görev alacak ve 30 gün içerisinde güvenliği sağlayacaktır. Çanakkale ve İzmit'teki tarafsız bölgeler ile Gelibolu Yarımadası ve İstanbul'daki Müttefik birliklerinin durumu, barış konferansında alınacak kararlara bırakılacaktır. Mudanya Ateşkesi, 15 Ekim'de yürürlüğe girecektir.[2278]

Bulgar Elçisinin Atina'dan gönderdiği telgrafa göre:[2279]

"Bu sabah Mudanya Ateşkesi imzalandı. Görüşmelere katılan Yunan heyeti bu gece Atina'ya gelecek. Esir tutulan Türklerin karşılıksız olarak serbest bırakılması teklifi karar altına alınmış. Böyle bir onayın alınması büyük ihtimalle Yunanistan heyetinin davranışları yüzünden olmuş. Atina'da söz konusu ateşkesin kısa süreli olacağı konuşuluyor. Yunanistan'da iç siyasal durum kötüleşiyor."[2280]

3 Ekim 1922'den 11 Ekim 1922'ye kadar devam eden Mudanya Konferansı'na İngiltere'yi temsilen General Harington, Fransa'yı temsilen General Charpy, İtalya'yı temsilen General Monbelli[2281], Türkiye'yi temsilen İsmet Paşa katılmışlardır.[2282] Türk heyetinde ayrıca Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile Refet Bele de bulunmuştur.[2283]

Görüşmeler sırasında General Monbelli, Karaağaç dâhil olmak üzere Edirne'nin Trakya'ya ait olduğunu, Ankara Hükûmeti ülkedeki azınlıklar hakkında teminat verdiği takdirde Trakya'nın TBMM'ne derhâl teslim edilmesini Hükûmeti adına kabul edeceğini bildirmiştir. General Charpy de Fransa'nın bu konuyu zaten kabul ettiğini söylemiştir. General Harington ise, Edirne ve bölgesinin Türkiye'ye verilmesinin birtakım şart-

[2278] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 257.

[2279] Atina'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen, 11 Ekim 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 256.

[2280] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 256.

[2281] Stanford J. Shaw, *Türklerin İstiklal Harbi*, EZR Yayıncılık, İstanbul, 2019, s. 129; Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, ss. 65-66; Kayra, *Sevr Dosyası*, s. 189; Atatürk, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, s. 457.

[2282] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 234; Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, s. 195; Baytok, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, s. 159; Gönlübol, Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, s. 47.

[2283] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 311.

lara bağlı olarak kabul edilebileceğini açıklamıştır. Bunun üzerine İsmet Paşa, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş ve görüşünü istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, sürüncemede kalan noktaların yeni bir savaşa sebep olmamasına dikkat edilmesini belirtmiş ve taviz verilmemesi gereken konulara dikkat çekmiştir.[2284]

Ateşkes görüşmeleri devam ederken Fransızlardan bir heyet Edirne'ye, İngilizler Tekirdağ'a ve İtalyanlar Lüleburgaz'a giderek; Doğu Trakya'dan çıkan Yunan ordusunun Türklere zulüm yapmasını, Türk köy, kasaba ve şehirleri yakıp yıkmasını engellemek için gözlemcilik görevini üstlenmişlerdir.[2285]

Yapılan görüşmeler sonucu Türk tarafının ileri sürdüğü istekler kabul edilmiş ve Mudanya Ateşkesi, 14-15 Ekim 1922 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.[2286] Konferansa son anda katılan Yunan temsilcileri ise ateşkesi imzalamayı reddetmiştir.[2287]

Mudanya Ateşkesinin başlıca maddeleri şöyledir:

1. 15 Ekim'den itibaren taraflar arasındaki düşmanca davranışlara son verilecektir.
2. Trakya'daki Yunan birlikleri 15 gün içinde, Yunan jandarma ve sivil yetkilileri de mümkün olan en kısa zamanda Meriç nehrinin sol kıyısına çekileceklerdir.
3. Karaağaç'ı da kapsamak üzere, Meriç'in sağ kıyısı barış oluşturuluncaya kadar İtilaf Devletleri askerlerince işgal altında tutulacaktır.
4. Sivil yönetim önce İtilaf Devletleri yetkililerine, Yunanlılar boşalttıktan sonra 30 gün içinde Türk yetkililerine devredilecektir.
5. Asayişi sağlamak amacıyla 8 bin subay ve eri aşmayacak Türk jandarmasının Doğu Trakya'ya geçmesine izin verilecektir.
6. Yunanlıların tahliyesine, Müttefikler arası Komisyonlar nezaret edecek, bölgede düzeni sürdürecek Müttefik Devletler askerî birlikleri ile komisyonlar, tahliye işlemi tamamlandıktan sonra 30 gün içinde Doğu Trakya'dan çekileceklerdir.
7. Türk ordusu belirlenen hatlar üzerinde duracak ve barış konferansı süresince bu hatları geçmeyecektir.

[2284] Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, ss. 136-137.

[2285] Yalçın, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, s. 137.

[2286] Başer, *Mütarekeden Sonra İstanbul Hükümetleri*, s. 257; Ateşkesin maddeleri için bk.: İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, ss. 63-66; *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, ss. 607-610.

[2287] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2401, 1. 254, 256-257.

8. Taraflar, Çanakkale ve İzmit Yarımadası'ndaki ordularını takviye etmeyecek, buralarda istihkâm kurmayacak ve hiçbir askerî faaliyette bulunmayacaktır.
9. TBMM yönetimi, barış konferansının kararlarına kadar, Müttefik devletlerin ordularının üstlendiği bölgelere saygı gösterecek, barış antlaşması imzalanıncaya kadar Doğu Trakya'da ordu kurmayacak ve asker sevk etmeyecektir.[2288]

Mudanya Ateşkesi, Anadolu'da topyekûn sürdürülen Millî Mücadele'nin askerî safhası olmuş ve başarıyla sonuçlanmıştır. İtilaf Devletlerinin Ankara Hükûmetini tanımış olmaları ise mücadelenin siyasî önemini ortaya çıkarmıştır. Ateşkesle, Yunanistan'ın gerçekleştirmeye çalıştığı tarihî hayalleri sönerken, Osmanlı İmparatorluğu'nun da yıkılarak yerine yeni bir devletin kurulmaya başlandığı görülmüştür.[2289]

2- Doğu Trakya'nın Kurtuluşu

Mustafa Kemal Paşa, Trakya-Paşaeli Cemiyeti'ne bir mektup göndermiştir. Bu mektupta, Büyük Millet Meclisi'nin Edirne'yi Türk Milleti'nin bir parçası saydığı, anavatana tekrar alınması için her türlü fedakârlığın yapılacağı, Cevat Abbas ve Galip Bahtiyar Beylerin bu konuda görevlendirildiği, Trakya davası ile Anadolu davasının bir olduğu ve her ikisinin de en kısa zamanda kurtulacağı düşüncesi taşıdığından bahsedilmiştir.[2290]

Şüphesiz Trakya sorunu sadece Mustafa Kemal ve Ankara Hükûmetinin değil aynı zamanda Türk Milleti'nin de millî davası hâline gelmiştir. Bu durum İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği tarafından da tespit edilmiş ve Bulgar Genelkurmay Başkanlığı'na Türkiye'nin genel durumunu inceleyen bir rapor gönderilmiştir. Raporda, yürüttükleri Millî Mücadele'den Türklerin galip gelmesi hâlinde Selanik ve Kavala dâhil olmak üzere Trakya'nın tamamını almak istediklerinden bahsedilmiştir.[2291]

Büyük Taarruzun başarıyla sonuçlanarak Yunanlıların yenilgiye uğratılması ve Anadolu'yu terke mecbur bırakılmaları İtilaf Devletlerini harekete geçirmiştir. Özellikle İngiltere Başbakanı Lloyd George, Türk ordusunun

---

[2288] Ateşkesin maddeleri için bk.; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 253-262; Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", ss. 312-313.

[2289] Aydın, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", s. 313.

[2290] Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, s. 386; Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, 2. Baskı, (Der.) Turgut Gürer, Yapım-C Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 257.

[2291] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 44-g.

İstanbul ve Çanakkale'ye doğru bir harekâta girişeceğinden endişelenmiş, bu bölgeleri savunmak için sömürgelerinden asker toplanmasını istemiştir.[2292] İngiliz sömürgelerinden olan Kanada ve Güney Afrika asker göndermeyi reddetmiştir. Avustralya ise kaçamak cevap vermiştir. Sadece Yeni Zelanda bir tabur veya bir tugay gönderebileceğini bildirmiştir.[2293] Bu arada Fransa'nın Olağanüstü Komiseri General Pelle, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş ve ondan Türk ordusunun "Tarafsız Bölge'ye" girmemesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu isteğe, Millî Hükûmetin böyle bir bölge tanımadığı ve Trakya kurtarılmadıkça Türk ordusunun durmayacağı cevabını vermiştir.[2294]

Mustafa Kemal'in kararlılığını gören İtilaf Devletleri, 23 Eylül 1922 tarihinde askerî harekâtın durdurulması ve barış yapılmasını isteyen bir nota vermişlerdir. Bu notanın sonuna konulan cümlede; Üç İtilaf Devleti'nin konferansın başlamasından önce Türk, Yunan ve İtilaf Devletleri generallerinin belirleyecekleri bir sınır üzerine Yunan kuvvetlerinin çekilmesini sağlayacağı belirtilmiştir. Bu ifade Mustafa Kemal Paşa'nın hoşuna gitmemiş, Büyük Millet Meclisi'nin Mudanya Konferansı hakkındaki gizli oturumunda, İtilaf Devletlerinin Trakya için bir sınır belirleyip Yunan ordusunu o sınıra çekmek için bir konferans yapmayı istediklerinden yakınmıştır.[2295] Mustafa Kemal Paşa, Edirne dâhil Meriç'e kadar Trakya'nın boşaltılması ve Türkiye'ye verilmesini şart koştuktan sonra notayı kabul etmiş ve bir konferansın toplanmasına razı olmuştur.[2296] Böylece bilinen Mudanya Konferansı'nın yapılması sağlanmıştır.

15 Ekim 1922 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Mudanya Ateşkesi[2297] gereğince Doğu Trakya'nın Yunanistan'dan, önce İtilaf Devletleri tarafından teslim alınması, sonra da Türk tarafına verilmesi kararlaştırılmıştır.[2298] Bu sebeple İtilaf Devletleri temsilcileri gözetiminde Yunan askerlerinin çıkarılmasına başlanmıştır.[2299]

Dolayısıyla İtalyanlar, 15-18 Ekim 1922'de Çorlu, Vize, Çerkezköy, Saray, Silivri ve Çatalca'yı; Fransızlar, 16-22 Ekim 1922'de Edirne, Lalapaşa, Kırklareli, Babaeski, İnece, Kofçaz, Midye ve 17-18 Ekim'de Lüleburgaz'ı; İngilizler,

---

[2292] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 320.

[2293] Yılmaz Altuğ, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 163.

[2294] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 321.

[2295] Ömer Dedeoğlu, *Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşımızın Zor Yıllarında Yaptığı Gizli Oturum Konuşmaları*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 280-281.

[2296] Balcıoğlu, "Direnen Millet-Millî Mücadele", s. 321.

[2297] Mediha Akarslan, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, Genişletilmiş 2. Baskı, Arion Yayınları, İstanbul, 1995, s. 102.

[2298] Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 56.

[2299] Peremeci, *Edirne Tarihi*, s. 39.

19-31 Ekim 1922'de Tekirdağ, Ereğli, Malkara, Hayrabolu, Muratlı, Keşan ve Uzunköprü'yü Yunanlılardan geri almışlardır.[2300]

Edirne Valisi Şakir (Kesebir) Bey, Doğu Trakya'nın İtilaf Devletlerinden teslim alınması için, 30 Ekim 1922'de İstanbul'dan yola çıkmıştır. Yanındaki jandarma ve sivil memurlardan oluşan bir heyetle Çerkezköy'e varmış ve burayı 31 Ekim'de teslim almıştır. Aynı gün Çorlu'ya ulaşmış, şehrin TBMM Hükûmetine tesliminde bulunmuş[2301] ve Edirne'nin kurtuluşuna kadar Edirne Vilâyetini buradan yönetmiştir.[2302]

Şakir Bey, 2 Kasım 1922'de bir basın toplantısı düzenlemiş ve İtalyanların Yunanlılardan aldığı bölgenin TBMM Hükûmetinin yönetimine geçtiğini bildirmiştir. Ayrıca bu toplantıda Şakir Bey, Yunanlıların Trakya'da yaptıkları tahribat ile Türk halkından çaldıkları hayvan ve araçlar[2303] için çiftçilere yardım yapılacağı haberini de vermiştir.[2304]

Vali Şakir Bey, 8 Kasım'da Fransızların geçici yönetimindeki bölgeye girmiş, saat 13.^{00}'da Lüleburgaz'ı teslim almıştır. Bir gün sonra, 9 Kasım 1922'de Pınarhisar alınmıştır. Bir ara İstanbul'a giden Şakir Bey, 22 Kasım'da Babaeski'ye dönmüş, 24 Kasım'da Edirne'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. 25 Kasım 1922 tarihinde Edirne kurtarılmıştır.[2305] Edirne halkı sevinç gösterileri yapmış, şehrin her tarafına Türk bayrakları ile Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın resimlerini asmışlardır.[2306]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğundan gönderilen raporda şu bilgiler yer almıştır:[2307]

> *"Bugün öğleden sonra saat 14.^{00}'ten itibaren Yunanlılar Edirne'yi boşalttılar. Sessiz ve sakin bir şekilde Yunan yönetimi altındaki Karaağaç'a çekildiler. Yunan askerleri gider gitmez, Edirne'nin güvenliğini bir Fransız taburu üstlendi. Bundan sonra şehir süratle Türk bayrakları, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve diğerlerinin fotoğrafları ile donatıldı.*[2308]

[2300] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 269-270; Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 39.

[2301] Altınel, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, s. 71.

[2302] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 39.

[2303] Özalp, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı*, s. 55.

[2304] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 39.

[2305] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.; Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 40.

[2306] *Ts. D. İ. A.*, f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

[2307] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 21 Kasım 1922 tarihli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

[2308] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

Edirne ile Karaağaç sınırı Meriç nehri olarak belirlendi. Edirne Müftülüğü, Edirne'deki Bulgar Metropoliti Episkop Nikodim'e bir davet mektubu gönderdi. Davet mektubunda en erken öbür gün, 23 Kasım'da şehre girmesi beklenen Türk birliklerinin karşılanması için yapılacak programın nasıl olması gerektiğinin görüşülmesi vardı. Episkop Nikodim, görüşü alınmak üzere davet edilmişti.[2309]

Edirne'deki Rumlar birkaç aile ve bir din adamı dışında daha erken şehri terk etmişlerdi. Bunların çoğu Karaağaç'ta kalarak, Batı Trakya'nın kaderi ile ilgili Lozan Konferansından çıkacak kararları beklemeyi tercih ettiler. Ermenilerden de bir din adamı ile yaklaşık 80 kişi Edirne'de kalmayı tercih etti."[2310]

Yine Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına, 21 Kasım 1922 tarih ve 5 numaralı yazıya ek olarak, 24 Kasım 1922 tarihli bir rapor gönderilmiştir.[2311] Söz konusu rapora göre:

"Bugün, 24 Kasım 1922 öğleden sonra saat 15.[00]'da Vali Şakir Bey önderliğinde Trakya Milletvekilleri; Şerif Bey, Galip Bahtiyar Bey, Faik Bey ile farklı kurum ve kuruluşlardan memurlar olmak üzere kalabalık bir grup törenlerle şehre girdiler. Edirne halkının tamamı tarafından karşılandılar. Törenlerin olduğu ve kortejin geçtiği bütün sokaklar bayraklar, çiçekler ve halılarla donatılmıştı.[2312]

Fransız askerleri yolun iki tarafına dizilerek selama durdular. Zevkle hazırlanmış zafer takları birkaç yere yerleştirilmişti. Şehre giren heyet önce valilik binasına yöneldi. Burada kısa bir tören yapıldı ve Türk bayrağı göndere çekildi. Oradan Selimiye camisine gidildi. Namaz kılındı. Namazdan sonra Milletvekili Şeref Bey, gelişmeleri ve son durumu anlatan güzel bir konuşma yaptı. Daha sonra vali ve yüksek düzeydeki memurlar belediye binasına giderek tebrikleri almaya başladılar. Ben de selam ve saygılarımı sundum. Eski dostlarla karşılaşmak güzel oldu ve bana büyük ilgi gösterdiler.[2313]

Dikkatimi çeken bir şey oldu: Eskiden şehirde görevli olan bütün üst düzey memurlar aynı görevlerine yeniden atanmışlardı, aynı yerlerde çalışmaya başladılar. Edirne'ye gelen Türklerin sayısı; 200 jandarma, 80 polis, 6 makineli tüfek, 100 atlı asker olmak üzere toplam 1200 kişiyi geçmiyor.[2314]

Dün Yüzbaşı Jambat ile ikinci görüşmemi yaptım. Ondan Fransız askerlerinin 2-3 gün içinde Karaağaç'a çekileceklerini ve orada daha uzun kalacakla-

[2309] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

[2310] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.

[2311] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.

[2312] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301.

2313 Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301.

[2314] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301.

rını öğrendim. Ayrıca Yüzbaşı bana; Karaağaç'taki Yunanlı askerlerin Batı Trakya'nın iç kesimlerine çekilmeye başladıklarını söyledi. Dimetoka şehri ise geçici olarak bir İngiliz taburu tarafından korunacakmış. Sadece Karaağaç ve Dimetoka'nın yönetimi, bu bölgenin statüsü Lozan Konferansı'nda belirleninceye kadar Yunanlıların elinde olacakmış. Yüzbaşı Jambat'a göre, Türkler ısrarla Karaağaç'ı almak istiyorlarmış. Ama bu biraz zormuş. Çünkü Yunanlılar Batı Trakya'da 2 kolordu gücünde asker bulunduruyorlarmış."[2315]

Bunların dışında Ereğli 31 Ekim'de; Muratlı 3 Kasım'da; Tekirdağ, Hayrabolu, Malkara ve Mürefte 13 Kasım'da; Uzunköprü 18 Kasım'da ve Gelibolu 26 Kasım'da TBMM Hükûmetinin emrine girmiştir. Şakir (Kesebir) Bey, 29 Kasım 1922 tarihinde Refet Paşa'ya bir rapor yazmış ve Doğu Trakya'nın tamamen Türk yönetimine girdiğini bildirmiştir.[2316]

Trakya'nın teslim alınması ile ilgili Mustafa Kemal Paşa, Sovyetler Birliği Diplomatı Semen İvanoviç Aralov'a[2317] düşüncelerini söylemiştir.[2318] Mustafa Kemal Paşa'ya göre: Trakya'nın savaş yapılmadan geri alınması çok önemlidir. Doğu Trakya'ya, sonradan Trakya ordusunun çekirdeğini teşkil edecek 8 bin jandarma gönderilmiştir. Böylece İstanbul Boğazı'nın her iki yakasında ordusu bulunan Türkiye, Lozan konferansı sırasında olumsuz gelişmeler olursa, İstanbul'u ve boğazı işgal edecek konuma gelmiştir.[2319]

Lozan Konferansı'nda Trakya sorunu yeniden ele alınmıştır. Doğu Trakya'nın batı sınırları tespit edilirken Yunanlıların yaptıkları tahribat yüzünden, 15 Eylül 1923 tarihinde Karaağaç kasabasının,[2320] Bosnaköy ve yöresinin, İmroz, Bozcaada ile Tavşan adalarının Türkiye'ye bırakılması-

---

[2315] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.

[2316] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 41.

[2317] Sovyetlerin Türkiye'ye gönderdikleri ilk temsilci sayılabilecek "Atatürk nezdinde Sovyet Büyükelçisi" dir. Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 37, dipnot 40.

[2318] Vladimir İlyiç Lenin, Aralov'u Türkiye'ye görevlendirirken şöyle konuşmuştur: "Mustafa Kemal Paşa tabii ki sosyalist değildir. Ama görülüyor ki iyi bir teşkilâtçı... Kabiliyetli bir lider, millî burjuva ihtilâlini idare ediyor. İlerici, akıllı bir devlet adamıdır. Bizim sosyalist inkılâbımızın önemini anlamış olup, Sovyet Rusya'ya karşı olumlu davranıyor. O, istilâcılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da yardakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın ona inandığını söylüyorlar. Ona, yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor. İşte, sizin işiniz budur. Türk hükûmetine, Türk halkına saygı gösteriniz. Büyüklük taslamayınız. Onların işlerine karışmayınız". Semen İvanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev.) Hasan Ali Ediz, Burçak Yayınları, İstanbul, 1967, s. 38; Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, s. 38.

[2319] Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, s. 150.

[2320] Mert, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", s. 42; Bulut, Yolageldili, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili*, s. 20.

na; İtilaf Devletlerinin kara ve deniz kuvvetlerinin Türk topraklarından ve karasularından çıkmalarına; Karaağaç-Kuleliburgaz (Pytion) demiryolunun da Türkler tarafından işletilmesine karar verilmiştir.[2321]

3- Ankara'da Siyasal Gelişmeler

İstanbul'daki Padişahlık makamı ile Ankara Hükûmeti arasındaki ilişkiler konusunda Bulgar elçisi Altınov'un hazırladığı gizli rapora göre,[2322] Bulgaristan'ın kısa zaman içinde mutlaka Ankara Hükûmeti ile temasa geçmesi ve millî çıkarlarını dile getireceği bir görüşme yapması gerekmektedir.[2323] Yakın zamanda dünyaya karşı tek temsilci olarak Ankara Hükûmeti çıkacaktır. Bulgaristan, diplomatik faaliyetlerini şu anda İsveç elçiliği üzerinden yürütmeye çalışmaktadır. Şimdi veya gelecekte Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı kendisini doğrudan temsil etmesi gerekecektir.

Bu arada Ankara'daki Hükûmet ve Dışişleri Bakanlığı, 8 Ekim 1922'de dış ülkelerdeki tüm diplomatik misyonlarına bir bildiri göndermiştir. Bu bildiride Büyük Devletlerin akreditasyonlarını bildirmeleri istenmiştir. Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamid Bey, bu bildiriyi Padişah'a iletme görevini üstlenmiştir.[2324]

Dışişleri Bakanı imzalı söz konusu bildiri şöyledir:

"16 Mart 1920 tarihinden itibaren İstanbul'daki Padişah'ın önünde gündeme alınan, imzalanan veya imzalanmak üzere olan bütün antlaşmalar, imtiyaz hakları ve her türlü özel yükümlülükler Ankara'daki TBMM tarafından geçersiz sayılmıştır. Bunlar yok hükmündedir.

Aynı zamanda, İstanbul Hükûmetinin önemli finans merkezleri nezdinde imzaladığı veya imzalayacağı her türlü borç ve avans işlemleri de geçersizdir. Yok hükmündedir.

Bu karar Maliye Bakanlığı kararıdır.

İmza:

Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey."[2325]

[2321] Ayrıntılı bilgi için bk.: Ali Naci Karacan, *Lozan*, Noktakitap, İstanbul, 2006, s. 99-126; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele, C. I*, ss. 518-520.

[2322] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e gönderilen, 17 Ekim 1922 tarihli gizli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 16-g.

[2323] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 16.

[2324] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 16-g.

[2325] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 16-g.

İstanbul'daki Bulgar elçisi Altınov'un telgrafından anlaşıldığına göre,[2326] TBMM uzun bir bildiriyi onaylamıştır. Bildirinin özeti şöyledir: 1908 tarihli ikinci anayasanın iptali, saltanatın kaldırılması, Padişah'ın tahttan indirilmesi, Halifeliğin Osmanlı Hanedanı uhdesinde kalması, her türlü varlığı ile birlikte İstanbul Hükûmetinin sonlandırılması karar altına alınmıştır.[2327]

Yine İstanbul'daki Bulgaristan Elçisi Altınov'un gönderdiği telgraftan,[2328]Ankara Hükûmetinin, Osmanlı Padişahının yetkilerinin elinden alındığını, Bakanlıklar ile İstanbul'daki tüm kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan üst düzey görevlilerin işlerine son verildiğini ve İstanbul Hükûmetinin feshedildiğini açıkladığı öğrenilmiştir. Ankara'dan Hamid Bey ile Refet Paşa İstanbul'a, idari yapıyı yeniden düzenlemek için gönderilmişlerdir. Bu emri Mustafa Kemal Paşa vermiştir. Emre itaatsizlik veya tepki yoktur.[2329]

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Vekili Petır Yanev'e, 30 Kasım 1922 tarihinde çok gizli bir rapor gönderilmiştir.[2330] Raporda şu bilgiler yer almaktadır:

"Ankara Hükûmeti, 4 Kasım 1922'den itibaren İstanbul'un yönetimini üzerine aldı. Temsilci olarak Refet Paşa görevlendirildi. Ankara'nın baskısı üzerine İstanbul'daki Müttefik Devletlerin işgal güçleri geri adım atmaya ve tavizler vermeye başladılar. Onların elindeki yetkileri Kemalistler aldı.[2331] *Müttefiklerin taviz verdikleri konular şunlardır:*

1- Müttefik Devletler temsilcilerinin basın üzerinde uyguladıkları sansür kalktı. İngiliz Komiserliğinin çıkardığı "Orient News" gazetesi dâhil bütün basın Refet Paşa'nın kontrolüne geçti.

[2326] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 5 Kasım 1922 tarihli telgraf, (Fransızcadan çeviri), Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 18.

[2327] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 18; Ankara'daki TBMM'nin, 1 Kasım 1922 tarihli oturumunda yapılan uzun tartışmalardan sonra, saltanatın ve hilafetin birbirinden ayrılıp ayrılmayacağı konusu komisyona havale edilmiş, burada Mustafa Kemal Paşa'nın müdahalesi sonucu oybirliği ile geçerek meclise sunulmuştur. Aynı günde Meclisin ikinci oturumunda bir muhalif dışında bütün milletvekillerinin oyu ile kabul edilmiştir. Buna göre: Türkiye halkı millî iradeye dayanmayan hiçbir kuvvet ve heyeti tanımadığı gibi, İstanbul'daki şahsî hâkimiyete dayalı hükûmet şeklini 16 Mart 1920'den itibaren ve ebediyyen kaldırmıştır. Cezmi Eraslan, "Siyasî Alanda Yapılan İnkılâplar", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın vd., Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, ss. 23-24. Mehmet Gönlübol, Cem Sar, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Haz.) Mehmet Gönlübol vd., 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 14.

[2328] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 6 Kasım 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 21.

[2329] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 21.

[2330] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1-g.-2.

[2331] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1.

2- *Yabancılar ile Türk vatandaşları arasındaki sorunlarla ilgilenen karma mahkeme faaliyetini durdurdu. Bu mahkeme, Avrupa devletleri vatandaşlarının haklarını korumada önemli bir görev üstlenmişti.*

3- *Müttefik Devletler polis birimi 2 Aralık itibarıyla kapatıldı. Subaylar ülkelerine döndü. İstanbul'da sadece İngiltere Yüksek Komiserliğine bağlı küçük bir askerî polis birimi bırakıldı.*[2332]

Bu geri adımların hepsi Ankara Hükûmetinin başarısı olarak görülüyor. Türk halkı, Kemalistlerin yavaş yavaş İstanbul'da da hâkimiyeti ele aldıklarını fark ediyor. İstanbul'da, İzmir'in işgalinden itibaren başlayan eylemler ve protestolar hep devam etmişti. Bunlara katılan Milliyetçilerin amacı işgalcilerin tüm Anadolu'dan kovulması olmuştu.[2333]

Buradaki (İstanbul'daki) Bulgar vatandaşları da elçiliğimize gelerek, zor durumda kalma durumunda Bulgaristan'a gitmelerinde kolaylıklar göstermemizi bizden istiyorlar. Bu sebeple Varna'ya veya Romanya'ya hareket edecek şekilde bir vapurun İstanbul'da hazır bulunmasının sağlanması iyi olur kanaatindeyim."[2334]

Lozan'da bulunan Başbakan Stamboliyski, Dışişleri Bakanlığına bir şifreli telgraf göndermiştir. Telgrafa göre:[2335]

"Cumartesi öğleden önce İsmet Paşa'nın yanındaydım. Ona, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra İstanbul ve Sofya'da bir dizi toplantılar yapmamız gerektiğini söyledim. Razı oldu.

Dışişleri ile Maliye ve Ticaret Bakanlıkları memurlarından bir heyet oluşturularak ticaret ve gümrük konularında projeler hazırlamalarını sağlamak iyi olur."[2336]

İstanbul'daki Bulgaristan elçiliğinden,[2337] Türkiye'nin ilan ettiği Misak-ı Millî kararlarının broşür hâline getirilerek yayınlandığı öğrenilmiştir. Ayrıca Ankara Hükûmeti, 30 Ekim 1922 tarihinde bir kanun çıkarmıştır. Bu kanuna göre, Padişah bundan böyle Saltanatı kullanamayacak sadece Halifelik unvanını kullanacaktır.[2338]

[2332] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1.

[2333] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1-g.

[2334] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1-g.-2.

[2335] Lozan'daki Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'den, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 4 Aralık 1922 tarihli şifreli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 51.

[2336] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 51.

[2337] İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığına gönderilen, 20 Aralık 1922 tarihli "çok acil" ibareli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2573, l. 2.

[2338] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2573, l. 2.

Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Misak-ı Millî ve Türkiye'nin artık "Osmanlı İmparatorluğu" yerine "Türkiye Cumhuriyeti" olduğunu ilan eden, 30 Ekim 1922 tarihli karar ile Padişahın yetkileri ve unvanının alındığı kararların temin edilerek gönderilmesini, İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliğinden çok acil olarak istemiştir.[2339]

4- Bulgar Diplomat Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile Görüşmesi

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosu Todor Markov, Mustafa Kemal Paşa'dan randevu alarak, İzmir'de buluşmuştur.[2340] Millî Mücadele'nin sonuçlanmasından sadece birkaç ay sonra yapılan ve Todor Markov tarafından Bulgaristan Başbakanına iletilen bu buluşmanın ayrıntılı raporu, önemine binaen aynen alınmıştır. Bu görüşmeyi, Mustafa Kemal Paşa'nın kazanılan savaş sonrası olaylara bakışının öğrenilmesi yanında, Türk-Bulgar ilişkilerinde yaşanan sorunlara yaklaşımı ve iki yıl sonra, 18 Ekim 1925 tarihinde imzalanacak olan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşmasının ön çalışması olarak değerlendirmek mümkündür. Rapor şöyledir:

"Sayın Başbakan,

Geçen sene, 27 Aralık 1922 tarihinde özel hizmet raporumu vermek için Sofya'ya gittiğimde Adalet Bakanı, Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakan Yardımcısı Petır Yanev, beni gizli bir misyonla görevlendirdi. Ankara'ya gitmemi, Türkiye ile iyi komşuluk zeminini yoklamamı ve Bulgaristan'ı ilgilendiren bazı konularda çözüm imkânı olup olmadığını öğrenmemi istedi.[2341]

29 Aralık 1922'de Edirne'deki görevimin başına döndüm. 9 Ocak 1923 tarihinde İstanbul'a gitmek üzere yola çıktım. Oradan gizlice Ankara'ya gidecektim. İzin almadan Ankara'ya girmek kesinlikle yasak olduğundan, Ankara Hükûmetinin İstanbul'daki temsilcisi Adnan Bey'e başvurmam gerekti. Fakat onunla ancak 13 Ocak 1923 tarihinde görüşebildim. Adnan Bey'e yaptığım kısa ziyarette, kendisine Dışişleri Bakanlığı tarafından görevlendirildiğimi, iki ülke arasındaki bazı sorunların çözümü için

[2339] Dışişleri ve Diyanet İşleri Bakanlığından, İstanbul'daki Bulgaristan Büyükelçiliğine gönderilen, 9 Aralık 1922 tarihli "çok acil" ibareli telgraf, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2573, l. 1.

[2340] Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğundan, Başbakan Aleksandır Stamboliyskiye gönderilen, 8 Şubat 1923 tarihli "gizli" ibareli rapor, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 227-245; Hakov, "Osvoboditelnata Voyna v Turtsiya", s. 38.

[2341] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. 227.

Ankara'ya gidip görüşmeler yapmam gerektiğini, bu konuda kendisinden yardım istediğimi söyledim. Adnan Bey not aldı. Şifreli telgrafla Ankara'ya durumu bildireceğini, iki gün içinde gelecek cevaba göre bana haber vereceğini söyledi.

17 Ocak tarihine kadar kendisinden haber alamadım. Çalışma ofisine gittim. Burada, Adnan Bey'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere İzmir'e gittiğini öğrendim. Adnan Bey'in yardımcısı Hikmet Bey'e durumu anlattım. Ankara'dan konu ile ilgili cevap geldiğini ancak Adnan Bey'le görüşmemin istendiği anlaşıldı. Hikmet Bey'e, görevimin Ankara ile bizzat görüşmek olduğunu, alınan bu cevabın bana verilen talimatlara uymadığını söyledim. Hikmet bey ise, Adnan Bey'in daha önce Ankara'da Dışişleri Bakanı olması sebebiyle hükûmetin üyesi sayıldığını, dolayısıyla onunla yapılacak bir görüşmenin hükûmetle yapılmış sayılacağını söyledi. Ben ısrar ettim ve bizzat Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek için İzmir'e gitmek istedim. Hikmet Bey bu arzumu hemen telgrafla bildireceğini ve gelecek cevabı da ileteceğini ifade etti.[2342]

21 Ocak 1923 tarihinde Adnan Bey'in ofisine gittim. Adnan Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın beni İzmir'de, 24 Ocak'ta kabul edeceğini söyledi. Bunun üzerine Hikmet Bey, başka bir isimle ve Türk vatandaşı olarak yolculuk yapabilmem için tezkere hazırlattı. Kısa zamanda bu tezkereyi aldım. 25 Ocak'ta İzmir'e giden bir vapur vardı. Ona bindim ve 26 Ocak'ta şehre vardım.[2343]

İzmir'in dışındaki Göztepe semtinde yaşayan Mustafa Kemal Paşa'yla 27 Ocak'ta görüşebildim. Ziyaretim çok kısa sürdü. Kemal Paşa çok meşguldü ve bana daha sonra gelmem için, 28 Ocak saat 15.30'a randevu verdi. Belirtilen saatte evine gittim ve hemen görüşmeye başladık. İki saat süren bu görüşmede genel hatlarıyla şunlardan bahsedildi:

Mustafa Kemal Paşa'nın ilgisini çekmek için önce Türkiye ve Türklere yönelik geçmişteki misyonum hakkında bilgiler verdim. Benim Türkiye ve Türklere beslediğim sempatinin tesadüfen ortaya çıkan, geçici kanaatlerden doğan duygular olmadığını, altı yıl kadar Türkiye'de görev yapmam dışında 25 yılı bulan sürekli araştırmalarımın sonucu olduğunu söyledim. Türkiye'nin en kritik günlerini yaşadığı iki-üç yıl önce, Türklerin haklı davalarını desteklemek amaçlı yaptığım konuşmaları ve yazdığım makaleleri anlattım. Sadece bir diplomat olarak değil, bir asker gibi açık ve cesurca düşüncelerimi açıklayacağımı belirttim. İki komşu millet arasında gelecekteki ilişkilerin hangi temeller üzerine oturtulması gerektiği konusunda şahsi düşüncelerimi söyledim. Bana göre:

[2342] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-3; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 227-228.

[2343] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. 229.

1- Uzun süren ortak tarihî geçmişimizin yanında iki halk arasında atalarımızın kökeninde de bir ortaklık vardır. Bu da iki komşu ülke arasında diğer komşulara nazaran nadir görülen ciddiyet, açıklık, sakinlik, çalışkanlık, yiğitlik ve saflık gibi karakteristik özelliklerdir.

2- Ortak kader ve çekilen acılar, ortak düşmanlar ve bu düşmanlara karşı ortak savunma, ortak ekonomik ve siyasal çıkarlar da bunun göstergesidir.[2344]

Bana göre, iki devlet arasında uzun süreli barışı sağlayacak, daha güzel bir gelecek temin edecek, samimi ve daimi bir Türk-Bulgar Antlaşmasına temel malzemeyi bu unsurlar sağlayacaktır. Bu tezimi ispatlamak üzere, bir zamanlardaki Balkan Eyaletlerinden sadece Bulgaristan'daki Türklerin, orada tüm sivil ve siyasî haklardan yararlanarak yaşamaya devam ettiklerini, iyi düzenlenmiş okullara ve dinî kurumlara sahip olduklarını, refah düzeylerinin yüksek olduğunu, Bulgar halkı ile birarada samimi ilişkiler içinde dostane yaşadıklarını ve genel anlamda Bulgaristan'da mutlu oldukları gerçeğini, Mustafa Kemal Paşa'ya anlattım. Ayrıca bugün işbaşında bulunan hükûmetin yeni pedagoji okulları açtığını, Şumnu'da Nüvvab isimli bir dinî okul kurduğunu, bütün Türk okullarına 50-100 dekar toprak ve 4 milyon levaya kadar malî yardım yaptığını, Türklerin din ve eğitim-öğretim davalarına da katkıda bulunduğunu anlattım.[2345]

Makedonya sorununun Türkiye'nin elinden çıkmasından sonra, Türkiye ve Bulgaristan arasında uzlaşmaya varılamayacak bir sorun kalmadığını belirttim. Tam aksine iki devlet arasında imzalanacak samimi bir antlaşmanın, Makedonya ve Kuzey Arnavutluk'taki Türkler ile Bulgarlara manevî destek olacağını söyledim. Bu bölgelerdeki Türk ve Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmak için beraber mücadele ettiklerini de kendisine hatırlattım.

Bulgaristan'ın İstanbul'u, Türklerin de Balkanları fethetmeyi hedefledikleri yönünde düşmanlarımızın öne sürdüğü dedikodular anlamsız olduğundan, iki milletin idarecileri üzerinde hiçbir tesir yaratmaması gerekmektedir. Tam aksine iki devlet, coğrafî konumları sebebiyle birbirlerini tamamlamaktadır. Allah Bulgarlara, klasik bir mevzi olan Balkanların hâkimiyetini vermiştir. Bu aynı zamanda Batı'dan İstanbul'u korumak görevi de getirmektedir. Türkler ise yüzyıllardır İstanbul'a hâkimdirler. Onlar için bu şehir muazzam bir hazine, bizim için birinci derecede önemli bir ekonomik merkezdir. Bulgarların Balkanlardaki hâkimiyeti sürdükçe İstanbul'un hâkimi de Türkler olacaktır. Türkler de İstanbul'a hâkim oldukları müddetçe Bulgarlar da bu şehrin ekonomik imkânlarını fazlasıyla kullanacaklardır.

[2344] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 3-4; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 229-230.

[2345] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 5-6; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 230-231.

Yukarıdaki görüşlerden yola çıkarak, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı bana, sizinle görüşerek sizin ve meslektaşlarınızın bu yaklaşımımızı ne kadar benimsediğinizi, iki ülke arasında resmî ya da yarı resmî diplomatik ilişkilerin tekrar kurulması için ortamın uygun olup olmadığını araştırma görevi verdi.[2346]

Bunun yanında olası bir Türk-Bulgar Antlaşmasının düzenlenmesi ve bu çerçevede Bulgar Hükûmetinin ileri süreceği konular hakkında bir talimat almadığımı söyledim. Ancak Bulgaristan'ın ihtiyaçlarını bildiğim için Hükûmetin şu konuları görüşmek isteyeceğini tahmin ediyorum dedim. Bunlar:

1- *Batı Trakya Meselesi; Bu mesele Bulgaristan için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca bildiğiniz gibi, Bulgaristan'da Neuilly Antlaşmasının ağır malî yükünü diğer vatandaşlarla orantılı bir şekilde taşıyan 800 bin Türk yaşamaktadır. Batı Trakya'nın elden çıkması, bu yükten daha erken ve tedricen kurtulmamızı engellemiştir. Keza 300 bin civarında Pomak ve Bulgar, Batı Trakya'da çizilen yeni sınırdan acımasızca ve yakından etkilenmiştir. Çizilen yeni sınır bu bölgedeki yüzyıllardır var olan ekonomik rejimi ihlal etmiştir. Bu sınır topografik olarak çizilmiştir. Sunî bir şekilde değiştirilmesi bu bölgede yaşayan halkı felaketle karşı karşıya bırakacaktır. Bu sebeple Bulgar Hükûmeti ve halkı Batı Trakya'nın, Bulgaristan'ın en önemli meselesi olduğunu düşünmekte ve bunun uğruna tüm riskleri göze almaktadır. Bu sebeple Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışını engelleyecek herkes düşman sayılacaktır. Bulgar Hükûmetinin bu konuda Türkiye'den daimi diplomatik destek isteyeceğini tahmin ediyorum.*

2- *Ekonomik Mesele; Her halkın refahı, gücü ve ilerleyişi ekonomik gelişmesine bağlıdır. Dış ticaretimiz özellikleri bakımdan sadece kurtuluştan (Osmanlı'dan) beri değil, asırlar öncesinden İstanbul ve Anadolu'nun coğrafî konumları dolayısıyla doğal pazarımızdır. Hükûmetimizin bu konuyla ilgili en liberal karşılıklı ticarî ilişkilerin kurulmasını talep edeceğini tahmin ediyorum. Şahsen, bir gün aramızdaki gümrük sınırının ortadan tamamen kaldırılacağını ve böylece her Türk'ün Tuna'ya kadar serbestçe ticaret yapabileceği gibi, her Bulgar'ın da Bağdat'a kadar gümrüksüz ticaret yapabileceğini düşünüyorum. İki halk arasında ideal ticari ilişkiyi temsil eden bu durum refahı sağlayacaktır.*

3- *Göçmenler Meselesi; Bildiğiniz üzere, Bulgaristan'da Makedonya, Batı ve Doğu Trakya ile Sırbistan topraklarından göç ederek gelenler vardır. Bu göçmenler bölge için olduğu gibi, Bulgaristan için de büyük bir felaket teşkil etmektedir. Bulgaristan Hükûmeti, kaynakları izin verdiği sürece*

[2346] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 231-232.

cömert davranmış ve göçmenlerin yerleştirilmesi için çaba harcamıştır. Hatta büyük toprak sahiplerinden topraklarının bir kısmını alarak topraksızlara dağıttı. Ancak daha fazla ihtiyacı olan vardı. Türkiye'nin yalnız Trakya göçmenlerinin bir kısmını almayı kabul etmesi öncelikli arzumuzdur. Doğu Trakya yarı çöl bir bölgedir. Burada bulunan az sayıdaki soydaşınız, çok az istisnalar dışında, hayvan ve tarım aletlerinden yoksundur. Mükemmel Bulgar çiftçilerinin hayvanları ile birlikte evlerine dönmesi ülkeye hayat verecek ve devletinize yarar sağlayacaktır. Bizden değerli iş emeğini alacaksınız ki normal şartlarda bunu vermemiz mümkün değildir. Ayrıca Bulgaristan, topraklarında bulunan 800 bin Türk'ten korkmadığına göre, Türkiye'nin de ülkesine gelecek 10 bin Bulgar'dan endişe etmesi gülünç olacaktır. Bu mesele Bulgaristan için son derece tatsız bir hâl almıştır ve hükûmetimizin çözüm için ısrar edeceğinden eminim.

4- *Ekzarhlık Meselesi; Genç Türk Hükûmeti, Birinci Dünya Savaşı'na kadar ve savaş sırasında, ciddi sebeplere dayanmaksızın İstanbul'daki Ekzarhlığın otoritesini büyük ölçüde sarstı. Ekzarh tüm Bulgarların manevî lideridir. Ancak Bulgaristan için önemi azdır. Çünkü gerçekte Bulgaristan'da kilise Sinod'dan (Ruhanî Meclis) bağımsız olarak yönetilmektedir. Bulgaristan dışında yaşayan Bulgarların gözünde Ekzarh farklı bir anlam ifade etmektedir. Bildiğiniz üzere, Türkiye sınırları içerisinde az sayıda Bulgar kalmıştır. Bu Bulgarlar üzerinde Ekzarhlığın büyük etkisi olduğu kabul edilse bile bu durumun Türkiye için tehlike oluşturmadığı açıktır. Ekzarhlığın, büyük çoğunluğu Bulgaristan'da olan halk için Bulgaristan'da olması haklı bir düşüncedir. Ancak bu durumda Ekzarh, Bulgaristan dışındaki Bulgarların haklarının savunulması hakkından ve imkânından mahrum bırakılmış olacaktır. Ekzarh aslında Makedonya'daki Bulgarlar için büyük önem arz etmektedir. Daha önce de belirttiğim gibi Makedonya'da Türkler ve Bulgarlar bağımsızlık için birlikte mücadele etmektedirler. İnsanlık adına Ekzarhlığın otoritesi artırılırsa ve Halife ile beraber Makedonya'daki azınlıkları aktif bir şekilde desteklerlerse büyük bir moral kaynağı sağlanmış olacaktır. Size o kadar kötülük yapan ve gelecekte de yapmaya devam edecek olan Yunan Patriği İstanbul'da kalıyorsa, sizin bir memurunuz konumunda olacak olan ve denge unsuru sayılacak Bulgar Ekzarhı'nın da otoritesini artırmanız zorunludur. Ekzarhlık meselesi Bulgar Hükûmetini yakından ilgilendirmektedir. Bu sebeple çözüme kavuşturulması arzulanacaktır.*[2347]

Şahsî görüşüme göre, olası bir karşılaşmada Bulgar tarafının çözmek isteyeceği konular bunlardır. Ayrıca Bulgaristan'ın diğer komşularıyla hiçbir

[2347] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 7-9; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 233-237.

politik angajmanı yoktur. Silahlı kuvvetlerimizin de bir gücü kalmadığı bilinmektedir. Ancak Neuilly Antlaşmasının acımasız hükümlerine karşı gittikçe yükselen hiddetin etkisiyle, Bulgar halkı ve ordusunun direnme ruhu artmıştır. Bulgaristan bu durumu, üzerine aldığı yükümlülükleri yerine getirmesine ilişkin verdiği söze borçludur. Ancak hakları ve hayati menfaatleri en acımasız bir şekilde dikkate alınmamaktadır. Bu durum Bulgar halkının tamamı tarafından fark edilmekte olduğundan mücadele azmini kaybetmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa sözümü kesmeden, sabırla ve dikkatle sonuna kadar beni dinledi. Sakince konuşmaya başladı. Cevabı özetle şöyledir; "Yalnız benim tarafımdan değil, meslektaşlarınız ve birçok Türk tarafından da çalışmalarınız, sempatiniz ve özellikle geçirdiğimiz şu kritik anlarda bile Türk davasını savunuyor olmanız bilinmekte, takdirle karşılanmaktadır. Bu misyonla sizin görevlendirilmiş olmanızdan dolayı sevinçliyim. Başarılı olacağınıza inanıyorum. Bir asker gibi cesur ve açık konuştunuz. Size aynı şekilde ve samimiyetle cevap vereceğim. Ben eski diplomatların kurnazlıklarının çok çabuk açığa çıktığını için her zaman zararlı olduklarını düşünüyorum.

Bahsettiğiniz tüm meseleler hakkında sırasıyla cevap veremeyeceğim. Ancak idrak ettiklerim hakkında konuşacağım.

Her şeyden önce belirtmeliyim ki, duygularını bildiğimiz ve becerilerine yüksek değer verdiğimiz Bulgar halkına karşı bizde de büyük sempati duyulmaktadır. Şahsen benim askerî ataşe olarak bir yıl süre ile Sofya'da kalışımda güzel hatıralar vardır. Orada tanıştığım bazı aileler ile hâlâ yazışıyorum. Trakya'dan Bulgar topraklarına geçmek zorunda kalan göçmenlerimize gösterilen sıcak karşılamayı ve Bulgaristan'daki Türklerin sahip olduğu özgürlükleri biliyoruz.

Bildiğiniz gibi, devlet yapımız dolayısıyla tüm yasama ve yürütme kuvvetlerimiz Millet Meclisinde toplanmıştır. Yürütme kuvvetinin üyeleri olarak bu Meclisin Hükûmetini oluşturan bakanları vardır. Bu hükûmetin başkanı benim. Sizinle konuştuklarımı şahsî görüşüm olarak kabul etmelisiniz. Meslektaşlarım ile müzakere etmeden bu söylediklerimi hükûmet görüşü olarak kabul etmemelisiniz. Şimdi ileri sürdüğünüz meselelere geçiyorum:

Normal diplomatik ilişkilerin başlatılması konusunda tamamıyla resmî ya da yarı resmî olarak hiçbir engelin olmadığını düşünüyorum. Bu durumda inisiyatif hükûmetinize aittir. Ben yarı resmî temsilci olarak Cevat Bey'i göndermiştim. Fakat İtilâf Devletlerinin baskısı ile hükûmetiniz Cevat Bey'i Sofya'yı terk etmeye mecbur etti. Bu sebeple bu kez inisiyatifi sizin hükûmetinizin ele almasının uygun olacağını düşünüyorum. Mademki Bulgaristan'ın Türkiye'yi işgal etme niyeti yok o zaman uzlaşmak kolay

olacaktır. Balkanlarda dost bir halka ihtiyacımız var. Coğrafyası, siyaseti ve ekonomisi ile Bulgaristan ihtiyaçlarımıza en uygun bir şekilde cevap verecektir. İki halk arasındaki dostluk bizi de sizi de daha güçlü ve daha bağımsız kılacaktır. Ortaya koyduğumuz ve tahmininize göre ortaya koyduğunuz meseleler uygundur ve tarafımızca da kolay kabul olunabilirler. Sizin olduğu gibi bizim de ticarî ilişkilere ihtiyacımız vardır ve bunlar öyle bir hâle getirilmeli ki, sizin de ifade ettiğiniz gibi, bir gün iki ülke gümrük sınırının ortadan kaldırıldığını görebilelim.

Batı Trakya meselesine gelince; Size söylemeliyim ki, Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer almasına rağmen, bu bölgeyi hiçbir zaman ciddi olarak ele geçirmeyi düşünmedik. Şahsî kanaatime göre, Türkiye bu bölgeyi ele geçirirse daha güçlü değil daha zayıf olacaktır. Sizin için bu mesele farklı anlam ifade etmektedir. Batı Trakya'nın Bulgaristan için hayatî bir mesele olduğunu itiraf ediyorum ve bundan dolayı size destek vermeye hazırız. Aynı şekilde diğer meselelerin Bulgaristan'ın istekleri doğrultusunda çözümlenmesinde tarafımızdan herhangi bir engel ile karşılaşılmayacağını düşünüyorum. Fakat yine tekrar ediyorum; bunlar benim şahsî görüşlerimdir. Meselelerin kesin çözümü, konuşmamızı şifreli telgraf ile bildireceğim. Konular meslektaşlarımın oluruna bağlıdır. Durumu hükûmetinize bildiriniz. Hükûmetiniz, diplomatik ilişkilerin düzenlenmesi ve diğer ilginizi çeken konuların inisiyatifini üzerine alsın, ticarî ilişkilerimizi şekillendirecek uzman kadrosu ile ilgili kişiyi görevlendirsin. İfade ettiğiniz meselelerin çözümünde tüm desteğim arkanızda olacaktır."[2348]

Bu genel sözlerle Mustafa Kemal Paşa, siyasî meseleler hakkındaki konuşmasını bitirdi. Sohbetimiz daha genel konularda ve samimi bir şekilde devam etti. Ekonomik meselelerin fazlalıkla ilgisini çektiğini bildiğimden, bu ayın 15'inde İzmir'de yapılacak İktisat Kongresi hazırlıklarını takip ettiğimi ve öncülük etmiş olmasını övdüm. Bana ülkenin ekonomik bakımdan çok kötü durumda olduğunu söyledi. Yunanlıların yapmış oldukları büyük tahribatın yanı sıra halkın ekonomik gelişmesi hiç düşünülmemiş ve bu konuda çalışmalar yapılmamış dedi. İç Anadolu halkı sefalet içerisindedir ve umutsuzdur. Bu arada Mustafa Kemal Paşa, cehaletten yakındı, halkın gelişmesi ve medeniyet yoluna girebilmesi için aydınların çok fazla çaba göstermesi gerektiğini belirtti.[2349]

Bizdeki (Bulgaristan'daki) ekonomik meseleler ile fazlasıyla ilgilendiğimi, bu konuların bazıları hakkında Askerî Kulüp'te konferanslar verdiğimi ve dergilerde makaleler yazdığımı ima ettim. Bu sözlerim Paşa'nın dikkatini çekti ve şöyle dedi: "İki halkın ortak koşulları olduğu gibi, ekonomik bünyeleri de birbirine çok benziyor."[2350]

[2348] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 9-12; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 237-240.

[2349] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 13; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. 240.

[2350] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 13.

Mustafa Kemal Paşa benden, Edirne'ye döndükten sonra çalışmalarımın bir özetini Türkçe olarak göndermemi rica etti. Özel konuşmamızın en önemli noktaları bunlardı. Paşa'nın benden araştırmalarımı istemesi onunla üçüncü kez karşılaşma imkânı sağlamıştı. Bu sebeple ayın 31'inde tüm gün çalıştım ve "Bulgaristan'ın Ekonomik Durumu ve Köy Ekonomisi" isimli makalemden oldukça ayrıntılı bir özet çıkardım.[2351]

Mustafa Kemal Paşa, 31 Ocak 1923'te oturduğu evin sahibinin kızı ile nikâh kıydı. Ev sahibi olan Uşaklızade Muammer Bey çok ciddi, zengin, okumuş ve tamamıyla Avrupa kültürüne sahip bir şahıstır. Bu muazzam kütüphanesindeki kitaplardan da belli oluyordu. Daha ilk randevumuzda Mustafa Kemal Paşa bu aileyi ve çocuklarının aldığı Avrupa terbiyesini bana övmüştü. Son randevumuzda genç nişanlısını da tanıştırdı.

Mustafa Kemal Paşa ile üçüncü randevumuz, 1 Şubat 1923 tarihinde gerçekleşti. Görüşmemiz 20 dakika sürdü. Kendisine araştırmalarımı ve notlarımı teslim ettim. Paşa, misyonum hakkında Ankara'ya yazdığını ve bugün Lozan'daki İsmet Paşa'ya telgraf çekeceğini söyledi.

Yanlış anlaşılmasın ya da kendini beğenmişlik olarak görülmesin, şunu bildirmeyi borç biliyorum; Mustafa Kemal Paşa bana şunu söyledi: "Hükûmetinizin, müzakereler yapmayı düşünmesi hâlinde, tanınmış biri olarak sizi Ankara'da görevlendirmesi uygun olacaktır. Şahsen bunu desteklemeye söz veriyorum."[2352]

Mustafa Kemal Paşa'ya Lozan Konferansı hakkındaki düşüncelerini sordum. Lozan'da Türkiye'ye yüklenilmek istenilen ekonomik sorumlulukların kabul edilemez olduğunu, işlerin iyi gitmediğini ve bir barış antlaşmasının yapılmasının gittikçe zorlaştığını söyledi. Ben de ılımlı olmalarını, uyuşmalarını fakat ne bahasına olursa olsun savaştan kaçınmaları tavsiyesinde bulundum. Ulaşılan başarının beklenmedik ölçüde büyük ve ilerideki başarılar için yeterli olduğunu söyledim. Savaş ile birçok şey kazanılabilir. Fakat aynı zamanda fazla belirsizlik ve alınması belki de gerekmeyen büyük risk vardır. Birkaç kez şu cümleyi tekrar ettim: "Savaştan kaçının, halkınıza dinlenme imkânı verin ve iç meselelerinizi hâlledin."[2353]

Mustafa Kemal Paşa sözlerimden oldukça etkilendi. Gergin bir şekilde sordu: "İstedikleri (Lozan'da) ayrıcalıkları nasıl kabul edebiliriz?" Paşa, uzun süre düşünceli kaldı. Çatan kaşları derin gözlerini örtmüştü. Bu büyük Türk Milliyetçisinin yüzü, şu an ruhunu daraltan büyük problem-

[2351] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 14.

[2352] *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 241-242; 29 Ocak 1923 tarihinde Türk Hükûmeti, Bulgaristan'ın Türkiye ile siyasi ilişkilere girebilmesi için görüşme talebinde bulunması gerektiğini bildirmiştir. Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde", s. 146, dipnot 15

[2353] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 14-15.

lerin gerçek aynası hâlini almıştı. Savaş ve barış hakkında kararsızlığını gördüğümde "halkınızın kaderinin sizin elinizde olduğunu unutmayınız" dedim. Sinirli bir şekilde "göreceğiz" dedi ve son görüşmemiz bitti.[2354]

Uzun süreden beri dostluk ilişkileri içinde bulunduğum Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın nikâh şahitlerinden biriydi. Ordudaki en zeki subaylardan biri olduğuna dair kendisi hakkında çok iyi referanslar aldım. Kafkas ordusunun başkumandanı olarak kuzeydoğu Anadolu'daki askerî, idarî ve eğitim faaliyetleri örnek olarak gösterilmekteydi. Kafkas sınırında oluşan yeni devletler ile var olan anlaşmazlıkların giderilmesinde politik hizmetleri de önemle belirtilmekteydi. Kazım Karabekir Paşa birçok kişi tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın muhtemel vekili olarak görülmektedir.

Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın nikâhı sırasında benim de İzmir'de olduğumu öğrenmiş. Bu ayın ikisinde, kaldığım otele otomobilini gönderdi. Beni kendisinin İzmir'den 12 kilometre uzakta yaşadığı Bornova'ya götürdüler. Kazım Karabekir aynı zamanda Edirne milletvekilidir. Anadolu gezileri yapan Mustafa Kemal Paşa'ya refakat etmektedir. İzmir'deki İktisat Kongresine Yozgat delegesi olarak gelmiştir.

Kazım Karabekir Paşa'nın beni kabulü daha samimi idi. İki halk arasında gelecekteki ilişkilerin nasıl olması gerektiği konusunda uzun uzun konuştuk. Kâzım Karabekir, görüşlerime tamamen katıldığını, daha 1912 yılında Edirne'de düzenlenen askerî bir toplantıda yaptığı konuşmada, Türklerin ve Bulgarların kurtuluşunun samimi uzlaşmada olduğu fikrini ortaya attığını söyledi. Paşa'ya savaş konusundaki düşüncelerimi de anlattım. Mustafa Kemal Paşa'da gördüğüm etki Kazım Karabekir Paşa'da da oldu. İkisinin birbiri ile bu konuyu konuşup konuşmadığını sorduğumda aldığım cevaptan Kazım Karabekir Paşa'nın barışa daha meyilli olduğunu anladım.[2355]

Kazım Karabekir Paşa ile görüşmem öğleden sonra 13.^{30}'a kadar sürdü. Beraberce şehre döndük ve aynı gün, 2 Şubat 1923'te saat 16.^{00}'da vapurla İstanbul'a hareket ettim. 4 Şubat'ta İstanbul'a ulaştım. 5 Şubat'ta İstanbul'dan hareketle aynı günün akşamı Edirne'ye geldim.

Şubat'ın 6, 7 ve 8'inde Edirne'deki işlerimi bitirdim. Sayın Bakan P. Yanev'in sözlü talimatları doğrultusunda 8 Şubat'ta yola çıktım. Bugün, 9 Şubat sözlü olarak rapor vermek üzere Sofya'ya geldim.

Sonuç olarak: seyahat sırasında ve özellikle İstanbul'da, tüm meslek ve zanaat gruplarından birçok Türk'le karşılaştığımı ve konuştuğumu ekleyeceğim. Ben, Türklerin iyi bir ikili antlaşma imzalamak için hazır ve müsait

[2354] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 15.

[2355] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 15-16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 243-244.

oldukları kanaatine vardım. Lozan'da büyük imtiyaz ve taviz vermek zorunda bulunan Türklere, bu zor psikolojik anlarında onlar için önemli olmayan ama bizim için çok önemli olan isteklerimizi kabul ettirebiliriz.

Bu sebeple Sayın Başbakanım mütevazı görüşümü ilave etmek isterim ki, daha önemli sebepler yoksa şu anı Türkler ile aramızda var olan "askıdaki sorunların" çözümlenmesinde fırsat olarak değerlendirmek en iyi yol olacaktır. Üstelik bu sorunların büyük bir kısmı hiç kimse tarafından kötü gözle bakılmayacak ve açık bir şekilde konuşulabilecek konulardır. Türkler ile anlaşmamız konusundaki şahsî görüşümü, görüşmemiz sırasında Mustafa Kemal Paşa'ya anlatmıştım. Sayın Başbakan, en içten saygılarımın kabulünü arz ederim.

Başkonsolos Markov."[2356]

Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosu Todor Markov ile Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'de yaptıkları uzun görüşmede gündeme geldiği şekliyle; Bulgaristan Hükûmeti Markov'u, 1 Mart 1923'te İstanbul'a, Ankara Hükûmetinin temsilcisi Adnan Bey'le görüşmek üzere göndermiştir. Markov Adnan Bey'e, yakında kendisinin Ankara'ya Bulgaristan temsilcisi olarak görevlendirilmesinin düşünüldüğünü ancak İngilizlerin baskısından korkulduğu için çekimser davranıldığını söylemiştir.[2357]

Bulgaristan'ın Ankara ile diplomatik ve siyasî ilişkiler kurmak istemesi üzerine Ankara Hükûmeti harekete geçmiş, 1923 yılının Mayıs ayında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına onay vermiştir. Türk Hükûmetinin karşı arzusu üzerine Bulgaristan Hükûmeti de diplomatik ilişki kurulabileceğini ancak Ankara'nın Sofya'ya İspanyol elçiliğine bağlı olmayan yarı resmî statüde bir temsilci göndermesini istemiştir.[2358]

Bu sırada İstanbul'da bulunan Todor Markov, Mustafa Kemal'den görüşme ve itimatnamesini sunma talebinde bulunmuş, Mustafa Kemal de ilgililere kendisini tanıdığını belirterek, Ankara'ya gelmesine izin vermiştir.[2359]

Ancak Bulgaristan'da; yayılmacı anlayışı bırakıp barışçı bir dış politika izleyen, Balkan Ülkelerindeki Çiftçi Partileri arasında sıkı bir işbirliği anlayışını oluşturmaya çalışan, Bulgaristan'ın Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesini sağlayan, Batı ile ve özellikle Türkiye'yle dostane ilişkileri geliştiren Aleksandır Stamboliyski Hükûmetine karşı, 9 Haziran 1923 tarihinde

[2356] Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, ss. 244-245.

[2357] *Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Millî Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 510.

[2358] Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde", s. 146.

[2359] Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde", s. 147.

bir askerî darbe yapılmıştır.[2360] Stamboliyski yakalanmış, doğduğu köy olan Pazarcık'a bağlı Slavovitsa'ya götürülmüş ve burada, 14 Haziran 1923'te işkenceyle öldürülmüştür.[2361]

Başbakan Stamboliyski'nin öldürülmesi Türkiye ile Bulgaristan arasında düşünülen görüşmelerin gecikmesine neden olmuştur. Bulgaristan'da, 10 Haziran 1923'te iktidara Alensandır Tsankov ve Hükûmeti getirilmiştir. Yeni Başbakan Tsankov, Bulgaristan'ın önceden imzaladığı uluslararası antlaşmaları ve üstlendiği yükümlülükleri devam ettireceğini, komşu ülkelerle de var olan iyi münasebetlerini sürdüreceğini ilan etmiştir. Bu çerçevede Bulgaristan'ın yeni Dışişleri Bakanı Hristo Kalfov olmuştur. Kalfov, 19 Haziran 1923 tarihinde İstanbul'daki İsveç elçiliğine bir mektup göndermiş, elçilik bünyesinde faaliyetini sürdüren Bulgaristan Temsilciliğinin kapatıldığını ve Sofya'nın Ankara Hükûmeti ile doğrudan resmî diplomatik ilişkiler kurmak istediğini bildirmiştir.[2362]

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti de iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi gerektiğini, görüşmelere yeniden başlanmasının uygun olacağını belirtmiştir. Karşılıklı onaylar üzerine, 5 Temmuz 1923 tarihinde Türkiye, Bulgaristan delegasyonunun yarı resmî statüsünü kabul etmiş, İsveç Elçiliği de bünyesindeki Bulgaristan Temsilciliğinin kapatıldığını resmen duyurmuştur.[2363]

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin, 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Barış Antlaşmasından[2364] sonra daha da gelişme göstermiş, Bulgaristan 31 Ağustos 1923 tarihinde Todor Markov'u, uluslararası kurallar çerçevesinde resmî elçi sıfatıyla itimatnamesini sunmak üzere Ankara'ya göndermiştir.[2365]

[2360] Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 68.

[2361] Milen Kumanov, "Ubiystvoto na Aleksandır Stamboliyski i Otnoşenieto na Pravitelstvoto na Atatürk kım Nego", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, s. 89; İbrahim Kamil, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar*, 3. Baskı, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, ss. 550-551; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, s. 223.

[2362] Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, s. 130.

[2363] Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde", s. 147.

[2364] Antlaşmanın maddeleri için bk.; Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, ss. 85-244; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 263-550.

[2365] Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, s. 130; Sarıkoyuncu, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde", s. 147.

SONUÇ

1789 Fransız İhtilalinin doğurduğu fikir akımlarının önce Avrupa, sonra Balkanlar ve gittikçe dünyaya yayılmasından, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki farklı etnik ve dinî özelliklere sahip azınlıklar da etkilenmiştir. Bu azınlıklardan Bulgarlar; Osmanlı Padişah'ının Fener Rum Patrikhane'sinden ayrılarak kendi kilisesini kurma izni veren fermanıyla bağımsızlığa giden yolda ivme kazanmışlardır.

Bugünkü Bulgaristan topraklarında, XIX. yüzyılla birlikte başlayan isyanlar gittikçe genişlemiş, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Türk tarafının yenilmesi ve Berlin Antlaşmasının imzalanmasıyla son bulmuştur. Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında önce bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. Arkasından bu Prenslik, 1885 yılında Doğu Rumeli Vilayetini ilhak ederek genişlemiş ve 1908'de bağımsız Bulgaristan Krallığı ortaya çıkmıştır.

Bulgaristan Krallığının, Osmanlı Devleti ile ilişkileri inişli çıkışlı çizgi takip etmiştir. Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgaristan; Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ ile birlik olup Osmanlı'yı Çatalca'ya kadar büyük bir hezimete uğratmış, Trakya'nın tamamını ele geçirmiştir. Makedonya topraklarının paylaşımı yüzünden çıkan İkinci Balkan Savaşı'nı fırsat bilen Osmanlı yönetimi, Meriç nehrine kadar, Edirne dâhil Doğu Trakya'yı geri alabilmiştir.

Balkan savaşlarında acımasızca birbiriyle savaşan Türkiye ve Bulgaristan, kaderin bir cilvesi olarak Birinci Dünya Savaşı'nda aynı cephede ittifak yapmışlar ve İtilaf Devletlerine karşı savaşmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki bu "cephe kardeşliği" her iki devletin yenilmesine ve kendilerini zor durumda bırakan antlaşmalar imzalamalarına yol açmıştır. Bulgaristan, Selanik Ateşkesini ve ardından Neuilly Antlaşmasını kabul etmiş, çok ağır ekonomik ve askerî yaptırımlara maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti de öncelikli olarak Mondros Ateşkesini imzalamıştır. Ancak Ateşkesin, ülkeyi parçalamaya ve

yok etmeye yönelik hükümlerini gördüğünde, bağımsızlık ve özgürlüğünden vazgeçmemek için Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Millî Mücadele hareketini başlatmıştır.

Millî Mücadele yıllarında Türkiye kendi savaşını yaparken Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasının ve savaş sonrası imzalanan barış antlaşmasının ilgili hükümleri gereğince Müttefik Devletlerin gözetimi altına girmiştir. Bu işin yürütülebilmesi için Sofya'da bir Müttefik Devletler Kontrol Komisyonu kurulmuştur. Neuilly Antlaşmasının hükümlerinin yerine getirilmesini denetleyen bu komisyon, Bulgaristan'a İstanbul'daki diplomatik misyonunu kapattırmış, Bulgaristan'ın bazı önemli işleri yapabilmesi için İsveç elçiliği nezdinde temsil edilmesine izin vermiştir. Türkiye de Sofya'daki temsilciliğini kapatmış, diplomatik ilişkiyi İspanya elçiliği nezdinde sürdürebilmiştir.

Müttefik Devletler Kontrol Komisyonunun Bulgaristan üzerindeki ağır baskılarına rağmen, Aleksandır Stamboliyski Hükûmeti, Türkiye'ye olan ilgi ve alakasını sürdürmüş, Anadolu ve Trakya'da devam eden bağımsızlık mücadelesine elinden gelen yardımı yapmıştır. Sofya yönetimi, Varna ve Burgaz limanlarından Anadolu'ya silah göndermiştir. Bu faaliyette Bulgar yetkilileri ile Bulgaristan Türkleri işbirliği yapmışlardır. Hatta yaşanan zor dönemde Bulgaristan'daki Türklerin, Anadolu'daki Millî Mücadelecilere iletilmek üzere aralarında topladıkları yardımlara, Sofya yönetimi göz yummuştur.

Bulgaristan yönetimi, Doğu Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine yenilen ve imha edilmekle yüz yüze kalan I. Türk Kolordusunun bazı birlikleri ile Trakya'nın sivil halkının Bulgaristan'a sığınmasına imkân tanımıştır. Sayıları on binleri aşan bu asker ve sivil sığınmacılara yardımlarda bulunmuş, barınma, yiyecek ve giyecek ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca Ankara Hükûmetinin temsilcisi Cevat Abbas, Fuat Balkan ile Şakir Bey gibi, Doğu Trakya'nın Yunan işgalinden kurtarılması için mücadele eden milliyetçilerin, başta Sofya olmak üzere Bulgaristan'ın çeşitli şehir ve kasabalarında faaliyette bulunmasına izin vermiştir.

Bulgaristan Hükûmetinin yaptığı bütün bu yardımların iki amacı vardır. İlki, eski dosta insanî ve komşuluk duygularıyla yardımdır. İkincisi Mustafa Kemal Paşa liderliğinde, Anadolu ve Trakya'da yürütülen Millî Mücadele başarılı olur, Türkiye kendisine dayatılan Mondros, Sevr gibi antlaşmaları yırtıp atar veya revize edilmelerini sağlarsa; Bulgaristan da kendisine bir yük olarak getirilen ve ağır şartları olan Neuilly Antlaşmasının değiştirilmesini veya yumuşatılmasını, Türkiye örneğini göstererek İtilaf Devletlerinden isteyebilecektir.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki Millî Mücadele dönemi ilişkileri çıkar ve hedef birliği gerektirmiştir. Zor durumda kalan komşunun başarılı

olmasının kendisine de fayda sağlayacağını bilen Bulgar yönetimi Türklere yardımı tercih etmiştir. Bu politikada öngörü sahibi olan ve Türk-Bulgar dostluğuna inanan Aleksandır Stambolyski gibi bir Başbakanın iktidarda bulunması da Türkiye'nin şansı olmuştur.

Millî Mücadele yıllarında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin diplomatik boyutu beklenen seviyede olmasa da İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği ile Edirne'deki Bulgaristan Başkonsolosluğu faaliyetlerini sürdürmüştür. Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliği Anadolu, İstanbul ve Trakya'daki gelişmeleri bazen her gün olmak kaydıyla Sofya'daki Başbakanlığa, Dışişleri Bakanlığına, Genelkurmay Başkanlığına, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına "açık", "gizli", "çok gizli", "ivedi" ibareli telgraflar, raporlar, yazılar göndermiştir.

Türk Millî Mücadelesi hakkındaki bilgiler, Bulgaristan'ın İstanbul Elçiliği çalışanları tarafından çeşitli yollarla elde edilmiştir. Bunlar yerel, sivil, askerî güvenilir kaynaklar olmuşlardır. Diplomatlar bazen İstanbul'daki Padişah Vahdettin'den, bazen Saray çevrelerinden, ordu mensuplarından, gazetelerden faydalanmış, bazen Ankara'yı temsilen İstanbul'da resmî görevde bulunan şahıslardan, Anadolu ile irtibatı bulunan sivillerden, bazen de kendi istihbarat kaynaklarından bilgi almışlardır. Bu çalışmalar titizlikle yürütülmüş, zamanında ve doğru bilgiye ulaşılarak Bulgaristan yönetimi haberdar edilmiştir.

İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği, diğer ülkelerin diplomatik misyonları ile de temasta bulunmuş, yakın ilişki kurmuştur. Onlardan hem Anadolu'daki Millî Mücadele hakkında bilgi, belge, yorum ve öngörüler almışlar, hem de savaş sırası ve sonrasında Bulgaristan çıkarlarının nasıl şekillenebileceğine dair fikir sormuşlar, kendi düşüncelerini de aktarmışlardır. Bulgar diplomatları, Sofya'dan gelen emir, direktif ve görevlerini de layıkıyla yerine getirmeye çalışmışlardır.

Edirne'de bulunan Bulgaristan Başkonsolosluğu, Doğu ve Batı Trakya'da meydana gelen gelişmeleri takip etmekle görevlendirilmiştir. İstanbul'daki elçilik ile devamlı irtibatlı olmuştur. Başkonsolosluk, Gümülcine'deki Fransız İşgal Komutanlığı nezdinde görevli Bulgaristan temsilcisi subaylarla da koordineli bir şekilde çalışmış ve ülkesini bilgilendirmiştir.

Bulgaristan'ın Gümülcine'deki askerî temsilciliği, Batı Trakya'nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, buradaki Türklerin ve Bulgarların durumu, bölge Fransız idaresine geçtikten sonra yönetim şekli, Türk-Yunan çatışmaları, Bulgar-Yunan anlaşmazlıkları, Türk-Bulgar ilişkileri, Bulgaristan'ın Batı Trakya'daki çıkarları gibi konularda faaliyet yürütmüştür. Elde ettiği bilgileri Sofya'ya, bazen de konunun önemine binaen, Edirne Başkonsolosluğuna göndermiştir. Başkonsolosluğun bilgi kaynakları yerel

sivil halk olduğu kadar, Edirne ve çevresindeki resmî kurumlar, askerî makamlar, bölgede yaşayan Bulgar, Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar ile Bulgar Metropolitliği olmuştur.

Millî Mücadele döneminde Trakya'nın Yunanlıların eline geçmemesi veya en kısa zamanda işgalden kurtarılması Türklerin ve Bulgarların çıkarına olmuştur. Bu sebeple askerî birimler dışında, Trakya'da bulunan Türk ve Bulgar müfrezeleri zaman zaman bir araya gelmişler ve ortak düşman Yunanlılara karşı işbirliği yapmışlardır. Bazen de karma müfrezeler oluşturmuşlar, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya ve Türkiye topraklarında ortak operasyonlar düzenlemişlerdir.

Trakya'daki Türk halkı Yunanlılarla mücadele edebilmek için Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Batı Trakya Komitesi gibi dernekler etrafında örgütlenmişler, kongreler başta olmak üzere çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir. Lüleburgaz, Edirne gibi şehir ve kasabalarda Yunan işgaline karşı yapılan mitingler, gizli-açık toplantılar, yazışmalara yansımıştır. Diplomatik belgelerde Trakya'nın idarisiyasi yapısı, savaşan tarafların askerî güçleri ve ekonomik zaafları da tespit edilmiştir. Yunan ordusunun işgal bölgelerindeki Türk ve Bulgar nüfusa baskılar yaptıkları, işkence uyguladıkları, başka yörelere zorla göç ettirdikleri de görülmüş ve ilgili makamlara bildirilmiştir.

Türk tarafının yaptığı faaliyetlere Bulgar müfrezeleri davet edildiği gibi, Sofya'da "Edirne Bulgar Komitesi" gibi örgütlenmelerin toplantılarına da Türk temsilciler katılmışlardır. Bunlar birlikte fotoğraf çektirmişler, halka dağıttıkları bildirilerin altına birlikte imza atmışlardır. İstanbul ve Edirne'deki Bulgaristan diplomatik misyonları, Mondros Ateşkesinin imzalanmasından itibaren Anadolu ve Trakya'daki gelişmeleri yakından takip etmiştir.

Sofya'daki Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı gibi kurumlar da Bulgaristan'ın başta İstanbul ve Edirne olmak üzere Avrupa'daki diplomatlarına çeşitli görevler vermişler, bilgiler almışlardır. Siyasal iktidar bu bilgiler doğrultusunda Bulgaristan'ın siyasî, askerî ve ekonomik politikalarını oluşturmaya çalışmıştır.

Anadolu'daki Millî Mücadele'nin ayrıntıları bu diplomatik belgelere yansımıştır. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, neredeyse aynı gün İstanbul'daki Bulgaristan Elçiliği tarafından telgrafla Sofya'ya bildirilmiştir. Yunanlıların İzmir ve çevresindeki Türk halkına yaptıkları mezalim, İtilaf Devletleri tarafından oluşturulan komisyon tarafından bir rapor hâline getirilince de bu rapor Bulgar yönetimine iletilmiştir.

Keza Anadolu'nun İtilaf Devletleri orduları tarafından işgal edilmeye başlanması üzerine İstanbul'da yapılan yürüyüş ve mitingler, Bulgar diplomatları tarafından yakından takip edilmiş, kısa zamanda Sofya'daki ilgili kurumlar bilgilendirilmiştir.

Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar yine Bulgar diplomatları tarafından temin edilmiş ve Dışişleri Bakanlığına gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gidişi, Millî Mücadele'nin örgütlenmesi, Anadolu işgallerine karşı başta Kuva-yı Millîye güçleri olmak üzere yapılan mücadeleler de Bulgar diplomatlarının ilgisini çekmiştir. Genel anlamıyla Bulgaristan diplomatik misyonları, Mondros'tan Mudanya'ya kadar Anadolu ve Trakya'da sürdürülen Millî Mücadele ile Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerini ilgiyle izlemişlerdir.

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan, yürütülen ve başarıyla sonuçlandırılan Millî Mücadele yıllarında, Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik dostluk ve iyi niyet yaklaşımı sürdürülmüştür. Mustafa Kemal, Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye mektup yazmış, Anadolu'daki Millî Mücadelenin amacı ve hedeflerini açık yüreklilikle anlatmıştır. Bulgaristan Başbakanı da Dimitır Açkov, Todor Pavlov gibi şahsiyetleri Mustafa Kemal Paşa'ya göndererek doğrudan görüşmeler yoluyla teması sürdürmüştür. İki ülke liderliği her durumda diplomatik, siyasi, askerî, ekonomik ilişkilerin devam etmesine özen göstermiştir.

KAYNAKLAR

1-ARŞİV BELGELERİ: BULGARİSTAN MERKEZÎ DEVLET ARŞİVİ

Tsentralen Dırjaven Arhiv/ Ts. D. A. (Merkezî Devlet Arşivi),
Fond/ f. (Fon/Klasör),
Opis/op. (Dosya),
Arhivna Edinitsa/ a. e. (Belge/Evrak),
List/ l. (Sayfa).

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 63, l. 236-237.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 10.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 16-g.-17.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 20-21-21a-22-23.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 24.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 25-26.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 28.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 34.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 36.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 41.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 42-g.-43-g.-44-g.-45.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 53.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 54-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 55.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 56.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 57.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 62.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 64.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 67.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 69.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 71.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 72.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 73.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 76-g.-77-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 79-g.-80.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 83-g.-84-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 96.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 101-105.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 106-g.-107-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 112-g.-113-g.-114.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 119-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 120-g.-121-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 127.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 128.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 130.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 136-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 141.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 147.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 551, l. 148-154.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 1-g.-2-g. -3.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 4.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 5-g.-6-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 10.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 18.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 20.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 21-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 23-g.-24.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 28.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 31-g.-32-g.-33-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 44-g.-45.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 54-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 55-56-57-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 60-63.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 66.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 69-73.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 552, l. 76-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 9-g.-10-g.-11-g.-12-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 12a-g.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 13-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 15.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 16-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 28-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 29.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 31-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 553, l. 32-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 3-g.-4-g.-5.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 9.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 10-g.-11.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 12.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 13-g.-14.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 14a.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 15-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 26.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 27.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 29-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 31-g.-32-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 33-34-g.-35.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 39.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 40-41.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 42.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 46-g.-47.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 49-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 50-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 52.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 53-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 54.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 55-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 57-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 58.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 59.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 67.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 68.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 69-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 71.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 72.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 79-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 83.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 84.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 85.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 86.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 959, l. 89-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 20.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 22.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 23.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 25.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 33.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 34-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 35.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 37.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 41.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1298, l. 203.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1376, 1. 1.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 2.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 34-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1805, l. 35-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1939, l. 21-23.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 6.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 25-g.-26.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 37-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 38-g.-39.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 42.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1940, l. 63.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 1-g.-2.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 5-22.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 44-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 48-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 51-g.-52.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 54-g.-55.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 59-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 64-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 66.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 68-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 70-g.-71.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 72-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 76-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 78-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 82-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 84-g.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 86-88.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 100-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 101-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 102-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 103-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 104.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 105-g.-106.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 110.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 111-g.-112.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 113-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 114-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 115-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 116-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 120.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 121-123.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 124-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 128-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1941, l. 131-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1946, l. 4-g.-5.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 14-15.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 1951, l. 16-g.-17-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 6-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 11-16.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 42-45.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 50-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 51-53.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 60.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 62-63.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 64-65-g.-66-g.-67-g.-68-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 81-82.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 97.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 98-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 99.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 100.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 101-102.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 103-113.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 125-g.-126.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 151-152.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 153.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 158.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 164-g.-165-g.-166-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 172-176.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 180-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 185-187.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 188-g.-189-g.-190.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 191-g.-192-g.-193.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 195-196.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 197-g.-198-g.-199.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 205-208.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 209.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 213-g.-214-g.-215.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 216-218.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 221.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 224.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2299, l. 226-228.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 7.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 8-13.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 21-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 22-24.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 25.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 47.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 53-55.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 60-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 130-g.-131-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 140.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 141-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 155.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 156.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 172.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 195.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 197.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 216-g.-217-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 222.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 234.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 238-239.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 240.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 252.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 253.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 254.

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 256.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 257.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 269-270.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 299.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2401, l. 301-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2571, l. 1-g.-2-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 1-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 2.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 4-g.-5.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 6-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 16-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 18.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2572, l. 21.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2573, l. 1.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2573, l. 2.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2575, l. 1-g.-2.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 1-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 10.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2577, l. 51.
Ts. D. A., f. 284, op. 1, a. e. 4311, l. 1.
Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 6-g.
Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 7-15.
Ts. D. A., f. 321, op. 1, a. e. 2746, l. 27-g.-28.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 17-18.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 19-20.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 22-23.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 25-26.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 35.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 46-g.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 51.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 52-53.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 54-56.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 57.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 58.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 68-69.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 126-128.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 132-133.
Ts. D. A., f. 321, op. 7, a. e. 2797, l. 144-g.
Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-16.

2- VOYENEN ARHİV (ASKERÎ ARŞİV)

V. A., f. 22, op. 3, a. e. 197, l. 87-109.

V. A., f. 25, op. 1, a. e. 27, l. 211-213.

3- ESERLER, MAKALELER ve BİLDİRİLER

Acaroğlu, M. Türker, *Bulgaristan Türkleri* **Üzerine** *Araştırmalar I*, IQ Kültür Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

Ahmet, İbrahim Kelağa, "Yunan Askerlerinin Cephe Günlükleri ve Hatıratlarından Büyük Taarruz ve Sonrasında Yaşananlara Dair Notlar", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 326-368.

Akandere, Osman, Polat, Hasan, *Damat Ferit Paşa Hükümetlerinin Millî Mücadele Karşıtı Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011.

Akarslan, Mediha, *Milli Mücadele Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk*, Genişletilmiş İkinci Baskı, Arion Yayınevi, İstanbul, 1995.

Akbıyık, Yaşar, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi (MARAŞ)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1990.

Akbıyık, Yaşar, "Türk'ü İmha Planı: Sevr Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 206-253.

Akbulut, Dursun Ali, "İttifak Devletleri'nin Savaştan Çekilmeleri ve Osmanlı Devleti", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 131-157.

Akın, İlhan F., *Türk Devrimi Tarihi*, Üçüncü Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

Akın, Veysi, "Mudanya Mütarekesi ve Trakya'nın Kurtuluşu", *Türkler Ansiklopedisi, C. XVI*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Akın, Veysi, "Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması'nın Yeri ve Önemi", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, Aralık 2012, ss. 41-55.

Aksoy, İlhan, "Misak-ı Millî'nin İlanı ve Tarihi Kıymeti", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 226-231.

Akşin, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

Akşin, Sina, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-III, İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, 4. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Akşin, Sina, Fırat, Melek, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", *Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1993.

Akşin, Sina, "Lüleburgaz Kongresi'nin Siyasal Ortamı", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 17-21.

Akyol, Taha, *Mondros, Sevr ve Kuva-yı Milliye (1919-1920)*, Doğan Kitap, İstanbul, 2016, s. 63.

Akyol, Taha, *Rumeli'ye Elveda, 100. Yılında Balkan Bozgunu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Akyüz, Yahya, "Milli Mücadelede Trakya'daki Kongrelerin Avrupa İle İlişkileri", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 100-110.

Alagöz, Sabri İbrahim, "Rodoplar ve Balkan Türklerinin 93 Savaşı'ndan Lozan Antlaşması'na Kadar Bağımsızlık Mücadelesi", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, (Ed.) Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, İstanbul, 2016, ss. 82-102.

Alp, İlker, "Balkan Savaşları Esnasındaki Bulgar Mezaliminin Türkler ve Gayri-Müslim Azınlıklar Tarafından Tel'ini", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, sayı 26, Nisan, 1987.

Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

Alp, İlker, "Bulgaristan'ın Emperyalist Politikasında Yeni Bir Adım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 56, Ekim 1988, İstanbul, ss. 80-92.

Alp, İlker, *Edirne'de Balkan Savaşı Anıt ve Şehitlikleri*, Edirne Belediye Başkanlığı Kültür Yayınları, Edirne, 2020.

Alp, İlker, *Millî Mücadele Sürecinde Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türklerinin Yardımları*, Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2019.

Alp, İlker, "Misakımillî", *Misakımillî ve Türk Dış Politikasında Musul*, Musul, Kerkük ve Erbil Meselesi Sempozyumu Bildirileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, ss. 169-245.

Alp, İlker, "Misâk-ı Millî ve Lozan", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, ss. 525-541.

Alp, İlker, Şark Meselesi veya Emperyalizmin Türk Politikası, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (SBE) Yayınları, Edirne, 2008.

Altınel, B. Cem, *Kuruluşunun 100. Yılında Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yöneticilerinin Yaşam Öyküleri*, Edirne Belediyesi Yayınları, Edirne, 2018.

Altuğ, Yılmaz, *Türk İnkılâp Tarihi (1919-1938)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985.

Andonyan, Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, (Çev.) Zaven Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

Arafat, Mohammed, "Paris Konferansı'nda Mezopotamya", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 1, Haziran 2008, ss. 87-103.

Aralov, Semen İvanoviç, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları*, (Çev.) Hasan Ali Ediz, Burçak Yayınları, İstanbul, 1967.

Arı, Kemal, "Misak-ı Millî'nin Tarihsel Anlamı (Düş mü, Gerçek mi?)", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, ss. 23-37.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1989.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1995)*, 19. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

Armaoğlu, Fahir, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 63-72.

Arslan, Ayna Askeroğlu, "Moskova Antlaşması ve Türkiye'nin Kuzey-Doğu Sınırı", *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, Aralık 2015, ss. 1-20.

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi I, Balkanlar'da Yunan Mezalimi, (Yay. Haz.) Hacı Osman Yıldırım vd., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995.

Artuç, İbrahim, *Balkan Savaşı*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988.

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, 1/1, Türk İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve İstiklâl Savaşı, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1989.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*, (Yay. Haz.) Sabahattin Özel, Erol Şadi Erdinç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk, C. II*, İstanbul 1975, s. 120-132.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı*, Günümüz Türkçesi Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev, I. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, y. y., t. y., Vesaik.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev, C. I*, Ankara, 1964.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Söylev, C. II*, Ankara, 1964.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Millî Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer, *Cepheden Meclise Büyük Önder İle 24 Yıl*, 2. Baskı, (Der.) Turgut Gürer, Yapım-C Yayınevi, İstanbul, 2006.

Ateş, Toktamış, *Siyasal Tarih*, 5. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Ateş, Toktamış, *Türk Devrim Tarihi*, DER Yayınları, İstanbul, 1984.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Zeus Kitabevi, İzmir, 1984.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1860-1908), C. I*, İkinci Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, 1908-1914, C. II, II. Baskı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976.

Aydın, Ayşe, "Mütareke Dönemi'nden Millî Mücadele'ye", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 167-187.

Aydın, Ayşe, "Siyasi Mücadele ve Gelişmeler", Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 297- 321.

Aydın, Erdoğan, *Osmanlı'nın Son Savaşı, Turan Hayalinden Sevr'e*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2012.

Aydın, Mahir, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler*, C. XVII, S. 21, 1996, ss. 71-125.

Aydınlı, Ahmet, *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, Akın Yayınları, İstanbul, 1971.

Aydoğan, Erdal, "Erzurum Kongre Süreci ve Demokratik Tartışmalar", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 100. Yılında TBMM, Milli Egemenlik Özel Sayısı*, C. 20, S. Özel Sayı, Y. 2020, ss. 73-88.

Aykut, Mehmet Şeref, *Trakya Milli Mücadele Tarihi, Malta Hatıratı ve Malta'da Türkler*, (Haz.) Hasan Berke Dilan, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

Bakar, Bülent, "Anzavur'un Biga'daki Faaliyetleri", *90. Yılında Millî Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 327-375.

Balcıoğlu, Mustafa, "Batı Anadolu'nun İşgali ve Kuvay-ı Milliye", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Balcıoğlu, Mustafa, "Direnen Millet-Millî Mücadele: Ya İstiklâl ya Ölüm", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2012, ss. 161-367.

Balkan, Fuat, İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları, (Yay. Haz.) Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 1998.

Balkanlı, Ali Kemal, Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler, Feryal Matbaası, 1. Baskı, Ankara, 1986.

Başer, Edip, *Mütareke'den Sonra İstanbul Hükûmetleri ve Trakya Politikaları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Batıbey, Kemal Şevket, *Batı Trakya Türk Devleti (1919-1920)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1979.

Bayar, Celâl, *Ben De Yazdım, Millî Mücadeleye Gidiş 1*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

Baykal, Bekir Sıtkı, "100. Yıldönümü Münasebetiyle Berlin Kongresi Hakkında bazı Düşünceler", *Belleten*, C. LII, S. 202, Ankara, 1988, ss. 195-208.

Baytok, Taner, İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara, 1970.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Güven Matbaası, Ankara, 1963.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, K. II*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. II, K. IV*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. III, K. 4*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyasası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.

Berber, Engin, "Yunanistan İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 104-119.

Best, Antony; Hanhimaki, J. M.; Maiolo, Joseph A.; Schulze, Kirsten E., *Uluslararası Siyasi Tarih, 20. Yüzyıl*, (Çev.) Taciser Ulaş Belge, Emel Kurt, Yayınodası Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Bıçaklı, Hüseyin Avni, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1878-2008)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.

Bıçaklı, Hüseyin Avni, *Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1919-1988),* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988.

Bılgaro-Turski Voenni Otnoşeniya Prez Pırvata Svetovna Voyna (1914-1918), Dokumenti, (Ed.) Milen Kumanov, İzdatelstvo "Gutenberg", Sofya, 2004.

Bılgarskata İstoriyav Dati (681-1948), Hronologiçen Spravoçnik, (Ed.) Rumen Daskalov, Krasimira Daskalova, Vanya Elenkova, İzdatelstvo 7M, Sofya, t-y.

Bıyıklı, Mustafa, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Dış Politika Konuşmaları,* Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele, I. Cilt, 2. Baskı,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Millî Mücadele, II. Cilt, Vesikalar, Resimler, Plan ve Haritalar, 2. Baskı,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Bosworth, R. J., "İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler,* (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 60-87.

Bozdemir, Mevlüt, *Hey'eti Nasiha: Anadolu ve Rumeli Nasihat Hey'etleri,* İzmir, 1992.

Bozkurt, Abdurrahman, "İşgal İstanbul'unda Fransız-İngiliz İlişkileri", *90. Yılında Millî Mücadele,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 521-532.

Bozkurt, Abdurrahman, "Yunan Sevr'i ve İtilaf Devletleri", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II,* (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 867-894.

Bozkurt, Gülnihal, "Mondros Ateşkes Antlaşması", *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi 1/1, Türk* İnkılâbının Hazırlık Dönemi ve İstiklâl Savaşı, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara, 1989.

Buçukcu, Öner, *Osmanlı Dış Politikası, Buhran-ı Meşrutiyet (1908-1913),* Tezkire Yayınları, İstanbul, 2014.

Budak, Mustafa, "Ankara İtilafnamesi Sürecinde Suriye Sınırı Üzerindeki Tartışmalar", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, ss. 247-275.

Budak, Mustafa, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler,* (Ed.) Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, İstanbul, 2016, ss. 67-81.

Bulut, Cengiz, Yolageldili, M. Kasım, *Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kurucularından Kasım Yolageldili (1874-1936),* Edirne Valiliği Yayını, İstanbul, 2019.

Bulut, Sedef, "Mondros Mütarekesi", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 153-159.

Bulut, Sedef, "Paris Barış Konferansı", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 159-166.

Burgaç, Murat, *Türkiye Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

Burma, Mustafa, "Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları", *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi,* C. 1, S. 1, Aralık 2012, ss. 67-89.

Büyükakıncı, Erhan, "Sovyetler Birliği İle İlişkiler", Türk Dış Politikası (1919-2008), (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 120-127.

Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi*, İkinci Baskı, (Çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

Cebesoy, General Ali Fuat, *Moskova Hatıraları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

Coşkun, Alev, *Asker İnönü (1884-1922)*, 2. Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.

Coşkun, Alev, *Kuvayı Milliye'nin Kuruluşu*, 2. Basım, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2019.

Çağlı, Ziya, *Trakya'nın Tarihi Kurtuluş Gerçeği*, Uyum Yayınları, İstanbul, 2011.

Çakmak, Fevzi, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?* (Yay. Haz.) Ahmet Tetik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Çakmak, Haydar, "1923-1938 Türk-Fransız İlişkileri", *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, ss. 90-104.

Çakmak, Haydar, "Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 55-60.

Çanlı, Mehmet, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XI/2 (Kış 2011), ss. 277-292.

Çekiç, Orhan, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e I, 1918, Arayış, Mondros'tan İstanbul'a, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2016.

Çekiç, Orhan, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e II, 1919, Başlangıç, Samsun'dan Erzurum'a, 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Çekiç, Orhan, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e III, 1920, Teşkilatlanma, Sivas'tan Ankara'ya, Kaynak Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2017.

Çelik, Bilgin, *Balkan İttifakı ve Osmanlı Diplomasisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.

Çetin, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Çetin, Nurten, "San Remo Konferansı ve Etkileri", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 29-57.

Çulcu, Murat, Şu Bizim 93 Harbi, Osmanlı'da Büyük Kırılma, E Yayınları, İstanbul, 2014. *Dırjaven Vestnik*, No: 1, 28 Temmuz 1879.

Dedeoğlu, Ömer, *Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşımızın Zor Yıllarında Yaptığı Gizli Oturum Konuşmaları*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2008.

Deliorman, Altan, *Mustafa Kemal Balkanlarda*, Bayrak Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 2009.

Devlet, Nadir, Çağdaş Türk Dünyası, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1989.

Dırvingov, Petır, İstoriya na Makedono-Odrinskoto Opılçeniye, Tom I, Voenno İzdatelstvo, Sofya, 1919.

Dilan, Hasan, *Mehmet Şeref Aykut ve İzmir'de İlk Fikir Hareketleri*, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, Edirne, 1996.

Dimitrov, Georgi V., "Bejanskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1931 g.)", *Bılgariya 1300 İnstitutsii i DırjavnaTraditsiya, T. III*, Sofya, 1983, ss. 303-311.

Dimitrov, İlço, "Belgiyski Diplomatiçeski Dokumenti za Bılgariya", *Bılgariya na Balkanite i v Evropa*, Sofya, 1983.

Doğruöz (Dingiloğlu), V. Türkan, "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Derneği Kırklareli Şubesi'nin Çalışmaları ve S. Şevket Dingiloğlu'nun Biyografisi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001,* (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 72-77.

Doğruöz, V. Türkan, "Kırklareli Belediye Başkanı Süleyman Şevket Dingiloğlu'nun Biyografisi ve Milli Mücadele'ye Katkıları", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan,* (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 88-147.

Duman, Selçuk, "Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Millî Mücadele'nin Başlaması", Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 191-205.

Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları,* 7. Basım, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

Dülgerova, Nina, "Mit i Realnost v Politikata na Rusiya Spryamo Bılgariya Prez Poslednata Çetvırt na XIX Vek", *Mejdunarodni Otnoşeniya,* Godina XXIV, 4/1995, Sofya, ss. 79-84.

Ediz, İsmail, *Diplomasi ve Savaş, İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali (1919-1922),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.

Eraslan, Cezmi, "Siyasî Alanda Yapılan İnkılâplar", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II,* (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Yücel Özkaya, Gülnihal Bozkurt, Dursun Ali Akbulut, Erdinç Tokgöz, Refik Turan, Nuri Köstüklü, Mustafa Balcıoğlu, Mehmet Akif Tural, Cezmi Eraslan, Cemal Avcı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, ss. 15-69.

Erdem, Nilüfer, "Yunan Hükümeti Temsilcisi Harisiyos Vamvakas'ın Batı Trakya'da Bulgarların Etkisini Kırmaya ve Helenlerin Etkisini Arttırmaya Yönelik Faaliyetleri (1919-1920)", Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, (Ed.) Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, İstanbul, 2016, ss. 125-134.

Erendil, Muzaffer, *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri,* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, C. 1,* Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1953.

Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi,* Yeniden Düzenlenmiş, Genişletilmiş Yeni Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1990.

Esmer, Ahmet Şükrü, *Siyasî Tarih (1919-1939),* Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.

Eyicil, Ahmet, *Siyasî Tarih (1789-1939),* İkinci Basım, Gün Yayınları, Ankara, 2005.

Ferguson, Niall, *Hazin Savaş (1914-1918),* (Çev.) Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Fromkin, David, *Barışa Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?* (Çev.) Mehmet Harmancı, Epsilon Yayınevi, İstanbul, 2016.

Fulton, L. Bruce, "Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler,* (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 164-198.

Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk I,* İkinci baskı, (Haz.) Birol Emil, Melin Has-Er, Mehmet Ali Aydın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980.

Giritli, İsmet, *Yıldönümleriyle Türk Devrim Tarihi, Kurtuluş ve Kuruluş,* DER Yayınları, İstanbul, 1996.

Goloğlu, Mahmud, *Sivas Kongresi,* Başnur Yayınları, Ankara, 1969.

Gökbilgin, M. Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2013.

Gönlübol, Mehmet, Kürkçüoğlu, Ömer, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 3-27.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, *Olaylarla Türk Dış Politikası, C. I, (1919-1973),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem, "1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası", *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995),* (Haz.) Mehmet Gönlübol, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, Oral Sander, A. Halûk Ülman, A. Suat Bilge, Duygu Sezer, Ömer Kürkçüoğlu, 10. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, ss. 3-134.

Görgülü, İsmet, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklâl Harbi,* Kastaş Yayınları, İstanbul, 1985.

Grassi, Fabio, İtalya ve Türk Sorunu, 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika, (Çev.) Nevin Özkan, Durdu Kundakçı, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Grozev, Grozyü, "Voennopolitiçeskite Otnoşeniya Mejdu Bılgariya i Turtsiya v Perioda 1920-1922", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya,* İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 71-77.

Gruev, Stefan, *Korona ot Trıni, Tsaruvaneto na Boris III (1918-1943),* İzdatelstvo "Bılgarski Pisatel", Spisanie "Letopisi", Sofya, 1991.

Gurko-Kryajin, V. A., *Yeni Türkiye'nin Doğuşu (1923-1924 Yazıları),* (Çev.)Kayhan Yükseler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008.

Güler, Ali, *Türk'ün Unutulan Yemini Misâk-ı Millî,* Halk Kitabevi, İstanbul, 2015.

Güler, Ali, *Yunan-Rum Terörü,* Emre Yayınları, İstanbul, 2003.

Gümüşeva, Violeta, "Demokratiçeskata Partiya i Bılgarskoto Uçastiye v Pırvata Svetovna Voyna (Oktomvri 1915-Dekemvri 1916 g.)", *Voenno İstoriçeski Sbornik,* Sofya, 3/1990.

Gündağ, Nevzat, *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Gündüz, Aslan, "İki Taraflı ve Çok Taraflı Milletlerarası Andlaşmalar Işığında Bulgaristan Türklerinin Durumu", *Bilim, Kültür ve Sanatta Gerçek,* C. 1, S. 1, Ekim 1985, ss. 37-53.

Güner, Zekai, "Lüleburgaz Kongresi", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001,* (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 48-58.

Güner, Zekâi, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Güngör, Fatma Akkan, "1914-1918 Osmanlı-Fransız İlişkileri", *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri,* (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, ss. 59-68.

Gürer, Cevat Abbas, *Ebedi Şef Kurtarıcı Atatürk'ün Zengin Tarihinden Birkaç Yaprak,* Halk Basımevi, İstanbul, 1939.

Hacısalihoğlu, Mehmet, "Negotiations and Agreements for Population Transfers in the Balkans from the Beginning of the 19th Century until the Balkan Wars 1912-1913", *Journal of Balkan and Black Sea Studies,* Year I, Issue 1, Fall 2018, ss. 31-75.

Hakov, Cengiz, "Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler", *Uluslararası II. Atatürk Sempozyumu, 9-11 Eylül 1991,* C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, ss. 1271-1278.

Hakov, Cengiz, "Osvoboditelnata Voyna v Turtsiya i Pravitelstvoto na Al. Stamboliyski (1919-1923)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya,* İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 34-40.

Hakov, Cengiz, "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükümeti", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine,* İnvestpres AD, Sofya, 2001.

Hall, Richard C., *Balkan Savaşları (1912-1913), I. Dünya Savaşı'nın Provası,* (Çev.) M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 24, Haziran 1958, Belge 606.

Harb Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı 24, Haziran 1958, Belge 607-608.

Hayta, Necdet, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913).* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2008.

Hrisimova, Ognyana P., "Nevızmojniyat Mir: Versayskoto Statukvo i Doktrinata za Zakrila Pravata na Natsionalnite Maltsinstva", *Studia Balcanica No: 28, Materiali ot Konferantsiyata, Evropa: Narodi i Granitsi, Versayskiyat Mir i Negovoto Nasledstvo,* İnstitut po Balkanistika, Sofya, 2010, ss. 14-33.

Hristov, İvo, "Batı Trakya'da Bulgar Varlığı", Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler, (Ed.) Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, İstanbul, 2016, ss. 119-124.

Hür, Ahmet, *Her Açıdan Sevr Antlaşması,* Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2018.

İnalcık, Halil, *Atatürk ve Demokratik Türkiye,* 5. Baskı, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2016.

İnalcık, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye, Araştırmalar,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.

İstoriya na Bilgariya, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993.

İstoriya na Bilgariya s Nyakoi Premılçavani Dosega İstoriçeski Fakti, Sofya, 1993.

İvanov, İvan T., "Voennite Vıprosi v Dokumentite po Vınşnata Politika na Bılgariya ot Pırvata Svetovna Voyna do 9 Septemvri 1944 g.", *Voenno* İstoriçeski Sbornik, Sofya, Yuli-Avgust, 4, g. XXXX,1971.

Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi, 18. ve 19. Yüzyıllar,* 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi, 20. Yüzyıl, C. 2,* Küre Yayınları, İstanbul, 2006.

Kamil, İbrahim, "I. Balkan Savaşı ve Bulgar Ordusunda Ermeni Bölüğü", *Karadeniz Araştırmaları,* C. 13, S. 51, Y. 2016, ss. 1-15.

Kamil, İbrahim, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri" (1919-1922), Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. XVII, S. 35, Güz/2017, İzmir, 2018, ss. 85-119.

Kamil, İbrahim, *Bulgaristan Türkleri ve Göçler, Bulgaristan Komünist Partisi Gizli Belgeleri (1944-1989), Cilt I (1944-1953),* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2018.

Kamil, İbrahim, "Bulgaristan'ın Edirne Başkonsolosluğu Belgelerine Göre Trakya'da Millî Mücadele", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan,* (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 220-286.

Kamil, İbrahim, İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre Bulgaristan'daki Türklerin Hakları, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Ankara, 1989.

Kamil, İbrahim, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar,* 1. Baskı, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2007, ss. 471-482.

Kamil, İbrahim, "Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar,* 3. Baskı, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, ss. 547-557.

Kamil, İbrahim, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili Bulgaristan Diplomatik Belgeleri (1919-1922), Cilt 1 (1919-1920),* Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2017.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I.* Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Kansu, Mazhar Müfit, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, II.* Cilt, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Kanya-Forstner, A. S., "Savaş, Emperyalizm ve Sömürgeciliğin Sona Erişi", *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl,* Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, (Çev.) Tansel Demirel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 207-230.

Kara, Bülent, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Akademik Bakış,* C. 3, S. 5, Kış 2009, ss. 143-170.

Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, *C.1,* Genişletilmiş Yeni Baskı, (Sadeleştiren) Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, t. y.

Karacan, Ali Naci, *Lozan,* Noktakitap, İstanbul, 2006.

Karaçam, Nazif, *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli,* Kırklareli, 1995.

Karakaş, İbrahim M., Aksop, Gülnur, *Atatürk Atatürk'ü Anlatıyor, Savaşan Meclis,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 2007.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, C. VIII,* TTK Basımevi, Ankara, 1983.

Kartekin, Enver, *Devrim Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi,* İtimat Kitabevi, İstanbul, t. y.

Kaymaz, Nejat, "Misak-ı Millî Üzerinde Yapılan Tartışmalar Hakkında", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. III,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Kayra, Cahit, *Sevr Dosyası,* Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Kent, Marian, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu (1900-1923)", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler,* (Ed.) Marian Kent, (Çev.) Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 199-237.

Keskioğlu, Osman, *Bulgaristan'da Türkler,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985.

Kesyakov, B., *Prinos Kım Diplomatiçeskata İstoriya na Bılgariya (1878-1925)*, Sofya, 1925, s. 29.

Kılıç, Ayten, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı*, (Ed.) Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara, 2014, ss. 131-144.

Kızılırmak, Ahmet, *Askeri ve Siyasi Yönleriyle Kâzım Özalp*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012.

Kocabaş, Süleyman, *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986.

Koloğlu, Orhan, *1918, Aydınlarımızın Bunalım Yılı, Zaferi Nihai'den Tam Teslimiyete*, Boyut Kitapları, İstanbul, 2000.

Koloğlu, Orhan, *Mondros'tan Mudanya'ya Osmanlı'da Son Tartışmalar*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Komitacı, BJK'nin Kurucusu Fuat Balkan'ın Anıları, (Haz.) Turgut Gürer, Gürer Yayınları, İstanbul, 2008.

Komsalova, Rumyana, "I. Dünya Savaşı Sonrası Bulgar-Türk İlişkilerinde Trakya Sorunu (1919-1925)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi, İstanbul, 2005.

Kon, Kadir, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2013.

Konukçu, Enver, "Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri", *Milli Mücadele Tarihi, C. I*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, ss. 172-185.

Kosatev, Todor, "Politikata na Pravitelstvoto na Bılgarskiya Zemedelski Naroden Sıyuz po Bejanskiya Vıpros (1919-1923)", *Politiçeski Partii, Organizatsii i Upravleniya Bılgariya (1879-1944)*, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1983, ss. 44-79.

Kosatev, Todor, *Trakiyskiyat Vıpros vıv Vınşnata Politika na Bılgariya (1919-1923)*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1996.

Kosatev, Todor, "Vınşnata Politika na Pravitelstvoto na BZNS po Bejanskiya Vıpros (1920-1923 g.)", *I. Natsionalna Konferentsiya na Mladite Bılgarski İstoritsi*, 27-28. IV. 1977, Sofya, 1980, ss. 309-315.

Kosev, Konstantin, *Bismark, İztoçniyat Vıpros i Bılgarskoto Osvobojdenie (1856-1878)*, Dırjavno İzdatelstvo "Nauka i İzkustvo", Sofya, 1978.

Köse, Osman, "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Türkoloji Dergisi*, C. 1, S. 2, 2006, ss. 237-272.

Köstüklü, Nuri, *Milli Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Köstüklü, Nuri, "Nyakoi Aspekti na Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya po Vremeto na Atatürk (1919-1938)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 44-53.

Kratka Bılgarska Entsiklopediya, Tom 2, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1967.

Kratka Bılgarska Entsiklopediya, Tom 3, Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1967.

Kumanov, Milen, "İztoçna Rumeliya (1879-1885)", İz İstoriyata na Bılgarskata *Narodnost i Dırjava (681-1948)*, İzsledvaniya, *Analizi, Preotsenki*, İzdatelstvo "Pelikan-Alfa", Sofya, 1993, ss. 163-169.

Kumanov, Milen; Kostadinova, Desislava; Todorov, Todor, *Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna (1914-1918)*, Kratka İstoriçeska Antsiklopediya, İzdatelstvo i Peçatnitsa PİTT, Silistra, 2015.

Kumanov, Milen, "Ubiystvoto na Aleksandır Stamboliyski i Otnoşenieto na Pravitelstvoto na Atatürk kım Nego", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 85-89.

Kuran, Ahmet Bedevî, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Kurat, Yuluğ Tekin, "Anadolu'da Kurtuluş Savaşını Başlatmak Kararı", *VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 11-15 Ekim 1976, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Kutay, Cemal, *Ege'nin Kurtuluşu*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1981.

Kutlu, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007.

Kuyucuklu, Nazif, *Balkan Ülkeleri İktisadı 2, Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1987.

Kürkçüer, Orhan Melih, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, V. Bası, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayınları, Ankara, 1972.

Larcher, M., *Büyük Harpte Türk Harbi, C. 3*, (Yay. Haz.) Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2018.

Lazarov, İvan, Pavlov, Plamen, Tütündjiev, İvan, Palangurski, Milko, *Kratka İstoriya na Bılgarskiya Narod*, Novo Preraboteno i Dopılneno İzdaniye, İzdatelska Kışta Anubis, Sofya, 1999.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Mançev, Krıstö, *İstoriya na Balkanskite Narodi (1918-1945), Tom 3*, Paradigma, Sofya, 2008.

Mançev, Krıstö, İstoriya na Balkanskite Narodi Ot Osm*anskoto Naşestviye na Balkanite do Vtorata Svetovna Voyna*, Veliko Tırnovo, 1979.

Mançev, Krıstö, *Natsionalniyat Vıpros na Balkanite*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1999.

Manolova, Mariya G., *Parlamentarnoto Upravlenie v Bılgariya (1894-1912)*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 2000.

Markov, Georgi, "Kim İstoriyata na Bılgaro-Rumınskaya Spor za Yujna Dobrudja po Vreme na Balkanskite Voyni (1912-1913)", İz İstoriyata na Dobrudja, Trakiya i Makedoniya, İzdatelstvo Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1990.

Mateeva, Mariya, "Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya na Bılgariya-Po Dırjavi", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, ss. 60-336.

McCarthy, Justin, Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922), 2. Baskı, (Çev.) Fatma Sarıkaya, Ankara, 2014.

Meram, Ali Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.

Meray, Seha L. - Olcay, Osman, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

Mert, Özcan, "Lüleburgaz Kongresi Başkanı Şakir (Kesebir) Bey'in İstiklal Harbi Dönemindeki Etkinlikleri", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001*, (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 29-47.

Mert, Özgür, "İşgalden Kurtuluşa Doğu Trakya", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Bahar 2016, ss. 123-176.

Minkova, Stanka, Trifonov, Trifon, *Bılgarski Duh, Duşevnost Prez Vekovete*, Treto İzdanie, İzdatelska Kışta "Pamet", Sofya, 2003.

MİR, Organ na Narodnata Partiya, Petık 20 Avgust 1920, Godina XXVI, Broy 6077, Sofya.

Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956), (Der.) Sabahat Erdemir, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1956, s. 165.

Muraviev, Konstantin, *Dogovorıt za Mir v Nöy*, Universitetsko İzdatelstvo Kliment Ohridski, Sofya, 1992.

Mutlu, Cengiz, "Milli Mücadele'nin Bir Başka Yönü: Anadolu'da Yunanistan'ın Vekâlet Savaşı", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX/39 (2019-Güz/Autumn), ss. 563-588.

Narinç, Ökkeş, "İki Komşu'nun İlk İttifakı 1915-1918 (Osmanlı Devleti-Bulgaristan)", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2019, 2(4), ss. 315-331.

Nutuk, C. III, belge 19, İstanbul, 1950.

Nutuk, Kurtuluş ve Kuruluşun Temel Kitabı, (Günümüz Türkçesi) Mehmet Seçkin, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

Oğuz, Süleyman, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1986.

Okur, Mehmet, "Balkan Savaşları", *Balkanlar El Kitabı, C.I, Tarih*, Derleyenler, Osman Karatay & Bilgehan A. Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2006.

Okur, Mehmet, "Mondros Mütarekesi'nin Askerî, Siyasî ve Hukukî Açıdan Genel Bir Değerlendirmesi", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. I*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 237-256.

Okyar, Osman, *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*, 2. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Olgun, Kenan, "Rus Belgelerine Göre Moskova Konferansı ve Batum'un Statüsü", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 919-939.

Oral, Atilla, Şakir Zümre, Türk Savunma Sanayii'nde Öncü, İlk Türk Girişimcisi, İlk Silah Fabrikatörü, İstanbul, 2012.

Osman Nuri Peremeci, Hayatı-Kişiliği ve Tuna Boyu Tarihi, (Haz.) Ayhan Tunca, İnkılâp Kitabevi, Edirne, 2012.

Ot San Stefano Do Parij (1878-1947), Nay-Vajnite Dogovori za Bılgariya, (Ed.) Nikola Grigorov, İzdatelstvo "Aniko", Sofya, 2009.

Öksüz, Hikmet, *Batı Trakya Türkleri*, KaraM Yayınları, Çorum, 2006.

Öksüz, Hikmet, "İki Savaş Arası Dönemde Batı Trakya Türkleri (1919-1939)", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler*, (Ed.) Cezmi Eraslan, Cezmi Bayram, Nilüfer Erdem, Pervin Hayrullah, İstanbul, 2016, ss. 103-116.

Öksüz, Hikmet, "Misak-ı Millî'de Belirlenen Sınırların Jeopolitik Açıdan Değerlendirilmesi", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. II,* (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 895-902.

Özakman, Turgut, *1881-1938 Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Kronolojisi,* 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2015.

Özalp, Ahmet İlhan, *Kurtuluş Savaşımızda Trakyalı Kahramanlar,* Edirne Belediye Başkanlığı Yayınları, Edirne, 2017.

Özalp, Kâzım, *Milli Mücadele (1919-1922), C. I,* 3. Bası, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Özçelik, İsmail, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi, (URFA),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

Özden, Neşe, "British Policy on the Fate of Constantinople and the Allied Occupation of The City on March 16, 1920", (Yay. Haz. Berna Türkdoğan), *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 81-107.

Özer, İsmail, "Milli Cephelerin Kurulması", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,* (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 241-291.

Özer, İsmail, "Milli İradeyi Temsil Gayretleri", Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, s. 206-226.

Özgüç, Adil, *Batı Trakya Türkleri,* Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Özkaya, Yücel, "1919'un Siyasî Olayları", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, ss. 23-32.

Özkaya, Yücel, "Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Özkaya, Yücel, "İstanbul'un İşgâli ve İstanbul'dan Kaçış", (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, *Millî Mücadele Tarihi, Cilt 1,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, ss. 255-271.

Özkaya, Yücel, "İzmir'in İşgalinin Anadolu'daki Tepkileri", *Atatürk Yolu,* Yıl 1, Sayı 1, Mayıs, 1988.

Özkaya, Yücel, "İzmir'in İşgali", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Özkaya, Yücel, "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

Özkaya, Yücel, "Mustafa Kemal Paşa-İstanbul Hükümeti İlişkileri", (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, *Millî Mücadele Tarihi, Cilt 1,* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005, ss. 221-254.

Özkaya, Yücel, "Yararlı ve Zararlı Dernekler", *Milli Mücadele Tarihi, C. I,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, ss. 87-136.

Öztoprak, İzzet, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası,* (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, ss. 157-207.

Öztürk, Ayhan, "Şark Meselesi ve Osmanlı Devleti'nin Paylaşılma Projeleri", *Türk Dünyası Araştırmaları,* Şubat, 1992, sayı 76.

Palmer, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi,* (Çev.) Belkıs Çorakçı Dişbudak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2014.

Palmer, Alan, *Savaş Biterken (1918),* (Çev.) Hakan Abacı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

Panayotova, Kinka,"Kım Viprosa zaStopanskata Politika na Koalitsionnoto i Samostoyatelnoto Pravitelstvo na Bılgarskiya Zemedelski Naroden Sıyuz Prez 1919-1923", *Obştestveno-Politiçeskiyat Jivot na Bılgariya (1878-1944),* Sofya, 1990.

Parlak, Türkmen, İşgalden Kurtuluşa-1, Yunan Ege›ye Nasıl Geldi, Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1982.

Parlak, Türkmen, İşgalden Kurtuluşa-2, Yunan Ege›den Nasıl Gitti, Sosyal Hizmetler Vakfı Kültür Yayınları, İzmir, 1983.

Paruşev, Paraşkev, *Mustafa Kemal Atatürk,* İzdatelstvo na Oteçestveniya Front, Sofya, 1973.

Peeva, Kalina, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya i Diplomatiçeskata Misiya na Todor Markov pri Mustafa Kemal Atatürk prez 1923 g.", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya,* İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 78-84.

Penkov, Sava, *Mejdunarodni Dogovori na Bılgariya (681-1947),* İzdatelstvo "Jorj Nef", Sofya-Jeneva-Parij, 1992.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi,* 2. Basım, Bellek Yayınları, Edirne, 2011.

Pırvanova, Rumyana, "Kım Vıprosa za Pokrovitelstvoto na İndustriyata Pri Upravlenieto na Pravitelstvoto na Aleksandır Tsankov", *KLİO, Sbornik v Çest na 65-Godişninata na St. N. S. Milen Kuanov,* Fondatsiya "Arete-Fol", Sofya, 2008, ss. 643-660.

Piroğlu, D., "Bulgaristan'da Yaşayan Türk Kardeşlerimiz ve Sınırlı Göç Meselesi", *Türk Kültürü,* C. VII, S. 75, Ocak 1969, s. 234-243.

Polat, Hasan Ali, Akandere, Osman, "Gümülcineli İsmail Bey'in Bursa Valiliği", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX/39 (2019-Güz/Autumn), ss. 509-532.

Programi, Programni Dokumenti i Ustavi na Burjuaznite Partii v Bılgariya (1879-1918), Nauka i İzkustvo, Sofya, 1992.

Radev, Simeon, *Konferentsiyata v Bukureşt i Bukureştkiyat Mir ot 1913,* İzdatelska Kışta "TİNAPRES", Sofya, 1992.

Radev, Simeon, *Stroiteli na Sıvremenna Bılgariya, Tom 1, Tsaruvaneto na Knyaz Aleksandra 1879- 1886,* İzdatelstvo Zahariy Stoyanov, Sofya, 2004.

Radoslavov, Vasil, *Bılgariya i Svetovnata Kriza,* Vtoro Fototipno İzdanie, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1993.

Rauf Orbay Hatıraları, Yakın Tarihimiz, C. III, Vatan Gazetecilik, İstanbul, 1962.

Renouvın, Pierre, *I. Dünya Savaşı,* (Çev.) Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

Sâbis, Ali İhsan, *Birinci Dünya Harbi, Birinci Cilt,* Nehir Yayınları, İstanbul, 1990.

Sakızov, Yanko, *Bılgarite v Svoyata İstoriya,* İzdatelska Kışta "Heraklit-A&N", Sofya, 1993.

Salman, Hüseyin, "Trakya'nın Yunanistan'a Verilmemesi İçin Lüleburgazlıların Gösterdiği Gayretler", *81. Yılında Lüleburgaz Kongresi, Ulusal Sempozyum, 31 Mart 2001,* (Ed.) Hüseyin Salman, Ali Arslan, Lüleburgaz Belediyesi Kültür Yayınları, Lüleburgaz, 2001, ss. 22-28.

Sancaktar, Mehmet Fatih, "Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 Selanik Mütarekesi'yle Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilmesi ve Osmanlı Devleti", *100. Yılında Mondros Mütarekesi ve Karadeniz'de Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, C. I*, (Ed.) Hikmet Öksüz, Mehmet Okur, Bahadır Güneş, Ülkü Köksal, Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları, Trabzon, 2019, ss. 171-198.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih, İlkçağlardan-1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1990)*, Genişletilmiş 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1991.

Sannav, Sabri Can, "Uluslararası Andlaşmalar ve Lozan'da Ege Adaları Sorunu", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 369-394.

Sarc, Ömer Celâl, Gökberk, Macit, Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Nejat Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Sarıalp, Ayşe Cebesoy, *Osmanlı Tarihi ve Az Bilinen Önemli Özellikleri (1299-1922)*, Puslu Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Açıklamalı Kronoloji*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Sarıkoyuncu, Ali, "Milli Mücadele'de Türk Bulgar İlişkileri, *Türkler*, C. 16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Sarıkoyuncu, Ali, "Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 143-160.

Sarınay, Yusuf, "Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın Bağımsızlığını Tanıması ve Türk-Bulgar İlişkilerinin Gelişmesi (1908-1914)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005, Eskişehir, Bildiriler Kitabı, Odunpazarı Belediyesi, İstanbul, 2005.

Sarıoğlu, Tarık, "Mondros Ateşkes Mütarekesi'nden Edirne'nin Yunan İşgaline Kadar Doğu Trakya'da İşgal Hareketleri ve Tepkiler", *Milli Mücadelenin 100. Yılına Armağan*, (Ed.) İlker Alp, Nurten Çetin, Trakya Üniversitesi Yayınları, Edirne, 2019, ss. 287-325.

Sazdov, Dimitır, *Mnogo-Partiynata Politiçeska Sistema i Monarhiçeskiyat İnstitut v Bılgariya (1879-1918)*, Universitetsko İzdatelstvo Stopanstvo, Sofya, 1993.

Selek, Sabahattin, *Millî Mücadele I, Anadolu İhtilâli, Üçüncü Baskı*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966.

Semov, Minço, *Velikite Sili i Bılgarskata Natsionalna Drama*, İzdatelska Kışta İnterpress67, Sofya, 1991.

Serez, Mehmet, *Atatürk ve Milli Mücadele'de Tekirdağ*, Tekirdağ Valiliği Yayınları, Tekirdağ, 1988.

Shaw, Stanford J., *Türklerin İstiklal Harbi*, EZR Yayıncılık, İstanbul, 2019.

Sofuoğlu, Adnan, "Milli Mücadele Dönemi", (Ed.) M. Derviş Kılınçkaya, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004, ss. 121-225.

Sofya Askerî Ataşesi Mustafa Kemal'in Raporları (Kasım 1913-Kasım 1914), (Yay. Haz.) Ahmet Tetik, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Sonyel, Salâhi R., *Gizli Belgelerde Mustafa Kemal, Vahdettin ve Kurtuluş Savaşı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

Sonyel, Salahi R., *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Sonyel, Salahi R., İngiliz Gizli Belgelerinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1923), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Sonyel, Salahi R., *Kaygılı Yıllar, Gizli Belgelerle Kurtuluş Savaşı'nın Perde Arkası (1918-1923)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Sonyel, Salâhi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisi'nin Açılışına Kadar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

Sonyel, Salahi R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

Spasov, Lüdmil, "Deynostta na Bılgarskite Pravitelstva za Vıorıjavane na Voyskata (1919-1939)", *Voenno İstoriçeski Sbornik*, No: 6, Sofya, 1984.

Stanev, Nikola, **İstoriya** *na Nova Bılgariya, 1878-1941*, İzdatelski Tsentır "İvan Vazov", Sofya, 1992.

Statelova, Elena, "İzgrajdane na Bılgarsko Upravlenie v İztoçna Rumeliya (1879-1880)", **İz** *Politiçeska* **İstoriya** *na Bılgariya*, İzvestiya *na* İnstituta *za* İstoriya, *Tom XXVIII*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1985, ss. 108-148.

Steiner, Zara, "Savaş, Barış ve Uluslararası Devlet Sistemi", (Ed.) Jay Winter, Geoffrey Parker, Mary R. Habeck, *I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl*, (Çev.) Tansel Demirel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 231-266.

Stone, Norman, *Birinci Dünya Savaşı*, (Çev.) Ahmet Fethi Yıldırım, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

Süslü, Azmi, "Atatürk, Bılgariya i Svetovniyat Mir", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 30-33.

Şahin, Enis, "Yakın Dönem Türk Tarihi'nin Kızıl Elması: Misâk-ı Millî", *Yeni Türkiye Misâk-ı Millî Özel Sayısı*, Y. 23, S. 93, Ocak-Şubat 2017, ss. 38-51.

Şam, Emine, "Prens Alexandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhâkı", *History Studies*, Volume 3 / 1, 2011, ss. 235-251.

Şenel, Şennur, "1919-1922 Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Fransız İlişkileri", *Geçmişten Günümüze Türk-Fransız İlişkileri*, (Ed.) Haydar Çakmak, Efil Yayınevi, Ankara, 2017, ss. 69-89.

Şimşir, Bilâl N., *Atatürk Dönemi, İncelemeler*, Atatürk'ün 125. Doğum Yıldönümü'ne Armağan, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Şimşir, Bilâl N., *Atatürk ile Yazışmalar, 1920-1923*, I. Cilt 2. Basım, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Şimşir, Bilâl N., "Bulgaristan Türk Azınlığının Ahdi Durumu", *Türk Kültürü*, Y. 24, S. 264, Nisan, 1985, ss. 241-278.

Şimşir, Bilâl N., *Bulgaristan Türkleri*, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.

Şimşir, Bilâl N., İngiliz Belgeleri *ile Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1989.

Şirkov, Atanas, *Zapadna Trakiya i Dogovorıt za Mir v Nöy*, Sofya, 1920.

Şivaçev, Boris, *Stara i Nova Turtsiya*, Sofya, 1930.

Tansel, Selâhattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. III*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978.

Tansu, Samih Nafiz, İki Devrin Perde Arkası, Teşkilât-ı Mahsusa Başkanı Hüsamettin Ertürk, İlgi Kültür Sanat, İstanbul, 2011.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C. V, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Tatarlı, İbrahim, "Vınşnata Politika na Nova Turtsiya i na Tsarstvo Bılgariya Prez Vremeto na Atatürk i Stamboliyski", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 54-70.

Tepaviçarov, Hristo, "Diplomatiçesko Pravo i Diplomatiçeska Praktika v Narodna Republika Bılgariya", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, ss. 9-43.

Tevetoğlu, Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Atatürk ve Çevresi Yayınları, Ankara, 1971.

Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Todorov, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev.) Veysel Atayman, Öncü Kitabevi, İstanbul, 1979.

Todorov, Nikolay, "Natsionalno-Osvoboditelno Dvijeniye v Turtsiya Sled Pırvata Svetovna Voyna i Utvırjdavaneto na Kemalizma", İstoriçeski Pregled, g. 8, 1951, 2.

Toker, Hülya, "Millî Mücadele Döneminde Türk-Bulgar İlişkileri ve 1 nci Kolordunun Bulgaristan'a Sığınması", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 123-141.

Tokay, A. Gül, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri: 1878-1908, *Yeni Türkiye, Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-III*, Y. 21, S. 68, Mart-Haziran 2015, Ankara, ss. 2752-2762.

Tolon, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

Topalov, Vladislav, "İtaliya i Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Narodite", *Bılgariya, İtaliya i Balkanite*, (Ed.) Georgi Dimov, Krumka Şarova, Rikardo Pikio, Sante Graçoti, İskra Arnaudova, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1988, ss. 303-306.

Topalov, Vladislav, "Poseştenieto na Aleksandır Stamboliyski vıv Velikobritaniya", İzsledvaniya po Bılgarska İstoriya, T. III. *Vınşnata Politika na Bılgariya (1878-1944)*, Sofya, 1978, ss. 267-305.

Topalov, Vladislav, "Priemaneto na Bılgariya v Obştestvoto na Norodite", *Politiçeskite Partii, Organizatsii i Upravleniya v Bılgariya (1879-1944), İzvestiya na İnstituta za İstoriya, Tom XXVI*, (Ed.) Hristo Hristov, V. Bojinov, K. Kosev, A. Nakov, Vl. Topalov, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1983, ss. 80-120.

Trakiya, No: 8-9, 28 April 1921.

Trakiya, No: 36-37, 11 April 1921.

Trifonov, Stayko, *Antantata v Trakiya (1919-1920)*, Universitetsko İzdatelstvo "Kliment Ohridski", Sofya, 1989.

Trifonov, Stayko, *Bılgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie v Trakiya (1919-1934)*, Nauka i İzkustvo, Sofya, 1988.

Trifonov, Stayko, *Trakiya Administrativna Uredba, Politiçeski i Stopanski Jivot (1912-1915)*, Trakiyska Fondatsiya "Kapitan Petko Voyvoda", Sofya, 1992.

Troçki, Lev, *Balkan Savaşları*, (Çev.) Tansel Güney, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1995.

Tsvetkova, Tsvetelina, "Turkish National Movement and Soviet Russia in Caucasus (1919-1922)", *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, Year I, Issue 1, Fall 2018, ss. 77-114.

Tuğlacı, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984.

Tunca, Ayhan, *Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut, "Bulgarlar ve Bulgar Devleti"*, Ege Basım, Edirne, 2017.

Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

Tuncer, Hüner, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci* Dünya Savaşı, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011.

Tuncer, Hüner, *Trablusgarp ve Balkan Savaşları (1911-1913)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Turan, Ömer, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşı'na Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, ss. 95-108.

Turan, Ömer, *The Turkish Minority In Bulgaria*, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 67.

Türk Dış Politikası Çalışmaları, Cumhuriyet Dönemi İçin Ulusal Rehber, Genişletilmiş 2. Baskı, (Der.) Engin Berber, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Mustafa Turan, Mustafa Ekincikli, İlhan Aksoy, Şarika Gedikli, Gözden geçirilmiş, genişletilmiş 3. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2004.

Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınları, Ankara, 2010.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C. II., 4. Kısım, Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C. II, Kısım 5, 2. Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1973.

Türkgeldi, Ali Fuad, *Görüp İşittiklerim, II. Basılış*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, (Yay. Haz.) Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut, Mustafa Balcıoğlu, Nuri Köstüklü, Azmi Süslü, Refik Turan, Cezmi Eraslan, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.

Türkmen, İsmet, "Osmanlı Devleti'nin Çöküşü", *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, (Ed.) E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 97-146.

Türkmen, Zekeriya, "Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Hareketi ve Müfettişlik Bölgesindeki Faliyetleri", *90. Yılında Millî Mücadele*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 63-121.

Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi), C. 2, (Haz.) Vladimir Potyemkin, S. Bakruşin, A. Efimov, E. Kosminski, İ. Mintz, A. Naroçnitski, A. Pankratova, V. Segeyev, S. Skazin, V. Kvostov, N. Koltchanovsky, E. Tarle, (Çev.) Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2009.

UTRO, Organ na Tırgovsko-Promişlen Sıyuz, 30 Yuli 1920, Godina IX, Broy 3311.

Üçok, Coşkun, *Siyasal Tarih (1789-1960)*, İkinci Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.

Ülman, A. Halûk, *Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol (ve Savaş)*, Ek'li İkinci Basılış, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.

Ünal, Tahsin, "Milli Mücadele Başlarken", *Türk Kültürü*, C. VII, 1968-1969.

Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi (177-1958)*, Emel Yayınları, Ankara, 1977.

Vandov, Dimitır, *Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Vasilev, Vasil, "Vıvliçane i Uçastie na Bılgariya v Pırvata Svetovna Voyna (1915-1918)", İz İstoriyata na Bılgarskata Narodnost i Dirjava (681-1948), Sofya, 1993.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu, 2. Bası, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1990.

Velikov, Stefan, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, (Çev.) Naime Yılmaer, Kiptaş Yayınları, İstanbul, 1969.

Velikov, Stefan, *Kemalistkata Revolütsiya i Bılgarskata Obştestvenos (1918-1922)*, İzdatelstvo Bılgarska Akademiya na Naukite, Sofya, 1966.

Velkov, Velko, "Kemal Atatürk i Bılgaro-Turskite Otnoşeniya", *Mejdunarodni Otnoşeniya*, 1977, No: 2.

Vlahov, Tuşe, "Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya Prez 1913-1915", İstoriçeski *Pregled*, G. 11, Kniga Pırva, Sofya, 1955.

Yalımov, İbrahim, İstoriya na Turskata Obştestvenost v Bılgariya, İzdatelstvo IMIR, Sofya, 2002.

Yalçın, Bekir Sıtkı, Gönülal, İsmet, *Atatürk İnkılâbı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.

Yalçın, Semih, *Atatürk'ün Millî Dış Siyaseti*, 3. Baskı, Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

Yalımov, İbrahim, "Politikata na BZNS Sred Turskoto Naselenie", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, ss. 90-98.

Yavaş, Mesut, "Milli Mücadele'nin Sesine Kulak Vermek: Hâkimiyet-i Milliye'nin Dilinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 100. Yılında TBMM, Milli Egemenlik Özel Sayısı*, C. 20, S. Özel Sayı, Y. 2020, ss. 1-18.

Yavuz, Bige, "1921 Tarihli Türk-Fransız Anlaşması'nın Hazırlık Aşaması", *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası*, (Yay. Haz.) Berna Türkdoğan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, ss. 209-246.

Yavuz, Rengin, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 2, Temmuz 2019, ss. 221-232.

Yavuz, Ünsal, *Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.

Yazoğlu, Cengiz, *Osmanlı'nın Tasviyesi,* İthaki Yayınları, İstanbul, 2013.

Yıldırım, Bülent, *Bulgaristan'daki Ermeni Komitelerinin Osmanlı Devleti Aleyhine Faaliyetleri (1890-1918),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Yıldırım, Bülent, *Bulgaristan'da Türk Varlığı ve Nüfusu,* İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Yılmaz, Türel, "Doğu Ülkeleri İle İlişkiler", *Türk Dış Politikası (1919-2008),* (Ed.) Haydar Çakmak, Platin Yayınları, Ankara, 2008, ss. 128-133.

Yorga, *Osmanlı Tarihi, C. V (1774-1912),* (Çev.) B. Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1943.

Yüceer, Saime, *Milli Mücadele Yıllarında Ankara-Moskova İlişkileri,* Ekin Kitabevi, Bursa, 1997.

DİZİN

A

ABD 26, 27, 28, 29, 42, 48, 49, 51, 52, 54, 59, 66, 81, 96, 115, 120, 136, 137, 153, 241, 246, 351, 371, 386, 410
Abdul Bey 251
Abdül-Hadim 296
Abdülhamid XIII, 5, 112
Abdülkadir Efendi (Müftü) 181
Abdullah Bey 326
Abdüllâtif 181
Abdülmecid Efendi 270
Abdülrezzak Bey (Yüzbaşı) 152
Abdurrahim Efendi (Şehzade) 63
Abdurrahim (Müftü) 63, 181
Abdurrahman Nafiz (Gürman) 203
Abdurrahman Şeref Bey 80
Adapazarı 78, 244
Adem Vasfi Efendi (Müftü) 181
Adil Bey 181, 182, 211
Adil Beyefendi 181
Adıyaman 248
Adnan Bey 442, 443, 451
Adriyatik 36, 85
Afganistan 114, 275, 290, 295, 303, 305, 306, 325, 329, 387
Afyon 249, 254, 260
Ağa Han 274
Agamemnon 44
Ahırköylü Ahmet Bey 178, 217
Ahırköylü Ahmet Muhtar (Merter) 158
Ahmet Anzavur 130, 242, 243, 244, 245
Ahmet Bedevî Kuran 16, 355
Ahmet Bey 67, 178, 181, 211, 217
Ahmet Beyefendi 181
Ahmet Efendi 181
Ahmet Han 305, 329
Ahmet İzzet Paşa 44, 110, 250, 251, 401
Ahmet Nuri Efendi (Müftü) 181
Ahmet Tevfik Bey 186
Ahrar 232
Ahtebolu 1
Akça 259
Akdeniz 4, 18, 45, 48, 133, 148, 192, 230, 249, 268, 301, 377, 404, 407
Akhisar 57, 368
Akka 133
Akşehir 249
Alaşehir 77, 368, 476
Alaşehir Kongresi 77
Albriç (General) 167
Aleko Paşa 7
Aleksandır Batenberg 5, 6, 8, 9
Aleksandır Bogoridi 7
Aleksandır Malinov 38, 291
Aleksandır Stamboliyski 37, 40, 41, 130, 137, 138, 139, 140, 148, 150, 154, 160, 169, 170, 192, 193, 218, 220, 221, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 242, 262, 264, 275, 276, 277, 278, 280, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 292, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 315, 318, 332, 334, 335, 337, 340, 341, 346, 349, 353, 370, 382, 383, 387, 394, 405, 408, 413, 415, 417, 424, 441, 451, 452, 454, 457, 474, 477, 484
Aleksandır Targov 318
Ali Baba 282
Ali Bey 402
Ali Ferruh Beyefendi 9
Ali Fethi (Okyar) Bey 10, 20
Ali Fuat Paşa 60, 70, 112, 245, 273, 280
Ali Galip Bey 108
Ali Haydar Bey 384
Ali Haydar Efendi 181
Ali Kemal 6, 64, 66, 67, 283, 326, 469, 478
Ali Kermanoğlu 360
Ali Naki Bey 217
Ali Rıza Dursunkaya 213
Ali Rıza Efendizade 178
Ali Rıza Paşa 79, 80, 81, 82, 95, 110, 161, 162, 324, 326
Ali Seyfi (Tülümen) Bey 178
Ali Yaver Paşa 15
Allenby (General) 47
Alman 11, 21, 22, 23, 28, 30, 31, 32, 34, 38, 39, 86, 133, 289, 325
Almanya 4, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 43, 44, 46, 58, 59, 64, 65, 80, 110, 123, 133, 149, 158, 169, 175, 289, 330, 342, 384, 476
Alpullu 190
Alsace-Lorraine 26, 31
Alsancak 49
Altınov 408, 411, 413, 429, 430, 439, 440
Altıntaş 407
Amasya Genelgesi 70, 71, 72, 457
Amiral de Robeck 47, 243
Anadolu Ajansı 298
Anadolu İhtilâli 25, 128, 482
Anastasiyadi (Yüzbaşı) 151
Andranik (Toros) Ozanyan 14
Andrey Toşev 11
Angel Grozkov 238, 291, 292
Ani 43, 233, 336, 405
Ankara II, 1, 2, 3, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 19, 20, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 36, 42, 44, 45, 46, 47,

48, 50, 51, 52, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 90, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 110, 112, 115, 116, 124, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 150, 151, 152, 153, 157, 158, 159, 167, 175, 177, 178, 182, 185, 187, 189, 190, 195, 196, 199, 204, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 229, 232, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 245, 246, 248, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 257, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 317, 322, 323, 324, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 341, 342, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 364, 366, 368, 370, 371, 372, 375, 376, 381, 382, 383, 386, 387, 391, 395, 396, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 414, 416, 417, 422, 423, 424, 427, 428, 429, 430, 432, 433, 434, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 449, 451, 452, 454, 455, 457, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486

Ankara Antlaşması 322, 330, 333, 334, 339

Ankara Hükûmeti 137, 139, 140, 145, 146, 150, 153, 238, 245, 250, 256, 268, 270, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 281, 282, 292, 294, 303, 304, 305, 306, 309, 322, 323, 324, 326, 330, 331, 332, 335, 349, 366, 368, 370, 371, 383, 400, 401, 407, 422, 428, 430, 432, 439, 440, 441, 451, 452

Ankona 282

Antalya 63, 133, 135, 164, 249, 304, 323, 368

Arabistan 48, 114, 241, 303

Arap devletleri 47

Araplar 93, 240, 295, 348, 367, 415

Ardahan 90, 336

Arif Bey 67, 112, 132, 182, 184, 251, 276, 308, 309, 326, 401

Arif Efendi 181, 189

Arif Hikmet Paşa 326

Arnavut isyanı 12

Arnavutluk 2, 12, 13, 15, 36, 84, 163, 195, 199, 324, 359, 367, 444

Arnold J. Toynbee 363

Arslan-Köpek 360

Aşağı Efrat 296

Asım Bey 10, 290

Askerî Birlik 230

Aslıhan 182

Aslıhanlar 258, 404

Asya 21, 22, 47, 81, 107, 133, 235, 236, 303, 343, 348, 349, 356, 357, 359, 362, 363, 366, 367, 373, 374, 378, 381, 382, 384, 388, 409, 412, 416, 417, 468

Ata Bey 297, 308

Atina V, 129, 202, 216, 238, 239, 240, 265, 266, 267, 269, 277, 285, 302, 304, 340, 348, 357, 358, 363, 372, 375, 376, 381, 383, 384, 385, 388, 389, 391, 397, 398, 400, 404, 405, 407, 410, 411, 420, 429, 432

Aurore 347

Averof 97, 239

Avni 11, 23, 187, 324, 325, 326, 470

Avni Paşa 324, 325

Avrupa Devletleri 3, 30, 441

Avustralya 435

Avusturya Cumhuriyeti 33, 34, 59

Avusturya-Macaristan 3, 4, 12, 21, 23, 24, 25, 26, 33, 35, 36, 39, 44, 46, 59

Ayân Meclisi 91, 240, 247

Ayasofya 105, 276, 284

Ayastefanos Antlaşması 1, 2, 3, 4, 20

Aydın 8, 9, 22, 50, 52, 53, 57, 63, 78, 82, 95, 245, 248, 249, 254, 255, 256, 257, 278, 279, 328, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 359, 432, 434, 468, 469, 473

Ayıntab 95, 263

Ayvalık 54, 65

Azerbaycan VIII, XVI, 58, 77, 262, 274, 275, 295, 329, 335, 336, 339

B

Babaeski 2, 62, 181, 202, 219, 352, 379, 435, 436

Bafra 361

Bağdat XI, XII, 93, 114, 133, 295, 333, 335, 445

Baha Bey (Yarbay) 194, 217

Bahattin Bey 156

Bahri Bey 185

Bakü 273, 328

Balçık 1, 16

Balıkesir 67, 77, 99, 125, 235, 243, 249, 260, 476

Balkan Devletleri 4, 11, 12, 13, 27, 314, 348

Balkanlar 12, 13, 19, 50, 132, 197, 228, 229, 231, 363, 452, 453, 466, 468, 475, 477, 478, 484

Balkan Savaşları 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 42, 175, 228, 370, 396, 467, 474, 478, 484

Banat 35, 359

Bandırma 48, 125, 130, 136, 168, 408

Basra XI, 93, 164, 295

Basra Körfezi 93

Batı Anadolu 29, 48, 49, 51, 55, 57, 77, 196, 239, 260, 338, 339, 406, 413, 469, 472

Batı Prusya 31

Batı Trakya 15, 19, 22, 40, 42, 48, 68, 69, 70, 90, 94, 95, 96, 103, 106, 109, 113, 119, 120, 121, 126, 127, 135, 136, 140, 142, 143, 144, 145, 147, 150, 152, 153, 154, 159, 161, 165, 172, 173, 174, 175, 176, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 207, 232, 234, 238, 241, 285, 292, 314, 340, 344, 351, 353, 355, 373, 374, 381, 389, 399, 405, 416, 417, 418, 419, 420, 423, 426, 427, 437, 438, 445, 448, 455, 456, 467, 469, 470, 472, 474, 479

Batı Trakya Komitesi 154, 184, 185, 190, 193, 234, 456

Batı Trakya Türk Hükûmeti 189, 190, 191

Batı Trakya Türk Komitesi 109
Batum 90, 164, 274, 278, 280, 282, 328, 336, 418, 479
Bavyera 59
Beha Bey (Yarbay) 162
Bekir Sami Bey 75, 102, 256, 265, 266, 270, 287, 288, 293, 294, 297, 303, 308, 309, 323, 330, 331
Bekir Sıtkı Bey 186
Bela Kun 34
Belçika 26, 31, 195
Belgrad V, 160, 300, 301, 348, 375, 414, 426
Belucistan 325
Beneş 420
Bergama 53, 65
Berlin Antlaşması 4, 5, 7, 8, 127
Bern V, 85, 86, 96, 115, 120, 139, 242, 247, 355
Berri Efendi 181
Beserabya 36, 414, 415
Beykoz 384
Biga 92, 125, 130, 245, 469
Bilecik 258, 259, 260, 406
Birinci Balkan Savaşı 11, 14, 453
Birinci Dünya Savaşı 6, 11, 14, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 43, 44, 56, 58, 59, 87, 94, 123, 129, 132, 133, 136, 137, 169, 175, 176, 187, 188, 194, 228, 240, 246, 287, 289, 329, 342, 358, 392, 414, 415, 446, 453, 454, 476, 481, 483, 484, 485
Birinci İnönü Savaşı 254, 279
Birleşik Ulusal Parti 230
Bismark 2, 4, 476
Bılgarov 110
Blagoevgrad 18, 37
Bodrum II, 135
Bohemya 34
Bolşevik ordusu 94, 328
Bolşevizm 94, 272, 327, 330
Börekçizade Mehmet Rıfat Efendi 245
Bornova 450
Bosna-Hersek 11, 12, 35
Boşnak 136
Bosnaköy 438
Boyacıev (Yüzbaşı) 22, 194
Bozcaada 199, 439
Bozdağ 126
Bozüyük 258, 259
Bristol (Amiral) 54
Brusilov (General) 281
Buaso (Yüzbaşı) 114
Buca 63
Budiyeni (Albay) 282, 283
Buhara 295
Bukovina 34, 35
Bükreş V, 18, 20, 348, 375, 426, 427
Bükreş Barış Antlaşması 18
Bulgar V, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 52, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 79, 80, 82, 89, 91, 102, 105, 107, 111, 112, 113, 117, 124, 130, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 162, 163, 166, 169, 170, 175, 176, 179, 180, 183, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 206, 207, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 232, 233, 234, 236, 237, 238, 241, 242, 262, 264, 280, 283, 285, 286, 287, 291, 292, 293, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 305, 307, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 328, 329, 334, 337, 340, 341, 342, 351, 355, 361, 362, 369, 371, 385, 388, 395, 396, 401, 406, 411, 417, 420, 421, 423, 426, 428, 430, 432, 434, 437, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 467, 469, 471, 472, 474, 475, 476, 481, 482, 484, 485, 486
Bulgar Çiftçi Birliği 37
Bulgaristan V, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 30, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 54, 55, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 73, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 85, 86, 89, 94, 95, 96, 101, 102, 103, 104, 107, 109, 112, 113, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 127, 128, 130, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 197, 198, 199, 202, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 250, 262, 264, 266, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 329, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 349, 350, 351, 353, 355, 356, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 387, 388, 389, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 436, 437, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 466, 467, 469, 470, 471, 474, 475, 476, 477, 478, 480, 481, 483, 484, 486
Bulgaristan Devleti V, 1, 7, 285
Bulgaristan Komiserliği 8, 9, 469
Bulgarlar 7, 13, 16, 17, 21, 22, 69, 110, 120, 152, 156, 157, 161, 174, 175, 176, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 197, 199, 219, 234, 236, 340, 367, 410, 421, 444, 446, 453, 484
Bulgar Makedonya Komitesi 151, 156, 197, 233
Bulgar Prensi 5, 6, 7
Bulgar Prensliği 5, 453
Bulgar Telgraf Ajansı 237
Bunout (General) 54
Burdur 63, 135, 249, 477
Burgaz 1, 153, 187, 209, 231, 238, 318, 319, 320, 321, 454

Burgenland 35
Bursa 48, 97, 98, 239, 249, 254, 258, 260, 267, 279, 404, 406, 407, 426, 480, 486
Büyük Bulgaristan 1, 3, 7, 23
Büyükçekmece 247
Büyük Taarruz 402, 403, 404, 466
Büyükyoncalı 419
Büyüler 260
Byala 319, 320
Byalazlatina 231

C

Cabbar-ül Ali 296
Caber kalesi 334
Cafer Tayyar 67, 104, 105, 106, 108, 110, 116, 117, 119, 120, 121, 126, 131, 157, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 170, 171, 172, 193, 194, 195, 197, 198, 202, 204, 205, 206, 208, 209, 213, 215, 216, 222, 224, 226, 236, 238, 241, 250
Cakova 18
Calthorpe (Amiral) 44, 45, 47, 48
Cami Bey 256, 308, 309
Can 12, 123, 203, 341, 356, 481
Carnegie Komisyonu 363
Cavit Bey 67, 384
Ceccaldi 67
Celal (Bayar) Bey 131
Celâleddin Arif 308, 309
Celâl (Perin) 22, 38, 57, 183, 190, 355, 469, 481
Cemal Bey 178, 180, 181, 182, 211, 240
Cemal Paşa 67, 78, 80, 102, 116, 274, 387
Cemil Bey 116, 158
Cemil Bey (Binbaşı) 116, 158
Cemil Paşa 155
Cenevre 322, 354, 355, 363, 371, 392, 414, 424
Cevat 60, 61, 102, 116, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 149, 237, 291, 355, 434, 447, 454, 468, 474
Cevat Abbas (Gürer) Bey 60, 61, 139, 140, 141, 142, 145, 147, 149, 237, 291, 434, 454, 468, 474
Cevat Paşa 102, 116
Cevdet Kâzım Bey 178
Cezayir 329
Cezzarzade Ziya Bey 218
Charles Diehl 369

Ç

Çadırlı 236
Çakmak 12, 29, 46, 159, 182, 196, 199, 275, 279, 322, 333, 470, 471, 474, 483, 486
Çanakkale Boğazı 27, 129, 165, 176, 412, 416, 430
Çandarlı 406
Çar I. Ferdinand 9
Çarşamba 15, 171, 213, 361
Çatalca 135, 136, 158, 161, 164, 172, 182, 192, 201, 208, 213, 217, 241, 247, 338, 357, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 394, 395, 396, 400, 405, 406, 421, 435, 453
Çayır 360
Çaylık-Dere 360
Çekoslovakya 31, 33, 34, 35, 59, 290
Çerkez Ethem 245, 253, 254
Çerkezköy 182, 405, 419, 420, 435, 436
Çermev 420
Çiçerin 273, 414
Çilingir 260
Çingaz 399
Çobanbey 333
Çongara 182
Çorlu 17, 135, 136, 158, 181, 201, 203, 211, 342, 343, 346, 419, 420, 431, 435, 436
Çukurova 59, 133
Çürüksulu Mahmut Paşa 102, 116

D

Dağıstan 274, 299, 329
Dall'olio (General) 54
Dalmaçya 34, 35, 36
Damat Ferit 44, 48, 50, 66, 67, 68, 76, 78, 79, 80, 92, 95, 96, 98, 110, 114, 118, 124, 128, 129, 131, 155, 160, 161, 167, 168, 172, 200, 232, 233, 235, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 253, 264, 269, 270, 304, 326, 466
Damat Şerif Paşa 80
Danimarka 290
Dantzig 31, 359
Darıdere 69, 188, 233
Daskalov 1, 37, 157, 186, 198, 289, 290, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 321, 329, 331, 470
Debre 2
Dedeağaç 15, 18, 103, 152, 164, 188, 191, 192, 193, 199, 200, 236, 340, 351, 419, 423
Deli Fuat Paşa 117
Deliorman 140, 142, 150, 226, 238, 316, 471
Demirci Efe 57, 82
Demokratik Antant 231
Demokrat Parti 230, 291
Denikın 127
Denizler 192, 236
Dereköy 157, 192, 198, 236
Derviş Ahmet 181
Deyli Telgraf 291
Deylizor 93
Dicle 333
Di Martino 372
Dimetoka 19, 188, 193, 236, 438
Dimetokalı Sıtkı 194
Dimitır Açkov 112, 151, 340, 341, 457
Dimitır Markov 10
Dimitrov 10, 190, 229, 230, 250, 300, 313, 472
Diyarbakır 45, 46, 66, 73, 164, 248
Djali Bey 118
D. Nikolaev (Binbaşı) 7
Dobro Pole 37
Dobrovolski (Binbaşı) 319
Dobruca 16, 18, 20, 23, 24, 35, 42, 147, 314
Doçkov 67, 186
Dodekaneza 239
Doğu Anadolu 14, 61, 73, 74, 75, 76, 88, 134, 241, 245, 248, 328, 337, 341, 348, 349
Doğu Avrupa 3
Doğu Rumeli 2, 3, 5, 7, 8, 9, 11, 453, 478, 483
Doğu Rumeli Vilâyeti 2, 478
Doğu Sorunu 246, 265, 268, 342, 344, 345, 346, 350, 357, 374, 375, 376, 384, 386, 396, 398, 401, 412, 417, 422, 424, 427

Doğu Trakya 19, 22, 39, 62, 84, 94, 95, 96, 104, 106, 108, 110, 115, 117, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 135, 140, 141, 142, 143, 144, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 171, 174, 175, 176, 177, 183, 185, 188, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 212, 213, 218, 225, 227, 235, 238, 239, 241, 242, 247, 293, 340, 350, 353, 371, 373, 375, 378, 379, 381, 399, 404, 416, 417, 418, 419, 423, 424, 425, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 445, 446, 453, 454, 478, 482
Dola Toreta 323
Dondukov 6
Dörtyol 57
Dragan Tsankov 10
Drama 12, 18, 19, 42, 185, 482
Dr. Eşil 66
Drındarov 185
Dr. Nançev 194
Dr. Nansen 363
Dr. Nazım 67
Dudullu 260
Dumlupınar 258, 404
Dürrîzâde Abdullah Efendi 243
D. Velçev 230

E

Ebert 30, 59
Edip Bey 181
Edirne V, 1, 2, 4, 5, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 61, 62, 67, 84, 89, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 130, 131, 132, 133, 140, 146, 151, 152, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 185, 187, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 232, 236, 237, 238, 241, 305, 340, 346, 352, 373, 374, 379, 396, 399, 401, 403, 405, 406, 409, 416, 417, 419, 420, 421, 423, 425, 426, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 442, 449, 450, 451, 453, 455, 456, 466, 467, 470, 471, 472, 475, 479, 480, 481, 482, 484
Edirne Başkonsolosluğu 5, 9, 11, 103, 161, 208, 209, 212, 213, 475
Edirne Kongresi 140, 183, 194, 197, 204, 214, 215, 217, 219
Edirne Müftüsü Mestan Efendi 178, 180
Edirne Vilâyeti 180, 218
Ege adaları 12, 13, 16, 19, 48, 175, 247, 481
Ege Bölgesi 165, 247, 389
Ege Denizi 1, 2, 18, 42, 119, 140, 186, 249, 285, 311, 314, 340, 351, 371, 374, 377, 381, 396, 399, 410, 416, 417, 418, 420, 423, 424, 427, 445
Eğridere 188
Ekrem Bey 156, 157, 211, 217
Elazığ 45, 73, 248
Elhovo 43
Emin Ağa 181
Emin Beyzade Ali Efendi 181
Emir Faysal 164
Enez 15, 16, 17, 133, 136, 182, 378, 399, 419
Enver Bey 17, 181
Enver Paşa 21, 22, 67, 113, 317, 337, 342, 387, 402, 468
Epir 18, 199, 389, 398
Erdek 136
Ereğli 17, 201, 249, 436, 438
Erekli 319
Ergene 202
Eritre 133
Erivan 328
Ermeni 14, 15, 17, 57, 58, 61, 63, 72, 76, 97, 130, 134, 158, 171, 174, 179, 192, 240, 326, 327, 328, 336, 364, 365, 366, 373, 377, 456, 475, 486
Ermeni Alayı 57
Ermeniler 14, 29, 83, 92, 97, 106, 114, 240, 259, 267, 336, 364, 366, 377
Ermeni Patriği 130
Ermenistan 47, 48, 58, 73, 77, 88, 113, 120, 164, 240, 241, 248, 262, 267, 279, 327, 328, 335, 336, 339, 352, 365, 366
Ertuğrul Gazi 259
Erzurum 45, 46, 50, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 88, 89, 90, 95, 114, 164, 240, 283, 298, 327, 370, 457, 469, 471, 475
Erzurum Kongresi 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77
Esat Hoca 63
Eskicuma 231
Eskişehir 20, 79, 82, 126, 150, 239, 254, 258, 260, 261, 293, 353, 405, 476, 482, 485
Eski Zağra 157, 221, 222, 226, 231, 316
Ethem Bey 64, 353
Eupen 31
Evreşe 182
F
Fahrettin Bey 155
Fahri Arel 355
Fahri Özdilek 186
Faik 61, 117, 156, 157, 176, 177, 178, 180, 185, 190, 217, 305, 326, 437
Faik (Kaltakkıran) Bey 61, 117, 156, 157, 176, 177, 178, 180, 185, 190, 217, 305, 326, 437
Faik Nüzhet Bey 326
Fehmi Bey 297
Felah-ı Vatan 83
Fener 122, 136, 348, 367, 399, 453
Fener Patrikhanesi 367
Ferdinand Foch (Mareşal) 377
Ferecik 191, 193
Ferit Bey 297, 350, 416, 417, 418
Ferit Paşa 48, 63, 64, 67, 68, 78, 79, 80, 95, 96, 98, 104, 110, 124, 128, 129, 155, 160, 161, 167, 168, 172, 232, 233, 235, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 250, 251, 264, 269, 270, 304, 466
Fethi Bey (Kurmay Albay) 50, 178, 180, 386, 396, 401, 409, 415
Fethiye 135
Fevzi Paşa 91, 141, 142, 150, 167, 287, 294, 297, 302, 330, 403, 432
Fevziye 259
Filibe 7, 151, 159, 231, 316
Filistin XVI, 43, 48, 93, 241, 349, 387
Finlandiya 58, 290

Firzovik 12
Franchet d'Esperey 38, 40, 107
Franklin Bouillon 330, 331, 332, 386, 388, 427
Fransa 4, 21, 26, 28, 29, 31, 42, 43, 51, 52, 54, 79, 81, 85, 109, 127, 132, 133, 134, 140, 141, 164, 165, 171, 232, 246, 248, 249, 254, 262, 263, 267, 268, 269, 276, 277, 279, 286, 287, 293, 302, 303, 304, 324, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 339, 341, 344, 345, 346, 348, 350, 351, 352, 359, 375, 376, 381, 382, 383, 386, 389, 390, 393, 396, 398, 400, 406, 410, 411, 414, 416, 419, 424, 425, 426, 427, 429, 432, 435, 473
Fransa Hükûmeti 268
Fransız 29, 37, 42, 44, 46, 47, 49, 52, 59, 65, 66, 69, 77, 92, 93, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 116, 118, 119, 121, 123, 127, 130, 131, 135, 136, 137, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 171, 172, 173, 174, 188, 189, 191, 198, 199, 212, 213, 217, 225, 240, 241, 246, 249, 256, 257, 263, 265, 268, 269, 277, 310, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 341, 348, 350, 351, 358, 370, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 393, 396, 406, 415, 421, 425, 426, 427, 429, 436, 437, 453, 455, 470, 471, 474, 483, 486
Fransızlar 57, 92, 93, 98, 106, 108, 114, 116, 121, 126, 127, 134, 135, 165, 166, 167, 172, 173, 225, 268, 330, 332, 335, 340, 374, 388, 407, 415, 431, 435
Friedrich Ebert 59
Fuat Bey 67, 142, 147, 150, 151, 152, 153, 181, 194, 315, 350, 351
Fuat Paşa 60, 70, 102, 112, 117, 245, 273, 280

G

Galata 101, 105
Galatasaray 263
Galiçya 34
Galip Bahtiyar (Göker) Bey 117, 140, 146, 180, 190, 208, 216, 218, 434, 437
Galip Efendi 189
Galip Hoca 57
Ganev 40, 84
Ganhaverni 369
Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 184, 186
Garbı-Han 296
Gavril Krısteviç 7
Gaziantep 92, 93, 134, 248
Geçici Rus İdaresi 7, 8
Gelibolu 61, 92, 117, 136, 154, 156, 161, 164, 180, 182, 195, 208, 211, 217, 241, 308, 309, 342, 350, 352, 374, 378, 379, 381, 396, 412, 419, 425, 432, 438
Gemlik 136
Gendo Donev 320
George Clemenceau 29
Georgi V. Babacanov (Albay) 337
Georgi Vılkoviç 10
Geşov 9, 10, 85, 86, 96, 242
Gillepsie 370
Girit 2, 12, 15, 317, 385, 389, 398
Göcekdere 361
Gökçeada 199
Golyam Dervent 227, 237
Gönüllü Ermeni Bölüğü 14
Goritsa 36
Göztepe 443
G. Petrov 223
Gradişka 36
Grekov 96, 97, 102, 103, 105, 106, 107, 115, 190
Grigor Naçoviç 10
Grigor Paskalev 238
Grozkov 147, 238, 291, 292, 312
Gümrü Antlaşması 328, 365
Gümülcine V, 69, 96, 97, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 115, 120, 135, 152, 154, 160, 163, 171, 173, 185, 186, 188, 190, 191, 193, 194, 199, 207, 212, 218, 222, 232, 236, 420, 455
Gündüzbey 260
Güney Afrika 435
Güney Bulgaristan 7, 119, 223, 231
Güney Dobruca 18, 20, 24, 35
Güney Kafkas Cumhuriyetleri 307
Güney Makedonya 15, 18
Güney Tirol 34
Gürcistan 58, 77, 262, 267, 278, 328, 335, 336, 418, 430
Gürcü-Oushagi 361
Guro (General) 263, 264, 269, 332

H

Habibçe 17
Habsburg Hanedanı 59
Hacı Ali 182
Hacı Anesti 385, 390, 397
Hacı Dinev 69
Hacı Hüseyin Ağazade Mehmet Efendi 181
Hacı Rakım Beyzade Ali Bey 181
Hacı Şükrü Bey 82
Hacı Yunusoğlu Mustafa 181
Hâdi Bey 247, 249
Hafız Emin Efendi 211
Hafız Hasan Efendi 182
Hafız İsmail Efendizade Mustafa Efendi 181
Hafız Mehmet Bey 297
Hafız Rıza Efendizade 180
Hafız Sali Efendi 109
Haki Bey (Yarbay) 161, 216
Hakkı Behiç Bey 273
Halep 59, 60, 113
Halepli Zeki Paşa 15
Haliç 107, 322
Halid (Yüzbaşı) XIII, 189
Halil Paşa 93, 283
Halil Sadi Bey 217
Hamamcıev 174, 250
Hamdi Bey 218
Hamdi Paşa 130, 240
Hamdullah Suphi Bey 297
Hamid Bey 70, 382, 383, 400, 401, 407, 411, 422, 423, 424, 439, 440
Hamidiye 168, 370
Hamza Osman Erkan 355
Hanlıyenice 202
Hardenbergstrasse 158
Hare (General) 54
Haring (Albay) 116
Harmanlı 17
Harun Alişe 355
Hasan Bey 297
Hasan Efendi 182
Hasan Fehmi 370
Hasan Sadi Birgök 355
Hasan Tahsin Ağa 201
Hasan Tahsin (Argün) 50, 184, 185, 186, 201
Hasan Tahsin (Osman Nevres) 50, 184, 185, 186, 201
Haskovo 192, 231
Hasköy 17, 152, 192, 231
Hatip Mehmet Efendi 181
Hatunoğlu 360
Hava 35, 248, 323, 384, 405

Havsa 202, 219
Havza 282
Haydar Bey 353, 384
Haydar Efendi 181, 182
Haydarizade İbrahim Efendi 80
Haydarpaşa 164, 349
Hayfa 133, 164
Hayrabolu 182, 201, 436, 438
Hayreddin Bey 217
Hayrettin 156, 157, 208
Helenizm 348, 356
Hemetli 186, 189
Henris (Binbaşı) 286, 287
Herbert Diring 220
Hikmet Bey 44, 176, 350, 443
Hindistan 274, 329, 346, 348, 355, 356, 392
Hive 295
Hıristiyan Türkler 367
Hırvatistan 34, 35, 312
Hohonzollern Hanedanı 58
Hollanda 30
Hristofor Balev 69
Hristo Kalfov 452
Hulusi Beyzade Ali Bey 181
Hulusi Efendi 181
Hunlar 369
Hürriyet ve İtilaf 204
Hurşid Efendi 182
Hurşit Paşa 17
Hüseyin Basri 181, 194
Hüseyin Canik Bey 189
Hüseyin Hüsnü 276
Hüseyin Kâzım Bey 251, 270, 326
Hüseyin Rauf (Orbay) 44, 400, 401, 402
Hüseyin Sabri Bey 180
Hüseyin Sabri (Tüten) 180, 183, 184, 185
Hüseyin Şevket Bey 217
Hüseyin Tahsin Bey 180
Hüsnü 181, 182, 194, 276
Hüsrev Gerede 61, 88, 256

I

I. Aleksandır 7
İbn-i Ömer 248
İbrahim Çavuş 152
İbrahim Efendi 80, 181
İbrahim Karagöz 189
İğneada 182
İhsan Bey 181
II. Wilhelm 30
I. Karl 59

İ

İkdam 285, 300, 302
İkinci Balkan Savaşı 16, 18, 21, 35, 372, 376, 406, 453
İkinci İnönü Savaşı 257, 258, 260
I. Kolordu 104, 116, 121, 161, 170, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 205, 206, 216, 219, 221, 222, 238, 403
İktisat Kongresi 448
İleri VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, 14, 17, 25, 32, 36, 62, 78, 87, 93, 97, 108, 126, 135, 141, 142, 143, 146, 148, 158, 165, 169, 176, 185, 188, 199, 200, 241, 253, 254, 255, 257, 264, 265, 267, 269, 275, 281, 283, 292, 293, 294, 311, 312, 313, 317, 318, 319, 320, 324, 344, 345, 348, 350, 352, 353, 366, 367, 376, 380, 384, 389, 394, 403, 407, 408, 410, 418, 429, 433, 445, 447
İliya Boyadjiev 320
İliya Tsanov 10
İmroz 378, 439
İncil 367, 368, 369
İnebolu 286, 290, 331
İnece 435
İngiliz 29, 42, 44, 47, 48, 49, 50, 52, 60, 65, 72, 79, 93, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 119, 121, 123, 126, 127, 129, 134, 135, 138, 151, 153, 160, 164, 165, 166, 167, 201, 203, 208, 213, 219, 220, 225, 240, 241, 242, 245, 246, 248, 249, 254, 257, 265, 269, 279, 282, 285, 286, 287, 290, 291, 292, 293, 295, 296, 297, 298, 300, 303, 304, 305, 309, 310, 313, 316, 320, 325, 331, 335, 341, 342, 344, 346, 347, 348, 349, 356, 357, 358, 360, 362, 366, 388, 390, 392, 393, 394, 396, 398, 401, 404, 407, 409, 411, 415, 416, 417, 421, 427, 428, 429, 431, 432, 435, 438, 440, 469, 470, 472, 475, 482, 483
İngilizler 47, 49, 86, 92, 93, 94, 95, 102, 105, 108, 111, 114, 115, 124, 125, 126, 127, 133, 134, 135, 148, 166, 167, 168, 225, 295, 298, 300, 304, 309, 340, 341, 342, 343, 349, 374, 387, 393, 406, 414, 423, 424, 428, 431, 433, 435
İngiliz Muhipler Cemiyeti 246
İngiltere 2, 3, 4, 8, 28, 29, 31, 42, 43, 45, 47, 48, 51, 52, 54, 72, 79, 81, 85, 86, 98, 101, 104, 127, 132, 133, 134, 145, 158, 164, 165, 166, 183, 220, 221, 235, 243, 244, 246, 249, 254, 268, 269, 274, 276, 277, 286, 295, 296, 298, 299, 303, 304, 305, 306, 310, 316, 323, 324, 325, 329, 330, 335, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 352, 356, 357, 360, 362, 371, 372, 374, 375, 376, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 390, 391, 392, 393, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 425, 426, 429, 432, 434, 441
İngiltere Yüksek Komiserliği 296, 316
İnoz 182
İpek 12
İpsala 170, 181, 194
Irak XVI, 43, 47, 48, 113, 132, 241, 377, 415
İran VIII, 45, 114, 295, 296, 302, 322, 325, 377, 381
İskeçe 2, 69, 154, 165, 185, 188, 189, 190
İskenderiye 164, 395
İskenderköy 202
İskenderun 47, 57, 59, 134, 249, 333
İşkodra 12, 13
İslam Cemaati 158, 190
İslâm Federasyonu 303
İslam İşbirliği Örgütü 294
İslâm Meclisi 303
İslimye 221
İsmail Bey 97, 98, 178, 180, 182, 210, 480
İsmail Efe 57
İsmail Efendi 181, 182
İsmail Nazım Bey 178
İsmail Suphi (Soysallıoğlu) 200
İspanya 187, 290, 454
Isparta 63, 135, 249, 477
İstanbul V, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 38, 40, 43, 44, 45, 46,

47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 214, 215, 216, 219, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 340, 341, 343, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 357, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486

İstanbul Antlaşması 19, 421

İstanbul Boğazı 85, 97, 381, 388, 438

İstanbul Hükûmeti 54, 57, 62, 63, 68, 71, 72, 78, 84, 88, 91, 114, 124, 125, 129, 130, 138, 154, 155, 167, 168, 170, 200, 201, 239, 240, 242, 243, 253, 270, 271, 298, 346, 353, 383, 393, 394, 409

İştip 18

İstriya Yarımadası 36

İsveç 11, 187, 290, 309, 361, 362, 388, 396, 407, 439, 452, 454

İsviçre 30, 59, 93, 290, 354

İtaliana di Sconto 282

İtalya 4, 12, 26, 28, 29, 31, 34, 35, 36, 42, 43, 47, 48, 51, 54, 81, 84, 85, 98, 127, 132, 133, 134, 146, 164, 165, 212, 216, 239, 246, 248, 249, 254, 255, 256, 268, 269, 276, 277, 282, 286, 287, 293, 302, 303, 304, 309, 310, 317, 323, 324, 333, 344, 345, 350, 351, 372, 374, 375, 376, 381, 382, 383, 384, 386, 390, 393, 398, 400, 410, 411, 414, 425, 426, 429, 432, 470, 473

İtalyan Hükûmeti 268, 345

İtalyanlar 77, 93, 98, 111, 165, 167, 239, 323, 431, 433, 435

İtilaf Devletleri 21, 24, 37, 40, 42, 46, 47, 52, 55, 56, 62, 64, 66, 77, 78, 82, 85, 86, 87, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 132, 135, 138, 145, 147, 148, 153, 155, 156, 163, 164, 166, 175, 185, 186, 188, 191, 196, 197, 201, 205, 212, 219, 233, 237, 240, 241, 243, 246, 250, 254, 255, 256, 257, 292, 298, 305, 310, 323, 334, 347, 352, 353, 354, 374, 380, 381, 382, 389, 393, 397, 400, 402, 408, 413, 415, 424, 426, 429, 433, 435, 456, 470

İttifak Devletleri 21, 22, 37, 47, 160, 187, 289, 466

İttihat ve Terakki 44, 57, 62, 80, 81, 97, 113, 123, 128, 149, 158, 169, 355

İvan Raçev 320

İvan St. Geşov 10

İyonya 385, 394, 400

İzmir 29, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 82, 83, 84, 85, 88, 89, 92, 95, 107, 113, 118, 120, 125, 126, 127, 128, 130, 134, 160, 161, 164, 165, 169, 170, 187, 196, 214, 232, 233, 235, 239, 241, 247, 255, 257, 259, 265, 266, 267, 273, 287, 298, 306, 317, 343, 346, 350, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 371, 373, 379, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 407, 408, 410, 411, 413, 424, 426, 429, 430, 441, 442, 443, 448, 450, 451, 456, 468, 470, 472, 475, 480, 483

İzmir'in İşgali 48, 50, 51, 55, 359, 480

İzmit 78, 151, 232, 244, 249, 259, 260, 269, 349, 370, 384, 386, 408, 432, 434

İzzet Bey 65, 75

İzzet Paşa 44, 48, 110, 116, 250, 251, 263, 264, 269, 270, 272, 275, 276, 288, 324, 353, 401

J

Jaghada-mard 364

Jambat (Yüzbaşı) 121, 131, 171, 172, 437, 438

James Morgan 48

Japonya 28, 42, 127, 381

Jardamard 387

Jarje d'Afer 120

Jerako 201

Jogowurt 364

Jurnal d'Orion 334

K

Kabaklıpınar 201

Kaçanik 12

Kadri Bey (Albay) 327, 329

Kafkasya 45, 77, 78, 273, 274, 279, 280, 290, 306, 317, 326, 327, 337, 422

Kahire 300

Kalkan 48

Kamaba 333

Kamil Paşa 128

Kanada 435

Kandıra 244, 259
Kara-Abdal 361
Karaağaç 2, 19, 23, 67, 99, 103, 105, 106, 115, 117, 121, 131, 162, 172, 185, 188, 191, 193, 194, 200, 202, 223, 238, 432, 433, 436, 437, 438, 439
Karaaslan 259
Karaburun 368
Karadağ 3, 12, 13, 18, 27, 453
Karadeniz Ereğli 249
Karahisar 55, 260
Kara-Kavuk 360
Karakese 57
Karamanlı 369
Karamürsel 150
Kara Şemsi 355
Kara Todori Paşa (Aleksandır) 4
Kara Vasıf Bey 107, 118
Karavelov 7
Karekin Ter-Harutyunyan 14
Karl 33, 59
Kars Antlaşması 336, 337, 365, 366
Karsel (General) 47
Kasım Bey 156, 159
Kasım (Yolageldili) 8, 10, 11, 15, 20, 26, 30, 33, 36, 41, 44, 52, 58, 59, 97, 135, 154, 156, 157, 159, 177, 178, 180, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 198, 205, 210, 215, 217, 250, 273, 328, 334, 337, 342, 431, 436, 437, 438, 440, 470, 482
Kastamonu 125, 297, 402
Kavala 2, 15, 18, 94, 185, 191, 340, 434
Kaybilar 237
Kaymana 259
Kayseri 77, 134, 248, 249, 261, 368
Kazım Bey 91
Kazım Beyefendi 9
Kâzım Efendi (Müftü) 67, 181
Kâzım Karabekir Paşa 50, 70, 72, 73, 326, 327, 328, 329, 337
Kefken 260
Kel Ali 65, 67
Kemal Bey 64, 66, 67, 186, 273, 280, 292, 293, 297, 307, 330, 332, 349, 350, 364, 382, 383, 402, 439
Kenworthy (Albay) 343, 392, 393
Kerenski 58
Keşan 136, 161, 170, 182, 211, 431, 436
Kilikya 95, 113, 125, 164, 263, 267, 268, 303, 333, 366
Kiril 369
Kirliç 107
Kılıç Ali Bey 402
Kılkış 201
Kırcaali 14, 95, 152, 173, 174, 188, 236, 292
Kırımîzade Kamil Efendi 181
Kırk 36, 367
Kırkkavaklar 182
Kırkkilise 218
Kırklareli 2, 13, 15, 17, 62, 108, 136, 157, 170, 175, 180, 182, 202, 204, 208, 211, 213, 214, 236, 239, 352, 379, 381, 405, 420, 425, 435, 472, 475
Kırşehir 77
Kızanlık 157, 159, 222, 316
Kızılağaç 222
Kızılay 299, 300, 363, 382
Kızılhaç 116, 332, 363
Kızıl Hançerliler 246
Kocabaş Arif 183
Kocatepe 403
Kofçaz 435
Kolişev 187
Konstantinovo 237
Kont Carlo Sforza 255
Konya 29, 48, 60, 63, 78, 79, 88, 129, 134, 164, 249, 322, 368, 387
Konya Ereğlisi 60
Kösederesi 201
Köstence 282
Köstendil 37, 231
Koşukavak 188
Kozluköy 192, 236
Kral Ferdinand 23, 24, 40, 311, 313
Kral Konstantin 129, 253, 261, 277, 343, 359, 391, 392, 393, 395, 398, 414
Küçük Antant 410, 412, 414
Küçük Asya 47, 235, 343, 348, 349, 366, 373, 374, 382, 388, 409, 412
Küçük Cemal Paşa 102
Küçük İbrahim Bey 422
Küçük Kınacıyan 177
Küçük Said 325
Küçükyemin 201
Kuleliburgaz 152, 431, 439
Kumanlar 369
Kumanova 15
Küplü 260
Kürdistan 47, 48, 164, 165, 241, 248, 306, 322
Kurşunlu 48
Kürt Mustafa Paşa 322
Kuşçubaşı Eşref Bey 17
Kuşlanlı 192, 236
Kütahya 249, 253, 260, 261, 353, 485
Kütahya-Eskişehir Savaşları 261
Kut'ül Amare 93, 387
Kuva-yı Millîye 44, 54, 55, 56, 57, 76, 77, 80, 81, 82, 101, 102, 104, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 123, 128, 129, 168, 215, 242, 243, 244, 246, 457
Kuzey Arnavutluk 444
Kuzey Dalmaçya 36

L

Lâdik XVI, 361
Lady Harington 362
Lalapaşa 181, 202, 219, 435
Lastovo 36
Lazar Popovski 150
Lenay 415, 416
Lenin 34, 138, 272, 438
Leon 201
Le Reveil 274
Libya 133
Limni 44
Lindsey 350, 371
Lister (Yüzbaşı) 116
Liturya 367
Liyapçev 38
Lloyd George 28, 29, 233, 235, 265, 343, 345, 360, 372, 384, 391, 392, 393, 398, 399, 409, 410, 412, 414, 415, 429, 434
Londra Barış Antlaşması 15
Londra Konferansı 254, 255, 256, 257, 264, 265, 266, 270, 289, 331, 359, 383, 475, 480
Lord Cecil 86
Lord Curzon 98, 145, 153, 221, 344, 345, 350, 351, 356, 357, 359, 360, 372, 375, 401, 412, 425
Lord Newton 428
Loşin 36
Loveç 231
Lozan Konferansı 60, 293, 438, 449
Lübnan 133
Lukov 38

Lukovit 231
Lüleburgaz 1, 2, 13, 14, 17, 117, 135, 136, 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 181, 183, 201, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 218, 419, 431, 433, 435, 436, 438, 456, 466, 467, 472, 474, 478, 481
Lüleburgaz Kongresi 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 183, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 436, 438, 466, 467, 472, 474, 478, 481
Lütfullah Efendi 182

M

Macaristan 3, 4, 12, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 44, 46, 59, 84, 289, 344, 351
Macaristan Cumhuriyeti 33
Macarov 84, 85, 86, 96, 97, 102, 105, 106, 108, 109, 115, 120, 127, 207, 212
Mahmut Nedim 183, 186, 325
Makedon 301
Makedonya 5, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 21, 22, 23, 37, 42, 65, 113, 120, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 156, 163, 176, 192, 195, 197, 230, 233, 234, 238, 293, 301, 302, 312, 314, 315, 324, 357, 358, 416, 418, 444, 445, 446, 453, 456, 468
Makedonya Komitesi 141, 151, 156, 176, 197, 233
Makri 96, 395
Maksud Beyzade Derviş Bey 180
Maksudlu 182
Malatya 248
Malkara 181, 211, 436, 438
Malko Tırnovo 19
Malmedy 31
Malta 62, 118, 177, 469
Manastır 2, 18
Mançester Gordion 233, 235
Manika 201
Manisa 53, 249, 408
Manliher 321
Maraş 92, 93, 95, 114, 134, 248, 330, 420, 466
Maraş Yuruş 420
Mardin 73, 248, 249
Marko Balabanov 10
Markov (General) 10, 11, 18, 237, 275, 276, 442, 451, 452, 478, 480
Marmara Adaları 136
Marmara Denizi 48, 116, 165, 168, 247, 374, 378, 379, 381, 399, 405, 427
Marsilya 353
Mdevani 273
Mecid Efendi (Veliaht) 108
Mecidiye 260
Meclis-i Âyan 83
Meclis-i Mebusan 80, 97, 110, 117, 124, 125, 128, 132, 349, 353
Megali İdea 29, 348
Mehmet Ali Bey 60, 263
Mehmet Ali Paşa 4
Mehmet Ali Tevfik Bey 355
Mehmet Efendi 181, 182
Mehmet Hadi Bey 10
Mehmet Kâmil 299
Mehmet Nuri 276
Mehmet Şeref (Aykut) Bey 89, 116, 177, 190, 200, 469, 472, 484
Meis Adası 199
Melnik 174
Menemen 50, 53, 65
Merhamlı 15
Meriç 15, 17, 18, 19, 22, 23, 113, 119, 172, 173, 175, 184, 186, 188, 191, 193, 202, 353, 374, 409, 417, 419, 420, 425, 426, 429, 431, 432, 433, 435, 437, 453
Meriç Nehri 19, 23, 119, 173, 175, 191, 420, 425, 437
Mersin 92, 134, 248, 249
Merzifon 366
Mesta 18, 94, 184
Mestan Efe 57
Mesta Nehri 94
Metodiy 369
Metropol 354
Metropolit Miletiy 130
Meydancık 177
Meydan-ı Ekbez 333
Mezopotamya 28, 113, 114, 133, 164, 295, 296, 303, 304, 377, 401, 414, 415, 467
Miçurin 19
Midilli 22, 378, 411
Midye 2, 15, 16, 17, 133, 239, 342, 343, 346, 374, 378, 381, 399, 419, 435
Mihail Sarafov 11, 40
Mihaylov 156, 197
Milletler Cemiyeti 27, 28, 31, 32, 40, 41, 48, 54, 96, 148, 179, 192, 229, 265, 352, 373, 382, 399, 401, 431, 451
Millî Mücadele V, 1, 4, 5, 12, 16, 18, 22, 25, 26, 27, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 68, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 80, 87, 88, 90, 99, 100, 103, 104, 105, 110, 115, 121, 132, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 167, 170, 175, 176, 178, 180, 184, 186, 187, 195, 196, 199, 200, 202, 203, 205, 208, 212, 214, 215, 219, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 231, 233, 237, 238, 240, 242, 243, 245, 247, 248, 249, 250, 253, 255, 256, 258, 260, 261, 262, 276, 279, 280, 282, 283, 289, 293, 309, 318, 322, 323, 326, 330, 331, 332, 339, 354, 357, 360, 400, 429, 434, 435, 438, 442, 451, 454, 455, 456, 457, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 475, 477, 479, 480, 482, 483, 484, 485
Milne (General) 166
Milner (Albay) 320
Minço Nestorov 10
Mir 18, 26, 30, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 192, 223, 226, 228, 231, 474, 478, 481, 483
Misak-ı Millî 87, 88, 89, 90, 98, 137, 143, 186, 205, 256, 257, 266, 278, 287, 298, 307, 328, 331, 334, 337, 339, 349, 353, 418, 441, 442, 448, 466, 467, 476, 479
Mithat Cemil (Yedek subay) 194
Mısır 111, 295, 300, 303, 305, 329, 348, 349
Mıstık Ağa 182
M. Lefterov 318, 319
Moldova 58
Molla Mehmet Efendi 182
Mondros Ateşkesi 43, 44, 47, 59, 76, 81, 90, 177, 246, 250, 332, 334
Moravya 34
Moresnet 31
Morning Post 235

Moskova 34, 58, 145, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 283, 292, 293, 297, 306, 310, 311, 312, 327, 328, 330, 336, 337, 339, 387, 424, 425, 468, 471, 479, 486
Moskova Antlaşması 278, 280, 330, 339, 468
Moskova Hükûmeti 306, 327
Motü 288
Mudanya V, 45, 46, 50, 68, 90, 100, 136, 159, 202, 241, 246, 247, 249, 298, 403, 406, 407, 426, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 452, 457, 466, 476, 478, 483
Mudanya Ateşkesi V, 426, 429, 431, 432, 433, 434, 435
Müftü Bahaeddin Efendi 181
Müftü Mestan 155
Müftüzade Cemal Bey 178, 180
Muğla 249
Muhacir Kadıköyü 182
Muhittin (Kurdiş) Bey (Albay) 157, 161, 162, 166, 170, 194, 225, 226, 228
Muhtar Bey 266, 355
Mukaddes Kitap 367
Münir Bey 256
Münir Mustafa Bey 178
Murat Bey 194
Murat Bey (Yüzbaşı) 194
Muratlı 17, 135, 201, 436, 438
Mürefte 374, 438
Murphy 176
Muş 248, 360
Musa Kâzım 67, 370
Musa Kâzım Efendi 67
Musevi 179, 192, 456
Müslim Outlook 355
Mustafa Arif Bey 251, 276, 326
Mustafa Asım Bey 10
Mustafa Asım Efendi 211
Mustafa Bey (Yarbay) 178, 182, 316
Mustafa Doğrul 186
Mustafa Efendi 181, 422
Mustafa Kemal V, 20, 22, 43, 44, 46, 50, 51, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 150, 154, 157, 167, 168, 169, 172, 184, 196, 204, 205, 206, 207, 212, 213, 216, 229, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 245, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 294, 298, 299, 303, 304, 305, 308, 309, 310, 317, 319, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 329, 330, 331, 332, 337, 339, 340, 341, 352, 353, 370, 371, 384, 387, 388, 391, 393, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 418, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 433, 434, 435, 436, 438, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 457, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 479, 480, 481, 482, 485
Mustafa Kemal Paşa V, 43, 44, 50, 51, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 84, 87, 88, 89, 95, 100, 101, 102, 104, 108, 110, 111, 112, 116, 128, 129, 130, 132, 137, 138, 157, 167, 168, 172, 184, 196, 204, 205, 206, 212, 213, 229, 232, 238, 240, 242, 245, 249, 250, 251, 253, 255, 259, 260, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 279, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 294, 298, 303, 304, 305, 308, 309, 317, 320, 322, 323, 326, 330, 331, 337, 339, 340, 352, 353, 370, 371, 388, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 413, 414, 415, 418, 425, 426, 428, 429, 433, 434, 435, 436, 438, 440, 442, 443, 444, 447, 448, 449, 450, 451, 454, 457, 471, 472, 480, 485
Mustafapaşa 188
Mustafa Reşid Paşa 80
Mustafa Reşit Bey 52
Mustafa Reşit Paşa 251
Mustafa Sabri Efendi 240
Mustafa Şeref Bey 67
Musul XVI, 47, 88, 89, 113, 133, 134, 205, 295, 296, 297, 467

N

Nahçivan 327
Naip Bey 422
Naroden Sgovor 230
Narod (Halk) 37, 38, 41, 42, 231, 292, 477
Nasihat Heyetleri 63
Nasuhi Beyefendi 9
Naumov 171
Nazaroğlu Mehmet Ağa 182
Nazilli 259
Nazım Bey 91, 178
Nazmi Bey 211, 217
Nazmi Beyzad (Beyzade) 178
Nazmi Beyzade İsmail Bey 178, 180
Necib Melhame Efendi 9
Nedyalko Koluşev 11
Neşet Bey 270
Neuilly Antlaşması V, 30, 35, 40, 41, 43, 137, 148, 187, 188, 228, 229, 285, 313, 314, 321, 351
Nevrokop 315
Newyork 343
Nihat Paşa 8, 9
Nihat Reşat (Belger) 52, 256, 257, 308, 309
Niko 136
Nikola Gadban Efendi 9
Nikolas Zafiriu (Albay) 49
Nikola Tsanov 10
Nikopol 231
Niyazi Bey 211
Niyazi Beyefendi 9
N. Nedev 11
Norveç 290
Nuri Efendi 181, 251
Nuri Paşa 317
Nusaybin 333

O

O'Connor 364
Oğlancık 407
Ohri 1, 2
Oltu 336
Oniki adalar 133, 199
Onlar Konseyi 28
Orhangazi 260
Orinion 420
Orta Avrupa 35
Orta Efrat 296
Ortakça 405
Ortaköy 188, 233, 260
Ortodoks Bulgarlar 367

Ortodoks Kilisesi 366, 367, 368
Ortodoks Suriyeliler 367
Oryahovo 231
Osman Ağa 109
Osman Bey 178, 180, 182, 355
Osman Efendi 182
Osman Fuat (Prens) 108
Osmanlı IX, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 35, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59, 62, 63, 69, 71, 72, 74, 76, 80, 81, 87, 88, 90, 97, 98, 99, 103, 105, 110, 111, 114, 115, 118, 123, 124, 132, 133, 134, 135, 139, 156, 164, 167, 170, 172, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 187, 189, 190, 191, 197, 199, 200, 201, 204, 205, 207, 208, 219, 227, 228, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 254, 256, 257, 279, 293, 296, 335, 354, 355, 363, 367, 368, 370, 394, 400, 401, 406, 434, 440, 442, 445, 453, 466, 469, 470, 471, 473, 474, 476, 477, 478, 480, 481, 482, 484, 485, 486
Osmanlı-Alman İttifak Antlaşması 21
Osmanlı-Bulgar Hudut Düzeltme Antlaşması 22
Osmanlı-Bulgar İttifak ve Dostluk Antlaşması 22
Osmanlı Devleti 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 35, 37, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 55, 57, 81, 87, 90, 97, 111, 132, 133, 134, 135, 156, 172, 175, 176, 178, 187, 190, 197, 199, 228, 240, 241, 242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 367, 401, 453, 466, 477, 478, 480, 481, 482, 485, 486
Osmanlı İmparatorluğu 2, 16, 27, 45, 47, 59, 97, 98, 99, 105, 123, 133, 134, 208, 241, 243, 246, 247, 248, 249, 335, 434, 442, 453, 470, 471, 473, 476, 478, 480, 484
Osmanlı Vardar Ordusu 15
Osmanpazarı 231

Ö

Ödemiş 43, 53, 57
Ömerbey 182
Ömer Efendi (Müftü) 178, 180, 181
Ömer Faruk Efendi 290, 291
Ömer Kahya 360

P

Palagruş adaları 36
Paraskevopulas (General) 120
Paris Konferansı V, 28, 69, 467
Paşaköy 237
Pasaport 49, 122
Pasiç 300
Paskal Ençev 238, 291
Paskalya 130
Paşmaklı 188
Pavli 181
Pavlov 11, 150, 266, 267, 268, 315, 316, 334, 340, 341, 457, 477
Pazarcık 222, 231, 452
Peçenekler 369
Pehlivanköy 181
Pelle (General) 263, 331, 334, 345, 406, 407, 424, 426, 429, 435
Peloponez 398
Pendenigadiya 226
Pendik 122
Pera 101
Pertev Efendi 5, 9
Peştereli Tevfik Bey 186
Peters (Yüzbaşı) 320
Petır Dimitrov 10
Petır Yanev 422, 427, 429, 430, 439, 440, 442
Petkov 419
Petrograd 127, 132
Petrov (Albay) 163, 223, 238, 239, 240
Pire 317, 393
Pirin 174
Pirot 1
Piyer Loti 184
Pınarhisar 13, 436
Plevlye 18
Plevne 229, 231
Plovdiv 110, 231, 316
Pojarlıev 223
Polatlı 261
Polonya 27, 31, 34, 59, 387, 401
Pomak 94, 127, 136, 192, 239, 445
Pomaklar 191
Pondonei (Yüzbaşı) 171
Pontus Devleti 73
Popovo 231
Poruçik Rizov 69
Pozantı 79, 134
Poznan 31
Prag 33, 312, 375
Presburg 35
Preslav 231
Priştine 12, 18
Prof. Mihaylov 156
Progresif (İlerici) Parti 230
Protogerov 67, 141, 156, 197
Protogerov (General) 67, 141, 156, 197
Prusya 26, 31
Pula 36
Pytion 439

R

Radev 11, 18, 160, 163, 171, 173, 218, 481
Radikal Parti 230, 291
Radomir 37
Rafli (Üsteğmen) 116
Raif Bey 181
Raif Efendi 75
Raşid Efendi (Müftü) 182
Rauf Bey 60, 70, 75, 80, 102, 107, 117, 126, 370, 400, 401, 402
Rauf (Orbay) Bey 44, 60, 70, 75, 80, 102, 107, 117, 118, 126, 370, 400, 401, 402, 481
Ravelton 305
Rayko Daskalov 37, 186, 289, 290, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 302, 321, 329, 331
Raymond Poincare 352
Recep Ağa 182
Recep Efendi 181
Recep Paşa 309
Reddi İlhak Cemiyetleri 55
Refet Paşa 70, 159, 250, 286, 308, 387, 438, 440
Refik Bey 297
Refik Şevket Bey 297
Ren 31, 359
Reşat Hikmet Bey 44, 176
Reşit Bey 52, 128, 155, 251, 354
Reşit Mümtaz Paşa 240
Reşit Saffet Atabinen 355
Reuter 269
Richard Webb (Amiral) 50
Rila Manastırı 176, 216
Rıfat Osman Bey 178, 180
Rıfat (Teğmen) 178, 180, 194, 245
Rıza Efendi 181
Rıza Nur Bey 280

Rıza Paşa (Korgeneral) 79, 80, 81, 82, 95, 110, 161, 162, 242, 247, 324, 326
Rıza Tevfik Bey 240
Rodop 152, 188, 189
Rodop Türkleri Hükûmeti 189
Roma 47, 140, 288, 308, 323, 335, 345, 352, 371, 401, 409
Romanov Hanedanı 58
Romenler 3, 16, 427
Ropçoz 188
Rum 6, 17, 49, 58, 63, 64, 65, 76, 97, 109, 117, 126, 136, 137, 147, 161, 170, 171, 174, 179, 192, 199, 201, 204, 205, 208, 225, 259, 337, 343, 348, 360, 361, 367, 373, 376, 406, 407, 421, 453, 456, 473
Rumeli 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 61, 63, 74, 76, 104, 132, 182, 196, 206, 211, 214, 294, 298, 453, 467, 469, 470, 471, 478, 483, 484
Rumlar 29, 49, 65, 83, 106, 126, 136, 201, 208, 360, 437
Rusçuk 187, 315
Rus Cumhuriyeti 58
Ruse 315
Ruslar 2, 58, 267, 280, 282, 283, 327, 375
Rüştü (Akın) Bey 151, 232, 240
Rüştü Efendi 232, 240
Rusya 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 13, 21, 23, 25, 26, 34, 58, 59, 77, 86, 120, 127, 132, 133, 134, 148, 246, 254, 255, 264, 267, 272, 273, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 287, 290, 293, 294, 295, 305, 306, 307, 312, 317, 328, 330, 336, 337, 363, 375, 410, 418, 427, 430, 438
Rusya İmparatorluğu 58
Ryaskov (Albay) 236

S

Saar 31
Saatçızade Hüseyin Basri Efendi 181
Sabahattin Bey 232, 354
Şaban Efendi 182
Şaban Sırrı Efendi (Müftü) 181
Sabri Celâl 355
Sabri Efendi 68, 240
Sadık Paşa 9
Sadullah Bey (Kurmay Yarbay) 44
Sadullah Efendi 75
Sadullah Paşa 4
Said Ağa 182
Said Bey 326
Said Efendi 181
Saint Germain Antlaşması 30
Saint Jean de Maurienne 133, 134
Sait Bey 67
Sakarya 130, 133, 147, 152, 257, 261, 262, 321, 331, 339, 352, 402, 483, 485
Sakarya Savaşı 147, 262, 331, 402
Şakir Bey 117, 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 195, 197, 198, 217, 224, 436, 437, 454
Şakir Efendi 181
Şakir (Kesebir) Bey 117, 141, 142, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 181, 182, 190, 195, 197, 198, 208, 217, 224, 226, 238, 322, 436, 437, 438, 454, 478, 479
Salih Bey 216
Salih Hoca 190
Salihli 57
Salih Paşa 95, 110, 114, 116, 118, 124, 128, 129, 250, 251, 270, 275, 276, 324
Salih Zeki (Yüzbaşı) 194
Salim Çavuş 182
Salim Paşa 208
Samotraki 378
Samson (Albay) 421
Samsun 50, 59, 60, 61, 63, 282, 337, 360, 361, 369, 370, 471, 483, 485
San Remo V, 156, 161, 163, 164, 165, 169, 190, 192, 193, 216, 230, 240, 241, 242, 246, 399, 471
San Remo Konferansı 190, 192, 230, 240, 241, 242, 246, 471
Şaponiç 422
Saray XVII, 83, 181, 203, 214, 275, 303, 324, 325, 333, 419, 435, 455
Sarı Efe Edip 57
Sarıkamış 56, 327, 328, 336
Savov (General) 16, 316, 425
Sazeno 36
Sazlıdere 202, 219
Sazlı Malkoç 182
Sedat Tavat 355
Sedat (Üsteğmen) 194, 355
Sefa Bey 10, 91, 187, 251
Selahattin Bey (Albay) 75, 324
Selanik 1, 2, 15, 18, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 47, 129, 132, 147, 174, 175, 187, 188, 196, 414, 415, 418, 434, 453, 481
Selanik Ateşkesi 38, 40, 43
Selçuklular XIV, 369
Selim Ağa 292
Semen İvanoviç Aralov 438
Senato 83, 91, 118, 330
Senegal 103
Senegalli 389
Şeref Bey 67, 80, 116, 177, 178, 305, 437
Serez 165, 180, 185, 482
Sergey Sazanov 23
Seyid Zağlul Paşa 300
Seyitler 201
Seymen 223
Şibenik 36
Siirt 249
Silezya 31, 359
Silifke 134, 249
Silistre 18
Silivri 405, 435
Simav 239, 406
Sinekli 399
Sinod 446
Sir Edward Grey 86
Sir Eyre Crowe 52, 351
Şirince 368
Sisebolu 1
Şişli 59
Sivas Kongresi 55, 71, 74, 75, 76, 80, 87, 112, 205, 473
Sırbistan 3, 12, 13, 15, 18, 23, 27, 38, 42, 84, 300, 301, 302, 310, 312, 313, 314, 422, 426, 427, 445, 453
Şırnak 249
Sırp 8, 13, 21, 33, 35, 37, 38, 141, 143, 300, 301, 302
Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 141
Sırplar 3, 84
Slovenya 34, 35, 312
Smith (Yarbay) 48
Soflu 316
Sofulu 188, 193, 236
Sofya V, 1, 2, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 30, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 49, 52, 62, 67, 68, 69, 73, 83, 84, 85, 103, 104, 137, 139, 140, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 156, 159, 160, 162, 165, 174, 175, 176, 185, 186, 187, 192, 195, 197, 208, 212, 213, 216, 219, 220, 222, 223,

226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 237, 238, 250, 251, 253, 275, 281, 285, 292, 293, 299, 300, 301, 310, 316, 318, 320, 321, 322, 340, 342, 348, 351, 371, 383, 396, 399, 416, 423, 424, 425, 429, 430, 431, 441, 442, 447, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 470, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486
Sofya Hükûmeti 20
Sofyalı Hüseyin 181
Soğuksu 157, 198
Söğüt 258, 259
Söke 259
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği 58
Spas Konstantinoviç 10
Stambolov 7, 18
Stançov 42
Stara Zagora 231, 316
Stoyan Kosturkov 291
Stranca 158, 217, 223, 247, 316, 379
Stuma 141
Sultanahmet 50, 82, 174
Sultan Çiftliği 201
Sultan Efendi 181
Sürenköy 399
Suriye VII, XVI, 47, 48, 79, 93, 113, 132, 133, 134, 164, 241, 248, 263, 295, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 348, 349, 377, 406, 415, 470
Şvarts Loze 321
Sveti Yani 319
Svilengrad 19, 163, 222, 237
Sykes-Picot 132, 133, 134

Ş

Şerif Efendi 182
Şerif Paşa 80, 354
Servet Bey 75
Şevket Bey 67, 104, 115, 131, 156, 162, 177, 178, 180, 181, 182, 199, 207, 208, 210, 215, 217, 218, 297, 327
Şevket Bey (Yüzbaşı) 67, 104, 115, 131, 156, 162, 177, 178, 180, 181, 182, 199, 207, 208, 210, 215, 217, 218, 297, 327
Şevket (Dingiloğlu) Bey 21, 67, 91, 104, 115, 131, 156, 159, 162, 177, 178, 180, 181, 182, 185, 186, 190, 199, 207, 208, 210, 211, 212, 214, 215, 217, 218, 232, 297, 327, 468, 469, 472
Şevket Turgut Paşa 91
Şevki Bey 10
Sevr Antlaşması 45, 196, 240, 242, 246, 247, 248, 249, 253, 254, 255, 257, 265, 268, 274, 328, 334, 343, 344, 364, 372, 375, 379, 414, 466, 471, 474
Şeyh Fevzi Efendi 75
Şeyh Han-Hayrullah 296
Şeyh Şamil 299
Şeyh-ül İslâmzade Muhtar Bey 355
Şükrü Bey (Kaymakam, askerî doktor) 50, 82, 185
Şükrü Efendi 181
Şükrü Paşa 13
Şuleoğlu Hüseyin 181
Süleyman Efendi 182
Süleyman Şefik 168, 244
Süleyman Şevket (Dingiloğlu) Bey 211, 214, 472
Sovyet Rusya 86, 254, 264, 267, 272, 273, 278, 281, 282, 290, 293, 295, 305, 306, 307, 330, 337, 438
Şumnu 231, 444

T

Tadla 353
Tahsin Bey 180, 185
Talât Bey 22, 158
Talât Paşa 43, 67, 84, 158, 176
Tan 18, 31, 33, 34, 41, 50, 56, 68, 69, 77, 90, 93, 97, 100, 106, 132, 133, 145, 162, 182, 184, 189, 190, 191, 194, 199, 200, 233, 241, 253, 261, 269, 290, 328, 340, 341, 343, 396, 408, 457, 470, 471, 476, 483
Tane Nikolov 69, 152
Taşlımüsellim 219
Taşnak Hükûmeti 365
Tasvir-i Efkâr 200
Tatar Pazarcık 222
Tavşanlı 249
Tekirdağ 14, 15, 17, 172, 180, 181, 182, 200, 201, 202, 208, 211, 217, 342, 343, 346, 352, 374, 379, 397, 421, 431, 433, 436, 438, 482
Teodor Teodorov 40
Teselya 2, 13, 234, 407
Tevfik Bey 182, 186, 240, 326, 350, 355
Tevfik Paşa 80, 200, 241, 246, 250, 253, 255, 256, 266, 270, 271, 275, 276, 304, 324, 325, 326, 401, 471
Tevhid-i Efkâr 287
Thomas Woodrow Wilson 29
Thomson (General) 47
Titoni 239
Tırnovo 6, 8, 9, 10, 19, 73, 223, 477
Tırnovo Anayasası 6, 8
Todor Aleksandrov 141, 151, 152
Todor Markov 11, 237, 442, 451, 452, 480
Todor Pavlov 11, 457
Tokat 360
Tonçev 18
Topalçikov (Albay) 190
Toronto 184
Toroslar 330
Tosunzade Arif Efendi 181
T. Pavlov 150, 266, 315, 316, 340
Trabzon 37, 43, 61, 64, 73, 75, 88, 164, 282, 283, 297, 304, 317, 328, 337, 402, 470, 478, 479, 481
Trakya III, V, 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 22, 23, 28, 39, 40, 42, 44, 47, 48, 61, 62, 63, 64, 67, 68, 69, 70, 77, 84, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 124, 126, 127, 130, 131, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 227, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 247, 265, 266, 278, 285, 287, 292, 293, 301, 308,

312, 314, 315, 316, 339, 340, 341, 343, 344, 346, 350, 351, 352, 353, 355, 356, 357, 360, 369, 371, 373, 374, 375, 378, 379, 381, 382, 383, 385, 389, 392, 394, 396, 397, 398, 399, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 445, 446, 447, 448, 453, 454, 455, 456, 457, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 478, 479, 481, 482
Trakya'da Millî Mücadele 1, 4, 5, 12, 16, 18, 22, 104, 105, 135, 141, 152, 157, 158, 170, 187, 200, 212, 214, 215, 470, 475
Trakya İhtilâl Komitesi 141, 316
Trakya Komitesi 94, 108, 113, 136, 140, 154, 156, 170, 176, 184, 185, 190, 193, 197, 216, 234, 456, 471
Trakya-Paşaeli gazetesi 177
Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 12, 13, 15, 17, 62, 69, 131, 146, 154, 155, 156, 161, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 184, 188, 189, 190, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 205, 208, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 456, 474
Transbalkan 316
Transilvanya 33, 35
Trentino 34, 36
Trianon Antlaşması 30, 35
Trieste 34
Trikupis (General) 403, 404, 408
Tuna Nehri 344
Turgut Paşa 64, 67, 91
Türk I, II, III, V, IX, XIII, XIV, XV, XVII, 1, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 26, 27, 29, 30, 31, 33, 35, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 81, 84, 85, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 125, 126, 128, 130, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 287, 288, 289, 292, 293, 295, 297, 298, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 317, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 341, 343, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 379, 380, 381, 387, 388, 391, 392, 394, 395, 399, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 422, 423, 424, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486
Türk Devleti 60, 137, 153, 186, 188, 189, 200, 232, 295, 469
Turkey 355, 360, 361, 363, 364, 366, 368, 370
Türkistan IX, 329, 387
Türkiye XV, 1, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 23, 26, 32, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 47, 48, 55, 56, 64, 66, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 97, 99, 105, 108, 111, 112, 114, 115, 117, 119, 120, 123, 124, 125, 128, 129, 132, 137, 139, 140, 145, 147, 148, 153, 154, 160, 161, 162, 163, 164, 169, 170, 174, 175, 178, 182, 184, 185, 187, 199, 202, 215, 216, 218, 222, 225, 227, 228, 229, 232, 235, 237, 238, 239, 242, 243, 247, 249, 254, 255, 256, 257, 258, 262, 263, 264, 265, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 304, 306, 311, 316, 322, 323, 324, 325, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 361, 362, 369, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 384, 386, 391, 393, 395, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 425, 426, 427, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486
Türkiye Büyük Millet Meclisi 55, 79, 132, 400, 486
Türkiye Cumhuriyeti 10, 23, 38, 47, 56, 71, 88, 90, 145, 178, 182, 187, 242, 255, 440, 442, 452, 466, 468, 469, 472, 476, 482, 485
Türkler XIV, 1, 6, 17, 52, 62, 64, 79, 80, 81, 84, 91, 92, 93, 94, 95, 101, 105, 110, 111, 112, 113, 115, 118, 120, 125, 152, 160, 163, 164, 165, 168, 169, 172, 173, 175, 177, 187, 189, 193, 195, 199, 216, 217, 218, 220, 221, 237, 238, 241, 259, 263, 266, 267, 269, 274, 275, 276, 281, 282, 303, 315, 316, 325, 328, 345, 346, 347, 348, 350, 354, 355, 356, 357, 358,

359, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 373, 377, 379, 388, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 422, 423, 424, 425, 426, 428, 430, 431, 438, 439, 444, 446, 451, 466, 467, 469, 476, 477, 481
Türk Makedonya Komitesi 141
Türk Ortodoks Kilisesi 366, 368
Turque 285
Tutrakan 16, 18

U

U 2, 20, 64, 97, 98, 101, 102, 110, 111, 112, 115, 116, 122, 134, 135, 152, 166, 167, 185, 192, 199, 205, 207, 214, 248, 254, 275, 296, 317, 318, 330, 345, 347, 359, 378, 379, 380, 383, 385, 386, 388, 389, 391, 393, 394, 396, 397, 407, 412, 414, 416, 418, 420, 427, 438, 444, 451, 452
Üçler Konseyi 29
Ukrayna 58, 430
Ulukışla 249
Ulusal Anlaşma 230, 231
Ulusal Çiftçi Birliği 228, 229
Urfa 134, 248, 263, 479
Uşak 249, 258, 405, 408
Uşaklızade Muammer Bey 449
Üsküp 2, 18, 39
Ustruma 184, 186, 188
Utro 222, 223, 485
Uzunhacı 201
Uzunköprü 62, 108, 119, 126, 135, 136, 161, 162, 170, 181, 182, 194, 198, 201, 202, 204, 431, 436, 438

V

Vahdettin 59, 60, 61, 67, 70, 83, 96, 103, 111, 112, 128, 129, 155, 168, 170, 243, 246, 247, 250, 253, 270, 276, 300, 325, 455, 482
Vakit 255, 395
Van 45, 46, 66, 73, 113, 164, 249
Vangel Georgiev 316
Varna 1, 4, 145, 150, 151, 153, 187, 226, 237, 238, 310, 312, 318, 319, 320, 321, 322, 441, 454
Vehbi Bey 78
Vehip Paşa 324
Venedik 399, 401, 410, 416, 417, 421
Venelin Ganev 40
Versailles Antlaşması 29, 30, 32
V. George 246
Visen 407
Viyana V, 2, 149, 350, 375
Vize 122, 182, 184, 203, 312, 387, 435
Vladaya 38
V. Lazarev 230
Vlora 36
V. Mehmet (Vahdettin) 96, 245
Voenna Liga 230
Voyvodina 35
Vraç 174
Vrangel 239, 282

W

Washington 115, 120, 347, 375
Weimar Anayasası 59
Wilhelm II 58
Wilson (General) 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 48, 96, 102, 107, 110, 115, 120, 121, 122, 123, 184, 186, 191, 198, 241, 354

Y

Yakın Doğu 81, 216, 265, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 351, 359, 362, 372, 373, 375, 376, 427
Yanbol 43, 174, 221, 222, 223, 224, 225, 237
Yanko Sakızov 9, 18, 40
Yanya 2
Yardım Komitesi 136, 137, 362, 363
Yavuz II, 3, 22, 70, 88, 330, 331, 334, 486
Yemen 56
Yeniçiftlikli Mehmet Efe 245
Yeni Dünya 387
Yeni Gün 289, 290, 299, 303
Yeniköy 260
Yenişehir 258, 259, 260
Yeni Zağra 221, 222, 226
Yeni Zelanda 435
Yeşilköy 1, 3
Yıldız 158, 168, 217, 247, 316, 379
Yıldız Köşkü 168
Yıldız Sarayı 247
Yolageldili Kasım Efendi 177, 178, 180
Yörük Ali Efe 57, 82
Yudeniça 127
Yugoslavya 33, 41, 127, 147, 148, 157, 301, 344, 351, 414, 415, 422, 424, 425, 426, 429, 430
Yukarı Silezya 31
Yüliyska Kraina 36
Yunan 12, 21, 23, 29, 38, 39, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 62, 64, 65, 69, 70, 72, 77, 96, 97, 108, 110, 117, 119, 120, 121, 126, 130, 135, 136, 137, 141, 142, 143, 144, 146, 149, 151, 152, 157, 159, 163, 164, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 185, 188, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 207, 208, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 245, 248, 254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 277, 285, 288, 293, 298, 304, 315, 317, 320, 330, 339, 340, 341, 346, 348, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 364, 367, 368, 369, 371, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 419, 420, 424, 426, 427, 431, 432, 433, 435, 436, 446, 454, 455, 456, 466, 468, 470, 472, 473, 480, 482
Yunanistan 12, 13, 15, 18, 23, 29, 37, 38, 41, 42, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 57, 58, 62, 64, 69, 70, 81, 83, 84, 88, 107, 108, 109, 110, 116, 119, 120, 126, 127, 129, 135, 136, 137, 140, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 151, 154, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 170, 174, 175, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 194, 196, 197, 199, 201, 204, 208, 210, 212, 215, 216, 217, 227, 230, 235, 238, 239, 240, 241, 245, 246, 247, 253, 254, 255, 257, 265, 266, 267, 268, 269, 277, 281, 285, 288, 292,

301, 302, 303, 304, 306, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 324, 335, 339, 340, 343, 344, 345, 348, 352, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 371, 372, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 381, 382, 383, 385, 386, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 403, 404, 405, 407, 408, 409, 410, 411, 413, 414, 415, 416, 418, 419, 420, 423, 424, 426, 427, 429, 431, 432, 434, 435, 453, 456, 470, 478, 481
Yunanistan Askerî Temsilciliği 64
Yunanistan Devleti 70, 190
Yunanistan Hükûmeti 64, 377, 379, 383, 388, 389, 391, 392, 397, 398, 404, 410, 431
Yunan Komitesi 170
Yunanlı 7, 49, 52, 53, 54, 62, 63, 65, 96, 97, 150, 151, 165, 192, 201, 220, 227, 235, 236, 245, 258, 298, 368, 372, 379, 388, 389, 392, 395, 397, 399, 407, 420, 438
Yunanlılar 3, 21, 29, 49, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 62, 63, 65, 77, 82, 85, 92, 95, 97, 120, 126, 127, 128, 135, 143, 144, 146, 147, 151, 152, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 163, 165, 166, 167, 171, 172, 175, 185, 189, 190, 191, 193, 196, 199, 200, 201, 202, 203, 217, 219, 222, 223, 225, 226, 236, 238, 241, 245, 254, 258, 259, 260, 269, 270, 287, 316, 317, 345, 346, 348, 352, 355, 357, 359, 364, 375, 378, 379, 382, 386, 388, 394, 400, 405, 406, 407, 411, 415, 419, 420, 421, 422, 430, 433, 436, 438, 454, 455, 456
Yunus Nadi 256, 277, 278, 289, 299, 303
Yusuf Hikmet Bayur 15, 26, 59, 60, 175, 256
Yusuf Kemal Bey 273, 280, 292, 293, 297, 307, 330, 332, 349, 350, 364, 382, 383, 402, 439
Yusuf Tavat 355
Yu. Totev 319, 320

Z

Zagreb 33
Zaluf 182
Zambrakakis (General) 165
Zekâi Bey 256
Zekeriya Zihni Bey 176
Zeki Paşa (Mareşal) 15, 168, 240
Zemberlen (Yüzbaşı) 213
Zeplin 224
Zeynel Bey 182
Zinoviev 273
Ziya Bey 216, 218
Ziya Paşa 251, 324, 325

BULGARİSTAN DİPLOMATİK BELGELERİNE GÖRE

ANADOLU VE TRAKYA'DA MİLLÎ MÜCADELE (1919-1922)

Doç. Dr. İbrahim Kamil

Bulgaristan Devleti'nin Türk Millî Mücadelesi'ne yaklaşımını anlamaya yönelik Bulgaristan diplomatik temsilciliklerinin yazışmalarını içeren bu çalışmanın esasını, Sofya'daki Merkezî Devlet Arşivi'nde bulunan Dışişleri Bakanlığı belgeleri oluşturmuştur. Söz konusu diplomatik belgeler; Bulgaristan'ın İstanbul ve Edirne temsilcilikleri ile Atina, Belgrad, Bern, Bükreş, Londra ve Viyana'daki Bulgaristan elçiliklerinden Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarına gönderilen yazışmaları kapsamaktadır.

Kitapta 258 adet diplomatik belge kullanılmış, her birinin çevirisi yapılarak değerlendirilmiştir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Bulgar diplomatları; Paris Konferansı, Neuilly Antlaşması, Mudanya Ateşkesi, San Remo ve Sevr Antlaşmaları, Londra görüşmeleri gibi birçok olayı yakından takip etmişlerdir. Avrupa başkentlerindeki Bulgaristan diplomatlarının, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele hakkında elde edebildikleri bilgiler ise sınırlı kalmıştır. Diplomatlar, bulundukları ülkenin resmî makamlarının açıklamalarıyla yetinmişlerdir. Sahada olan ve İstanbul, Edirne, Gümülcine'de görev yapan Bulgar diplomatların elde edebildikleri ise doğru bilgileri içermektedir.

Anadolu ve Trakya'daki Millî Mücadeleciler, yürütülen bağımsızlık savaşını, amaç ve hedeflerini dünyaya anlattıkları gibi Bulgaristan siyasal iktidarını da bilgilendirmişlerdir. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan Başbakanı Aleksandır Stamboliyski'ye bir mektup yazmıştır. Stamboliyski de bizzat Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek üzere temsilcilerini göndermiş, Türk Millî Mücadelesi'ne maddi ve manevi anlamda elinden gelen desteği vermekten çekinmemiştir.

nobel
AKADEMİK YAYINCILIK
www.nobelyayin.com
nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin
www.nobelyayin.com E-KİTAP kiralamak için
ISBN 978-625-402-758-1
www.nobelkitap.com